Śivasvāmin's
KAPPHIṆĀBHYUDAYA

Edited by

Michael Hahn

SHOUT
SHARE
IT

Śivasvāmin's epic poem "King Kapphiṇa's Triumph," composed in Kashmir in the second half of the ninth century, is one of the five extant *mahākāvyas* composed during the first millennium CE. Due to the bad state of the edited text and the unavailability of a commentary it has not received the attention it deserves on account of its superior poetic qualities. The discovery of most of the missing folios of the best and oldest manuscript from Nepal and of a second complete manuscript made it possible to prepare a new edition in which most of the gaps and mistakes of the first edition could be removed. This book contains the first Devanāgarī version of the improved text.

The content of the poem, based on an old Buddhist legend from the *Avadānaśataka,* is quite unique. King Kapphiṇa's triumph is in fact a military defeat, because he loses the decisive battle against the Kośala king Prasenajit whose kingdom he had intended to conquer. This happens because Prasenajit is saved by the miraculous power of the Buddha in the very last moment. This impresses King Kapphiṇa and leads to his spiritual awakening and conversion to the doctrine of the Buddha. In the last consequence the *Kapphiṇābhyudaya* can be called a pacifistic poem.

continued on back flap

Rs.1600

Śivasvāmin's Kapphiṇābhyudaya

Śivasvāmin's

Kapphiṇābhyudaya

Edited by

MICHAEL HAHN

ADITYA PRAKASHAN
New Delhi

PK
3798
S61
K27
2013

© MICHAEL HAHN
First published: 2013

The Hozokan Publishing Company, Kyoto, has kindly permitted to reprint in Appendices I and II material that was published in their book
Kapphiṇābhyudaya or King Kapphiṇa's Triumph.
A Ninth Century Kashmiri Buddhist Poem.
[By] Michael Hahn. Edited by Yusho Wakahara.
Institute of Buddhist Cultural Studies. Ryukoku University, Kyoto 2007
(Ryukoku University Studies in Buddhist Culture XVIII)

ISBN 978-81-7742-129-3

Published by Aditya Prakashan, 2/18, Ansari Road,
New Delhi – 110 002.

email: contact@adityaprakashan.com
website: www.adityaprakashan.com

Printed at D.K. Fine Arts Press (Pvt.) Ltd., Delhi – 110 052.

Table of Content

Preface to the Indian Edition of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya* i

Sanskrit text of the *Kapphiṇābhyudaya* 1-185

१. नगरीनरेन्द्रवर्णनम् 1

२. चरवाक्योपन्यासः 9

३. सभासंक्षोभः 19

४. मन्त्रोद्घातः 27

५. दूतसंप्रेषणम् 35

६. पर्वतवर्णनम् 44

७. शिबिरसंनिवेशः 59

८. सवतुवर्णनम् 66

९. कुसुमक्रीडान्वयः 77

१०. सलिललीलावर्णनम् 84

११. दिनान्तवर्णनम् 91

१२. चन्द्रोदयप्रसाधनम् 98

१३. आपानविभ्रमः 107

१४. सुरतसंभोगवर्णनम् 114

१५. प्रभातवर्णनम् 121

१६. दूताधिक्षोभः 128

१७. संकुलयुद्धम् 142

१८. चित्रयुद्धवर्णनम् 152

१९. संबुद्धाभिष्टवः 170

२०. अभ्युदयलाभः 178

Selected variant readings 186

Index of verses 199

Appendix I:
English translations of cantos viii and xx 237-280
VIII. *Ṛtuvarṇanam*: The Description of the Six Seasons 237
XX. *Abhyudayalābhaḥ*: The Attainment of Success 260
Appendix II:
Analytic text of cantos vi, xviii, and xix 281-323
VI. *Parvatavarṇanam* 281
XVIII. *Citrayuddhavarṇanam* 300
XIX. *Saṃbuddhābhiṣṭavaḥ* 316
Appendix III:
Postscript to the reprint of the *editio princeps*
of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya* (Delhi 1989) 325
Appendix IV:
Gauri Shankar's introduction to the *editio princeps* 367
Appendix V:
Reprint of the *citrakāvya* diagrams
from Gauri Shankar's *editio princeps* 455

Preface to the Indian Edition of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya*

The number of extant works belonging to the *mahākāvya* genre is rather limited, at least as far as the older period of classical Sanskrit literature concerned. Even smaller is the number of works that are regularly read and studied. Quite often we encounter the term "Pañcamahākāvya," as if this were a fixed, logical, and coherent set of works. The term usually refers to the two ornate epics *Raghuvaṃśa* and *Kumārasaṃbhava* by Kālidāsa, Bhāravis's *Kirātārjunīya*, Māgha's *Śiśupālavadha*, and Harṣadeva's *Naiṣadhacarita*. Somewhat reluctantly, as it seems, traditional scholars admit that Kālidāsa might have had at least one predecessor, the Buddhist poet Aśvaghoṣa, to whom we owe the *Buddhacarita* (only partly preserved in its original Sanskrit) and the *Saundarananda*. And if one studies the more comprehensive histories of Sanskrit literature, one will find that there are at least four more works composed in the first millennium of the Common Era, which could or should be classified as *mahākāvya*: Kumāradāsa's *Jānakīharaṇa*, Bhaṭṭi's *Rāvaṇavadha*, Ratnākara's *Haravijaya*, and Śivasvāmin's *Kapphiṇabhyudaya*.

The reason for the preference given to the *pañca mahākāvyāni* is, as I suspect, that their study is greatly facilitated by the existence of good and detailed commentaries, which are indispensable for the more difficult portions of these works. Conceived as an exercise in grammar and poetics, Bhaṭṭi's *Rāvaṇavadha* does not enjoy the same reputation as the other five poems. Ratnākara's *Haravijaya* is known for more than one hundred years, and its *editio princeps* is accompanied by a brief (but very helpful) commentary of the *ṭippaṇa* type. Nevertheless, its extraordinary size of more than 4,000 stanzas has had a deterring effect, and only in 1985 the first comprehensive analysis of the whole work was published by the British scholar David Smith. The complete text of Kumāradāsa's *Jānakīharaṇa* is available only since 1967, and no Sanskrit commentary is known to exist. In Sri Lanka, however,

the work was transmitted with Sinhalese commentaries of the *Sannaya* type, which permitted a rather fair reconstruction of the work even before the first Sanskrit manuscript was found.

The only work for which so far no study aid exists at all is Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya* or "King Kapphiṇa's Triumph." Moreover, the first edition of the work by Gauri Shankar had a very sad fate. Published in Lahore in 1937, World War II and the subsequent partition of India in 1947, during which the remaining stock of the book was burnt, prevented the circulation of Gauri Shankar's edition. His text, as we now see, gives only a very distorted picture of the beauty, clarity and ingenuity of the original poem. This is not the fault of the editor but of the poor source material he had to rely on:

1) A palm leaf manuscript from Orissa (now kept in Chennai), designated as M;
2) The Devanāgarī transcript of a second, now lost palm leaf manuscript from Orissa (also kept in Chennai), designated as M3;
3) The Devanāgarī transcript of an excellent but incomplete old palm leaf manuscript from Nepal, designated as N.

M and M3 are complete as manuscripts, but incomplete as far as the text they contain is concerned. N, as preserved in Kathmandu, is incomplete; 21 of its originally 55 folios are missing in an unsystematic manner. As a consequence, the text edited by Gauri Shankar contains many gaps and asterisks indicating unclear passages. And even where the edition seems to contain a meaningful text we now see that this is quite often not the case.

In recent years the situation has dramatically changed for the better. This is due to three factors:

1) Through the work of the Nepal-German Manuscript Preservation Project (NGMPP), supported by the German Oriental Society (*Deutsche Morgenländische Gesellschaft*) and financed by the German Research Foundation (*Deutsche Forschungsgemeinschaft*) between 1970 and 2001, many precious manuscripts from Nepal have now become easily accessible, among them the original of N.
2) 17 of the 21 missing folios of N were discovered among the collections of manuscripts of Ryūkoku University, Kyōto (Japan).

3) A second palm leaf manuscript from Nepal became accessible through the work of the NGMPP, here designated as N2. It is much younger than N, its textual quality is not as good as that of N, but infinitely better than that of M and M3. It is obviously not a direct descendant of N (see the *Selected Variant Readings* after the edition of the text), but another representative of the "Nepalese recension" of the text in contrast with the "Uṛiyā recension" represented by M and M3.

The main importance of manuscript N lies in its detailed and sophisticated marking system by which different possible segmentations of stanzas, words, parts of compounds, occasionally also proper names, and sometimes even prefixes are indicated by tiny strokes (single and double) and dots, which are placed below, above and in the middle of *akṣaras*. This marking system is equivalent to a commentary in a nutshell and makes it clear that the text was written (or at least corrected) by someone who had received a detailed interpretation of the poem by a competent teacher. This was certainly not the case with the scribes of the other three manuscripts. Therefore N has become the main authority of the present edition from whose text is not adopted only in the case of absolutely clear scribal mistakes such as दृशद् for दृषद्. There are many instances where it seems quite tempting at first sight to prefer the text as constituted by Gauri Shankar on the basis of M, M3, or his own emendations, to that of N. However, in most of these cases it becomes clear, on second or third thought, that N—and only N—has that what Śivasvāmin intended to say. For the truth of this statement the reader may check my postscript to the 1989 reprint of Gauri Shankar's edition and my published translations of cantos viii and xx.

The editorial history of the *Kapphiṇābhyudaya* is marked by the years 1937, 1989, and 2007, and it will hopefully not end with the two new Indian editions (see below) of 2013. The *editio princeps* of 1937 was reprinted by Aditya Prakashan (New Delhi) in 1989 (now out of print) and appended by substantially improved re-editions of cantos I to viii and xix as well as by corrections of numerous defective, unclear or faulty passages of other cantos. The year 2007 saw the reproduction of the manuscript N in the original size and in colour by the Hōzōkan Publishing Company, Kyōto. The reproduction is accompanied by a diplomatic transcript of the

manuscript in an analytic form (double or triple resolutions of a stanza or one of its parts are represented by two or three separate transliterations) and by a new edition of the whole text in transliteration. This meritorious but very costly publication was made possible by a substantial grant of Ryūkoku University. It goes back to the initiative of the professors Esho Mikogami and Yūsho Wakahara (who contributed the excellent photographs of both parts of the manuscript) of that university, who had realized the importance of the manuscript. The present Devanāgarī edition is entirely based on this publication.

Even the present text cannot be regarded as final, despite the fact that it could again be improved against the Japanese edition. The improvements concern the correction of minor typos that were detected during the process of the conversion from the Roman script into Devanāgarī, the standardization of the spelling, and a few better readings of indistinct letters. As calculated elsewhere, the portions missing in N (the four lost pages, the damaged or illegible parts) amount to almost 9 per cent of the text. Here we have to rely on sources marred by more and heavier mistakes. Finally, three of the twenty cantos abound in the type of linguistic pun that is known as *citrakāvya*: cantos vi, xviii, and xix. Many of the stanzas of these cantos are so refined and elaborate that they can be understood only with the help of a commentary. In these cases even the correct separation of words is difficult, and minor mistakes may have remained unnoticed. Therefore, for these cantos the wording of N is presented almost unaltered and no attempt at standardizing the spelling (e.g., in the use of *anusvāra* versus class nasal) has been made.

As far as the use of the *avagraha* is concerned, I have deviated from the Indian usage that indiscriminately follows the preceding word without any space. I have inserted a space whenever the *avagraha* occurs between two independent words, as in सततं करो ऽभूत् (1.38b), but no space whenever the two words are part of a compound, as in श्रमशमशिवभूभृद्वीक्षणाम्भोऽभिषिक्तः (2.53c).

In canto xix, the most difficult and unparalleled part of the poem, the separation of the two languages Sanskrit and Śaurasenī Prakrit has been presented according to the marking system of

manuscript N. The separation of words is indicated, as far as possible, by vertical strokes above the *akṣaras*.

The Indian edition of the *Kapphiṇābhyudaya* will appear in two formats. The shorter student edition provides the reader with a different preface (pp. i-ix), the edited text in Devanāgarī (pp. 1-186), selected variant readings (pp. 186-197; for the details see the footnote on p. 186), and an index of verses (pp. 199-236).

The present fuller edition is followed by five appendices:

Appendix I: English translations of cantos viii and xx (pp. 237-280)
Appendix II: Analytic text of cantos vi, xviii, and xix (pp. 281-323)
Appendix III: Revised postscript to the 1989 edition (pp. 325-366)
Appendix IV: Gauri Shankar's introduction to the *editio princeps* (pp. i-lxxxviii; = pp. 367-454)
Appendix V: Reprint of the *citrakāvya* diagrams from Gauri Shankar's *editio princeps* (pp. १५७-१६५; = pp. 455-463)

Appendix I is meant as an illustration of what a future translation of Śivasvāmin's poem might look like. A first attempt at establishing such a translation (with the exception of cantos vi, xviii, and xix) was made at a workshop held at the University of Pune, Department of Pali, from January 28 until February 8, 2013. The workshop was organized by professors Shrikant Bahulkar and Mahesh Deokar and was guided by Michael Hahn.

Appendix II offers a better analysis of the text of the three difficult cantos as understood by the scribe of N than does the edited Devanāgarī text. It is furnished with a full critical apparatus.

Appendix III contains a detailed assessment of the manuscripts N and N2 and demonstrates their importance for establishing a new and better text. It also describes, for the first time, the true nature of the bilingual canto xix and analyses the metrical structure of the work.

Appendix IV reproduces Gauri Shankar's original introduction to his *editio princeps*. Although the textual portions should always be used with great caution, the introduction contains a wealth of

other information, most of which has lost nothing of its value. Among them is an analysis and detailed abstract of the poem to which one should now add A. K. Warder's description in his monumental *Indian Kāvya Literature*, vol. V, The Bold Style (Śaktibhadra to Dhanapāla), Delhi 1988 (§§ 3074-3122; = pp. 171-194).

Appendix V reproduces the diagrams of some of the *citrakāvya* stanzas. This list might not be complete.

The reader should be aware that the editorial remarks about the figures of speech occurring in the poem (we do not know whether they go back to Śivasvāmin himself) are those of the scribe of N and follow his style (e.g., नवकुलकम् instead of the more usual नवभिः कुलकम्). They are definitely not complete.

To the list of *testimonia* compiled by Gauri Shankar (pp. xvi-xxi of his introduction) one can now add nine stanzas (14.3, 14.10, 14.19, 14.24, 14.28, 14.29, 15.10, 15.32, and 15.37), which are quoted in Vidyākara's *Subhāṣitaratnakoṣa*, Cambridge, Mass., 1957. This list will again be enlarged once the extant parts of Subhūticandra's *Amarakoṣaṭīkā* will be published, in which Dr. Lata Deokar has already identified twelve stanzas (or parts of stanzas) from the *Kapphiṇābhyudaya* (6.25, 6.35, 6.80, 8.23, 8.34, 8.40, 8.43, 16.51, 16.62, 18.55, 18.92, 18.129).

Very reliable information has it that the manuscript of a Sanskrit commentary on the *Kapphiṇābhyudaya* by a certain Tathāgatendra has survived in Tibet. This commentary is allegedly complete up to stanza 11 of canto xx. For the time being the Tibetan authorities seem to be unwilling to permit access to the manuscript or its photographs to a foreigner. Should this strict attitude change in the near future, as we sincerely hope, this would offer to the students of Śivasvāmin's poem the clue for the solution of its most demanding parts and then a new a final edition of the work would become possible.

Acknowledgements:

Apart from the people and institutions I have already gratefully mentioned in the preface to the Japanese edition, it is my pleasure to thank Dr. Lata Deokar (Pune; currently Marburg, Germany) for assisting me in the proof-reading of the Devanāgarī text (cantos i-xvii and xx). Prof. Dr. Vijayapal Shastri (Rashtriya Sanskrit Sansthan, Vedavyasa Campus in Balahar, Himachal Pradesh) did the same for cantos i-iv and made several valuable suggestions. For all the remaining mistakes I am solely responsible.

The Hōzōkan Publishing Company, Kyoto, kindly gave permission to reprint the English translation of canto viii as given in the first part of Appendix I and the transliterated texts of cantos vi, xviii, and xix which form Appendix II. This is the title of the publication which will remain, for a long time, the primary research tool for any improvement on the text of the Kapphiṇābhyudaya:

Kappiṇābhyudaya or King Kapphiṇa's Triumph
A Ninth Century Kashmiri Buddhist Poem
[By] Michael Hahn. Edited by Yusho Wakahara
Institute of Buddhist Cultural Studies
Ryukoku University, Kyoto 2007
[Hōzōkan Publishing Company]
(Ryukoku University Studies in Buddhist Culture XVIII)

I am very grateful to Mr. Aditya Goel from Aditya Prakashan, New Delhi, for his readiness to publish the two Indian edition of the *Kapphiṇābhyudaya*, thus continuing our fruitful cooperation that began in 1989 with the enlarged reprint of Gauri Shankar's *editio princeps* and was continued with the reprint of the oldest edition of Harṣadeva's play *Nāgānanda* (1991) and the Indian edition of seventeen legends from Haribhaṭṭa's *Jātakamālā* (2011).

Amoeneburg (Germany), January 1, 2013

Michael Hahn

अथ कप्फिणाभ्युदयनाम महाकाव्यम् ॥

नमो बुद्धाय ॥

१. नगरीनरेन्द्रवर्णनम् ॥

सर्वज्ञतादिगुणगोचरमाययौ या
ध्येया यतो ऽपि यतिबन्धुरबोधि बोधिः ।
सा सत्यनिर्धुतचतुर्विधविभ्रमार्ति-
र्मूर्तिर्दृशां दिशतु दाशबली शिवं वः ॥ १ ॥

अस्ति प्रथा परमदैत्यसुखायनाभिः (?)
स्यूता (?) गजाननगुहावसिताधिविन्ध्यम् ।
लीलावतीति नगरी कलितापदाना
दुर्गेव भावितरणा हरिणाङ्कनेन ॥ २ ॥

या तुङ्गसौधतलकीलितकेतुदण्ड-
षण्डैर्जवाज्जलमुचामभिपाटितानाम् ।
उत्सङ्गिनीभिरवतंसपताकिकाभि-
र्बन्ध्यं व्यधादिव दिवि व्रणपट्टिकाभिः ॥ ३ ॥

यत्रान्वकारि चलचीनजवैजयन्ती-
विन्यासशारशिखरैर्भृशमैन्द्रनीलैः ।
ओकोभिराकुलमरुद्दलितद्युसिन्धु-
विक्षिप्तवीचिवलयस्य विहायसः श्रीः ॥ ४ ॥

दिग्दन्तिदानजलधूसरधाम्नि विन्ध्य-
स्कन्धे समिद्धमणिनद्धतलेन यस्याः ।
सौवर्णसालवलयेन निकाषपट्ट-
मूर्च्छन्महारजतराजिरुचा विरेजे ॥ ५ ॥

तिष्ठन्यदङ्कभुवि चामरधूतमन्त-
स्तल्पोपभुक्तपटवासपरागपांसुम् ।
शृङ्गारवानिव गवाक्षमुखैः स्मयात्स्म
ताम्बूलमुद्गिरति विभ्रमवासवर्गः ॥ ६ ॥

यस्यां विलासभवनेषु गवाक्षजाल-
प्राज्यप्रवेशविशदाः क्षितिषु क्षपायाम् ।
कान्ताविमर्दिसुरतत्रुटितावमुक्त-
मुक्तावलीविलसितं दधुरिन्दुपादाः ॥ ७ ॥

ध्वान्तानुविद्ध इव नीलशिलालयानां
भाभिः ससंध्य इव शोणदृशद्गृहाणाम् ।
ज्योत्स्नावमृष्ट इव साधु च सौधधाम्नां
यामीयिवान्त्रविरहर्बुबुधे त्रियामाम् ॥ ८ ॥

यत्रेन्द्रनीलमणिखण्डगवाक्षभाञ्जि
ज्योतीरसोदवसितानि समब्बमीयुः ।
कल्लोललोलनविलोलितकालकूट-
कालीकृताम्बुकुहरस्य पयःपयोधेः ॥ ९ ॥

श्यामाश्मवेश्मशिखरावलितुल्यकाल-
संक्रान्ततारतरणिप्रतिमा बभौ या ।
कालीव कल्पविलयोत्सवकल्प्यमान-
वेषार्पितार्ककुलमण्डनमौलिमाल्या ॥ १० ॥

स्फारस्फुटस्फटिककूटकुटीर्निविष्ट-
नीलाश्मनिर्मितगवाक्षमरीचिमिश्राः ।
या कालकण्ठरुचिसंकरशङ्कराट्ट-
हासच्छटाच्छपटलप्रतिमा बभार ॥ ११ ॥

रोचिष्णुचीनपटचञ्चलचीरचारु-
च्छायानिभा नभसि यत्र बभूव गङ्गा ।
उत्तालतालुतलचुम्बितमेघभूषु
प्रासादपद्धतिषु शाश्वतवैजयन्ती ॥ १२ ॥

उद्घाटनोत्कटकवाटपुटध्वनीनि
व्यात्तानि नीलमणिमन्दिरगोपुराणि ।
यस्यां ददर्श विकसद्विकटाट्टहास-
सघट्टराहुवदनावटतकता ऽकः ॥ १३ ॥

शय्यालयेष्वसितपद्मवतंसराजि-
र्यस्यां रराज रमणैरुपभुक्तमुक्ता ।
उद्दाममन्मथमहेभविकीर्णशीर्ण-
खेलस्खलत्स्फुटविशृङ्खलशृङ्खलश्रीः ॥ १४ ॥

आमुक्तमौक्तिककरालतलेषु यस्या-
मत्यन्तहारिषु हरिन्मणिकुट्टिमेषु ।
हिण्डीरपिण्डपरिपाण्डुतडागतोय-
तर्षप्रकर्षरभसाः पतगा निपेतुः ॥ १५ ॥

यत्रोपभोगभवनेषु विलासिनीनां
हेलावमुक्तिपरिकुण्डलिताकृतीनि ।
दामानि बभ्रुरभितो मणिमेखलानां
कन्दर्पकूबरिपरिच्युतचक्रलीलाम् ॥ १६ ॥

नीलाभ्रकाननकरालतमालवल्ली-
राकाशदिग्द्विरददाननदीरदीनाः ।
या साधुसौधपरिपाण्डुरपुण्डरीक-
षण्डालिनीरवहतागुरुधूमवेणीः ॥ १७ ॥

अच्छिन्नदानजलसंततिसिक्तभूमि-
रारूढदीर्घसुदृढप्रतिमाननैर्या ।
नीचैरगम्यगतिमुन्नतिमाश्रयद्भि-
र्भ्रेंजे गृहैर्जयगजैरिव राजलक्ष्मीः ॥ १८ ॥

या सप्तसप्तिरथसप्तिभिराकृतीनां
ज्योतीरसोपलभुवि प्रतिफेलुषीणाम् ।
आलोकनेन वहमानवहत्तुरङ्गी-
शङ्कैः स्वघोषघटया बिभरां बभूवे ॥ १९ ॥

दिग्दन्तिदृक्षपरिणामनिखातभग्न-
दन्तप्रभाङ्कुरकरालतलानि यस्याम् ।
नीलाश्मतोरणतटानि विमुग्धहंसाः
स्वच्छाम्बुनूतनमृणालरसादपश्यन् ॥ २० ॥

नीलैर्विलासशयनीयगृहेषु यस्यां
लीलाविमर्दलुलितैर्नलिनावतंसैः ।
ऊहुः श्रियं मृगदृशां मकराङ्कमुक्तै-
राकर्षपाशावलयैरिव भूमिभागाः ॥ २१ ॥

स्पर्शौर्दिशान्कुसुमकार्मुकनर्मकर्म-
घर्मोर्मिमर्मरितमर्मसु शर्म शीतैः ।
यत्राश्लिषन्मरुदनिर्मदनर्मदाम्बु-
कल्लोलशीकरकरालितशैलसानुः ॥ २२ ॥

तस्यामहीनकटकः स्फुटवीरभद्रः
संपृक्तशक्तिमहिमा भृतभूतिशोभः ।
भूभृद्भभूव बहुदर्शनभोग्यमूर्तिः
श्रीकष्मिणः प्रभुरिवेन्दुकलावचूलः ॥ २३ ॥

उल्लास्य कालकरवालनवाम्बुवाहं
देवेन येन जरठोर्जितगर्जितेन ।
निर्वापितः सकल एव रणे रिपूणां
धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥ २४ ॥

यः संगरे गुरुभटोद्भटधैर्यधूति-
स्वाध्यायसाधनपुरःप्रणवायमानम् ।
हुंकारमन्तकधनुर्ध्वनिदुर्धरौघ-
ग्रस्ताहिताजगरजागरमुज्जगार ॥ २५ ॥

उत्तम्भ्यमानमनुबन्धिकबन्धबन्ध-
स्कन्धान्धरन्ध्ररुधिरप्लुतिपूरदण्डैः ।
छायाविधायि धृतशौर्यगुणानुगुण्यं
तापं जहार भुवि यस्य यशोवितानम् ॥ २६ ॥

शूरप्रतापरविमण्डलराहुजिह्वा
वैह्वल्यतो रिपुभिराहवदेवताभ्रूः ।
प्रत्यर्थिकीर्तियमुनाबललाङ्गलाग्र-
लेखा व्यलोकि युधि यत्करवालवल्ली ॥ २७ ॥

दृप्तेभकुम्भनिपतत्करवालयष्टि-
निष्पिष्टमौक्तिकगणोद्धतधूलिलेखा ।
येनोच्छ्वसच्छिशिररश्मिमयूखकान्ति-
रुत्पेतुषी नभसि कीर्तिरिव व्यलोकि ॥ २८ ॥

यः खड्गनिर्दलितनिष्ठुरवैरिकण्ठ-
निष्च्यूतमाक्षिपदनिष्ठिततन्त्रवृत्तिः ।
आत्मप्रतापपटवानविचित्रसूत्र-
संतानतन्तुतुलमस्त्रसिरासहस्त्रम् ॥ २९ ॥

अग्राहि नीव्रजविजर्जरकक्षकूट-
जूटैर्घटाघटितकाककुलाक्षमालैः ।
दीक्षेव विक्षतविटङ्ककुटीकपोत-
भस्मत्रिपुण्ड्रकधरैर्यदरातिसौधैः ॥ ३० ॥

शोकान्धशात्रववधूनयनप्रणाल-
निर्वाहितास्त्रजलसिक्ततयेव यस्य ।
शौर्यद्रुमः समधित द्विषतां गृहेषु
शाखाशिफानिचितनीव्रमयीमवस्थाम् ॥ ३१ ॥

खेदाविला बकुलमाकुलताचितेन
चित्तेन चूतमतिमुक्तकमुक्तकष्टाः ।
शोकादशोकमवमा नवमालिकां च
त्यागे पुरां यदरियोषित आममन्त्रन् ॥ ३२ ॥

दीर्णद्विषद्विपशिरोविसृतैर्विशुद्धि-
सब्रह्मचारिभिरनुव्रजनेच्छयेव ।
आरोहतो नभसि यद्यशसः सितस्य
मुक्ताफलैरतिरयादुदफालि लोलैः ॥ ३३ ॥

खड्गाग्रभिन्नरिपुकुञ्जरराजकुम्भ-
क्षोभादलक्षितसमुल्लसितासितश्रीः ।
मुक्ताफलप्रकरवृष्टिरधः पतन्ती
येनारिकीर्तिरिति सादरमालुलोके ॥ ३४ ॥

संघट्टजर्जरभुजाभरणारुणाश्म-
पुष्यत्परागपटपांसुलमांसलांसाः ।
पृथ्वीभृतः सततसंनिधिशालिशौर्य-
तेजोऽङ्कुराङ्कितभुजा इव यं प्रणेमुः ॥ ३५ ॥

जीर्णत्रुटत्पटलरन्ध्रनिविष्टवृष्टि-
क्लेदाचितच्युतिपरप्रचलत्वचो ऽन्तः ।
प्रत्यर्थिवासगृहभित्तिभुवो यदीय-
भीत्येव चित्ररचितान्मुमुचुः पतीन्स्वान् । ३६ ॥

दर्पान्धगन्धगजकुम्भकवाटकुट्ट-
संक्रान्तिनिघ्नघनशोणितशोणशोचिः ।
वीरैर्व्यलोकि युधि कोपकषायकान्तिः
कालीकटाक्ष इव यस्य करे कृपाणः ॥ ३७ ॥

भद्रात्मनो दुरधिरोहतनोर्विशाल-
वंशोन्नतेः कृतशिलीमुखसंग्रहस्य ।
यस्यानुपप्लुतगतेः परवारणस्य
दानाम्बुसेकसुभगः सततं करो ऽभूत् ॥ ३८ ॥

अत्यायतैर्नियमकारिभिरुद्धतानां
चिन्त्यैः प्रजाभिरनपायमयैरुपायैः ।
शौरिर्भुजैरिव चतुर्भिरदः सदा यो
लक्ष्मीविलासभवनैर्भुवनं बभार ॥ ३९ ॥

तेजस्विताविरहिणो लघिमानमेत्य
जाड्यं श्रिताः प्रशमितायतयो ऽधिदोषाः ।
ग्रीष्मावसानदिवसा इव यस्य लोके
संकोचमीयुररयः परिहीणमानाः ॥ ४० ॥

काष्ठान्तरज्वलिततीव्रतरप्रताप-
सिद्धां प्रकल्पितकरेण महीमहीनाम् ।
भुक्का यशो ऽर्थकृतनिर्वृति विश्वयात्रा-
पात्रेण येन महता रभसेन पीतम् ॥ ४१ ॥

यस्य प्रयाणसमये करिकर्णताल-
कीर्णैस्तुरङ्गखुरकुट्टनदीर्णदेहैः ।
श्रान्तैर्दिगम्बरविलङ्घनतो निपत्य
रेवापयांसि पपिरे पृतनारजोभिः ॥ ४२ ॥

प्राज्यप्रतापजजयार्जितराजको ऽपि
निष्कण्टकानि भुवनान्यपि यः प्रशासत् ।
चर्यां चरैश्चिरमचारयत प्रजाना-
माचारतुच्छचरिता विभवे ऽपि नार्याः ॥ ४३ ॥

इति निरतिशयश्रीशीलशौर्यश्रुतो ऽसौ
दिशि दिशि नृपचेष्टाश्चिन्तयन्मण्डलोत्थाः ।
ज्वलितविजयिराज्यप्राज्यतेजाः प्रजानां
शिवममृतमनल्पं प्राप कीर्तिप्रवाहम् ॥ ४४ ॥

स्तोत्राह्निकाङ्कस्य काश्मीरभट्टशिवस्वामिनः कृतौ कष्फिणाभ्युदये शिवाङ्के
नगरीनरेन्द्रवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥

२. चरवाक्योपन्यासः ॥

अथोत्तराशानृपमण्डलक्रिया-
विचारहेतोः प्रहितो हितक्रियम् ।
कदाचिदेनं समये सभासदं
प्रतीपमाप प्रणिधिः प्रजापतिम् ॥ १ ॥

प्रजाः श्रियो ऽर्थान्प्रकृतीरशेषतो
रिपोरनिश्चित्य न स न्यवर्तत ।
प्रभुष्वियं सानृणतानुजीविनां
भवन्ति यद्वस्तुषु तत्त्ववेदिनः ॥ २ ॥

न यस्य लोकान्तरदीपनैश्चरैः
प्रपूर्यते पाटवलक्ष्म मण्डलम् ।
महाकरैस्त्यक्ततनुः स तेजसा
क्व नाम काले मतिमान्भवेदिनः ॥ ३ ॥

परेण पुंसा परमं समास्थिता
भृतप्रसादप्रभवप्रभा सभा ।
अगाह तनावतथार्थवादना
समाधिनेवानुमता मतिर्मुनेः ॥ ४ ॥

करालकेयूरविटङ्कमण्डली-
निविष्टरत्नद्युतिपुञ्जपिञ्जरैः ।
ज्वलत्प्रतापज्वलनैरिव द्युतिं
बभार या भूमिभुजां भुजद्रुमैः ॥ ५ ॥

विना युगान्तं युगपत्स्थितिं यदि
व्रजेत्सुमेरोः शिखरेषु भास्वताम् ।
ततिस्तयाष्टापदविष्टरस्थिता
तुलामियाद्यत्र नरेन्द्रमण्डली ॥ ६ ॥

उरःकपाटैर्विकटैर्महीभुजां
परस्पराश्लेषविशेषशालिभिः ।
पिधानयोगादिव मुष्णती दृशो
मुमोच यस्यां न गभीरता रतिम् ॥ ७ ॥

महीभृतां भित्तिषु चित्रवर्तिनां
पुरःस्थितानां च भयेन निश्चलम् ।
नृपासनाध्यासिनि यत्र कष्फिणे
परो विशेषो न निमेषतो ऽभवत् ॥ ८ ॥

अनल्पसत्त्वाः कटकैः परिष्कृताः
प्रकृत्तपक्षोच्छ्रितयः समुन्नताः ।
उदन्वतः कुक्षिमिव प्रविश्य यां
न भूभृतः प्रापुरतिप्रकाशताम् ॥ ९ ॥

सभाङ्गणे तत्र स लोकसंकुला
विलङ्घ्य कक्ष्याः क्षितिपालमैक्षत ।
तपोधनः सत्त्वरजस्तमोभुवः
परं व्यतीत्येव पुमांसमव्ययम् ॥ १० ॥

दधानमग्रस्थितवारसुन्दरी-
प्रकीर्णकोत्कीर्णसमीरणेरिताम् ।
कथं क्षितौ वक्षसि तेजसां श्रियो
विलासदोलामिव हारवल्लरीम् ॥ ११ ॥

विलासतो मन्थरमन्थरं मुहु-
र्विवर्तयन्तं मणिकन्दुकं करे ।
रणेषु निर्जित्य जुहूषुमाहृतं
द्विषद्यशःपिण्डमिव स्वतेजसि ॥ १२ ॥

मयूखभङ्गैः कनकाङ्गदोद्गतैः
शिखासहस्रैरिव शौर्यतेजसः ।
भुजद्रुमे प्रारभमाणमुज्ज्वलै-
र्जयाय नीराजनमाजिघस्मरे ॥ १३ ॥

किरीटकूटेन विटङ्करराजिका-
विराजिजाम्बूनदजाततेजसा ।
विडम्बयन्तं नयनानलांशुभिः
कपालपालीं कपिलां कपालिनः ॥ १४ ॥

चलामलश्यामलपक्ष्मलक्ष्मणा
तरङ्गितापाङ्गविवृत्तवृत्तिना ।
अभीक्ष्णमक्ष्णा ददतं क्षितिक्षितां
प्रसादनीलोत्पलमालिका इव ॥ १५ ॥

अभङ्गुरग्राममपाश्रितश्रुति
स्वरेषु संमूर्छितमूर्छनोच्छ्रिति ।
कलाप्रवीणैरुपवीणयद्भिरि-
त्युपास्यमानं कुशलैः कुशीलवैः ॥ १६ ॥

प्रकोष्ठकोष्ठे कटकेन सङ्गिना
विचित्रविच्छित्तिजुषा विराजितम् ।
भुजद्रुमालानितशौर्यकुञ्जर-
प्रकाशकार्तस्वरशृङ्खलश्रिया ॥ १७ ॥

उदस्तमेकं चरणाब्जमासने
दधानमुत्तानतलोच्छ्वसच्छवि ।
नखांशुशारीकृतसभ्यभूमिना
भुजेन संभावितजानुमण्डलम् ॥ १८ ॥ ॥ नवकुलकम् ॥

अरुद्धमार्गः प्रतिहारवेदना-
त्पुरः परागत्य स मेदिनीपतेः ।
विधाय लोलाञ्जलिदन्तुरं शिरः
कृतप्रणामो निषसाद भूतले ॥ १९ ॥

प्रकाशितप्रेम नृपः प्रसेदिवा-
न्सिषेच तस्मिन्स विलोकनामृतम् ।
भवन्ति ते भाजनमर्थसंपदां
विदन्ति ये भृत्यजनानुरञ्जनम् ॥ २० ॥

स तच्चविश्वस्ततया सभासदां
विविक्तवाच्यामपि चारभारतीम् ।
समक्षमाकर्णयितुं प्रचक्रमे
रहो हि तद्यत्र न सन्त्यसंस्तुताः ॥ २१ ॥

विभाव्य दीप्रप्रतिभाप्रभः सभां
स भूभुजोत्सृष्टचलाक्षिचोदितः ।
द्विषत्क्रियाचारविचारचारुधी-
रुदाहरत्सूत्रितसंगरा गिरः ॥ २२ ॥

धियैव निर्णीतनिगूढकर्मणां
भवादृशां पार्थिव वेद्यमस्ति किम् ।
असौ ममापत्रपता ततो ऽपि य-
न्नयामि वाचः पुनरुक्तवाच्यताम् ॥ २३ ॥

विवृत्य शाठ्येतरमांसलं मनो
वचो हि वाच्यं हितमायतौ चरैः ।
अतः प्रमाणं परतस्तु भूपतेः
स्वतन्त्रवृत्ता विधयो विधेरिव ॥ २४ ॥

तथापि कालोचितमस्य कर्मणः
करोमि पृथ्वीश पुरः प्रबोधनम् ।
विचित्रचिन्ताचलचेतसं पदे
हितैषिणो हि स्मरयेयुरीश्वरम् ॥ २५ ॥

समाश्रितं शाश्वतयानपात्रतां
श्रियामनारुह्य निकेतनं चरम् ।
विगाहते यः क्षुभितं परार्णवं
स तद्बलौघेन चिरस्य हीयते ॥ २६ ॥

चलेष्ववश्येषु विरुद्धवृत्तिषु
प्रयोज्य वीर्येण गुणेषु षड्ष्वपि ।
नृपश्चरं चित्तमिवेन्द्रियेष्वथो
निरूपणीयं मुनिवन्निरूपयेत् ॥ २७ ॥

नयानुगा धीरधियो ऽथ धूर्धरा
विचारिणश्चारचरिष्णुचक्षुषः ।
अय किमल्पा ऽपचया भवाद्वधा
विदन्ति नोत्तानमवद्यमद्य यत् ॥ २८ ॥

इदं हि तावत्प्रथमं पृथुद्युते
विचार्यतामर्य निजेन चेतसा ।
किमु क्वचित्कृष्टधनुर्धरोष्मण-
स्तव प्रतापस्य भवेदगोचरः ॥ २९ ॥

महाप्रभाव प्रभवस्य तस्य ते
ज्वलत्यविच्छित्ति पराक्रमानले ।
विदग्धधीर्दग्धुमिहात्मनः कुलं
विपक्षपक्षे समभावि भूभृता ॥ ३० ॥

समृद्धिभूरस्ति निरस्तदुर्गति-
प्रदेश देशो दिशि यक्षरक्षिणः ।
जगाम सत्कौशल कौशला इति
प्रजासु यः प्राज्यजनः प्रकाशताम् ॥ ३१ ॥

श्रियां पदं तत्र दुरासदं परै-
रमाय निर्माय पुरूपमः पुरम् ।
विजृम्भते बिभ्रदकम्प्रसेनतां
प्रसेनजिज्जातमहा महीपतिः ॥ ३२ ॥

अनश्वरेणेश्वरभूतिभागिना
क्षमाभृता संभृतवाहिनीश्रिया ।
प्रभामुभाभ्यां भजते दिगुत्तरा
प्रसाधिता तेन हिमाचलेन च ॥ ३३ ॥

स्वके सुकर्माथ परे परंतपो
निरन्तरायं न स वेद नान्तरम् ।
विपत्तयो ह्यन्तरपण्डितं नरं
त्यजन्ति सिंहं हरिणाङ्गना इव ॥ ३४ ॥

मनोरथं धर्म्यमिवानघाः श्रियः
सहस्रनेत्रं दिवि देवता इव ।
उपासते तं सुभगप्रजं प्रजाः
क्षपापतिं व्योमनि तारका इव ॥ ३५ ॥

श्रितेन शुद्धिं परिपूरिता सभा
नृपेण सा तद्यशसेव दिक्पटी ।
चकास्ति लावण्यमयामृतस्रुता
शरत्त्रियामेव तुषाररोचिषा ॥ ३६ ॥

गुणायतैरायतिवेदिभिः समं
समैरमात्यैरवमत्य दुर्मतीः ।
नयत्यसौ मण्डलचिन्तया दिनं
प्रवृत्तषाङ्गुण्यकथो ऽकथंकथः ॥ ३७ ॥

विमर्शसिद्धाञ्जनरञ्जनोज्ज्वलं
विवेश्य मार्गेषु विचारलोचनम् ।
पदे पदे कण्टकसंकुला भुवो
निमार्ष्ट्यसौ नीतिमयेन हेतिना ॥ ३८ ॥

तनोत्यतान्तः प्रकृतिष्वसौ तथा
समासु सीमानमुपायसंपदा ।
प्रकर्षमस्योशनसो ऽपि शासना-
न्नयो यथा याति ययातितेजसः ॥ ३९ ॥

जयोद्यमेच्छासमलंकृतं मनो
जगज्जिगीषां व्यवसायभूषणाम् ।
क्रियाजतन्त्रं विभवप्रसाधनं
वहत्यनुत्सेकविराजितां श्रियम् ॥ ४० ॥

उदारतानुन्नतिरुन्नता धृतिः
शमः क्षमा दक्षिणता दया दमः ।
इमामसौ बिभ्रदमात्यसंपदं
क्षिणोति शारीरविपक्षसंहतिम् ॥ ४१ ॥

अनेकमेको जगदन्तरं तर-
न्स चिन्तितद्वादशमण्डलोदयः ।
वहन्समूहं महसां महीयसां
परं पदं क्रामति भानुमानिव ॥ ४२ ॥

प्रियं दिशन्नाभियुनक्ति भूरिशः
करैः समाश्लिष्यति नातिकर्कशैः ।
इति प्रजां लालयते स पेशलं
वधूं नवोढामिव लम्भयन्धृतिम् ॥ ४३ ॥

अभिन्नमर्यादमुदूढभूभरै-
श्चतुर्भिरक्षोभ्यगभीरवृत्तिभिः ।
परिष्कृता राजति तस्य राजता
स्थिरैरुपायैः क्षितिरर्णवैरिव ॥ ४४ ॥

सदःसु दूतत्रयकार्यमार्यधीः
प्रवर्त्य निर्वर्तितवासरक्रियः ।
शृणोति दोषैरधिदोषमुज्झिता
गिरः स गूढाः परचक्रचारिणाम् ॥ ४५ ॥

अनल्पसत्कारसहस्रसंयतैः
सुदुर्लभप्रत्युपकारदुःखिभिः ।
रणोत्सुकैर्बन्धुजनैरसूय्यते
तदस्य सौभाग्यमभूतशात्रवम् ॥ ४६ ॥

प्रमाद्यदुद्दाममहेभमण्डली-
तरङ्गितोत्तुङ्गतुरङ्गसङ्गिभिः ।

युगान्तमेघौघघटाविशङ्कटां
करोत्यसौ दिक्षु बलैस्तिरस्क्रियाम् ॥ ४७ ॥

इदं पुरे चित्रतरं च तत्र य-
न्नृपस्य नीचैश्चरितं चिचीषताम् ।
पथि प्रकाशे ऽपि कुतो ऽपि दृश्यते
दृशां तमः सान्द्रममन्द्रतन्द्रि नः ॥ ४८ ॥

अधिष्ठितं नूनमनूनधामभिः
पुरं सुरैः कैरपि तन्महर्द्धिभिः ।
अभीरुता तस्य कुतो ऽन्यथा तथा
जयोर्जिते जाग्रति भूभुजि ब्रयि ॥ ४९ ॥

नरेन्द्रचन्द्रस्य यथा यथोदया-
द्विजृम्भते तस्य स सन्यसागरः ।
तथा तथा नूनमिमामपि क्षितिं
पुरा हरत्येव हि कार्मुकोर्मिभिः ॥ ५० ॥

तदित्थमुत्तिष्ठति तत्र दारुणे
दिने दिने रोग इवोल्बणे रिपौ ।
प्रकोपनाम प्रशमाय वृष्यतां
वृषद्युते दुर्विषहं विषं महत् ॥ ५१ ॥

आयान्तु द्विरदरथाश्वपुञ्जभाजां
पौराणां निनदपरम्पराः पुरस्ते ।
तस्यारेर्धुतधृतिधाम दुःश्रवास्ताः
श्रावस्त्यां श्रवणगुहानवातिथित्वम् ॥ ५२ ॥

इति नृपतिसमाजक्षोभपैशुन्यकारि
प्रणिधिरधिमहार्थं वाक्यमुच्चैरुदीर्य ।
श्रमशमशिवभूभृद्वीक्षणाम्भोऽभिषिक्तः
सपदि स विरराम प्राप्तसत्कारसारः ॥ ५३ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
चरवाक्योपन्यासो नाम द्वितीयः सर्गः ।

३. सभासंक्षोभः ॥

संप्राप्य प्रणिधिगिरां गरीयसीना-
मित्यन्तं तरलितताम्रतारकाणाम् ।
संरम्भभ्रुकुटिचलभ्रु बभ्रुभासां
क्रोधेन प्रसभमजृम्भि भूपतीनाम् ॥ १ ॥

सारम्भं करतलताडनैः कठोरैः
केयूरं मणिमयमच्छिदत्क्रुधान्धः ।
दोःस्तम्भप्रणयिपराक्रमद्विपस्य
प्रारम्भे युध इव शृङ्खलं सुबाहुः ॥ २ ॥

भूपालः करपुटपेषतः प्रवृद्धं
क्रोधान्धो दधदधिधामधूमदण्डम् ।
संहर्तुं भुवनमदर्शि दर्शकाख्यः
क्षुब्धात्मा यम इव दण्डवानुपेतः ॥ ३ ॥

अङ्गे ऽङ्गे प्रतिफलितैर्महीपतीना-
माकारैः प्रतिघनघर्मबिन्दु बिन्दुः ।
अभ्यूह कुरुकुलकापितासुराद्वट्-
संरम्भप्रकटितविश्वरूपलीलाम् ॥ ४ ॥

चिक्षेप प्रमृदितमर्मरोर्मिकोत्थं
रत्नाश्मप्रकरमनेकमेकलव्यः ।
पाणिभ्यां भुवि कुसुमाञ्जलिक्रमेण
प्रत्यर्थिक्षयनवनाट्यसूत्रधारः ॥ ५ ॥

आच्छोटच्छिदुरकरालहारमुक्तो
मुक्तौघः प्रकरमवाकिरत्सुबन्धोः ।
उन्माद्यद्भुरुभुजशौर्यवारणोद्य-
त्पूत्कारच्युतशुचिशीकरोत्करश्रीः ॥ ६ ॥

आस्फोटस्फुटमणिभङ्गमङ्गदाना-
मुत्तुङ्गद्युतिनिकरच्छलेन जिष्णुः ।
दोर्दण्डप्रसरदसृक्सिरासहस्रै-
रातेने बलिमिव कोपकालरात्र्यै ॥ ७ ॥

जृम्भाभिः स्फुटमुखगह्वरस्य जिह्वा
ताम्बूलव्यतिकरपिङ्गला बलस्य ।
निर्दग्धुं परबलपुञ्जमुज्जिहाना
ज्वालेव व्यचलदमर्षपावकस्य ॥ ८ ॥

आताम्रा सपदि सुशर्मणो मुखश्री-
रालक्षि क्षुभितकषायितायताक्षी ।
प्रत्यग्रप्रचलदसृक्प्रकोपकाली-
पारीव प्रविकचपिङ्गपङ्कजाङ्का ॥ ९ ॥

दन्ताग्रक्रकचकठोरघट्टनोत्थं
सामर्षं ध्वनितमधत्त भूरिधामा ।
क्रोधाग्निस्फुटतरतीव्रतापतप्त-
स्थूलास्थित्रुटिततटत्कृतानुकारम् ॥ १० ॥

पाण्ड्यस्याप्यधित पिशाङ्गिताङ्गदानां
क्षोदः क्ष्मां कठिनकराग्रकुट्टितानाम् ।
आस्फोटैर्विकटतटांसकुम्भकूटा-
त्सैन्दूरं रज इव विक्रमद्विपस्य ॥ ११ ॥

यज्जृम्भाविकटमुखावटोत्थमौज्झी-
दुष्णोष्णं श्वसितसमीरणं सुराष्ट्रः ।
सौन्दर्यं ललितगुणालिमालि मल्लौ
तेनैव प्रतिबलकीर्तिकाननानाम् ॥ १२ ॥

ताल्वग्रप्रतिफलितप्रतिप्रणादं
क्रुद्धात्मा यदकृत हुंकृतं सुकेतुः ।
लोकानां तदिह झषध्वजं दिधक्षौ
त्रैयक्षे वपुषि लुलोकिषां लुलाव ॥ १३ ॥

क्ष्मापालः क्षणधुतधूसरोष्ठमुज्झ-
न्निश्वासश्वसनमुदूष्म भीष्मकाख्यः ।
कोपाग्निप्रणयिनि चित्त एव दग्धुं
संकल्पैः समुपनिनाय वैरिवर्गम् ॥ १४ ॥

भीष्मोष्मा मलितभुजद्रुमप्रसर्प-
द्धूमौघः प्रहतपृथूरुघोरघोषः ।
वव्राजारुणतरतारकास्फुलिङ्गः
स्फीतत्वं यवनवने प्रकोपदावः ॥ १५ ॥

सारम्भं भुजतरुपञ्जरान्तराले
किर्मीरः करपरिमर्शमादधानः ।
उत्ताम्यत्त्वरितमरातिदारणार्थं
भूयिष्ठं मन इव मत्सरादरौत्सीत् ॥ १६ ॥

केयूरारुणदृषदां करप्रहारैः
पिष्टानां पिहितवपुः परं परागैः ।
उत्पातप्रसरपिधानधूसरस्य
प्रारेभे प्रलयरवेर्विडम्बमन्ध्रः ॥ १७ ॥

जृम्भासु प्रसभमविह्वलस्य जिह्वा
जज्वालोज्ज्वलमुखगह्वराह्वचेर्या ।
सा क्रुद्धोर्जितजनमेजयाध्वराध्व-
प्रेद्धाग्निभ्रमितभुजङ्गविभ्रमाभूत् ॥ १८ ॥

अन्तःस्थस्फुरदुरुमन्युवह्निकष्ट-
स्पष्टोष्णक्वथनविशोषशङ्कयैव ।
भीमस्य द्रुततरविद्रुतं निरीय
स्वेदाम्भो बहु बहिरानशे शरीरम् ॥ १९ ॥

भ्रूभङ्गभ्रुकुटिविशङ्कटोर्मिरुच्चै-
रावर्तप्रकटमुखावटोग्रघोषः ।
चुक्षोभ प्रसरदमर्षवर्षुकाभ्रो
निर्मुद्रं सपदि समुद्रवत्सुमद्रः ॥ २० ॥

अङ्गे ऽङ्गे करदलिताङ्गदारुणाश्म-
क्षोदौघं प्रचुरपरस्परं प्रतीच्छन् ।
आश्लिक्षद्दृढधनुरापिपृच्छिषेच्छुः
कोपाग्निं द्रुतमिव वैरिदारणाय ॥ २१ ॥

क्रोधाग्नेः सदसि यदैव हेतिजालै-
र्जज्वाल ज्वलितदिगम्बरो ऽम्बरीषः ।
नूनं ते ऽनवधिविरोधकाः किलाजौ
लाजौघा इव परिचक्कथुस्तदैव ॥ २२ ॥

मेदिन्याः करहतिजन्मनोज्जहार
प्राज्योर्जं गुरुतरगह्वरेण कह्वः ।
पातालात्सिततरशेषभोगभासं
क्रोधोष्मक्लमशमनीं सुधामिवोच्चैः ॥ २३ ॥

पुस्फोर स्फुटितरुचिप्रकोष्ठमोष्ठः
स्वेदाम्भःस्नपिततनोः शतध्वजस्य ।
अत्युग्रां जपत इव प्रकोपकृत्यां
निर्मातुं द्विषदभिचारिमन्त्रतन्त्रम् ॥ २४ ॥

सस्यन्दं परिणमता निपत्य हार-
क्षोदेन क्षणकृतपाणिपेषजेन ।
स्वेदाम्भो वपुषि पुपोष कोपवह्नि-
क्काथोत्थस्फुटपृथुफेनकान्तिमन्धोः ॥ २५ ॥

दोर्दण्डे करमलनेन धूमलेखां
सोल्लासामसिलतिकामिवाश्रितस्य ।
शिश्लिक्षुः स्रजि परिमण्डलभ्रमो ऽभा-
द्भृङ्गौघः फर इव विस्फुरन्नलस्य ॥ २६ ॥

दोर्दण्डे शतधनुरंसकुट्टनोत्थैः
संघट्टैर्विघटितहाटकाङ्गदे ऽपि ।
क्रोधोल्काकुलकपिलैर्विवृत्य पश्य-
न्केयूरं व्यरचयतेव दृष्टिपातैः ॥ २७ ॥

तत्रत्यैश्चकिततरं निरीक्ष्यमाणा
संभाव्यत्रिभुवनघस्मरोग्रशक्तिः ।
कृत्येव भ्रुकुटिरतिस्फुटा ललाटे
साल्वस्य प्रसरदमर्षमुल्ललास ॥ २८ ॥

यज्जृम्भाप्रथिम पृथुध्वजेन वक्रं
व्यादायि त्रुटदचलेन्द्ररन्ध्ररौद्रम् ।
न प्रापत्कथमपि तत्क्षणेन तत्र
त्रासार्ता कवललवापदं त्रिलोकी ॥ २९ ॥

जम्भस्य ज्वलदविकल्पकल्पितोल्का-
कल्काक्तं प्रविततमास्यमन्वहार्षीत् ।
तप्तांशोः प्रलयनवावतारवेला-
पैशुन्यप्रसृतबिलाविलश्रि बिम्बम् ॥ ३० ॥

आकाङ्क्षन्समरमुरः करावमर्शं
प्रद्योतः सुमुखनखोन्मुखैर्मयूखैः ।
ऊष्माणं कषितुमिव प्रकोपवह्नेः
स्वच्छैः स्म च्छुरयति चन्दनच्छटौघैः ॥ ३१ ॥

स्वेदाम्बुप्रशमविजृम्भि वीजनार्थं
यद्बभ्रुः प्रसभमबिभ्रमद्दुकूलम् ।
क्रोधाग्नेरधिवपुरुच्चकैरतृप्य-
न्संधुक्षीकरणमिवाततान तेन ॥ ३२ ॥

उत्खाताहितकटकां निवेदयिष्ये
क्ष्मामेवात्युचितमुपायनं स्वभर्त्रे ।
प्राकार्षीदत इव मण्डनां गदो ऽस्या
विच्छिन्नाङ्गदमणिहारमौक्तिकौघैः ॥ ३३ ॥

हन्तुं द्विड्द्विपकुलमास्यकन्दरायां
सावज्ञस्मितकिरणच्छटासटौघः ।
हुंकारध्वनितगुरुर्व्यलोकि मूर्तः
प्रोथस्य प्रतिघहरिर्व्रजन्विजृम्भाम् ॥ ३४ ॥

तन्वाने ततकरपट्टपिट्ट्यमाने
क्रूरोरुध्वनितमुदग्रमुग्रसेने ।
तत्कालं निबिडमकाण्डभङ्गभीता-
श्चक्रन्दुः प्रतिनिनदच्छलेन काष्ठाः ॥ ३५ ॥

क्रोधोल्कैः सदसि सदस्यदृष्टिपातै-
र्मा भूद्भूः प्रसभमकाण्डचण्डदाहा ।
इत्यस्मादिव ववृषेतराममर्षा-
त्स्वेदाम्भःकणनिकरः करन्धमेन ॥ ३६ ॥

संत्रस्यत्क्षितिततदन्ति दन्तवक्र-
श्चक्रे यद्भुवि करपट्टकुट्टनानि ।
सस्मारासुररिपुकेलिकोलघूर्णद्-
घोणाग्रप्रहतिमतः स्फुरत्फणीन्द्रः ॥ ३७ ॥

संतापैर्गुरुदशनाधरच्छिदाभिः
पाण्यग्रप्रकटललाटपट्टकाषैः ।
मार्ष्टि स्म क्षितिपचमूप्रसाधनाय
क्रोधाग्नौ निजभुजवीर्यरुक्म रुक्मी ॥ ३८ ॥

व्यावृत्य स्थिरभुजपीडितोरु यद्य-
द्दिग्वक्त्रं क्षुभितमुदीक्षते स्म तत्तत् ।
दृष्टीनाभनलकणैरकल्कमौल्कैः
सौवल्कः सकलमजिज्वलज्ज्वलद्भिः ॥ ३९ ॥

चिक्षेप स्त्रजमभिजृम्भमाणमन्युः
कौरव्यः कुवलयकल्पितामुरस्तः ।
संकल्पाकलितपुरःस्थितारिसेना-
संहारप्रकटितकालपाशशङ्काम् ॥ ४० ॥

दुःषेणः कठिनचपेटपिष्टलुठ्य-
त्केयूरोच्छलितरजश्छटाच्छलेन ।
यत्प्लुष्टत्रिभुवनमण्डलोष्ममण्डं
दोर्दण्डात्तदनवमं ववाम धाम ॥ ४१ ॥

क्षमापालाः किं मृणालम्रदिमसु मलनं निर्धुनाना धरित्रीं
क्रोधोन्नद्धाः कुरुध्वे फणिषु परमितीवार्थनार्थेन तेषाम् ।
प्राप्ताः पातालमूलाच्छिदुरमणिगुणच्छद्मना पादमूले
पेतुः पादप्रहारप्रभवभरभवद्भोगभङ्गा भुजङ्गाः ॥ ४२ ॥

इत्थं संरम्भजृम्भाविभवसरभसभ्रान्तभूयिष्ठभूभृ-
द्भूरिप्रागल्भ्यभीमाभरणभुजभरैर्भङ्गुरस्तम्भगर्भा ।
सोल्लासं लास्यवेल्लद्विकटशिवभुजादण्डषण्डोत्थवात-
क्षुब्धक्षोणीधरक्ष्मावलयविलसितं सा सभा संबभार ॥ ४३ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
सभासंक्षोभो नाम तृतीयः सर्गः ॥

४. मन्त्रोद्घातः ॥

अथ सदसि समस्तायस्तभूपालचक्रे
प्रकटितगुरुकोपारम्भसंरम्भजृम्भे ।
वहति विलसितानि प्रस्तुतानि प्रचण्ड-
प्रलयजलदजालाडम्बरैरम्बरस्य ॥ १ ॥

अनधिगतनृपाज्ञाविघ्नितेच्छेषु दुःस्थ-
स्थितिषु परिमृशत्सु स्थूलमंसस्थलाग्रम् ।
प्रभुमुखकृतलक्षैरीक्षणैरक्षमेषु
क्षितिपतिषु रणायावेक्षमाणेष्वनुज्ञाम् ॥ २ ॥

विचलितकरशाखं नर्तितभ्रूविलासा-
नुमितनृपतिकार्यान्तर्गतव्याकुलत्वे ।
विदधति विनिबद्धव्यूहमन्योन्यमारा-
त्किमपि सुनयचिन्तामन्त्रणं मन्त्रितन्त्रे ॥ ३ ॥

जनितभुजविजृम्भेष्वग्रदूतेषु काल्याः
प्रहरणरणकण्डूकल्पिताचार्यकेषु ।
अहमहमिकयाहंकारहुंकारगर्भं
हृदि रणरणकेषु क्ष्माभृतामुल्लसत्सु ॥ ४ ॥

विकटमुकुटरत्नाभ्युद्गतैरंशुजालै-
र्वियति विहितशम्पं कम्पयित्वोत्तमाङ्गम् ।
अदयदशनदंशाक्लान्तिभाजो ऽधरस्य
स्मितरुचिसुधयोच्चैः साधु संधाय सेकम् ॥ ५ ॥

वदनपवनगन्धाकृष्टदन्तांशुशुभ्र-
भ्रमरभरनिभेन भ्राजितव्यक्तवर्णाम् ।
प्रसभमभिससर्ज क्रोधवह्निप्रतापा-
दिव जितजडिमानं वाचमुच्चैः सुबाहुः ॥ ६ ॥

महति सति समाजे जल्पितैर्जातजाड्यैः
किमपि किल विवक्षुर्यत्त्रपां नावगाहे ।
तदिदमकृतकानां प्रेरिकाणां प्रसङ्गे
प्रभुसमधिगतानां सत्क्रियाणां महत्त्वम् ॥ ७ ॥

प्रकृतिपरिचितत्वं रन्ध्ररक्षा क्षमित्वं
परुषमपि हितार्थाधायि विज्ञप्तिवाक्यम् ।
यशसि रुचिरसाध्या धीरलालाटिकत्वं
प्रभुषु भृशममीभिर्भ्राजते भृत्यभावः ॥ ८ ॥

समररभससेनासिन्धुसंधुक्षणेन्दुं
प्रलयपवनमुग्रक्रोधचित्रार्चिषां वः ।
तदिह नृपतयो मे शौर्यमाणिक्यशाणं
सदसि वचनमेतत्सोपजोषं जुषध्वम् ॥ ९ ॥

क्व भुवनचरमस्योद्दाम देवस्य तेजः
किसलयितमसंख्यैः संख्यवीर्याङ्कुरैर्वः ।
क्व च शिखिन इवाग्रे भङ्गि पातङ्गमङ्गं
प्रतिबलबलमूष्माचान्तये चिन्त्यते ऽन्तः ॥ १० ॥

पृथुफलपरिभोगैः पोषितेषु प्रसादै-
र्गुरुभुजबलसारेष्वेवमस्मासु सत्सु ।
कथमनुदितपूर्वः शत्रुशङ्काकलङ्को
विशति यशसि शुभ्रे नायमल्पो निकारः ॥ ११ ॥

अनुपचितभुजोर्जौ निर्जिगीषाजडो वा
विरलबलसहायो वा सहेतारिवृद्धिम् ।
प्रतिपदपरिमृष्टेष्वेषु तैक्ष्ण्यादभीक्ष्णं
बत वदत किमेकस्यापि संभावनास्ति ॥ १२ ॥

विदलितगजसेनामण्डलीगण्डषण्डः
सततसमरशौण्डो मण्डलाग्रप्रचण्डः ।
निबिडबलमकाण्डाखण्डलाखण्डने ऽपि
स्फुटयति भुजदण्डो नास्य कण्डूलतां किम् ॥ १३ ॥

प्रतिघकपिलकान्तिः कल्पितानेन चाजौ
भ्रुकुटिकुटिलभीमभ्रूर्ललाटाटवीयम् ।
स्मयरसवशाहृष्यद्दृष्टिदृष्टाश्च नष्ट-
द्रुतरिपुबलसेनासंकुला दिग्विभागाः ॥ १४ ॥

गिरितटविकटे ऽत्र क्रूरवक्षःकवाटे
द्विरदरदनखण्डाः संयुगे भग्नमग्नाः ।
सुखितनृपतिलक्ष्मीसंभृतस्मेरसान्द्र-
स्मितकिरणकरालां कान्तिमस्योद्वहन्ति ॥ १५ ॥

अपि विरचितसंस्थः क्षुद्रदोषान्धकार-
प्रसरदलनदीक्षादक्षिणो दक्षिणस्याम् ।
शरदि रविरिवारादाददात्येष तीव्र-
प्रसृतकरसहस्रः सर्वदिग्भ्यो ऽपि सारम् ॥ १६ ॥

अविरतमविरक्ताः सन्ति चामी सहायाः
क्षपितबहुविपक्षाः क्षत्रियाः क्रूरशौर्याः ।
वियुतमपि हि येषामेककालत्रिलोकी-
कबलविधिरनिच्छामात्रविघ्नादनिघ्नः ॥ १७ ॥

द्विषदसहसहायोत्साहशौर्यातिभार-
स्वभुजबलसमिद्धोन्नद्धसंपत्तिरेवम् ।
त्वमिव भुवनभर्ता भूपते को ऽपरो ऽस्ति
त्रिभुवनविजिगीषापूरणैकप्रवीरः ॥ १८ ॥

तदिह नरपते धीर्धीर कस्मादकस्मा-
द्विजयजलधिमन्थामन्थरेत्थं गता ते ।
विमृश भवदमर्षेन्दूदयैकप्रतीक्षां-
श्चलभुजबलवीचिक्षोभिणः क्षत्रसिन्धून् ॥ १९ ॥

विधुररिपुपुरस्त्रीतीव्रनिश्वासताप-
व्यतिकरित इवोच्चैर्भीष्ममूष्माणमाप्य ।
प्रकटितरिपुदाहो भाति यस्य प्रतापः
स्फुरति सदसि सो ऽयं क्रूरकर्मा सुशर्मा ॥ २० ॥

दृढधनुरयमास्ते शौर्यशौण्डो यदीयः
पृथुलपुलकजालः कोपकम्पच्छलेन ।
सुचिरसमरलाभोद्भूतसोत्कर्षहर्षः
प्रकटमिव विधत्ते ताण्डवं बाहुदण्डः ॥ २१ ॥

बलनलगदपाण्ड्यप्रोथकिर्मीरकह्व-
ह्वचियवनसुराष्ट्रान्ध्रान्ध्रवो ऽपि क्रुधान्धाः ।
प्रलयसमयदृष्टा द्वादशार्का इवैते
प्रकटयितुमशेषं प्लोषि तेजः प्रवृत्ताः ॥ २२ ॥

नृप तदलमचिन्त्यैर्नीतिचिन्तान्तरायैः
सफलयतु भुजस्ते भूभृतां वाञ्छितानि ।
असहनसहवृद्धा साहसैकान्तकान्ता
व्रजति न हि नृपश्रीर्दीर्घतां दीर्घसूत्रे ॥ २३ ॥

प्रकृतिविकृतिभाजो भङ्गुराङ्गस्य भूय-
श्छलगतिषु चरिष्णोर्वैरिवर्गाकुलस्य ।
सततमिति शरीरस्येव राज्यस्य राज-
न्फलमिह परलोकोद्धारशुद्धेः किमन्यत् ॥ २४ ॥

अतिबलवति शत्रौ तुल्यशौर्योदये वा
दधति समुचितत्वं नीतिचिन्तान्तरायाः ।
वद सुनयविवक्षालक्षतां यान्ति तूल-
प्लवलघिमसु राजन्कें ऽसलाः कोशलेषु ॥ २५ ॥

इयमिह ननु नीतिर्भीरुलोकस्य माता
प्रभवति विजिगीषोर्वस्तुनः कस्य सिद्ध्यै ।
वहति न न विभूतेः शक्तिरग्रेसरत्वं
सममिदमुदपादि क्षत्रमुग्रं च तेजः ॥ २६ ॥

रणसरसि वसन्ती सान्द्रनिस्त्रिंशधारा-
सलिलसततसक्तेर्जातजाड्येव लक्ष्मीः ।
समभिलषति भूम्ना प्लुष्टदुष्टारिसेना-
वनविभवविवृद्धं क्रोधनानां प्रतापम् ॥ २७ ॥

धृतधनलवलीलादुर्विदग्धोद्धतानां
प्रभवसि मृदुतायै तादृशां तेजसैव ।
द्रढिममयमयो हि प्राप्य तेजोऽभिषङ्गा-
द्विघटितकठिनत्वं याति कर्मण्यभावम् ॥ २८ ॥

हितदिशि गुरुणाग्रे संस्क्रियायै त्वयापि
स्वरसुभगमशिष्यस्येव तस्योपदिष्टाः ।
दुरुपशयधनार्तिस्तम्भभाजो जडस्य
श्रुतिपथमवगाढुं न क्षमाः सामवादाः ॥ २९ ॥

त्वयि च धनुरधिज्यं धैर्यधुर्यं दधाने
युधि कुपितकृतान्तभ्रूनिभं भीतभीतैः ।
भवदभिगमनिघ्नैस्त्यक्तरिक्तस्य भूपैः
क इव सदसि शून्ये कोशलेशस्य भेद्याः ॥ ३० ॥

तदलमतिविलम्ब्यालम्ब्यतां मन्युवह्नि-
व्यतिकरविकराला धीरहंकाररौद्रा ।
यदमृदु यदवश्यं यत्प्रसह्योर्जितं य-
द्युधि तदुपदधानाः पात्रतां यान्ति सिद्धेः ॥ ३१ ॥

गुरुतरगिरिमन्थक्षोभिताक्षोभ्यसिन्धु-
व्यतिकररसयोग्या वासनावासितेव ।
समभिमतविमर्दा रौद्रकर्मप्रियेषु
प्रसरति रममाणा तादृशेष्वेव लक्ष्मीः ॥ ३२ ॥

अपि नयनांनिमेषोन्मेषमात्रं समस्ता-
दपरपरिभवार्तिं श्लाघ्यमायुः कृतार्थम् ।
इममलिनमिच्छोच्छ्रायमाच्छादयन्तं
क्षणमपि न वियुङ्क्ते पक्षपातादिव श्रीः ॥ ३३ ॥

जगति गतिमदुच्चैर्निर्विचारप्रवृत्तं
सकलमसकलश्रीरेकदेशोद्गतापि ।
शमयति शशिलेखा पोषि दोषान्धकारं
किमपि बलमलङ्घ्यं पश्य तेजस्विताया: ॥ ३४ ॥

अपि किमिदमुदाध्वे क्रोधनाः श्यामशोचिः-
शबलितसकलाशाकाशवक्त्रैस्तनुत्रैः ।
विरचयत वपूंषि क्षोभितोद्भिद्यमान-
प्रतिघदहनधूमध्यामलानीव वीराः ॥ ३५ ॥

प्रतिबलगजसैन्यासन्नगन्धानुबन्ध-
प्रकटितपटुदर्पास्फालितैः कर्णतालैः ।
गुरुरणभटनादत्रासितान्ताहवश्री-
व्यजनपवनलीलां कुञ्जराः कल्पयन्तु ॥ ३६ ॥

अवितथमथवैते यूयमस्पृष्टकोपा-
श्चिरमनुदितशौर्यश्रान्ति विश्राम्यतैवम् ।
अयमतिविकटांसो भासुरासिर्ममाजौ
सफलयतु कृतान्ताकाङ्क्षितं बाहुदण्डः ॥ ३७ ॥

क्षितितलफलके ऽस्मिन्सिन्धुसंसक्तलेखा-
वलयिनि भुजवेगास्फालनभ्रान्तिभाजौ ।
समहिमहिमहेमक्ष्माधरौ किं करेण
त्रिभुवनजयदाक्ष्यादक्षवद्दोलयामि ॥ ३८ ॥

सदसि दलितदृप्तारातिसेनाक्षणोत्थ-
क्षतजनदनिमज्जत्कुञ्जरस्यन्दनाश्वा ।
स्मरतु सुचिरमुर्वी जामदग्न्यप्रसर्प-
त्परुषपरशुपिष्टक्षत्रसर्गोपसर्गम् ॥ ३९ ॥

सपदि नृपतिचक्रं प्रेक्षतां स्फारिताक्षं
क्षितिपतिजयलक्ष्मीं नर्त्यमानां ममाजौ ।
स्वकरतुलितकांस्याकारवेधोऽण्डखण्ड-
क्षितिवलयविशेषाश्लेषसंघट्टघोषैः ॥ ४० ॥

भवतु नियतिमेधामञ्जरीजातमेत-
ज्जलधिदलकवाटश्लिष्टशैलालिनम्रम् ।
मम सुरगिरिवृन्तोद्भेदि भूपीठपुष्पं
धृतघनवनमालाकेसरं कर्णपूरे ॥ ४१ ॥

विहितगुरुविकासभ्राजमानप्रवृद्धो-
त्कलिकनृपसरोजं मन्थरोन्मन्थमित्थम् ।
स्फुरदुपधि सुबाहुः क्षुब्धमाक्षिप्य वाक्यं
व्यवलितभुजंदण्डो व्यंसितांसो व्यरंसीत् ॥ ४२ ॥

वाक्यं सौबाहवं तद्यवनशतधनुर्बभ्रुजम्भाम्बरीष-
प्रद्योतप्रोथपाण्ड्याः प्रसभमनुपदं तद्रसारब्धपोषैः ।
भावैस्तद्बीजगर्भैर्मुखमिव चरमे संधयः संदधानाः
पर्जन्यप्राज्यगर्जोर्जितमुदितशिवाः स्फूर्जदूर्जं जगर्जुः ॥ ४३ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
मन्त्रोद्घातो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

५. दूतसंप्रेषणम् ॥

इति तत्र सुबाहुभारती-
मनुसंधातुमवन्ध्यया गिरा ।
गुरुसंगरकाम्यया कथां
विदधानेषु नृपेषु निष्ठुरम् ॥ १ ॥

उपयाति रुषाविले बले
बहुसौबाहवसूक्तिसक्तया ।
सरसः समतां विजृम्भया
विकरालोत्कलिकाविवर्तिनः ॥ २ ॥

फणिनीव मुहुर्मुहुः क्रुधा
रसनालिङ्गितसान्द्रसृक्कणि ।
पृथुकम्पवशे सुशर्मणि
श्वसति श्वासहुताशकर्कशम् ॥ ३ ।

कुपिताकुलकालघट्टना-
विदलद्दन्तनिनाददारुणम् ।
मृदिताङ्गुलिमर्ममर्मर-
ध्वनितं तन्वति तारमाह्वचौ ॥ ४ ॥

रणरूढिकथाभिभाषिणं
यवने यौवनभीषणोष्मणि ।
पिबतीव सुबाहुमादरा-
त्सततं संगरशौण्डया दृशा ॥ ५ ॥

वलयीकृतबाहुमण्डली-
दृढपर्यङ्कनिवेशनिश्चले ।
स्तिमितास्तिमितं शतध्वजे
नृपचक्रस्य मतानि जिघ्रति ॥ ६ ॥

पृथुवेपथुसंगतेर्गदे
दशनच्छेदविसंस्थुलस्थितेः ।
स्मितदीधितिदण्डधारणां
विदधाने ऽधरपल्लवक्षितेः ॥ ७ ॥

गुरुधामनि भूरिधामनि
स्फुटमुत्तम्भ्य भुजं विजृम्भया ।
करपट्टचपेटपिट्टनै-
र्भवनस्तम्भवपूंषि पिंषति ॥ ८ ॥

दधति भ्रुकुटीविशङ्कटं
नयरोमन्थनमन्थरस्थिति ।
श्वसितानि किरत्करन्ध्रमे
करपर्यङ्कनिषण्णमाननम् ॥ ९ ॥

लयलोलितपादपल्लवे
रणलाभोत्सवनर्तितभ्रुवि ।
अधरापार रामकूचिका
करयुग्मेन नले निमृद्नति ॥ १० ॥

पिबतीव हृदि क्रुदर्चिषां
क्षणसंधुक्षणकाम्ययोद्धतान् ।
विवृतेन मुखेन रुक्मिणि
क्षितिपक्षोभभुवो नभस्वतः ॥ ११ ॥

विरचय्य सभाङ्गणाक्षितिं
श्वसितम्लापितपुष्पसंस्तराम् ।
वदनेन नतेन निश्चलं
किमपि ध्यायति भीमभूभुजि ॥ १२ ॥

करवालकरालिते करे
युधि यस्यान्तककाङ्क्षिणः क्षणात् ।
दधते फललाभशालितां
त्रिजगद्भासमहामनोरथाः ॥ १३ ॥

सदसि ब्रुवतः पृथुस्फुर-
त्पलितश्मश्रुमिषेण यस्य सा ।
वहतीव सरस्वती मुखे
चललीलाञ्चितचामरश्रियम् ॥ १४ ॥

रिपुरोगाभिषक्स भीष्मकः
क्रमशुश्रूषितसभ्यमभ्यधात् ।
नयतन्त्रविमर्शनीं शनै-
रशनिं मोहमहागिरेर्गिरम् ॥ १५ ॥

अभिमानि महार्थमूर्जितं
यदुदाहारि सुबाहुना वचः ।
उपाधित्रयशुद्धता ऽस्य किं
कनकस्येव परं परीक्षणम् ॥ १६ ॥

नयनेयधियो महीयसि
प्रभुकृत्ये कृतमन्त्रतन्त्रणाः ।
अकथंकथसंकथाः कथं
प्रकृतापायि वदेयुरीदृशाः ॥ १७ ॥

तदपीयमपायदर्शना-
दयवीयस्त्वविती‌र्णचोदना ।
मुखरी कुरुते बलेन मां
नृपतिप्रेमणि संमता मतिः ॥ १८ ॥

क्षममेव पुनः पुनः कथां
तनितुं नीतिविमर्शदर्शिनीम् ।
न हि जातु भवन्ति भङ्गुरा
मतिभूयस्त्वविवेचिताः श्रियः ॥ १९ ॥

विजयाय जगज्जिगीषुणा
करणीयः सुसहायसंगमः ।
न हि नैति विपत्तिवन्ध्यतां
निपुणामात्यपरिष्कृतो नृपः ॥ २० ॥

स सखा सुखदुःखयोः समो
विजयी शौर्यभुजः प्रजाभुजः ।
अहितान्विनिहन्ति यन्मतै-
र्युधि शस्त्रैरिव शास्त्रसंस्कृतैः ॥ २१ ॥

कियदप्यत एव वो वयं
प्रतिभासानुगमुद्दिदिक्षवः ।
उचितं हि पदे प्रियार्थिना-
मभिधातुं हितसंहितं वचः ॥ २२ ॥

घटिताङ्गमुपायकीलिता
गुणसोपानपरम्परोन्नता ।
गुरुराज्यपदाधिरोहणे
नयनिःश्रेणिरुपैति हेतुताम् ॥ २३ ॥

विजयस्य परं पदं नय-
स्तमथो मन्त्रपरिष्कृतं जगुः ।
स धिया सुधियां समेधते
समये सापि फलाय कल्पते ॥ २४ ॥

वशितां परमं परीप्सया
क्रमसाध्ये ऽपि विधौ विधित्सतः ।
किमसांप्रतमप्रतीपगा
निविशन्ते यदसून्विपत्तयः ॥ २५ ॥

गुणचक्रविचारचारिणी
चरचर्या चरितादिचिच्युषी ।
विततता च मतिर्महीभुजा
विजिता चार्णवमेखला क्षितिः ॥ २६ ॥

न विभाति निरुद्यमो नयो
न नयातिक्रमकृत्पराक्रमः ।
परमेति हि सिद्धिरिद्धतां
नयगर्भा व्यवसायसाधनी ॥ २७ ॥

दधते नियतं जिगीषवो
भुवमम्भोधिपरिष्कृतां हृदि ।
मनसः कथमन्यथा जये
विजयन्ते निखिलं महीतलम् ॥ २८ ॥

तदिहानवधौ विधुन्वता
नृपते धैर्यधरं विधीयते ।
किममर्षमहाम्बुभिस्त्वया
सुनयक्षेत्रपरिक्षयः क्षणात् ॥ २९ ॥

सकलैरपि नो भवद्विधै-
र्न परीक्ष्याः प्रतिपक्षसंपदः ।
क्व यथारिबलात्तरङ्कता-
विमुखस्यास्ति महीभुजो जयः ॥ ३० ॥

यददस्तदुपाधिमत्सरा-
दजनि क्रोधविराजि राजकम् ।
तदकम्प्रबलः प्रसेनजि-
द्ध्रुवमश्रावि न विश्रुतो ऽमुना ॥ ३१ ॥

विबुधास्पदमक्षतक्षमं
दधतं बन्धुरजातरूपताम् ।
स्थितिमीयुरलं कुलाचलं
परितस्तं परिवार्य भूभृतः ॥ ३२ ॥

कठिनं कुलिशाश्रिकुण्ठने
प्रथमाचार्यकमेति यद्वपुः ।
स समेष्यति तस्य भेद्यतां
न सुखेनाश्मवदश्मकेश्वरः ॥ ३३ ॥

नयशोभितशौर्यशालिना
न स भव्यव्यवसायसंपदा ।
मनसेव वियुज्यततरा-
मविषादेन निषादभूभृता ॥ ३४ ॥

सहदेवसुरन्ध्रमद्रक-
द्रुमसौवीरबकश्रुतर्वभिः ।
सगुणैरिव सप्तभिः स्वरै-
रविनष्टास्य च गीयते सभा ॥ ३५ ॥

इति तत्र निरस्तसंप्लवै-
श्चिरचिन्त्यत्वमुपागते गुणैः ।
प्रविशन्त्वपरीप्समीप्सित-
स्थितये युष्मदुपाययुक्तयः ॥ ३६ ॥

वहनाय मनो महीयसो
युगपत्क्रोधातिक्षयाः क्षमम् ।
प्रबिभर्त्युदधिर्विरोधिनी
सममेवासमशोचिरम्भसी ॥ ३७ ॥

सुचिरोपचितान्प्रियोचिता-
न्कुलकीर्त्यात्मसुहृत्स्वबान्धवान् ।
समरेण कृतान्तबन्धुना
सुमतिः कः सहसापहारयेत् ॥ ३८ ॥

तदुपायति यातु कश्चन
द्विषदोकस्तव शासनात्पुरः ।
रिपुसंप्लवजिष्णुभूभुजां
परमास्त्रं खलु दूतभारती ॥ ३९ ॥

प्रहितं हितशंसि पुण्यतो
भवता साहसिकैकवृत्तिना ।
न स साम समाहितः समं
न महानुग्रहमाशु मंस्यते ॥ ४० ॥

यदि चान्तिकमान्तकं प्रया-
न्न पथि स्थास्यति तावके तदा ।
न नयानुगवर्त्मनां न नः
स्थितमत्यूर्जितराजि राजकम् ॥ ४१ ॥

असकावुदयाय चिन्त्यतां
नयमार्गो ऽतिनिरर्गलागमः ।
विकटांसविशङ्कटो मम
स्थित एवायमतो ऽन्यथा भुजः ॥ ४२ ॥

वदतीति समं समाहिते
विधिवन्मन्त्रमुदूष्मभीष्मके ।
समवृत्त्युपभोगिभोगिनां
क्रशितक्रोधविषं मनो ऽभवत् ॥ ४३ ॥

स्फुटया प्रकटीकृताशया
स बभौ भीष्मकभूभुजो गिरा ।
शरदेव विशारदश्रिया
नृपचन्द्रो ऽथ परं प्रसेदिवान् ॥ ४४ ॥

न च तस्य वचस्विता तदा
ददृशे हर्षुलतैव तु व्यभात् ।
प्रकृतानुमतप्रकाशिनी
रभसा दृब्धहतां हि भारती ॥ ४५ ॥

अवसाददुरासदं सदः
सममालोच्य चिरं स्वतेजसा ।
अकिरत्करणीयकोविदे
नयदिग्दर्शिनि दर्शके दृशम् ॥ ४६ ॥

स समग्रसुखावहं वह-
न्नथ तस्मै स्मयमाननम् ।
द्विषतः पुरि दूत्यमीयिवा-
न्निविशस्वेति निदेशमादिशत् ॥ ४७ ॥

नृपशासनमार्तिशासनं
स परं लाभंममन्यताद्दतः ।
इयमुज्ज्वलतानुजीविनः
समये स स्मृतिमेति यत्प्रभोः ॥ ४८ ॥

स चिरस्य निरस्य तत्सदो
जनितज्योत्कृति सत्कृतः कृती ।
ववृते विवृतद्युतिर्दिशं
चरितुं चित्रशिखण्डिमण्डिताम् ॥ ४९ ॥

अत्रान्तरे नृपमुपेत्य विचित्रबाहु-
र्विद्याधरो मलयकूटतटीकुटीरः ।
प्रीतेरयाचत तमात्मपुरे प्रयाणं
प्रेम्णः फलं खलु परस्परगेहगोष्ठ्यः ॥ ५० ॥

तद्वाक्यादथ भूपतिर्विदधिवान्सार्थां तदभ्यर्थनां
सौहार्दद्रवसान्द्रवृत्ति सुहृदि प्रस्फार्य चेतः शिवम् ।
शुद्धान्तैः सह शुद्धधीरुदचलद्विद्याधराङ्कं धर-
न्द्रष्टुं दृष्टनयैरुदूढजगतीराज्यस्थितिर्मन्त्रिभिः ॥ ५१ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
दूतसंप्रेषणो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

६. पर्वतवर्णनम् ॥

अखर्वमौर्वाग्निमिवोदधेः प्लुतं
फणीश्वरश्वाससमीरणेरणैः ।
ज्वलत्प्रभाडम्बरचुम्बिताम्बरं
प्रकृष्टमैक्षिष्ट स चन्दनाचलम् ॥ १ ॥

श्रितं त्यजद्भिः शमिभिः शरीरा-
दरीनतान्तं बदरीनतान्तम् ।
श्रियं श्रयन्तं शकुनिप्रवृत्त-
मदारवप्रांशु मदारवप्राम् ॥ २ ॥

ष्च्यूताम्बरप्लावि विशालशृङ्गं
ज्योतीरसज्योतिषमङ्कसूतेः ।
बालस्य संदर्शनकाम्ययेन्दो-
र्द्यां क्षुब्धदुग्धाब्धिमिवोज्जिहानम् ॥ ३ ॥

अमन्दमुद्यद्वसुधामहासा
सुधामहासानुमलंचकार ।
उद्दामधीरध्वनिकुञ्जरा यं
निकुञ्जरायं दधती तटोर्वी ॥ ४ ॥

यस्याग्रभूः श्यामलमेघमाला-
संनद्धजाम्बूनदसानुरेति ।
कान्तिं नितान्तज्वलदुज्ज्वलार्चि-
रुद्धूमदावानलमालिनीव ॥ ५ ॥

यत्रालसप्रक्रमसारसालं
मसारसालं दधती धिनोति ।
आक्रीडभूरच्छिदुरा परागे
दुरापरागे ऽपि रतिं दधाना ॥ ६ ॥

यत्कानने विश्रमकाम्ययेव
सचन्दनाश्लेषविशेषशीते ।
निजोष्मभीष्मार्चिरुदूढतान्ति-
र्ददाति दीप्तांशुरसव्ययात्राम् ॥ ७ ॥

परं पदं कामिचमूरतानां
वोढारमुर्वीं सचमूरतानाम् ।
इन्दुर्व्यनक्त्याशु विहायसा यं
सदंशुमत्तामविहाय सायम् ॥ ८ ॥

तदुत्सुकान्तश्चरबन्धुभूभृ-
दभ्यर्थनप्रेरणयेव नूनम् ।
करोति यस्यावरताय कुक्षौ
वीचीकराकर्षणमम्बुराशिः ॥ ९ ॥

समुद्रतारम्भरता यदङ्के
समुद्रतारं भरतान्ध्वायाः ।
विभावयन्ति स्म यतो निशानां
विभावयन्ति स्मयतो लयं भाः ॥ १० ॥

अथाचलालोकनलोललोचनं
विलोक्य विश्रम्भभुवा भुवः पतिम् ।
जगे वचश्चाटु विचित्रबाहुना
गिरः सुहृत्सौख्यफलानि वाग्मिनाम् ॥ ११ ॥

कुसुमसुधामलयो ऽग-
स्त्यनुते यस्मिन्नपुः सुधामलयो ऽगः ।
सुरवसुधा मलयो ऽग-
स्यैन्द्रस्यास्थैष सो ऽसुधामलयोगः ॥ १२ ॥ ॥ पादैकैकयमकम् ॥

उद्भूतधातुधृतकुङ्कुमपङ्कपिञ्ज-
तुङ्गोत्तमाङ्गभृतपुष्कलपुष्पराशेः ।
द्यौरङ्कमस्य दयितेव ततोऽुहारि
हाराधिरोहति धराधरनायकस्य ॥ १३ ॥

नय समयाव मया वः
प्रोक्तं प्रीतिं गतामयावम यावः ।
गां समया वम याव
स्त्राविणमद्रिं प्रकामयावमयावः ॥ १४ ॥

द्विपदीपदतालयोगभासः
सहसारङ्गवराहरासभाजः ।
दधते रसभाविलास्यशोभां
सममेषो ऽद्रिरिमा नटस्त्रियश्च ॥ १५ ॥

एषैव सा नियतमस्य शिरोऽग्रभूमि-
र्भव्या सभा मघवतो ऽहितरे ऽफलो ऽपाम् ।
नायं तपोवनभुवं च बिभर्त्यदूर-
भव्यासभामघवतोहितरेफलोपाम् ॥ १६ ॥

प्रकृतिविकासिना कटकिना सुतरा-
मभिमतसामजाततरसा बलिना ।
अलमचलः समाक्रमितुमेष महीं
ननु नयवर्त्मनेव नृपतिर्वपुषा ॥ १७ ॥

वहति गोव्रजमण्डलमार्तता
हृदयमुत्कटकम्बलवल्लवि ।
इह रघोरकरोन्मृगयां महा-
हृदयमुत्कटकं बलवल्लवि ॥ १८ ॥

प्रेमोदयार्द्रमनसां न हि कामिनीनां
प्रेयस्यसह्यमिह किंचिदतीव वक्तुम् ।
अस्य द्युचुम्बिनि तटे तरणेर्नलिन्यः
श्लिष्टं पिबन्त्यपि जगत्त्रयतापि तेजः ॥ १९ ॥

इह या घ्नती खगसभारतीरामया-
नुदिता सरित्तरुसभारतीरा मया ।
घ्रियते प्रियो ऽत्र रसभा रती राम या
स्मरसंगमादलसभारतीरामया ॥ २० ॥ ॥ पादैकैकयमकम् ॥

इह विरचितशुद्धवर्णशोभा
सुरतरुजाकरणेहितस्वभावा ।
लसति नवसुधामरालतारा
नटवनितेव रसेषु काननेषु ॥ २१ ॥

घण्टावली वहति न स्थितिमत्र नद्ध-
काचारवां शकवलादरतोरणेषु ।
षड्वैरिजेषु मुनिपर्षदलब्धशक्तिः
का चारवांशकवलादरतो रणेषु ॥ २२ ॥

कृतनन्दनागदमनं क्षमया
गतमर्हतां शुभविभामहनम् ।
भृतदक्षिणाशमतिजातिरुचिं
प्रणमन्त्यमुं जिनमिवेह जनाः ॥ २३ ॥

को नाम नातिथिरिहाश्रमकन्यकानां
वाचा रमेत मधुरस्वरया रसेन ।
सर्वत्र शान्तिरुचितेति च धर्मवृत्ता-
वाचारमेतमधुरस्वरयारसेन ॥ २४ ॥

अस्योत्सङ्गासङ्गि मणिप्राकटमूर्तेः
संपश्यन्त्यश्चारुणि चामीकरवप्रे ।
स्वःसुन्दर्यः कल्पितमाकल्पमनल्पं
रत्नादर्शं मङ्गलमित्येव वहन्ति ॥ २५ ॥

स्फुटयति कटकोर्वीरस्य बिभ्रत्करौघं
विशदनवमसन्नादीप्रभोपत्यका माः ।
अपि मदयति भृङ्गस्तापसीः पुष्पिते ऽस्मि-
न्विशदनवमसन्नादी प्रभो पत्यकामाः ॥ २६ ॥

मन्दारमन्दिरपुरन्दरनन्दनोर्वी-
मन्दीकृतोद्यदरमन्दरकन्दरश्रीः ।
उत्कन्दकुन्ददलसुन्दरसिन्दुवार-
संदोहसान्द्रमकरन्दमदो ऽयमास्ते ॥ २७ ॥

बिभर्ति भूरत्र वनं कराल-
कालीयकामानलतापमिद्धम् ।
नाशीशमत्स्त्रीरमणस्य कण्ठे
कालीयकामानलतापमिद्धम् ॥ २८ ॥

आकर्णिता विकलकोमलकिन्नरस्त्री-
गीतक्रियाश्रवणरोधितरथ्यरङ्गः ।
नश्यन्निमेषमुनिमण्डलदृष्टिदृष्टः
प्राप्तो ऽत्र दीर्घयति वासरमुष्णरश्मिः ॥ २९ ॥

इह पल्वलचारिणां रवे
बिसरोमन्थकषायता रसात् ।
जलधेरधिकः सरोऽम्भसां
विसरो मन्थकषायतारसात् ॥ ३० ॥

मन्दस्यन्दं सुन्दरविद्याधरनारी
गीतध्वानं बन्धुरमाकर्ण्य रसेन ।
नानातालन्यासजुषः शिक्षितुमुच्चै-
रभ्यस्यन्तीव प्रतिनादैरिह दर्यः ॥ ३१ ॥

सरति मरुति नाम्बु हंसस्वनैः
कलमकणि शशाक का सा रता ।
विरहमिह च सोढुमत्रोच्छ्वस-
त्कलमकणिशशाककासारता ॥ ३२ ॥

सुरपोषयाविकलहारयोच्चकै-
रतिकालकान्तकरवालधारया ।
मदनार्तया नसमरागतान्तया
भुवि भाति शूरशबरश्रियाप्ययम् ॥ ३३ ॥

इह वहति सरिति संश्रित-
नलदमयन्तीरता रसेवाविरलम् ।
स्थितयुवमिथुनास्य तटी
नलदमयन्तीरतारसेवाविरलम् ॥ ३४ ॥

नैर्मल्यप्रतिफलितस्फुटो भ्रुशाराः
शर्वर्यां मरकतरत्नसानुभागाः ।
कह्लारोच्छ्वसितसरःसमूहभासो
भृङ्गाणां विदधति विप्रलम्भमस्मिन् ॥ ३५ ॥

पुण्यात्मैष गिरिर्विनोपकरणैः प्रस्तौति शालिश्रियः
केदारेषु मदारसत्कुररयाकारानलिन्यासतः ।
पद्मानावहते तथा परिमलानस्मिन्वहन्तः कृताः
के दारेषु मदारसत्कुररयाकारा नलिन्या सतः ॥ ३६ ॥

दृष्ट्या कुर्वन्नास्रवान्तं स्रवन्ती-
र्बिभ्राणोऽयं साभ्रसन्ध्रः पुरन्ध्रीः ।
शुद्धः शुद्धान्तश्रियं संविधत्ते
क्रोडक्रीडादक्षिणो दक्षिणाब्धेः ॥ ३७ ॥

नन्दका नोल्लसल्लासहंसा न वः
काननं प्राप्य लीलासहं सानवः ।
बिभ्रते हारितां हासदा मालया
रम्यया शाखिनां हा सदा मालया ॥ ३८ ॥

प्रविघटितविकटदलपटलपुट-
स्फुटधवलकमलकुहरचलदलिः ।
ह्रदभिगमनरसरभसतरलित-
प्रकटनयन इव वहति रुचमयम् ॥ ३९ ॥

योषां पृषन्मरुदकारयत प्रियाङ्क-
वासन्न हासरसि काङ्कुरराजिरे ऽणुः ।
अत्र प्रियेव नलिनी नतिमेति भाना-
वासन्नहासरसिकाङ्कुरराजिरेणुः ॥ ४० ॥

वृष्टिच्छेदाशंसिचलाखण्डलचाप-
भ्रान्तित्रासायासपरिम्लापितपिञ्छान् ।
रत्नच्छायोच्छ्रायसमाच्छादितमेघः
प्रावृड्काले ऽपि व्यथयत्येष मयूरान् ॥ ४१ ॥

अमुं निदानं विदुरायतीनां
नेह प्रभावाश्छिदुरा यतीनाम् ।
अत्रातनोः कार्मुकमाविलेषु
नालक्ष्यते नायक मा विलेषु ॥ ४२ ॥

अत्युज्ज्वलोर्मिकमहाकटकप्रकाश-
मुच्चरुदूढघनसारपरागपूरम् ।
मध्ये निषण्णदिननायकमाहुरेनं
हेमाङ्गदेहमिव भूभुजमर्थभाजम् ॥ ४३ ॥

अस्याकुण्ठा नीलकण्ठे ऽपकण्ठ-
माराकल्पा जय्यजल्पाकरामा ।
वर्या कुर्यात्कस्य नानन्दमेषा
साराधन्याधानधान्याधरा सा ॥ ४४ ॥

स शिवमिह सदाकृतिप्रकाशं
न च विषमेषु मदेन संप्रयुक्तम् ।
स्वरुचिकपिशितांसमांसमद्रि-
र्वहति युवानमयं न यक्षचक्रम् ॥ ४५ ॥

यो नाम योगभृदिह प्रतनोति बुद्धीः
स ह्यागमास्तिमितमन्दरसानुतत्त्वम् ।
प्राप्ते ऽथ शृङ्गमतितुङ्गतयाभिभूत-
सह्यागमास्तिमितमन्दरसानुतत्त्वम् ॥ ४६ ॥

गुरुरन्ध्रसमीरणानुषङ्गा-
त्तरुभिः सानुषु संततं चलद्भिः ।
क्लमिनो ऽन्तकमीयतः खरांशो-
र्व्यजनैर्वीजयतीव वाजिनो ऽयम् ॥ ४७ ॥

अस्मै विस्मायिभासे ननु नमति न कः पापिनां वृत्तिमुच्चै-
रक्षोदीयानपात्रे ऽध्वनि धनमलिनां सालसांयात्रिकाणाम् ।
धत्ते लीलां गतिः सा भृशमिह सुदृशां कानने चैष धत्ते
रक्षोदीयानपात्रे ध्वनिधनमलिनां सालसांयात्रिकानाम् ॥ ४८ ॥

उच्चोच्चचन्दनतरूत्तरसालसक्त-
सर्पप्रसर्पिफणफूत्कृतधूमधूतम् ।
अत्रैत्य लोचनकुलं तरणेस्तुरङ्गा
रङ्गत्क्षये क्षुभितकूबरि कूणयन्ति ॥ ४९ ॥

भयापनीभूरिभयापनी भू-
रनाविलास्यामरनाविलास्या ।
विराजतीभारविराजती भा
वराजिरा माधवराजिरामा ॥ ५० ॥

रागोपात्तैर्युवभिरिव सुशृङ्गारै-
र्गोसंघातैरुपवनरतिसंचारैः ।
अश्रान्त्यैव श्रमशमनसरोमन्थै-
र्लोके नोत्पद्यत इह न चिरादुच्चैः ॥ ५१ ॥

भवन्ति कुञ्जदरीं गहनां गिरे-
रविरमज्जनकाममहानितः ।
रतिगृहांश्च बिभर्त्ययमुच्चकै
रविरमज्जनकाममहानितः ॥ ५२ ॥

शयितकरालकञ्चुकिकुले कुमुद्वतीनां
गहनगृहे ऽस्य सालबहुले सखीव सौख्यम् ।
दिशति निशि प्रवेश्य शनकैः प्रियेन्दुपादा-
न्विकटकवाटपट्टविवृतिव्रतात्र वात्या ॥ ५३ ॥

वपुषि ललितां भूषां पत्या पुरन्ध्रिजनः कुचै-
र्नवनखचितैरुच्चक्रान्तैरतीतनदानते ।
इह मणिमयैः सिन्धुप्रीत्यै तरत्तरुभिस्तटै-
र्नवनखचितैरुच्चक्रान्तैरतीतनदानते ॥ ५४ ॥

प्राग्भारदीर्घदृशदुज्झितनिर्झराम्बु-
लम्बिप्रवाहविकरालकरः करोति ।
सिन्दूरसुन्दरपरागपिशङ्गमूर्धा
रम्भाविजृम्भितरदो ऽयमिभानुकारम् ॥ ५५ ॥

कमलदलावली स्थलमिहाधितिष्ठति निरङ्कुशा कुशाचर-
द्गलदलसादरं कुमुदयोषितं न रजनीकरोपमलया ।
व्रजति च तृप्तिमत्र हि रुचा चिरस्य परिरभ्य रागरभसा-
द्गलदलसादरं कुमुदयोषितं न रजनीकरो ऽपमलया ॥ ५६ ॥

लक्ष्मीलक्ष्यैर्लक्षश इन्दीवरनीलैः
फेनस्फीतैस्तीर्थबलैर्नागपतीनाम् ।
व्याप्तो भूभृत्सर्वत एषो ऽनुविधत्ते
हर्षोत्फुल्ललोचनसंघस्य मघोनः ॥ ५७ ॥

इह भूः समूढनवनीरतावर्यमा
नुतिमर्हति प्रमदनी रतावर्यमा ।
भ्रमति प्रवृद्धरतिमेखलापद्धतिं
मुनिरातनोति च शमे खलापद्धतिम् ॥ ५८ ॥

देहं परोदयधियेह स बोधिसत्त्वः
पत्ये भुजङ्गमभुजे पततां निवेद्य ।
निर्मोकमण्डलमशङ्कितमङ्कसङ्गि
नागीमुखाम्बुरुहचुम्बनचुञ्चुवक्रे ॥ ५९ ॥

अचल एष चकास्ति सुरश्रियां
कुररकीशकिराततयानया ।
जगति कुञ्जसुवास्यरराजितं
कुररकीशकिराततयानया ॥ ६० ॥

अमी दृश्यन्ते ऽद्रेः सविधजलधिद्वीपलुठिताः
सुपर्णक्षुण्णानामिह फणवतामस्थिनिचयाः ।
विकर्षत्यब्धिर्या सुदरगतनाश(व्य)थितमति-
श्चलैर्वीचीहस्तैर्जठरशिखिनिध्यापनधिया ॥ ६१ ॥

विकसति मरुदिह मृदुचल-
दलिकमलनलोहितेन वदनेनायम् ।
सुभटः श्लिष्यति कोपा-
दलिकमलनलोहितेन वदनेनायम् ॥ ६२ ॥

अधिशिरसमिहासौ रत्नरम्भा मुखाग्रे
स्फुरितरुचिरपत्त्रः प्राप्य बिम्बप्रतिष्ठाम् ।
करपरिगतधातूद्धूतरेणुर्विवस्वा-
न्भवति सरलनालोत्तालताम्रोत्पलश्रीः ॥ ६३ ॥

प्रियाजनं प्राप्तरसः कलासु
त्यागी चरं स प्रसरं च गीत्या ।
इह प्रियश्चुम्बति चारुचाटु-
लीलाविले तल्पतले विलाली ॥ ६४ ॥

ध्यानाष्टके गतविपर्ययमार्यसत्यै-
र्दृष्टेन्द्रियाः समविनो ऽत्र विपश्यनाद्याः ।
धातुत्रयापचयतः प्रतिसंविदर्ह-
मर्हत्त्वमुच्छ्वसदभिज्ञमवाप्नुवन्ति ॥ ६५ ॥

सुरतास्थया प्रणतता सुरताः
समयं गताः स्मरविलासमयम् ।
ददते प्रमोदमिह कुन्दद ते
दयिते हि नः स्वरभसादयि ते ॥ ६६ ॥

स्तौति केसरिकुलं द्रुतनागी
मर्कटं कृत्रिमदञ्चितयानः ।
ग्रीवया मुदमगमच्च गरिष्ठा
मर्कटं कृत्रिमदञ्चितयानः ॥ ६७ ॥

इहास्थितो नियमसमुत्थया मुनिः
समुच्चकैरधित रुचा रिपूषणम् ।
गिरि ततैरिममपि नाददे प्रिया
समुच्चकैरधितरुचारिपूषणम् ॥ ६८ ॥

स्यन्दनस्य शिखरैरसौ सतां
दक्षिणोद्यतिरयं प्रभावतः ।
आस्रवानिह च बोधबन्धुरा-
दक्षिणोद्यतिरयं प्रभावतः ॥ ६९ ॥

नारीसंहतिरत्र पातुमशितुं रन्तुं वरीतुं वरं
दातुं गातुमुदासितामयुगतानासारतालासिनी ।
राजीजीवपतत्रिणां स्थितिमियं रत्नस्थलीष्वादरा-
दातुंगा तु मुदासिता मयुगता नासारता लासिनी ॥ ७० ॥

नार्यो दिशन्त्यागसि रागयुक्ते-
रसाम यूनां न च चोदयन्ते ।
नाट्याय चेतो ऽत्र च नाटकीया
रसा मयूनां न च चोदयन्ते ॥ ७१ ॥

रुचिरचितप्रमोदलवलीकलेताभवनः
स्मरमयतीरितारतिमितारिकनावदरः ।
रुचिरचितप्रमोदलवलीकलताभवनः
स्मरमयतीरितारतिमितारिकनावदरः ॥ ७२ ॥ ॥ समुद्गकः ॥

दग्धमपि स्मरं घटयति स्फुटमुपवनभू-
रत्र परा गता सुमनसा मनसिजवनतः ।
घट्टनतो ऽत्र स वृषगणः क्रियत इह रते-
रत्रपरागता सुमनसा मनसिजवनतः ॥ ७३ ॥

विविधुधुततपापा ररक्ष क्षपापा
खखननजजपापाय यत्र त्रपापा ।
न नगगजजपापाववप्रप्रपापा
मम ररवि विपापाभ भद्र द्रपापा ॥ ७४ ॥ ॥ आवलिः ॥

इत्थं गुणा दिशति ते सुखमल्पमुर्वी
सारावता समवना विवराहितान्ता ।
स्फीतप्रसक्तफलिनी सफला फलेषु
सारावता समवना विवराहितान्ता ॥ ७५ ॥

वहति महामहमहती
वादनवासानतानसा वानदवा ।
हरती च तटी पद्मा-
न्तजवा वादनवासा नतानसा वानदवा ॥ ७६ ॥
॥ यमकप्रतिलोमबन्धः ॥

योगादाधारः कुर्वाणां कुवलयवसतिलयवलो नुतर्षभरोचितः
माला नो नापन्नागारः सकलमवसुधवशरणो ऽनुकम्पिककपोतकः ।
मञ्जूषाभासा मन्त्री मा नलिनवनविशदहितः कुले खलताकरो
नाकांशोराजीवैर्हीनः समररसित विसरति वयः स मागधराजितः ॥ ७७ ॥

॥ महायमकम् ॥

एष महीभृत्प्रविदधदशनैः शाश्वतिकाश्रितशुचिशाशिभाभिः
कैरवमानं सुरसवनमितः सागरयोजननयनदगेहः ।
द्यामवदार्य स्थित इह शिखरैस्तुङ्गतटस्त्रिजगति ननु नीतः
कैरवमानं सुरसवनमितः सागरयो जननयनदगेहः ॥ ७८ ॥

वासवासतान्यमानमान्यता सवासवा
तापनीयनीलपाल्यपालनीयनीपता ।
सीमतारपादपा सुपादपारतामसी
हीमतासिभा चकास्ति काचभासिता मही ॥ ७९ ॥ ॥ प्रतिपादप्रतिलोमः ॥

अस्मिन्नास्ते सैद्धं सैन्यं नयनयनमनममवमवमममम
शाखां शीतां श्लिष्यत्युच्चैरहिरहितरतरविरविरतमतम ।
बिभ्रत्यम्भो नद्यः कीर्णं शरशरणरणरसिक सिकतिलतिल
हेमक्षोदैरन्तःक्रीडा शकशकलिकलिकलकलकमहिम हि ॥ ८० ।

॥ आवलिः ॥

पुलकभुवाम्बुना नटसभा सतामिह रसोदयस्य विकला
नवभरतानतायनविधावधावि नयतानतारभवन ।
भवति न चेह चन्दनवनं विषक्तविटपौघशङ्कटतया
दिनकरतापपाटितशिलातलाशितटिपापतारकनदि ॥ ८१ ॥

॥ ललितं युग्मप्रतिलोमः ॥

नेत्राकृष्टेरिहाधिव्रजमलसलसद्बल्लवीदोर्लताभिः
कीर्यन्ते शीकरौघाः सकलशि वलता नावनीता मथापि ।
शृङ्गश्रेणी च तुङ्गाङ्गणमणिरमुनाधःकृताशेषशैला
कुर्वाणेनात्मतुष्टिं सकलशिवलता नावनीतामथापि ॥ ८२ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
पर्वतवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥

७. शिबिरसंनिवेशः ॥

इत्थं तथ्याः क्षमाधरवस्तुस्तुतिगर्भाः
श्रुत्वा श्रव्या विश्रुतविद्याधरवाचः ।
शैलोत्सङ्गश्रीपरिभोगस्पृहयालुः
स प्रास्तावीत्संस्तुतमाक्रीडविहारम् ॥ १ ॥

क्षोणीक्षोदः क्षमापतिविश्वाश्वशफाश्म-
क्षोभक्षुण्णो द्यामनवद्यामुदमज्जत् ।
बिभ्रद्भूभृद्भूरिविमर्दातुललीला-
पीडोड्डीनोड्डामरभूबिम्बविडम्बम् ॥ २ ॥

अद्रिर्वातायातविकाशिद्रुमबाहुः
सेना सा चोदस्तरजोराजिदुकूला ।
इत्यन्योन्यं कम्पपराङ्गं घटमानौ
प्रास्ताविष्टामिष्टवदुच्चैः परिरम्भम् ॥ ३ ॥

दानोद्दामस्यन्दजुषो गन्धगजेन्द्राः
श्लिष्यन्तो ऽधः क्षमाधरराजस्य विरेजुः ।
स्थेयः स्थानं बन्धुमनीकोद्वहनार्थं
पृथ्वीपृष्ठप्रष्ठविवृद्धा इव पादाः ॥ ४ ॥

यैराचान्तानन्तचमूचक्रमहिम्नो
धूलिव्राताद्वाह्लिकसारैर्निरसारि ।
ते दुग्धाब्धेर्निर्यति लोकस्य विवृद्धा-
मालोकेच्छां चिच्छिदुरुच्चैःश्रवसि स्राक् ॥ ५ ॥

संक्रान्तस्वाकारकरालाः स्फटिकोर्वी-
र्गर्वाखर्वं पश्यदथान्यद्विपशङ्कि ।
नासास्फोटस्फालितनिर्घोषि विषाणं
क्रोधायस्तं हास्तिकमस्ताङ्कुशमासीत् ॥ ६ ॥

क्षुण्णं क्षोदं मुद्गभुजां पादसमुद्यै-
रुद्दस्याद्रिव्यौमविसर्पिस्फटिकोत्थम् ।
पूषोष्माणं रोद्धुमिवाम्भोदवितानं
तेने भक्त्या भूपतिशुद्धान्तवधूनाम् ॥ ७ ॥

अर्कज्योतिर्मौहि महानीलशिलोत्थं
पक्ष्मप्रान्तातिथ्यमथो तथ्यमवाप्य ।
सान्द्रच्छायाराजि रजो जातमभीक्ष्णं
राजस्त्रीणामञ्जनमक्षुण्णकमक्ष्णाम् ॥ ८ ॥

उद्दङ्कन्तः कुट्टितकूटैः खुरटङ्कै-
रङ्केष्वद्रेर्द्रावितसारङ्गि तुरङ्गाः ।
भूम्ना भूभृत्यश्वमुखीर्वीक्ष्य समक्षं
हर्षोत्कर्षान्नृत्तमिवोद्वृत्तमकार्षुः ॥ ९ ॥

पर्याणाग्रोद्वीर्णनियन्तारमनीचै-
रारोहन्तं सूत्सुकमश्वं प्रसुकायाम् ।
तत्स्थः सादी साचि कषाघातविधूतं
दुद्राव द्राक्प्रग्रहमन्दः परिवञ्च्य ॥ १० ॥

वातायातावल्गिपताकाकदलीकै-
रावल्गद्भिः सानुषु रेजे गजराजैः ।
शैलो ऽभ्यासाभ्यागतपूज्योर्जितभूभृ-
ज्ज्योक्कारार्चानम्रचलच्छृङ्गशिरःश्रीः ॥ ११ ॥

पूत्कारेण प्राज्यतरेण द्विरदानां
सद्यः श्रोत्रातिथ्यकृता विद्रुतनिद्राः ।
सिंहाः सैन्यं सूर्जितमाभुज्य दृशाद्रौ
स्थानं योद्धुं बन्धुरताबन्धु बबन्धुः ॥ १२ ॥

नेमिस्वानारूढघनौघध्वनिशङ्काः
केकावन्तः कीर्णकरालोच्छ्रितपिञ्छाः ।
शोभां बभ्रुर्भूपतिसंभोगसुखार्थं
शैलश्रीभिः संभृतवेशा इव केशाः ॥ १३ ॥

क्रान्तस्कन्धाः पाकपरिष्कारसहस्रैः
प्राप्ताः पूर्वं वल्लवपौरोगवपूगाः ।
मृष्टोत्कृष्टाश्मान्तिकमारालिकलोकैः
कृत्यारम्भं सद्मसु माहानसमूहुः ॥ १४ ॥

आक्रीडेषूत्तुङ्गतुलामण्डपदण्ड-
स्कन्धोदग्रान्बन्धुमथ ग्रन्थिगुणौघान् ।
कार्माः श्लिष्टान्वर्णकवृक्षेषु महाही-
न्यष्ट्यानिष्टान्दृष्टिविलोलं व्यपनिन्युः ॥ १५ ॥

वस्त्रव्रातव्युष्टवधूविभ्रमवासं
कूष्मालानं पौरपृथक्प्रस्तुतपस्त्यम् ।
कण्ठीकीर्णं दन्तमहामन्दुरमद्रौ
चक्रुः सैन्यान्याशु निवेशं शिबिरस्य ॥ १६ ॥

गुप्तं मीलद्गोपुरमप्यर्गलवर्गैः
प्राकाराग्रोल्लङ्घनलब्धाङ्गणमार्गाः ।
त्रस्तक्रन्दत्पाककुलं के ऽपि कुटीरं
तत्रत्यानामावसथार्थं व्युपजह्रुः ॥ १७ ॥

पर्याणान्तःपीडनमन्दोरुविहारा
राज्ञः कूजन्नूपुरमश्वादवतीर्य ।
संप्राविक्षन्वर्षवरालम्बितहस्ताः
शुद्धान्तेषु प्रत्नपलिक्कीपरिवाराः ॥ १८ ॥

राजस्त्रीणां सक्तनवालक्तकरक्तैः
स्पृष्टः पादैः पद्मपलाशोपमरूपैः ।
आसीदद्रिः पुष्कलशष्पौघमिषेण
व्यक्तं हर्षोदञ्चितरोमाञ्चचयश्रीः ॥ १९ ॥

आलम्ब्योच्चैरध्वनि वैहङ्गममङ्गं
ग्राम्या ग्रामायुक्तकृतप्रेषणभाजः ।
काचैरन्वग्वीथि वृषार्हाहृतपूलं
श्रान्ताः श्रेण्या वैवधिका वीवधमूहुः ॥ २० ॥

क्रोधाविद्धो लुण्टितसंत्रुट्यदुखान्धाः
क्रान्तावासः को ऽपि भुजङ्गैरसहिष्णुः ।
बभ्रामोच्चैः सस्मितसेनाजनदृष्टः
स्कन्धावारं व्याकुलपूत्कारविरावः ॥ २१ ॥

संधौ सिन्धोः सेतुसमासक्तकपीन्द्र-
व्यस्तक्षुब्धक्ष्माधरलीलां तुलयद्भिः ।
कासाराणां साररसासारि विगाढुं
गाढक्लान्तैर्वारि महेभैरवतेरे ॥ २२ ॥

आलिङ्ग्यार्तिस्फारितया पुष्करकोट्या
प्राणालं प्राक्प्रस्तुततोयस्तुतिवक्रम् ।
हस्तैरम्भःपूरणपीनैररघट्टे-
षूक्षामासुः कुक्षिमिभाः पूत्कृतसारैः ॥ २३ ॥

स्फारं स्फारं प्रस्फुरतीं पल्वलपाने
तर्षोत्कर्षात्तारतराकर्षनिविष्टाम् ।
अन्तर्नासं संततिमार्तां शफरीणां
त्रस्तः क्षोभान्मङ्क्षु निरष्ठीवदिभो ऽग्रे ॥ २४ ॥

उज्झन्नम्भः संभृतवन्यद्विपगन्ध-
क्रूरक्रुद्धोद्बोधचलत्कुञ्जकवाटः ।
खेदोदञ्चत्पेचकमास्फालितहस्त-
स्तीरे तर्षं नापनुनोद द्विपराजः ॥ २५ ॥

मातङ्गानां व्याकुलवारिव्रुडितानना-
मत्युत्तुङ्गाः पिङ्गरुचः पुष्करषण्डाः ।
पूत्काराम्भःकेसरसाराः सरसीषु
प्रापुः प्रौढोत्फुल्लितताम्रोत्पललीलाम् ॥ २६ ॥

तोये मग्नस्योज्ज्वलमातल्पलसीमं
पीलोः पीनाभोगभृता कुम्भयुगेन ।
कावेरीया तत्क्षणमालक्ष्यत मूर्तिः
स्पष्टश्लिष्टाभ्युद्गतचारूच्चकुचेव ॥ २७ ॥

उद्धृत्योच्चैः साचि कराग्रावलनाभिः
पूलं पीलुः पल्वलघासस्य जघास ।
अद्रिद्रोणीगह्वरगम्भीरगलाग्र-
श्वभ्रादभ्रभ्रान्तनिगारोद्गतगर्जम् ॥ २८ ॥

जिघ्रन्तः क्ष्मामस्तपरिष्कारखलीनाः
खेलोदञ्चद्वालधयः स्वेदसमुन्नाः ।
मन्दं मन्दं मान्दुरिकैः पायनसक्तै-
र्वल्गद्दामायाममकृष्यन्त तुरङ्गाः ॥ २९ ॥

भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा मन्थरितं मेण्डलबन्धै-
र्यन्त्रा जिह्वातालुरवोद्दीपितवाञ्छः ।
आघ्राय क्ष्मामाक्षिपदश्वः परिवर्तं
संभ्रान्त्यूर्ध्वीभूतखुरारेचितरेणुः ॥ ३० ॥

उत्थाय श्रीवृक्षकलक्ष्मा परिवृत्त-
श्चक्रे तान्तिच्छेदमुखस्फारितघोणः ।
देहोद्धूतिं क्रूरखुरन्यासनिमग्न-
क्ष्मापीठोद्यत्पादसमुद्गाधिकमुद्रम् ॥ ३१ ॥

प्रौढप्रोथग्रन्थिगुणाक्षिप्तखलीनै-
रध्यारूढारक्षिभिरारादवतेरुः ।
मुद्गाहाराः स्नातुमुदञ्चत्खगपाली-
पक्षध्वानत्रासचलाक्षां सरसीषु ॥ ३२ ॥

आप्लुत्योच्चैः सिन्धुषु संतेरुरथाश्वाः
क्षोभश्लिष्यत्संकुलशेवालसरोजैः ।
आसिञ्चन्तस्तीरतटोर्वीरनपोढ-
क्रीडारत्नालंकृतिभाण्डैरिव गात्रैः ॥ ३३ ॥

चेरुर्द्रोणीकोटरकीर्णान्यवसौघा-
नुद्दामोद्यद्दन्तरवं बन्धुरितांसाः ।
पुच्छाक्षेपाक्षिप्तपरावृत्तिविसर्प-
ल्लाकारास्त्रासक्तपतन्मक्षिकमश्वाः ॥ ३४ ॥

त्रासायासं याति कुतो ऽप्यन्यतरे ऽश्वे
संरम्भेणोदस्तसमस्तत्रिककूटा ।
अश्वश्रेणी सूत्रनिविष्टेव समं सा
रूक्षाक्षिप्तक्षुब्धरवा धाम्नि चचाल ॥ ३५ ॥

चीर्णः कीर्णं कर्णसुखास्यध्वनि घासं
ग्रीवां चञ्चत्काञ्चनसंदानमुदस्य ।
औज्झीदश्वो निःश्वसितं फूत्कृतवात-
व्यस्तायस्तप्रोथपुटोत्थप्रतिनादम् ॥ ३६ ॥

युद्धाविद्धोद्धूतकुटीकुक्कुटकूटं
प्रेङ्खत्प्राज्यप्राजिकजीर्णोर्जितपक्षि ।
कूजत्कीरं लोललल्लावकलीलं
चक्रुर्नर्मक्रीडनकं राजयुवानः ॥ ३७ ॥

दृष्टो दृष्टीः सो ऽकृत कान्त्या कमनीयो
मन्दानन्दा नैव नृपानीकनिवेशः ।
तत्सौन्दर्यं साधुगुणाकृष्टमतीनां
तृप्यन्त्युच्चैर्येन न चक्षूंषि जनानाम् ॥ ३८ ॥

विद्याधरा विदधतः कटकस्य सेवां
सत्कारिणीं न खलु ते ततृपुस्तदाणीम् ।
सारः सतां सततमेष सजन्मलाभो
यत्सत्क्रियां प्रकटयन्ति गृहागतानाम् ॥ ३९ ॥

क्षितिपतिपरिभोगं क्षमाधरो लक्ष्मलक्ष्माः
स्थिरगुरुगुणपक्षारक्षमक्षुण्णमाप्य ।
अकृपण इव दाता श्रीफलैरापुपूरे
स शिबिरशिवदीक्षादक्षिणो दक्षिणाशाम् ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
शिबिरसंनिवेशो नाम सप्तमः सर्गः ॥

८. सर्वर्तुवर्णनम् ॥

अथ समं क्षितिपालमनोमुदे
खचरसिद्धिवशाद्दिदिशुः श्रियम् ।
मधुमदध्वनितालिमनोरम-
द्रुमलये मलये सकलर्तवः ॥ १ ॥

कुसुमतानमतानतमञ्जरी-
प्रमदलाभदलाभरणद्रुमम् ।
अमृशदस्तशदस्तबकापदं
मधुमलम्बमलंबकुलं नृपः ॥ २ ॥

विशदशीतलशीकरशालिषु
प्रसृतझात्कृतिनिर्झरवारिषु ।
रभसयन्सुरभौ नृपमाववौ
मतमरुत्तमरुद्धसुखोदयः ॥ ३ ॥

अभिमतेन निलीय निरन्तरं
मधुकरेण परं परिचुम्बिता ।
रुचररागरसाश्वसनाकुला
भुवि च का विचकास न मञ्जरी ॥ ४ ॥

अधिगतं परिरम्भसुखामृतं
द्युतिपुषः पपुषा सुरभिश्रियः ।
कुरवकेण निरन्तरमाददे
ललिततालिततानतवल्लिना ॥ ५ ॥

प्रणयिनीमवलम्ब्य रसोन्मुखां
मधुरहासवतीं कुसुमश्रियम् ।
विलसितुं सहकारमहीं मधु-
र्निविविशे विविशेषपरिष्कृताम् ॥ ६ ॥

स्थिरधृतिर्नियमेन वनाश्रितः
किमपि मन्द्रतरं मधुपो ऽजपत् ।
अभिचरन्निव पान्थविलासिनी-
र्निरवमो रवमोहितमानसः ॥ ७ ॥

द्विजगणः समुपेत्य वनस्थलीः
परिचचार समुज्ज्वलकिंशुकाः ।
सदहना मधुना मकरध्वजा-
ध्वरचिता रचिता इव वेदिकाः ॥ ८ ॥

समुदिते सुरभौ पथिकाः पथि
स्थिरधृतिक्षति चुक्षुभिरे क्षणात् ।
शशभृतीव समीयुषि सिन्धवो
वितिमिरे तिमिरेचितवीचयः ॥ ९ ॥

बकुलमाकुलितालिपटं मधा-
वधिशिरः स्तबकेन जनो ऽभ्यवैत् ।
ध्वजमिवात्मभुवो भुवि भासुरं
समकरं मकरन्दविकासिना ॥ १० ॥

जगति यामतनोर्जयघोषणां
जगदुरन्यभृता व्यपदेशतः ।
सरति सौरभसाक्षिणि दक्षिणे
मरुति सा रुतिसारमंदर्शयत् ॥ ११ ॥

विचरितुं दधती विकरालतां
मकरकेतुकिरातसमीरिता ।
क्व मधुमासि निराकृतकामिनी-
जनशशा न शशाक शराशनिः ॥ १२ ॥

मधुरमाधवरञ्जितमञ्जरी-
कृतपरिष्कृति केसरकाननम् ।
स्रुतलतामकरन्दकणच्छता-
सिकतिलं कति लङ्घयितुं क्षमाः ॥ १३ ॥

अतनुकेतनयष्टिरनीचकैः
प्रविकचा सहकारतरोर्लता ।
क्षितिमधिक्षितिभिर्नवकेसरै-
रलिपतालिपताकिकयोज्ज्वला ॥ १४ ॥

प्रसवशालिवशालिरवाकुला
रतिरसादरसादपराङ्मुखी ।
ऋतुवरे ऽनवरे ऽनवमा न का
विगतमानतमा नतिमागता ॥ १५ ॥

शुचिसमृद्धिरुदञ्चितमल्लिका
प्रहसितं मुखमादधती गिरेः ।
अभृत रन्तुरिवाङ्कभुवि द्युतिं
पुलकजालकजातनुघर्ममुक् ॥ १६ ॥

रतिगृहे समदस्मरकुञ्जर-
श्रवणतालविलासमुपेयुषी ।
द्युतिमधत्त जवानिलवीजित-
क्लमिकभव्यजना व्यजनावली ॥ १७ ॥

तपति तीव्रतरं तरणौ तथा
व्यधित चन्द्रकचक्रमसौ ततम् ।
नहि यथा परितापकरी रवेः
करकलापि कलापिनमाविशत् ॥ १८ ॥

विषमघर्मदिनोष्मकृतक्लमं
क्षणमिवोक्षितुमर्यममण्डलम् ।
भुवि निपत्य जवाज्जगृहुर्जलं
रविकरा विकरालतरत्विषः ॥ १९ ॥

चलदलोद्दलितामलमल्लिका-
परिमलाकलितालिकुलाकुलः ।
अकृत शैत्यमिवार्जयितुं मरु-
न्मलयजालयजालकलालनाम् ॥ २० ॥

फलपरिग्रहपूर्णमनोरथा
न गणयन्ति हि कामपि दुःस्थताम् ।
यदवहन्सुदृशा न शुचा क्लम
प्रियसहायसहावसमागमाः ॥ २१ ॥

रविरुचिज्वलितं परिसर्पतो-
श्चरणयोर्मणिकुट्टिममङ्गणम् ।
किणकणैः सुदृशो ऽरुणताभव-
त्त्वन्नपितयापितयावकयोरपि ॥ २२ ॥

दिवसमानसमानमितक्षपो
मुखरभानुरभानुगचम्पकः ।
रविरुचा तरुचातकवत्यगे
शुचिरभूदरभूदवकृन्न सः ॥ २३ ॥

विदधदम्बुमुचः पथिकाङ्गना-
विनिहितान्तकपाशभयंकरान् ।
प्यधित शैलमखण्डशिखण्डिनी-
कुलमुदे ऽलमुदेत्य घनागमः ॥ २४ ॥

गुरुनिदाघजघोरघनातप-
क्लमजुषां ककुभामतिशीतला ।
घनपटी परिरभ्य जलार्द्रिका
समततामततापतिरस्क्रियाम् ॥ २५ ॥

वहति केकिनटे रुचिरं चिरं
चलितचन्द्रकमण्डलि ताण्डवम् ।
स्फुटमिवाम्बुमुचां रुरुचे तति-
र्जवनिकावनिकान्तिकृदातता ॥ २६ ॥

प्रियतमादभविष्यत चेत्पृथ-
क्तदचिरादमरिष्यत निश्चितम् ।
घनघनोर्जितगर्जितसंभ्रम-
भ्रमदिरे मदिरेक्षणया क्षणे ॥ २७ ॥

ध्रुवमिवाशु निपीय सहाम्बुना
निबिडडम्बरमम्बुधिगर्जितम् ।
विदधतः प्रथिमानमुदारदि-
ग्गजगुरुं जगुरुन्नतमम्बुदाः ॥ २८ ॥

प्रियकपिङ्गरुचो हरिगोपका
द्युतिमधुर्मधुराध्वगसंहतेः ।
स्फुटितचित्तभुवां भुवि कर्दमो-
द्गमसृजामसृजामिव बिन्दवः ॥ २९ ॥

गुणमयो ऽपि सदोष इव क्वचि-
द्भवति यत्कमलाकरसारसाः ।
समुदये ऽम्बुमुचामभवज्जग-
त्क्लमनुदामनुदारमनोमुदः ॥ ३० ॥

अचलशृङ्गजुषस्तडितो दधु-
स्तरलिता रसना इव ये घनाः ।
उडुकदम्बककोकनदे नभः-
सरसि तैरसितैर्महिषायितम् ॥ ३१ ॥

कुटजकुड्मलकोमलमालती-
मलनसान्द्रसिलिन्ध्रसुगन्धिना ।
अधिजगे मरुताध्वगमण्डली-
गमरुधा मरुधान्त्यपि सेव्यता ॥ ३२ ॥

वरवधूरवधूय सदास्यते
परमहो महती बत मूढता ।
जलधरैरिति रम्यबकावली-
दशनकैः शनकैर्जहसे जनः ॥ ३३ ॥

स्फुटमिवाम्बुदवारिपिपासिता
परमपामवदंशविधित्सया ।
ध्वनिभिरुद्धतमध्वगजीवितं
विशकलाश कलापवतां ततिः ॥ ३४ ॥

मृतिमुपैषि पुरा रुषमेषि चे-
दिदमिवाभिहिता कृततर्जनम् ।
स्तनवती स्तनता स्तनयित्नुना
पदमसादमसावकरोत्प्रिये ॥ ३५ ॥

नवकदम्बकदम्बकसंतत-
प्रसवनीपवनीपकषद्वदः ।
अकृत तोयततो यशसे नगो
भुवि भुजङ्गभुजं गलितापदम् ॥ ३६ ॥

स्फुटतया भुवि बिभ्रति यत्र ते
हलधराङ्गरुचं कुमुदाकराः ।
स समुदैत्क्रमसंगलितक्कण-
त्कतिपयातिपया जलदात्ययः ॥ ३७ ॥

स्थगयितुं समवाहि न मण्डलं
दिनपतेर्जलदैर्जलकालवत् ।
क्क महतां सुचिरं क्रियते द्युति-
र्विकलिता कलितापकरैः खलैः ॥ ३८ ॥

भुवि ववे पवनैर्घनडम्बर-
ग्लपितदिक्तरुणीश्वसितोपमैः ।
कमलिनीमकरन्दसमुल्लस-
त्सुरभिकैरभिकैरवकाननम् ॥ ३९ ॥

शरद्दतौ विकटांसतटाटवी-
स्फुटसटास्फुटसुन्दरतां हरेः ।
क्षितितलं परिपाक़समुच्छल-
त्कलमचूलमचूचुरदुच्चकैः ॥ ४० ॥

गतघनापदमाप्य धृतोदयं
सपदि मित्रमखण्डितमण्डलम् ।
अकलुषब्धमलम्भितमां तमो-
दलनलालनलासि जलैरपि ॥ ४१ ॥

प्रववृते परितः परिचुम्बितुं
कुमुदकाननमुन्मुखरागवत् ।
शिशिररश्मिमुखेन शरत्प्रिया
विलसदंशुसदंशुकशोभिना ॥ ४२ ॥

अघटयन्मदनस्य सरोगृहे
शरदसावभिषेकमहोत्सवम् ।
रुचिररूप्यसितैरिव सारसैः
सकलशे कलशेवलमालिके ॥ ४३ ॥

शुकततिः श्रुतशालिवधूलस-
ल्ललततालवलद्वलयस्वना ।
चकितमभ्यचरत्कणिशार्थिनी
दश दिशः शदिशस्तमहीतलाः ॥ ४४ ॥

गिरि गुरुश्रुतशालिमहोदयः
कृतिसमाज इवाप्रतिभावताम् ।
अपजहार चिरस्य शिखण्डिनां
ध्वनिबलानि बलाहकसंक्षयः ॥ ४५ ॥

विदलिते सपदि प्रतिबन्धके
रविरदीपितरां घनमण्डले ।
क इव वा न धृतप्रचये रिपौ
नवहते वहते द्युतिमुज्ज्वलाम् ॥ ४६ ॥

अतिगतां जलदोत्थमुपप्लवं
रभसया परितः परिषस्वजे ।
प्रियसखीव शुचिस्मितशोभिनी
सकुमुदा कुमुदारफलां शरत् ॥ ४७ ॥

मदनकेतनकेतकिनी शर-
च्छिदुरसादरसादभितो ऽकरोत् ।
स्थलगता जगता जलजास्तथा
सरजसा द्विजसाद्विविधाः श्रियः ॥ ४८ ॥

भवति यत्र परं परभागिनी
मृगदृशां स्तनमण्डलसोष्मता ।
स समयः समयादथ हैमनो
जनवशी नवशीतसमीरणः ॥ ४९ ॥

अमितमभ्यसितुं शरदत्ययः
शशधरादिव शीतलताश्रियम् ।
रभसयन्दयिताङ्कधृतं वधू-
जनमदीनमदीर्घयत क्षपाः ॥ ५० ॥

हिमसमीररणद्दशनाः शनैः
सुभगशीत्कृतशौत्यधुताधराः ।
प्रणयिनां सुदृशः सहसापत-
न्नुरसि तारसितानुपमस्मिताः ॥ ५१ ॥

मधुलिहः प्रविलोक्य हिमाहतां
परिचितामपि पङ्कजिनीं जहुः ।
क्व सुचिरं क्रियते मलिनात्मभि-
र्ध्रुवतरा बत रागमयी मतिः ॥ ५२ ॥

विदधती हिममारुतधुक्षित-
स्मरकृशानुविकीर्णकणाकृतिम् ।
नवनमेरुफलावलिराबभौ
सुकपिशा कपिशावमुखादपि ॥ ५३ ॥

विशकलं सुकलं सुरतार्णवं
पृथुतरं तु तरन्तु जना इति ।
निजजनी रजनीरभिवर्धय-
न्नृतुरहानिरहानि तनून्यधात् ॥ ५४ ॥

श्रितमभीष्टविशाखमुखार्द्रतां
हिमरजःप्रसरैरतिभैरवम् ।
धवलयन्नगनं धृतकृत्तिकं
शशिशिरः शिशिरः प्रमथो ऽभवत् ॥ ५५ ॥

प्रणयिनां निबिडैरिव पिण्डकै-
रधिमनो ज्वलतः स्मरतेजसः ।
मुमुषुरेणदृशस्तुहिनव्यथा-
मसुतरां सुतरां स्तनमण्डलैः ॥ ५६ ॥

व्यधित यां हिमचन्दनमण्डिता-
मवनतो रसिकः शिशिरः स्वयम् ।
विशदकुन्दानभात्प्रमदादया-
दिह सती हसतीव मही स्म सा ॥ ५७ ॥

तुहिनवातनवाततविभ्रमाः
सुभगता सुगता सुखदायिनीः ।
अविवरा विवराविवुता जहौ
न फलिनीरलिनीरसताहृतः ॥ ५८ ॥

भृङ्गान्विना समभवत्सरसां हिमेन
कम्पे तुषारमरुति स्वरसंनभासः ।
तीरेषु चावहत वाति कृताध्वनीन-
कम्पे तुषारमरुति स्वरसन्नभासः ॥ ५९ ॥

इत्यद्रावादधे श्रीर्त्रृतुभिरगततिं संगता वल्गुवल्ली-
लेखे सुप्तालिमग्ना सरलदलरसग्रामलिप्ता सुखेले ।
सेना रम्ये ऽथ रेमे श्रितशिवशिखरा तत्र सेव्यानुपान्ता-
न्सारे मत्वा समस्तानमतधुतमनस्तामसत्वामरे सा ॥ ६० ॥

युग्मपादप्रतिलोमः ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
सर्वर्तुवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

९. कुसुमक्रीडान्वयः ॥

अथात्यये गगनविहारभुग्भुवां
गिरां गिरावृतुगणबन्धबन्धुरे ।
महीपतिः कुसुमचिचीषया चिरं
वनावनिं व्यहृत वधूभिरावृतः ॥ १ ॥

नृपं विशत्युपवनमन्मथाहवं
तदाज्ञया पुलककरालकङ्कटाः ।
दधुस्तदा तदनुचराः समुद्यता
मनोभवप्रहरणमालिकाः स्त्रियः ॥ २ ॥

अहो सखे कृतमतिसाधु काननं
स्वलाञ्छनैर्नवकमनीयकान्तिभिः ।
स्मरः सुखादिदमिव मित्रमभ्यधा-
न्मधुं वधूजघनविभूषणारवैः ॥ ३ ॥

मृगीदृशां प्रसवचिचीषयोच्चकै-
र्लतान्तरप्रहितदृशां समुत्सुकम् ।
पथि स्खलच्चरणसरोजजा रुजा
ददौ दशां सुविशदशीत्कृतां मुखे ॥ ४ ॥

अलक्तकच्छुरिततलैः पुनः पुनः
समुल्लसत्कमलपलाशकोमलैः ।
वधूपदैः शिरसि रसेन ताडितं
तदङ्गणं सपदि सरागतामगात् ॥ ५ ॥

समागतावभिमतपार्श्वमीलने
निरन्तरे परिणतघर्मबिन्दुना ।
व्ययोज्यत प्रखरनखव्रणार्तिना
क्षणं प्रियात्कुचकलशेन कामिनी ॥ ६ ॥

नताननना रजसि विराजिलक्षणां
निरीक्षितुं प्रियचरणाङ्कपद्धतिम् ।
दधे गतिं कृतकृतकाध्वविक्लवा
सुमन्थरां सुपरिचितत्रपापरा ॥ ७ ॥

जडक्रमा चतुरविहारकाम्यया
समाश्रिता दयितकरावलम्बनम् ।
सुखोदयश्लथचलनीविबन्धना
वधूरथाधिकतरमन्थरं ययौ ॥ ८ ॥

असन्नतिं पृथुलनितम्बमण्डली-
भरानमद्युवतिभुजावलम्बने ।
उपेयुषी सपदि बभार कामिनः
समुन्नतिं सफलतरां शिरोधरा ॥ ९ ॥

परस्परार्पितभुजगूढपार्श्वयो-
स्तथाभवत्समगमनं विलासिनोः ।
अगात्प्रियाघटिततनुर्यथानयो-
रुमापतिः सुबहुगुणोपमास्पदम् ॥ १० ॥

उपेत्य नो नवमृदुपल्लवावली-
विलोपनैरलमलमेणलोचनाः ।
इतीव संव्यदधत वातविप्लुतै-
र्निवारणां किसलयपाणिभिर्द्रुमाः ॥ ११ ॥

समुन्मिषन्मुकुलकुलार्जितैरली-
न्स्वसौरभैश्चिरमुपकृत्य निर्वृतान् ।
मरुद्धधूपरिमलमार्गमानय-
त्सतां मनः स्वपरसुखोपकारकृत् ॥ १२ ॥

शिखाग्रहादभिमुखमीयुरानतिं
नखक्षतिं मृदुषु दलेषु सेहिरे ।
द्रुमाः परं बभुरुपभुक्तमण्डनाः
क्व नाभवन्नलिनदृशां प्रदक्षिणाः ॥ १३ ॥

उपागतेष्वभिमततां रतावधौ
निरन्तरं विटपिषु वारयोषिताम् ।
सकेसरैः कुपितकषायकान्तिभि-
र्विलोचनैरिव कुसुमैर्लता बभुः ॥ १४ ॥

विकासिषु व्रततिभुजेषु संगतां
रतार्थिना रमयितुमङ्गनां नगः ।
धुतस्तया कुसुमचयानपातिभिः
सितांशुकावरणमिवाभितो व्यधात् ॥ १५ ॥

ब्विषानया करकमलस्य खण्डिते
दधासि किं मयि पुनरुक्तखण्डनाम् ।
समालपन्मधुरमधुव्रतारवै-
र्मृगेक्षणामिदमिव बालपल्लवः ॥ १६ ॥

नखावलीमभिदयितं लताग्रह-
ग्रहोद्यतस्थिरभुजमूललक्षिताम् ।
सखी मितस्मितभृतविभ्रमं भ्रुवा
विलोलया नवयुवतेरदर्शयत् ॥ १७ ॥

समेतया कुसुमचयार्थमन्यया
स्तनाहतेस्तरुणतरुस्तरङ्गितः ।
ध्रुवं मुहुः कुचपरिरम्भलोलुभो
न लोलतामशिथिलयत्स मानतः ॥ १८ ॥

धृतस्पृहं विटपवतो विकस्वर-
स्फुटश्रियं नमयितुमग्रवल्लरीम् ।
समुल्लसत्सललितबाहुकन्दली-
तरङ्गितांशुकसुखलक्ष्यविग्रहा ॥ १९ ॥

किलाकुलालिकुलविलोलमञ्जरी-
रजःकणव्यतिकरकूणितेक्षणा ।
प्रियं पुरःस्थितमपि वीक्षणोत्सुकं
व्यलोकयन्न खलु विदग्धनायिका ॥ २० ॥

उपेयुषः सुहृदि विलासलेखतां
करस्थितेर्विटपदलस्य सुभ्रुवः ।
दधे ऽधिकं प्रसृततरेण सङ्गिना
नखांशुना नियमनतन्तुविभ्रमः ॥ २१ ॥

निबध्नती शिरसि नतस्य कामिनः
स्रजं वधूः स्तनतटलीनतन्मुखा ।
त्रुटद्गुणग्रथितविलम्बकैतवा-
त्समन्वभूत्कुचयुगचुम्बनं चिरम् ॥ २२ ॥

प्रतिस्त्रियं स्रजयति वल्लभे वधू-
रनीक्षणं कुसुमचयाकुला किल ।
व्यधत्त यच्च्युतकुसुमः सवेपथुः
फलोज्झितं तदकृत पाणिपल्लवः ॥ २३ ॥

तथा लतालुलितमधुव्रताकुला
विलासिनी विवलितमाननं व्यधात् ।
उपान्तगाभिमतकपोलमण्डले
यथोच्चकैरविकलमाप चुम्बनम् ॥ २४ ॥

नतभ्रुवः कुसुमरजोविरूषितं
ब्रमीक्षणं सुखय मुखानिलैरिति ।
चुचुम्बिषौ नवयुवतेः प्रिये मुखं
तदन्तिकं निपुणसखी निनाय ताम् ॥ २५ ॥

नवोढया दृढदयितक्षतोष्ठया
यदार्तिजं विरुतमतानि मौग्ध्यतः ।
प्रबोधितव्रततिगतालिनिस्वनः
सखीजनस्तदलमलक्षितं व्यधात् ॥ २६ ॥

विलासिना सपदि विपक्षसंनिधौ
ससंमदं श्रवणवतंसगोचरे ।
तदद्भुतं कुसुममपि प्रकल्पितं
महत्फलं यदभवदानतभ्रुवः ॥ २७ ॥

समीयुषोः कमपि रसं विलासिनोः
सखीजनो नववनराजिपञ्जरे ।
अनीनमत्कुसुमचयापदेशतो
लता लतागृहगहनब्रकाम्यया ॥ २८ ॥

समत्सरं निहितदृशं प्रतिस्त्रिया
नखावलीवलयिनि मूलमण्डले ।
अदुर्ग्रहे तरुकुसुमे ऽप्युदीरितां
सुमध्यमा न नमयति स्म दोर्लताम् ॥ २९ ॥

समाहतः कुसुमदलैरवद्यवा-
न्नियन्त्रितो नवबिसनालतन्तुभिः ।
इयत्यपि स्फुटमभिविश्य निग्रहे
प्रियः कथं न वशमियाय सुभ्रुवः ॥ ३० ॥

निवेशयत्युरसि विलासशेखरं
रतेश्वरे गदितविपक्षनामनि ।
मनस्विनी न परुषमामृशद्वचः
सखीषु तु न्यधित दृशं पयःप्लुताम् ॥ ३१ ॥

वधूर्गुरोः प्रतिललनाविलोकने
वतंसकं विहितवतः स्तनावधौ ।
तदाधिकं यदभृत तन्मयं मनो
बभूव तत्फलगुरु पारितोषिकम् ॥ ३२ ॥

सवेपथु स्वपदयुगासनीकृत-
स्थिरस्थितिप्रियतमपादपद्मया ।
लतान्यया निबिडनितम्बमण्डल-
स्तनेरितप्रणयि तरोः समाददे ॥ ३३ ॥

श्रुतेः पदं व्रजति नवोत्पले रुचिं
तदाश्रयां तरलदृशो विलोचनम् ।
स्वशोचिषाहरत समत्वमानिनां
समुन्नतिं न ददति दीर्घदर्शिनः ॥ ३४ ॥

तनुत्विषो गुणगणशालिनः पुरः
क्षमा स्थितिर्न सुतनुलोचनस्य ते ।
श्रुतिस्पृशः शितिनलिनस्य षट्पदः
क्वणन्निति व्यधित विगर्हणामिव ॥ ३५ ॥

पुरन्ध्रिभिर्विटपिषु लुप्तमञ्जरी-
सकेसरप्रतिनवपुष्पपङ्क्तिषु ।
पराङ्मुखैर्न पुनरसञ्जि षद्पदैः
स्पृशन्ति वा कृशविभवं कमर्थिनः ॥ ३६ ॥

रतिं दधत्तिलकपदे कृतास्पदः
कपोलयोश्चिरमथ चुम्बितस्तनः ।
धृतायतिर्वपुरभितो ऽभिषस्वजे
नतभ्रुवां सलिलभरो निदाघजः ॥ ३७ ॥

मृगीदृशां रुचितकचाचितैरपि
स्मितोदयादतिविकचत्वमागतैः ।
सुगन्धिभिः सदलितताम्रपि श्रितै-
र्दधे मुखैरसदलिकत्वमग्रतः ॥ ३८ ॥

नितम्बिनीमुखकमलेषु सालसां
दृशोः स्थितिं परमुपदिश्य वल्लभैः ।
अथादधे पुलकपयोभिरन्वय-
स्तदीक्षणव्यसनिषु नायकेष्वपि ॥ ३९ ॥

विपुलपुलकपूरव्याजतः स्नानदूत्य-
प्रहितनिजजलार्ताः सुभ्रुवो वल्लभाढ्याः ।
श्रमसमुदयमन्दाः स्यन्दिनीं मङ्कुमीषुः
शुचिशिवशिशिराम्भःशीकरालीकरालाम् ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
कुसुमक्रीडान्वयो नाम नवमः सर्गः ॥

१०. सलिललीलावर्णनम् ॥

अथ वनगहनान्निरीय पृथ्वी-
तलबिलनिर्गतनागनायिकाभाः ।
अभिनदि दिनकृत्करालताप-
क्लमवशमन्थरमन्थरं ययुस्ताः ॥ १ ॥

पथि पृथुलनितम्बबिम्बचुम्बि-
स्खलितविशृङ्खलमेखलाकलापाः ।
कलितकलकलाकुला बभुस्ताः
प्रविसृततूर्यरवस्मरैकसेनाः ॥ २ ॥

अपि भृतनिभृताततातपत्रा
विटपवतां पिबतां पथि प्रतापम् ।
प्रतिकृतिमजुषन्त जोषमेता
भवति हि मार्गगतः कदा न सेव्यः ॥ ३ ॥

उचितखचितचारुलोलचूल-
मणिकणकान्तिकदम्बकेन काचित् ।
समतत सितमप्यथातपत्र
चिरमिव चन्द्रकिसान्द्रचन्द्रकाङ्कम् ॥ ४ ॥

प्रियकरततमुत्तरीयमुच्चैः
प्रतिवनितामभितः परं परस्याः ।
अतत न बहिरेव तापशान्तिं
व्यधित मनो ऽप्यतितीव्रतापवन्ध्यम् ॥ ५ ॥

भ्रमितमभिमुखं प्रियेण वध्वा
व्यजनकमीक्षणगोचरे परस्याः ।
यदनिलमनलं तयोश्च योगा-
त्सममवमत्तदभूच्चिराय चित्रम् ॥ ६ ॥

पुलककणकरालपाण्डुगण्ड-
स्थलफलितस्फुरदातपत्रकान्तिः ।
सुतनुरतनुघोरघर्मशान्त्यै
विनिहितचन्दनराजिकेव रेजे ॥ ७ ॥.

रचितशिखिविचित्रपत्त्रराशे-
रधिवसुधास्थितिमुष्णवारणस्य ।
प्रतिकृतिमविलक्षणां मृगाक्षी
समतत नूपुररत्नरश्मिरागैः ॥ ८ ॥

घटयसि चटुलक्रमावलग्ने
किमसि तनीयसि तान्ततां श्लथत्वात् ।
इदमिव सुतनोर्जगौ मणन्ती
मणिरसना पटुपादयोः पतित्वा ॥ ९ ॥

जडपरिचय एष दोषपोषी
तिरयति नूनमपत्रपां प्रवृद्धः ।
युवतिगतिविनिर्जिता जहुर्य-
न्मृदुगतिगर्वपरिग्रहं न हंस्यः ॥ १० ॥

अथ तदवयवावमर्शलीला-
तरलतरङ्गकराग्रकम्पमम्भः ।
अविवरववाहि वाहनीयं
प्रसभमिवाह्वदविह्वलं महेलाः ॥ ११ ॥

अमलकमलकोमलाभिवेल्ल-
त्परिमललालितलालसालिजालः ।
मरुदतनुत मन्दरोर्मिमालः
शुचिजलशीतलशीकरार्घमासाम् ॥ १२ ॥

कलयितुमिव कौतुकेन कान्ताः
कुवलयदृष्टिकुलानि कूलवत्याः ।
वपुरलिबलपक्ष्मलक्ष्मभाञ्जि
द्रुततरविद्रुतनैद्रमुद्रमूहुः ॥ १३ ॥

मुखपतितपुरन्ध्रिसौरभौत्कै-
र्मुकुलकुलेष्वलिभिः कुलायलीलाम् ।
कलयितुमलसबमाललम्बे
भवति दृढा मधुपायिना क वृत्तिः ॥ १४ ॥

अथ सरिदरविन्दवृन्दसर्प-
त्पुरुमकरन्दपरागरागतो ऽभात् ।
घटयितुमभिषेकमङ्गनानां
परिहितमङ्गलपिङ्गलाम्बरेव ॥ १५ ॥

युवतिषु सरितं सखीष्विवोच्चै-
श्चिरसमितासु समुत्सुकां समीक्ष्य ।
विकटतटनितम्बचुम्बनाय
व्यधित न चक्रविहङ्गमः प्रसङ्गम् ॥ १६ ॥

श्रुतमधुररथाङ्गनामनाद-
स्मृतसरमस्मरशीत्कृतस्वनानाम् ।
स्मितचलदधरं ससञ्ज दृष्टि-
र्मुखकमलेषु परस्परं प्रियाणाम् ॥ १७ ॥

सममनुभवितुं प्रियैर्विलासा-
नपरिचितं परमार्थभीरवो ऽपि ।
प्रसभमपभियः पयो ऽभ्ययुस्ताः
किमिव हि दुष्करमस्ति रागवृत्तेः ॥ १८ ॥

पयसि परिणता व्यधत्त वध्वाः
प्रतिकृतिरुत्तटकोटिसङ्गतायाः ।
जलनिधिजलजालजायमान-
प्रतिनवविष्णुवधूवपुर्विलासम् ॥ १९ ॥

श्रवणकुवलयेन कोमलाङ्ग्याः
पयसि परिच्युतिमीयुषा चलोर्मौ ।
अधिगतनिजजन्मभूप्रभूत-
प्रमदवशादशनैरनृत्यतेव ॥ २० ॥

प्रतिनववनिता नितान्ततान्ते-
र्जलमवतीर्य ततस्तरङ्गभीरुः ।
अगालतमलगद्गल स्वभर्तु-
र्विपदपि कुत्रचिदावहेत्फलाग्र्यम् ॥ २१ ॥

प्रियकृतपरनामपूर्वसेका
शिशिरजलैरथ मोहमाप कापि ।
तनुरपि विषमं तनोति तापं
समुपचितप्रणयस्य खण्डनांशः ॥ २२ ॥

युवतिमुखसरोजलोलुभा मां
बत नियमेन निरंशमुज्झति श्रीः ।
इति पयसि वधूनितम्बभिन्ने
बिसकुसुमेन विषादिनेव मल्ले ॥ २३ ॥

गुरुमपि गुरुणा कृतां कृशाङ्गी
न कमलकुड्मलमालिकां न दध्रे ।
जनयति हि किमप्यनल्पमोजो
दृढतरभावकृतः प्रियप्रसादः ॥ २४ ॥

सरभसललनाद्दृढावगूढ-
रतनुतरं समवाप्य रागमाभ्यः ।
वियुतिमिव पुरो विशङ्कमानै-
रविषहसक्तिमकम्पि वारिपूरैः ॥ २५ ॥

गिरितटविकटैर्निंतम्बबिम्बैः
प्रसरनिरोधमवाप्य वारि तासाम् ।
निरुपमतररूपदृष्टिजात-
स्मयमिव रुद्धगति क्षणस्य तस्थौ ॥ २६ ॥

सरिति मरकताश्मभासि दृश्या
म्रुडिततनुर्विरराज गौरगात्री ।
कषदृषदि नवप्रमृष्टनिर्य-
न्महसि महारजतस्य राजिकेव ॥ २७ ॥

उदरभुवि तनूदरीरुदारं
रुचिररुचश्चिरमीक्षितुं चरन्तीः ।
अजनि जलमितस्ततो विसर्प-
च्छफरविवृत्तिविलोचनप्रचारम् ॥ २८ ॥

ततितनुरनुदीर्घवारिमार्गं
प्रथिमपरः प्रसरप्रवृत्तमग्रे ।
न्ययमयत निपत्य केशपाश-
स्तरलतरङ्गतुरङ्गमङ्गनायाः ॥ २९ ॥

विकचकचमशीर्णशैवलौघे
परिमलनं नलिनोत्थरेणुरक्ते ।
पयसि पटु न निश्चिकाय कायं
चलति चलावयवं युवा युवत्याः ॥ ३० ॥

उपरि परिगलद्भयं पतन्त्या
प्रततरङ्गभुजस्य वारिराशेः ।
अविदितपरिखेदया सखेदं
रतिपरया पुरुषायितं कयापि ॥ ३१ ॥

प्रसभकरभभागनुन्ननीर-
प्रहतिकणत्कणकूणिताक्षिकोणा ।
असहत सहचारिणा सहैका
स्मितरुचिशारितवारि वारिलीलाम् ॥ ३२ ॥

स्तनजघनविमर्दमङ्गनानां
सुकृतशतैरपि दुर्लभं यदाप्य ।
अदधत कलुषत्वमम्बुवर्गा
विगतविवेकमिदं हि तज्जडत्वम् ॥ ३३ ॥

स्रुतवसनपयःकणापदेशा-
त्सुचिरमनुव्रजिता इवाम्बुभिस्ताः ।
प्रथमतटगतप्रियात्तहस्ताः
समुदतरन्समुदस्तरङ्गवत्याः ॥ ३४ ॥

परिहितपरिपाण्डुरोत्तरीया
नवसलिलप्लुतिनिर्मलत्विषस्ताः ।
हिमपटलजुषामनीषदस्थुः
श्रियमतिशय्य सुवर्णवल्लरीणाम् ॥ ३५ ॥

स्तनजघनसमागमच्युतानां
विषमदशान्वयिनां वनं श्रितानाम् ।
युवतिभिरतिमात्रपीडितानां
परमुदपादि विरागिताम्बराणाम् ॥ ३६ ॥

अभिकबरि विलासवासनायै
पवनधुतः सुदृशां क्षणं प्रणीतः ।
जयमिव विमृशन्कचैः स्वकान्तैः
समसरदच्युत एव धूपधूमः ॥ ३७ ॥

प्रियकरमलनान्नितम्बिनीनां
वपुषि मनोरमकाम्यकान्तिकान्ते ।
मुकुर इव मुहुर्मुहुः प्रमृष्टे
प्रतिफलितं ददृशे वपुः स्मरस्य ॥ ३८ ॥

उन्मेषिभूषनझणज्झणनादवाद्य-
नृत्यत्स्तनार्पितमनोहरहारलेखाः ।
ऊहुर्विचित्रशुचिवर्णककाम्यभासः
स्मेरां श्रियं स्मरमहोत्सवभूमयस्ताः ॥ ३९ ॥

इत्याहिताविवरवारिशिवाभिषेका-
स्ताः शीतमित्यथ सवेपथवो वदन्त्यः ।
यूनां परं प्रथिमशालिषु मानसेषु
प्राक्प्राविशंस्तदनु दोर्द्रुमपञ्जरेषु ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
सलिललीलावर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

११. दिनान्तवर्णनम् ॥

अथ सुदृशां प्रियप्रणयविभ्रमभावनया
समुदभवच्च नैशसुरतोत्सवसस्पृहता ।
रविरपि संजहार करडम्बरमम्बरतः
फलमभिवाञ्छितानुपदभावि हि भव्यधियाम् ॥ १ ॥

अवसितवासरावसरनृत्तरसोल्लसित-
त्रिपुररिपूत्तमाङ्गतलताडनतो विधुतम् ।
निरवधि वेधसः कनकधाम समिद्धमधो
न्यपतदखण्डमण्डमिव मण्डलमुष्णरुचः ॥ २ ॥

दिशि दिशि वृद्धये प्रहितमम्बुजकोषरुचि-
प्रसृतकरो दधत्कनकधातुरसस्य तुलाम् ।
वपुरतिमन्दमाप्य रविरास्थितपातभयो
वणिगिव मण्डले ऽथ समजीघटदंशुधनम् ॥ ३ ॥

अधिकविषक्तकूबरियुगानमदंसभुवो
विचलितकर्णचामरतिरोहिततान्तदृशः ।
कथमपि नातिकर्कशखलीनधृता वियतः
सवितुरवातरन्नपरशैलशिरस्तुरगाः ॥ ४ ॥

अनुसृतमार्द्रया कमलिनीमकरन्दरुचा
परिणतकोकशोकवशवीक्षणबाष्पभरम् ।
रतरसिकाङ्गनानयनहर्षजलस्नपितं
समधित मन्दतां सपदि धाम गभस्तिमतः ॥ ५ ॥

रविरुचितापनद्रुतमहारजताद्रितला-
बहलरसाङ्कपङ्कपटसन्नशफं पतताम् ।
समजनि वाजिनां गतिरपास्तजवास्तगिरा-
वहरहरत्यये ऽपि परिवृद्धिमिवानयताम् ॥ ६ ॥

अधिगतजिह्मभावमुपपादितसंघटनाः
सपदि भविष्यदन्धतमसौघभियेव भृशम् ।
परगिरिशृङ्गमारुरुहुरुष्णकरस्य कराः
परपरिभूतिषु प्रथममेव न जाग्रति के ॥ ७ ॥

स्फुरदरुणप्रभाभरणभास्वरभावभृता
भृशपरिमण्डलेन बहलोष्मविशेषमुचा ।
उर इव शार्ङ्गिनः खमथ कुङ्कुमकान्तिजुषा
जलधिसुतास्तनेन कृतमाकपिशं रविणा ॥ ८ ॥

त्रिदिवसदां सदा प्रकटिताश ∪ या प्रथितो
विजिततमोगतिर्विजितविष्णुपदः पतनम् ।
रविरपि नाम सांप्रतमसांप्रतमापदहो
बत दुरतिक्रमा कृतधियामपि कालगतिः ॥ ९ ॥

गुरुरथपातसंक्षुभितसिन्धुसमुच्छलित-
स्फुरदुरुवाडवानलशिखापटलीतुलया ।
कपिशिमशालिनीमभिनिविश्य दशामशनै-
रशिशिरशोचिषो दशशती रुरुचे ऽथ रुचाम् ॥ १० ॥

चरममहीध्रमस्तकतटस्थगितस्य रवे-
रनवनतिं गताः सरसकुङ्कुमकान्तरुचः ।
उपदधुरंशवः परुषपूषपदूष्मवश-
द्रुतजगदण्डखण्डकनकस्तुतिसुन्दरताम् ॥ ११ ॥

निपतितमुज्जिहीर्षुरभिसंगतपिङ्गलिम
ग्रहपतिपद्मरागमणिकन्दुकमम्बुनिधौ ।
समवतरन्नतिष्ठिपदहःपुरुषो ऽतिपटुः
पटमिव पाटलातपमधिद्युतटि प्रकटम् ॥ १२ ॥

धृतविततोष्मणः समभिपत्य भुवो निबिडं
ब्रुडिततनोर्दिनद्विपपतेः प्रसभं जलधौ ।
उपचितचीनपिष्टपरिपुष्टविभाविभवं
वपुरथ कुम्भकूटमिव दृश्यमभात्तरणेः ॥ १३ ॥

इदमुदयोपयोगि पुनरप्यभिभावि हि मा
ज्वलनमयं जलैर्मम विरोधिभिरापततः ।
असमरुचावितीव विनिधाय रुचां पटलं
पयसि विरोचनो निविविशे विवशो ऽम्बुनिधेः ॥ १४ ॥

पटुकटुकोष्मभिः कटकधातुरसस्य गिरेः
कुहरकटाहकेषु रविधामभिरुत्कथतः ।
उपरि भरादिवोच्छलितया च्छटया गगनं
प्रतिनवसंध्यया सपदि संवलितं शुशुभे ॥ १५ ॥

कृतविकरालकालकरवालविलूनविय-
द्विकटशिरोऽनुकारिरविमण्डलनिःसृतया ।
असुलभरोधया रुधिरधारिकयेव समं
समजनि संध्यया घटितपाटलिम द्युतटम् ॥ १६ ॥

परिणमता दृढं दिनपतिद्विरदेन तथा
दधदिति दीर्घदीधितिमयैर्दशनैरशनैः ।
दलितमभूत्पराद्रिमणिसानु रजश्छटया
च्छटिति यथोदमज्जि दिवि सांध्यरुचिच्छलतः ॥ १७ ॥

प्रणतिपरायणा परिकलय्य दिनापचये
परिणतिमीयिवांसमभिसंध्यमशीतकरम् ।
करपुटकुड्मलानि नियमेन दधे जनता
न हि महतां क्षये ऽपि गुणगौरवमेति हतिम् ॥ १८ ॥

अचलतटीतिरोहिततयोन्मुखभावभृताम्
उपरि रुचां गता विततितां स्थितसांध्यरुचिः ।
अकलुषपुष्परागगुरुदण्डभृताभ्रघटा
द्युतिमतनोद्विमानगवितानपटीव रवेः ॥ १९ ॥

रविरथपातनिर्धुतपयोधितरङ्गतति-
व्यतिकरधाव्यमान इव यावदगाद्गलनम् ।
दिनविगमारुणातपकुसुम्भकषायरसः
क्षतरुचि तावदम्बरमधात्परिधूसरताम् ॥ २० ॥

तिमिरविषाणकोटिभिरहस्करहेमतटे
मदपरुषं प्रदोषवृषभेण रुषोल्लिखिते ।
वियदभितो बभार कृशसांध्यरुचिप्रचयैः
प्रचुरसुवर्णचूर्णपटलैरिव पाटलताम् ॥ २१ ॥

गगनवने गभस्तिदलसंततिभिस्तरुण-
स्तरणितरुः प्रदोषसमदद्विरदोद्गलितः ।
चिरमचलत्तथानुपदमस्य यथा विशदं
दिशि दिशि शीर्यमाणमुडुपुष्पकुलं ददृशे ॥ २२ ॥

अनतिशयेन भुक्तसहवाससुखाः सुधियो
ध्रुवमनुयान्ति सौहृदभुवां विकृतिप्रकृती ।
यदभिविभाव्य भास्करवियोगहतां नलिनीं
जहुरिह चक्रवाकमिथुनान्यपि संगतताम् ॥ २३ ॥

स्फुरति तदेव मण्डनविधौ मधुपायिकुलं
विकसति सैव सान्द्रमकरन्दरसोज्ज्वलता ।
अथ च गते ऽस्तमंशुमति नैव बभौ नलिनी
ध्रुवमसुपात एव दयितच्युतिरेणदृशाम् ॥ २४ ॥

श्लथदलिवेणयः पतति भर्तरि तिग्मकरे
वपुरवनम्रपद्मवदनाः शतपत्त्रभुवः ।
वियुतरथाङ्गनामपृथुपक्षतिनिर्धुतिभिः
करतलताडनाभिरिव जघ्नुरथ व्यथिताः ॥ २५ ॥

श्रितवति शान्तिमूष्मणि कठोरतरे तरणे-
स्तरलिततारकोत्करकुशेशयकोशकुलैः ।
सममुदमज्जि पङ्कपटलीमलिनच्छविभि-
र्वनमहिषैरिव द्युसरसस्तिमिरप्रसरैः ॥ २६ ॥

गतवति कालमेघपरिवृष्टतमःसलिलैः
प्रचयिभिरम्बरे वन इवाशु परिप्लुताम् ।
शिखिशिखयेव धूमपरिधूसरभावभृता
न चरमसंध्यया निविविशे न शनैर्नशनम् ॥ २७ ॥

मुषितविवेकवृत्तिरुपपन्नबहुस्खलितः
सुरतसुखाभिलाषजननो जितदृष्टिधृतिः ।
मद इव वल्लभावसथगत्युपदेशगुरुः
परिववृधे प्रदोषबहुलः प्रसरस्तमसाम् ॥ २८ ॥

समदमहेभभिन्नकटदाननदीमलिनै-
र्जगदवगाह्यते स्म दिवसान्ततमोविसरैः ।
असुचिरभाविशीतकरसंगमदिग्वनिता-
रतिगृहदग्धधूपविसृतैरिव धूमपटैः ॥ २९ ॥

दिव इव निःसृतैर्गिरिनदीभ्य इवोच्छ्वसितै-
र्भुव इव संप्लुतैः क्षितितलादिव चोल्लसितैः ।
जलधिजलोद्भवैरिव ककुब्भ्य इवोत्फलितै-
स्तिमिरकुलैरनीषदुदमेषि मसीकलुषैः ॥ ३० ॥

कुसुमकरालितासु कबरीषु कुरङ्गदृशां
कुवलयकूटकुड्मलकुटीषु सरित्सु तमः ।
मदमुचि दन्तिनां कटकटाहककोटरके
कुटितमजीघटद्विकटषड्पदपेटकताम् ॥ ३१ ॥

अनुकरणाभिमुख्यभरभैरवभैरवता-
वहबहुबाहुषण्डपरिपुञ्जनया नु परम् ।
अजनि परस्परान्वयविधिर्जगदाक्रमण-
प्रवणमहोदयेन तमसा नु तदा ककुभाम् ॥ ३२ ॥

जगदुदरे निधाय ससमुद्रनगाद्रिवनं
पयसि निषेदुषा क्रमविलङ्घितलोकभुवा ।
अनवसितश्रिया दुरवबोधनयोद्गतिना
सपदि न कृष्णता न समभारि तमीतमसा ॥ ३३ ॥

यदुरुहिरण्यगर्भकनकाण्डकवाटतले
दिनकरदीपकज्जलजमह्नि ससञ्ज रजः ।
तदिदमुषावतारमरुदाहतिशातनया
विगलितमन्धकारपटलच्छलमुच्छलितम् ॥ ३४ ॥

प्रियवसतिप्रयाणसमये पिदधत्पदवीम्
इदमुपकारि नस्तम इतीव निमग्नगमाः ।
अलिमलिनस्य वेणिवलयस्य रुचां निचयै-
रभिसरणोत्सुकाः प्रियतया पुपुषुः सुदृशः ॥ ३५ ॥

तिमिरमबाधताथ वियुतं मिथुनं पततो-
र्विधिवदुपाकृताभिसरणोत्कधियस्तु वधूः ।
विषयविशेषभेदपरिणामि गुणागुणयो-
र्न हि जगतः स्वभावसमवायि समुन्मिषितम् ॥ ३६ ॥

इत्युद्वृत्तसमुद्धतान्धतमसव्याधूतविश्वस्थितौ
कल्पापायमहाभये ऽपि सहसा मग्ना तमिस्रामुखे ।
ध्यात्वाग्रे शिवशेखरोदयमनुद्विग्नैव तस्थौ प्रजा
प्रत्यासन्नसुखोदयो हि न मनः क्लिश्नाति दुःखोद्गमः ॥ ३७ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
दिनान्तवर्णनो नामैकादशमः सर्गः ॥

१२. चन्द्रोदयप्रसाधनम् ॥

अथेषदाधूततमोऽनुबन्धा
प्राच्यां रुचिः केतकधूलिवर्णा ।
एष्यन्निशानाथचरिष्णुरथ्य-
रथ्यारजोराजिरिवाविरासीत् ॥ १ ॥

क्रामन्क्रमेणाम्बरगोचरे ऽपि
बलक्षिमालक्ष्यत धौतधिष्ण्यः ।
आविर्भवद्वल्लभचन्द्रसङ्ग-
क्षपावपुश्चन्दनचूर्णचारुः ॥ २ ॥

श्रीः शीतरश्मेर्ददृशे ऽथ दृश्या
शाक्र्यामुदञ्चत्तिमिराकुलानाम् ।
आश्वासनोक्तीर्जगतां विवक्षोः
स्मितप्रभेवोन्मिषिता मघोनः ॥ ३ ॥

तमोभिराधूसरिताधुनैव
दोषाकुला सांप्रतमेव भूत्वा ।
सैवाबभौ रात्रिरुपायतीन्दौ
समागमः कस्य सतां न भूत्यै ॥ ४ ॥

अथ क्रमान्मुग्धमृणालकन्द-
सौन्दर्यगर्भा नुदती तमांसि ।
लेखोदगादिन्द्रदिशः सितांशो-
रैरावणस्येव विषाणकोटिः ॥ ५ ॥

केलिक्रियाशक्रकराग्रकृष्ट-
शचीकचस्रस्तवतंसशोभैः ।
इन्दोरमन्दैः खचिता मयूखैः
पौरन्दरी सुन्दरतां दधे दिक् ॥ ६ ॥

कदम्बदामाधिकगौरमिन्दो-
र्विषक्तमूहे सुरधाम्नि धाम ।
उषानिलारूषितकल्पवल्ली-
परिप्लुतप्रौढपरागलीलाम् ॥ ७ ॥

आरोहतो धिष्ण्यपदं हिमांशो-
रम्भोनिधेर्गर्भगृहान्निरीय ।
सोपानराजीष्विव राजितासु
विशश्रमुर्वींचिचमूषु पादाः ॥ ८ ॥

दरीषु दूरं तमसो ऽभियातेः
पलायनाध्वानमिवावरोद्धुम् ।
समं समेत्यैव शशाङ्कपादै-
राचक्रमे भूधरचक्रवालम् ॥ ९ ॥

आसाद्य सद्यो द्युतलं मयूखै-
स्तमः शशी प्राग्जगतां जहार ।
महात्मनामुन्नतमार्गलाभे
नान्योपकारात्करणीयमन्यत् ॥ १० ॥

द्यामुज्जिहानः परिपाटलाभाः
प्रभाः पयोधेश्चिरमाचकर्ष ।
दिक्कामिनीमण्डलमण्डनाय
प्रवालवल्लीरिव शीतरश्मिः ॥ ११ ॥

शिखाभिराश्लिष्ट इवौर्ववह्ने-
रत्युल्बणां पाटलतां प्रपन्नः ।
सिन्धोस्तरङ्गैरिव नुद्यमानो
जवाज्जगाहे गगनं मृगाङ्कः ॥ १२ ॥

तारासु तारापथभित्तिभागे
तिरोदधत्या वपुषो विशेषान् ।
पुराणचित्रप्रतिमोपमासु
ज्योत्स्नासुधाकूर्चिकया निपेते ॥ १३ ॥

ततः कराक्रान्तिचलत्कुरङ्ग-
च्छायः स्पृशन्कर्कटवृश्चिकादीन् ।
तुतोद नीलं तिमिरेभवृन्दं
ज्योत्स्नासटाङ्को हरिणाङ्कसिंहः ॥ १४ ॥

श्यामां समाश्लिष्य सरागमिन्दौ
नभस्तलं तल्पमिवाधिरूढे ।
तमोमुचः सख्य इवोच्छ्वसत्यो
दिशः शनैर्दूरमथापसस्रुः ॥ १५ ॥

वेणीषु मूर्च्छामिव संप्रयान्तः
कपोलयोर्लास्यमिवादधानाः ।
स्मितेष्वथोच्छ्वासमिवोद्वहन्तो
विलासिनीः शिश्लिषुरिन्दुपादाः ॥ १६ ॥

ददौ तथोद्दीपितमन्मथार्तिः
शशी प्रभामत्ततयोन्मदत्वम् ।
विलङ्घयामास यथा प्रवृद्धो
भुवो ऽपि मूर्तिं मकरावचूलः ॥ १७ ॥

कृतोपकारे हि निवेशयन्ति
प्राणैरपि प्रत्युपकारमार्याः ।
तथा हि लब्ध्वाभ्युदयं समुद्रा-
दवीवृधत्तं शशभृत्स्वधाम्ना ॥ १८ ॥

स्तनेष्विवाम्भोरुहकुड्मलेषु
कृत्वा करैः पीडनमार्द्रागः ।
नयन्विकासं कुमुदाननानि
कामीव वापीषु ललास चन्द्रः ॥ १९ ॥

निपीतसंध्यामदिरारसायां
निद्राजुषि क्षीबतया क्षपायाम् ।
कुमुद्वतीं चुम्बितुमात्तकम्पो
बिम्बच्छलेनोपससर्प चन्द्रः ॥ २० ॥

कदम्बधूलीधवलेन धाम्ना
समेधयन्कैरवकोरकानि ।
मनाभिदः पुष्पशरस्य सख्यु-
श्चक्रे ऽस्त्रसंधानमिवोडुराजः ॥ २१ ॥

अथाददे तत्क्षणमात्रविघ्न-
विमृष्टरात्रिक्षयखेदिनीभिः ।
त्वराश्लथग्रन्थिगलद्विभूषं
प्रसाधनश्रीः प्रियवल्लभाभिः ॥ २२ ॥

प्राणेशदूतीप्रणयार्द्रवाक्य-
प्रमोदपर्याप्तविहासिनीभिः ।
दधे तदा दृष्टिभिरेव तासां
विलासकर्णोत्पलमण्डनश्रीः ॥ २३ ॥

रतत्वरावेशसकम्पपाणि-
विन्यासशैथिल्यधरैर्वधूनाम् ।
रतौ पुरः पातमिवामृशद्भि-
र्नास्थायि गाढं कबरीषु पुष्पैः ॥ २४ ॥

हारावली गाढतरप्रियाङ्गसङ्गे
विधत्ते व्यवधिं क्रुधेव ।
औत्सुक्यकम्पोच्छ्वसितैः स्तनाग्रै-
रामुच्यमाना नुनुदे ऽङ्गनानाम् ॥ २५ ॥

अबन्धि ताभिः कठिनावकृष्ट-
संधानसूत्राङ्कितपाणिशाखम् ।
उच्छ्वासिपीनस्तनपूर्यमाणः
कृच्छ्रात्त्रुटत्कञ्चुककोणसंधिः ॥ २६ ॥

संलापयन्त्या दयितस्य दूतीं
वध्वा विभूषां च निवेशयन्त्याः ।
प्रसन्नता कापि मुखस्य जज्ञे
वेषश्रिया नु प्रियवार्त्तया नु ॥ २७ ॥

बिम्बच्छलेन स्मरवासगेहे
तन्व्याः कपोले ऽवततार चन्द्रः ।
जगज्जिगीषोन्मिषितस्य सख्युः
सभाजनायेव मनोभवस्य ॥ २८ ॥

आबिभ्रती बभ्रु बभौ नतभ्रूः
कालीयकीयं तिलकं ललाटे ।
निमग्ननिःशेषनवस्मरेषु-
स्वर्णज्वलत्पुङ्खमुखाङ्कितेव ॥ २९ ॥

गुणग्रहोत्पीडनपुञ्ज्यमान-
श्रोणीतटाग्रस्फुटदृश्यनाभिम् ।
नखांशुकल्माषितनीविबन्धं
बबन्ध काञ्चीं जघने घनोरूः ॥ ३० ॥

शुद्धेन सद्वृत्ततयान्वितेन
निगूहनेष्वारसता सलीलम् ।
पुरन्ध्रिदोष्कन्दलिकास्वसञ्ज्ञि
पत्येव गाढं वलयव्रजेन ॥ ३१ ॥

ररास रम्यं रसनाशनैर्य-
त्तदा तदवाजानं जृम्भमाणम् ।
नितम्बशय्यारसिकस्य नार्याः
प्रबोधतूर्यं मकरध्वजस्य ॥ ३२ ॥

आलम्बि मञ्जूज्वलशिञ्जितेन
नतभ्रुवो नूपुरमण्डलेन ।
उन्माथिनो मन्मथकुञ्जरस्य
विश्रृङ्खलं श्रृङ्खलपाशकश्रीः ॥ ३३ ॥

प्रियोत्सुकाया जघनेन काञ्च्याः
कण्ठेन हारस्य विरुद्धबन्धे ।
मिथो रतानन्दमिव प्रदातुं
कृतो विसर्गः स्वपरिच्छदस्य ॥ ३४ ॥

तिरस्क्रियायाः परिहारहेतो-
र्ज्योत्स्नाकृतायाः शरणं प्रपन्नाम् ।
दधुः सरोजाश्रियमङ्घ्रिलग्नां
नार्यो नवालक्तकविग्रहेण ॥ ३५ ॥

मृगीदृशामङ्गलतानुषङ्गि-
लावण्यलक्ष्मीपिहितप्रभेण ।
यथावदप्याकलितेन तासां
स्फुटा न लेभे प्रतिकर्मणा श्रीः ॥ ३६ ॥

अस्मिन्क्षणे कामिषु तीव्रकामा
मनोरथान्धक्षमसंगतेषु ।
ता मेनिरे भारमिवाङ्गभूषां
सह्यान्तराया हि न रागवृत्तिः ॥ ३७ ॥

सख्यै वदन्ती प्रियवृत्तमेका
सूत्कापि संकेतमगाच्चिरेण ।
कथा हि विश्वासिनि रागभाजां
प्रियार्थगर्भा न परैति निष्ठाम् ॥ ३८ ॥

सखीकथाकौतुकिनं नतभ्रू-
रन्वग्निषण्णं दयितं विवेद ।
सस्मेरवक्त्राभिमुखस्थिताली-
कनीनिकान्तःप्रतिबिम्बदृष्ट्या ॥ ३९ ॥

विधूतदीपं भवने भ्रमन्त्या
स्थित्वा चिरं तल्पमथाश्रयन्त्या ।
मुहुर्गवाक्षेक्षितमार्गवीथ्या
प्रत्यैक्षि कृच्छ्राद्दयितः कयापि ॥ ४० ॥

कृतागसामप्यनुमेनिरे ताः
सखीभिरभ्यानयनं प्रियाणाम् ।

तदेव हि प्रेम स चैव रागो
न स्थायितां यत्र बिभर्ति कोपः ॥ ४१ ॥

केलिक्रमेण प्रियमाक्षिपन्त-
मन्वक्षमागत्य पिधानमक्ष्णोः ।
स्पर्शान्तरा संस्पृशती चिरस्य
तदङ्गमेका न किलाभिजज्ञे ॥ ४२ ॥

अतृप्तमुच्छ्वासतरङ्गितानि
सबाष्पकण्ठस्खलिताक्षराणि ।
प्राप्ता ऽनुदह्य निशाशाम कान्तः
सखीषु संदेशपदानि तन्व्याः ॥ ४३ ॥

प्रिये वधूर्यत्सहसाभ्युपेते
व्रीडाद्यधत्तावनतिं मुखेन्दोः ।
प्रागुत्सुकं कातरमिष्टदृष्टा-
वतर्जयत्तेन रुषेव चेतः ॥ ४४ ॥

अर्धावबद्धच्युतवेणिपुष्पा
सालक्तकाग्राङ्गुलिरार्द्रगात्री ।
भ्रष्टाङ्कसंसक्तविलेपशुक्ति-
सिक्तांसुकैका प्रियमभ्युदस्थात् ॥ ४५ ॥

शशाङ्कसंघर्षमिवावलम्ब्य
कृतानुयात्राः प्रसभं तमोभिः ।
आमोदमत्तालिकुलाकुलाङ्गो
नाथानथोच्चैरभिसस्वुरन्याः ॥ ४६ ॥

संध्यानृत्तभ्रमिशिवभुजाभ्रंशिभस्मौघभासि
ज्योत्स्नापूरे परमिति जगद्यश्नुवाने हिमांशोः ।
एकैकात्मप्रभवविशिखस्यूतगात्रैरिवाथो
रागिद्वन्द्वैर्झंगिति घटना गाढमन्योन्यमूहे ॥ ४७ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
चन्द्रोदयप्रसाधनवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

१३. आपानविभ्रमः ॥

धृतसंधिरसो विचित्रवृत्ति-
र्विदधानः स्फुटशुद्धपात्रयोगम् ।
मधुवारविधिः सनायकाङ्को
ववृधे नाटकवन्नितम्बिनीनाम् ॥ १ ॥

दधतस्तरुणानवक्ष्य तृष्णा-
मथ चित्तग्रहगृध्नुरासवाङ्गम् ।
अमृजत्स्मरकिंकरो वधूनां
मुखपारीः प्रमदाश्रुवारिसेकैः ॥ २ ॥

क्षुभितोत्कलिके ऽथ रागसिन्धौ
सशशिश्रीर्मणिपारिजातयुक्ता ।
पिशुना समुदेष्यतः प्रियाणां
मदिराभूद्दयिताधरामृतस्य ॥ ३ ॥

सममाहितपक्षपातमारा-
न्मदिरारागिणि पेतुरुत्सुकानि ।
नयनानि वधूमुखे च यूनां
चषके चालिकुलानि सोत्पलाङ्के ॥ ४ ॥

लुलितालसलोचनं चलोष्ठं
विकसत्कान्तकपोलमायताक्ष्या ।
निदधे ऽधिमुखं सुखाय पत्यु-
र्मुखगण्डूषसुरा नु भावना नु ॥ ५ ॥

यदभूषयदाननं नताङ्ग्या-
श्चषके बिम्बवशादिमामतो ऽसौ ।
परिणम्य कपोलयोः सुरा त-
द्विदधे प्रत्युपकारिणीव कान्तम् ॥ ६ ॥

सपरिस्तुतिवीचिभिः सकम्पं
चषके चन्द्रमसं निरीक्ष्य दध्युः ।
मकरन्दपिशङ्गदीर्घिकाम्भः-
शफरस्फारविवर्तनं युवानः ॥ ७ ॥

प्रतिमाहिमरश्मिरासवस्थः
परिपीतो हिमशीतलस्वभावः ।
कुरुते मम कम्पमेष शैत्या-
दिति मुग्धा मदघूर्णनं विवेद ॥ ८ ॥

मदकोपकषायितायताक्ष्या
मदिरारागिकपोलपालिकायाः ।
बुबुधे स्खलता प्रियेण तन्व्याः
श्वसितैस्तापितसीधुभिः प्रकोपः ॥ ९ ॥

वहतोर्मदमानयोर्विमोहं
नयतोः कामपि विक्रियां स्वभावम् ।
प्रथमः प्रविवेश चित्तमासा-
मपरः क्वापि निरीय विद्रुतो ऽभूत् ॥ १० ॥

दयितोष्ठरसामृताभिलाषा-
च्चषके सासवके कृतावतारः ।
परिपीतपरिस्तुति क्षताशः
परिभावीव निशाकरो ननाश ॥ ११ ॥

परितः परिणाममीयुषोच्चै-
र्मदिरामोदमदेन मानिनीनाम् ।
स्खलिते ऽपि वपुष्यवाप यन्न
स्खलनं प्रेम तदद्भुतं बभूव ॥ १२ ॥

प्रतिमोपगतः प्रियाकरस्थे
चषके निश्वसितावधूतशीधौ ।
अरुणां रुचिमाश्रितः सकम्पः
क्षुभितक्षैब्य इव क्षपाकरो ऽभूत् ॥ १३ ॥

अमणन्मृदु यत्पुरन्ध्रिरन्तः
प्रियमास्यासवमेत्य पाययन्ती ।
स्फुटमस्य तदेव तृप्तियोग्यं
व्यधित स्वादुतरावदंशभावम् ॥ १४ ॥

परिवर्तितगीतयो ऽर्धकण्ठे
भ्रमितभ्रूलतमीषदीक्षमाणाः ।
करपल्लवकम्पमानपार्यः
सुदृशः सीधुमदोदयं विवव्रुः ॥ १५ ॥

चषके मधुनिर्धुतासिताब्ज-
प्रसरत्केसरकर्दमे ऽवसन्नाम् ।
रतचाटुगुणैर्नवोढवध्वाः
शनकैर्दृष्टिमथोज्जहार कान्तः ॥ १६ ॥

यदनिष्ठितवस्तु यत्सहासं
यदकाण्डोद्गति यत्स्वभावमुग्धम् ।
यदशाठ्यपदं स्खलत्पदं य-
त्तदुदैत्क्षीबधियां वचः कथासु ॥ १७ ॥

हसितेव जितेव तर्जितेव
क्षपितेवोन्मथितेव निर्धुतेव ।
मधुपानमदेन मानिनीनां
मनसः क्वापि जगाम मानवृत्तिः ॥ १८ ॥

स्मरसायककण्टकैः कराले
मधुपूरोच्छलिते सरागपङ्के ।
हृदये सुदृशां तमोमयेर्ष्यै
शकितं न त्रपया पदं निधातुम् ॥ १९ ॥

अलसं वचनं दृशो विलोलाः
स्थिरविश्रम्भरसानि चेष्टितानि ।
कलहे ऽपि रतिं च तन्वतासां
मधुना सूपकृतं मनोभवस्य ॥ २० ॥

मधुना शशिनः सुधेव लेभे
मधुमाधुर्यमिवाददे शशाङ्कः ।
चषकप्रतिमोदयादनीचै-
रुभयोः स्वार्थधियेति संगमो ऽभूत् ॥ २१ ॥

गतया परिवृद्धिमाननेन्दो-
रमृतं चारु दृशां परिस्रवन्त्या ।
स्मितचन्द्रिकया मधूपराग-
च्छविसंध्या तनुतामनायि तन्व्याः ॥ २२ ॥

अमृतद्रवमात्मसात्करिष्या-
म्यमुनोद्गीर्णमितीव साधु सीधुः ।
प्रतिमोत्थममूर्च्छयन्मृगाङ्कं
चषके चञ्चलवीचिघट्टनाभिः ॥ २३ ॥

रुरुचे चषकार्पितानना या
युवतेरुत्पलषड्पदो ऽग्रवर्ती ।
समदादिव निर्गतस्तदानीं
मनसो मानमयो महान्धकारः ॥ २४ ॥

श्रवणेन चटूनि रूपमक्ष्णा
प्रणतिं भावनया मुखेन सीधुम् ।
सुतनुर्मनसानुरागवत्तां
प्रतिजग्राह समं प्रियादमूनि ॥ २५ ॥

असिताब्जपरागपांशुपिङ्गे
मधु ताम्रद्युति पद्मरागपात्रे ।
प्रतिबिम्बितकुङ्कुमाङ्ककान्ता-
वदनाब्जं विविदे विटैर्गरिम्णा ॥ २६ ॥

मधुनि प्रतिमा नवोढवध्वाः
स्पृहया प्रेष्ठमुखस्य भावयन्त्याः ।
सुरभिश्चषकोत्पलस्य नाभू-
द्विदधन्नेत्रनिमीलनान्यभीष्टः ॥ २७ ॥

विततार मदं जहार लज्जा-
मपुषत्कामकलां दधे ऽनुरागम् ।
सुरतैकसखी सुखं वधूनां
विदधे नो किमिवातुलं प्रसन्ना ॥ २८ ॥

रसितेन रसादनूनमाना
मधुना क्षीबतया तथा विभक्ता ।
अपराद्धमपि प्रियं यथासौ
सभयास्थापयत प्रसाद्यपक्षे ॥ २९ ॥

सुरभिश्वसितं सितायताक्ष्याः
पतितं कोष इवादरेण गोप्तुम् ।
मदिरोत्पलमामिमील पार्यं
दधते के न गुणेषु पक्षपातम् ॥ ३० ॥

स्मितपुष्पचितेषु सानुरागे-
ष्वविपन्नस्मरवृद्धिषु प्रियाणाम् ।
तरुणैः परितृप्तता पिबद्भिर्न
मुखेष्वाकलिता न चासवेषु ॥ ३१ ॥

विनयन्विनयं स्मितानि पुष्ण-
न्नयनानि भ्रमयन्वचांसि धुन्वन् ।
मुखराणि विभूषणानि कुर्व-
न्वरवेशो ववृधे मदो वधूनाम् ॥ ३२ ॥

गणिकेव गुणागुणानभिज्ञा
प्रतिलभ्यान्तरमुत्कटानुरागा ।
न विकारशतानि नातितीक्ष्णा
मदिरा दर्शयति स्म कामुकानाम् ॥ ३३ ॥

मणिशुक्तिशतेषु मानिनीभि-
र्मधुसंक्रान्ततनुः पपे शशी यः ।
अचिरेण चकार चन्द्रिकाभिः
स मनो मानतमःप्रमुक्तमासाम् ॥ ३४ ॥

मधुपः शुशुभे निलीनमूर्ति-
श्चषके नीलसरोजगन्धगर्धात् ।
प्रतिमाशशिनः कलङ्कलेशो
मधुना धौत इवोत्प्लुतः क्षणेन ॥ ३५ ॥

चषकाभिमुखं यदा ननाम
प्रमदा भर्तरि भाषितान्यगोत्रे ।
प्रतिबिम्बपदेन जातलज्जा
मधुनीव प्रविवेश तेन नूनम् ॥ ३६ ॥

अपदिश्य मदोदयार्तिमन्या
ब्वरमाणा रमणे निरस्तशुक्तिः ।
शयनीयनियोजनाय दासीं
न्यगदद्वल्लभनन्द्यमानवाञ्च्छा ॥ ३७ ॥

मधुपूरप्लुते ऽङ्गनाना-
मतिवृद्धो ऽप्यवतीर्य चित्तमार्गे ।
विजहार निरर्गलं च कामो
न च चस्खाल यदद्भुतं तदासीत् ॥ ३८ ॥

अविनीतिलतावसन्तमासः
सुरताशोकपुरन्ध्रिपादघातः ।
नयनोत्पलषण्डमातरिश्वा
जगृहे पोषदशां मदो वधूनाम् ॥ ३९ ॥

अग्रे विकीर्णनिभृतप्रणयार्द्रवाक्य-
पुष्पाञ्जलिः सरकविभ्रमसूत्रधारः ।
प्रस्तावनां दयितासंधिरसैः शिवार्था-
मित्थं व्यधत्त रमणीरतनाटकस्य ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्य
आपानविभ्रमो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

१४. सुरतसंभोगवर्णनम् ॥

रसरभसया रागास्थित्या मुहुः प्रियलालसं
चिरगुणितया मानावृत्या मुहुः पिहितस्पृहम् ।
मधुमदमुदा लेभे लुभ्यन्नदुर्लभवल्लभो
निधुवनविधिक्रीडालम्बं नितम्बवतीजनः ॥ १ ॥

ग्रहगुणगुरौ रागे लग्ने विलासमहोत्सवे
वपुषि सुदृशां श्रीप्रासादे प्रतिष्ठितमन्मथे ।
कुचकलशाकश्लिष्टैः सर्वः करैः सुसमाहितं
पुलकसलिलस्नातो जज्ञे जनो रतिकल्पकः ॥ २ ॥

अनुमतमिवानेतुं पोषं तमीतमसां कुलं
दिशि दिशि दृशो विन्यस्यन्त्यः श्रियाङ्कुरिताञ्जनाः ।
मदनहुतभुग्धूमच्छायैः पटैरसितैर्वृताः
प्रययुररसद्धूषैरङ्गैः प्रियानभिसारिकाः ॥ ३ ॥

समधित न या रागिद्वन्द्वं बभूव न सा सखी
न मदनवशे यावस्थातां तावपि रागिणौ ।
मिथुनमिषुभिर्या विव्याध क्रमेण न स स्मरो
न्यविशत न यन्मानग्रन्थौ न विद्धमभूत्तत् ॥ ४ ॥

अहमहमिकामत्या सत्यं शरासनयष्टिकां
कुसुमधनुषो यन्नादेणीदृशो ऽवललम्बिरे ।
कथमितरथा क्षीबक्षीबाः सवेपथुभिः पदैः
सरकसदनाल्लीलातल्पं ययुर्न च सस्खलुः ॥ ५ ॥

स्तनकलशयोरर्धोदस्ते कुरङ्गदृशोंऽशुके
श्लथयति शनैर्नीवीसंधिं सकम्पकरे प्रिये ।
अभिमुखसुखस्वेदक्लेदाज्जडा मणिमेखला
च्युतिमिव शुचा शङ्किबाङ्काच्चुकूज न कोमलम् ॥ ६ ॥

समजनि न तत्प्रेम त्यक्तं यदीषदपीर्ष्यया
स्मरसुखसखी नासावीर्ष्या विना कलहेन या ।
न खलु कलहः सो ऽन्योन्यं यः प्रसादनवर्जितः
प्रसदनविधिर्नासौ यूनां येन न विलिल्यिरे ॥ ७ ॥

अनुनयगुरुर्गोष्ठीबन्धो सुखासवसंपदां
शपथशिबिरं विश्रब्धानां धियां प्रमाथिभिः ।
अविनयवचोवादस्थानं पुरन्ध्रिषु पप्रथे
मदविलसितस्यैकाचार्यश्चिरं रतिविभ्रमः ॥ ८ ॥

रतिकृति गते मायानिद्रां पुरोऽर्पितचुम्बना
पुलकपयसा मबा तत्त्वं मुखादहृताननना ।
कृतकशयितो निग्राह्यो ऽसीत्युदीर्य कलं वधू-
र्व्रणितमधरे दत्त्वा दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥ ९ ॥

कलहकलया यत्संवृत्यै त्रपावनताननना
पिहितपुलकोद्भेदं सुभ्रूश्चकर्ष न कञ्चुकम् ।
दयितमभितस्तामुत्कण्ठां विवव्रुरन्तरं
झटिति तटिति त्रुट्यन्तो ऽन्तः स्तनांशुकसंधयः ॥ १० ॥

चटुषु चटुले गाढाश्लेषिण्यशान्तरते प्रिये
यदविदितवत्प्रादुर्भूतं महार्घमकृत्रिमम् ।
किमपि मणितं केनाप्यन्तर्व्यधाप्यत कामिनी
मथुनमथने तद्ब्रह्मास्त्रं बभूव मनोभुवः ॥ ११ ॥

मुहुरविशदा विश्रम्भार्द्रा मुहुः स्मृतमन्यवो
मुहुरसरलः प्रेमप्रह्वा मुहुर्मुहुरस्थिराः ।
वितथशपथोपालम्भाज्ञा मुहुर्मधुरा मुहुः
परिववृधिरे निष्पर्यन्ता मिथो मिथुनोक्तयः ॥ १२ ॥

जघनवसनं मोक्तुं पाणेः प्रियस्य विसर्पतः
स्मरविवशाया सभ्रूभेदं करेण सकम्पया ।
शिथिलशिथिलं नार्या नीविर्न्यरुध्यत केवलं
मुकुलितवलीविन्यासात्तु प्रवेशपथः कृतः ॥ १३ ॥

वदननिहिते ताम्बूलांशे श्रिते रतिवीजितां
कुवलयदृशः पयो जज्ञे स रागतरुस्तदा ।
किसलयमुचो यस्य च्छायामपाश्रितयोस्तयो-
र्विषमविषमः कात्स्न्र्येनास्तं गतो विरहक्लमः ॥ १४ ॥

वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः
स्तनयुगलके भ्रान्त्वा तुङ्गे निलीन इव श्रमात् ।
ज्वलितमदनाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले
सपुलकजलः पत्युः पाणिर्विलीन इवाभवत् ॥ १५ ॥

विपुलपुलके बिभ्रत्योष्ठौ चुचुम्बिषया चलौ
निभृतनयनन्यासं प्रेम्णा विलोकयति प्रिये ।
सममभिमतप्रेक्षातृष्णां त्रपां च समेतया
न करकुसुमं क्षिप्तं दीपे न चोज्झितमङ्गणे ॥ १६ ॥

त्रुटितगुणता सोत्कम्पाभिः कराङ्गुलिभिः कृता
चिरतरमपि भ्रान्त्वा तन्व्या न कञ्चुकसन्धिषु ।
झटिति विहिता लब्धोच्छ्वासं स्तनद्वितयेन सा
कृतमिह कदा सद्वृत्तैर्नो मनोरथपूरणम् ॥ १७ ॥

न मणितपदैर्नाङ्कश्लेषैर्न काक्षनिरीक्षितै-
र्न सुरभिगुणैर्नाप्याहार्यैरजन्यत तत्सुखम् ।
पटु परिमृजन्स्वेनास्येन स्रुताश्रुकणे दृशौ
यदुदितरुषस्तन्व्याः कान्तः किमप्यनुभूतवान् ॥ १८ ॥

रतिपतिधनुर्ज्याटङ्कारो मदद्विपडिण्डिमः
सपुलकजलप्रेमप्रावृत्पयोधरगर्जितम् ।
निधुवनयुधस्तूर्यातोद्यं जहार नतभ्रुवां
जघनसरसीहंसस्वानः श्रुतिं रसनारवः ॥ १९ ॥

श्रमजलकणक्लेदक्लिष्टश्लथाङ्कुरपत्त्रकं
स्मररथधुराचक्राकारभ्रमन्मणिकुण्डलम् ।
प्रचलजघनप्रेङ्खत्काञ्चीगुणाञ्चितशिञ्जितं
सुरतमजनि क्रीडाभाजामुदूढविपर्ययम् ॥ २० ॥

विनयमपरिक्लिष्टं श्लिष्टं प्रियं परिचुम्बनं
निधुवनविधौ यद्यच्चक्रुश्चकोरदृशां नराः ।
प्रातावदाधर तत्तत्तषा विशषणशाल ताः
फलति सुधियां पात्रन्यस्तः सहस्रगुणं विधिः ॥ २१ ॥

हठविघटितस्मेरच्छायाप्रयत्नधुताधरा
शिथिलवलितग्रीवा किञ्चिद्विवञ्चितचुम्बना ।
रमणसुहृदां कान्ता कृत्ता निषिद्धकचग्रहा
कृतककुपितक्रीडा कामप्यगात्कमनीयताम् ॥ २२ ॥

दशनवसने लौहित्येन स्तनेषु तथोष्मणा
मधुपपटलीधूम्रे धूमश्रिया कबरीभरे ।
सरुषि हृदये तासां ज्वालाकुलैर्दृशि कज्जलै-
रिति परिणमन्कन्दर्पाग्निर्विभक्त इवाभवत् ॥ २३ ॥

युगलमगलत्तर्षोत्कर्षे तरूत्पलगौरयोः
पुटविघटनादूर्वोर्पूर्वं प्रिये परिपश्यति ।
श्रुतिकुवलयं दीपोच्छित्त्यै निरास यदङ्गना
ज्वलति रसनारोचिर्दीपे तदाप निरर्थताम् ॥ २४ ॥

मधुमदमसौ सौभाग्यं तत्प्रियानुनयं स च
प्रतिघविरतिं सान्वक्तापं स मानविमाननाम् ।
स्मररसमसौ व्रीडामुक्तिं स सापि विदग्धतां
दयितहृदयस्वीकारं सा पुपोष मृगदृशाम् ॥ २५ ॥

पुलककणिकामुक्तासक्त्या करालकपोलकं
श्रमवशाचलच्चक्षुस्तारं तरत्तिलकप्रभम् ।
अमलममिलत्पक्ष्मश्रेण्या प्रियावदनं यथा
सुचिरमपिबद्दृष्ट्या कामी मुखेन तथा कुतः ॥ २६ ॥

तनुरनुशये गाढाश्लेषो भुजेषु मदे महा-
न्वपुषि पुलकोद्भेदी दृष्टौ प्रदिष्टनिमीलनः ।
वचसि विचटच्चाटुश्चित्ते चरिष्णुरनीचकै-
रिति रतिरसावेशो यूनां ययौ शतशाखताम् ॥ २७ ॥

दशनदशनैरोष्ठो मर्म्मौ न पल्लवकोमलो
व्यपहतनखच्छेदादङ्गं शिरीषमृदुच्छवि ।
न भुजलतिका गाढाश्लेषैः श्रमं ललिता ययु-
र्युवतिषु किमप्यव्याख्येयं स्मरस्य विजृम्भितम् ॥ २८ ॥

किमुपगमिता भर्त्रा तप्तद्विलोहवलदेकता-
मुत रमयितुः स्यूताङ्गे ऽङ्गे शितैः स्मरसायकैः ।
विलयनमथ प्राप्ता रागानलोष्मभिरित्यहो
न पतिभुजयोर्निष्पन्दान्तः प्रिया निरचीयत ॥ २९ ॥

अपि कृतवती येषु क्लान्तिं नवा नवमालिका
मृदुषु सुदृशां भारेणेव स्थितं प्रतिकर्मणा ।
अलघु विहृतं तैरेवाङ्गैरनङ्गमहाहवे
किमिव सुकरं नारूढानां दशामनुरागिणीम् ॥ ३० ॥

रुचिषु विलसन्फुल्लन्दक्षु क्रियासु समुच्छल-
न्भणितिषु लुठन्जृम्भासूद्यन्मुखेन्दुषु संगलन् ।
रतिषु विसरन्नङ्गे स्विद्यन्नदर्शि मृगीदृशां
मनसि विकसन्निष्टादिष्टो ऽनुवृत्तिमहोत्सवः ॥ ३१ ॥

विनयवियुतं यावद्यावत्त्रपापरिवर्जितं
कृशतरकृप यावद्यावत्समाधपराङ्मुखम् ।
धृतधृतिधुरं यावद्यावत्सुदीर्घमनोरथं
युवतिषु मुदे तावत्तावद्रताङ्गमभून्नृणाम् ॥ ३२ ॥

व्यसनमचलं यत्राचार्यौ व्रतं विषयार्द्रता
सुहृदविनयो दासः प्रेम प्रभुर्मकरध्वजः ।
गृहमशिथिलाश्लेषः शय्या स्वरूपमभेदितां
रमणमिथुनान्यव्याख्येयां दशां विजगाहिरे ॥ ३३ ॥

कथमिव वयं के वा कस्मिन्विधावभवाम किं
किमुदितमदाः किं सोन्मादाहताः शयिता मृताः ।
किमिव तदभूत्सौख्यं किं वा सुखेतरदित्यहो
सुरतविरतौ जज्ञुश्चिन्ताकृतो ऽपि न कामिनः ॥ ३४ ॥

बलमकृतकं भूयां विषो विशुद्धिमदञ्जनं
सततसुरभिः कर्णोत्तंसः स्थिरस्थिति जीवितम् ।
अचरमतरं शृङ्गाराङ्गं प्रसाधनमक्षयं
प्रियचटुविधिः स्त्रीणामेको ऽप्यनेक इवाभवत् ॥ ३५ ॥

समभिलषिताश्लेषे पूर्वं ततो धृतसाध्वसे
चलदवयवे कान्तासङ्गात्ततो विदितत्रपे ।
निभृतचटुभिश्चेतोरुच्यैरथो विवृताशयो
युवतिसुरते विश्रम्भाद्धि ततर्ष न वल्लभः ॥ ३६ ॥

फलमलघु किं लीलावल्ल्यां गृहं नु गुणश्रिया-
ममृतमथवैकस्थं पिण्डीकृतं नु रसायनम् ।
निधिरुत रतेः सर्वस्वं नु स्मरस्य न वल्लभै-
रिति सुवदनाबिम्बोष्ठानां रसः परिचिच्छिदे ॥ ३७ ॥

क्षणमनिभृतं म्लायन्मानं क्षणं क्षणमुत्सुकं
क्षणमसुलभव्रीडं वाचं क्षणं क्षणमाकुलम् ।
ऋजुभिरशठास्तुष्टैस्तुष्टाः प्रकृष्टरता रतै-
र्विविशुरवशा वश्यैः पुंभिः प्रियाः सरसां दशाम् ॥ ३८ ॥

चिरपरिचितश्रीसङ्गानां घनाञ्जनशोचिषां
श्रमजलपृषज्जाड्याज्जिह्मस्थितिष्वपक्ष्मसु ।
अलभत पदं निद्रामुद्रा वधूजनचक्षुषां
दलकुल इव श्यामाजानां शिलीमुखसंहतिः ॥ ३९ ॥

इत्थं ज्योत्स्नासमदमदिराक्षी चितासु क्षपासु
क्रीडाक्रोडीकृतमकृतकोत्कण्ठमाश्लिष्टकण्ठाः ।
ऊढाः स्त्रैणं प्रसभमकुतोभीतयस्ते ननन्दु-
र्दृष्टास्त्रातुं कुसुमधनुषाभीक्ष्णमक्ष्णा शिवेन ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
सुरतसंभोगवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

१५. प्रभातवर्णनम् ॥

गायं गायं निरवधि वधूसौधसेनामधो ऽधः
कामक्रीडाकुमुदकलिकाकुड्मलीभावमूलम् ।
इत्थंकारं जनितरजनीज्यानिसंकल्पकल्पाः
कल्पं भर्त्रे भुवमचकथन्वन्दिनो वन्दनाभिः ॥ १ ॥

गजाजात जानतजरठावशामाशाश्लथद
प्रातिप्रातः प्रहतमुरजामोघमेघौघमुक्तम् ।
सद्यः संस्थां निरसिसियते येन नैभृत्यलीला
निद्राहंसी नलिननयना नेत्रलीलाब्जपुञ्जे ॥ २ ॥

कारं कारं निधुवनविधीनुत्कलक्षातिकृच्छ्रा-
दार्द्रां निद्रामधिगतवतां रागभाजां कथंचित् ।
दुःखं दत्ते वदनपवनापूरितः काल्पकम्बुः
शुद्धो ऽप्यन्त्यैर्भवति चपलैर्दूरलम्बान्तरैः सन् ॥ ३ ॥

ध्यातासन्नप्रतिगमतमोमिश्ररागोद्गमस्य
श्लिष्यद्दृष्टेरभिमतमुखे सौधवातायने च ।
सश्वासस्याशिथिलितभुजालिङ्गनस्योज्झितीते
का ऽपि स्वादा ऽभिसरणवधूतूर्णरत्युत्सवस्य ॥ ४ ॥

अत्यौत्सुक्यात्परवशादृशो यामनिर्वर्णिताङ्गाः
प्रापुः स्नेहे ऽप्यविदितरसास्वादनां पूर्वरात्रे ।
तामन्योन्यावयवविचरद्दृष्टि सुप्तप्रबुद्धाः
कामक्रीडां द्विगुणितरसां कामुका निर्विशन्ति ॥ ५ ॥

स्रस्तस्वपास्तुदति विरुते ताम्रचूडस्य चेत-
स्रस्ता रामान्तरपरिगमाशङ्कनेनाभिसर्त्र्यः ।
कोषं बिम्बाधररसमयं धैर्यतोयालवालं
भूयो भूयः प्रतिगमविधौ प्रेयसो यापयन्ति ॥ ६ ॥

अप्याविष्टश्चटुषु युवतेर्नात्मकण्ठातिथित्वं
यद्दोर्वल्लीवलयमशकं नेतुमार्द्रापराधः ।
निन्ये रन्तुस्तदुषसि कलं कम्बुना कूजतोच्चै-
रन्तःशून्यादपि हि सुमुखे वेधसि स्यात्फलश्रीः ॥ ७ ॥

जृम्भारम्भे विचलितभुजास्फालिता या च तन्व्या
या च ध्माता ध्वनति रजनेरत्यये कम्बुपङ्क्तिः ।
रन्तुश्चेतो व्यथयति तयोः पूर्विका नोत्तराव-
त्सायूथ्ये ऽपि प्रभवति रुजे कः सुवृत्तोत्सवीव ॥ ८ ॥

निद्राशेषारुणजडदृशो ऽध्यास्य तल्पापरान्तं
प्राक्संबुद्धाः सुरतसुहृदामङ्कमारोप्य पादान् ।
खेलप्रेङ्खत्सवलभुजावल्लि संवाहयन्ति
प्रातः प्रेमश्रिय इव गृहे विग्रहिण्यो गृहिण्यः ॥ ९ ॥

लब्ध्वा बोधं दिवसकरिणः कीर्णनक्षत्रमालं
दीर्घादस्माद्गगनशयनादुज्जिहानस्य दर्पात् ।
सज्जद्दानोदकतुलमलो जर्जराभीषुरज्जु-
र्भ्रश्यत्येष प्रशिथिल इव श्रोत्रशङ्खः शशाङ्कः ॥ १० ॥

आलोकेनातनुतमतमोमोषकेनाप्यमूषां
नैवास्माभिर्जितमुरुदृशां विप्रयोगान्धकारम् ।
इत्थं बिभ्रत्यवनतशिखैरात्मभिर्दह्यमाना
व्रीडावेशादिव रतिगृहे पाण्डिमानं प्रदीपाः ॥ ११ ॥

ज्योत्स्नाजालान्वयिकरकुलं गौरवस्यैकमोको
ज्योतिश्चक्रं परिचितममूमङ्गलघ्नां निशां च ।
संत्यज्येन्दुः प्रवसति जवाल्लाघवं दूरमाप्तः
पान्थैः पन्था न हि न सुगमो ऽनूढभूयिष्ठभारैः ॥ १२ ॥

रागक्रीडामलितकुसुमामोदधूपाङ्गरागा-
श्लेषश्लाघ्यं परिमलमसत्कुत्समादित्सतेव ।
अभ्यावेष्टुं रतिगृहगुहां गन्धवाहेन काल्यं
प्रेर्यन्ते ऽमी परमरयो हर्म्यवातायनानाम् ॥ १३ ॥

तल्पत्यागावसरविधुताद्दूरमैरावणाङ्गा-
दुत्सर्पन्ती दिवसपवनैर्भूतिधूलिच्छतेव ।
दीर्घीकृबोदयगिरिशिरःश्रेणिसीमन्तलेखां
प्राह्नालोकच्छविरथ दिशि व्यज्यते वासवस्य ॥ १४ ॥

आनन्दाश्रुप्रसरसरसैरीक्षितैश्चक्रनाम्ना-
मभ्यावृत्तिप्रगुणनिहितैर्धौतधौतान्तिकेव ।
आविर्भावप्रणायादवसालोकलक्षा मलाघ-
मैंघैर्दूरं दिगमरपतेस्तामसैस्त्यज्यते ऽसौ ॥ १५ ॥

लीलोदस्तारुणकरपरामर्शवत्तारकान्ता
व्यात्तेनाह्नः श्वसनसुरभिश्वासभाजा मुखेन ।
भास्वत्पादप्रसरणसमातन्यमानाम्बरेयं
प्रातस्तूर्यैरिव खगरुतैर्जृम्भते वासरश्रीः ॥ १६ ॥

यावद्यावद्युवतिवलितोत्सङ्गविद्याधराङ्ग-
क्रीडा कूस्तक्लमशमसुखाः स्वर्गवाता वहन्ति ।
तावत्तावत्तरलतरलं तारकाचक्रमेति
क्लान्तिं वृन्तश्लथमिव परिभ्रंशि फुल्लं द्युवल्ल्याः ॥ १७ ॥

आवीश्वासोपममरुदधिप्राच्यशैलाश्मशय्यं
कुर्वाणायां दिवि नवनवां वासरस्य प्रसूतिम् ।
आविर्भावो भवति रुधिरासारविस्रस्य सद्यः
सांक्रन्दन्यां ककुभि कललस्येव संध्यातपस्य ॥ १८ ॥

दैन्यं दैन्यादुपकृतिकृति क्लान्तिकीर्णे ऽवतीर्णे
नाश्वासाय प्रकृतिमहतामाशयो नोज्झितीते ।
यत्तेजोभिस्तरलिततमोविप्लवैः प्लावितोर्मि-
रिन्दोरङ्कं दिशति पततो निश्चयात्पश्चिमाब्धिः ॥ १९ ॥

आशावल्लीकिसलयततिर्व्योमलीलाभ्रविद्यु-
त्प्राच्याद्रीन्द्रद्विपपतिशिरश्चीनपिष्टाभिवृष्टिः ।
ध्वान्तच्छायातपरुचिरहःकालकालाहिजिह्वा
राजत्येषा घनकषदृषत्स्वर्णलेखाग्रसंध्या ॥ २० ॥

शोकं कोकाः कुमुदमलयश्चन्द्रपादा दिगन्ता-
न्दीपा वर्तीरभिमतभुजाभ्यन्तरं चाभिसर्त्र्यः ।
जैह्म्यं काष्ठा निषदनमिभा बर्हिणो वासयष्टी-
र्व्योमोपान्तास्तिमिरपटलीं तुल्यमेव त्यजन्ति ॥ २१ ॥

वारं वारं मलितकुसुमामोदसंमर्दमिश्रं
पीत्वा पीत्वा मधुपरिमलं वासगेहेषु वायुः ।
क्षीबः क्षीबः क्षणमपि मृगप्रेक्षणीनामतृप्य-
न्भूयो भूयः सुरभिषु लुठत्युन्नतेषु स्तनेषु ॥ २२ ॥

आनीतस्यावतमसमलैर्मंसलैर्विप्रलम्भं
ज्योत्स्नाजाले जल इव शुचिन्यादितो मज्जयित्वा ।
काष्ठासङ्गज्वलनत इव क्काथ्यमानं कषायं
संध्यारागं दिवसरजकः कल्पयत्यम्बरस्य ॥ २३ ॥

आवश्यायातिशयशिशिरैराप्लुतास्तीर्थतोयै-
र्युक्ता मुक्तामलजलकणस्यन्दिनीभिः शिखाभिः ।
हस्तैर्होमोपकरणसमित्पुष्पबर्हिर्विहस्तै-
र्विप्रा वेदा इव सवपुषो वह्निशालं विशन्ति ॥ २४ ॥

पूष्णा नक्तं निजितमहसश्चित्यचित्रार्चिषो ऽमी
पीत्वा पीत्वा विहितमुपासन्नसान्नाय्यमाज्यम् ।
तेजःप्रत्यर्पणमिव पुरः संविधातुं खरांशो-
रारोहन्ति ज्वलदुरुशिखाश्रेणिनिःश्रेणिभिर्द्याम् ॥ २५ ॥

गोपीहस्तैः स्तनमुखरसश्लेषितच्यावितास्या-
स्तर्षात्क्षीरस्रुतिरुतिमथोत्कर्णमाकर्णयन्तः ।
गोभिर्लीढाजठरककुदाः संप्रतिक्षन्त एते
घोणास्वादोल्लसितरसनास्तर्णका दोहनिष्ठाम् ॥ २६ ॥

नेत्राकृष्टिव्यतिकरचलद्दण्डदष्टाङ्गुलीनां
चक्राच्छोटोच्छलितकलशीशीकरार्द्राम्बराणाम् ।
भुग्नाभुग्नभ्रमिभुजलताभङ्गिभिन्नस्तनीनां
मन्थे कुन्थद्दधनि हरते वेल्लितं वल्लवीनाम् ॥ २७ ॥

हीनाज्ञानामपि हि नियतासेविनां नूनमादौ
व्यञ्जन्त्येव श्रियमलघवः स्वामुपेक्ष्यापि लक्ष्मीम् ।
नीतः पूष्णा यदयमुदयत्स्वोदयात्पूर्वमेव
प्राप्तस्तेजो भुवनरचनासूरि दूरादनूरुः ॥ २८ ॥

यावद्यावल्ललितरचनाचारु चङ्क्रम्यते ऽसौ
सीम्नि व्योम्नः शितिमणिशिलाकुट्टिमाभे दिनश्रीः ।
तावत्तावत्तरुणतपनाताम्रतापच्छलेन
द्रागार्द्रार्द्रं पतति चरणालक्तकच्छायमस्याः ॥ २९ ॥

अम्भोजेषु श्लथदलविशन्नैशतोयांशशीत-
स्पर्शभ्रश्यत्स्वपनमलिनां झङ्कृतं श्रूयते ऽन्तः ।
प्रेङ्खत्पादप्रसरणविधि प्राप्नुवत्याः प्रबोधं
मञ्जीराणां झणझणाशिञ्जितं मञ्जु लक्ष्म्याः ॥ ३० ॥

अङ्के स्त्रीभिः प्रियपरिमलाशङ्कया श्लाघितश्रीः
किञ्जल्काशाशङ्किभिरलिभिः संघशः संघितौघः ।
क्षीबक्षीबैः स्थितमधुधिया रुक्मपारीषु दृष्टः
कल्यं कालीयककपिलिमाभ्येति बालातपो ऽयम् ॥ ३१ ॥

तेजोराशौ भुवनजलधेः प्लाविताशातटान्तं
भानौ कुम्भोद्भव इव पिबत्यन्धकारोत्कराम्भः ।
सद्यो माद्यन्मकरकमठस्थूलमत्स्या इवैते
यान्त्यन्तःस्थाः कुलशिखरिणो व्यक्तिवर्त्म करेण ॥ ३२ ॥

ध्वान्तं धाम्ना धवितुमवितुं लोकमालोकलक्ष्म्या
प्राप्तस्याद्रिर्वहति शिरसा भास्करस्यैष पादान् ।
प्रायस्तुङ्गप्रकृतिभिरिह श्लाघनीयोद्यमेभ्यः
सत्कारार्थव्यतिकरशुचि व्यज्यते गौरवं हि ॥ ३३ ॥

प्रत्यक्पादप्रकटकटकिन्यासपूर्वव्युदस्त-
प्राच्याप्राञ्चच्चरणतटनोत्तानितामन्दतुन्दः ।
आरोहन्ति श्लथचलवलच्चामरैः कन्धराग्रैः
फेनच्छायाच्छुरितहरितो हारिदश्वाः खमश्वाः ॥ ३४ ॥

संध्याध्यानप्रगुणितजपैर्मन्त्रवादिप्रधानै-
र्दृष्टामृष्टे गगनमुकुरे ऽमुत्र कृबावतारम् ।
नष्टान्नष्टाञ्झगिति जगतो लम्भयन्ती पदार्था-
नेषा तोषं दिशति मनसः पूषमूर्तिप्रसेना ॥ ३५ ॥

शैलेष्वर्कोपलतललग्नद्वह्नितल्पस्थलेषु
स्थित्वा स्थित्वा तत इव ततं संगतैः प्लोषदोषम् ।
आश्वासाय स्फुटमिव शनैः शीतले पद्मषण्डे
संप्रत्येतैरवतरविधिः साध्यते सूर्यपादैः ॥ ३६ ॥

आमृद्नन्तस्तम इव सरःसीम्नि संभूय पङ्कं
तारासार्थैरिव प्रतिशुचा फेनकैः श्लिष्टपादाः ।
भान्त्यादष्टास्फुटबिसलताचुञ्चुभिश्चञ्चुचक्रै-
श्चक्रा वन्दीकृतविरहकृच्चन्द्रलेखा इवैते ॥ ३७ ॥

वृत्ते पत्युः प्रसवनविधौ रात्रिराजः कलत्रं
क्लान्तक्लान्तामभि कुमुदिनीं मन्थरं तस्थिवांसः ।
तत्किञ्जल्कप्रसरधवला बिभ्रतीह द्विरेफा-
श्चिन्ताजिह्मस्थितपलितवत्कञ्चुकिच्छायमेते ॥ ३८ ॥

स्वच्छायातर्जितेन्दुद्युति निखिलजनानन्दसंधानबन्धु
लक्ष्मीसारं शिरःसु स्थितमवनिभृतामुह्यमानं समूहैः ।
उत्खाताशेषदोषं सह तव यशसा लब्धदिक्चक्रचर्यं
स्तात्प्रद्धास्वन्मण्डलाग्रस्फुरितकृतमदः सुप्रभातं सुखाय ॥ ३९ ॥

इति गिरमुपकर्ण्य मागधीयं
श्लथशयनः सुहृदो गृहे ऽपि रत्वा ।
स्वपुरमथ शिवं प्रतीपमेत्य
क्षितिपतिरास्त स दर्शकप्रतीक्षः ॥ ४० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
प्रभातवर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ॥

१६. दूताधिक्षोभः ॥

अथोसाहवतेव श्रीः प्रतीतिः कविनेव च ।
दर्शकेन पुरी प्रापि प्रसेनजिदधिष्ठिता ॥ १ ॥

दानदादीनदानाम्बुविमर्दोद्दामकर्दमे ।
नैकपादपि चस्खाल चरन्धर्मो यदन्तरे ॥ २ ॥

समस्तम्भावयन्त्यः खं सद्वाराः सालकाननाः ।
या बभार वलीकान्तच्छायाः शाला वधूरिव ॥ ३ ॥

इष्टान्मुदा हविर्धारादुर्दिने याति यत्पथे ।
यज्ञधूमासितपटा मोक्षलक्ष्म्यभिसारिका ॥ ४ ॥

विबुधैरप्सरोमत्या शतक्रतुपरीतया ।
भूदर्पणे ऽमरावत्याः प्रतिबिम्बायितं यया ॥ ५ ॥

संध्याख्यमधुनापीन्दुर्यत्र कुट्टिमसंक्रमात् ।
लग्नां धत्ते चलच्चारुस्त्रीपादालक्तकच्छविम् ॥ ६ ॥

न विनायकविक्रान्ता न दुर्गाननरोचिता ।
ईश्वरायतनत्वे ऽपि न कुमारावृता च या ॥ ७ ॥

या चक्रे ऽर्कांशुसंपर्कगलद्गल्वर्कपावकैः ।
रत्नसालैर्द्विषद्दोषजुषां नीराजनं दिशाम् ॥ ८ ॥

आर्यलोको ऽर्कभासश्च यत्र तुल्यं महातपाः ।
भूमिभागो ऽथ कवयः समयासन्विमत्सराः ॥ ९ ॥

कलेः पलायमानस्य तापितस्य सुखाग्निभिः ।
तोदनैरिव या यूपैर्ददौ दिशि दिशि व्यथाम् ॥ १० ॥

भ्रेजे विहारविच्छित्तिः सुगतानुग्रहासिता ।
सर्वतश्चैत्यया मूर्त्या मोक्षवल्लभमाद्दता ॥ ११ ॥

स तां सतां संमतात्मा परीत्य पुरुधीः पुरीम् ।
जगाहे विरजा राजद्वारं दूतो दितद्विषः ॥ १२ ॥

अभिविश्य विशां पत्युर्विदितो वदतां वरः ।
सभां संभावनालभ्यं सभ्यः सो ऽभ्यासमानशे ॥ १३ ॥

स रेजे राजके सज्जन्नृपस्येन्दोरिवान्तिके ।
तेजसा तारतारेण ताराराशाविवोशना ॥ १४ ॥

तं ततः संततस्यन्दिसान्द्रचन्द्रिकचन्द्ररुक् ।
ऊचे ऽञ्चितं सितच्छायादीप्रसेनः प्रसेनजित् ॥ १५ ॥

आरापता त्रिवर्गाथापक्रमः सक्रमारव ।
कच्चिदञ्चति लोकेषु लीला लीलावतीपतेः ॥ १६ ॥

तुष्टिः प्रकृष्टा वृष्टा नस्खां तेनेह प्रहिण्वता ।
वासरं प्रस्तुवानो हि व्यनक्त्याशा रविर्नृणाम् ॥ १७ ॥

तेजस्व्यपि श्रितः प्रैष्यं प्रभोर्वक्ष्यक्षयाः श्रियः ।
शाखी शंसति शंसार्हान्नम्रैः स्कन्धैरधो निधीन् ॥ १८ ॥

राज्ञस्खय्यस्तमाकूतं स्वाशयादपि दीप्यते ।
स्यादसह्यतरं भानोस्तेजो ऽम्बुप्रतिबिम्बितम् ॥ १९ ॥

त्वादृशैर्गौस्तृभिर्गुप्ता न शीर्यन्ते नृपश्रियः ।
मृदो मृद्भ्यो ऽप्यलं वोढुमयः पक्वाः कृशानुना ॥ २० ॥

नीतं तेजस्त्वयि न्यासं स्याद्भूयः सुलभं प्रभोः ।
आदत्ते प्रातरेत्यार्कः सुखमन्यर्पितं महः ॥ २१ ॥

दूरस्थो ऽपि दिशः शास्ति सहायैस्त्वादृशैरसौ ।
व्योमस्थं पाययन्त्यर्कं किरणाः पार्थिवान्रसान् ॥ २२ ॥

अर्थो ऽनणीयानाख्यातस्त्वां तेनेह प्रहिण्वता ।
दारिताद्रिं तृणस्तम्बे दन्तं न्यस्यति न द्विपः ॥ २३ ॥

तदुद्गिर गिरं कर्णे विकीर्णोदीर्णनिर्वृतिम् ।
त्वद्दृष्टिहृष्टया दृष्ट्या मातिशायि श्रुतिर्मम ॥ २४ ॥

दूताकूतसुधासूतिश्रीव्यक्तिशरदामिति ।
विरचय्यौचितीं वाचां विरराम महीपतिः ॥ २५ ॥

स्वार्थेच्छायमुनाकृष्टिबललाङ्गललेखिकाम् ।
दूतो ऽथ प्रतिभोद्गारगुर्वीमुदगिरद्गिरम्॥ २६ ॥

तद्वृद्धिसहवृद्धाय प्रश्नो लीलाञ्चनाय कः ।
ननूदयादभिन्नास्थं व्योम्नयंशूलसनं रवेः ॥ २७ ॥

त्वत्स्वार्थसिद्ध्युपन्नो ऽयं मद्विसर्गः प्रभोरिह ।
वक्ष्यन्पुरो ऽर्थं प्रस्तौति रूपकेष्वामुखं कविः ॥ २८ ॥

त्वत्संबन्धे गते प्रौढिं भर्तुर्भास्यन्त्यलं श्रियः ।
भासन्ते सौधसंक्रान्ताश्चिरं चन्द्रस्य चन्द्रिकाः ॥ २९ ॥

भर्तुरेवानुभावो ऽयं यदित्थं प्रातिभं मम ।
द्युमणिद्युतिभिर्दृब्धं दर्पणं दृष्टिजैह्म्यदम् ॥ ३० ॥

तत्प्रेषणप्रभावो ऽयं ब्वत्प्रियं यन्मयाप्यते ।
अम्भसो ऽभ्रेण वृष्टस्य शुक्तौ मुक्तात्मता भवेत् ॥ ३१ ॥

वैभवे ऽप्यनहंकाराः शक्तावपि मृदुक्रियाः ।
सौम्यास्तेजस्यपि स्युः के द्वित्रा अपि भवादृशाः ॥ ३२ ॥

शक्तिर्नीत्या नयो लक्ष्म्या लक्ष्मीर्मैत्र्या गुणैरसौ ।
त आत्मनात्मा बुध्यासौ ते धीर्वाचानुगम्यते ॥ ३३ ॥

एवं गुणिब्वे ऽप्यर्हाद्य स्वार्थे ते जागरूकता ।
आत्मप्रयोजनान्धं हि वियुङ्क्ते श्रीः शरीरिणम् ॥ ३४ ॥

श्रीरनराधिते ते स्याद्वन्ध्या विन्ध्यपुरीपतौ ।
तनोः सर्वाङ्गवत्त्वे ऽपि स्यन्दो मूर्ध्नैव साध्यते ॥ ३५ ॥

ब्वय्येवमस्वपक्षे ऽपि प्रेम प्रस्तौति नः प्रभुः ।
लक्ष्मैणलक्ष्मणो लक्ष्म्या लिप्यते मलदाय्यपि ॥ ३६ ॥

मज्जन्ति नैवोन्मज्जन्ति तत्प्रतापे तव श्रियः ।
आह्लादनाय किं ज्योत्स्नाश्चन्द्रस्य सति भास्वति ॥ ३७ ॥

विपक्षं हन्ति तेजस्वी पात्रसाहायके ऽर्जिते ।
उखानिखातो हि सुखं नयत्यग्निरपः शुषिम् ॥ ३८ ॥

तव स्वार्थाय तस्याग्रे सर्वस्वस्यार्पणं क्षमम् ।
शूरे प्रकाशयत्कोशं श्रीः श्लिष्यति कुशेशयम् ॥ ३९ ॥

पराक्रान्तौ विषोढायां लघोरभ्युदयो ध्रुवम् ।
पांसोः पद्भ्यां हतस्य स्यादन्तरीक्षप्लुतिः पुरः ॥ ४० ॥

अनर्थो नायमल्पस्ते यत्तुभ्यं स प्रकुप्यति ।
सर्वंकषा हि तत्क्रोधाः कल्लोला जलधेरिव ॥ ४१ ॥

प्रजाप्रेयांसमेनं त्वं प्रियाकुरु विराध्य मा ।
धीमतां निधनातीतमाराध्याराधनं धनम् ॥ ४२ ॥

न बलीयोऽभिभूतस्य त्राणायात्मभुवो ऽप्यलम् ।
सहैवांशुसहस्रेण प्रदोषो ग्रसते रविम् ॥ ४३ ॥

ज्ञातास्वादाः श्रियो राज्यं भृत्या मित्राणि बान्धवाः ।
एकस्य मानस्यार्थे कः कृती धनमियत्त्यजेत् ॥ ४४ ॥

न मानमलमत्यक्त्का भूतिं प्राज्ञो ऽधिगच्छति ।
प्राग्वान्तधूमजालो ऽग्निर्ज्वालाभिर्लभते ऽन्वयम् ॥ ४५ ॥

तेजस्विमण्डले मित्रे त्वां तत्रानुप्रवेशकम् ।
प्रवर्धमानं पश्यन्तु क्रमेणेन्दुमिव प्रजाः ॥ ४६ ॥

स्वयंवरस्त्रजेव त्वां श्लिष्टमौलिं तदाज्ञया ।
यावदायुर्वृणोतु श्रीरनुरक्ता वधूरिव ॥ ४७ ॥

स्पष्टसाम सगर्वार्थमित्थमूचुषि दर्शके ।
क्रूरामर्शार्जितव्याजं व्याजहार प्रसेनजित् ॥ ४८ ॥

क्वायमार्य इवाकारः क्व चेदं कटु दुर्वचः ।
अहो विवृतसांकार्या दुर्ज्ञेयाश्चित्तवृत्तयः ॥ ४९ ॥

अपि यत्नप्रमृष्टस्य मलमन्तरनुज्झतः ।
ताम्रस्येव खलोक्तस्य श्यामिका लक्ष्यते पुरः ॥ ५० ॥

अमङ्गलानां मङ्गल्या कौशिकानामिवासताम् ।
तेजो दधाना शूरश्रीर्दृष्टिरोगाय जायते ॥ ५१ ॥

हिंसारतिषु रौद्रेषु मलिनेष्वन्यबाधनम् ।
ईर्ष्यामलं खलेष्वास्ते विषमाशीविषेष्विव ॥ ५२ ॥

ह्लादिन्यपि प्रसन्नापि तवाहंकारतेजनात् ।
मूर्तिर्जाता जलस्येव वह्नितप्तस्य दाहिका ॥ ५३ ॥

के यूयं येष्वियान्यातु प्रह्वभावमयं जनः ।
कूपे मण्डूककल्पो वा विन्ते नान्यप्रमां खलः ॥ ५४ ॥

जिनोक्तियुक्त्या कुणयः परस्वस्वीकृतौ वयम् ।
युष्माभिरविवेकात्तच्छक्तितौच्छ्ये समर्थितम् ॥ ५५ ॥

अमुष्याकाण्डभूपीठग्रासगर्धादुदञ्चतः ।
वेलाचलाय सैन्याब्धेर्बुद्धोक्तिस्तम्भितोद्यमः ॥ ५६ ॥

अन्यथोद्यानयात्रेव स्वर्गाक्रान्त्युद्यमो ऽपि नः ।
कैवास्था शबरे विन्ध्यभाजि भूभुजि तावके ॥ ५७ ॥

किं ते मत्क्रोधकृद्वाक्यं दूत्ये भ्रातर्यपि क्षमम् ।
प्राश्नाति प्राणहृद्भोज्यं भिषङ्मैत्र्ये ऽपि नातुरः ॥ ५८ ॥

पराज्ञाभारनमितं शिरः साधोर्निरूष्मकम् ।
नोत्तम्भयितुमाकृष्य शक्यं गुणशतैरपि ॥ ५९ ॥

विडम्बनैव पुंसि श्रीः परप्रणतिपांसुले ।
कान्तिं कामिव कुर्वीत कुणौ कटककल्पना ॥ ६० ॥

किमोजः सत्यभाषित्वं कः स्वार्थो धर्मसंग्रहः ।
का धीरात्मप्रमाज्ञत्वं का श्रीर्मानोन्नतिर्नृणाम् ॥ ६१ ॥

मूर्तिरर्कोपलस्येव ममेयं दाह्यदग्धये ।
शूरतेजःकृतामर्शाज्जाज्वलीति पताकिनी ॥ ६२ ॥

अयं समासः कर्तास्मि यादृशं तस्य शासनम् ।
तद्वो वक्ष्यति दूतीव मत्सेनाधूलिधोरणी ॥ ६३ ॥

इत्योजस्विसभानन्दसिन्धुसन्दीपनेन्दुना ।
विवृत्य वचसा वाञ्छां व्यरमद्वसुधाधिपः ॥ ६४ ॥

स्वपक्षरूक्षाधिक्षेपमारुतक्षुभितौजसा ।
इत्युद्यत्क्रोधवाग्जालं जज्वले दर्शकाग्निना ॥ ६५ ॥

अभ्यासाभ्यागतभ्रंशैरभव्यैर्भूयसा जडैः ।
काले ऽप्युक्तं हितं पथमपथ्यार्थे समर्थ्यते ॥ ६६ ॥

साम्यमेति गुरुः साम्ना क्षुभ्यत्येवामुना लघुः ।
शाम्यत्ययो ऽम्भसा तप्तं सर्पिः सर्पति तूच्चकैः ॥ ६७ ॥

लघवो ऽर्थलवस्वाम्यमददुर्ललितक्रियाः ।
अनुस्वं मन्वते शोच्यान्शक्रशुक्रार्थपानपि ॥ ६८ ॥

स्थाप्यमानो ऽपि पथ्यार्थे ऽनार्यः कालुष्यमश्नुते ।
परिवारे चिरन्यस्तः स्पृशति श्यामिकामसिः ॥ ६९ ॥

दूताधिक्षोभो नाम षोडशः सर्गः ॥

शक्तो बलीयानीशः सन्पिप्रीषुरतथात्मना ।
अतीयते यत्तत्रास्य किं भाव्यन्यदभावतः ॥ ७० ॥

विसृष्टस्त्वयि तेनाहमनुकम्प्यो ऽनुकम्पया ।
तत्तु ब्रयान्यथा ग्राहि यमाय स्पृहयालुना ॥ ७१ ॥

स्वभाग्यपरमाणूनां शेषोंऽशस्ते कियानपि ।
य उग्रमपि तं श्लाघां ब्रदर्थं साम्न्यचीकरत् ॥ ७२ ॥

अन्यथा क्व लघुश्लाघ्यं साम क्व च स कप्फिणः ।
याञ्चोपक्रमपूर्वं हि हरिर्नैष्टे मृगव्रजे ॥ ७३ ॥

क्रोधान्धकारितमुखं कुटिलो मलवाञ्झडः ।
लब्ध्वा बहुलपक्षं तत्त्वं कृशी भवसीन्दुवत् ॥ ७४ ॥

अभिषेणयतीशे नः क्षुब्धे वाब्धौ युगक्षये ।
जल्प यद्यल्पको ऽप्यंशः क्षितेः स्वस्थो ऽवशिष्यते ॥ ७५ ॥

को ऽलं व्योमाङ्गुलैर्मातुं मल्लः को मितये ऽम्बुधेः ।
अतिप्रमाश्चमूस्तस्य को ऽवधारयितुं क्षमः ॥ ७६ ॥

पङ्गोरिवार्णवोल्लङ्घः शिशोरिव शशिग्रहः ।
अवहासफलो ऽयं ते दुर्मानः कप्फिणाश्रयः ॥ ७७ ॥

आपृच्छस्व श्रियो भोगाञ्योक्कुरूर्जे ऽञ्जलिं वह ।
स्वागतेनोपतिष्ठस्व चिरादागामुकं यमम् ॥ ७८ ॥

इयतीमेव वेलां ते यत्क्षाम्यामि विराध्यते ।
सैषा कारा क्रुधां भर्तुराज्ञापेक्षाकदर्थना ॥ ७९ ॥

यच्चाथ बुद्धिर्बौद्धी मे नियन्तीति त्रये ततः ।
क्वोपासकस्त्वं जैने ऽर्थे क्व च राज्यध्वजं धनुः ॥ ८० ॥

मौण्ड्यं विहारः काषायं जिनोपघ्नमिदं व्रतम् ।
न तु मौलिर्न शुद्धान्तं नाञ्जलीला दुकूलिनी ॥ ८१ ॥

तदमूमेव वाञ्छां ते पूरयन्ति पुरा प्रियाम् ।
धायेन मूर्ध्नो ऽस्मत्स्वामिक्षुरप्राः क्षुरवत्खराः ॥ ८२ ॥

सामर्षोत्कर्षमित्युक्त्वा त्यक्त्वा गोष्ठीमगादसौ ।
उदात्तस्तदुदन्तोक्त्या स्वसेनादंशनोद्यतः ॥ ८३ ॥

स्पर्शार्थ ⏑ ∪ – – मामर्शमिव मारुतम् । (?)
सदः सरस्वानास्वाद्य क्षोभमाभ्याजगाम सः ॥ ८४ ॥

क्रुधोदगाद्विरामोघो रघोररघुनो रघु ।
वक्राद्बधेर्महावर्तात्क्षोभारम्भ इव ध्वनिः ॥ ८५ ॥

प्रलयार्कप्रभेवाभुदारोहन्ती भयप्रभा ।
काम्पिल्यकीर्णा कोपश्रीरश्मकेशाश्मवेश्मनि ॥ ८६ ॥

संक्रान्तिकृत्कराग्रेण मलिताङ्गे मुहुर्मुहुः ।
रूपमैक्षिष्ट रोषश्रीः कुकुरे मुकुरे यथा ॥ ८७ ॥

दीर्घं वाग्जालमाक्षिप्य क्रुधं नावमिवेरयन् ।
द्विषो मीनानिवोद्धर्तुं निषाधो ऽभूत्समाकुलः ॥ ८८ ॥

मुमुचे मुचुकुन्देन कुन्दाच्छा च्छविरिन्दुना ।
केतुभारूषितेनेव रोषेण मुषितत्विषा ॥ ८९ ॥

दूताधिक्षोभो नाम षोडशः सर्गः ॥

दुःसहं सहदेवेन देवेनेव प्रगर्जता ।
घनोदये क्रुधां भूमौ ववृषे पौलकं पयः ॥ ९० ॥

मन्युयक्ष्मातुरस्तूर्णं प्रासादेनावसीदता ।
प्रत्याचचक्षे सक्षोभो भिषजेव महाभिषः ॥ ९१ ॥

लब्धरन्ध्रा सुरन्ध्रस्य कोपश्रीर्नीचवागिव ।
परप्राणापहारार्थं प्रवृत्ता नान्वतप्यत ॥ ९२ ॥

कन्दोरमन्दं पस्पन्दे काये कालक्रुधा भुजः ।
कलयन्कालियस्याभां कालिन्दीह्रदसादिनः ॥ ९३ ॥

युयुजे वीर्यशौर्यश्रीर्निर्भरो ऽन्यैरलुण्ठितः ।
सिन्दूराभं मुखं भर्त्र्या मद्रकः क्रोधमुद्रया ॥ ९४ ॥

त्रसदस्योः सदस्युद्यंस्त्रसदस्युः सदस्यदुत् ।
आसाद्य सद्यो नैःसाद्यं क्रुदादित्यो ऽद्युतद्युता ॥ ९५ ॥

द्रुमस्य क्रोधविटपो यदैव भुवि पप्रथे ।
युद्धाद्भुताध्वनीनानां तदैवोच्छ्वसितं बलम् ॥ ९६ ॥

शशान्तीं शशिनीवोल्कां सावेशामशिवां शिवौ ।
भृकुटीं वीक्ष्य निश्चिक्युर्लोकाः क्षत्रकुलक्षयम् ॥ ९७ ॥

पुरप्रवेशाभिमुखे द्विङ्मूतापतापसे ।
चक्रे सौवीरवर्णस्य दीपनं क्रोधगाथकः ॥ ९८ ॥

रुक्माङ्गदशिरासारैः श्वासाम्ध्यूष्मविलोपितैः ।
भुजयोर्व्यायतं व्यूये वर्मैव शरवर्मणा ॥ ९९ ॥

प्रक्षोभारम्भसंरम्भभग्नाङ्गदकदम्बकः ।
जगाहे रौद्रमाकारं द्विषामातङ्कदं बकः ॥ १०० ॥

मुखे तरङ्गिणी क्रोधाङ्गारालिङ्गनपिङ्गला ।
अजस्य जिह्वा गर्जोर्जे मेघे विद्युदिवाद्युतत् ॥ १०१ ॥

मनोर्मुखममर्षोष्णघर्माम्भोबिन्दुदन्तुरम् ।
उत्पाताग्निकणाकीर्णमिन्दुबिम्बमिवाबभौ ॥ १०२ ॥

दन्ताग्रकोषघोषं तं तर्षो ऽकार्षीदमर्षतः ।
प्रतीये स परैः क्रूरः कृतान्तधनुषो ध्वनिः ॥ १०३ ॥

दिदीपे दूतदुर्वाक्यसिन्धुपूरप्रवेशनैः ।
सर्वात्मनैवाखर्वोजाः श्रुताब्ध्यौर्वहुताशनः ॥ १०४ ॥

सस्रंसेंऽसधराधारो धुन्धोर्मुक्तागुणस्त्रुटन् ।
विषौष्मवेल्लनक्लिष्टः क्रोधाहेरिव कञ्चुकः ॥ १०५ ॥

दृष्ट्यैक्षिष्टाष्टको घृष्टः स्कन्धजां धूमधारिकाम् ।
भङ्गिनीं भुजशय्यायां शौर्यश्रीकबरीमिव ॥ १०६ ॥

कोपोष्णश्वसितक्लिष्टकण्ठमाल्यं रुरोरुरः ।
अकाण्डामोददारिद्र्यं द्विरेफाणां द्रुतं ददौ ॥ १०७ ॥

रणारण्ये ऽनरण्याग्नेरमन्योर्जाज्वलिष्यतः ।
दिशः प्राक्प्रभवश्चक्रे क्रोधधूमो ऽन्धकारिता ॥ १०८ ॥

तदित्थं क्रोधसंरम्भसंभारक्षुभितं सदः ।
मेघौघघोरघोरस्य क्षयव्योम्नस्तुलामगात् ॥ १०९ ॥

तैर्व्युदस्य सदस्यास्थां ध्माते प्रधनदुन्दुभौ ।
गृहान्विगाह्यासह्योर्जे प्रसह्य समनह्यत ॥ ११० ॥

प्रसेनजिदपि प्राप्य पूजार्थैरिष्टदेवताम् ।
दृष्ट्वा दशबलादेशं दिशमादिशत द्विषः ॥ १११ ॥

रणश्रीसंगमौत्सुक्यात्संवर्मयति राजके ।
संजग्मिरे ऽथ सख्येव खिन्नाः शूरस्त्रियः शुचा ॥ ११२ ॥

काचित्कण्ठाश्रिता पत्युर्युयुत्सोरश्रुवारिभिः ।
साञ्जनैर्लोहवर्मैव पिननाहाङ्गसेचनैः ॥ ११३ ॥

भर्तुरङ्गप्रभाभ्यङ्गात्संगतस्वर्णवर्मणः ।
पिङ्गा पुरो ऽङ्गनान्याभूद्भृष्टेव विरहाग्निना ॥ ११४ ॥

परस्याः प्रयियासन्तं बाष्पधारान्धकारितः ।
प्रियं रुरोध दूरोधो नेत्रदुर्दिननीरदः ॥ ११५ ॥

उदस्तया प्रियायान्या पुण्याहोत्पलमालया ।
धूमाल्येव वियोगो ऽग्नेरशून्यप्रकृतिर्बभौ ॥ ११६ ॥

अनुब्रह्मा (?) सुविस्रस्ता काञ्चीचरणयोः शुचा ।
अन्यस्या न तथारौत्सीद्गतिं तत्प्रेयसो यथा ॥ ११७ ॥

सास्रा दृष्टिर्नवोढायाः पत्युः पादाग्रकीलिता ।
प्रावर्तयत खिन्नायाः पारतन्त्र्यं परिक्रमे ॥ ११८ ॥

आप्रश्नायार्थिता पत्या प्रिया दोःकन्दलीद्वयम् ।
यत्कण्ठे ऽकृत तत्तस्य रक्षासूत्रकतामगात् ॥ ११९ ॥

मुखामोदभ्रमद्भृङ्गमभिन्नस्वेदबिन्दुकम् ।
कापि शोकाग्निभस्मांशशारश्रीरावहन्मुखम् ॥ १२० ॥

लिप्ते ललाटे भृङ्गाली भर्तृप्रवसनोचितम् ।
उपादिक्षदिवैणाक्ष्या लम्बालकलताव्रतम् ॥ १२१ ॥

साञ्जनैरश्रुभिः पानपारीं पाययति प्रिये ।
निन्ये ऽन्या श्वासशोकाग्निधूमौघेनेव नीलताम् ॥ १२२ ॥

लीलाम्भोजं नवोढायाः सवेपथुकरे स्थितम् ।
चाटुनेव चलच्चक्रे प्रेयसो गतिवारणम् ॥ १२३ ॥

कवाटेनार्धरुद्धाङ्गी यातः पत्युर्विलोकने ।
विरहक्रकचक्लिष्टा च्छिदामागादिवापरा ॥ १२४ ॥

शोकश्लथभुजश्लिष्टैर्वलयैः पदवीं परा ।
व्यधाद्बद्धक्रमैः पत्युः पूर्णां पाशशतैरिव ॥ १२५ ॥

अस्मितप्रसवाम्लानां रूक्षां क्लिष्टोष्ठपल्लवाम् ।
प्रियप्रवासग्रीष्मोष्मा कांचिच्चक्रे वधूलताम् ॥ १२६ ॥

ते सास्थं च सरागं च सोष्म सासं (?) ययुर्भटाः ।
ययुः पुरन्ध्रीदृक्पातैर्धीध्यानैस्तु सुराङ्गनाः ॥ १२७ ॥

ततः श्रोतातिथीभूततूर्यौद्भटरवा भटाः ।
ओकोभ्यो निरगुस्तोषादुपायेभ्य इवोदयाः ॥ १२८ ॥

शूनाश्वश्रेणिगर्जं गमजरजवस्यन्दनस्यन्दिदर्पं ।
सर्पत्संपत्तिपत्तिध्वनितधरधनुःसायकासारसारम् ।

दूताधिक्षोभो नाम षोडशः सर्गः ॥

दीप्रप्रासप्रहासानलसलसदसिप्रेङ्खवृद्धध्वजर्धि-
प्रेङ्खन्निःसङ्घशाङ्खस्वनमवनिभुजां सैन्यमाविर्बभूव ॥ १२९ ॥

क्षुन्दन्तः क्ष्मां केतुभिः खं लिखन्तः
क्षिण्वन्तो ऽक्षीण्याक्षिपन्तः क्षितिघ्रान् ।
कल्पभ्रंशाभोद्भटाः सैन्यसार्था-
श्चेलुर्युद्धायाध्वना ते शिवेन ॥ १३० ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
दूताधिक्षोभो नाम षोडशः सर्गः ॥

१७. संकुलयुद्धम् ॥

दर्शकानुशयदर्शनदर्शौ
पिण्डपातनमथारिपितॄणाम् ।
कम्पिणो घटयितुं रणदीक्षः
क्रोधजे पुलकवारिणि सस्नौ ॥ १ ॥

तस्य तत्प्रकृतिचक्रमराति-
क्षोददक्ष्यदृढकोपमुदूहे ।
कल्पभङ्गदिनसर्गविहस्त-
द्वादशार्ककिरणक्षुभिताभाम् ॥ २ ॥

मन्थभिन्नजलधिध्वनिधीरो
दुर्धरः समरदुन्दुभिनादः ।
शूरसंगममिव द्युवधूनां
वक्तुमम्बरमथोदचरिष्ट ॥ ३ ॥

अद्रिनिर्दलननिर्दयवज्र-
स्फूर्जथुप्रसरपीवरपूरैः ।
दुन्दुभिध्वनिभरैर्भृतमन्तः-
स्फोटनिम्नमिव दिक्कुलमासीत् ॥ ४ ॥

स्वामिसत्कृतिलताङ्कुरकृप्तिं
कोपकल्पविलयानलवायुम् ।
सत्त्वकाञ्चनकषोपलपट्टिं
दंशनादरमधत्त नृपौघः ॥ ५ ॥

संकुलयुद्धं नाम सप्तदशः सर्गः ॥

वर्मभिर्वसितुमूर्ध्वमुदस्तै-
र्भूभुजः प्रतिभयं वपुरूहुः ।
मेदुरैर्नववलाहकजालै-
र्लङ्घ्यमानशिखरा इव शैलाः ॥ ६ ॥

रुक्ममुष्टिरुचिरूषितकोशा
व्यद्युतन्नसिलता गललम्बाः ।
लोहकङ्कटवतां सुभटाना-
मुद्भटाभ्रनिभृता इव शम्पाः ॥ ७ ॥

श्यामलाभिरचलत्पुलकाभिः
पण्डिताभिरथ मोहनकृत्ये ।
प्रेयसीभिरिव बभ्रुरशून्यं
पार्श्वमाहवभटाश्च्छुरिकाभिः ॥ ८ ॥

संवृतानि वदनानि शिरस्त्रै-
र्भास्वराण्यपि भृशं सुभटानाम् ।
जातजिग्रसिषराहुमुखाभा-
भिन्नभानुभयदं वपुरापुः ॥ ९ ॥

संघसंघटनया घटिताङ्गा
भूभुजो बभुरिभा भृशमग्रे ।
घोरघोषिण इवोग्रघनौघाः
कृष्णघोषरुषितस्य मघोनः ॥ १० ॥

तेजनानुभवभिन्नकटाग्रा
कालिकेव गजता गुरुगर्जा ।
प्राङ्गणप्रमधरेतरधारा
सारधारि मदवारि ववर्ष ॥ ११ ॥

सद्गुणैः कृतयुगास्थितिरक्षै-
श्चक्रवत्यविधुराणि वहन्ती ।
विष्णुमूर्तिरिव साधितमोहा
शिश्रिये श्रियमथो रथकड्या ॥ १२ ॥

लक्षशो बहललक्षितलाक्षा-
क्षालितप्रचलचामरचक्राः ।
स्पतयः पथि समं समपप्त-
न्नूर्मयो ऽर्णव इवौर्वशिखाङ्काः ॥ १३ ॥

काञ्चनीयकवचाञ्चितकायै-
रुत्फलद्भिरबिभर्भयदब्धम् ।
पत्तिभिः पृथुबलैः स बलौघः
सस्फुलिङ्ग इव खाण्डववह्निः ॥ १४ ॥

स्यन्दनं द्रढिमवत्पृथुतुङ्गं
भूरिसत्त्वभरणादविकम्पा ।
अध्यतिष्ठदथ कष्फिणमूर्तिः
केलिकोलहरिपोत्रमिवोर्वी ॥ १५ ॥

द्यां नुदन्निव पिबन्निव काष्ठा
क्ष्मां खनन्निव धयन्निव धाम ।
प्रास्थिताथ पिदधान इवाहः
सप्रताप इव विग्रहवाही ॥ १६ ॥

दीर्घदर्शनमिवार्यमुपाया
वासरा इव सुतेजसमर्कम् ।
तं मनोरथमिवानघमर्थाः
साधनैरनुययुः क्षितिपालाः ॥ १७ ॥

संकुलयुद्धं नाम सप्तदशः सर्गः ॥

पीवहृष्टहरिहेषितघोषैः
पीलुपीत्करणपल्लवितौघम् ।
चक्रिचक्रवमेदुररूपं
तूर्यजं रसितमारुणदाशाः ॥ १८ ॥

उत्खनद्भिरसुखं निखिलानां
खञ्जिनां सुखसखैः मुखरागैः ।
प्रेङ्खितैर्मुखरितं शतसंख्यैः
संख्यशङ्खरसितैः खमखर्वैः ॥ १९ ॥

मेघमत्तकरिकर्णकवाटैः
केतुभिः समरसिन्धुतरङ्गैः ।
तद्वियद्विटपिपीनपलाशै-
राजिभूव्यजनकैर्बलमाभात् ॥ २० ॥

संभृताङ्गरभसानुभवाभि-
र्भूपतेरथ घनप्रचयाभिः ।
अग्रतश्च परपक्षचमूभिः
पप्रथे हृषि च हृष्टिभिरुच्चैः ॥ २१ ॥

कृत्स्नलोकहठसंहृतिहेतो-
र्व्यापिनी समघटिष्ट रिपूणाम् ।
सेनया धरणिधृद्धजिनी सा
द्यौर्द्रुतं प्रलयकालिकयेव ॥ २२ ॥

मङ्खमुख्यमुखदुन्दुभिनादो
वर्णवादगुरुरद्भुतशंसी ।
मानमन्युमदनानि मिथो ऽन्त-
र्भूभुजां सममपप्रथदर्थ्यः ॥ २३ ॥

तल्पलासितमहाकरवालं
कम्पमानकटकारभुजं सा ।
वाहिनी रतमिवाहवमाप्तं
प्रत्यनीकमवगृह्य निरूहे ॥ २४ ॥

सज्जवाजयमिताः सुखरास्या-
श्चापलासनपरा गुणयोगात् ।
अन्तरा चिरमुभे अपि सेने
पत्तयश्च विशिखाश्च निपेतुः ॥ २५ ॥

प्रस्तुते प्रसृतरौद्ररसार्द्रे
क्षत्रसंहरणनाटकनाट्ये ।
पूर्वमन्तकनटो रणरङ्गे
बाणकुन्तकुसुमाञ्जलिमास्थात् ॥ २६ ॥

मन्युना खरतरेण चमूना-
मेवमेत्य समभिद्यत सक्तम् ।
येन नाल्पमपि तत्क्षणमाजिं
प्राप कश्चन कचाकचि मुक्का ॥ २७ ॥

वज्रमुष्टिपरिपिष्टशिरस्त्र-
स्फोटभिन्नशिरसां सुभटानाम् ।
लोहपावकशिखाशतमिश्रं
व्यज्यते स्म न परिस्रवदस्त्रम् ॥ २८ ॥

के ऽपि दीर्घदुरतिक्रमरथ्या-
मन्थनेन सुचिरं श्रमभाजः ।
संनिपत्य करवाललतायाः
श्छायया विदधुरूष्मविमोक्षम् ॥ २९ ॥

संकुलयुद्धं नाम सप्तदशः सर्गः ॥

शुद्धदन्तरुचिभिः समदाभि-
र्द्योतमानकरपुष्करभाभिः ।
के ऽपि गाढघटनाभिलेषुः
प्रेयसीभिरिव पीलघटाभिः ॥ ३० ॥

अभ्युपेत्य नभसा रणशौण्डाः
सङ्गिनीभिरिषुभिर्हृतचित्ताः ।
निर्वृता युधि न केवलमास-
न्नेवमेव दिवि दिव्यवधूभिः ॥ ३१ ॥

सान्द्रबाणपटसंवृतमूर्ते-
र्दन्तिदन्तशयनीयशयस्य ।
मानिनः कुलवधूरिव रागा-
दप्सरा व्यधित पार्श्वमशून्यम् ॥ ३२ ॥

योधमाहवविधावनुभूतं
हस्तिहस्तपरिवेष्टनमिष्टम् ।
न व्यसस्मरदथेभकरोरू-
रूरुगूहनसुखेन सुरस्त्री ॥ ३३ ॥

क्षोभिताहवभुवस्तरुणाङ्गा-
स्तिल्लितेन तरगेन तुरङ्गाः ।
आयतैर्जगृहिरे प्रविकीर्णैः
कुञ्जराग्रकरबन्धकबन्धैः ॥ ३४ ॥

वाजिनां शफशिलाशतकाषै-
राश्रितः शिथिलभावमथाज्ञात् ।
तत्यजे समरभूमिभुजङ्घा
ध्यामधूलिकुलकञ्चुककोषः ॥ ३५ ॥

उद्यमस्य दधतो विफलत्वं
ध्यामलीकृतदृशो लघुरूपाः ।
प्राप्य संहतिमनार्यविलासाः
पांसवो ऽधिमृधमाविरभूवन् ॥ ३६ ॥

पीडयाथ रथहास्तिकपत्ति-
प्राज्यवाजिखुरजर्जरिताङ्ग्या ।
शिश्रिये पृतनया रजसार्द्रा
द्यौः पलायनपरायणयेव ॥ ३७ ॥

संवरं विदधिवांसममन्द-
स्पन्दका अपि रजःपटमाप्य ।
जालमध्यविधुरा इव मत्स्याः
पारतन्त्र्यमगमन्व्रणशौण्डाः ॥ ३८ ॥

अस्तमापदिव दीनकरो ऽर्कः
प्रोषितेव निमिमील दिनश्रीः ।
अस्फुटाः समकुचन्निव काष्ठा
विष्ठितेषु रणरेणुतमःसु ॥ ३९ ॥

निर्वहन्व्रणवतां रुधिरौघः
प्रेरयन्प्रधनपांसुतमांसि ।
व्यञ्जयञ्जनदृशामवतारं
तारणस्तरणिताप इवोदैत् ॥ ४० ॥

द्विड्विपोत्थमदगन्धगुणाम्भः-
स्वादनार्जितसुदुर्जयगर्जैः ।
दुर्दिनीकृतदिगार्दितपांसुः
प्रासि दानजलवृष्टिरिवाभ्रैः ॥ ४१ ॥

संकुलयुद्धं नाम सप्तदशः सर्गः ॥

अभ्युपेयुषि विजर्जरभावं
भूरजोजरठजालजरायौ ।
सस्फुरैरथ बलैर्विवृताक्षं
गर्भवासत इवाविरभावि ॥ ४२ ॥

विस्फुरन्रुधिरसिक्तरणोर्वी-
मन्तरा बलरजश्च नभःस्थम् ।
रूप्यहाटककवाटसमुद्ग-
स्थायिवन्नृपतिरत्नगणो ऽभूत् ॥ ४३ ॥

भूभुजो निजनिजोर्जितनाम-
श्रावणाद्विगुणदीपितमानाः ।
ते पुनर्यममनोरथरक्षो-
रौद्ररात्रिमुखमाहवमूहुः ॥ ४४ ॥

चक्रचापपरिघद्रुघनौघ-
प्रासपट्टिशपरश्वधशूलैः ।
ते गदासिशरशक्तिशतघ्नी-
वज्रमुष्टिभिरथो मिथ आघ्नन् ॥ ४५ ॥

आततः समरभूशयनीये
शीर्णशूरशतशोणितराशिः ।
आससाद नवसान्द्रकुसुम्भ-
प्रच्छदांशुकतुलां पितृभर्तुः ॥ ४६ ॥

मूर्धभिः क्षितिभृतां भ्रुकुटीभृ-
द्भ्रूविभङ्गभयदैर्विकटास्यैः ।
तस्तरे रणधरा शतसंख्यै-
र्द्यौरिव प्रलयकेतुकलापैः ॥ ४७ ॥

तत्क्षणं गलबिलोल्लसितासृ-
ग्यष्टिकोटिघटितं स्वशिरो ऽभूत् ।
वीरचिह्नमिथुनाजवलूनं
केशचामरचितं चलिताशोः ॥ ४८ ॥

न्यग्निविष्टतटदारिततुन्द-
भ्रश्यदान्त्रनिगडाञ्चितपादः ।
स्वां तनूमपरतन्त्र इवेभः
प्रेर्य पर्यणमदन्यकरीन्द्रः ॥ ४९ ॥

घोरघातघटमानविमूर्च्छा-
लुठ्यतो ऽधिवसुधं युधि योधान् ।
कुञ्जरेन्द्रकरकोटरकीर्णा
स्यन्दमानघनशीकरवृष्टिः ॥ ५० ॥

दन्तदीर्णतनुमूर्ध्वमुदस्य-
न्प्रांशुना युधि करेण करीन्द्रः ।
संगमोत्सुकधियैः सुरनार्यैः
सादरं सुभटमर्पयतेव ॥ ५१ ॥

पण्डितः परिणतौ पुरुवर्ष्मा
प्रोतमूर्तिहरियुग्ममकृच्छ्रात् ।
दन्तयोरुदवहद्गजराजः
शृङ्गयोरिव वृषस्तटपङ्क्तम् ॥ ५२ ॥

प्राणितप्रवमनावधियुद्धाः
संश्रिताः स्वसुकृतेन विमानान् ।
स्वप्रभोर्बलपरिक्षयदृष्टौ
सक्रुधौ वतरितुं पुनरीषुः ॥ ५३ ॥

कष्टकाङ्कटिककुट्टितकोटे-
ष्टङ्कृतं कटुकरोटककूटात् ।
उन्मिमेष मुखमग्नमहीभृ-
त्तर्पितान्तकगुरूद्धरणाभ्रम् ॥ ५४ ॥

भ्राम्यतां प्रधनकालनिशायां
नीलवर्मतिमिरव्रजभेदि ।
फेरवास्फुटमुखस्फुटितोल्का-
दीपिकाकुलमकल्ककमासीत् ॥ ५५ ॥

द्यावमानावलसन्मृतशूरा
येन येन च यमो निरुदन्यः ।
येन भूरजनि चोच्चकबन्धा
कर्म तन्न तु परं निधने ऽभूत् ॥ ५६ ॥

इत्यञ्चच्चक्रिचक्रच्युतिचलितचमूचारिचण्डोच्चचर्यं
जीर्यन्निर्व्याजवाजिव्रजविजयपदं दातपदातमादौ ।
ज्वालालालैः समिद्धं द्विरदरदघटाघोरसंघट्टजैस्त-
ज्जज्ञे राजन्यसैन्यं त्रिपुरमिव पुरोल्लीढमिष्टाशिवस्य ॥ ५७ ॥

कष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये
संकुलयुद्धं नाम सप्तदशः सर्गः ॥

१८. चित्रयुद्धवर्णनम् ॥

अथ म्लानचमूवल्लीसमुदायवनोदयः ।
आसेदे राजचक्रेण समुदा यवनो ऽदयः ॥ १ ॥ युग्मयमकं ॥

विकटायां रणाटव्यां तत्र सा त्रसदस्युना ।
यावनी शौर्यवित्तश्रीर्मुमुषे मिषयोधिना ॥ २ ॥

ययौ यायायया याया वावेव विववाविव ।
सा साऽसासिः सासुसंसदुदैदाददादिदोः ॥ ३ ॥ चतुरक्षरः ॥

स्वराज्यभग्नं क्रुद्धाक्षं कलिना कपटच्छिदम् ।
सुरन्ध्रसेनाऽनुययौ दमयन्ती दृढं नलम् ॥ ४क ॥

स्वराज्यभग्नं क्रुद्धाक्षं कलिना कपट च्छिदम् ।
सुरन्ध्रसेनाऽनुययौ दमयन्ती दृढं नलम् ॥ ४ख ॥

तथाऽश्वीयखुरक्षुण्णा दूरमारेणुराजयः ।
यथोदमज्जन्नभ्राभा दूरमा रेणुराजयः ॥ ५ ॥

पूषेवाम्बुमुचा यावदाजघ्रे जिष्णुना रघुः ।
लघु तावत्तमुद्देशं रुरुर्मरुदिवापतत् ॥ ६ ॥

रराघे ऽरं रघोरर्घी घोरघौरैरघैरघूः ।
रुरुरोघैरघोरार्घराघी घर्घरघुर्घुरुः ॥ ७ ॥ द्व्यक्षरः ॥

धैर्यैकबद्धकक्ष्येण धृतधूलि विवल्गता ।
सुबाहुनाऽजिमल्लेन निजघ्ने निषधो युधि ॥ ८ ॥

प्रास्तावि लीला प्रोथेन सहसा कन्दुकन्धराम् ।
निर्लूनां नयमानेन सहसा कन्दुकन्धराम् ॥ ९ ॥

चिकित्सातीतया गत्या सादृदायी धृतिं हरन् ।
शनकैरनरण्याङ्गे ददृशे सङ्गलन्गदः ॥ १०क ॥ निरोष्ठ्यः ॥

चिकित्सातीतयाऽगत्या सादृदायी धृतिं हरन् ।
शनकैरनरण्याङ्गे ददृशे सङ्गलन्गदः ॥ १०ख ॥ निरोष्ठ्यः ॥

धनिना धीनिधानेन धुनानेनाधुना धनुः ।
नाधूनि निधनाधानं नानधीनधनाधने ॥ ११ ॥

मण्डलं माद्यता कृत्या परमाननमानया ।
आनिन्ये मुचुकुन्देन्दोर्मान्द्यमाह्वचिराहुणा ॥ १२क ॥

मण्डलं माद्यताकृत्या परमानन मानया ।
आनिन्ये मुचुकुन्देन्दोर्मान्द्यमाह्वचिराहुणा ॥ १२ख॥

ग्रसमानमनीकाभामतराशंसयाऽयत ।
यामायतननीकाशं समराग्रमभासत ॥ १३ ॥ गूढार्धः ॥

दर्शकाश्मकभूपालौ विष्वगारम्भरोषितौ ।
योद्धुं निविविशाते ताविष्वगारम्भरोषितौ ॥ १४ ॥

तुङ्गेषुमालासैन्योतं गर्जतोरन्यमर्दनम् ।
द्वन्द्वयुद्धं तयोरिद्धं तुलामन्योन्यमागतम् ॥ १५ ॥ गूढचतुर्थः ॥

बिन्दुः कुकुरमाप्योच्चैरसमर्जुनयानतः ।
अनूनमूहे सङ्ग्रामे रसमर्जुनयानतः ॥ १६ ॥

सैन्यन्यासाय सेनान्यं निःसामान्यं स मानयन् ।
महीं महामहीपालो दूरादैक्षिष्ट सांयुगीम् ॥ १७ ॥

केलौ काकोलकालालककलंकलिकालालको ऽलीककालो
लोकालोकैककलोकी किल कुकलिकलाकालिकाकालको ऽलम् ।
काकीकाकाकुलोल्काकुलकलललललल्लोलकीलालकीलं
कालीकल्लोलिकूलं कलकलकलिलं कल्किलोकं लुलोके ॥ १८ ॥

रेजे राजाधिराजो ऽसौ राजके तत्र विस्फुरन् ।
वाडवाग्निरिवोन्मग्नः सिन्धुकल्लोलमण्डले ॥ १९ ॥

अमुं मुक्का द्विषां मल्लो मे कलव्यंसनाय कः ।
मत्वेति चक्रे सेनान्यमेकलव्यं स नायकः ॥ २० ॥

निषेदुषीर्निषादाङ्गे निखनन्नखिला मुखे ।
मृत्योस्तृप्त्यै चमूश्चक्रे सुबन्धुर्नाम सार्थकम् ॥ २१ ॥

असिधारोत्थिते न्यस्यन्नवधीदम्भसीमकम् ।
बलो मनुमनुत्क्रान्तनवधीदम्भसीमकम् ॥ २२ ॥

प्रोर्णुनाव शरैर्वर्म शरवर्मा सुशर्मणः ।
प्रावृषेण्य इवाम्भोदो धारासारैस्तटं गिरेः ॥ २३ ॥

तस्मिन्सो ऽप्यथ नाराचानास ज्यतोद्यतोरणे ।
अज्ञातमोक्षसंधानानासज्यातो द्यतो रणे ॥ २४ ॥

समुद्धर्तुं क्षमामाद्रीमविपन्नकुले हिता ।
सहदेवचमूगर्जा जजृम्भे कुरुतापिनी ॥ २५क ॥

समुद्धर्तुं क्षमा माद्रीमविपन्नकुले हिता ।
सहदेवचमूगर्जा जजृम्भे कुरुतापिनी ॥ २५.ख ॥

सा सेना सहदेवस्य पातङ्गन्तुं गजालया ।
निन्ये ऽन्ध्राग्निरुचा वृत्तं पातङ्गं तुङ्गजालया ॥ २६ ॥

क्रुत्कण्डूचण्डपाण्डित्यः पाण्ड्यो दोर्दण्डपिण्डितः ।
काण्डैः पाण्डुयशःशौण्डो द्यामकाण्डे ऽप्यखण्डयत् ॥ २७ ॥

धरधीरो धराधारो धीधारुरधिधूर्धरः ।
धाराधरैरेधरुधां रुरोध रुधिरैर्धराम् ॥ २८ ॥

सान्द्रा सविशिखासारा सुस्कन्धा पत्त्रपोषिता ।
उच्छ्रायिणी द्रुमच्छाया तस्योष्माणमशीशमत् ॥ २९ ॥

पुरा नृपैरेकलव्य एवमाहाभिषेचितः ।
मत्तः को ऽन्यो बले सद्य एव माहाभिषे चितः ॥ ३० ॥

पृथुरुत्कलिकालाभा तस्य सङ्गरसागरे ।
लयं प्राप महावर्त्ता सा महाभिषवाहिनी ॥ ३१ ॥

तेजसाऽतिशयानेन युगन्धरजसादिनम् ।
विमर्दादम्बुना चक्रे युगन्धरजसा दिनम् ॥ ३२ ॥

भृगुसूनुहतानेकनृपोचितधरातुलम् ।
तदीहिते सरुधिरं ददृशे समराजिनम् ॥ ३३ ॥ असंयुक्तः ॥

जम्भो बिभ्रद्भुजौ स्तम्भाविव स्वानधरे तरः ।
श्रुतर्षण्यादधे वंशाविवस्वानधरेतरः ॥ ३४ ॥

बभ्रे बभ्रुः क्रुधा बभ्रु भ्रान्तभ्रु भ्रुकुटीभरात् ।
मुखमन्तकवद्रौद्रं मद्रकोपद्रवे द्रुतम् ॥ ३५ ॥ अतालव्यः ॥

शिबिर्द्यामिव गोत्रारिरहितस्तमसारजाः ।
उज्झन्भियः पपौ बभ्रो रहितस्तमसाऽरजाः ॥ ३६ ॥

ज्यायोयशश्चयच्छाय इयाजाजौ जयेच्छया ।
योज्याशोच्याशायश्शंयुश्शौचशय्याशाया ज्यया ॥ ३७ ॥ तालव्यप्रायः ॥

कह्वेनैत्य शरास्तस्मिन्नमुच्यन्त कलङ्घनाः ।
दिक्कक्रे च यशःसङ्घा नमुच्यन्तकलङ्घनाः ॥ ३८ ॥

सेना रुरुधिरे तेन रुधिरे ऽरेरुते ऽरुधि ।
रुतेन सेधिना नारे नाधिते ऽनाधिरेधिना ॥ ३९ ॥ गूढपादत्रयः ॥

तदा नात्र सवेतालरासे दूरङ्गता रणात् ।
कबन्धा नटतामुच्चैरासेदू रङ्गताऽरणात् ॥ ४० ॥

सासिभिः साधितास्वाजिवसुधासु युयुत्सुभिः ।
योधान्द्युललनाः कान्तानालिङ्ग्याप्तमुदाऽभवन् ॥ ४१ ॥ अमूर्धन्यः ॥

ददृशुर्भूरिधामानं कुञ्जरोपरिपूषणम् ।
गिराविवोग्रपुंखांशुकुञ्जरोपरिपूषणम् ॥ ४२ ॥

स सौवीरमचक्षुष्यं गजस्थः कर्परोद्धृतम् ।
पीत्वा दीपितकोपाग्निश्चक्रे प्राक्पाटवार्जनम् ॥ ४३ ॥

नदीनदान्निनदानदीना-
नादौ निनादेन नुदन्निदानीम् ।
नोदन्ददानानदुनोदनिन्द-
न्नानन्दनो दानददानदूनः ॥ ४४ ॥

समरोदरमापूर्य रसेन बलशोषिणम् ।
रुक्मी तीव्रोत्थितं तर्षमहार्षीदूष्मदीपनम् ॥ ४५ ॥

अथाष्टकः स्मरन्प्रीती राजगा मानपायिनीः ।
संख्यं चण्डैश्चमूचक्रैराजगामानपायिनीः ॥ ४६ ॥

श्रुत्वा श्रुत्वा महाशब्दं ध्यात्वा ध्यात्वा करन्धमः ।
आभुज्याभुज्य जग्राह पाणिनीयमिवाष्टकम् ॥ ४७ ॥

प्रधने विकृता योधा विदधुर्जयसाधनम् ।
क्रोधसेविशताबाधास्वादनैर्जडसादनम् ॥ ४८ ॥ गोमूत्रिका ॥

धावन्नन्धः क्रुधा धुन्धौ धुनानः कन्धराधराम् ।
भीमो ऽभ्यगान्मृधं तार्क्ष्य इव नागजिघृक्षया ॥ ४९ ॥

यानसेवनहासिन्या न्यासिहा नवसेनया ।
वानतो ऽहितभीमो ऽस्तस्तमोभीतहितो नवा ॥ ५० ॥

प्रतिलोमानुलोमपादः ॥

अथापरो ऽपि भूपालपालीपीलुपरम्पराम् ।
आरुह्य युयुधे क्रोधक्षयावधि परस्परम् ॥ ५१ ॥

भासनाचरणा प्रायानायाता यशसा मता ।
राजराजिररोधाऽस मायादानसलालसा ॥ ५२ ॥

प्रतिलोम्येनापरः श्लोकः ॥

सा ललास नदायामा सधारोरजिराजरा ।
तामसाशयतायाना या प्राणारचना सभा ॥ ५३ ॥

उपसर्गाः क्रियायोगे रूपसिद्धेरुपाश्रिताः ।
राज्ञां नानेकधातूनां क्रोधे ऽभूवन्निरर्थकाः ॥ ५४ ॥

सेवावाशिशिवाऽवासे केशकाननकाशके ।
सेध्या वाच्यच्यवाध्यासे के स्थिताजि जितास्थिके ॥ ५५ ॥

प्रतिलोमानुलोमपादार्धः ॥

अथान्तर्दृप्तनागाद्रौ रौद्रराजन्यवीचिके ।
नामज्जत्तत्र भीष्मौजा भीष्मकः समरार्णवे ॥ ५६ ॥

तीव्रयादश्चरस्साधू रोधावासमहो ऽयने ।
नेयहोमसवाधारो धूस्सारश्च दयाव्रती ॥ ५७ ॥ प्रतिलोमानुलोमार्धः ॥

पिष्टारिः पांशुपीताशो द्रवद्भटघटाऽकुलः ।
रौद्रस्तस्याजिसंमर्दो विश्वविद्रावणो ऽभवत् ॥ ५८ ॥

आररास धरा सवा शूरराद्धवरासवा ।
वासरावसरादस्ता धूसरा सधरा दरात् ॥ ५९ ॥ मुरजबन्धः ॥

तस्यासन्नुच्चरच्चापचक्रमुद्गरपट्टिसाः ।
सायकासारदीप्रासिप्रासप्रसरभास्वराः ॥ ६० ॥

सैनिका राजका रुष्टा मानिका भायका रुचा ।
चारुकायप्रकारस्था गुरुका राजकारवः ॥ ६१ ॥ मुरजः ॥

संसारे ससुरासुरे सुसरसस्सारैरसौ सूरिसू-
रस्त्रंसास सरीसरासिरुरसा सूरू रसासारसः ।
सासारास्त्रसिरासरस्सरिसरस्सेरू रिरंसासुरः
सूरी रासरसैररेरसुसुरारासो ररासौरसम् ॥ ६२ ॥

स तत्र भीष्मको भीष्मं चक्रे तत्कर्म दारुणम् ।
ग्रीष्मोष्मवानवनवद्यथा मह्लौ द्विषां बलम् ॥ ६३ ॥

प्रसेनजिदनीकिन्यास्सेनान्या समुदा सिता ।
सो ऽथ तस्य चमूरुच्चैः सेना न्यासमुदासिता ॥ ६४ ॥

तस्योल्लसद्बहलमेलकदिव्यनाना
विद्यामदास्त्रपटली कलुषावलोकः ।
वायुर्वलाहककलापमिवाभिलीय
लीलाऽविलोलमलुनाद्बलमेकलव्यः ॥ ६५ ॥ गूढचतुर्थः ॥

तेन शत्रुकुरङ्गेभद्विषा दमयता युधे ।
स्पृहा रिपोर्ददे दूराद्विषादमयताऽयुधे ॥ ६६ ॥

सो ऽथ सेना द्विषो वीक्ष्य द्रवन्तीरित्यवोचत ।
मथने ऽनामिषो लक्ष्यस्त्रवद्भूरिजवो बत ॥ ६७ ॥ गोमूत्रिका ॥

युवां भवद्भिरुद्देशा आसामासेविता न के ।
क्व न कीर्तिमये सद्म आसामासे वितानके ॥ ६८ ॥

पलायमानपुरुषं रक्तपङ्कप्लुते पथि ।
अतिकोमलया गत्या कथं श्रीरनुयास्यति ॥ ६९ ॥

निजता जनि हृब्बेह मानं मा विभुताभुवि ।
नच काचन सारा सा माया मा रिपुता पुरि ॥ ७० ॥
प्रातिलोम्येन स एवार्थः ॥

नाक्षमोषितमोजो न समाप्तिर्गूढचर्यया ।
न शल्योद्धरणे यत्नः को ऽयं वो धर्मसंभवः ॥ ७१ ॥

ध्यामिमा कौमुदीकान्तमानिभा वो न राजितः ।
केनासौ सह वृद्धो ऽपि मानिभावो नरा जितः ॥ ७२ ॥

शौर्यासक्तेर्विरक्ताश्चेदुच्चैराधेयभीरवः ।
कुन्ते ऽरतीतास्तद्यूयमपार्था एव मां प्रति ॥ ७३ ॥

या न वर्त्ता सती गेया यागे ऽतीव न साव्यया ।
याव्यसा किं तया माया यामाया यनवानया ॥ ७४ ॥ पद्मम्॥

आत्मा कौरवमोक्षेण कलङ्कीव कलासनात् ।
दुःशासनानुरक्तो वः कथं भीमो भविष्यति ॥ ७५क ॥

आत्मा कौरवमोक्षेण कलङ्कीवकलासनात् ।
दुःशासनानुरक्तो वः कथं भीमो भविष्यति ॥ ७५ख ॥

प्रकृत्या विमुखः कान्तः कृतान्ते सङ्गतो रवान् ।
यस्याभिधा ता मां प्राक्षीदवसानविधौ स वः ॥ ७६क ॥

प्रकृत्या विमुखः काऽन्तः कृताऽन्ते सङ्गतो रवान् ।
यस्याभिधा ता मां प्राक्षीदवसानविधौ स वः ॥ ७६ख॥

कथितापलपितकः ॥

एषा हि भवतो युद्धात्पलायनपरायणान् ।
हसति श्रीर्दलद्दन्तिकुम्भमुक्तास्मितोद्गमैः ॥ ७७ ॥

को ऽग्र्यः शब्दो वर्त्ता लक्ष्म्या नाशा कस्मिन्दुःसन्धेये ।
को ऽसौ वासो राशिः श्लोको वेषायालं तातोती ते ॥ ७८ ॥

कथावस्त्वपरित्यागेन प्रश्नोत्तरम् ॥

स जीवति रुषा यस्य द्विषन्दग्धो न जीवति ।
पलायते यस्तद्भीतो लक्ष्मीस्तस्मात्पलायते ॥ ७९ ॥

चेतश्चेद्धीर्यविमुखं व्रीडा वा स्वीकृता ततः ।
दुस्तरामात्मकर्माणि गतिं मा वो यशःसखीम् ॥ ८० ॥

दिगन्तान्नयमानेन सेनामस्मद्भिया रणात् ।
साधु साधो यथार्थत्वं सेनानीत्वे त्वयार्पितम् ॥ ८१ ॥

भयेन यस्यावसरो ऽन्तरे रुषा-
मरौ समायातरसो न दीयते ।

यशःप्रवाहो ऽस्य शुचिः समीकभू-
मरौ समायातरसो नदीयते ॥ ८२ ॥

स प्राणिति सतेजा यः स वाग्मी युधि वक्ति यः ।
अस्या इति गिरं गर्जन्मा नैकाङ्कक्रुधः सखीन् ॥ ८३ ॥
क्रियागोपितकः ॥

हे हे राजसभे कस्मादकस्मादसि कातरा ।
एषा हि वेला युद्धे ऽत्र पुण्यपण्यापणावनिः ॥ ८४ ॥

या मे माता ताममेयामेहि दाननदाऽहिमे ।
मदावहाऽहावदामतानहाससहाऽनता ॥ ८५ ॥ सर्वतोभद्रः ॥

सेनापते पतत्पत्युः क्ष्माचक्रं विपदम्बुधौ ।
ओजसा क्षममुद्धर्तुं वराहवपुषस्तव ॥ ८६ ॥

गजराजकरावेशे जय ज्यावर्धितारवे ।
राज्याशा महतान्तारा जवमध्ये महर्द्धिक ॥ ८७ ॥ अर्धभ्रमः ॥

सेनान्यामेवमुच्चैरभिदधुषि गिरं धीरताराजमानै-
राकूतैः शौर्ययोगै रजनिकरकराभासि तत्रासमोक्षं ।
मानारामे ऽविमुग्धैरसदरुषि चिरं क्रूरधीराज्यमानै-
रायातैर्वर्यवेगैरजनि करकरा भासितत्रासमोक्षम् ॥ ८८ ॥
गोमूत्रिकायुक्पादयमकं ॥

अथ रुन्ध्यन्द्विषामाशाः स्वं कैदार्यमिवाम्बुदः ।
पुष्णन्बलं मुक्तगर्जो विजजृम्भे प्रसेनजित् ॥ ८९ ॥

ब्वच्चे तच्चवतां तच्ची तावत्तातीतवित्तवित् ।
वेत्ता विततता वित्तं विववाविति वातवत् ॥ ९० ॥

सो ऽनुजग्मे ऽथ शिविना जाग्रता तत्फलोदये ।
व्यवसाय इवार्यस्य दैवेनारात्प्रसेदुषा ॥ ९१ ॥

वेविशाशौशवाऽश्वाशीः शिवावाशशवाशिवम् ।
विश्वेशांशो विशां वंशं शशावाशु वशी शिविः ॥ ९२ ॥

स तन साध क्रोधद्धकाशलः काशलश्वरः ।
ददाह द्विड्बलं वह्निः सवायुरिव काननम् ॥ ९३ ॥

निशेशा शनिशीनाशो नाशनाननिशं शनैः ।
निशानिनो ऽश्नन्नीशानः शूनशूनाननीनशत् ॥ ९४ ॥

वैमानिकानां तद्युद्धं पश्यतां नवतामगात् ।
गर्जते सिन्धुराजाजावर्जनायोर्जितं स्पृहा ॥ ९५ ॥

मीमांसासूः समांसांससीमा सोमसमः समम् ।
समास मस्मसस्साम मासि मासि स सोमसुत् ॥ ९६ ॥

इतः सकेशो लोकेश इतश्चानङ्कुशः कुशः ।
क्षिप्तक्षपितशास्त्रास्त्रौ कशाशेषौ बभूवतुः ॥ ९७ ॥

शंशीककः शिशुकिंशुककोशकीशा-
शोकांशुके कुशिककौशिककाशिकोशः ।
काशीश के शुकिकशाकिककाशिकाशे
केशी कशाकशि शशाक कुशे शकेशः ॥ ९८ ॥

स राजा संजहाराजौ द्विषां तेजः स्वतेजसा ।
रसान्तरमिवाप्तानां श्रोतसां लवणोदधिः ॥ ९९ ॥

सारा सप्राणरक्षा वधसरसधवक्षारणप्रासरासा
देवासव्या समग्रा पुरि कटकरिपुग्रामसव्यासवादे ।

दानासक्तेभमक्षा वरनमनरवक्षामभक्ते ऽसनादा
नासेधव्यालमध्या निजरतिरजनि ध्यामलव्याधसेना ॥ १०० ॥

महाप्रतिलोमानुलोमः ॥

धृत्वा धृत्वा धनुर्धीरो बहुधा वसुधाधिपः ।
अव्याधिर्विविधैर्बाणैर्विव्याध व्याधवाहिनी ॥ १०१ ॥

भाता तत्रापणिप्रा यमसमसमदस्थामगत्याऽपकारा
हावारम्भासनज्ञा जगति रणरसव्यासवत्ताकृताशा ।
भावानल्पाऽकलङ्काशनिरति गगनस्थाऽवरक्ष्मापसेना
सोदान्तध्वानसत्राऽसरविरिह रतक्षेमपथ्याऽरयोज्या ॥ १०२ ॥

महान्प्रातिलोम्येनापरः श्लोकः ॥

ज्यायोरथ्याऽपमक्षेतरहरिविरसत्रासनध्वान्तदासो
नासे ऽपक्ष्मा रवस्था नगगतिरनिशं कालकल्पा नवाभा ।
शाता कृत्तावसव्या सरणरतिगजज्ञानसम्भारवाहा
राकापत्यागमस्थाऽदमसमसमयप्राणिपत्राऽततताभा ॥ १०३ ॥

ततो वीक्ष्य विपक्षेण स्वपक्षं क्षपितं क्षणात् ।
चुक्षुभे ऽक्षोभ्यदाक्षिण्यो दाक्षिणात्यः क्षितीश्वरः ॥ १०४ ॥

तापे ऽपि पतिता पत्ता पाता पूततपत्तपाः ।
पत्तौ पत्तौ ततोपेते पपात पततां पिता ॥ १०५ ॥

दारुणैर्द्रोग्धृदारूणां दारुणैः समदारुणैः ।
द्वेषोष्मदूषितैर्दृष्टैर्ददाहेव दिशो दश ॥ १०६ ॥

टिटीके कटके कोटकुटौ कौक्कुटिकाकटुः ।
कटकी कटिकोट्टैककुट्टाके ऽकूटकट्टकः ॥ १०७ ॥

यत्र यत्र स नाराचान्निरासे रसतो रिपौ ।
नुन्नात्मा तैरिवानूनं मृत्योर्वक्त्रे ऽविशत्स सः ॥ १०८ ॥

माता मतिं मतिमतामिमिताममत्ता-
मात्तैतिमा तमितुमीतितमीतमोमाः ।
मीतोत्ततामतितमां ममतामतीतो
मुत्तेमतोतममिमीत तमुत्तमात्मा ॥ १०९ ॥

उद्गर्जन्नर्जुनः कीर्त्या हरिरक्षाज्वलद्रथः ।
भीष्माभानिषुशय्यायां द्विषो विष्वगसुष्वपत् ॥ ११० ॥

सलालसो ऽसेस्सलिले सलीलं
लोलालसः सासुसिलं लिलासुः ।
स सीससलांसलसूल्लसांस-
सालो ललासोल्लसैलसंसत् ॥ १११ ॥

अपुनर्वृद्धये क्रुद्धस्तुतोदारीन्स तावतः ।
सर्वङ्कषो ऽपि शश्राम समस्यन्यावतो यमः ॥ ११२ ॥

पापिनाऽपि पुनानेन पीनपीनाननूपिना ।
पानिनाऽन्ननिपानेन पन्नं पन्नं पपे पुनः ॥ ११३ ॥

स्तम्भकैस्तस्य विस्तारप्रस्तावे स्तिमितैस्तदा ।
अस्तमीये समस्तैस्तैरगस्त्यग्रस्तसिन्धुवत् ॥ ११४ ॥

दूरे दरादराद्रेरुदारो रुद्ररौद्ररुक् ।
दरिद्रार्द्रो रुदद्दारा दरदो ऽददरद्रदन् ॥ ११५ ॥

विच्छाया च्छिन्नसञ्चारा श्रान्तलोका द्विषश्चमूः ।
तत्प्रतापैकतप्ताऽभून्मध्याह्न इव मेदिनी ॥ ११६ ॥

पुंपिप्पलो ऽल्पाल्पपलापलेप-
पल्पूलपालो लिपिलोलुपो ऽलम् ।
पालालपूलोपललां लुलोप
लोलोल्लपां पल्लिपपीलुपालीम् ॥ ११७ ॥

उपर्युपरि तद्भग्नास्तथा जगृहिरे परे ।
दिशः पृथ्व्यो ऽपि येनैतैः संबाधा इव मेनिरे ॥ ११८ ॥

यतातितायी यत्तायां युते तोयायितायतिः ।
यतौ यातुतयाऽतीये तायी यातो ययातिताम् ॥ ११९ ॥

स धीनिधेरगाधोग्रगरिमाऽपि धरागुरोः ।
धाम्नाऽरान्निधनं प्राप परसङ्गरसागरः ॥ १२० ॥ सप्तव्यञ्जनबन्धः ॥

विव्यवायवया वेयो वायवीये ऽव्यये युवन् ।
ययावयाव्यावयवो ययाविव युवा वियत् ॥ १२१ ॥

भासुरासिस्सराभस्यो यमास्ये गमयन्नरीन् ।
जायमानजयामाजौ लीलामलभताभयः ॥ १२२ ॥ दशव्यञ्जनबन्धः ॥

रैरीररुररोरारिरुरूरो ऽररिरूररुत् ।
रुरोरेररेरीरं रैरो रोरुररं ररौ ॥ १२३ ॥ एकाक्षरः ॥

सारगीः सगरानूनधनसर्गो मनोरमः ।
सरागरोगागारारिगरोऽग्रेमार्गमागमत् ॥ १२४ ॥ सप्तव्यञ्जनबन्धः ॥

मायातश्च्युतिमायातः शोभितः शतशो ऽभितः ।
स व्यासं धाम्नि सव्यासं मानशेवधिमानशे ॥ १२५ ॥ आद्यन्तयमकम् ॥

मीलितामेयगजतं गलत्तुरगमातुरम् ।
संयुगं निर्ज्जनाभं स भिन्नारातिरजीजनत् ॥ १२६ ॥ दशाव्यञ्जनबन्धः ॥

आयो धनानि विभवस्स्वरसादरीणा
मानोदयादिह रयो गमिता विनाऽशं ।
आयोधनानि विभवस्स्वरसादरीणा-
मानो दयादिहरयो गमिता विनाशं ॥ १२७ ॥ समुद्गयमकम् ॥

चण्डपट्टिसकुन्तासिफरतोमरभासुरे ।
तुरङ्गकुञ्जराविद्धे संबद्धो भीमसङ्गरे ॥ १२८ ॥ भाषाषट्कसमावेशः ॥

वासरो वीरसूर्यस्य सरो धैर्योत्पलश्रियाम् ।
वासरोद्धा रणश्रामे सरोषाद्विद्विषामभूत् ॥ १२९ ॥

महारथवरैरूढे स गजावलिमद्युते ।
उच्चैरथ जये रूढे तत्राजावभिदिद्युते ॥ १३० ॥ काञ्चीबन्धः ॥

समासितो मानयतः कलोहितः
समाऽसितो मानयतः कलो हितः ।
समासितो मा नयतः कलोहितः
स मासितो ऽमानयतः कलोहितः ॥ १३१ ॥ पादाभ्यासः ॥

छायी मृधे हठाजीश इषुचापघटाकिणी ।
अथ गाढं तदा वीरः फलनीडं बभौ सुखी ॥ १३२ ॥ अपुनरुक्ताक्षरः ॥

रा जितस्तेन शौर्याख्यो हृबाऽरेर्बलराजितः ।
राजितस्तेजसा सो ऽभूत्संप्राप्तोन्नतिराजितः ॥ १३३ ॥ आद्यन्तयमकम् ॥

सत्तापसीताऽननशुद्धिदक्षिणो
वृत्तः समानर्जनयाऽप न श्रिया ।

सुवर्णभूतो ऽथ सुरासवासनो
बभार सर्वेण पदेन रामताम् ॥ १३४ ॥ अर्थत्रयवाची ॥

अश्रमालस्यमालस्य भैरवासिनिवासिनि ।
नास्यावैरस्यवैरस्य धूः पुराऽजनि राजनि ॥ १३५ ॥

त्रातराज्यक्षमानीतिमानी तिरयदापदः ।
औन्नत्यमाससादासौ सादा सौख्यार्तिवर्जितम् ॥ १३६ ॥

आसीददक्षमानेष्टमस्य नारिक्षये मनः ।
आसीददक्षमा नेष्ट इच्छा – ग्रस्य सामनि ॥ १३७ ॥ अयुग्मयमकम् ॥

रणास्थासुविशालास्ये क्षिप्त्वाऽरीनन्तके ऽतनौ ।
तेनास्तौ सुविशा लास्ये बाहू भाऽनन्तकेतनौ ॥ १३८ ॥ पादान्तयमकं ॥

लाञ्छितः साहसारामे सारामेयक्षमोहनः ।
मोहनः स बभावेव भावे वर्यकलाऽञ्छितः ॥ १३९ ॥ सन्दष्टयमकम् ॥

हताखिलबलस्तेन ध्वस्तमुक्तैः स संयुगे ।
योधैः कतिपयैस्तस्थौ चिन्तावान्कोशलाधिपः ॥ १४० ॥ अमूर्धन्यः ॥

संकल्पैराह्वयन्भक्त्या तुष्टावारम्भवाहितम् ।
बुद्धमित्थं स रक्षायै तुष्टावारम्भवाहितम् ॥ १४१ ॥

भवतो ऽभवतोदय सूदयसू-
रवतारवतामनसा मनसा ।
विहताविह तारय मारय मा
सुर मा सुरमानवने नवने ॥ १४२ ॥ आवलिः ॥

स्वामिस्य गात्रमेतन्मे पश्यसे हा हताः प्रजाः ।
दीयतां धीरयुक्ताऽर्थे न रजेन तमेन वा ॥ १४३क ॥

स्वामि स्य गात्रमेतन्मे पश्य सेहा हताः प्रजाः ।
दीयतां धीरयुक्ताऽर्थे नरजे ऽनत मे नवा ॥ १४३ख ॥ अपशब्दाभासः ॥

मन्धानमन्तं सदमन्दयान-
मन्धानमन्तं स दमन्दया न ।
मामेति धीतारिमहानया ते
मा मेति धीतारिमहानयाते ॥ १४४ ॥ संपुटयमकम् ॥

भवतस्तव हे नाथ कथिता गदिता मया ।
भिन्धि दारयतापाय तां मे राजयशोऽभय ॥ १४५ ॥ पुनरुक्त्याभासः ॥

त्रातुं तमथ शान्तो ऽपि संजग्मे युद्धुवा जिनः ।
अनुग्रहे ऽनुग्राह्यस्य यान्त्यमार्गमपीश्वराः ॥ १४६ ॥

लक्ष्मीकल्पनकाशितः कलिनिशामित्रे स्थितो ऽभ्युद्यमे
पुण्याप्फिट्टितसूतिरञ्जलिरसास्वादप्रसादव्रती ।
निर्वाणानुगुणाकृतिर्ज्वलितया वक्त्रश्रिया यः परे
रेमे शीलपथे पुपोष नियमे मेधामतीते स्मरे ॥ १४७ ॥
कविकाव्यनामगर्भञ्चक्रं ॥

ज्वलद्भिर्व्यापकैर्धाम्नां पूरयन्नीतिमा रणे ।
स तस्थौ प्रातिहार्यैर्द्यां पूरयन्नीतिमारणे ॥ १४८ ॥

दम्यानां दृढदुःखदायिदहनं दत्त्वा द्विषां दाहनैः
क्षिप्रं क्षेपदशां च तूलतुलया धीपावनः पावनैः ।
भोग्यैर्भोगिभुजं प्रसेनजितमप्याह्लाद्य वैद्योतनै-
स्तत्सेनासु च जीववर्षणकरैः स प्रातिहार्यैर्बभौ ॥ १४९ ॥

कलयन्नमितं विचापलास्यं
सरणाशं विपदाति रोहितान्तम् ।

नततामरसेन वात्ययाऽलं
सरसाऽनीकमरातितस्समानं ॥ १५०क ॥

कलयन्न मितं विचापलास्यं
सरणाशं विपदाऽतिरोहितान्तम् ।
न ततामरसे नवात्ययालं
सरसानीकमरातितस्समानं ॥ १५०ख ॥ महायमकं ॥

स्रस्तस्तम्बेरमास्थे मथितरथपथे सुप्तसप्तौ समाप्ते
स्वे सैन्ये दैन्यदोषादिति जिनजनितैः प्रातिहार्यैरहार्यैः ।
मन्त्राम्भःस्तम्भितोष्मस्फुरण इव फणी कष्फिणो ऽथाभ्युपायं
जन्यस्याजन्यमुक्तेः शिवमवबुबुधे नापरं बुद्धभक्तेः ॥ १५१ ॥

कष्फिणाभुदये महाकाव्ये
चित्रयुद्धवर्ण्णनो नामाष्टादशः सर्गः ॥

१९. संबुद्धाभिष्टवः ॥

अ-हतो ऽसावुद्धोरण-वहे ऽप-हूतं मिथो ऽव-धीरेण ।
पुरि स-वरेण खमंसे दूरादूढो ऽस-भासा हि ॥ १क ॥

अह तोसा वुद्धो रण-वहे पहू तंमि थोव-धीरेण ।
पुरिस-वरेण खमंसे दूरा दूढो स-भासाहि ॥ १ख ॥

आ-सादैरण मोहे भव ओजो मह-कले सितमहरणं ।
तव पारम् भावा मे त इमे ऽसत्तांप सज्जन्तु ॥ १९२क ॥

आसा-देर णमो हे भवओ जो मह कलेसि तम-हरणं ।
तव-पारम्भा वामं तइ मे सत्ता पसज्जन्तु ॥ २ख ॥

जन्तु-हते ऽरस गा मा सन्तापं चलयसीह गिरि बन्धो ।
सच्चैता वसदीहे ही रसिक रणे हितो ऽसित-हा ॥ ३क ॥

जन्तुंह ते रस-गामा सन्ता पंच लय-सीह-गिरि-बन्धो ।
सच्चे तावस-दीहे हीरसि करणेहि तो ऽसि तहा ॥ ३ख ॥

सम्पत्तौ महसाऽरं स-हसित-हारं मलासमेत-रणम् ।
अ-गलच्-छीला हरसे सिद्ध-महेला मतावसरे ॥ ४क ॥

सम्पत्तो मह-सारं सहसि तहा रंम-लास मे तर णम् ।
अग-लच्छी-लाह-रसे सिद्ध महे लाम-ताव-सरे ॥ ४ख ॥

वरणं दलयाऽहि-समं महदंसे सुर-मणे वहाऽसरणम् ।
बन्ध-सुखेल मतन्तै तार-हसागार वन्दे ऽन्ते ॥ ५क ॥

वर णंद लयाहि समं मह-दंसेसु रमणे वहासरणम् ।
बन्धसु खेलमं-तन्ते ता रहसा गारवन्दैन्ते ॥ ५ख ॥

सज्जाते जव-सुद्धी कम्मावरणं च संपदंपत्ता ।
अव मा हितो वर-द-मा अवसद्दम्भञ्जपारम्भे ॥ ६क ॥

सज्जा ते जव-सुद्धी कम् पाव रणं च सम्पदं पत्ता ।
अवमाहि तो वर-दमा अवसद्दम् भञ्ज पारम्भे ॥ ६ख ॥

सो ऽहं तपो ऽरमूढो महसामौको मलापहम् मन्ता ।
सुर ओजो-जे ऽवि-सरा एतारे ऽसव इमे भरणं ॥ ७क ॥

सोहंत पोर मूढो मह सामो कोमला पहम्-मन्ता ।
सुर-ओ जो जेवि सरा ए तारे सवइ मे भर णम् ॥ ७ख ॥

सुर वाणी दीप-रमा बलवत्तव राजसा-हिते सत्ता ।
कलित-वचो-रीतिस्साऽपवित्त-चिन्ते ऽमिता रमणे ॥ ८क ॥

सुरवा णीदी परमा बल-वत्त-वरा जसाहि ते सत्ता ।
कलि-तव-चोरी तिस्सा पवित्त चिन्तेमि तार मणे ॥ ८ख ॥

धीरैतु ह रोहन्तै पुराभ राजावधीरसत्तारम् ।
तापसम-मोह-कीलासारं मा मा रणारीणं ॥ ९क ॥

धीरे तुह रोहन्ते पुरा भरा जाव धीर सत्ताऽरम् ।
ता पसम-मोह कीला सा रंमा मार-णारीणं ॥ ९ख ॥

अय्यलसन्तप मा दा अघम् मतावादरेण च रमे ते ।
अप्-पेहितावतारे वरधीरसि रीण-मन्दारे ॥ १०क ॥

अय्य लसन्त पमादा अघम्म-तावा दरेण चर मे ते ।
अप्पेहि ताव तारे वर धीर सिरीण मन् दारे ॥ १०ख ॥

समधा मोहौप-रमं विसरज्जप-वित्त सद्धसम् मन्तो ।
बलवत्तप स-रिरंसो ऽसमत्त-समरो हरैह सितम् ॥ ११क ॥

सम-धामौहो परमं वि-सरज्ज पवित्त-सद्ध सम्मन्तो ।
बल-वत्त-पसरिरंसो समत्त-समरो ह रेहसि तम् ॥ ११ख ॥

अहि-लासो ऽज स-दारे वासो-वत् ते महो ऽवलेप-हरम् ।
एतो भावो गा मे चित्ते ऽसम-भासकम् माहि ॥ १२क ॥

अहिलासो जस-दारे वासो वत्ते महो-वले पहरम् ।
ए तो भावो गामे चित्ते सम-भास-कम्माहि ॥ १२ख ॥

सल् लस मे काम-ग हे ऽकलिल-सिरैह स-सितौह एवमंसि ।
आसंघादारमणे सर-सिविरे का गुरुस् स पुरो ॥ १३क ॥

सल्ल-समे काम-गहे कलि-लसिरे हससि तो हए वमसि ।
आसंघा दार-मणे सरसि विरेकां-गुरुस्स पुरो ॥ १३ख ॥

अरणी भा-सामंमहे धी रमणी सत्तपा रणां-चरणी ।
सरणी सु-हसं भरणी तरणी वसु-धामतेकरणी ॥ १४क ॥

अरणी भासाम-महे धीरमणी सत्त-पारणां-चरणी ।
सरणी सुह-संभरणी तरणी-व सुधाम ते करणी ॥ १४ख ॥

फुल्लाभङ् गवि वित्ता एकन्तै ऽपोढ-संकर गुणौहे ।
मारव-हूण-कलिङ्गा अङ्गा वङ्गा वसन्तीह ॥ १५क ॥

फुल्ला भङ्ग-विवित्ता ए कन्ते पोढ संकर गुणोहे ।
मार-वहूण क-लिङ्गा अङ्गा वङ्गाव सन्ती ह ॥ १५ख ॥

गा मन्तर् अ-मन्तर् असेरं-हन्तरच्छांसु-बन्ध वम हन्त ।
सूरत रतर-वासे सौह सितं भावमां-लाहि ॥ १६क ॥

गामन्त-रमन्त-रसे रहन्त-रच्छासु बन्धव महन्त ।
सूर तरत रवासे सोहसि तं भाव-मालाहि ॥ १६ख ॥

अवला-लोको वालो महे तु हंघो रसांरतांरन्तै ।
कम्पंक-रीणमुंज्जल-सरसी-हरणे रवावद्धा ॥ १७क ॥

अव-लालो को वालो महे तुहं घोर-सार-तारन्तै ।
कम्पं करीणमुंज्जल-सर-सीह-रणे रवा वद्धा ॥ १७ख ॥

बहु-लास कलङ्क-हरा जातन् ते ऽसच्च कारणासिद्धा ।
सारे हन्तीव रणे विज् जातु हतं तमो ऽहासा ॥ १८क ॥

बहुला स-कलङ्क-हरा जा तन्ते सच्च-कारणा सिद्धा ।
सा रेहन्ती वरणे विज्जा तुह तंत-मोहासा ॥ १८ख ॥

सोमालोकाहन्तै खे वासं सरसमैहि तावच्च ।
सम्मन्ता रवि-सूरसि भासा रण मण्डले हरसे ॥ १९क ॥

सोमालो काहन्ते खेवासं सर-समे हिता वच्च ।
सम्मन् तार विसूरसि भा-सार ण मण्ड लेह-रसे ॥ १९ख ॥

भावेभावे ऽन्तौतं सारम् भजसे विलास-हा वहसे ।
सम्पत्ता ऽकाम्प-रसा वास सन्तम् मितावव ह ॥ २०क ॥

भावे भावेन्तोतं सारम्भ-जसे विलास-हाव-हसे ।
सम्पत्तो कम्पि रसोवासं सन्तम्मि ताव-वहे ॥ २०ख ॥

रुक्-खल आसं बन्धे कुञ्जैता लेहि-जासि-मारेण ।
धीरैतामं-समम् मेमुक्को ऽसव-लेपमादेहि ॥ २१क ॥

रुक्ख-लआ-सबन्धे कुञ्ज तालाह जासि मार ण ।
धीरे तामस-मम्मे मुक्को सवले पमादेहि ॥ २१ख ॥

आ-संसारं मन्ता विज्जासक-हा कलाव-सङ्गन्ता ।
सद्धासि-वसमं-हन्ता भासि ह रन्ताऽरजा अन्ते ॥ २२क ॥

आसंसा रंमन्ता विज्जा स-कहा-कलाव-सङ्गन्ता ।
सद्धा स-वस-महन्ता भा-सिहरन्तार-जाअन्तै ॥ २२ख ॥

वाह-रसिकस् सतामंसदा-रन्ता वञ्चकामतो ऽसमरे ।
पत्तौऽदारं तरसे ऽसद्दम-लंबम् महो-वर मे ॥ २३क ॥

वाहरसि कस्स तामस-दारन्तावञ्च कांम-तोस-मरे ।
पत्तो दारंत-रसे सद्दमलं वम्महौवरमे ॥ २३ख ॥

दूर-समारोपमहो तव सरणौ भवतु सार-वित्तासो ।
मच्चूला-लसदन्तो ऽगासैमन्तापसाधेहि ॥ २४क ॥

दू-रस-मारो पमहो तव-सरणो भव-तुसार-वि-त्तासो ।
मच्चू लालस-दन्तो गासे मन्ता पसाधेहि ॥ २४ख ॥

सकलङ्कदा रवि-महो-महिम-रुचाऽगो-ऽपसारणौत ह ते ।
तत्तप-उत्थं बन्ध-वदीहमलम्बम्महो जहसे ॥ २५क ॥

स-कलङ्क-दार-विमहो महि-मरु-चागो पसारणो तह ते ।
तत्त-पउत्थं बन्धव दीह-मलम् बम्महो जह से ॥ २५ख ॥

गुरुणाऽणवे हव-गुणे सारे चल-बुद्धिरागसाऽहमिते ।
पर-विद्धे सुखमाकिर भासं सहसा वतंसित मे ॥ २६क ॥

गुरु णाण-वेहव-गुणे सारे चल-बुद्धि-राग साहमि ते ।
पर-विद्धेसु खमा किर भासं सह सा-व तं-सि तमे ॥ २६ख ॥

तव गुरु-पारं मितमा अच्छ-सितो देह आप रन्ता वा ।
असु-हासं सो ऽकीरसि वामो हावे ऽसमन्दैहि ॥ २७क ॥

तव-गुरु पारंमि तमा अच्छसि तो दे हआ परन्तावा ।
अ-सुहासंसो कीरसि वामौहावेस मन्देहि ॥ २७ख ॥

उद्धर सेवा-सङ्गं मा राहि तमाम-लालस विरामम् ।
सद्धंस मे ऽघ-रासं स-वसो हर हे सुसंधे ऽसि ॥ २८क ॥

उद्ध-रसे वासङ्गं माराहि तमा मलालस विरामम् ।
सद्धं समे घरासं सव-सौह रहेसु संधेसि ॥ २८ख ॥

सुर-सत् तमसो मालाऽसम्पादा मे सुखे ऽवमो रस-हा ।
कोसल-वित्तप-आदे गुणे सु-करणे हि मतमैहि ॥ २९क ॥

सुर-सत्तम सोमाला सम्पा-दामेसु खेव मोर-सहा ।
कोसल-वित्त पआ दे गुणेसु करणेहिम-तमेहि ॥ २९ख ॥

मन्दा́रुणो ऽसमञ्जस-कीलाला́सार-सं-सरादा́सम् ।
समरे हन्त महम् मे पर-मुत्तमसाम́पूरेहि ॥ ३०क ॥

मन्दा́रुणो समञ्जस-कीला-लासा́रसं सरा́दासम् ।
सम-रेहन्तम́हम्मे परमु́त्तम-साम पूरेहि ॥ ३०ख ॥

अव हे सत्तम गाहे भवन्तमा́लम्बम् अच्छ-रसमिद्धं ।
दूरा́-कलङ्कि-वङ्कोसदो ऽसदो-ऽसरज्जन्तु-पाले ऽसि ॥ ३१क ॥

अवहे सत्तम् अगाहे भवन् तमा́लम्ब-मच्छर-समिद्धं ।
दूरा कलङ्किवङ्कोसदो स-दोस-रज्जन्तु पालेसि ॥ ३१ख ॥

धीर् आस रसं खोहे स-मुच्छलन्ते ऽसु-मत्तपो-रङ्गा ।
एताऽप-हाव-वत्ता स मासि वाचा रुचिर-मय्या ॥ ३२क ॥

धीरा सर-सं-खोहे समुच्छलन्ते सु-मत्त-पोरङ्गा ।
ए ता पहाव-वत्ता समा सिवा चारु चिरम́य्या ॥ ३२ख ॥

अवहो वासस आसे करे सुमन्दो ऽसमूढ-सरक-रणं ।
सत्ता́ विभवादा́रादेवम́हन्ते वसे ऽसु-परम् ॥ ३३क ॥

अवहावास-सआस करसु मन्दास-मूढ-सर-करण ।
सत्ता विभवा दारा देव महन्ते वसेसु परम् ॥ ३३ख ॥

सत्तारे हन्तीवा́सारम् भावन्धु́रङ्ग-सुद्धीते ।
अच्छ-सित-मुग्गमे ऽन्तो ऽव हन्त फलदिद्ध-वुत्तन्तो ॥ ३४क ॥

सत्ता रेहन्तीवा सा́रम्भा वन्धु́रङ्ग सुद्धी ते ।
अच्छसि तमु́ग्गमेन्तो वहन्त-फल-दिद्ध-वुत्तन्तो ॥ ३४ख ॥

करुणा हि तव पदे सा सु-रतेरु́च्चा वि-सम्मदे ऽरन्ता ।
सु-हसत्ता́-कल गलसि हि सार-समौ́रा रवा́रद्धा ॥ ३५क ॥

करुणाहि तव-पदेसा सुर ते रुच्चा वि-सम्म-दे́रन्ता ।
सुह-सत्ता कलगल-सिहि-सारस-मोरा́रवा́रद्धा ॥ ३५ख ॥

रामो ऽतत्त-प वित्तं सु-रथ वदामो हताऽलसङ्कन्तो ।
चित्तेलोहे वामो ऽसच्छल-लामो वि-मार दमम् ॥ ३६क ॥

रामो तत्त-पवित्तं सुर-थव-दामोह-ताल-सङ्कन्तो ।
चित्ते लोहे वामो सच्छ-ललामोवि मा रद मम् ॥ ३६ख ॥

सह इतरङ्गेहि-परं गाह इहा-संवरं कला-जन्ते ।
वस इदमेवा-करणं भास इतो ऽकाम-मत्त भवम् ॥ ३७क ॥

सहै तरङ्गेहि परं गाहै हासं वरं कला-जन्ते ।
वसइ दमे वाकरणं भासइ तो काममम् अत्त-भवम् ॥ ३७ख ॥

असि-सिर-कल्लोलेहे स-रमण-चिन्ते ऽमिता रणे सूरो ।
सु-रवण-कलाऽविरासीदेवं मे ऽहन्तराऽलम्ब ॥ ३८क ॥

असिसिर-कल्लो लेहेसर-मण चिन्तेमि तारणे सूरो ।
सुर-वण-कलावि-रासी देवं मेहन्तराऽलम्व ॥ ३८ख॥

असमञ्जसो ऽहि-तेजो ऽरङ्ग गन्तो ऽसोम-सुद्धरेहाव ।
भव-सरसि हि तिमिर-जरं सिञ्च इदं मोह-धीरङ्गम् ॥ ३९क ॥

असमञ्जसो हि ते जो रङ्गन्तो सोम-सुद्ध-रेहाव ।
भव-सर-सिहि तिमिर-जरं सिञ्चइ दंमोह-धीरङ्गम् ॥ ३९ख॥

जाताऽरव-हास-मणे सम-लासि-रवे ऽरि-वास एता हे ।
देवो हासङ्कुभामापत्तासामलंवोही ॥ ४०क ॥

जा तार-वहा समणे समलासिर-वेरि-वास ए ताहे ।
देवोहासङ्क कु-भा मा पत्ता सा-मलं वोही ॥ ४०ख ॥

अ-समस्सरज्जवारे सम्मन्तेता वसे ऽहिता रङ्ग ।
अहसत्तमी-सखेमं करण-हुतादन्तु रसमेहि ॥ ४१क ॥

असमस्स रज्ज-वारे सम्मन्ते तावसेहि तारङ्ग ।
अह सत्त-मीस-खेमं-कर ण हु ता दन्तुर-समेहि ॥ ४१ख ॥

सम्बुद्धाभिष्टवो नामैकोन्नविंशः सर्गः ॥

सत्तरसाऽकम्पौरा अत्ताऽबुद्धिन्तु मे समो रविणा ।
अहरंकालेय-महा वस हर वामम् वहुल-हन्ता ॥ ४२क ॥

सत्त-रसा कम् पोरा अत्ता बुद्धिन्तुमे समोर विणा ।
अहरं कालेयमहा वसहर-वामम् व हु लहन्ता ॥ ४२ख ॥

अङ्गसि रीणमसच्चेदेवं स-कला-विजात मोह-रणम् ।
कम्पावरणे हिंसामहि-सरणो वह इहा-स-गुणम् ॥ ४३क ॥

अङ्ग-सिरी णम सच्चे देवं स-कला-वि जा तमो-हरणम् ।
कम् पाव-रणेहिं सा महि-सरणो वहइ हास-गुणम् ॥ ४३ख ॥

जूरसिरागो भोगो वर मे चित्ते परस् स सम्माहि ।
सन्ता ऽसङ्गामन्त मधामता वि-वत्त हि ॥ ४४क ॥

जूरसि रागो भोगौव-रमे चित्ते परस्स सम्माहि ।
सन्तोसङ्गामन्तेमे धामे तावि वत्तेहि ॥ ४४ख ॥

तरसि हरि-सवैरामुच्चसैतो विपत्ता-
वव-किर खममत्तो ऽसामि काले हितावम् ।
स-रस-महिम-सद्धामाऽरि-भङ्गं तवाहं
हल उतमविरुद्धासम्मदे ऽहासि वन्दे ॥ ४५क ॥

तर-सिहरि स-वेरा मुच्चसे तो ऽवि पत्ता
वव किर खममत्तो सामि कालेहि तावम् ।
सर-सम-हिम-सद्धा मारि-भङ्गंत वाहं
हलउ तम-विरुद्धा सम्म-देहासिवन्दे ॥ ४५ख ॥

श्रीकष्फिणाभ्युदये महाकाव्ये संस्कृतप्राकृतभाषासमावेशेन
संबुद्धाभिष्टवो नामैकोन्नविंशः सर्गः ॥

२०. अभ्युदयलाभः ॥

अर्चाचर्चां चाटुचर्याभिरुच्चैः
कृत्वेत्याजिज्यानिजन्यां जिनस्य ।
आज्ञादाक्ष्याद्दाक्षिणात्ये क्षितीशे
प्रह्वीभूते शाखिनीवानिलेन ॥ १ ॥

तत्सैन्येषु प्रागिव प्राकटेष्व-
प्योजोरूढैरूढसंपत्सु सत्सु ।
बौद्ध्या गच्छत्सूग्रमन्तर्धिमृद्धा
ब्रह्मज्योतिर्बृंहयेव ग्रहेषु ॥ २ ॥

स्पृष्ट्वा स्पन्दं सौगतैः प्रातिहार्यैः
श्रावस्तीयक्ष्मापतेर्वाहिनीषु ।
वर्षावर्षप्राप्तपूरप्लवाभिः
सम्यक्साम्यं निम्नगाभिर्गतासु ॥ ३ ॥

मौलिश्लिष्टाक्लिष्टसेवाञ्जलीना-
मुष्णं पूष्णो मुष्णतां संहतत्वात् ।
सिञ्चत्युच्चैश्चक्रके खेचराणां
धर्म्यं धर्मस्वामिनं पुष्पवृष्ट्या ॥ ४ ॥

आर्तत्रासध्वान्तभेदप्रभातं
संध्याम्भोदाभ्युज्जिहानेन्दुभङ्ग्या ।
ताम्रस्निग्धं लक्ष्मलक्ष्मीप्रशस्तं
हस्तं काषायाम्बराग्रादुदस्य ॥ ५ ॥

अच्छाच्छाभिर्मुक्तिमुक्तालताभि-
र्हासश्रीभिर्वाक्सरित्सारसीभिः ।
वर्षन्विद्यावैजयन्तीभिरोष्ठं
मध्ये मेधाकौमुदीचन्द्रिकाभिः ॥ ६ ॥

काषायांशुश्रीभिरालोहिनीभि-
स्तत्त्वज्योतिर्भासभासंनिभाभिः ।
वृद्धे वर्गस्योपसर्गस्य सर्गे
शान्त्यै कृत्वेवाजिनीराजनेज्याम् ॥ ७ ॥

कालिन्द्यम्भोवेणिकालिङ्गिताङ्ग-
त्वङ्गद्गङ्गाभङ्गभङ्गीसमानाम् ।
बिभ्राणो भ्रूमञ्जरीकान्तिकीर्णा-
मूर्णामर्णःशीकरोद्गारगौरीम् ॥ ८ ॥

शान्तैः कान्तैर्दीप्तिवैदग्ध्यदिग्धैः
स्निग्धस्निग्धैर्मुग्धमुग्धैरदुग्धैः ।
दृष्टैरिष्टैर्विग्रहिण्या विमुक्ते-
रावर्त्यैवोदग्रमग्रे ऽवतारम् ॥ ९ ॥

प्रेद्धां राद्धां रुन्धतीमन्धकारं
शास्तां शास्तास्तिक्यवस्त्वेकवास्तु ।
भद्रां भास्वान्भामिवाभ्येत्य तुङ्गां
गां गाम्भीर्योद्गारिणीमुज्जगार ॥ १० ॥

साधो साधु त्वं पृथङ्मानदोषा-
देषो ऽस्म्यस्मद्भक्तिसंतुष्टतुष्टः ।
भागी भूतेरायतौ त्वं हि यस्याः
पश्याम्यस्याः श्यामिकां वृत्तिमेताम् ॥ ११ ॥

अर्हामर्हत्त्वस्य मन्ये तवामूं
मूर्तिं मर्त्यो ऽस्मीति मा मान्य मंस्थाः ।
श्रीमत्तां तां वक्ष्यतो मोक्षगन्त्रीं
गन्त्री भङ्गं राजता राजते किम् ॥ १२ ॥

भुक्ताप्युच्चैर्यामसंसृक्ततृप्ति-
र्भ्रश्यत्यन्ते ऽत्यन्तसांकर्यकार्यः ।
निर्वाणान्नं स्वादु मुक्ता मनस्वी
पूर्वोच्छिष्टां कः श्रियं तां प्रतीप्सेत् ॥ १३ ॥

येभ्यो लुभ्यंल्लभ्यमर्थं प्रतीया-
त्ते ऽपि स्कन्धाः संनिरोधानुबन्धाः ।
सापायेनापायि वस्त्वाहरेत्कः
कल्याणिभ्यः प्रोज्झ्य लोभं पथिभ्यः ॥ १४ ॥

संस्काराणां स्थाम विद्यादविद्यां
संवित्त्यै ते नामरूपाय सालम् ।
रूपं तस्मादेति षाडायतन्यं
तन्येतास्य स्पर्शतः स्पर्शसत्ता ॥ १५ ॥

स्पर्शाविद्या वेदनातश्च तृष्णा
तृष्णा सोपादानसत्तानिदानम् ।
जन्मोपादानाद्भवो ऽप्याददानः
सूते जातिं सा जराद्यं च दुःखम् ॥ १६ ॥

दुःखस्कन्धे सामुदायं गते ऽर्थं
नैरोधी धीरत्र सिद्ध्यै निधेया ।
उन्मूल्येमां हेतुमालां भजेद्य-
न्धार्मी सत्ता तस्य सत्ता सुसत्ता ॥ १७ ॥

उत्तानो ऽयं न च्छिदावान्न चान्यै-
श्छन्नश्छिन्नस्रोतिको विप्लवारिः ।
वैवृत्येनावृत्तिकृत्सुप्रकाशः
स्वाख्यातो मे सांख्यधर्मेषु धर्मः ॥ १८ ॥

निष्क्रामास्माज्जालकादारभस्व
स्कन्धत्यागं धाम्नि युज्यस्व बौद्धे ।
भङ्गं भूभृत्कुञ्जरः प्रापयोग्रं
मृत्योः सैन्यं ह्वं नडागारवृत्त्या ॥ १९ ॥

योगायालं यो ऽप्रमादाय यो ऽलं
यो ऽलं शास्तुः शासने धर्ममाप्तुम् ।
सांक्लेशिक्यास्तस्य पौनर्भविक्या
भूमेर्भङ्गे ऽध्येति धीपारिपूरिः ॥ २० ॥

नित्यानित्ये ऽनेत्य नित्याभिमानं
भिक्षानात्मन्यात्मवानात्मवत्ताम् ।
यात्यात्मीयास्थामनात्मीयके ऽस्य-
न्सौख्यं सौख्यख्यातिखानादसौख्ये ॥ २१ ॥

श्रेयो ऽस्य स्यात्सत्यदृष्टेरवश्यं
वश्यं विश्वानन्दनन्दीप्रहाणे ।
नन्दीमान्द्यान्नैति रागो ऽनुरागं
रागत्यागान्मुक्तिरस्तान्यकार्या ॥ २२ ॥

इत्यावृत्तिं शास्तरि स्रस्तवाच्ये
वाचामुच्चैरूचिषि च्यावितार्तिम् ।
प्रोचे राजा जातचित्तप्रसादो
दीक्षादाक्ष्ये दक्षिणो दाक्षिणात्यः ॥ २३ ॥

अद्योदीर्णं दीर्णमान्ध्यं ममाक्ष्णो-
रद्याकस्मादस्मि सुप्तप्रबुद्धः ।
आभिर्भर्तुर्भारतीभिस्तवाहं
मग्नो मग्नः सम्यगभ्युद्धृतो ऽद्य ॥ २४ ॥

तित्यक्षामि क्षेमरक्षी तितिक्षु-
र्भोगीवाङ्गात्कञ्चुकं भोगजालम् ।
क्षामक्षामे मे ऽत्र गात्रे ऽग्र्यगोत्र
प्रव्रज्याज्यं प्राज्यमुक्षेर्मुमुक्षोः ॥ २५ ॥

आपृच्छे क्षमां रक्षणीया क्षमा मे
ज्योक्तेजोभ्यः शान्तिरभ्येतु साध्वी ।
भिक्षैवास्तु स्वस्तिलक्ष्म्यै तदाढ्यं
सेवे ऽरण्यान्यञ्जलिः सद्मने ऽयम् ॥ २६ ॥

लब्ध्वा दृब्धिं त्वत्प्रणामाञ्जलीनां
मौलिर्मौलिश्रीस्पृहां मुञ्चतां मे ।
रुन्द्धां संध्येवोज्ज्वलैषा प्रदोषं
काषायश्रीर्द्रागदुकूलादरं च ॥ २७ ॥

संविद्धर्मा स्मृत्युपस्थानशस्त्रो
योग्यं युग्यं प्राप्य सम्यक्प्रहाणम् ।
आर्याष्टाङ्गोत्तुङ्गमार्गाग्रसैन्यः
क्लिश्नन्क्लेशारीन्नवो ऽस्म्यद्य राजा ॥ २८ ॥

इत्यभ्यर्थ्य क्षमापतौ भिक्षुभावं
बुद्धानुज्ञैकप्रतीक्षे स्थिते ऽथ ।
कालप्रेक्षी दम्यदीक्षादमस्य
स्वामी विश्वव्याजहा व्याजहार ॥ २९ ॥

सत्यं सत्यां सत्यदृष्टौ सुदृष्टे
पात्रं पुत्र ब्रं भृशं भिक्षुवृत्तेः ।
कालस्त्वस्यास्ते प्रतीक्ष्यः कियान-
प्यायातीच्छा प्राप्तकाला हि सिद्धिम् ॥ ३० ॥

ये संस्काराः प्राक्प्रजाकार्यमार्याः
कार्यं सूतास्ते ऽत्र राज्यध्वजेन ।
तेषां शेषं भद्र भुक्त्वा फलांशं
स्मर्तव्यो ऽहं विद्विषां काल काले ॥ ३१ ॥

मा भोगेभ्यो भङ्गुरेभ्यः प्रकृत्या
मा प्राणेभ्यो मा श्रिये मा यशोभ्यः ।
श्राद्धः शुद्धिश्रद्धया शाधि साधो
पृथ्वीं पृथ्वीरत्न रत्नत्रयार्थे ॥ ३२ ॥

बुद्धे बुद्धिं धत्स्व बोधाय बोधे-
स्तिष्ठानिष्ठे भक्तिधर्मेण धर्मे ।
श्रीसंघातं प्रापय स्वार्यसंघं
द्राघीयस्याः संपदो ह्येष पन्थाः ॥ ३३ ॥

जात्यन्धो ऽन्यस्त्रीजनालोकलौल्ये
दृश्यं द्रष्टुं देववद्दिव्यदृष्टिः ।
उर्वीमुर्वीमाप्य कीर्तिं प्रशास-
त्त्वस्तायस्तिर्यो ऽस्ति सो ऽस्त्यस्ति नान्यः ॥ ३४ ॥

रागो मैत्र्यां द्वेषपोषः प्रमत्ते
लोभो धर्मे सत्यमाने ऽभिमानः ।
येषामेते तेषु भान्त्येव भावाः
स्थानावेशेनेह दोषो ऽप्यदोषः ॥ ३५ ॥

यस्यादत्तादानमाद्यं निदानं
प्राणाः प्राणिप्राणितव्यातिपातः ।
रक्षा कामं काममिथ्याप्रचार-
स्तस्मात्पापात्ते विरामो ऽभिरामः ॥ ३६ ॥

कृत्वान्यासां स्पर्शमात्रं क्रियाणां
यः पुष्णाति प्रेमतः पुण्यपालीम् ।
सा श्लाघ्याशा वासरश्रीरिवार्का-
त्तस्माद्भेदं नैति लोकान्तरे ऽपि ॥ ३७ ॥

धर्मे श्रद्धा संमतिः सत्यसारे
दाने दार्ढ्यं संप्रदायो दयायाम् ।
क्षान्तौ क्षोदः प्रेम पुण्ये दमे दृ-
ग्येषां मुक्तास्ते गृहस्थाश्रमे ऽपि ॥ ३८ ॥

धन्विन्धिन्वन्पुण्यपण्यं पुषाण
द्वेष्यं द्वेषोन्मेषमुष्णं मुषाण ।
धीकालुष्यं कान्तिकोषं कुषाण
श्रेयो ह्यग्रे धर्मनिम्नक्रियाणाम् ॥ ३९ ॥

मन्मायातस्ते समुत्तीर्णमाभिः
संगच्छस्व स्वाभिरुच्चैश्चमूभिः ।
इत्थं शास्ता तं प्रशास्य प्रशस्यं
भूतोत्तारे तारभूतिस्तिरो ऽभूत् ॥ ४० ॥

संबुद्धस्यानुग्रहप्रत्यवेक्षा-
पक्षप्राप्ते कोशलेशो ऽपि तस्मिन् ।
पोषायेन्दुः पूषणीवोपलिल्ये
भर्तुर्भावो यत्र भृत्यस्य सो ऽध्वा ॥ ४१ ॥

ऋच्या बौद्ध्या सो ऽथ संभूय भूयः
स्वैरी स्वैश्चान्यैश्च सैन्यैः शिवोत्थैः ।
लीलावत्यामेत्य लीलाः प्रचक्रे
चक्रे धर्मे संगलन्मङ्गलाय ॥ ४२ ॥

विद्याशाली शीलशोभासुभिक्षो
भिक्ष्वाचार्यश्चन्द्रमित्राभिधो ऽभूत् ।
बौद्धी बुद्धिर्यं श्रिता शुद्धिसाधुं
सौधं चान्द्री चन्द्रिकेवोच्चचार ॥ ४३ ॥

प्रेष्ठाद्गोष्ठीधर्महर्म्येण धर्म्या-
न्धीमन्मध्ये ऽध्येषणां प्राप्य तस्मात् ।
भट्टार्कस्वाम्यात्मजेन प्रणिन्ये
सूक्तिः सक्तश्रीः शिवस्वामिनेयम् ॥ ४४ ॥

मध्येकश्मीरं शुद्धिमाह्लादकत्वं
प्राप्तात्प्रालेयस्पर्धयेवाथ वृद्धिम् ।
काव्यात्कृप्तो ऽस्मात्कल्पतां पुण्यराशिः
प्राणिप्राणानां प्रीणनश्रीः शिवाय ॥ ४५ ॥

स्तोत्राह्निकाङ्कस्य काश्मीरकस्य भट्टश्रीशिवस्वामिनः कृतौ
कष्मिणाभ्युदये महाकाव्ये शिवाङ्के ऽभ्युदयलाभो नाम विंशतितमः सर्गः ॥

॥ समाप्तं च काव्यमिदम् ॥

Selected variant readings[1]

1.2ab In N, the syllables from र to स्यू are broken off at the end of the first and the beginning of the second line. — In N2, the second stanza is omitted in the main text, but added to in the lower margin. Unfortunately, the text is mostly illegible, and particularly the syllables omitted in N cannot be read. Here we rely on GS. However, °नाभिः seems to be more likely than the conjectural reading °नान्तः of GS.

1.3d व्यधादिवि दिवि N, व्यधादिव दिवि N2.

1.10d °वेशाऽर्पिता° N, वेशार्प्पिता° N2.

1.25b °पुरः N, °धुरः N2, °परः GS (= M3). Is GS to be preferred?

1.26a उ(त्थ)म्म्य° N, उत्तम्म्य° N2.

2.6c °विष्ठर° N, N2.

2.7c दृशौ N, N2.

2.31c सत्कशुशल कौशला N.

4.15b °मन्नाः N, °मन्नाः N2.

---

[1] The selected variant readings list all those cases where the edited text deviates from our main manuscript N, with the exception of a few well-known spelling peculiarities such as the duplication of consonants after *r*, the reduction of *ttva* to *tva*, of the free interchange of a class nasal with the *anusvāra*. The exact wording of N can be found in the diplomatic transcript of the Japanese edition, Kyoto 2007. As a rule, we also report in all those cases the readings of the closely related manuscript N2. N2 is our only witness for the four folios of N which are lost (15, 16, 26, 35) and the damaged portions of N which amount to 1 ½ folios. Indistinct letters are given parentheses. GS refers to the text as edited by Gauri Shankar (Lahore 1937 and Delhi 1989), M and M3 to the two manuscripts from Chennai (formerly Madras) used for his edition. A full critical apparatus can be found in the edited text of the Japanese edition, Kyoto 2007.

4.22b °ह्वियवन° N, °ह्वृचियवन° N2.

4.29c ज(ह)स्य N, जडस्य N2.

4.40b ममाजौ GS, मयाजौ N, N2!

4.43d पर्यण्य° N, पर्जन्य° GS (= M, M3), N2.

5.23d नयनिश्रेणि° N, N2.

5.24d सोपि N, सापि N2.

5.37c विरोधिनी GS (= M, M3), N2, विरोधिनीं (?) N.

5.42c °विशङ्कटो GS, °विसंकटो N.

5.45b ददर्शे N, ददृशे N2, GS (= M, M3); metre!

6.10b °वार्याः (?) N, °वायाः N2.

6.11d °फला हि GS (= M, M3), N2, °फलानि N. Is the *lectio facilior* to be preferred?

6.51d लोकेनाराध्यत GS (= M, M3), लोकेनोत्पद्यति [!] N2, N not available.

6.53b सालबकुले GS (= M), शालबहुले स्म [!] N2 (metre!), N not available.

6.55d इभानुकारम् GS, इहानुकारं N2, N not available.

6.56a निरङ्कुशं GS (= M), निरङ्कुशा N2, N not available.

6.56bd गलदलि° GS (= M), गलदल° N2, N not available.

6.57a लक्ष्मीं N2, N not available.

6.58d °मे om. N2! N not available.

6.59a पयोपदधातीह* GS (= M), प(रो)दयधियेह N2, N not available.

6.59d °ना श्रीमुखाम्बुरुहचुम्बनतन्तुचक्रे* GS (= M), नागीमुखांबुरुह{{चुम्बन}}चुंचुवक्रे N2, N not available.

6.65b दक्षेन्द्रिया ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ nadyā GS (= M); read शमविनो? N not available.

6.82a °कृष्टै° GS (= M, M3), °कृष्टे° N, N2

7.7b उद्यम्याद्रि° GS (= M, M3), उद्दस्याद्रि° N, N2 [!] (read उद्दभ्या-

द्रि°? Cf. √दभ् and √दस्)

7.13b °करालोच्छित° N, °करालोच्छ्रित° GS (= M, M3), N2

7.13c बभ्रु भू° N, बभ्रुर्भू° GS (= M, M3), N2

7.16d शिवरस्य N, शिबिरस्य GS (= M, M3), N2

7.17a मीलङ्गो° N, N2 (?)

7.19d °वपुःश्रीः GS (= M, M3), °चयःश्रीः N, °चयश्रीः N2

7.31c °न्यास° omitted in N, but available in GS and N2!

7.31d °क्ष्माधरपीथो° N, N2 (unmetrical!)

7.34a °सौधा° GS (= M), °सौया° (?) N, °सौघा° N2

8.4a विलीय GS (= M), निलीय N2, N mutilated

8.5b पपुषा GS (= M, M3), पपुया N2, N mutilated

8.10d °विलासिना GS (= M, M3), °विकाशिना N2, N mutilated

8.14c अवक्षतिभि° GS (= M, M3), अविक्षितिभि° N, N2, अधिक्षितिभि° *ex coniectura*

8.21b दुःस्थितिम् GS (= M), दुस्थतं N, दुःस्थतां N2

8.22c (ऽ)रुणता° GS (= M, M3), N2, रणता° N [!]

8.32d °गमरुधामरिधास्य ∪ — ∪ — * GS (= M), GS fn. "M is not clear in d for the lacuna. It has सिषेविता," °गमरुधा (21a) ⟨⟨ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ‖ ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪⟩⟩दास्यते N, °गमरुधामरुधान्त्यपि सेव्यता N2.

8.34b °विधित्सया GS (= M), °दिधित्सया N2, N mutilated.

8.40b °सटा° GS (= M), GS fn. "M3 तट for सटा," °सट° N, N2

8.41b चन्द्र° GS (= M), मित्त्र° N, मित्र° N2

8.43c °रुच्यसितै° GS (= M, M3), °रूप्यसितै° N, °रूच्यशितै° N2

8.44d दशादिशः शदिशन्त*महीतला GS (= M), दश दिशः शदिशस्तमही-तलाः N, °तला N2

8.49d जनवशी GS (= M, M3), N mutilated, जववशी N2 (yamaka!)

8.53d कपिशाव° GS (= M, M3), कपिशाच° N2, N mutilated

8.54d तनून्यधात् GS (= M, M3), GS fn. "N begins with धात् the last word. M3 तनु व्यधात् for तनून्यधात्," (22a)(..)धात् N, तनूरधात् N2

8.58d फलिनी° GS (= M, M3), हलिनी° N, फलिनी° N2

8.60a अपतितं GS (= M, M3), अगततिं N, अमुततिं N2

8.60b °ग्रामं N, °ग्राम° GS (= M, M3), N2

9.1d वनावनीं GS, GS fn. "N अवनिं for अवनीं," वनावनिं N, वनावलिं N2

9.6d °कलशेन GS, °कलसेन N, N2

9.14c सुकेसरैः GS, GS fn. "M स for सु with केशरैः" [!], सकेशरैः N, N2

9.15b रतार्थिनीं GS, रता(.)थिना N, रतार्थिनी N2

9.36c असज्ञि GS, N, and N2. The grammatically correct form would be असञ्ञि.

9.37a रतं दधत् GS, र(3) ⟨⟨ — ∪ — ⟩⟩त्, रतिं दधत् N2

10.4a °चूड° GS, °चूला° N, °चूडा° N2

10.8c अविलक्षणां GS, N2, अविलक्षाणां N

10.17c ससञ्ज GS, GS fn. "M ससर्ज for ससञ्ज," ससज्ज N, N2

10.23d One expects मह्लौ, as in xiv.29a.

11.4c गतिकर्कश° N2 (unmetrical), नातिकर्कश° GS

11.5c °स्नपित° N2

11.6b °शफं GS (= M), °सहं N2

11.6c समजनि GS (= M), ससजनि N2

11.7d परपरिभूतिषु GS (= M), परपरभृतिषु N2 (metre!)

11.8a °भृतां GS, °भृता N2

11.8d °सुता° GS (= M), °जुषा° N2 (apparently influenced by the preceding °जुषा)

11.9a °ताशया प्रथिमता * GS (= M), °ताशया प्रथितो N2. The reading

of M (प्रथिमता) is unmetrical. Before or after °श° a short syllable is missing.

11.9b विहततमो° GS ex conjectura, GS fn. "M has विजित for which विहत is suggested." विजित° N2; °गतिर्विजित° GS (= M), °गतिविदित° N2 (°गति° is unmetrical)

11.10d रुरुचे ऽथ GS (= M), रुरुचैथ N2

11.11a °स्थगितस्य GS (= M), °स्थिगितस्य N2

11.11b अवनतिमागताः GS (= M), अनवनतिं गताः N2. From the point of view of content the reading of M is also possible although it produces a slightly different thought and image. — °कान्ति° GS (= M), °कान्त° N2.

11.11d स्रुति GS (= M) °श्रुति° N2

11.12c अतिष्ठिपद् GS (= M), अतिष्ठपद् N, N2

11.13b व्रुडितनो° N, व्रुडिततनो° GS, N2

11.16b No avagraha in N. — N seems to read °कर° instead of °कारि°, however this is metrically impossible.

11.17b विसृमर° GS ("N दधदतिदीर्घ for विसृमरदीर्घ"), दधदिति N, दधति N2 (unmetrical)

11.32a अनुकरशीतमुख इव भैरवता वहता GS ("N अनुकरणाभिमुख for अनुकरशीतमुख"), अनुकरणाभि(5)मुख्य-भर-भैरव-भैरवता N (ai in the first भैरव seems to be erased), N2 (°भेरभैरवभैरवता°)

11.32b बहु-बाहु-षण्ड-परिपुञ्जनया नृपुरम्* GS ("M3 यानपरं for यानृपुरम्"), वह-बहु-बाहु-षण्ड-परिपुञ्जनया नु परम् N, वहबहुबाहुखंडपरिपुंजनया नु परं N2

11.34b ससञ्ज GS, ससज्ज N, N2

12.6b °शची° GS, N2, °सची° N

12.9a ऽभियातः GS, ऽभियातेः N, भिघातुः N2

12.9b इवाथ रोद्धुम् GS, इवावरोद्धुम् N, इवाधिरोढुं N2

12.27d वेष° GS, N2, वेश° N

12.31a सद्वृत्तगुणान्वितेन GS, सद्वृत्ततयान्वितेन N, सद्वृत्तनयान्वितेन N2

13.2d प्रमदाश्रु° GS, प्रमदास्रु° N, N2

13.9d °सीधुभिः GS, N2, °शीधुभिः N. — Cf. 13b and 15d where GS reads शीधु°, 22b where GS has again सीधुः (N शीधु°), and 25b where both GS and N read सीधु°.

13.19 °सायक°, GS, °शायक° N, N2

13.21c चषके प्रतिमोदयादनीचै° GS, चषकप्रतिमोदनीवै° N, चषकप्रतिमोद-यादनीचै° N2

13.26d गरिम्णा GS, N2, गरिम्ना N

13.28a जहार GS, विजहार N, N2 (विजहार is unmetrical)

13.29b विभक्ता GS, N2, विभक्ताः N

14.1b मानावृत्त्या GS, N2, मानावृत्या N

14.13d °विन्यासेन GS, °विन्यासन्तु N, °विन्यासं तु N2

14.16b प्रेम्णा GS, N2, प्रेम्ना N

14.24b पट° GS, पुट° N, पटु° N2

14.24d ज्वलति GS, N2 ज्वलिति N

14.28b °च्छेदादङ्गं GS, °च्छेदानङ्ग N, N2

14.34a अभवाम वा GS (= M, M3), अभवाम किं N, अभवाम वा N2

14.35a भूयान्वेषो GS (= M, M3), भूयाम्विषो N2

14.36b विहित° GS (= M, M3), विदित° N2

14.36c °रूपै° GS (= M, M3), °रुच्ये° N2; °शये GS (= M, M3), °शयो N2

14.36c विश्रम्भार्द्रे GS (= M, M3), विश्रंभाद्धि (?) N2

15.1c °तरजनी° om. N2

15.2c निरसिसिषते GS (= M, M3), निरसिसियते N2 (unclear!)

15.3b आर्द्रानिद्रां N2

15.5a °ताङ्घ्राः GS (= M, M3), °तांगाः N2

15.5b प्रापुः GS (= M, M3), प्राप्तः N2

15.6a स्रस्तस्वपांस्तु° GS (= M, M3), श्रस्तस्वपास्तु° N2

15.7c कम्बुना GS (= M, M3), कंचुना N2

15.8c व्यथयोः N2 (the 3 short syllables यति त are omitted)

15.13a रागि° GS, N2, राग° N

15.21c ज्योत्स्नां GS, जैह्म्यं N, जैघ्र्यं N2 (N is the *lectio difficlior*: "dimness, darkness")

15.24b °मलजलजलकण° GS, °मलजलकण° N, N2 (metre!); °स्यन्दि-नीभिः GS, N2, °स्यन्दनीभिः N (N is also possible!)

15.25c संविधातुं GS, N2, सविधातुं N

15.25d निःश्रेणिभिर् GS, निश्रेणिभिर् N, N2

15.26a °हस्तैः स्तन° Gs, N2 °हस्तैस्तन° N

15.28b व्यञ्जन्त्येव GS, N2, व्यञ्ज्यन्त्येव N

15.28c उदयं GS, N2, उदयत् N

15.28d °भुवनभवनापूरि GS, °भुवनरचनासूरि N, °भुवनरवलासूरि N2

15.30b हुंकृतं GS, झङ्कृतं N, संकृतं (< झंकृतं!) N2

15.30d रुणरुणाशिञ्जितं GS, झणझणासिञ्जितं N, N2. — In xiv.20b we have °शिञ्जितं!

15.35c नष्टानष्टान्झगिति GS, नष्टान्नष्टान्झगिति N, N2 (नष्टान्नष्टां झगिति)

15.36c °खण्डे GS, N2, °षण्डे N

15.40d तदा कृतप्रतीक्षः GS, स दर्शकप्रतीक्षः N, स दर्शकप्रतीक्ष्यः N2

16.1a अथोत्साहवतेव GS, N2, अथोच्छाहवतेव N

16.10a मखा° GS, सुखा° N, मुखा° N2

16.11a रेजे Gs, भेजे N (indistinct), N2

16.13b सभासंभावनां सत्यां सत्यः सत्यं समाददे GS, सभां संभावनालभ्यं सभ्यः सो ऽभ्यासमानशे N, ~ सऽभ्यासमा(न)शे N2

16.36b लक्ष्येण लक्ष्मणा GS, लक्ष्मैणलक्ष्मणा N, °लक्ष्मणो N2; लिप्यते N, लिख्यते N2

16.39b सूरे GS, शूरे N, N2 ("euphonic evidence!")

16.51a माङ्गल्या GS, मङ्गल्यो N, मङ्गल्या N2

16.51b सूर° GS, GS fn. "M शूर for सूर," शूर° N, N2 (cf. 16.39b)

16.55a °युक्त्या कुणपः GS, °युक्त्यो कुणयः N, °युक्त्या कृणयः N2

16.56b वेलावलय° GS; वेलाचलये N (unmetrical!), वेलावलाये N2

16.58a किमेतत्क्रोध° GS; किं ते मत्क्रोध° N, किं ते स क्रोध° N2

16.66a अभ्याशा° GS, अभ्यासा° N, अभ्याम° N2

16.66b अपथ्यार्थं GS, अपथ्यार्थे N, अपथ्यार्क्के N2

16.69a नार्यः GS, N2, ऽनार्यः N

16.72b यदुग्रमपि* GS, य उग्रमपि N, N2 (उ° looks very much like दु°)

16.82b क्षयेण मुग्धास्मत्° GS, धायेनमूर्द्धास्म N, वायेन मूद्ध्नो स्मत्° N2; क्षुरवत्खराः GS, N2, क्षुररत्खराः N (or क्षुररखराः)

16.84a सेनान्यं यस्य पस्पर्श सामर्षमिव मारुतम् GS, स्पर्शार्थपस्पर्शासा-(म→मा)मर्शामिव मारुतं N, स्पर्शार्थपस्पर्शाम्यर्शामामर्शामिव मारुतः N2 (wording completely unclear)

16.94a °र्यश्रीर्निर्भयो GS, °र्यश्रीर्नि(7)भरो N, °र्यश्रीर्यश्री निर्भरो N2

16.95b क्रुधादित्यो ऽतमद्युतत्* GS, ऽद्यु(तद्यु)ता (8) ता N, द्युतद्युता N2

16.97a सावेशामशिवां शिवौ GS, N2, सावेशामशिवौ N

16.97b निश्चिक्युर्लो° GS, N2, निश्चिक्यु लो° N

16.100a प्रक्षोभारम्भसंरम्भ° GS, N2, प्रक्षोभारम्भारम्भसंरम्भ° N (metre!)

16.108a अमर्षान्निर्ज्वलिष्यतः GS, अमग्नोर्जंज्वलिष्यतः N, अमग्नोर्ज्जाज्वलिष्यतः N2

16.110b °सह्योर्जं GS, °सह्योजैः N2, °स(ह्योर्जे) N *secunda manu*

16.111b आदिशत GS, आदिशेत N, आदिसत [sic] N2

16.112b भूपस्त्रियः GS, सूरस्त्रियः N2, N illegible

16.114a संमत° N2; °वर्त्मनः N, °वर्म्मणः N2

16.115a बाष्पधारा° GS, N, वाराधारा° N2

16.115b दूरोऽधो N2; नेत्रददुर्दिननीरदः GS, N (°दुर्द्दिन°), नेत्रनीरददुर्द्दिनः N2

16.116a °मालया GS, N2, °मालयाः N

16.117a अनुव्रज्य GS, अनुव्र(न्या), N, N2; °मुविश्रस्ताकांची° N2

16.118a सास्त्रा दृष्टि° GS, सास्त्रा (दृष्टि°) N, सा(प्रा)मृष्टि° N2; पादाग्र° GS, पादग्र° N2, N illegible

16.119b ऽकृत GS, कृत N, N2

16.120a °भृंगभाभिर्म्मत्सेदविंदुकं N2, GS fn. "N °भानियत् for °अभिन्न" [?], N mostly illegible

16.120b °भस्माशरश्रीवावहन्मुखम् N; शोकाग्निमभस्मांशसारश्रीवावहन्मुखं N2

16.121b भयादैक्षीदिवैणाक्षी GS, GS fn. "[N] उपादिक्षदिवैणाक्ष्या for the above," उपादिक्षादिवैणाक्ष्मा N, उपादिक्षदिवैणाक्ष्या N2

16.122a पानं पाणौ* GS, GS fn. "M पाणियाविति for which पाणौ पाययति is suggested," पानपारीं पाययति N2

16.123a लीला° GS, N, नीला° N2

16.124a याता GS, GS fn. "M प्रीता, N यातः for याता, suggested," यातः N, N2

16.126a अस्ति तत्प्रसवाह्लानां* GS, [a] (तप्र)सवाह्लानां N, अस्मितप्रसवां ह्लानां N2; Sic GS, N, N2! Cf. Jakob Wackernagel, *Altindische Grammatik*, I, Göttingen 1957, pp. 319-320.

16.126b प्रियप्रवास° GS, N2, प्रिय(7)प्रियप्रवास° N

16.127a ते सा —— सरागं च सोष्मसां —— युद्भटाः GS, संययुर्भटाः N2? Read साशं ययुर्भटाः?

16.129a शूराग्र्यश्रेणिगर्जद्गजरथतुरगस्यन्दस्यन्दिदर्पे GS, (शूनाश्वश्रेणि) – – ∪ ∪ ∪ ∪ (रजवस्यन्दनस्यन्दिदर्पे) N, शुलाग्रश्रेणिगर्ज्ज गमजरजव-स्यंदनस्यंदिदर्प्प N2

16.129d प्रेङ्खन्निस्सङ्घसङ्घ° GS, प्रेङ्खन्निःसङ्घ° N, प्रेंखर्न्निःसंख्यसंख° N2

16.130b क्षितीन्द्रान् GS, क्षितिध्रान् N, क्षितीध्रान् N2

16.130+ सैन्यप्रस्थानो GS, दूताधिक्षोभो N, N2

17.1b °त° om. N!

17.3a °जलधेरिव रवो N2

17.9c °जिग्रसिषु° GS, °जिग्रसिष N, °जिग्रसिक° N2

17.19b मुखरागैः GS, सुखरारैः N, मुखलैश्च N2 (unclear)

17.20d आजिभूव्यजनकै° GS, N, GS fn. "M राजिभिर्ध्वजनकैः for the above," आजिभृत्यजनकै° N2

17.21d विषमदृष्टिभि° GS, हृषि च हृष्टिभि° N, खहृदि च हृष्टिभि° N2

17.23a शङ्ख° GS, N2, मङ्ख° N

17.31a रभसाद् GS, नभसा N, N2

17.31b °रिषुभि° is omitted in N, available in N2!

17.32a °मूर्तेर् GS, °मूर्त्ते N, °मूर्त्तेर् N2

17.33d °सुखेन GS, N2, °मुखेन N

17.34b तरन – तुरङ्गाः* GS, तर(ङ्गे)न N, तरगेन N2 (unclear; the metre requires a short syllable before °गेन)

17.35a शफशिलाशत° GS, शफलिलाशत° N, शरशिलाशफ° N2

17.35b °भावमथाङ्गात् GS, N2, °भावः पठाङ्गात् N secunda manu

17.35d स्त्यान° GS, GS fn. "N व्योम, M ध्वान for स्त्यान, suggested," ध्याम° N, व्याम° N2

17.36b श्याम° GS, ध्याम° N, व्याम° N2

17.37c रजसार्द्रा GS, रजसान्द्रा N, जरसार्द्रा N2

17.37d पलायन° GS, N2, पलायना° N (metre!)

17.39d निष्ठितेषु GS, विष्ठितेषु N, (त्रि)ष्ठितेषु N2; रणरेणुतमःसु GS, रणवेणु-तमस्सु N, रणतुण्डतमःसु N2

17.40d इवोदैत् GS, इवो(दी)त् N, इवोदीत् N2

17.41a °द्विपोत्थ° GS, °द्विपाथि° N, N2 (< °द्विपोत्थ°)

17.45a चक्रचाप°, चक्रवाप° N, चक्रवाक° N2

17.50cd °मुर्छानुद्यतो GS, मूर्च्छान्नुध्यतो N, °मूर्च्छाल्लुठ्यतो N2

17.50d सुधयौक्षत् GS, युधि योधान् N (योधान), N2 (unclear; where is the predicate औक्षत् of GS?)

17.53a °युद्धाः GS, °युद्धा N, N2

17.53d संक्रुधो GS, सक्रुधौ N, सक्रुधो N2

17.54d °गुरूद्धरणाभम् GS, GS fn. "M उद्धरणाभम्for उद्धरणाभम्," °गुरूहरणाभ्रं N, तर्प्पितांक(ग्गु)रूद्धरणाभम् N2

17.55b °चर्म° GS, °वर्म° N, °वर्त्म° N2

17.55d अकल्पित° GS, अकल्कत° N, अकक्षत° N2

17.56b निरतृप्यत् GS, निरुदन्यः N, निरुदन्यन N2

17.57c °घोर° GS, N2, °घोन° N

18.11b घ° is omitted in N!

18.29a ∪ ∪ शिखा° N, सविशिखा° N2

18.29b उच्छ्रायिनी N, N2

18.32a युगञ्जरज-सादिनम् N, युगन्धरजसादिनी N2

18.32b °सादिनी N2

18.33a °नृपाचित° N2

18.80a स्वीकृता ततः GS, N2, स्वीकृतातः N!

18.148b प्रातिहार्यै° N2, प्रातिहार्यैं° N2

18.149d प्रातिहार्यै° N2, प्रातिहार्यैं° N2

19.13b_b Read गुरुस्स?

19.21a_a सारेण N2

19.25a_b °दीहनल° N2

19.29a_b कोशल° N, N2

19.35a_b सुमहत्ता° N2

19.36a_b °लासो N2

20.8d °मण्णंः° was obviously added to in the lower margin in N (now broken off); mark of omission in the main text; उण्णांमण्णंः° N2

20.11bc । भा° is broken off in N, but available in N2.

20.12d °न्त्री is broken off in N, but available in N2.

20.14a लुभ्यं is broken off in N; लुभ्यन्नभ्य° N2.

20.16b °दान° is broken off in N, but available in N2.

20.17c °मालां is broken off in N, but available in N2.

20.18c सप्रकाशः N2

20.18d °षु ध° is broken off in N, but available in N2.

20.21bc । या is broken off in N, but available in N2; °त्य° corrected as °त्या°.

20.22bc °गं रा° is broken off in N, but available in N2.

20.23d °णा° is broken off in N, but available in N2.

20.25a °क्षी is broken off in N, but available in N2.

20.26b °भ्ये is broken off in N, but available in N2.

20.27c °द्धां सा is broken off in N, but available in N2.

20.28d °शा° is broken off in N, but available in N2

20.30a °दृष्टौ is broken off in N, but available in N2.

20.31c The upper part of the letters ध्वजेन । तेषां is broken off in N; °ध्वजेन । तेषां N2

20.34d स्रस्त° corrected to स्रस्ता° N, श्रस्ता° N2

20.37c वारसंश्रीर् (?) N, वासवश्रीर् N2.

20.43b चन्द° N, चन्द्र° N2

20.46+ °त° is omitted (in विंशतितमः) in N, विंशतितमः N2

After the colophon of canto xx, the following two stanzas are added:

विदितबहुकथार्थश्चित्रकाव्योपदेष्टा
यमककविरगम्यश्चारुसंदानभाणी ।
अनुकृतरघुकारो ऽभ्यस्तमेण्ठप्रचारो
जयति कविरुदारो दण्डिदण्डः शिवाङ्कः ॥ ४६ ॥

ग्रन्थः सहस्रमेकं सप्तशताभ्यधिकमधिकधीमद्भिः ।
अपि वर्णाः षड्विंशतिरिति गणितः कष्फिणाभ्युदयः ॥ ४७ ॥

Index of Verses

अखर्वमौर्वाग्निमिवोदधेः प्लुतं ६.१

अग्राहि नीव्रजविजर्जरकक्षकूट० १.३०

अग्रे विकीर्णानिभृतप्रणयार्द्रवाक्य० १३.४०

अघटयन्मदनस्य सरोगृहे ८.४३

अङ्गसि रीणमसच्चेद् १९.४३क

अङ्ग-सिरी णम सच्चे १९.४३ख

अङ्गे ऽङ्गे करदलिताङ्गदारुणाश्म० ३.२१

अङ्गे ऽङ्गे प्रतिफलितैर्महीपतीनाम् ३.४

अङ्गे स्त्रीभिः प्रियपरिमलाशङ्कया श्लाघितश्रीः १५.३१

अचल एष चकास्ति सुरश्रियां ६.६०

अचलतटीतिरोहिततयोन्मुखभावभृताम् ११.१९

अचलश्रृङ्गजुषस्तडितो दधुस् ८.३१

अच्छाच्छाभिर्मुक्तिमुक्तालताभिर् २०.६

अच्छिन्नदानजलसंततिसिक्तभूभिर् १.१८

अतनुकेतनयष्टिरनीचकैः ८.१४

अतिगतां जलदोत्थमुपप्लवं ८.४७

अतिबलवति शत्रौ तुल्यशौर्योदये वा ४.२५

अतृप्तमुच्छ्वासतरङ्गितानि १२.४३

अत्यायतैर्नियमकारिभिरुद्धतानां १.३९

अत्युज्ज्वलोर्मिकमहाकटकप्रकाशम् ६.४३

अत्यौत्सुक्यात्परवशादृशो यामनिर्वर्णिताङ्गाः १५.५

अत्रान्तरे नृपमुपेत्य विचित्रबाहुर् ५.५०

अथ क्रमान्मुग्धमृणालकन्द० १२.५

अथ तदवयवावमर्शलीला० १०.११

अथ म्लानचमूवल्ली० १८.१

अथ रुन्धन्द्विषामाशाः १८.८९

अथ वनगहनान्निरीय पृथ्वी० १०.१

अथ सदसि समस्तायस्तभूपालचक्रे ४.१

अथ समं क्षितिपालमनोमुदे ८.१
अथ सरिदरविन्दवृन्दसर्पत्० १०.१५
अथ सुदृशां प्रियप्रणयविभ्रमभावनया ११.१
अथाचलालोकनलोललोचनं ६.११
अथात्यये गगनविहारभुग्भुवां ९.१
अथाददे तत्क्षणमात्रविघ्न० १२.२२
अथान्तर्दृप्तनागाद्रौ १८.५६
अथापरो ऽपि भूपाल० १८.५१
अथाष्टकः स्मरन्प्रीती १८.४६
अथेषदाधूततमोऽनुबन्धा १२.१
अथोत्तराशानृपमण्डलक्रिया० २.१
अथोसाहवतेव श्रीः १६.१
अद्योदीर्णं दीर्णमान्ध्यं ममाक्ष्णोर् २०.२४
अद्रिनिर्दलननिर्दयवज्र० १७.४
अद्रिर्वातायातविकाशिद्रुमबाहुः ७.३
अधिकविषक्तकूबरियुगानमदंसभुवो ११.४
अधिगतं परिरम्भसुखामृतं ८.५
अधिगतजिह्मभावमुपपादितसंघटनाः ११.७
अधिशिरसमिहासौ रत्नरम्भा मुखाग्रे ६.६३
अधिष्ठितं नूनमनूनधामभिः २.४९
अनतिशयेन भुक्तसहवाससुखाः सुधियो ११.२३
अनधिगतनृपाज्ञाविघ्नितेच्छेषु दुःस्थ० ४.२
अनर्थो नायमल्पस्ते १६.४१
अनल्पसत्कारसहस्रसंयतैः २.४६
अनल्पसच्चाः कटकैः परिष्कृताः २.९
अनश्वरेणेश्वरभूतिभागिना २.३३
अनुकरणाभिमुख्यभरभैरवभैरवता० ११.३२
अनुनयगुरुर्गोष्ठीबन्धो सुखासवसंपदां १४.८
अनुपचितभुजोर्जो निर्जिगीषाजडो वा ४.१२
अनुमतमिवानेतुं पोषं तमीतमसां कुलं १४.३
अनुब्रध्ना (?) सुविस्रस्ता १६.११७

अनुसृतमार्द्रया कमलिनीमकरन्दरुचा ११.५
अनेकमेको जगदन्तरं तरन् २.४२
अन्तःस्थस्फुरदुरुमन्युवह्नि० ३.१९
अन्यथा क्व लघुश्लाघ्यं १६.७३
अन्यथोद्यानयात्रेव १६.५७
अपदिश्य मदोदयार्तिमन्या १३.३७
अपि किमिदमुदाध्वे क्रोधनाः श्यामशोचिः० ४.३५
अपि कृतवती येषु क्लान्तिं नवा नवमालिका १४.३०
अपि नयननिमेषोन्मेषमात्रं समस्ताद् ४.३३
अपि भृतनिभृताततातपत्रा १०.३
अपि यत्नप्रमृष्टस्य १६.५०
अपि विरचितसंस्थः क्षुद्रदोषान्धकार० ४.१६
अपुनर्वृद्धय क्रुद्धस् १८.११२
अप्याविष्टश्चटुषु युवतेर्नात्मकण्ठातिथित्वं १५.७
अबन्धि ताभिः कठिनावकृष्ट० १२.२६
अभङ्गुरग्राममपाश्रितश्रुति २.१६
अभिकबरि विलासवासनायै १०.३७
अभिन्नमर्यादमुदूढभूभरैश् २.४४
अभिमतेन निलीय निरन्तरं ८.४
अभिमानि महार्थमूर्जितं ५.१६
अभिविश्य विशां पत्युर् १६.१३
अभिषेणयतीशे नः १६.७५
अभ्यासाभ्यागतभ्रंशैर् १६.६६
अभ्युपेत्य नभसा रणशौण्डाः १७.३१
अभ्युपेयुषि विजर्जरभावं १७.४२
अमङ्गलानां मङ्गल्या १६.५१
अमणन्मृदु यत्पुरन्ध्रिरन्तः १३.१४
अमन्दमुद्यद्वसुधामहासा ६.४
अमलकमलकोमलाभिवेल्लत्० १०.१२
अमितमभ्यसितुं शरदत्ययः ८.५०
अमी दृश्यन्ते ऽद्रेः सविधजलधिद्वीपलुठिताः ६.६१

अमुं निदानं विदुरायतीनां ६.४२
अमुं मुक्ता द्विषां मल्लो १८.२०
अमुष्याकाण्डभूपीठ० १६.५६
अमृतद्रवमात्मसात्करिष्याम्य् १३.२३
अम्भोजेषु श्लथदलविशन्नैशतोयांशशीत० १५.३०
अयं समासः कर्तास्मि १६.६३
अय्य लसन्त पमादा १९.१०ख
अय्यलसन्तप मा दा १९.१०क
अरणी भा-साममहे १९.१४क
अरणी भासाम-महे १९.१४ख
अरुद्धमार्गः प्रतिहारवेदनात् २.१९
अर्कज्योतिर्मौहि महानीलशिलोत्थं ७.८
अर्चाचर्चां चाटुचर्याभिरुच्चैः २०.१
अर्थो ऽनणीयानाख्यातस् १६.२३
अर्धावबद्धच्युतवेणिपुष्पा १२.४५
अर्हामर्हत्त्वस्य मन्ये तवामूं २०.१२
अलक्तकच्छुरिततलैः पुनः पुनः ९.५
अलसं वचनं दृशो विलोलाः १३.२०
अव हे सत्तम गाहे १९.३१क
अव-लालो को वालो १९.१७ख
अवला-लोको वालो १९.१७क
अवसाददुरासदं सदः ५.४६
अवसितवासरावसरनृत्तरसोल्लसित० ११.२
अवहे सत्तमगाहे १९.३१ख
अवहो वासस आसे १९.३३क
अवहोवास-सआसे १९.३३ख
अवितथमथवैते यूयमस्पृष्टकोपाश् ४.३७
अविनीतिलतावसन्तमासः १३.३९
अविरतमविरक्ताः सन्ति चामी सहायाः ४.१७
अश्रमालस्यमालस्य १८.१३५
असकावुदयाय चिन्त्यतां ५.४२

असन्नतिं पृथुलनितम्बमण्डली० ९.९
असमञ्जसो ऽहि-तेजो १९.३९क
असमञ्जसो हि ते जो १९.३९ख
असमस्स रज्ज-वारे १९.४१ख
अ-समस्सरज्जवारे १९.४१क
असिताब्जपरागपांशुपिञ्जे १३.२६
असिधारोत्थिते न्यस्यन्न् १८.२२
असिसिर-कल्लो लेहे० १९.३८ख
असि-सिर-कल्लोलेहे १९.३८क
अस्तमापदिव दीनकरो ऽर्कः १७.३९
अस्ति प्रथा परमदैत्यसुखायनाभिः (?) १.२
अस्मितप्रसवाह्लानां १६.१२६
अस्मिन्क्षणे कामिषु तीव्रकामा १२.३७
अस्मिन्नास्ते सैद्धं सैन्यं नयनयनमनममवमवमममम ६.८०
अस्मै विस्मायिभासे ननु नमति न कः पापिनां वृत्तिमुच्चैर् ६.४८
अस्याकुण्ठा नीलकण्ठे ऽपकण्ठ० ६.४४
अस्योत्सङ्गासङ्गि मणिप्राकटमूर्तेः ६.२५
अह तोसा वुद्धो रण० १९.१ख
अ-हतो ऽसावुद्धोरण० १९.१क
अहमहमिकामत्या सत्यं शरासनयष्टिकां १४.५
अहि-लासो ऽज स-दारे १९.१२क
अहिलासो जस-दारे १९.१२ख
अहो सखे कृतमतिसाधु काननं ९.३
आकर्णिता विकलकोमलकिन्नरस्त्री० ६.२९
आकाङ्क्षन्समरमुरः करावमर्शं ३.३१
आक्रीडेषूत्तुङ्गतुलामण्डपदण्ड० ७.१५
आच्छोटच्छिदुरकरालहारमुक्तो ३.६
आततः समरभूशयनीये १७.४६
आताम्रा सपदि सुशर्मणो मुखश्रीर् ३.९
आत्मा कौरवमोक्षेण १८.७५
आनन्दाश्रुप्रसरसरसैरीक्षितैश्चक्रनाम्नाम् १५.१५

आनीतस्यावतमसमलैर्मंसलैर्विप्रलम्भं १५.२३
आपृच्छस्व श्रियो भोगाञ् १६.७८
आपृच्छे क्ष्मां रक्षणीया क्षमा मे २०.२६
आप्रश्नायार्थिता पत्या १६.११९
आप्लुत्योच्चैः सिन्धुषु संतेरुरथाश्वाः ७.३३
आबिभ्रती बभ्रु बभौ नतभ्रूः १२.२९
आमुक्तमौक्तिककरालतलेषु यस्याम् १.१५
आमृद्नन्तस्तम इव सरःसीम्नि संभूय पङ्कं १५.३७
आयान्तु द्विरदरथाश्वपुञ्जभाजां २.५२
आयो धनानि विभवस्स्वरसादरीणा १८.१२७
आररास धरा सर्वा १८.५९
आरोपिता त्रिवर्गार्थो० १६.१६
आरोहतो धिष्ण्यपदं हिमांशोर् १२.८
आर्तत्रासध्वान्तभेदप्रभातं २०.५
आर्यलोको ऽर्कभासश्च १६.९
आलम्बि मञ्जूज्वलशिञ्जितेन १२.३३
आलम्ब्योच्चैरध्वनि वैहङ्गममङ्गं ७.२०
आलिङ्ग्यार्तिस्फारितया पुष्करकोट्या ७.२३
आलोकेनातनुतमतमोमोषकेनाप्यमूषां १५.११
आवश्यायातिशयशिशिरैराप्लुतास्तीर्थतोयैर् १५.२४
आवीश्वासोपममरुदधिप्राच्यशैलाश्मशय्यं १५.१८
आशावल्लीकिसलयततिर्व्योमलीलाभ्रविद्युत् १५.२०
आसंसा रंमन्ता १९.२२ख
आ-संसारं मन्ता १९.२२क
आसा-देर णमो हे १९.२ख
आ-सादेरण मोहे १९.२क
आसाद्य सद्यो द्युतलं मयूखैस् १२.१०
आसीददक्षमानेष्टम्१८.१३७
आस्फोटस्फुटमणिभङ्गमङ्गदानाम् ३.७
इतः सकेशो लोकेश १८.९७
इति गिरमुपकर्ण्य मागधीयं १५.४०

इति तत्र निरस्तसंप्लवैश् ५.३६
इति तत्र सुबाहुभारतीम् ५.१
इति निरतिशयश्रीशीलशौर्यश्रुतो ऽसौ १.४४
इति नृपतिसमाजक्षोभपैशुन्यकारि २.५३
इत्थं गुणा दिशति ते सुखमल्पमुर्वी ६.७५
इत्थं ज्योत्स्नासमदमदिराक्षी चितासु क्षपासु १४.४०
इत्थं तथ्याः क्षमाधरवस्तुस्तुतिगर्भाः ७.१
इत्थं संरम्भजृम्भाविभवसरभसभ्रान्तभूयिष्ठभूभृद्० ३.४३
इत्यञ्चच्चक्रिचक्रच्युतिचलितचमूचारिचण्डोच्चचर्यं १७.५७
इत्यद्रावादधे श्रीर्ऋतुभिरगततिं संगता वल्गुवल्ली० ८.६०
इत्यभ्यर्थ्य क्षमापतौ भिक्षुभावं २०.२९
इत्यावृत्तिं शास्तरि स्रस्तवाच्ये २०.२३
इत्याहितावितरवारिशिवाभिषेकास् १०.४०
इत्युद्वृत्तसमुद्धतान्धतमसव्याधूतविश्वस्थितौ ११.३७
इत्योजस्विसभानन्द० १६.६४
इदं पुरे चित्रतरं च तत्र यन् २.४८
इदं हि तावत्प्रथमं पृथुद्युते २.२९
इदमुदयोपयोगि पुनरप्यभिभावि हि मा ११.१४
इयतीमेव वेलां ते १६.७९
इयमिह ननु नीतिर्भीरुलोकस्य माता ४.२६
इष्टान्मुदा हविर्धारा० १६.४
इह पल्वलचारिणां रवे ६.३०
इह भूः समूढनवनीरतावर्यमा ६.५८
इह या ह्यती खगसभारतीरामयान् ६.२०
इह वहति सरिति संश्रित० ६.३४
इह विरचितशुद्धवर्णशोभा ६.२१
इहास्थितो नियमसमुत्थया मुनिः ६.६८
उचितखचितचारुलोलचूल० १०.४
उच्चोच्चचन्दनतरूत्तरसालसक्त० ६.४९
उज्झन्नम्भः संभृतवन्यद्विपगन्ध० ७.२५
उट्टङ्कन्तः कुट्टितकूटैः खुरटङ्कैर् ७.९

उत्खनद्भिरसुखं निखिलानां १७.१९
उत्खाताहितकटकां निवेदयिष्ये ३.३३
उत्तम्भ्यमानमनुबन्धिकबन्धबन्ध० १.२६
उत्तानो ऽयं न च्छिदावान्न चान्यैश् २०.१८
उत्थाय श्रीवृक्षकलक्ष्मा परिवृत्तश् ७.३१
उदरभुवि तनूदरीरुदारं १०.२८
उदस्तमेकं चरणाब्जमासने २.१८
उदस्तया प्रियायान्या १६.११६
उदारतानुन्नतिरुन्नता धृतिः २.४१
उद्गर्जन्नर्जुनः कीर्त्या १८.११०
उद्घाटनोत्कटकवाटपुटध्वनीनि १.१३
उद्धर सेवा-सङ्गं १९.२८क
उद्ध-रसे वासङ्गं १९.२८ख
उद्भूतधातुधृतकुङ्कुमपङ्कपिङ्ग० ६.१३
उद्यमस्य दधतो विफलत्वं १७.३६
उद्वृत्योच्चैः साचि कराग्रावलनाभिः ७.२८
उन्मेषिभूषनझणज्झणनादवाद्य० १०.३९
उपयाति रुषाविले बले ५.२
उपरि परिगलद्भयं पतन्त्या १०.३१
उपर्युपरि तद्भग्नास् १८.११८
उपसर्गाः क्रियायोगे १८.५४
उपागतेष्वभिमततां रतावधौ ९.१४
उपेत्य नो नवमृदुपल्लवावली० ९.११
उपेयुषः सुहृदि विलासलेखतां ९.२१
उरःकपाटैर्विकटैर्महीभुजां २.७
उल्लास्य कालकरवालनवाम्बुवाहं १.२४
ऋच्या बौच्या सो ऽथ संभूय भूयः २०.४२
एवं गुणित्वे ऽप्यर्हाद्य १६.३४
एष महीभृत्प्रविदधदशनैः शाश्वतिकाश्रितशुचिशाशिभाभिः ६.७८
एषा हि भवतो युद्धात् १८.७७
एषैव सा नियतमस्य शिरोऽग्रभूमिर् ६.१६

कठिनं कुलिशाश्रिकुण्ठने ५.३३
कथमिव वयं के वा कस्मिन्विधावभवाम किं १४.३४
कदम्बदामाधिकगौरमिन्दोर् १२.७
कदम्बधूलीधवलेन धाम्ना १२.२१
कन्दोरमन्दं पस्पन्दे १६.९३
कमलदलावली स्थलमिहाधितिष्ठति निरङ्कुशा कुशचरद्० ६.५६
करवालकरालिते करे ५.१३
करालकेयूरविटङ्कमण्डली० २.५
करुणा हि तव पदे सा १९.३५क
करुणाहि तव-पदेसा १९.३५ख
कलयन्नमितं विचापलास्यं १८.१५०
कलयितुमिव कौतुकेन कान्ताः १०.१३
कलहकलया यत्संवृत्यै त्रपावनताननाः १४.१०
कलेः पलायमानस्य १६.१०
कवाटेनार्धरुद्धाङ्गी १६.१२४
कष्टकाङ्कटिककुट्टितकोटेष् १७.५४
कह्वेनीत्य शरास्तस्मिन्न् १८.३८
काचित्कण्ठाश्रिता पत्युर् १६.११३
काञ्चनीयकवचाञ्चितकायैर् १७.१४
कारं कारं निधुवनविधीनुत्कलक्षातिकृच्छ्रादु १५.३
कालिन्द्यम्भोवेणिकालिङ्गिताङ्ग० २०.८
काषायांशुश्रीभिरालोहिनीभिस् २०.७
काष्ठान्तरज्वलिततीव्रतरप्रताप० १.४१
किं ते मत्क्रोधकृद्वाक्यं १६.५८
किमुपगमिता भर्त्रा तप्तद्विलोहवलदेकताम् १४.२९
किमोजः सत्यभाषिद्वं १६.६१
कियदप्यत एव वो वयं ५.२२
किरीटकूटेन विटङ्कराजिका० २.१४
किलाकुलालिकुलविलोलमञ्जरी० ९.२०
कुटजकुड्मलकोमलमालती० ८.३२
कुपिताकुलकालघट्टना० ५.४

कुसुमकरालितासु कबरीषु कुरङ्गदृशां ११.३१
कुसुमतानमतानतमञ्जरी० ८.२
कुसुमसुधामलयो ऽग० ६.१२
कृतनन्दनागदमनं क्षमया ६.२३
कृतविकरालकालकरवालविलूनवियद्० ११.१६
कृतागसामप्यनुमेनिरे ताः १२.४१
कृतोपकारे हि निवेशयन्ति १२.१८
कृत्वान्यासां स्पर्शमात्रं क्रियाणां २०.३७
कृत्स्नलोकहठसंहृतिहेतोर् १७.२२
के ऽपि दीर्घदुरतिक्रमरथ्या० १७.२९
के यूयं येष्वियान्यातु १६.५४
केयूरारुणदृशदां करप्रहारैः ३.१७
केलिक्रमेण प्रियमाक्षिपन्तम् १२.४२
केलिक्रियाशक्रकराग्रकृष्ट० १२.६
केलौ काकोलकालालककलकलिकालालको ऽलीककालो १८.१८
को ऽग्र्यः शब्दो वर्त्ता लक्ष्म्या १८.७८
को ऽलं व्योमाङ्गुलैर्मातुं १६.७६
को नाम नातिथिरिहाश्रमकन्यकानां ६.२४
कोपोष्णश्वसितक्लिष्ट० १६.१०७
क्रान्तस्कन्धाः पाकपरिष्कारसहस्रैः ७.१४
क्रामन्क्रमेणाम्बरगोचरे ऽपि १२.२
क्रुत्कण्डूचण्डपाण्डित्यः १८.२७
क्रुधोदगाद्विरामोघो १६.८५
क्रोधाग्नेः सदसि यदैव हेतिजालैर् ३.२२
क्रोधान्धकारितमुखं १६.७४
क्रोधाविद्धो लुण्टितसंत्रुट्यदुखान्धाः ७.२१
क्रोधोल्कैः सदसि सदस्यदृष्टिपातैर् ३.३६
क्व भुवनचरमस्योद्दाम देवस्य तेजः ४.१०
क्वायमार्य इवाकारः १६.४९
क्षणमनिभृतं ह्रायन्मानं क्षणं क्षणमुत्सुकं १४.३८
क्षममेव पुनः पुनः कथां ५.१९

क्षितितलफलके ऽस्मिन्सिन्धुसंसक्तलेखा० ४.३८
क्षितिपतिपरिभोगं क्ष्माधरो लक्ष्मलक्ष्माः ७.४०
क्षुण्णं क्षोदं मुद्गभुजां पादसमुद्गैर् ७.७
क्षुन्दन्तः क्ष्मां केतुभिः खं लिखन्तः १६.१३०
क्षोणीक्षोदः क्ष्मापतिविश्वाश्वशफाश्म० ७.२
क्षोभिताहवभुवस्तरुणाङ्गास् १७.३४
क्ष्मापालः क्षणधुतधूसरोष्ठमुज्झन्३.१४
क्ष्मापालाः किं मृणालम्रदिमसु मलनं निर्धुनाना धरित्रीं ३.४२
खड्गाग्रभिन्नरिपुकुञ्जरराजकुम्भ० १.३४
खेदाविला बकुलमाकुलताचितेन १.३२
गगनवने गभस्तिदलसंततिभिस्तरुणस् ११.२२
गजराजकरावेशे १८.८७
गणिकेव गुणागुणानभिज्ञा १३.३३
गतघनापदमाप्य धृतोदयं ८.४१
गतया परिवृद्धिमाननेन्दोर् १३.२२
गतवति कालमेघपरिवृष्टतमःसलिलैः ११.२७
गर्जाजातं जनितजरठावेशमाशाश्लथेदं १५.२
गा मन्तर-मन्तरसेर् १९.१६क
गामन्त-रमन्त-रसे १९.१६ख
गायं गायं निरवधि वधूसौधसेनामधो ऽधः १५.१
गिरि गुरुश्रुतशालिमहोदयः ८.४५
गिरितटविकटे ऽत्र क्रूरवक्षःकवाटे ४.१५
गिरितटविकटैर्नितम्बबिम्बैः १०.२६
गुणग्रहोत्पीडनपुञ्ज्यमान० १२.३०
गुणचक्रविचारचारिणी ५.२६
गुणमयो ऽपि सदोष इव क्वचिद् ८.३०
गुणायतैरायतिवेदिभिः समं २.३७
गुप्तं मीलद्भोपुरमप्यर्गलवर्गैः ७.१७
गुरु णाण-वेहव-गुणे १९.२६ख
गुरुणाऽणवे हव-गुणे १९.२६क
गुरुतरगिरिमन्थक्षोभिताक्षोभ्यसिन्धु० ४.३२

गुरुधामनि भूरिधामनि ५.८
गुरुनिदाघजघोरघनातप० ८.२५
गुरुमपि गुरुणा कृतां कृशाङ्गी १०.२४
गुरुरथपातसंक्षुभितसिन्धुसमुच्छलित० ११.१०
गुरुरन्ध्रसमीरणानुषङ्गात् ६.४७
गोपीहस्तैः स्तनमुखरसश्लेषितच्यावितास्यास् १५.२६
ग्रन्थः सहस्रमेकं *२०.४७
ग्रसमानमनीकाभाम् १८.१३
ग्रहगुणगुरौ रागे लग्ने विलासमहोत्सवे १४.२
घटयसि चटुलक्रमावलग्ने १०.९
घटिताङ्गमुपायकीलिता ५.२३
घण्टावली वहति न स्थितिमत्र नद्ध० ६.२२
घोरघातघटमानविमूर्च्छाल् १७.५०
चक्रचापपरिघद्रुघनौघ० १९.४५
चटुषु चटुले गाढाश्लेषिण्यशान्तरते प्रिये १४.११
चण्डपट्टिसकुन्तासि० १८.१२८
चरममहीध्रमस्तकतटस्थगितस्य रवेर् ११.११
चलदलोद्दलितामलमल्लिका० ८.२०
चलामलश्यामलपक्ष्मलक्ष्मणा २.१५
चलेष्ववश्येषु विरुद्धवृत्तिषु २.२७
चषकाभिमुखं यदा ननाम १३.३६
चषके मधुनिर्धुतासिताब्ज० १३.१६
चिकित्सातीतया गत्या १८.१०
चिक्षेप प्रमृदितमर्मरोर्मिकोत्थं ३.५
चिक्षेप स्रजमभिजृम्भमाणमन्युः ३.४०
चिरपरिचितश्रीसङ्गानां घनाञ्जनशोचिषां १४.३९
चीर्णः कीर्णं कर्णसुखास्यध्वनि घासं ७.३६
चेतश्चेद्धीर्यविमुखं १८.८०
चेरुर्द्रोणीकोटरकीर्णान्यवसौघान् ७.३४
छायी मृधे हठाजीश १८.१३२
जगति गतिमदुच्चैर्निर्विचारप्रवृत्तं ४.३४

जगति यामतनोर्जयघोषणां ८.११
जगदुदरे निधाय ससमुद्रनगाद्रिवनं ११.३३
जघनवसनं मोक्तुं पाणेः प्रियस्य विसर्पतः १४.१३
जडक्रमा चतुरविहारकाम्यया ९.८
जडपरिचय एष दोषपोषी १०.१०
जनितभुजविजृम्भेष्वग्रदूतेषु काल्याः ४.४
जन्तुह ते रस-गामा १९.३ख
जन्तु-हते ऽरस गा मा १९.३क
जम्भस्य ज्वलदविकल्पकल्पितोल्का० ३.३०
जम्भो बिभ्रद्भुजौ स्तम्भाव्१८.३४
जयोद्यमेच्छासमलंकृतं मनो २.४०
जा तार-वहा समणे १९.४०ख
जातारव-हास-मणे १९.४०क
जात्यन्धो ऽन्यस्त्रीजनालोकलौल्ये २०.३४
जिघ्रन्तः क्षमामस्तपरिष्कारखलीनाः ७.२९
जिनोक्तियुक्त्या कुणयः १६.५५
जीर्णत्रुटत्पटलरन्ध्रनिविष्टवृष्टि० १.३६
जूरसि रागो भोगो० १९.४४ख
जूरसिरागो भोगो १९.४४क
जृम्भाभिः स्फुटमुखगह्वरस्य जिह्वा ३.८
जृम्भारम्भे विचलितभुजास्फालिता या च तन्व्या १५.८
जृम्भासु प्रसभमविह्वलस्य जिह्वा ३.१८
ज्ञातास्वादाः श्रियो राज्यं १६.४४
ज्यायोयशश्चयच्छाय १८.३७
ज्यायोरथ्याऽपमक्षेतरहरिविरसत्रासनध्वान्तदासो १८.१०३
ज्योत्स्नाजालान्वयिकरकुलं गौरवस्यैकमोको १५.१२
ज्वलद्भिर्व्यापकैर्धाम्नां १८.१४८
टिटीके कटके कोट० १८.१०७
तं ततः संततस्यन्दि० १६.१५
ततः कराक्रान्तिचलत्कुरङ्ग० १२.१४
ततः श्रोतातिथीभूत० १६.१२८

ततततनुरनुदीर्घवारिमार्गं १०.२९
ततो वीक्ष्य विपक्षेण १८.१०४
तत्क्षणं गलबिलोल्लसितासृग्० १७.४८
तत्प्रेषणप्रभावो ऽयं १६.३१
तत्रत्यैश्चकिततरं निरीक्ष्यमाणा ३.२८
तत्सैन्येषु प्रागिव प्राकटेष्वप्य् २०.२
तथा लतालुलितमधुव्रताकुला ९.२४
तथाऽश्वीयखुरक्षुण्णा १८.५
तथापि कालोचितमस्य कर्मणः २.२५
तदपीयमपायदर्शनाद् ५.१८
तदमूमेव वाञ्छां ते १६.८२
तदलमतिविलम्ब्यालम्व्यतां मन्युवह्नि० ४.३१
तदा नात्र सवेताल० १८.४०
तदित्थं क्रोधसंरम्भ० १६.१०९
तदित्थमुत्तिष्ठति तत्र दारुणे २.५१
तदिह नरपते धीर्धीर कस्मादकस्माद् ४.१९
तदिहानवधौ विधुन्वता ५.२९
तदुद्गिर गिरं कर्णे १६.२४
तदुत्सुकान्तश्चरबन्धुभूभृद्० ६.९
तदुपायति यातु कश्चन ५.३९
तद्वाक्यादथ भूपतिर्विदधिवान्सार्थां तदभ्यर्थनां ५.५१
तद्वृद्धिसहवृद्धाय १६.२७
तनुत्विषो गुणगणशालिनः पुरः ९.३५
तनुरनुशये गाढाश्लेषो भुजेषु मदे महान् १४.२७
तनोत्यतान्तः प्रकृतिष्वसौ तथा २.३९
तन्वाने ततकरपट्टपिट्ट्यमाने ३.३५
तपति तीव्रतरं तरणौ तथा ८.१८
तमोभिराधूसरिताधुनैव १२.४
तरसि हरि-सवेरामुच्चसेतो विपत्ताव् १९.४५क
तर-सिहरि स-वेरा मुच्चसे तो वि पत्ता १९.४५ख
तल्पत्यागावसरविधुताद्दूरमैरावणाङ्गाद् १५.१४

तल्पलासितमहाकरवालं १७.२४
तव गुरु-पारं मितमा १९.२७क
तव स्वार्थाय तस्याग्रे १६.३९
तव-गुरु पारंमि तमा १९.२७ख
तस्मिन् सो ऽप्यथ नाराचान् १८.२४
तस्य तत्प्रकृतिचक्रमराति० १७.२
तस्यामहीनकटकः स्फुटवीरभद्रः १.२३
तस्यासन्नुच्चरच्चाप० १८.६०
तस्योल्लसद्धहलमेलकदिव्यनाना १८.६५
तापे ऽपि पतिता पत्ता १८.१०५
तारासु तारापथभित्तिभागे १२.१३
ताल्वग्रप्रतिफलितप्रतिप्रणादं ३.१३
तित्यक्षामि क्षेमरक्षी तितिक्षुर् २०.२५
तिमिरमबाधताथ वियुतं मिथुनं पततोर् ११.३६
तिमिरविषाणकोटिभिरहस्करहेमतटे ११.२१
तिरस्क्रियायाः परिहारहेतोर् १२.३५
तिष्ठन्यदङ्कभुवि चामरधूतमन्तस् १.६
तीव्रयादश्चरस्साधू १८.५७
तुङ्गेषुमालासैन्योतं १८.१५
तुष्टिः प्रकृष्टा वृष्टा नस् १६.१७
तुहिनवातनवाततविभ्रमाः ८.५८
ते सास्थं च सरागं च १६.१२७
तेजनानुभवभिन्नकटाग्रा १७.११
तेजसाऽतिशयानेन १८.३२
तेजस्विताविरहिणो लघिमानमेत्य १.४०
तेजस्विमण्डले मित्रे १६.४६
तेजस्व्यपि श्रितः प्रैष्यं १६.१८
तेजोराशौ भुवनजलधेः प्लाविताशातटान्तं १५.३२
तेन शत्रुकुरङ्गेभ० १८.६६
तैर्व्युदस्य सदस्यास्थां १६.११०
तोये मग्नस्योज्ज्वलमातल्पलसीमं ७.२७

त्रसदस्योः सदस्युद्यंस् १६.९५
त्रातराज्यक्षमानीति० १८.१३६
त्रातुं तमथ शान्तो ऽपि १८.१४६
त्रासायासं याति कुतो ऽप्यन्यतरे ऽश्वे ७.३५
त्रिदिवसदां सदा प्रकटिताश ⌣ या प्रथितो ११.९
त्रुटितगुणता सोत्कम्पाभिः कराङ्गुलिभिः कृता १४.१७
त्वत्ते तत्त्ववतां तत्त्वी १८.९०
त्वत्संबन्धे गते प्रौढिं १६.२९
त्वत्स्वार्थसिद्ध्युपन्नो ऽयं १६.२८
त्वयि च धनुरधिज्यं धैर्यधुर्यं दधाने ४.३०
त्वय्येवमस्वपक्षे ऽपि १६.३६
त्वादृशैर्गोप्तृभिर्गुप्ता १६.२०
त्विषानया करकमलस्य खण्डिते ९.१६
दग्धमपि स्मरं घटयति स्फुटमुपवनभूर् ६.७३
ददृशुर्भूरिधामानं १८.४२
ददौ तथोद्दीपितमन्मथार्तिः १२.१७
दधतस्तरुणानवेक्ष्य तृष्णाम् १३.२
दधति भ्रुकुटीविशङ्कटं ५.९
दधते नियतं जिगीषवो ५.२८
दधानमग्रस्थितवारसुन्दरी० २.११
दन्तदीर्णतनुमूर्ध्वमुदस्यन् १७.५१
दन्ताग्रकोषघोषं तं १६.१०३
दन्ताग्रक्रकचकठोरघट्टनोत्थं ३.१०
दम्यानां दृढदुःखदायिदहनं दत्त्वा द्विषां दाहनैः १८.१४९
दयितोष्ठरसामृताभिलाषाच् १३.११
दरीषु दूरं तमसो ऽभियातेः १२.९
दर्पान्धगन्धगजकुम्भकवाटकुट्ट० १.३७
दर्शकानुशयदर्शनदर्शे १७.१
दर्शकाश्मकभूपालौ १८.१४
दशनदशनैरोष्ठो मृद्नौ न पल्लवकोमलो १४.२८
दशनवसने लौहित्येन स्तनेषु तथोष्मणा १४.२३

दानदादीनदानाम्बु० १६.२
दानोद्दामस्यन्दजुषो गन्धगजेन्द्राः ७.४
दारुणैर्द्रोग्धृदारूणां १८.१०६
दिगन्तान्नयमानेन १८.८१
दिग्दन्तिदानजलधूसरधाम्नि विन्ध्य० १.५
दिग्दन्तिदृप्तपरिणामनिखातभग्न० १.२०
दिदीपे दूतदुर्वाक्य० १६.१०४
दिव इव निःसृतैर्गिरिनदीभ्य इवोच्छ्वसितैर् ११.३०
दिवसमानसमानमितक्षपो ८.२३
दिशि दिशि वृद्धये प्रहितमम्बुजकोषरुचि० ११.३
दीर्घं वाग्जालमाक्षिप्य १६.८८
दीर्घदर्शनमिवार्यमुपाया १७.१७
दीर्णद्विषद्विपशिरोविसृतैर्विशुद्धि० १.३३
दुःखस्कन्धे सामुदायं गते ऽर्थं २०.१७
दुःषेणः कठिनचपेटपिष्टलूठ्यत्० ३.४१
दुःसहं सहदेवेन १६.९०
दूताकूतसुधासूति० १६.२५
दू-रस-मारो पमहो १९.२४ख
दूर-समारोपमहो १९.२४क
दूरस्थो ऽपि दिशः शास्ति १६.२२
दूरे दरादरादद्रेर् १८.११५
दृढधनुरयमास्ते शौर्यशौण्डो यदीयः ४.२१
दृप्तेभकुम्भनिपतत्करवालयष्टि० १.२८
दृष्टो दृष्टीः सो ऽकृत कान्त्या कमनीयो ७.३८
दृष्ट्या कुर्वन्नास्रवान्तं स्रवन्तीर् ६.३७
दृष्ट्यैक्षिष्टाष्टको घृष्टः १६.१०६
देहं परोदयधियेह स बोधिसत्त्वः ६.५९
दैन्यं दैन्यादुपकृतिकृति क्लान्तिकीर्णे ऽवतीर्णे १५.१९
दोर्दण्डे करमलनेन धूमलेखां ३.२६
दोर्दण्डे शतधनुरंसकुट्टनोत्थैः ३.२७
द्यां नुदन्निव पिबन्निव काष्ठा १७.१६

द्यामुज्जिहानः परिपाटलाभाः १२.११
द्यौर्विमानविलसन्मृतशूरा १७.५६
द्रुमस्य क्रोधविटपो १६.९६
द्विजगणः समुपेत्य वनस्थलीः ८.८
द्विड्विपोत्थमदगन्धगुणाम्भः० १७.४१
द्विपदीपदतालयोगभासः ६.१५
द्विषदसहसहायोत्साहशौर्यातिभार० ४.१८
धनिना धीनिधानेन १८.११
धन्विन्धिन्वन्पुण्यपण्यं पुषाण २०.३९
धरधीरो धराधारो १८.२८
धर्मे श्रद्धा संमतिः सत्यसारे २०.३८
धावन्नन्धः क्रुधा धुन्धौ १८.४९
धियैव निर्णीतनिगूढकर्मणां २.२३
धीरा सर-सं-खोहे १९.३२ख
धीरास रसं खोहे १९.३२क
धीरे तुह रोहन्ते १९.९ख
धीरेतु ह रोहन्ते १९.९क
धृतधनलवलीलादुर्विदग्धोद्धतानां ४.२८
धृतविततोष्मणः समभिपत्य भुवो निबिडं ११.१३
धृतसंधिरसो विचित्रवृत्तिर् १३.१
धृतस्पृहं विटपवतो विकस्वर० ९.१९
धृत्वा धृत्वा धनुर्धीरो १८.१०१
धैर्यैकबद्धकक्ष्येण १८.८
ध्यातासन्नप्रतिगमतमोमिश्ररागोद्गमस्य १५.४
ध्यानाष्टके गतविपर्ययमार्यसत्यैर् ६.६५
ध्यामिमा कौमुदीकान्त० १८.७२
ध्रुवमिवाशु निपीय सहाम्बुना ८.२८
ध्वान्तं धाम्ना धवितुमवितुं लोकमालोकलक्ष्म्या १५.३३
ध्वान्तानुविद्ध इव नीलशिलालयानां १.८
न च तस्य वचस्विता तदा ५.४५
न बलीयोऽभिभूतस्य १६.४३

न मणितपदैर्नाङ्कश्लेषैर्न काक्षनिरीक्षितैर् १४.१८
न मानमलमत्यक्का १६.४५
न यस्य लोकान्तरदीपनैश्चरैः २.३
न विनायकविक्रान्ता १६.७
न विभाति निरुद्यमो नयो ५.२७
नखावलीमभिदयितं लताग्रह० ९.१७
नतभ्रुवः कुसुमरजोविरूषितं ९.२५
नतानना रजसि विराजिलक्षणां ९.७
नदीनदान्निनदानदीनान् १८.४४
नन्दका नोल्लसल्लासहंसा न वः ६.३८
नय समयाव मया वः ६.१४
नयनेयधियो महीयसि ५.१७
नयशोभितशौर्यशालिना ५.३४
नयानुगा धीरधियो ऽथ धूर्धरा २.२८
नरेन्द्रचन्द्रस्य यथा यथोदयाद् २.५०
नवकदम्बकदम्बकसंतत० ८.३६
नवोढया दृढदयितक्षतोष्ठया ९.२६
नाक्षमोषितमोजो न १८.७१
नारीसंहतिरत्र पातुमशितुं रन्तुं वरीतुं वरं ६.७०
नार्यो दिशन्त्यागसि रागयुक्तैर् ६.७१
निजता जनि हब्बेह १८.७०
नितम्बिनीमुखकमलेषु सालसां ९.३९
नित्यानित्ये ऽनेत्य नित्याभिमानं २०.२१
निद्राशेषारुणजडदृशो ऽध्यास्य तल्पापरान्तं १५.९
निपतितमुज्झिहीर्षुरभिसंगतपिङ्गलिम ११.१२
निपीतसंध्यामदिरारसायां १२.२०
निबध्नती शिरसि नतस्य कामिनः ९.२२
निर्वहन्व्रणवतां रुधिरौघः १७.४०
निवेशयत्युरसि विलासशेखरं ९.३१
निशेश शनिशीनाशो १८.९४
निषेदुषीर्निषादाङ्गे १८.२१

निष्क्रामास्माज्जालकादारभस्व २०.१९
नीतं तेजस्वयि न्यासं १६.२१
नीलाभ्रकाननकरालतमालवल्लीर् १.१७
नीलैर्विलासशयनीयगृहेषु यस्यां १.२१
नृप तदलमचिन्त्यैर्नीतिचिन्तान्तरायैः ४.२३
नृपशासनमार्तिशासनं ५.४८
नृपे विशत्युपवनमन्मथाहवं ९.२
नेत्राकृष्टिव्यतिकरचलद्दण्डदष्टाङ्गुलीनां १५.२७
नेत्राकृष्टेरिहाधिव्रजमलसलसद्बल्लवीदोर्लताभिः ६.८२
नेमिस्वानारूढघनौघध्वनिशङ्काः ७.१३
नैर्मल्यप्रतिफलितस्फुटो भ्रुशाराः ६.३५
न्यग्निविष्टतटदारिततुन्द० १७.४९
पङ्गोरिवार्णवोल्लङ्घः १६.७७
पटुकटुकोष्मभिः कटकधातुरसस्य गिरेः ११.१५
पण्डितः परिणतौ पुरुवर्ष्मा १७.५२
पथि पृथुलनितम्बबिम्बचुम्बि० १०.२
पयसि परिणता व्यधत्त वध्वाः १०.१९
परं पदं कामिचमूरतानां ६.८
परस्परार्पितभुजगूढपार्श्वयोस् ९.१०
परस्याः प्रयियासन्तं १६.११५
पराक्रान्तौ विषोढायां १६.४०
पराज्ञाभारनमितं १६.५९
परिणमता दृढं दिनपतिद्विरदेन तथा ११.१७
परितः परिणाममीयुषोच्चैर् १३.१२
परिवर्तितगीतयो ऽर्धकण्ठे १३.१५
परिहितपरिपाण्डुरोत्तरीया १०.३५
परेण पुंसा परमं समास्थिता २.४
पर्याणाग्रोद्गीर्णनियन्तारमनीचैर् ७.१०
पर्याणान्तःपीडनमन्दोरुविहारा ७.१८
पलायमानपुरुषं १८.६९
पाण्ड्यस्याप्यधित पिशङ्गिताङ्गदानां ३.११

पापिनापि पुनानेन १८.११३
पिबतीव हृदि क्रुदर्चिषां ५.११
पिष्टारिः पांशुपीताशो १८.५८
पीडयाथ रथहास्तिकपत्ति० १७.३७
पीवहृष्टहरिहेषितघोषैः १७.१८
पुंपिप्पलो ऽल्पाल्पपलापलेप १८.११७
पुण्यात्मैष गिरिर्विनोपकरणैः प्रस्तौति शालिश्रियः ६.३६
पुरन्ध्रिभिर्विटपिषु लुप्तमञ्जरी० ९.३६
पुरप्रवेशाभिमुखे १६.९८
पुरा नृपैरेकलव्य १८.३०
पुलककणकरालपाण्डुगण्ड० १०.७
पुलककणिकामुक्तासक्त्या करालकपोलकं १४.२६
पुलकभुवाम्बुना नटसभा सतामिह रसोदयस्य विकला ६.८१
पुस्फोर स्फुटितरुचिप्रकोष्ठमोष्ठः ३.२४
पूत्कारेण प्राज्यतरेण द्विरदानां ७.१२
पूषेवाम्बुमुचा यावद् १८.६
पूष्णा नक्तं निजितमहसश्चित्यचित्रार्चिषो ऽमी १५.२५
पृथुफलपरिभोगैः पोषितेषु प्रसादैर्४.११
पृथुरुत्कलिकालाभा १८.३१
पृथुवेपथुसंगतेर्गदे ५.७
प्रकाशितप्रेम नृपः प्रसेदिवान् २.२०
प्रकृतिपरिचितबं रन्ध्ररक्षा क्षमिबं ४.८
प्रकृतिविकासिना कटकिना सुतराम् ६.१७
प्रकृतिविकृतिभाजो भङ्गुराङ्गस्य भूयश् ४.२४
प्रकृत्या विमुखः कान्तः १८.७६
प्रकोष्ठकोष्ठे कटकेन सङ्गिना २.१७
प्रक्षोभारम्भसंरम्भ० १६.१००
प्रजाः श्रियो ऽर्थान्प्रकृतीरशेषतो २.२
प्रजाप्रेयांसमेनं बं १६.४२
प्रणतिपरायणा परिकलय्य दिनापचये ११.१८
प्रणयिनां निबिडैरिव पिण्डकैर् ८.५६

प्रणयिनीमवलम्ब्य रसोन्मुखां ८.६
प्रतिघकपिलकान्तिः कल्पितानेन चाजौ ४.१४
प्रतिनववनिता नितान्ततान्तेर् १०.२१
प्रतिबलगजसैन्यासन्नगन्धानुबन्ध० ४.३६
प्रतिमाहिमरश्मिरासवस्थः १३.८
प्रतिमोपगतः प्रियाकरस्थे १३.१३
प्रतिस्त्रियं स्त्रजयति वल्लभे वधूर् ९.२३
प्रत्यक्पादप्रकटकटकिन्यासपूर्वव्युदस्त० १५.३४
प्रधने विकृता योधा १८.४८
प्रमाद्यदुद्दाममहेभमण्डली० २.४७
प्रलयार्कप्रभेवाभुद् १६.८६
प्रववृते परितः परिचुम्बितुं ८.४२
प्रविघटितविकटदलपटलपुट० ६.३९
प्रसभकरभभागनुन्ननीर० १०.३२
प्रसवशालिवशालिरवाकुला ८.१५
प्रसेनजिदनीकिन्यास् १८.६४
प्रसेनजिदपि प्राप्य १६.१११
प्रस्तुते प्रसृतरौद्ररसार्द्रे १७.२६
प्रहितं हितशंसि पुण्यतो ५.४०
प्राग्भारदीर्घदृशदुज्झितनिर्झराम्बु० ६.५५
प्राज्यप्रतापजजयार्जितराजको ऽपि १.४३
प्राणितप्रवमनावधियुद्धाः १७.५३
प्राणेशदूतीप्रणयार्द्रवाक्य० १२.२३
प्रास्तावि लीला प्रोथेन १८.९
प्रियं दिशन्नाभियुनक्ति भूरिशः २.४३
प्रियकपिङ्गरुचो हरिगोपका ८.२९
प्रियकरततमुत्तरीयमुच्चैः १०.५
प्रियकरमलनान्नितम्बिनीनां १०.३८
प्रियकृतपरनामपूर्वसेका १०.२२
प्रियतमादभविष्यत चेत्पृथक् ८.२७
प्रियवसतिप्रयाणसमये पिदधत्पदवीम् ११.३५

प्रियाजनं प्राप्तरसः कलासु ६.६४
प्रिये वधूर्यत्सहसाभ्युपेते १२.४४
प्रियोत्सुकाया जघनेन काञ्च्याः १२.३४
प्रेद्धां राद्धां रुन्धतीमन्धकारं २०.१०
प्रेमोदयार्द्रमनसां न हि कामिनीनां ६.१९
प्रेष्ठाद्गोष्ठीधर्महर्म्येण धर्म्यान् २०.४४
प्रोर्णुनाव शरैर्वर्म १८.२३
प्रौढप्रोथग्रन्थिगुणाक्षिप्तखलीनैर् ७.३२
फणिनीव मुहुर्मुहुः क्रुधा ५.३
फलपरिग्रहपूर्णमनोरथा ८.२१
फलमलघु किं लीलावल्ल्यां गृहं नु गुणश्रियाम् १४.३७
फुल्ला भङ्ग-विविक्ता १९.१५ख
फुल्लाभङ्गवि विक्ता १९.१५क
बकुलमाकुलितालिपटं मधाव्८.१०
बभ्रे बभ्रुः क्रुधा बभ्रु १८.३५
बल-नल-गद-पाण्ड्य-प्रोथ-किर्मीर-कह्ला० ४.२२
बलमकृतकं भूयां विषो विशुद्धिमदञ्जनं १४.३५
बहुला स-कलङ्क-हरा १९.१८ख
बहु-लास कलङ्क-हरा १९.१८क
बिन्दुः कुकुरमाप्योच्चैर् १८.१६
बिभर्ति भूरत्र वनं कराल० ६.२८
बिम्बच्छलेन स्मरवासगेहे १२.२८
बुद्धे बुद्धिं धत्स्व बोधाय बोधेस् २०.३३
भद्रात्मनो दुरधिरोहतनोर्विशाल० १.३८
भयापनीभूरिभयापनी भूर् ६.५०
भयेन यस्यावसरो ऽन्तरे रुषाम् १८.८२
भर्तुरङ्गप्रभाभ्यङ्गात्१६.११४
भर्तुरेवानुभावो ऽयं १६.३०
भवतस्तव हे नाथ १८.१४५
भवति कुञ्जदरीं गहनां गिरेर् ६.५२
भवति यत्र परं परभागिनी ८.४९

भवतु नियतिमेधामञ्जरीजातमेतज्४.४१
भवतो ऽभवतोदय सूदयसूर् १८.१४२
भाता तत्रापणिप्रा यमसमसमदस्थामगत्यापकारा १८.१०२
भावे भावेन्तोतं १९.२०ख
भावेभावे ऽन्तोतं १९.२०क
भासनाचरणा प्रायान् १८.५२
भासुरासिस्सराभस्यो १८.१२२
भीष्मोष्मा मलितभुजद्रुमप्रसर्पद्० ३.१५
भुक्ताप्युच्चैर्यामसंसृप्ततृप्तिर् २०.१३
भुवि ववे पवनैर्घनडम्बर० ८.३९
भूपालः करपुटपेषतः प्रवृद्धं ३.३
भूभुजो निजनिजोर्जितनाम० १७.४४
भृगुसूनुहतानेक० १८.३३
भृङ्गान्विना समभवत्सरसां हिमेन ८.५९
भ्रमितमभिमुखं प्रियेण वध्वा १०.६
भ्रान्त्वा भ्रान्त्वा मन्थरितं मण्डलबन्धैर् ७.३०
भ्राम्यतां प्रधनकालनिशायां १७.५५
भ्रूभङ्गभ्रुकुटिविशङ्कटोर्मिरुच्चैर्० ३.२०
भ्रेजे विहारविच्छित्तिः १६.११
मङ्खमुख्यमुखदुन्दुभिनादो १७.२३
मज्जन्ति नैवोन्मज्जन्ति १६.३७
मणिशुक्तिशतेषु मानिनीभिर् १३.३४
मण्डलं माद्यता कृत्या १८.१२
मदकोपकषायितायताक्ष्या १३.९
मदनकेतनकेतकिनी शरच् ८.४८
मधुना शशिनः सुधेव लेभे १३.२१
मधुनि प्रतिमा नवोढवध्वाः १३.२७
मधुपः शुशुभे निलीनमूर्तिश् १३.३५
मधुपूरप्लुते ऽङ्गनानाम् १३.३८
मधुमदमसौ सौभाग्यं तत्प्रियानुनयं स च १४.२५
मधुरमाधवरञ्जितमञ्जरी० ८.१३

मधुलिहः प्रविलोक्य हिमाहतां ८.५२
मध्येकश्मीरं शुद्धिमाह्लादकत्वं २०.४५
मनोरथं धर्म्यमिवानघाः श्रियः २.३५
मनोर्मुखममर्षोष्ण० १६.१०२
मन्थभिन्नजलधिध्वनिधीरो १७.३
मन्दस्यन्दं सुन्दरविद्याधरनारी ६.३१
मन्दारमन्दिरपुरन्दरनन्दनोर्वी० ६.२७
मन्दारुणो ऽसमञ्जस० १९.३०क
मन्दारुणो समञ्जस० १९.३०ख
मन्थानमन्तं सदमन्दयानम् १८.१४४
मन्मायातस्ते समुत्तीर्णमाभिः २०.४०
मन्युना खरतरेण चमूनाम् १७.२७
मन्युयक्ष्मातुरस्तूर्णं १६.९१
मयूखभङ्गैः कनकाङ्गदोद्गतैः २.१३
महति सति समाजे जल्पितैर्जातजाड्यैः ४.७
महाप्रभाव प्रभवस्य तस्य ते २.३०
महारथवरैरूढे १८.१३०
महीभृतां भित्तिषु चित्रवर्तिनां २.८
मा भोगेभ्यो भङ्गुरेभ्यः प्रकृत्या २०.३२
मातङ्गानां व्याकुलवारिव्रुडितानाम् ७.२६
माता मतिं मतिमतामिताममत्ताम् १८.१०९
मायातश्च्युतिमायातः १८.१२५
मीमांसासूः समांसांस० १८.९६
मीलितामेयगजतं १८.१२६
मुखपतितपुरन्ध्रिसौरभोत्कैर् १०.१४
मुखामोदभ्रमद्भृङ्गम् १६.१२०
मुखे तरङ्गिणी क्रोधा० १६.१०१
मुमुचे मुचुकुन्देन १६.८९
मुषितविवेकवृत्तिरुपपन्नबहुस्खलितः ११.२८
मुहुरविशदा विश्रम्भार्द्रा मुहुः स्मृतमन्यवो १४.१२
मूर्तिरर्कोपलस्येव १६.६२

मूर्धभिः क्षितिभृतां भ्रुकुटीभृद्० १७.४७
मृगीदृशां प्रसवच्चिचीषयोच्चकैर् ९.४
मृगीदृशां रुचितकचाचितैरपि ९.३८
मृगीदृशामङ्गलतानुषङ्गि० १२.३६
मृतिमुपैषि पुरा रुषमेषि चेद् ८.३५
मेघमत्तकरिकर्णकवाटैः १७.२०
मेदिन्याः करहतिजन्मनोज्जहार ३.२३
मौण्ड्यं विहारः काषायं १६.८१
मौलिश्लिष्टाक्लिष्टसेवाञ्जलीनाम् २०.४
यः खड्गनिर्दलितनिष्ठुरवैरिकण्ठ० १.२९
यः संगरे गुरुभटोद्भटधैर्यधूति० १.२५
यच्चाथ बुद्धिर्बौद्धी १६.८०
यज्जृम्भाप्रथिम पृथुध्वजेन वक्रं ३.२९
यज्जृम्भाविकटमुखावटोत्थमौज्झीद् ३.१२
यतातितायी यत्तायां १८.११९
यत्काननने विश्रमकाम्ययेव ६.७
यत्र यत्र स नाराचान् १८.१०८
यत्रान्वकारि चलचीनजवैजयन्ती० १.४
यत्रालसप्रक्रमसारसालं ६.६
यत्रेन्द्रनीलमणिखण्डगवाक्षभाञ्जि १.९
यत्रोपभोगभवनेषु विलासिनीनां १.१६
यददस्तदुपाधिमत्सराद् ५.३१
यदनिष्ठितवस्तु यत्सहासं १३.१७
यदभूषयदाननं नताङ्ग्याश् १३.६
यदि चान्तिकमान्तकं प्रयान् ५.४१
यदुरुहिरण्यगर्भकनकाण्डकवाटतले ११.३४
ययौ यायायया याया १८.३
यस्य प्रयाणसमये करिकर्णताल० १.४२
यस्यां विलासभवनेषु गवाक्षजाल० १.७
यस्याग्रभूः श्यामलमेघमाला० ६.५
यस्यादत्तादानमाद्यं निदानं २०.३६

या चक्रे ऽर्कांशुसंपर्क० १६.८
या तुङ्गसौधतलकीलितकेतुदण्ड० १.३
या न वर्ता सती गेया १८.७४
या मे माता ताममेयाम् १८.८५
या सप्तसप्तिरथसप्तिभिराकृतीनां १.१९
यानसेवनहासिन्या १८.५०
यावद्यावद्युवतिवलितोत्सङ्गविद्याधराङ्ग० १५.१७
यावद्यावल्ललितरचनाचारु चङ्क्रम्यते ऽसौ १५.२९
युगलमगलत्तर्षोत्कर्षे तरूत्पलगौरयोः १४.२४
युद्धाविद्धोद्धूतकुटीकुक्कुटकूटं ७.३७
युयुजे वीर्यशौर्यश्रीर् १६.९४
युवतिमुखसरोजलोलुभा मां १०.२३
युवतिषु सरितं सखीष्विवोच्चैश् १०.१६
युवां भवद्भिरुद्देशा १८.६८
ये संस्काराः प्राक्प्रजाकार्यमार्याः २०.३१
येभ्यो लुभ्यंल्लभ्यमर्थं प्रतीयात् २०.१४
यैराचान्तानन्तचमूचक्रमहिम्नो ७.५
यो नाम योगभृदिह प्रतनोति बुद्धीः ६.४६
योगादाधारः कुर्वाणां कुवलयवसतिलयवलो नुतर्षभरोचितः ६.७७
योगायालं यो ऽप्रमादाय यो ऽलं २०.२०
योधमाहवविधावनुभूतं १७.३३
योषां पृषन्मरुदकारयत प्रियाङ्क० ६.४०
रचितशिखिविचित्रपत्त्रराशेर् १०.८
रणरूढिकथाभिभाषिणं ५.५
रणश्रीसंगमौत्सुक्यात् १६.११२
रणसरसि वसन्ती सान्द्रनिस्त्रिंशधारा० ४.२७
रणारण्ये ऽनरण्याग्नेर् १६.१०८
रणास्थासुविशालास्ये १८.१३८
रतब्रावेशसकम्पपाणि० १२.२४
रतिं दधत्तिलकपदे कृतास्पदः ९.३७
रतिकृति गते मायानिद्रां पुरोऽर्पितचुम्बना १४.९

रतिगृहे समदस्मरकुञ्जर० ८.१७
रतिपतिधनुर्ज्याटङ्कारो मदद्विपडिण्डिमः १४.१९
रराघे ऽरं रघोरर्घी १८.७
ररास रम्यं रसनाशनैर्यत् १२.३२
रविरथपातनिर्धुतपयोधितरङ्गतति० ११.२०
रविरुचिज्वलितं परिसर्पतोश् ८.२२
रविरुचितापनद्रुतमहारजताद्रितला० ११.६
रसरभसया रागस्थित्या मुहुः प्रियलालसं १४.१
रसितेन रसादनूनमाना १३.२९
रा जितस्तेन शौर्याख्यो १८.१३३
रागक्रीडामलितकुसुमामोदधूपाङ्गरागा० १५.१३
रागो मैत्र्यां द्वेषपोषः प्रमत्ते २०.३५
रागोपात्तैर्युवभिरिव सुश्रृङ्गारैर् ६.५१
राजस्त्रीणां सक्तनवालक्तकरक्तैः ७.१९
राज्ञस्त्वय्यस्तमाकूतं १६.१९
रामो ऽतत्-त-प वित्तं १९.३६क
रामो तत्त-पवित्तं १९.३६ख
रिपुरोगभिषक्स भीष्मकः ५.१५
रुक्-खल आसं बन्धे १९.२१क
रुक्ख-लआ-संबन्धे १९.२१ख
रुक्ममुष्टिरुचिरूषितकोशा १७.७
रुक्माङ्गदशिरासारैः १६.९९
रुचिरचितप्रमोदलवलीकलताभवनः ६.७२
रुचिषु विलसन्फुल्लन्दक्षु क्रियासु समुच्छलन् १४.३१
रुरुचे चषकार्पितांननाया १३.२४
रेजे राजाधिराजो ऽसौ १८.१९
रैरीररुररोरारिर् १८.१२३
रोचिष्णुचीनपटचञ्चलचीरचारु० १.१२
लक्षशो बहललक्षितलाक्षा० १७.१३
लक्ष्मीकल्पनकाशितः कलिनिशामित्रे स्थितो ऽभ्युद्यमे १८.१४७
लक्ष्मीलक्ष्यैर्लक्षश इन्दीवरनीलैः ६.५७

लघवो ऽर्थलवस्वाम्यम् १६.६८
लब्धरन्ध्रा सुरन्ध्रस्य १६.९२
लब्ध्वा दृब्धिं ब्वत्प्रणामाञ्जलीनां २०.२७
लब्ध्वा बोधं दिवसकरिणः कीर्णनक्षत्रमालं १५.१०
लयलोलितपादपल्लवे ५.१०
लाञ्छितः साहसारामे १८.१३९
लिप्ते ललाटे भृङ्गाली १६.१२१
लीलाम्भोजं नवोढायाः १६.१२३
लीलोदस्तारुणकरपरामर्शवत्तारकान्ता १५.१६
लुलितालसलोचनं चलोष्ठं १३.५
वज्रमुष्टिपरिपिष्टशिरस्त्र० १७.२८
वदतीति समं समाहिते ५.४३
वदननिहिते ताम्बूलांशे श्रिते रतिवीजितां १४.१४
वदनपवनगन्धाकृष्टदन्तांशुशुभ्र० ४.६
वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः १४.१५
वधूर्गुरोः प्रतिललनाविलोकने ९.३२
वपुषि ललितां भूषां पत्या पुरन्ध्रिजनः कुचैर् ६.५४
वर णंद लयाहि समं १९.५ख
वरणं दलयाऽहि-समं १९.५क
वरवधूरवधूय सदास्यते ८.३३
वर्मभिर्वसितुमूर्ध्वमुदस्तैर् १७.६
वलयीकृतबाहुमण्डली० ५.६
वशितां परमं परीप्सया ५.२५
वस्त्रव्रातव्युष्टवधूविभ्रमवासं ७.१६
वहति केकिनटे रुचिरं चिरं ८.२६
वहति गोव्रजमण्डलमार्तता ६.१८
वहति महामहमहती वादनवासानतानसा वानदवा ६.७६
वहतोर्मदमानयोर्विमोहं १३.१०
वहनाय मनो महीयसो ५.३७
वाक्यं सौबाहवं तद्यवन-शतधनुर्-बभ्रु-जम्भाम्बरीष० ४.४३
वाजिनां शफशिलाशतकाषैर् १७.३५

वातायातावल्गिपताकाकदलीकैर् ७.११
वारं वारं मलितकुसुमामोदसंमर्दमिश्रं १५.२२
वासरो वीरसूर्यस्य १८.१२९
वासवासतान्यमानमान्यता सवासवा ६.७९
वाहरसि कस्स तामस० १९.२३ख
वाह-रसिकस्सतामसद्० १९.२३क
विकचकचमशीर्णशैवलौघे १०.३०
विकटमुकुटरत्नाभ्युद्गतैरंशुजालैर् ४.५
विकटायां रणाटव्यां १८.२
विकसति मरुदिह मृदुचल० ६.६२
विकासिषु व्रततिभुजेषु संगतां ९.१५
विचरितुं दधती विकरालतां ८.१२
विचलितकरशाखं नर्तितभ्रूविलासा० ४.३
विच्छाया च्छिन्नसंचारा १८.११६
विजयस्य परं पदं नयस् ५.२४
विजयाय जगज्जिगीषुणा ५.२०
विडम्बनैव पुंसि श्रीः १६.६०
वितताार मदं जहार लज्जाम् १३.२८
विदधती हिममारुतधुक्षित० ८.५३
विदधदम्बुमुचः पथिकाङ्गना० ८.२४
विदलितगजसेनामण्डलीगण्डषण्डः ४.१३
विदलिते सपदि प्रतिबन्धके ८.४६
विदितबहुकथार्थश्चित्रकाव्योपदेष्टा *२०.४६
विद्याधरा विदधतः कटकस्य सेवां ७.३९
विद्याशाली शीलशोभासुभिक्षो २०.४३
विधुररिपुपुरस्त्रीतीव्रनिश्वासताप० ४.२०
विधूतदीपं भवने भ्रमन्त्या १२.४०
विनयन्विनयं स्मितानि पुष्णन्१३.३२
विनयमपरिक्लिष्टं श्लिष्टं प्रियं परिचुम्बनं १४.२१
विनयवियुतं यावद्यावत्तत्रपापरिवर्जितं १४.३२
विना युगान्तं युगपत्स्थितिं यदि २.६

विपक्षं हन्ति तेजस्वी १६.३८
विपुलपुलकपूरव्याजतः स्नानदूत्य० ९.४०
विपुलपुलके बिभ्रत्योष्ठौ चुचुम्बिषया चलौ १४.१६
विबुधास्पदमक्षतक्षमं ५.३२
विबुधैरप्सरोमत्या १६.५
विभाव्य दीप्रप्रतिभाप्रभः सभां २.२२
विमर्शसिद्धाञ्जनरञ्जनोज्ज्वलं २.३८
विरचय्य सभाङ्गणक्षितिं ५.१२
विलासतो मन्थरमन्थरं मुहुर् २.१२
विलासिना सपदि विपक्षसंनिधौ ९.२७
विविधुधुततपापा ररक्ष क्षपापा ६.७४
विवृत्य शाठ्येतरमांसलं मनो २.२४
विव्यवायवया वेयो १८.१२१
विशकलं सुकलं सुरतार्णवं ८.५४
विशदशीतलशीकरशालिषु ८.३
विषमघर्मदिनोष्मकृतक्लमं ८.१९
विसृष्टस्त्वयि तेनाहम् १६.७१
विस्फुरन्रुधिरसिक्तरणोर्वीम् १७.४३
विहितगुरुविकासभ्राजमानप्रवृद्धोत्० ४.४२
वृत्ते पत्युः प्रसवनविधौ रात्रिराजः कलत्रं १५.३८
वृष्टिच्छेदाशंसिचलाखण्डलचाप० ६.४१
वेणीषु मूर्च्छामिव संप्रयान्तः १२.१६
वेविशाशैशवाश्वाशीः १८.९२
वैभवे ऽप्यनहंकाराः १६.३२
वैमानिकानां तद्युद्धं १८.९५
व्यधित यां हिमचन्दनमण्डिताम् ८.५७
व्यसनमचलं यत्राचार्यो व्रतं विषयार्द्रता १४.३३
व्यावृत्य स्थिरभुजपीडितोरु यद्यद् ३.३९
शंशीकः शिशुकिंशुककोशकीशा १८.९८
शक्तिर्नीत्या नयो लक्ष्म्या १६.३३
शक्तो बलीयानीशः सन् १६.७०

शयितकरालकञ्चुकिकुले कुमुद्वतीनां ६.५३
शय्यालयेष्वसितपद्मवतंसराजिर् १.१४
शरद्दतौ विकटांसतटाटवी० ८.४०
शशान्तीं शशिनीवोल्कां १६.९७
शशाङ्कसंघर्षमिवावलम्ब्य १२.४६
शान्तैः कान्तैर्दीप्तिवैदग्ध्यदिग्धैः २०.९
शिखाग्रहादभिमुखमीयुरानतिं ९.१३
शिखाभिराश्लिष्ट इवौर्ववह्नेर् १२.१२
शिबिर्द्यामिव गोत्रारिर् १८.३६
शुकततिः श्रुतशालिवधूलसल्० ८.४४
शुचिसमृद्धिरुदञ्चितमल्लिका ८.१६
शुद्धदन्तरुचिभिः समदाभिर् १७.३०
शुद्धेन सद्वृत्ततयान्वितेन १२.३१
शूनाश्वश्रेणिगर्जं गमजरजवस्यन्दनस्यन्ददर्पे १६.१२९
शूरप्रतापरविमण्डलराहुजिह्वा १.२७
शैलेष्वर्कोपलतलललद्बर्हितल्पस्थलेषु १५.३६
शोकं कोकाः कुमुदमलयश्चन्द्रपादा दिगन्तान् १५.२१
शोकश्लथभुजश्लिष्टैर् १६.१२५
शोकान्धशात्रववधूनयनप्रणाल० १.३१
शौर्यासक्तेर्विरक्ताश्चेद् १८.७३
श्यामलाभिरचलत्पुलकाभिः १७.८
श्यामां समाश्लिष्य सरागमिन्दौ १२.१५
श्यामाश्मवेश्मशिखरावलितुल्यकाल० १.१०
श्रमजलकणक्लेदक्लिष्टश्लथाङ्कुरपत्त्रकं १४.२०
श्रवणकुवलयेन कोमलाङ्ग्याः १०.२०
श्रवणेन चटूनि रूपमक्ष्णा १३.२५
श्रितं त्यजद्भिः शमिभिः शरीराद् ६.२
श्रितमभीष्टविशाखमुखार्द्रतां ८.५५
श्रितवति शान्तिमूष्मणि कठोरतरे तरणेस् ११.२६
श्रितेन शुद्धिं परिपूरिता सभा २.३६
श्रियां पदं तत्र दुरासदं परैर् २.३२

श्रीः शीतरश्मेर्ददृशे ऽथ दृश्या १२.३
श्रीरनराधिते ते स्याद् १६.३५
श्रुतमधुररथाङ्गनामनाद० १०.१७
श्रुतेः पदं व्रजति नवोत्पले रुचिं ९.३४
श्रुत्वा श्रुत्वा महाशब्दं १८.४७
श्रेयो ऽस्य स्यात्सत्यदृष्टेरवश्यं २०.२२
श्लथदलिवेणयः पतति भर्तरि तिग्मकरे ११.२५
ष्ठ्यूताम्बरप्लावि विशालशृङ्गं ६.३
संकल्पैराह्वयन्भक्त्या १८.१४१
संक्रान्तस्वाकारकरालाः स्फटिकोर्वीर् ७.६
संक्रान्तिकृत्करायेण १६.८७
संघट्टजर्जरभुजाभरणारुणाश्म० १.३५
संघसंघटनया घटिताङ्गा १७.१०
संतापैर्गुरुदशनाधरच्छिदाभिः ३.३८
संत्रस्यत्क्षितिततदन्ति दन्तवक्रश् ३.३७
संधौ सिन्धोः सेतुसमासक्तकपीन्द्र० ७.२२
संध्याख्यमधुनापीन्दुर् १६.६
संध्याध्यानप्रगुणितजपैर्मन्त्रवादिप्रधानैर् १५.३५
संध्यानृत्तभ्रमिशिवभुजाभ्रंशिभस्मौघभासि १२.४७
संप्राप्य प्रणिधिगिरां गरीयसीनाम् ३.१
संबुद्धस्यानुग्रहप्रत्यवेक्षा० २०.४१
संभृताङ्गरभसानुभवाभिर् १७.२१
संलापयन्त्या दयितस्य दूतीं १२.२७
संवरं विदधिवांसममन्द० १७.३८
संविद्धर्मा स्मृत्युपस्थानशस्त्रो २०.२८
संवृतानि (?) वदनानि शिरस्त्रैर् १७.९
संसारे ससुरासुरे सुसरसस्सारैरसौ सूरिसूर् १८.६२
संस्काराणां स्थाम विद्यादविद्यां २०.१५
स चिरस्य निरस्य तत्सदो ५.४९
स जीवति रुषा यस्य १८.७९
स तत्त्वविश्वस्ततया सभासदां २.२१

स तत्र भीष्मको भीष्मं १८.६३
स तां सतां संमतात्मा १६.१२
स तेन सार्धं क्रोधेद्ध० १८.९३
स धीनिधेरगाधोग्र० १८.१२०
स प्राणिति सतेजा यः १८.८३
स राजा संजहाराजौ १८.९९
स रेजे राजके सज्जन् १६.१४
स शिवमिह सदाकृतिप्रकाशं ६.४५
स सखा सुखदुःखयोः समो ५.२१
स समग्रसुखावहं वहन्न् ५.४७
स सौवीरमचक्षुष्यं १८.४३
सकलङ्कदा रवि-महो० १९.२५क
स-कलङ्क-दार-विमहो १९.२५ख
सकलैरपि नो भवद्विधैर् ५.३०
सखीकथाकौतुकिनं नतभ्रूर् १२.३९
सख्यै वदन्ती प्रियवृत्तमेका १२.३८
सज्जवाजयमिताः सुखरास्याश् १७.२५
सज्जा ते जव-सुद्धी १९.६ख
सज्-जाते जव-सुद्-धी १९.६क
सत्त-रसा कम्पोरा १९.४२ख
सत्-तरसाकम्पोरा १९.४२क
सत्ता रेहन्तीवा १९.३४ख
सत्तापसीताननशुद्धिदक्षिणो १८.१२४
सत्यं सत्यां सत्यदृष्टौ सुदृष्टे २०.३०
सदःसु दूतत्रयकार्यमार्यधीः २.४५
सदसि दलितदृप्तारातिसेनाक्षणोत्थ० ४.३९
सदसि ब्रुवतः पृथुस्फुरत्० ५.१४
सद्गुणैः कृतयुगास्थितिरक्षैश् १७.१२
सन्तारे हन्तीवा० १९.३४क
सपदि नृपतिचक्रं प्रेक्षतां स्फारिताक्षं ४.४०
सपरिस्तुतिवीचिभिः सकम्पं १३.७

सभाङ्गणे तत्र स लोकसंकुला २.१०
समजनि न तत्प्रेम त्यक्तं यदीषदपीर्ष्यया १४.७
समत्सरं निहितदृशं प्रतिस्त्रिया ९.२९
समदमहेभभिन्नकटदाननदीमलिनैर् ११.२९
समधा मोहोप-रमं १९.११क
सम-धामाहा परम १९.११ख
समधित न या रागिद्वन्द्वं बभूव न सा सखी १४.४
समभिलषिताश्लेषे पूर्वे ततो धृतसाध्वसे १४.३६
सममनुभवितुं प्रियैर्विलासान् १०.१८
सममाहितपक्षपातमारान् १३.४
समररभससेनासिन्धुसंधुक्षणेन्दुं ४.९
समरोदरमापूर्य १८.४५
समस्तम्भावयन्त्यः १६.३
समागतावभिमतपार्श्वमीलने ९.६
समाश्रितं शाश्वतयानपात्रतां २.२६
समासितो मानयतः कलोहितः १८.१३१
समाहतः कुसुमदलैरवद्यवान् ९.३०
समीयुषोः कमपि रसं विलासिनोः ९.२८
समुदिते सुरभौ पथिकाः पथि ८.९
समुद्धर्तुं क्षमामाद्रीम् १८.२५
समुद्रतारम्भरता यदङ्के ६.१०
समुन्मिषन्मुकुलकुलार्जितैरलीन् ९.१२
समृद्धिभूरस्ति निरस्तदुर्गति० २.३१
समेतया कुसुमचयार्थमन्यया ९.१८
सम्पत्-तो महसाऽरं १९.४क
सम्पत्तो मह-सारं १९.४ख
सरति मरुति नाम्बु हंसस्वनैः ६.३२
सरभसललनाद्दढावगूढैर् १०.२५
सरिति मरकताश्मभासि दृश्या १०.२७
सर्वज्ञतादिगुणगोचरमाययौ या १.१
सलालसो ऽसेस्सलिले सलीलं १८.१११

सल्लस मे काम-ग हे १९.१३क
सल्ल-समे काम-गहे १९.१३ख
सवेपथु स्वपदयुगासनीकृत० ९.३३
सस्यन्दं परिणमता निपत्य हार० ३.२५
सस्त्रंसेंऽसधराधारो १६.१०५
सह इतरज्ञेहि-परं १९.३७क
सहइ तरज्ञेहि परं १९.३७ख
सहदेवसुरन्ध्रमद्रक० ५.३५
सा ललास नदायामा १८.५३
सा सेना सहदेवस्य १८.२६
साञ्जनैरश्रुभिः पान० १६.१२२
साधो साधु ब्वं पृथञ्ज्ञानदोषाद् २०.११
सान्द्रबाणपटसंवृतमूर्तेर्१७.३२
सान्द्रा सविशिखासारा १८.२९
सामर्षोत्कर्षमित्युक्ता १६.८३
साम्यमेति गुरुः साम्ना १६.६७
सारगीः सगरानून० १८.१२४
सारम्भं करतलताडनैः कठोरैः ३.२
सारम्भं भुजतरुपञ्जरान्तराले ३.१६
सारा सप्राणरक्षा वधसरसधवक्षारणप्रासरासा १८.१००
सासिभिः साधितास्वाजि० १८.४१
सास्रा दृष्टिर्नवोढायाः १६.११८
सुचिरोपचितान्प्रियोचितान् ५.३८
सुर वाणी दीप-रमा १९.८क
सुरतास्थया प्रणतता सुरताः ६.६६
सुरपोषयाविकलहारयोच्चकैर् ६.३३
सुरभिश्वसितं सितायताक्ष्याः १३.३०
सुरवा णीदी परमा १९.८ख
सुर-सत्तम सोमाला १९.२९ख
सुर-सन्नमसो माला० १९.२९क
सेना रुरुधिरे तेन १८.३९

सेनान्यामेवमुच्चैरभिदधुषि गिरं धीरताराजमानैर् १८.८८
सेनापते पतत्पत्युः १८.८६
सेवावाशिशिवाऽवासे १८.५५
सैनिका राजका रुष्टा १८.६१
सैन्यन्यासाय सेनान्यं १८.१७
सो ऽथ सेना द्विषो वीक्ष्य १८.६७
सो ऽनुजग्मे ऽथ शिविना १८.९१
सो ऽहं तपो ऽरमूढो १९.७क
सोमालो काहन्ते १९.१९ख
सोमालोकाहन्ते १९.१९क
सोहंत पोर मूढो १९.७ख
स्तनकलशयोरर्धोदस्ते कुरङ्गदृशोंऽशुके १४.६
स्तनजघनविमर्दमङ्गनानां १०.३३
स्तनजघनसमागमच्युतानां १०.३६
स्तनेष्विवाम्भोरुहकुड्मलेषु १२.१९
स्तम्भकैस्तस्य विस्तार० १८.११४
स्तौति केसरिकुलं द्रुतनागी ६.६७
स्थगयितुं समवाहि न मण्डलं ८.३८
स्थाप्यमानो ऽपि पथ्यार्थे १६.६९
स्थिरधृतिर्नियमेन वनाश्रितः ८.७
स्पर्शार्थपस्पर्शासामा० १६.८४
स्पर्शावेद्या वेदनातश्च तृष्णा २०.१६
स्पर्शौर्दिशन्कुसुमकार्मुकनर्मकर्म० १.२२
स्पष्टसाम सगर्वार्थम् १६.४८
स्पृष्ट्वा स्पन्दं सौगतैः प्रातिहार्यैः २०.३
स्फारं स्फारं प्रस्फुरतीं पल्वलपाने ७.२४
स्फारस्फुटस्फटिककूटकुटीर्निविष्ट० १.११
स्फुटतया भुवि बिभ्रति यत्र ते ८.३७
स्फुटमिवाम्बुदवारिपिपासिता ८.३४
स्फुटयति कटकोर्वीरस्य बिभ्रत्करौघं ६.२६
स्फुटया प्रकटीकृताशया ५.४४

स्फुरति तदेव मण्डनविधौ मधुपायिकुलं ११.२४
स्फुरदरुणप्रभाभरणभास्वरभावभृता ११.८
स्मरसायककण्टकैः कराले १३.१९
स्मितपुष्पचितेषु सानुरागेष्व् १३.३१
स्यन्दनं द्रढिमवत्पृथुतुङ्गं १७.१५
स्यन्दनस्य शिखरैरसौ सतां ६.६९
स्रस्तस्तम्बेरमास्थे मथितरथपथे सुप्तसप्तौ समाप्ते १८.१५१
स्रस्तस्वपास्तुदति विरुते ताम्रचूडस्य चेतस् १५.६
स्रुतवसनपयःकणापदेशात् १०.३४
स्वके सुकर्माथ परे परंतपो २.३४
स्वच्छायातर्जितेन्दुद्युति निखिलजनानन्दसंधानबन्धु १५.३९
स्वपक्षरूक्षाधिक्षेप० १६.६५
स्वभाग्यपरमाणूनां १६.७२
स्वयंवरस्त्रजेव ह्वां १६.४७
स्वराज्यभ्रंशं क्रुद्धाक्षं १८.४
स्वामि स्य गात्रमेतन्मे १८.१४३
स्वामिसत्कृतिलताङ्कुरकृत्तं १७.५
स्वार्थेच्छायमुनाकृष्टि० १६.२६
स्वेदाम्बुप्रशमविजृम्भि वीजनार्थं ३.३२
हठविघटितस्मेरच्छायाप्रयत्नधुताधरा १४.२२
हताखिलबलस्तेन १८.१४०
हन्तुं द्विड्विपकुलमास्यकन्दरायां ३.३४
हसितेव जितेव तर्जितेव १३.१८
हारावली गाढतरप्रियाङ्गसङ्गे १२.२५
हिंसारतिषु रौद्रेषु १६.५२
हितदिशि गुरुणाग्रे संस्क्रियायै त्वयापि ४.२९
हितोत्कलिके ऽथ रागसिन्धौ १३.३
हिमसमीररणद्दशनाः शनैः ८.५१
हीनाज्ञानामपि हि नियतासेविनां नूनमादौ १५.२८
हे हे राजसभे कस्माद् १८.८४
ह्लादिन्यपि प्रसन्नापि १६.५३

Appendix I

English translations of cantos viii and xx

VIII. Ṛtuvarṇanam
The Description of the Six Seasons

atha samaṃ kṣitipāla-mano-mude
khacara-siddhi-vaśād didiśuḥ śriyam |
madhu-mada-dhvanitâli-manorama-
dru*ma-laye malaye* sakalartavaḥ || 1 ||

1. *At that point, in order to please the heart of the king (Kapphiṇa),*
all the seasons simultaneously,
through the magic power of the planets,
displayed their beauty there on the Malaya mountains,
the dwelling-place of trees that are charming
with the humming of the honey-drunken bees.

kusu*ma-tāna-matâna*ta-mañjarī-
pra*mada-lābha-dalâbha*raṇa-drumam |
amṛ*śad asta-śada-sta*bakâpadaṃ
madhu*m alambam alaṃ-ba*kulaṃ nṛpaḥ || 2 ||

Description of spring[1]

2. *Without delay[2] the king experienced[3] the spring,*
which was full of bakula blossoms,[4]

---

[1] The following names are used for the season of spring: *madhu* (2,8,10), *surabhi* (3,5,9), *saurabha* (11?), *madhumās* (12), *ṛtuvara* (15).

[2] Or "free of dejection?" Only tentatively for *alambam*!

[3] Literally "touched." Or "considered, reflected, deliberated; perceived."

which offered an ideal ground for plants and flowers,[5]
and in which the trees were decorated with foliage
(easily) to be reached (even) by women,[6]
were bowing down under blossoms,
and were appreciated for their wealth of flowers.

viśada-śītala-śīkara-śāliṣu
prasṛta-jhātkṛti-nirjhara-vāriṣu |
rabhasayan surabhau nṛpam āvavau
mata-*marut tam aruddha*-sukhôdayaḥ || 3 ||

3. *During spring a pleasant*[7] *breeze blew,*
granting unrestricted delight
and creating ardent desire in the king,
while the water of the waterfall,
covered by a cool and clear mist,
made a splashing sound.

abhimatena nilīya nirantaraṃ
madhukareṇa paraṃ paricumbitā |
rucira-rāga-rasâśvasanâkulā
bhuvi *ca kā vicakā*sa na mañjarī || 4 ||

4. *On earth there was not a single blossom*
that did not open to exude rich quantities of juice
of pleasant colour and sweetness,
and to be kissed intensively and without break
by the beloved, the bee, resting upon her.[8]

---

[4] Cf. *alaṃdhana-* "possessing sufficient wealth, rich" in Ms. 8.182: *nirādiṣṭadhanaś cet tu pratibhūḥ syād alaṃdhanaḥ.*

[5] Literally "in which the lack of an abode for plants and blossoms had been removed." I prefer this to the alternative resolution of the compound with *-āpadam* as final member.

[6] Is *pramadaḷ* adverb of *pramadaḥ* "joy, pleasure, delight" or the shortened stem-form of *pramadā* "a beautiful young woman?" For the use of the masculine instead of a feminine as the first member of a compound cf. AIG II,1, § 21 (pp. 49–52).

[7] Literally "desired," cf. 8.2a.

adhigataṃ parirambha-sukhāmṛtaṃ
dyuti-puṣaḥ papuṣā surabhi-śriyaḥ |
kuravakeṇa nirantaram ādade
la*litatâli-tatâ*nata-vallinā || 5 ||

5. *The various forms of the splendour-displaying beauty of spring*
were continuously enjoyed by the amaranth tree,[9]
whose creepers, covered with masses of loveliness,
were bowing down,
having attained and enjoyed the nectar-like pleasure[10]
of being embraced.[11]

praṇayinīm avalambya rasônmukhīṃ
madhura-hāsavatīṃ kusuma-śriyam |
vilasituṃ sahakāra-mahīṃ madhur
ni*viviśe vi-viśeṣ*a-pariṣkṛtām || 6 ||

6. *Spring, resting on the lovely beauty of the flowers*
(i.e., his[12] *beloved one,)*
which gazed upward because of love (or: juice)
and displayed a sweet smile (of white blossoms),
entered the place of the mango trees,
that is adorned with a (great) variety of birds,
in order to amuse himself.

---

[8] The stanza undoubtedly contains a double entendre. The "blossom" (*mañjarī*) is a metaphor for the (female) lover, the "bee" (*madhukara*) that of her beloved (*abhimata*). Hence *nilīya* can also be interpreted as "having intercourse with," *rucira* as "full of longing," *rāga* as "passion," *rasa* as "love," and *āśvasana* as "heavy breathing."

[9] The *kuravaka* tree blossoms at the end of winter/beginning of spring. There is a *kavisamaya* that it yearns to be embraced by women. Cf. SYED 1990, pp. 220–221.

[10] The reading of N (*pariramb*h*amukhāmṛtaṃ*) suits the sound pattern much better, however it is much more difficult to understand.

[11] I read *papuṣā* with GS. N is mutilated, N2 has *papuyā*. Because of the preceding *dyutipuṣaḥ* one might be tempted to read **papuṣaḥ*. However, *papuṣā* seems to be the agent of *adhigataṃ*. Formally it has to be the instrumental of the active perfect participle of √*pā* "to drink" which goes well with *amṛta-*.

[12] Here spring is a metaphor of the male lover.

sthira-dhṛtir niyamena vanâśritaḥ
kim api mandrataraṃ madhupo 'japat |
abhicarann iva pāntha-vilāsinīr
nir*avamo rava-mo*hita-mānasaḥ || 7 ||

7. *The excellent*[13] *bee, showing great constancy (or: lasting joy)*
and strictly, (as if) by observances, remaining in the forest,
began to buzz in some kind of a very low voice
as if it wished to entice the women of wayfarers,
its heart deluded by (its own) sound.

dvija-gaṇaḥ samupetya vana-sthalīḥ
paricacāra samujjvala-kiṃśukāḥ |
sadahanā madhunā makaradhvajâ-
dhv*ara-citā racitā* iva vedikāḥ || 8 ||

8. *A flock of birds approached the forest area,*
with its radiant (red) kiṃśuka flowers, and began to roam about;
(these places) were blazing,
thereby resembling sacrificial grounds that were prepared by Spring,
the organizer of the festival of the God of Love.

samudite surabhau pathikāḥ pathi
sthira-dhṛti-kṣati cukṣubhire kṣaṇāt |
śaśabhṛtîva samīyuṣi sindhavo
vi*timire timi-re*cita-vīcayaḥ || 9 ||

9. *When spring had arrived,*
the wayfarers on their paths immediately began to waver,
their firm resolve being destroyed,
in the same manner as do oceans
whose waves are freed of the timi fishes
when the bright moon rises.

bakulam ākulitâli-paṭaṃ madhāv
adhiśiraḥ stabakena jano 'bhyavait |

---

[13] Thus tentatively for *niravamo*.

dhvajam ivâtmabhuvo bhuvi bhāsuraṃ
sa*makaraṃ makara*nda-vikāsinā || 10 ||

10. *In spring the people regarded*
the bakula flowers around their heads,
veiled in a garment of bees swarming around it,
to be the banner of the God of Love on earth,
decorated with a makara,
resplendent because its clusters were oozing out flower-juice.

jagati yām atanor jaya-ghoṣaṇāṃ
jagadur anyabhṛtā vyapadeśataḥ |
sarati saurabha-sākṣiṇi dakṣiṇe
ma*ruti sā ruti-sā*ram adarśayat || 11 ||

11. *While the fragrant southern winds were passing by,*
the proclamation of the victory of the God of Love,
which was announced in the world by the cuckoos
under the guise (of singing), displayed the quality of (their) songs.

vicarituṃ dadhatī vikarālatāṃ
makaraketu-kirāta-samīritā |
kva madhu-māsi nirākṛta-kāminī-
ja*na-śaśā na śaśā*ka śa*râ*śaniḥ || 12 ||

12. *What place could the thunderbolt-like arrow*
not reach in the period of spring,
shot by the Kirāta-like God of Love,
causing dreadfulness and chasing way the hare-like women in love?

madhura-mādhava-rañjita-mañjarī-
kṛta-pariṣkṛti kesara-kānanam |
sruta-latā-makaranda-kaṇa-cchaṭā-
si*katilaṃ kati laṅ*ghayituṃ kṣamāḥ || 13 ||

13. *How many are able to surpass*
(the beauty of) the kesara flowers,
adorned with blossoms that are reddened

by the lovely month of Vaiśākha
and having the colour of sand
because of the many drops of fruit-juice
that have flowed forth from the creepers?

atanu-ketana-yaṣṭir anīcakaiḥ
pravikacā sahakāra-taror latā |
kṣitim adhikṣitibhir[14] nava-kesarair
a*lipatâli-patā*kikayôjjvalā[15] || 14 ||

14. *The abundantly blossoming creeper of the mango tree,*
adorned with small banners formed by bees,
whose slim stalk symbolized the God of Love,
besmeared the ground with the fresh filaments
to be found everywhere on their dwelling-place.[16]

prasa*va-śāli-vaśâli-*ravâkulā
rati-*rasâdara-sāda-*parāṅmukhī |
ṛtu*vare 'navare 'na*vamā na kā
vigat*a-māna-tamā na*tim āgatā || 15 ||

15. *Which exalted*[17] *female has not bowed down*
in the first and best of the seasons,
confused by the humming of the bees
that is caused by the power of spring,
full of[18] *regard for the pleasures of love,*
and free of excessive pride?

śuci-samṛddhir udañcita-mallikā
prahasitaṃ mukham ādadhatī gireḥ |

---

[14] *avikṣitibhir* N!

[15] N seems to read *ali-patâli*, however there are two strokes after the *dīrghamātra* of *tā* which makes it clear that the scribe correctly separated *alipata* from the following *ali-patākikayā*.

[16] I cannot understand *avikṣitibhir*. I regard it as a scribal error for *adhikṣitibhir* with the adjective **adhikṣiti-* meaning "being on or over its abode," as in *adhiratha-*.

[17] Or "sinless?" Or "unprotected?"

[18] Literally "opposed to the lack ('cessation') of."

abhṛta rantur ivâṅka-bhuvi dyutiṃ
pu*laka-jālaka-j*âtanu-gharma-muk || 16 ||

Description of the hot season

16. *The plentiful hot season,*
in which the white jasmine flowers are pointing upwards
thereby giving the mountain the appearance of a laughing face,
bore the semblance of a lover on the lap (of his beloved one),
emitting a great amount of heat (sweat)
which arose in the fine network of his bristling hairs.

rati-gṛhe samada-smara-kuñjara-
śravaṇa-tāla-vilāsam upeyuṣī |
dyutim adhatta javânila-vījita-
klamika-bha*vya-janā vyajan*âvalī || 17 ||

17. *The row of fans in the pleasure house was brilliant;*
it displayed the grace of the slapping ears
of the rutty elephant of the God of Love,
and it fanned the fortunate, exhausted people with a strong breeze.

tapati tīvrataraṃ taraṇau tathā
vyadhita candraka-cakram asau tatam |
nahi yathā paritāpa-karī raveḥ
kara-*kalā'pi kalāpi*nam āviśat || 18 ||

18. *When the sun was shining with a scorching heat*
the peacock expanded the wheel of his tail feathers
so that not even a few of the rays of the sun
could penetrate to cause him pain.

viṣama-gharma-dinôṣma-kṛta-klamaṃ
kṣaṇam ivôkṣitum aryama-maṇḍalam |
bhuvi nipatya javāj jagṛhur jalaṃ
ra*vi-karā vikarā*latara-tviṣaḥ || 19 ||

19. *The extremely intense rays of the sun*
fell down upon the earth and seized its water with great speed
as if they wished to sprinkle for a moment the disc of the sun,
(completely) exhausted by the unbearable heat of a summer-day.

cala-dalôddalitâmala-mallikā-
parimalâkalitâli-kulâkulaḥ |
akṛta śaityam ivârjayituṃ marun
ma*layajâlaya-jā*laka-lālanām || 20 ||

20. *The wind, filled with swarms of bees*
which had been attracted by the pure fragrance
of the jasmine flowers bursting forth from the trembling leaves,
fondled the buds resting on the sandal tree
as if to create a (pleasant) coolness.

phala-parigraha-pūrṇa-manorathā
na gaṇayanti hi kām api duḥsthatām |
yad avahan sudṛśo na śucau klamaṃ
priya-*sahāya-sahā*va-samāgamāḥ || 21 ||

21. *Those whose desires have been fulfilled by the attainment*
of a desired object
do not pay attention to any form of distress—
this is why the women with the beautiful eyes
did not become exhausted during the hot season
when they wantonly united with their beloved ones.

ravi-ruci-jvalitaṃ parisarpatoś
caraṇayor maṇi-kuṭṭimam aṅgaṇam |
kiṇa-kaṇaiḥ sudṛśo 'ruṇatâbhavat
sna*pita-yāpita-yā*vakayor api || 22 ||

22. *When the woman with the beautiful eyes*
walked around in the courtyard where the floor
was covered with jewels

and was shining as brilliantly as the splendour of the sun,[19]
then, through tiny wounds and fissures,
both her feet became red (again),[20]
then, through tinkling, both her feet emitted a jingling sound (?),
although the red lac upon them
had been removed when she bathed.

divasa-māna-samāna-mita-kṣapo
mukhara-bhānur abhânuga-campakaḥ |
ravi-rucā taru-cātaka-vaty age
śucir abhūd ara-bhū-dava-kṛn na saḥ || 23 ||

23. *The hot season, in which the nights were as long as the days,*
the days were noisy and the (yellow) campaka blossoms
had lost their splendour, with the heat[21] *of the sun,*
did not produce a fire on the ground that spread quickly[22]
to the trees with the cātaka birds on the mountain. (?)

vidadhad ambumucaḥ pathikâṅganā-
vinihitântaka-pāśa-bhayaṃkarān |
vyadhita śailam akhaṇḍa-śikhaṇḍinī-
kula-mude 'lam udetya ghanâgamaḥ || 24 ||

Description of the rainy season

24. *The rainy season, having appeared,*
created, for the women of wayfarers,

---

[19] Or: "sparkling with the light of the sun."

[20] The translatien is based on the emendation *'ruṇatā* (thus GS) for *raṇatā* N. With *raṇatā* one would have to translatate: "then, through tinkling, both her feet emitted a jingling sound (?)" Cf. *kiṇakiṇa = kiṇakiṇa āvāj karnā* (SHETH). This is less satisfactory.

[21] Literally "splendour."

[22] Against the marking in N which separates *śucirabhūdar abhūd avakṛnnasaḥ* I read *śucir abhūd ara-bhū-dava-kṛn na saḥ*. — *aravhū-* is not clear to me. For *ara-* we have the options 1. "swift" (< going, moving); 2. "spoke," and 3. "fit; ready; enough; excessive." For *bhū-* there are also various options as far as the meaning is concerned.

clouds as frightful as the ropes of the God of Death,
but made the mountain a place of joy
for the entire flock of female peacocks.

guru-nidāghaja-ghora-ghanâtapa-
klama-juṣāṃ kakubhām atiśītalā |
ghana-paṭī parirabhya jalârdrikā
sa*matatâmata-tā*pa-tiraskriyām || 25 ||

25. *The cloth of clouds, that was wet with their water*
and was very cooling for all the directions,
which were suffering from the exhaustion
of the strong and dreadful heat
that is produced in the scorching hot season,
spread an all-embracing cover against the undesirable heat.

vahati keki-naṭe ruciraṃ ciraṃ
calita-candraka-maṇḍali tāṇḍavam |
sphuṭam ivâmbumucāṃ ruruce tatir
ja*vanikâvani-kā*nti-kṛd ātatā || 26 ||

26. *While the peacock, like a dancer,*
performed, for a long time, a lovely dance,
in which the circle of his tail-feathers shook,
the row of clouds shone brightly like a curtain[23]
spread out to adorn the earth.

priyatamād abhaviṣyata cet pṛthak
tad acirād amariṣyata niścitam |
ghana-ghanôrjita-garjita-saṃbhrama-
bhra*mad-ire madirê*kṣaṇayā kṣaṇe || 27 ||

27. *Should she, the woman with the intoxicating eyes,*
be separated from her most beloved one
at the instant when the earth is quivering,

---

[23] If my translation is correct then the position of *iva* is strange.

as if scared of the loud roars of thunder from the dense clouds,
then she will certainly die before long.

dhruvam ivāśu nipīya sahâmbunā
nibiḍa-ḍambaram ambudhi-garjitam |
vidadhataḥ prathimānam udāra-dig-
gaja-*guruṃ jagur un*natam ambudāḥ || 28 ||

28. *The clouds became big and heavy,*
like the noble elephants of the four directions,
and produced the very loud roaring of the ocean,
as if they had sucked this up, quickly and permanently,
together with its water.[24]

priyaka-piṅga-ruco harigopakā
dyutim adhur madhurâdhvaga-saṃhateḥ |
sphuṭita-citta-bhuvāṃ bhuvi kardamô-
dgama-*sṛjām asṛjām* iva bindavaḥ || 29 ||

29. *The indragopaka mites,*[25]
shimmering reddish like the priyaka trees,[26]
shone brightly, like drops of blood,
causing the earth to become muddy,[27]
arisen from the broken hearts of tender-hearted wayfarers.

---

[24] The central idea of the stanza is quite clear: the clouds suck from the ocean not only its water but also the mighty thunder-like roaring of its waves; thereby the clouds become extended in width and height so that they resemble the elephants that protect the quarters of heaven. An additional *tertium comparationis* is the common grey colour. The *iva* in *dhruvam iva* is a hint of the *utprekṣā* figure of speech.

[25] *Harigopaka* is just an other name for the *indragopaka* mites that cover the earth in great quantities at the beginning of the rainy season. Cf. Siegfried LIENHARD, "On the meaning and use of the word *indragopa*," *Indologica Taurinensia* 6 (1978), pp. 178–188.

[26] *Priyaka* "2 The tree called *nīpa*, *kadamba* ..." (APTE). *Priyaka* is another name of the tree otherwise called *nīpa* or *kadamba*, cf. SYED, op. cit., pp. 149–161. It has red blossoms, often compared to blood, that open at the beginning of the rainy season.

[27] Literally: "creating the appearing of mud on the earth."

guṇamayo 'pi sadoṣa iva kvacid
bhavati yat kamalâkara-sārasāḥ |
samudaye 'mbumucām abhavañ jagat-
kl*ama-nudām anudā*ra-mano-mudaḥ || 30 ||

30. *Even someone consisting only of virtues*
sometimes is at fault—that is the reason
why the herons in the lotus-pond
were not very pleased in their hearts
about the arrival of the clouds, which expel the exhaustion of men.[28]

acala-śṛṅga-juṣas taḍito dadhus
taralitā rasanā iva ye ghanāḥ |
uḍu-kadambaka-kokanade nabhaḥ-
s*arasi tair asitair* mahiṣāyitam || 31 ||

31. *The dark clouds, resting on the top of the mountain,*
were behaving like she-buffaloes
as they emitted tongue-like quivers of lightning
in the pond that is the sky, filled with red water-lilies,
the masses of stars.

kuṭaja-kuḍmala-komala-mālatī-
malana-sāndra-silindhra-sugandhinā |
adhijage marutâdhvaga-maṇḍalī-
g*ama-rudhām arudhā*nty api sevyatā || 32 ||

32. *The wind, fragrant from the smell of the silindhra tree*
that was wet from the contact with jasmine flowers,
as tender as the buds of the kuṭaja tree,
became venerable (...)[29]

---

[28] *sārasa* — For the exact meaning cf. THIEME, "Kranich und Reiher im Sanskrit," *Studien zur Indologie und Iranistik* 1 (1975), pp. 1–25. — Why are the herons displeased about the arrival of the clouds?

[29] The stanza is difficult. Already the compound in lines ab) seems to be overloaded with comparisons. The second half is unintelligible because of the missing text in N. What we have is ḷ*marudhāntyapi sevyatā* in N2 and—according to GS—

vara-*vadhūr avadhūya* sadâsyate
param aho mahatī bata mūḍhatā |
jaladharair iti ramya-bakâvalī-
daśa*nakaiḥ śanakair* jahase janaḥ || 33 ||

33. *"He always sits around, neglecting (even) the most beautiful women.*
Alas, how extremely great is his stupidity!"
Thus man was gently derided by the clouds
whose teeth are formed by rows of lovely herons.

sphuṭam ivâmbuda-vāri-pipāsitā
param apām avadaṃśa-vidhitsayā |
dhvanibhir uddhatam adhvaga-jīvitaṃ
viśa*kalā'śa kalā*pavatāṃ tatiḥ || 34 ||

34. *The undivided row of peacocks,*
obviously thirsting for the water of the clouds
and wanting a little snack to accompany the water,
devoured the lives, (already) agitated
(by the arrival of the rainy season),
of the travellers with their sounds.[30]

mṛtim upaiṣi purā ruṣam eṣi ced
idam ivâbhihitā kṛta-tarjanam |

---

maridhāsyasiṣevitā in M. The sequence *marudhā* is certain because of the *yamaka*. The abstract noun *sevyatā* seems sensible as a complement of *adhijage*. So everything depends on the three syllables between *marudhā* and *sevyatā*. If *api* is correct then one would expect an attribute of *marutā* or—less likely—*sevyatā*. The two syllables before the lacuna, *rudhā*, could be an instrumental, concluding an attribute of *marutā* "(the wind) obstructing the (circular) movement of the wayfarers/sun." However, not only the strange meaning argues against such a separation, but also the apparent absence of the two strokes at the end of the line indicating the separation of two independent words, which are used in every other case in this stanza. Moreover the *yamaka* is a little nicer if the separation occurs after the second *-m*. The genitive *ḷrudhām* would then be dependent on *sevyatā*. For the next word—*arudhānty api* in N2, *aridhāsyasi* in M—I can offer no solution. Does it contain *aru-* "sun?" And could *api* perhaps go back to *abhi-*?

[30] The third line is not clear to me.

stanavatī stanatā stanayitnunā
pa*dam asādam asā*v akarot priye || 35 ||

35. *"You will die straightaway,*
if you become angry (with your beloved)."
As if addressed in this way,
with a threat from the roaring cloud,
the woman pressed herself firmly against her beloved.[31]

nav*a-kadamba-kadam*baka-saṃtata-
pras*ava-nīpa-vanīp*aka-ṣaṭpadaḥ |
ak*ṛta toya-tato yaś*ase nago
bhuvi *bhujaṅga-bhujaṅ ga*litâpadam || 36 ||

36. *The mountain, covered with bees, like beggars,*
at the nīpa trees in full blossom
with bunches of fresh kadamba flowers,
and covered with water,
for its glory, made it so that on earth the peacock
no longer suffered from exigency.[32]

sphuṭatayā bhuvi bibhrati yatra te
haladharâṅgarucaṃ kumudâkarāḥ |
sa samudait krama-saṃgalita-kvaṇat-
kat*ipayâti-payā* jaladâtyayaḥ || 37 ||

Description of autumn

37. *Then the season began in which the clouds disappear,*
gradually pouring down to earth,
with a splashing sound, some of their surplus water
and in which the lotus-ponds on earth
display the beauty of Balarāma's body[33]
because (their blossoms) have fully opened.

---

[31] Literally: "made her position firm at the side of her beloved."
[32] This means that there were now enough snakes for him to eat.
[33] This alludes to the white colour of Balarāma's body; cf. *Mahābhārata* 1,189.31ff.

sthagayituṃ samavāhi na maṇḍalaṃ
dinapater jaladair jala-kālavat |
kva mahatāṃ suciraṃ kriyate dyutir
vi*kalitā kalitâ*pakaraiḥ khalaiḥ || 38 ||

38. *The clouds did not gather to conceal*
the disc of the sun, as they had in the rainy season.
Where can villains, intent on doing harm,
obscure, for a long time, the splendour of the great?

bhuvi vave pavanair ghana-ḍambara-
glapita-dik-taruṇī-śvasitôpamaiḥ |
kamalinī-makaranda-samullasat-
su*rabhikair abhikai*rava-kānanam || 39 ||

39. *On earth the winds blew towards the bunches of white lotuses.*
These winds were like the breathing of the woman-like directions
of the compass, who had suffered from the masses of clouds,
and their fragrance broke forth from the nectar of the lotuses.

śarad-ṛtau vikaṭâṃsa-taṭâṭavī-
sphuṭa-saṭa-sphuṭa-sundaratāṃ hareḥ |
kṣiti-talaṃ paripāka-samucchalat-
ka*lama-cūlam acū*curad uccakaiḥ || 40 ||

40. *In autumn, the ground from which the kalama rice,*
fully ripened, shot up like a crest,
surpassed by far the striking beauty of the lion's bright mane
which resembles a forest on his huge slope-like shoulders.

gata-ghanâpadam āpya dhṛtôdayaṃ
sapadi mitram akhaṇḍita-maṇḍalam |
akaluṣatvam alambhitamāṃ tamo-
da*lana-lālana-lā*si jalair api || 41 ||

41. *And the water had completely lost its turbidity,*
delighting in the fondling that came
with the disappearance of darkness,[34]
having suddenly found the sun (or: a friend),
who has risen (or: become successful),
was free of the mishap of clouds (or: severe mishap),
its disc (or: his circle of friends) unimpaired.

pravavṛte paritaḥ paricumbituṃ
kumuda-kānanam unmukha-rāgavat |
śiśiraraśmi-mukhena śarat-priyā
vilas*ad-aṃśu-sad-aṃśu*ka-śobhinā || 42 ||

42. *Autumn, the beloved one,*
began to kiss everywhere with its face, the moon,
adorned with a fine garment consisting of its bright rays,
the bunches of night-lotuses
in which a reddish colour (passion) rose.

aghaṭayan madanasya saro-gṛhe
śarad asāv abhiṣeka-mahôtsavam |
rucira-rūpya-sitair iva sārasaiḥ
sa-*kalaśe kala-śe*vala-mālike || 43 ||

43. *The autumn organized the great festival of initiation*
for the God of Love, using as house a lake,
decorated with small garlands consisting of delicate duck-weed[35]
and pitchers in the form of swans, white as lovely silver.

---

[34] It is not clear to me how to interpret the compound *tamo-dalana-lālana-lāsi*. Ms N clearly separates it from *jalair*. I find it difficult to understand it as attribute of *akaluṣatvam*. It can hardly refer to the *mitram* in the first half of the stanza which is masculine (because of the pun with the two meanings "sun" and "friend"), as can be seen from the form *gataghanāpadam*. Is the compound to be interpreted as an adverb? This would be unnecessarily clumsy: "in a manner which cherishes, and frolics at, the disappearance of darkness."

[35] The combination of *kala* and *śevala* is very unusual.

śuka-tatiḥ śruta-śāli-vadhûlasal-
lalita-tāla-valad-valaya-svanā |
cakitam abhyacarat kaṇiśârthinī
daśa-*diśaḥ śadi-śas*ta-mahītalāḥ || 44 ||

44. *The parrots, eager to collect grains of rice,*
hearing the sound of the rice-women's bracelets
that glitter and bend to the pleasant beat (of their songs),
cautiously roved around the ground
that was torn up[36] *everywhere by the harvesters.*[37]

[38]giri guru-śruta-śāli-mahôdayaḥ
kṛti-samāja ivâpratibhāvatām |
apajahāra cirasya śikhaṇḍinām
dhva*ni-balāni balā*haka-saṃkṣayaḥ || 45 ||

45. *The disappearance of the rain-clouds,*
that was responsible for the growth, on the mountain,
of the famous, heavy rice,
deprived the peacocks of their voices for a long time,
just as an assembly of learned men,
that is celebrated because it is made up of scholars
possessing deep knowledge in the field of speech,
(takes away for a long time) the strength of words
in those lacking inspiration.

vidalite sapadi pratibandhake
ravir adīpitarāṃ ghana-maṇḍale |

---

[36] Literally "castigated."

[37] The second half has two major problems. *Abhi-car* usually means "to charm, conjure, exorcise" and also "to act wrongly against anyone, offend, trespass;" cf. line 7c of this canto. This meaning does not suit the context. Moreover *śadi(n)-* is not yet attested. The dictionaries knows the following meanings for *śada*: 1) waste, 2) revenue, 3) warrior. Could *śadi(n)-* mean "reaper, harvester"? Cf. *śad* "to cut down?"

[38] N indicates two separations of words in this line which are almost identical: *giri guru-śruta-śāli-mahodayaḥ* and *giri-guru-śruta-śāli-mahodayaḥ*

ka iva vā na dhṛta-pracaye ripau
nava-*hate vahate* dyutim ujjvalām || 46 ||

46. *When the obstructing mass of clouds had cleared*
all of a sudden the sun began to shine very brightly.[39]
Who would not display great splendour
when an enemy with strong allies has been defeated.

atigatāṃ jaladôttham upaplavaṃ
rabhasayā paritaḥ pariṣasvaje |
priya-sakhîva śuci-smita-śobhinī
sa*kumudā kum udā*ra-phalāṃ śarat || 47 ||

47. *Like a dear friend, decorated with white kumuda lotuses*
and therefore bearing with a bright smile,
Autumn intensely embraced the entire earth,
which had overcome the deluge caused by the clouds,
and was bearing a rich harvest.

mada*na-ketana-keta*kinī śarac
chidu*ra-sāda-rasād a*bhito 'karot |
sthala-*gatā jagatā ja*lajās tathā
sara*jasā dvijasād vi*vidhāḥ śriyaḥ || 48 ||

48. *Out of happiness about the decline of the (season of) separation*
Autumn, adorned with ketaka flowers, the banner of the God of Love,
everywhere regenerated the various forms of beauty,
both on land and in water, by (reuniting) passionate people.

bhavati yatra paraṃ para-bhāginī
mṛga-dṛśāṃ stana-maṇḍala-soṣmatā |
sa samayaḥ samayād atha haimano
ja*na-vaśī nava-śī*ta-samīraṇaḥ || 49 ||

---

[39] This seems to be one of the rare cases where this peculiar aorist form has a middle, not a passive meaning.

Description of winter

49. *Then the winter season arrived*
which subdues people, which has cold and fresh winds,
and during which the heat of the bosoms
of the gazelle-eyed women becomes excessive.

amitam abhyasituṃ śarad-atyayaḥ
śaśadharād iva śītalatā-śriyam |
rabhasayan dayitâṅka-dhṛtaṃ vadhū-
jan*am adīnam adī*rghayata kṣapāḥ || 50 ||

50. *The end of autumn aroused passion in the women*
who were happily resting in the laps of their beloved ones,
and extended the nights as if it wished to exercise
without limitation the beauty of coolness (coming) from the moon.

hima-samīra-raṇad-daśanāḥ śanaiḥ
subhaga-śītkṛta-śaitya-dhutâdharāḥ |
praṇayināṃ sudṛśaḥ sahasâpatann
*urasi tāra-sitâ*nupama-smitāḥ || 51 ||

51. *The women with the beautiful eyes*
whose teeth were slightly chattering because of the cold wind,
and whose lips, because of the coolness, were trembling
as they emitted sweet sounds of pleasure,
quickly lay down upon the breasts of their beloved ones,
their incomparable smile being as white as stars.

madhulihaḥ pravilokya himâhatāṃ
paricitām api paṅkajinīṃ jahuḥ |
kva suciraṃ kriyate malinâtmabhir
dhru*vatarā bata rā*ga-mayī matiḥ || 52 ||

52. *When the bees beheld the lotus-pond, struck by frost,*
they left it even though it was familiar to them.
Alas, those whose inner self is impure

do not fix their hearts firmly and passionately
on anything for a long time!

vidadhatī hima-māruta-dhukṣita-
smara-kṛśānu-vikīrṇa-kaṇâkṛtim |
nava-nameru-phalâvalir ābabhau
sukapiśā kapi-śāva-mukhād api || 53 ||

53. *A row of fresh fruits from the nameru tree*[40] *shone forth,*
more ruddy-brown than even the face of a the young monkey,
that looked like sparks dispersed of the fire of the God of Love
inflamed by a cool wind.

viśa*kalaṃ sukalaṃ* suratârṇavaṃ
pṛthu*taraṃ tu tarantu* janā iti |
nija*janī rajanīr a*bhivardhayann
ṛtur ahānir ahāni tanūny adhāt || 54 ||

54. *"May people be able to completely traverse*
the very broad ocean of love, which possesses refined skills!"
Thinking this, the season that is without loss[41]
extended the nights, which are devoted to one's own wives,[42]
and shortened the days.

śritam abhīṣṭa-viśākha-mukhârdratāṃ
hima-rajaḥ-prasarair atibhair avam |
dhavalayan gaganaṃ dhṛta-kṛttikaṃ
śaśi-śiraḥ śiśiraḥ pramatho 'bhavat || 55 ||

---

[40] The nameru tree is mentioned *Kumārasaṃbhava* 1.55 (1.54 in Vallabhadeva's recension) and 3.45 and *Raghuvaṃśa* 4.74 (4.77 in Vallabhadeva's recension), however without further specification.

[41] Unclear! This seems to be a circumlocution of winter.

[42] A tentative interpretation of the bahuvrīhi compound *nijajanī-* "having one's own wife."

Description of the cold season

55. *The cold season was tormenting,*
turning the sky white by masses of very bright snow-flakes.
The sky, windless[43] *and bearing the moon at its head,*
was adorned with the constellation of the Pleiades,
(and relying on the desired humidity
that comes from the mouth of Kārttikeya.)[44]

praṇayināṃ nibiḍair iva piṇḍakair
adhimano jvalataḥ smara-tejasaḥ |
mumuṣur eṇa-dṛśas tuhina-vyathām
asutarāṃ *sutarāṃ* stana-maṇḍalaiḥ || 56 ||

56. *With their round breasts the gazelle-eyed women*
easily took away the pain that is caused by the cold snow
and that is not easy to remove.
Their breasts were like big balls of rice offered in the fire of love
that was consuming the minds of their beloved ones.

vyadhita yāṃ hima-candana-maṇḍitām
avanato rasikaḥ śiśiraḥ svayam |
viśada-kunda-nibhāt pramadôdayād
*iha satī hasatî*va mahī sma sā || 57 ||

57. *The cold season, like a humble lover,*
had personally adorned the earth, his beloved,
with snow, as if with sandal paste.
The earth, like a good wife, seemed to laugh,
her joy appearing in the form of white jasmine.

tuhi*na-vāta-nava*tata-vibhramāḥ
subha*gatā sugatā* sukha-dāyinīḥ |

---

[43] Ms N clearly separates *atibhair avaṃ*.
[44] Unclear. *Sukha* instead of *mukha* is also possible.

avi*varā vi-varâviyu*tā jahau
na pha*linīr ali-nīra*satā-hṛtaḥ || 58 ||

58. *The well-established beauty did not abandon the priyaṅgu creepers,*
whose loveliness was displayed in a new way
by winds containing snow,
that were granting happiness, were growing densely,
were providing juice for the bees[45]
and were frequented by the best of birds.

bhṛṅgān vinā samabhavat sarasāṃ himena
kam petuṣā'ram aruti svara-sanna-bhāsaḥ |
tīreṣu câvahata vāti kṛtâdhvanīna-
kampe tuṣāra-maruti sva-rasan na bhāsaḥ || 59 ||

59. *The water of the ponds became soundless*
without the bees, whose splendour lies in their voices,
and who left because the snow had fallen down in great quantities.
The splendour (of the ponds) was not as lovely as usual
when the cold wind at their banks made the wayfarers shiver.

ity adrāv ādadhe śrīr ṛtubhir aga-tatiṃ saṃgatā valgu-vallī-
lekhe suptâlim agrâsarala-dala-rasa-grāma-liptā sukhele |
senā ramye 'tha reme śrita-śiva-śikharā tatra sevyān upāntān
sāre matvā samastān amata-dhuta-manas-tāmasatvâmare sā
|| 60 || yugmapādapratilomaḥ ||

60. *In such a manner, the beauty of the (six) seasons,*
decorated with the juice of leaves unbent at their tips,[46]
appeared on the mountain where pleasant playing took place,
whose slopes were covered with beautiful creepers,
and where the bees were sleeping.[47]

---

[45] Literally "taking away the lack of juice for the bees."

[46] The manuscript clearly separates *agra/ā* and *a/āsarala*. Otherwise one would be tempted to separate *agrā* (= *agryā*?) and *sarala-* "pine tree."

[47] I have left out *agatatiṃ* in my translation because of the awkward repetition in English.

Then the men of the army,
who had been resting on its peaceful peak,
recognizing that all the slopes could be enjoyed,
amused themselves on that lovely and excellent (mountain)
that was not appreciated by the immortals
who have removed the state of mental delusion.

kapphiṇābhyudaye mahākāvye sarvartuvarṇano
nāmāṣṭamaḥ sargaḥ ||

This was the eighth canto, entitled "The Description of the Six Seasons,"
of Śivasvāmin's ornate epic "King Kapphiṇa's Triumph."

XX. Abhyudayalābhaḥ
The Attainment of Success

arcā-carcā[illegible] cāṭu-caryābhi(53b2)*r uccaiḥ*
kṛtvêty āji-jyāni-janyāṃ jinasya |
ājñā-dākṣyād dākṣiṇātye kṣitīśe
prahvī-bhūte śākhinîvânilena || 1 ||

Having completed the recitation of (stanzas
expressing) the worship of the Victorious One[48]
which had been done in an extremely sweet manner[49]
and which was occasioned by the cessation of hostilities,
the southern king, Kapphiṇa, bent down humbly
because of the skill of the (Buddha's) command,
like a tree under the influence of the wind.[50]

tat-sainyeṣu prāg iva prākaṭeṣv apy
ojo-rūḍhair ūḍha-saṃpatsu satsu |
bauddhyā gacchatsûgram antardhim ṛddhyā
bradhna-jyotir-bṛṃhayêva graheṣu || 2 ||

His army, which, although consisting of ordinary people[51],
had formerly[52] exhibited excellence
by its development of strength
(now) became completely invisible

---

[48] *Jinasya* obviously refers to *arcācarcāṃ*, not to *ājñādākṣyād* which seems to belong to the second half of the stanza, as the parallel expression of *anilena*.

[49] Or: loudly in (various) flattering manners.

[50] The first ten stanzas form a so-called *kulaka*, i.e., one coherent sentence split up into minor grammatical units, the individual stanzas. They have been translated as independent sentences.

[51] *prākaṭa* is attested only in BHS as "vulgar, low, common (for *prākṛta*)" (BHSD). Here, however, it seems to be a variant of *prakaṭa*.

[52] *prāg iva* seems to be a variant of *prāg eva* "formerly."

by the miraculous power of the Buddha,
like the planets, (which, although (?) publicly visible,
had formerly exhibited excellence
by its development of splendour[53]
become invisible) by the power of the sun's light.

spṛṣṭvā spandaṃ saugataiḥ prātihāryaiḥ
śrāvastīya-kṣmāpater vāhinīṣu |
varṣā-varṣa-prāpta-pūra-plavābhiḥ
samyak sāmyaṃ nimnagābhir gatāsu || 3 ||

The armies of Prasenajit, the king of Śrāvastī,
experienced a vibrant feeling
because of the miraculous deeds of the Buddha,
and (herein) they became quite similar to rivers
swelling from the floods on account of the monsoon rain.

mauli-śliṣṭâkliṣṭa-sevâñjalīnām
uṣṇaṃ pūṣṇo muṣṇatāṃ saṃhatatvāt |
siñcaty uccaiś cakrake khecarāṇāṃ
dharmyaṃ dharma-svāminaṃ puṣpa-vṛṣṭyā || 4 ||

A circle[54] of celestial beings showered the Buddha,
the rightful master of the Dharma, with a rain of flowers;
their hands, folded in unwearied (undefiled) worship,
touched the crowns of their heads;

---

[53] *rūḍhair* in *ojo-rūḍhair* has to be a substantive since there is no other word it refers to. It qualifies the following expression °*ūḍhasaṃpastu*. There are two possibilities to interpret *rūḍha-* as a substantive. First, we may take *rūḍha-* as a synonym of *jāta-* in all its possible meanings and functions, e.g., as a neuter noun meaning "kind, sort, class species; a collection of things forming a class". *ojo-rūḍhair* would then mean "by all kinds of strength". Second, in accordance with the rule *bhāve ktaḥ*, we may take *rūḍha-* as a synonym of *roha-* or *rūḍhi-*. I have translated the latter possibility.

[54] The function of *-ka* in the unattested word *cakraka-* may be either diminutivity or collectivity; cf. WACKERNAGEL/DEBRUNNER, *Altindische Grammatik* II,2 Die Nominalsuffixe, Göttingen 1954, pp. 514/5 and 529.

because they were densely crowded together
they warded off the heat of the sun.

ārta-trāsa-dhvānta-bheda-prabhātaṃ
saṃdhyâmbhodâbhyujjihānêndu-bhaṅgyā |
tāmra-snigdhaṃ lakṣma-lakṣmī-praśastaṃ
hastaṃ kāṣāyâmbarâgrād udasya || 5 ||

From the seams of his ochre robe
(the Buddha) raised his hand
which was copper-red and gently shining,
blessed by the beauty of its auspicious marks[55],
and similar to the dawn which dispels the darkness,
the fear of those in distress;
it resembled the moon,
copper-red and gently shining,
praiseworthy by the beauty of its characteristic spots,
(causing) a dawn which dispels the darkness
and the fear of those in distress
when rising through the clouds of the evening twilight
from the peak of the ochre vault of the sky.

acchâcchābhir mukti-muktā-latābhir
hāsa-śrībhir vāk-sarit-sārasībhiḥ |
varṣan vidyā-vaijayantībhir oṣṭhaṃ
madhye medhā-kaumudī-candrikābhiḥ || 6 ||

He inundated his lips at their centre
with the beauty of his smile, clear as a crystall[56],
adorned with a necklace of pearls, liberation;
with white female cranes at the river, his eloquence;
with the white banners, his knowledge;

---

[55] *lakṣma* obviously refers to those three *mahāpuruṣa-lakṣaṇas* which describe the hands of great beings; cf. BHDS s.v. *lakṣaṇa*.

[56] *acchāccha-* can, of course, also be interpreted as Āmreḍita compound: "very clear."

and with the white splendour of the moonshine,
his intelligence.

kāṣāyâṃśu-śrībhir ālohinībhis
tattva-jyotir-bhā-sabhā-saṃnibhābhiḥ |
vṛddhe vargasyôpasargasya sarge
śāntyai kṛtvêvâji-nīrājanêjyām || 7 ||

With the reddish splendour of his ochre robe
which resembled an accumulation of the lustre
of the light of truth[57]
he performed, as it were, the sacrifice
of the lustration of arms for the sake of peace
when the advance of the masses of afflictions had increased.[58]

kālindy-ambho-veṇikâliṅgitâṅga-
tvaṅgad-gaṅgā-bhaṅga-bhaṅgī-samānām |
bibhrāṇo bhrū-mañjarī-kānti-kīrṇām
ūrṇām arṇaḥ-śīkarôdgāra-gaurīm || 8 ||

The circle of his hair between the eyebrows (*ūrṇā*),
covered by the radiant beauty of his tendril-like eyebrows,
resembled the breaking of the billowing waves of the Ganges
which were partly embraced by the braid-like water
of the Yamunā
and white like the outburst of the fine water of a stream.

śāntaiḥ kāntair dīpti-vaidagdhya-digdhaiḥ
snigdha-snigdhair mugdha-mugdhair adugdhaiḥ |
dṛṣṭair iṣṭair vigrahiṇyā vimukter
āvartyêvôdagram agre 'vatāram || 9 ||

---

[57] *bhā-sabhā* seems to be only a synonym of *tārā-gaṇa* "a multitude of stars".

[58] There is a possible alternative translation of the last line: "when the creation of the misfortune of the society had increased." However, this is much less likely in the context of the stanza. I think, Śivasvāmin speaks about the afflictions caused by the fighting.

By his glances which were peaceful, pleasant,
penetrated by brightness and skill (sharpness)[59],
affectionate like a friend and charming like innocent youths[60],
unexhausted[61] and dear, he caused, as it were,
a noble descent of liberation in physical form before (them).[62]

preddhāṃ rāddhāṃ rundhatīm andhakāraṃ
śastāṃ śāstâstikya-vastv-eka-vāstu |
bhadrāṃ bhāsvān bhām ivâbhyetya tuṅgāṃ
gāṃ gāmbhīryôdgāriṇīm ujjagāra || 10 ||

Shining as if he had become a blazing light,
fortunate, dispelling the darkness, praiseworthy and good,
Buddha, the teacher, uttered a lofty speech full of profundity
which was exciting, pleasant, excellent,
and dispelling the darkness (of ignorance),
the only abode of the topics
of faith in the fruits of religious life (*āstikya*).[63]

sādho sādhu tvaṃ pṛthaṅ māna-doṣād
eṣo 'smy asmad-bhakti-saṃtuṣṭa-tuṣṭaḥ |
bhāgī bhūter āyatau tvaṃ hi yasyāḥ
paśyāmy asyāḥ śyāmikāṃ vṛttim etām || 11 ||

---

[59] *dīpti-vaidagdhya°* can be both a Dvandva and a Tatpuruṣa compound. I prefer the first possibility

[60] I believe that *snigdha-snigdhaiḥ* and *mugdha-mugdhair* are rather Karmadhāraya compounds than Āmreḍita compounds because the repetition of two Āmreḍita compounds can hardly be justified from the poetical point of view. Cf. also *acchâcchābhir* in stanza 20.6 which allows for two interpretations

[61] This is only a tentative translation of *adugdhaiḥ*.

[62] Or "(at) first"?

[63] For this translation of the term *āstikya-* I am indebted to Prof. Alexis SANDERSON, Oxford. Cf. the definitions of *astitā-* and *nāstitā-* in Nāgārjuna's *Ratnāvalī*: i.43 and 44: *nāstitādṛṣṭiḥ phalaṃ nāstīti karmaṇām | apuṇyāpāyikī caiṣā mithyādṛṣṭir iti smṛtā || 43 ||* and *samāsād astitādṛṣṭiḥ phalaṃ cāstīti karmaṇāṃ | puṇyā sugatiniṣyandā samyagdṛṣṭir iti smṛtā || 44 ||*.

"O good man, in a good manner you are free
of the fault of arrogance.
As for me, I am pleased by those
who are content with worshipping me.
I see (this as) that spotted form of life
of that prosperity which you will enjoy in future.[64]

arhām arhattvasya manye tavâmūṃ
mūrtiṃ mṛtyo 'smīti mā mānya maṃsthāḥ |
śrīmattāṃ tāṃ vakṣyato mokṣa-gantrīṃ
gantrī bhaṅgaṃ rājatā rājate kim || 12 ||

I think that this body of yours deserves the status of an arhat.
Worthy one, do not think
that you are an (ordinary) mortal being!
Does sovereignty which is bound to be destroyed shine for him
who will possess that splendour which leads to liberation?

bhuktvâpy uccair yām asaṃsṛpta-tṛptir
bhraśyaty ante 'tyanta-sāṃkarya-kāryaḥ |
nirvāṇânnaṃ svādu muktvā manasvī
pūrvôcchiṣṭāṃ kaḥ śriyaṃ tāṃ pratīpset || 13 ||

Which sensible being would abandon the sweet food 'nirvāṇa'
and long for that kind of prosperity,
tasted earlier and left unfinished,
which does not yield satisfaction,
even after enjoying it intensively,
and on account of which one will eventually fall down,[65]
one's own deeds marked by excessive confusion?

---

[64] N clearly separates *sādhu tvaṃ*! — The meaning of the stanza in its present translation is not very clear and coherent, especially the exact meaning of *śyāmikāṃ vṛttim*.

[65] *bhraśyaty* is, of course, present tense.

yebhyo lubhyaṃl labhyam artham pratīyāt
te 'pi skandhāḥ saṃnirodhânubandhāḥ |[66]
sāpāyenâpāyi vastv āharet kaḥ
kalyāṇibhyaḥ projjhya lobhaṃ pathibhyaḥ || 14 ||

Even those groups result in complete obstruction
longing for which one reaches an attainable object.
Who would give up his longing for wholesome paths
and in a dangerous manner turn to a dangerous thing?[67]

saṃskārāṇāṃ sthāma vidyād avidyāṃ
saṃvittyai te nāma-rūpāya sâlam |
rūpaṃ tasmād eti ṣāḍāyatanyaṃ
tanyetâsya sparśataḥ sparśa-sattā || 15 ||

One should know that *ignorance* is the cause of the *predispositions*;
they are sufficient (to produce) *perception*
which (in turn produces) *name and form*;
therefrom arises the form which relates
to *the six organs of the senses*;
from the contact with them *contact* comes into being.

sparśâvedyā vedanâtaś ca tṛṣṇā
tṛṣṇā sôpādāna-sattā-nidānam |
janmôpādānād bhavo 'py ādadānaḥ
sūte jātiṃ sā jarâdyaṃ ca duḥkham || 16 ||

Sensation is to be known (as originating) from contact,
and *desire* (originates) therefrom;
this desire is the reason that *grasping* comes into being;
from grasping *being* is produced,
which (in turn produces) *birth*,

---

[66] The Daṇḍa is omitted in N, but available in N2.

[67] "Who would give up greed and in spite of danger bring a finite object from his travels for gracious ladies?" (GIBBONS) This is only one illustration of that kind of speculations a faulty text (*kalyāṇībhyaḥ*) might entail.

and this (in turn produces) old age
and the other (forms of) *sorrow*.[68]

duḥkha-skandhe sāmudāyaṃ gate 'rthaṃ
nairodhī dhīr atra siddhyai nidheyā |
unmūlyêmāṃ hetu-mālāṃ bhajed yad[69] (?)
dhārmā sattā tasya sattā susattā || 17 ||

After the groups of sorrow have (thus) been enumerated
one should, for one's own well-being, direct on them
the notion how they can be obstructed.
After having eradicated this chain of causes
one should adhere to what is an existence based on the dharma;
its being is real ('good') being.[70]

uttāno 'yaṃ na cchidāvān na cânyaiś
channaś chinna-plotiko viplavârihṛ |

---

[68] N indicates the Sandhi in *sôpādāna°* and *janmôpādānād* by the usual tiny strokes below the akṣaras. – *janma ... ādadānaḥ* "taking birth" is a poetical circumscription of *utpadyate*!

[69] This is my tentative emendation for *yen* (N). *yaṃ* (as a Sandhi form of *yan*) would be more likely, however the masculine form is difficult to construe. Cf. the discussion in the following footnote.

[70] In the first half of the stanza GS reads *dhīrair* i.o. *siddhyai* which is also meaningful and moreover yields a nice alliteration. The textual problems of the second half of the stanza could not be solved satisfactorily. N: (7) *bhajed yen dhārmā sattā tasya sattā susattā*, N_2: *bhajed yatvāmā satvā susattā*. N_2 omits the two words *tasya sattā*. GAURI SHANKAR has: *bhajedaṃ dharmāt sattvaṃ tasya sattā susattā*. – Stanzas 15 through 17 summarize the *pratītyasamutpāda* formula which runs as follows in *Avadānasataka* lxxxviii: ..... *yad utāvidyāpratyayāḥ saṃskārāḥ | saṃskārapratyayaṃ vijñānam | vijñānapratyayaṃ nāmarūpam | nāmarūpapratyayaṃ ṣāḍāyatanyam | ṣāḍāyatanyapratyayaḥ sparśaḥ | sparśapratyayā vedanā | vedanāpratyayā tṛṣṇā | tṛṣṇāpratyayam upādānam | upādānapratyayo bhavaḥ | bhavapratyayā jātiḥ | jātipratyayā jarāmaraṇaśokaparidevaduḥkhadaurmanasyopāyāsāḥ saṃbhavanti | evam asya kevalasya mahato duḥkhaskandhasya samudayo bhavati |* (SPEYER, vol. ii, pp. 105.16-106.4). 17cd condenses into two lines the inversion of the formula which follows in the *Avadānaśataka*. For metrical and poetical reasons *vijñānam* is replaced by *saṃvitti*. In five instances the key-term has determined the selection of another word: *vidyād* was seleceted because of *avidyāṃ*, *sparśataḥ* because of *sparśa°*, *°āvedyā* because of *vedanā*, *ādadānaḥ* because of *upādānād*, and *janma ... ādadānaḥ* because of *jātiṃ*.

vaivṛtyenâvṛtti-kṛt suprakāśaḥ
svākhyāto me sāṃkhyadharmeṣu dharmaḥ || 18 ||

This teaching of mine is easily comprehensible,
it does not divide and it cannot be hidden by others,
it has cut the bonds and is an enemy of confusion,
by its openness it invites for repeated study,
it is quite clear and is well expounded
among the doctrines based on reasoning.[71]

niṣkrāmâsmāj jālakād ārabhasva
skandha-tyāgaṃ dhāmni yujyasva bauddhe |
bhaṅgaṃ bhūbhṛt-kuñjaraḥ prāpayôgraṃ
mṛtyoḥ sainyaṃ tvaṃ naḍāgāravṛttyā || 19 ||

Step out of this net, set out to abandon the agglomerations,
concentrate on the stage of a Buddha,
as an elephant among the kings
destroy the wild and mighty army of the god of death
in the manner (an elephant destroys) a hut made of reed![72]

yogāyâlaṃ yo 'pramādāya yo 'laṃ
yo 'laṃ śāstuḥ śāsane dharmam āptum |
sāṃkleśikyās tasya paunarbhavikyā
bhūmer bhaṅge 'dhyeti dhīpāripūriḥ || 20 ||

---

[71] In analogy to the construction of line 3 one could also interpret *sāṃkhyā-dharmeṣu* as a Bahuvrīhi compound and translate in the following manner: "and it is well expounded among those who adhere to philosophical doctrines". – The stanza is a transformation and expansion of the following sentence from *Avadāna-śataka* lxxxviii: *svākhyāto me bhikṣavo dharma uttāno vivṛtaś chinna-plotiko yāvad deva-manuṣyebhyaḥ samyak suprakāśitaḥ* | (op. cit., p. 106.10-12).

[72] Here Śivasvāmin has reworked the following famous canonical stanza which can also be found in *Avadānaśataka* lxxxviii (loc. cit., p. 105.7-8): *ārabhadhvaṃ niṣkrāmata yujyadhvaṃ buddhaśāsane | dhunīta mṛtyunaḥ sainyaṃ naḍāgāram iva kuñjaraḥ* ||. The replacement of *śāsana-* (i.e., *dharma-*) by *dhāman-* seems to be intentional; cf. the usage of *bhūmi-* in stanza 20d.

If one is able to concentrate, to be heedful,
and to attain nirvāṇa[73] in the teaching of the Buddha,
then the accomplishment of mind will take place (?)
as soon as one's sinful and rebirth-oriented
stage (of existence) has been destroyed.[74]

nityânitye 'netya nityâbhimānaṃ
bhittvânātmany ātmavān ātmavattām |
yāty ātmīyâsthām anātmīyake 'syan
saukhyaṃ saukhya-khyāti-khānād asaukhye || 21 ||

The prudent one does not adopt the misconception
of permanence
with regard to permanent and impermanent (things)[75] (?)
and (likewise) the idea of a self in something which has no self;
he discards the persistent (belief) in the idea of 'mine'
with regard to something which cannot be characterized

---

[73] In interpreting *dharma-* here as "nirvāṇa" I follow a suggestion of Prof. Alexis SANDERSON.

[74] In this stanza Śivasvāmin has put together words from two different passages of *Avadānaśataka* lxxxviii: ..... *śraddhāpravrajitena kulaputreṇa* ***alaṃ yogāya alam apramadāya alaṃ śāstuḥ śāsane*** *yogaṃ* ***āpattuṃ*** ..... (loc. cit., p.106.14-5) and *ārabdhavīryas tu sukhaṃ viharaty avyavakīrṇaḥ pāpakair akuśalair dharmaiḥ* ***sāṃkleśikaiḥ paunarbhavikaiḥ*** *sajvarair duḥkhavipākair āyatyāṃ jātijarāmaraṇīyakair mahataś cārthasya* ***pāripūrir*** *bhavati |* (loc. cit., p. 107.5-6). The usage of *adhi-i* "to turn the mind towards, observe, understand; to know, know by heart; to go over study" in this context is strange. The parallel passage quoted above makes it quite clear that the verb form is nothing but a more sophisticated expression for *bhavati* in the *Avadānaśataka* and that is has to mean something like "takes place, comes into being". Therefore the reading of GS, *abhyeti*, makes much more sense. It is very strange that the faulty mss. used by GAURI SHANKAR should have preserved the correct reading in a place where N is wrong. Very reluctantly I translate *'dhyeti* as if it were *'bhyeti*.

[75] It is not clear to me why Śivasvāmin has *nityānitye* where *anitye* alone would be sufficient. One could suggest reading **nityo 'nitye*, however this would produce a rather poor word-play and had this been intended the scribe of N would have used the Avagraha before *nitye* in order to avoid ambiguity.

as 'mine' and attains happiness because (he is able to) destroy the (wrong) notion of happiness with regard to unhappiness.[76]

śreyo 'sya syāt satya-dṛṣṭer avaśyaṃ
vaśyaṃ viśvânanda-nandī-prahāṇe |
nandī-māndyān naîti rāgo 'nurāgaṃ
rāga-tyāgān muktir astânya-kāryā || 22 ||

He who sees the truth will necessarily attain that bliss
which has the power[77] to abandon the joy in all forms of pleasure.
Because of the cessation of joy passion
will not become attached (to him)
and from the abandonment of passion results liberation
in which all other commitments cease to exist."

ity āvṛttiṃ śāstari srasta-vācye
vācām uccair ūciṣi cyāvitârtim |
proce rājā jāta-citta-prasādo
dīkṣā-dākṣye dakṣiṇo dākṣiṇātyaḥ || 23 ||

After the teacher who is free of all blemishes
had loudly spoken this series of words which remove anguish
Kapphiṇa, the southern king, an expert in the skill of dedication,
answered, his mind completely purified:

adyôdīrṇaṃ dīrṇam āndhyaṃ mamâkṣṇor
adyâkasmād asmi supta-prabuddhaḥ |
ābhir bhartur bhāratībhis tavâhaṃ
magno magnaḥ samyag abhyuddhṛto 'dya || 24 ||

"Now the intense darkness that afflicted my eyes
has been dispelled,
now I have suddenly been awaken from my sleep.

---

[76] *ātmīya-* "belong to a self" is certainly nothing but a circumscription of *mama*, motivated by poetical reasons.

[77] Here I have to assume the so far unattested meaning "capable, able" for *vaśya* instead of its usual meaning "capable of being subdued, controllable, governable."

By these your eloquent words, o master,
I who had again and again sunk into deepest misfortune
have now been completely elevated.[78]

tityakṣāmi kṣema-rakṣī titikṣur
bhogîvâṅgāt kañcukaṃ bhoga-jālam |
kṣāma-kṣāme me 'tra gātre 'grya-gotra
pravrajyâjyaṃ prājyam ukṣer mumukṣoḥ || 25 ||

With forbearance and intent on my well-being
I wish to abandon the mass of enjoyments
like a snake sloughing off the old skin from its body.[79]
O high-born one, may you sprinkle
the abundant ghee-offering of taking the robe
on this completely scorched body of mine,
I who am desirous of liberation.

āpṛcche kṣmāṃ rakṣaṇīyā kṣamā me
jyok tejobhyaḥ śāntir abhyetu sādhvī |
bhikṣaîvâstu svasti lakṣmyai tadā tvaṃ[80]
seve 'raṇyāny añjaliḥ sadmane 'yam || 26 ||

I bid farewell to the earth. I have to protect my forbearance.
May noble tranquility instead of majesty approach me
for a long time!
Alms alone will be my welfare.
You then will be (responsible for my) happiness.

---

[78] The uncompounded form *magno magnaḥ* is remarkable in view of *snigdha-snigdhair* and *mugdha-mugdhair* in 9b) and *kṣāma-kṣāme* in 25c), however this may be due to metrical requirements.

[79] Most likely *bhoga-jālam* should be translated a second time, as attribute of *kañcukaṃ*: "..... sloughing off from its body an old skin which contains the net of its hood."

[80] Single mark of separation after *svasti*, double mark of separation after *akṣmyai*. - No mark of separation between *tadā* and *tvaṃ*!

I will turn to the forests.
These folded hands are for my palace.[81]

labdhvā dṛbdhiṃ tvat-praṇāmâñjalīnāṃ
maulir mauli-śrī-spṛhāṃ muñcatāṃ me |
runddhāṃ saṃdhyêvôjjvalaîṣā pradoṣaṃ
kāṣāya-śrīr drāg dukūlâdaraṃ ca || 27 ||

Having felt the arrangement of my hands
which are repeatedly folded in worshipping you
may my head abandon the longing for the splendour of a crown.
May the beauty of my ochre robe instantly stop
my faults and my regard for silk-garments,
as the brilliant evening twilight holds off the onset of the night.

saṃvid-varmā smṛtyupasthāna-śastro
yogyaṃ yugyaṃ prāpya samyakprahāṇam |
āryâṣṭâṅgôttuṅga-mārgâgra-sainyaḥ
kliśnan kleśârīn navo 'smy adya rājā || 28 ||

Endowed with knowledge as my armour
and application of awareness as my weapon
I have attained complete renunciation as my proper chariot.
Suppressing the enemies 'defilements'
with the noble and lofty eight-fold path as my vanguard
I am now a completely new (kind of) king."

ity abhyarthya kṣmāpatau bhikṣubhāvaṃ
buddhânujñaîka-pratīkṣe sthite 'tha |
kāla-prekṣī damya-dīkṣā-damasya
svāmī viśva-vyājahā vyājahāra || 29 ||

---

[81] The last two lines are difficult to understand. Prof. Alexis SANDERSON suggests reading *tadā tvāṃ* and translating "Then alms alone shall provide my livelihood. You I shall serve. The forests will be my home. Behold, I join my hands [in obeisance]." Another possibility would be also to split *svasti-lakṣmyai* into two words: "Alms alone will be my welfare. You then will be (responsible for my) happiness." I prefer this solution. — *añjaliḥ sadmane 'yam* "These folded hands are for my seat" seems to be a circumscription for "I bid farewell to my seat, i.e., my palace."

When with these words the king had asked to be a monk
he stood there, waiting only for the permission of the Buddha.
The master, the remover of all kinds of deceit,
knew the right time for the subduing of a novice
by the act of initiation and spoke thus:

satyaṃ satyāṃ satya-dṛṣṭau sudṛṣṭe
pātraṃ putra tvaṃ bhṛśaṃ bhikṣu-vṛtteḥ |
kālas tv asyās te pratīkṣyaḥ kiyān apy
āyātîcchā-prāpta-kālā hi siddhim || 30 ||

"As you have indeed seen the truth, you man of right views,
you are definitely worthy of the life of a monk, my son.
However, you will still have to wait for it for a little time,
for desires are successful [only] when their time is right.

ye saṃskārāḥ prāk prajā-kāryam āryāḥ
kāryaṃ sūtās te 'tra rājya-dhvajena |
teṣāṃ śeṣaṃ bhadra bhuktvā phalāṃśaṃ
smartavyo 'haṃ vidviṣāṃ kāla kāle || 31 ||

The noble predispositions (of yours)
which formerly (resulted) the duty to be a subject
they now resulted the duty
(to be done) with the banner of royalty.

Good man, having experienced the small remaining fruition
of those [conditioned existents, i.e., the transmigrating self]
you should remember me in time,
you who are the death to your enemies!

mā bhogebhyo bhaṅgurebhyaḥ prakṛtyā
mā prāṇebhyo mā śriye mā yaśobhyaḥ |
śrāddhaḥ śuddhi-śraddhayā śādhi sādho
pṛthvīṃ pṛ(3)thvī-ratna ratna-trayârthe || 32 ||

Good man, gem of the earth, rule the earth with faith
and with respect for purity for the sake of the Three Jewels,

not for enjoyments which are fickle by nature,
not for life, not for wealth, not for fame!

buddhe buddhiṃ dhatsva bodhāya bodhes
tiṣṭhâniṣṭhe bhakti-dharmeṇa dharme |
śrī-saṃghātaṃ prāpaya svârya-saṃghaṃ
drāghīyasyāḥ saṃpado hy eṣa panthāḥ || 33 ||

Apply your mind to the Buddha
for the awakening of your enlightenment,
abide by the Dharma which is without foundation
by following the path of devotion,
provide (my) own noble community of monks and nuns
with plenty of wealth,
for this is the path of long-lasting glory.[82]

jāty-andho 'nya-strījanâloka-laulye
dṛśyaṃ draṣṭuṃ devavad divya-dṛṣṭiḥ |
urvīm urvīm āpya kīrtiṃ praśāsat
srastâyastir yo 'sti so 'sty asti nânyaḥ || 34 ||

He who is born blind to the lustful passion
of gazing at other men's wives,
who like a god has the divine eye
to behold what is worthy to be seen,
and who is without fatigue when he rules the earth
after having great attained fame–
that man lives, others do not.[83]

---

[82] I understand *aniṣṭhe dharme* as *anāśraye dharme*. For the underlying idea cf. Nāgārjuna's *Ratnāvalī* III.23 where he speaks of *rten med pa'i śes pa* = **anāśrayaṃ jñānam*. – N clearly separates *prāpaya svârya-saṃghaṃ*, "(my) own noble community of monks and nuns."

[83] It is noteworthy—to say the least—that Śivasvāmin here uses the epic or Buddhist Hybrid Sanskrit form *āpya* instead of *āptvā*. This irregular form can also be found in iv.20, vii.40, viii.41, x.33, xi.3, xvii.38b and xviii.16a. This formation is mentioned neither in Adolf HOLTZMANN, *Grammatisches aus dem Mahābhārata*. Ein Anhang zu William Dwight Whitney's Indischer Grammatik, Leipzig 1884 (cf. his additions

rāgo maitryāṃ dveṣapoṣaḥ pramatte
lobho dharme satya-māne 'bhimānaḥ |
yeṣām ete teṣu bhānty eva bhāvāḥ
sthānâveśenêha doṣo 'py adoṣaḥ || 35 ||

Their passion is directed towards love,
they nurture hatred (only) towards the careless,[84]
their greed towards the dharma,
their pride towards honouring truth—
for all these people in whom only such feelings shine
even a fault here looses its quality as a fault
because it is devoted to a worthy object.

yasyâdattâdānam ādyaṃ nidānaṃ
prāṇāḥ prāṇi-prāṇitavyâtipātaḥ |
rakṣā kāmaṃ kāma-mithyā-pracāras
tasmāt pāpāt te virāmo 'bhirāmaḥ || 36 ||

Taking what has not been given is its first cause,
its vitality is the breach of the right to life of living beings,
its protection is the unrestrained practice
of perverse sensual pleasures—
it is pleasing that you cease from this evil.[85]

kṛtvânyāsāṃ sparśa-mātraṃ kriyāṇāṃ
yaḥ puṣṇāti prematāḥ puṇya-pālīm |
sā ślāghyâśā vāsara-śrīr ivârkāt
tasmād bhedaṃ naîti lokântare 'pi || 37 ||

---

to § 990) nor in Franklin EDGERTON, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*, Vol. I: Grammar, New Haven 1953, § 35.9.

[84] One expects rather *pramāde* "towards carelessness" instead of *pramatte*, as already stated by GS. One could again quote the rule *bhāve ktaḥ*, however, why should Śivasvāmin have used the ambiguous form *pramatte* without any need? *pramāde* would also have suited the metre.

[85] Line b) is literally: "its vitality is the neglect (or transgression) of the fact that living beings should live." – Each line contains a beautiful pun: *ādāna* and *nidāna* in a), *prāṇāḥ prāṇi-prāṇitavya* in b), *kāmaṃ kāmå* in c), and *virāmo 'bhirāmaḥ* in d).

If somebody only touches the acts of an opposite nature
and thereafter increases the row of virtues (starting) from love,
then the prospect of fame will never be separated from him,
not even in the next world,
just as the beauty of the day will never be separated from the sun.

dharme śraddhā saṃmatiḥ satya-sāre
dāne dārḍhyaṃ saṃpradāyo dayāyām |
kṣāntau kṣodaḥ prema puṇye dame dṛg
yeṣām muktās te gṛhasthâśrame 'pi || 38 ||

Even in the stage of a householder those people are liberated
who have faith in the dharma, esteem for the essence of truth,
firmness in generosity,
a well-established tradition in compassion,
persistence in forbearance, love for meritorious deeds,
and the right view with regard to restraint.[86]

dhanvin dhinvan puṇya-pa(ṣ)ṇyaṃ puṣāṇa
dveṣyaṃ dveṣonmeṣam uṣṇaṃ muṣāṇa |
dhī-kāluṣyaṃ kānti-koṣaṃ kuṣāṇa
śreyo hy agre dharma-nimna-kriyāṇām || 39 ||

Bowman, delightfully exhibit the merchandise 'merit'
and passionately remove the despicable arising of hatred,
tear out the impurity of mind which is a storehouse of desire[87],
because bliss lies in front of those deeds
which are bent towards the dharma.

man-māyātas te samuttīrṇam ābhiḥ
saṃgacchasva svābhir uccaiś camūbhiḥ |
itthaṃ śāstā taṃ praśāsya praśasyaṃ
bhūtôttāre tāra-bhūtis tiro 'bhūt || 40 ||

---

[86] For the meaning of *kṣodaḥ* cf. *kṣuṇṇa-* "reflected, thought over again and again". - Note the fine alliterations in all the expressions except for the first one.

[87] *kānti-* is to be understood here in the sense of *kāma-*.

"By these (deeds bliss) has come forth for you
from my supernatural power,
join (now) with your own strong troops!"
After the master had instructed the excellent king
with these words he disappeared,
exhibiting the majesty of a saviour
in rescuing the living beings.

saṃbuddhasyânugraha-pratyavekṣā-
pakṣa-prāpte kośaleśo 'pi tasmin |
poṣāyênduḥ pūṣaṇîvôpalilye
bhartur bhāvo yatra bhṛtyasya so 'dhvā || 41 ||

After he (Kapphiṇa) had joined ranks
with the favour and caring of the Fully Enlightened One,
Prasenajit, the ruler of Kośala,
also clung to (the Buddha) for his welfare
as does the moon to the sun in order to wax.
The servant's path is
where the master's inclination is directed to.

ṛddhyā bauddhyā so 'tha saṃbhūya bhūyaḥ
svairī svaiś cânyaiś ca sainyaiḥ śivôtthaiḥ |
līlāvatyām etya līlāḥ pracakre
cakre dhārme saṃgalan maṅgalāya || 42 ||

By the miraculous power of the Buddha
he then became united again
with his own troops as well as the other troops
which are based on final beatitude, in full control of his own will.
He returned to his capital Līlāvatī and did pleasant deeds,
descending[88] (?) to the sphere of the dharma
for (his own) welfare.

---

[88] *saṃ-√gal* is not attested in the Sanskrit dictionaries known to me. It once more occurs in the *Kapphiṇābhyudaya*, in xviii.10: *cikitsâtītayā gatyā sāda-dāyī dhṛtiṃ haran | śanakair ana{ra}ṇyâ(7)ṅge dadṛśe saṅ*[3]*galan* **gadaḥ** ||. It can also be found in

vidyā-śālī śīla-śobhā-subhikṣo
bhikṣv-ācāryaś candramitrâbhidho 'bhūt |
bauddhī buddhir yaṃ śritā śuddhi-sādhuṃ
saudhaṃ cāndrī candrikêvôccacāra || 43 ||

There was a teacher, a Buddhist monk
by the name of Candramitra.
He was learned and rich in the splendour of morality.
Reaching him who was noble in his purity
the Buddhist wisdom rose
like the moonlight of the bright half of the month
when falling on a (white) palace.

preṣṭhād goṣṭhī-dharma-harmyeṇa dharmyāṃ
dhīman-madhye 'dhyeṣaṇāṃ prāpya tasmāt |
bhaṭṭārka-svāmy-ātmajena praṇinye
sūktiḥ sakta-śrīḥ śivasvāminêyam || 44 ||

Having received the requested religious instruction
from this dearest man
in the middle of learned people, Śivasvāmin,
the son of Bhaṭṭārkasvāmin,
whose abode are learned discussions and the dharma,
composed this poem which is adorned with lasting beauty.

madhyekaśmīraṃ śuddhim āhlādakatvaṃ
prāptāt prāleya-spardhayêvâtha vṛddhim |
kāvyāt kḷpto 'smāt kalpatāṃ puṇya-rāśiḥ
prāṇi-prāṇānāṃ prīṇanaśrīḥ śivāya || 45 ||

In the midst of Kashmir this poetic composition
has attained purity, the power of giving delight and success
as if in rivalry with snow.

Rāmadāsa's *Ṭīkā* on Pravarasena's *Rāvaṇavaho* or *Setubandha*, x.34. There the compound *kesarasaumārasaṃgalantamaūham* is explained as *kesaravat sukumārāḥ sukhasparśāḥ saṃgalantaḥ patanto mayūkhā yasya*. Both occurrences suggest "to fall down" as its meaning.

May the accumulation of merit which is produced from it
and which marvellously gladdens the lives of living beings
grant final beatitude![89]

|| *stotrāhnikāṅkasya kāśmīrakasya bhaṭṭaśrīśivasvā(6)minaḥ kṛtau*
kapphiṇābhyudaye mahākāvye śivāṅke
'bhyudayalābho nāma viṃśatimaḥ sargaḥ ||

|| *samāptaṃ ca kāvyam idam* ||

This was the twentieth canto called »The Attainment of Exaltation«
in the great poetical composition Kapphiṇābhyudaya which is
marked by the word »final beatitude« (at the end of each canto) and
which is the work of the Kashmirian Bhaṭṭaśrī Śivasvāmin known as
Stotrāhnika.

And (thus) this poem is completed.

Colophon

vidita-bahu-kathârthaś citra-kāvyôpadeṣṭā
yamaka-kavir agamyaś cāru-saṃdāna-bhāṇī |
anukṛta-raghu-kāro 'bhyasta-meṇṭha-pracāro
jayati kavir udāro daṇḍi-daṇḍaḥ śivāṅkaḥ || 46 ||

May the noble poet whose name is marked by *śiva*,
final beatitude, flourish!
He knows the meaning of many stories,
he is a teacher of figurative poetry,
an unsurpassable composer of yamakas
and master of charming concatenations.

---

[89] That for the later Buddhists *śiva-* was a synonym of *nirvāṇa-* can be seen from Śākyarakṣita's interpretation of the compound *kāntiśivāḥ* in stanza 49c of Jñānaśrīmitra's *Vṛttamālāstuti*: *kiṃbhūtāḥ kāntam iṣṭaṃ śivaṃ nirvāṇaṃ yeṣāṃ tathā santaḥ |*.

He has emulated the composer of the Raghuvaṃśa,
he has practised the methods of Meṇṭha and outdone Daṇḍin.

granthaḥ sahasram ekaṃ
sapta-śatāny adhikam adhika-dhīmadbhiḥ |
api varṇāḥ ṣaḍviṃśatir
iti gaṇitaḥ kapphiṇābhyudayaḥ || 47 ||

People of superior intelligence have calculated
the length of the Kapphiṇābhyudaya
as 1,700 granthas, units of 32 syllables,
plus 26 syllables: 54,426 syllables.

Appendix II:

Analytic text of cantos vi, xviii, and xix[1]

VI. Parvatavarṇanam[2]

akharvam aurvāgnim ivodadheḥ plutaṃ
phaṇīśvaraśvāsasamīraṇeraṇaiḥ |
jvalatprabhāḍambaracumbitāmba[3]raṃ
prakṛṣṭam aikṣiṣṭa sa candanācalam || 1 ||

śritaṃ[4] tyajadbhiḥ śamibhiḥ śarīrā*d*
arīn atāntaṃ ba*darīnatāntam* |
śriyaṃ śrayantaṃ[5] śakunipravṛtta-
madāra[6]*vaprāṃś*u *madāra*[7]*vaprām* || 2 ||

ṣṭhyūtāmbara[8]plāvi viśālaśṛṅgaṃ
jyotīrasajyotiṣam aṅkasūteḥ |

---

[1] Appendix II is a reformatted reprint of the respective sections of the Japanese edition, with the kind permission of the Hōzōkan Publishing Company, Kyoto.

[2] The edition of this canto is a compromise between the readings of N, N2 and GS. N is, of course, our main authority, however, due to the loss of folios 15 and 16 we do not have its readings for the stanzas 43b until 77d. For this portion the readings of N2 are recorded in greater detail, together with GS, including the readings given in the footnotes of GS.

[3] *°mba°* is added to in the lower margin in N (now broken off), mark of omission in the main text.

[4] (8)⟨⟨ ∪ — ∪ — ∪ — ⟩⟩ (||) *śritaṃ* N; missing text is supplied from N2 throughout.

[5] *śriyantaṃ* GS (= M, M3)

[6] *mudāra°* GS (= M, M3)

[7] *mudāra°* GS (= M, M3)

[8] *sphītāmbara°* GS (= M3), GS fn. "M *pītāmbara* for *sphītāmbara*," *ṣṭhyūtāmbara°* N, N2

bālasya[1] saṃdarśanakāmyayendor
dyāṃ kṣubdhadugdhā[2]bdhim ivojjihānam || 3 ||

amandam udyadva*sudhāmahāsā*
*sudhāmahāsā*num alaṃcakāra |
uddāmadhīradhva*nikuñjarā yaṃ*
nikuñjarāyaṃ dadhatī taṭorvī || 4 ||

yasyāgrabhūḥ[3] śyāmalameghamālā-
saṃnaddhajāmbūnadasānur eti |
kāntiṃ nitānta[4]jvaladujjvalārcir-
uddhūmadāvānalamālinīva[5] || 5 ||

yatrālasaprakra*masārasālaṃ*
masārasālaṃ dadhatī[6] dhinoti |
ākrīḍabhūr acchi*durā parāge*
durāparāge 'pi ratiṃ dadhānā || 6 ||

yatkānane viśramakāmyayeva
sacandanāśleṣaviśeṣaśīte |
nijoṣmabhīṣmārcirudūḍhatāntir[7]
dadāti dīptāṃśur[8] asavyayātrām || 7 ||

paraṃ padaṃ kāmi*camūratānāṃ*[9]
voḍhāram urvīṃ sa*camūratānām*[10] |
indur vyanakty[11] āśu *vihāyasā yaṃ*
sadaṃśumattām a*vihāya sāyam* || 8 ||

---

[1] *jyotī*(13a)⟨⟨ ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — — | — ⟩⟩(*lasya*) N, *jyotīrasajyotiṣam aṃkasūteḥ* | *bālasya* N2, *aṅgasūteḥ* GS, GS fn. "M *aṅgasūtre* for *aṅkasute* in M3; *aṅgasūteḥ* is suggested."

[2] *sādhudugdhā°* GS (= M, M3)

[3] ⟨⟨ ∪ ∪ — ∪ — — ‖ ⟩⟩ [*ya*]*syā°* N

[4] *antarnitānta°* GS (= M, M3)

[5] *jālalīlām* GS (= M3), GS fn. "M *mālinīva* for *jālalīlāṃ*"

[6] ⟨⟨ — — ∪ ∪ — ⟩⟩ *dhinoti* N

[7] GS fn. "M3 *tārti* or *tānti* for *tānta* in M for which *tāntiḥ* is suggested.", *tāntir* N, N2

[8] *dīprā°* GS (= M, M3), *dīptā°* N, N2; no separation stroke after *diptāṃsur* in N!

[9] GS fn. "M3 *karmavasūratānām* for *kāmicamūratānām*"

[10] GS fn. "M3 *munnīyavasūratānāṃ* for *mūrvīṃ sa camūratānām*"

[11] *jvalaty* GS (= M, M3), *vyanakty* N, N2

tadutsukāntaś[1] carabandhubhūbhṛd-
abhyarthanapreraṇayeva nūnam |
karoti yasyāvaratāya kukṣau
vīcīkarākarṣaṇam amburāśiḥ || 9 ||

*samudratāram bharatā*ndhavāyāḥ[2] |
vibhāvayanti[3] *sma yato* niśānāṃ
vibhāv ayanti smayato layaṃ bhāḥ || 10 ||

athācalālokanalolalocanaṃ
vilokya viśrambhabhuvā[4] bhuvaḥ patim |
jage vacaś cāṭu[5] **vicitrabāhunā**
giraḥ suhṛtsaukhyaphalāni[6] vāgminām || 11 ||

kusuma*sudhām alayo 'ga-*
styanute[7] yasminn apuḥ *sudhāmalayo 'gaḥ*[8] |
surava*sudhā malayo 'ga-*
syaindra[9]syāsthaiṣa so[10] *'sudhāmalayogaḥ* || 12 ||
|| pādaikaikayamakam ||[11]

udbhūtadhātudhṛtakuṅkumapaṅkapiṅga-
tuṅgottamāṅgabhṛtapuṣkalapuṣparāśeḥ |
dyaur aṅkam asya dayiteva tatoḍuhāri
hārādhi[12]rohati dharādharanāyakasya || 13 ||

---

[1] *°kāntiś* corrected to *°kāntaś* in N, *°kāntaś* N2

[2] *°vāryāḥ* (?) N, *°vāyāḥ* N2

[3] GS fn. "M3 *vidrāvayanti* for *vibhāvayanti*; in d as well."

[4] *°bhuvaṃ* GS (= M, M3), *°bhuvā* N, N2

[5] *cāru* GS (= M, M3), *cāṭu* N, N2

[6] *°phalā hi* GS (= M, M3), N2, *°phalāni* N

[7] *'gastanute* GS (= M), GS fn. "M3 *stvanute* for *stanute*"

[8] *°yogaḥ* GS (= M, M3), *°yo'gaḥ* N, N2

[9] *°yogasyendra* GS (= M, M3), *yo'gasyaindra* N, *°yo'gasyaiṃdra* N2

[10] *syācchaiṣa* GS, GS fn. "M3 *syācchaiya so* for *syatāṃso* in M," *°sthaiṣa* N, N2

[11] *pādaikaikayamakaṃ* || is added to in the lower margin in N, **no** mark of omission in the main text; omitted in GS and N2!

[12] *°hāradhārādhi°* GS (= M, M3), *hāri hārā'dhi°* N

naya sa*mayāva mayā vaḥ*
proktaṃ prītiṃ[1] gatā*mayāvama yāvaḥ* |
gāṃ[2] sa*mayā vama yāva*
srāviṇam[3] adriṃ prakā*mayāvam ayāvaḥ* || 14 ||

[4]dvipadīpadatālayogabhāsaḥ[5]
[6]sahasāraṅgavarāharārāsabhājaḥ |
[7]dadhate rasabhāvilāsyaśobhāṃ[8]
samam eṣo 'drir imā naṭastriyaś ca || 15 ||

eṣaiva sā[9] niyatam asya śiro'grabhūmir
bhavyā sabhā maghavato 'hita[10]re 'phalo 'pām |
nāyaṃ tapovanabhuvaṃ ca bibharty adūra[11]-
bhavyāsabhām aghavatohitarephalopām || 16 ||

prakṛtivikāsinā kaṭakinā sutarām
[12]abhimatasāmajātatarasā balinā |
alam acalaḥ[13] samākramitum eṣa mahīṃ
nanu[14] nayavartmaneva nṛpatir vapuṣā || 17 ||

vahati govrajamaṇḍalam ārtatā
hṛd ayam utkaṭakambalavallavi |
iha raghor akaron mṛgayāṃ mahā-
hṛdayam[15]ut kaṭakaṃ balaval lavi || 18 ||

---

[1] *prītaṃ* GS (= M), cf. the preceding footnote.

[2] *māṃ* GS, *gāṃ* N

[3] *śrāvitam* GS (= M), *śrāvi* | *tām* M3, *srāviṇam* N, N2

[4] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[5] *°bhājaḥ* GS (= M3), GS fn. "M *bhāsaḥ* for *bhājaḥ*," *°bhāsaḥ* N, *°bhājaḥ* N2 (!)

[6] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[7] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[8] *rasabhāvalāsyaśobhāṃ* GS (= M)

[9] *yā* GS (= M), GS fn. "M3 *sāca niyame* for *yā niyatam asya*," *sā* N, N2

[10] *maghavatohita°* GS (= M, M3), N2, *maghavato, 'hita°* N

[11] *adūre* GS (= M, M3)

[12] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[13] *amalaḥ* GS (= M), GS fn. "M3 *analaḥ* for *amalaḥ*"

[14] *mahīm anu* GS, GS fn. "[M3?] *nanu naya* for *manunaya.*", *mahīṃ nanu°* N, N2

[15] *mṛgayā vanaṃ sadayam* GS (= M3), GS fn. "M *mahā* for *vanaṃ*"

premodayārdramanasāṃ na hi kāminīnāṃ
preyasy asahyam[1] iha kiṃ cid atīva vaktum |
asya dyucumbini taṭe taraṇer nalinyaḥ
śliṣṭaṃ pibanty api jagattrayatāpi tejaḥ || 19 ||

iha yā ghnatī[2] khagas*abhāratīrāmayā*n
uditā sarit tarus*a*[3]*bhāratīrā mayā* |
dhriyate priyo 'tra ras*a*[4]*bhā ratī*[5] *rāma yā*
smarasaṃgamād alas*abhāratīrāmayā* || 20 |||| pādaikaikayamakam ||[6]

iha viracitaśuddha[7]varṇaśobhā
[8]suratarujākaraṇehitasvabhāvā |
[9]lasati navasudhāmarālatārā
naṭavaniteva[10] raseṣu kānaneṣu || 21 ||

ghaṇṭāvalī vahati na sthitim atra naddha[11]-
kācāravāṃ śakavalādaratoraṇeṣu[12] |
ṣaḍ vairijeṣu muniparṣad[13] alabdhaśaktiḥ
kā cāravāṃśakavalādarato raṇeṣu[14] || 22 ||

kṛtanandanāgadamanaṃ[15] kṣamayā
gatam arhatāṃ[1] śubhavibhāmahanam[2] |

---

[1] *aśakyam* GS (= M, M3), *asahyam* N, N2

[2] *yā dyutiṃ* GS, GS fn. "M *yā dyutī* for *yāṃ dyutiṃ* in M3"

[3] *sarittaruṣu* GS (= M3), GS fn. "M *sarabhasa* for *sarittaruṣu*"

[4] GS fn. "M3 *priyānusara* for *priyo'tra rasa*"

[5] ⟨⟨ ∪ — ⟩⟩ *rāmayā* N

[6] om. GS (= M, M3)

[7] *viracitam ūrddha°* GS (= M, M3)

[8] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[9] For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[10] *vasudhā'marā*⟨⟨ ∪ — — ∪ ∪ ∪ ⟩⟩[*ni*]*teva* N, *vasudhāmarāgatārā* N2

[11] *sthitimantranaddha°* GS (= M, M3)

[12] *°kampāravā śakalavādara°* GS (= M), GS fn. "M3 *ravāṃ* for *ravā* and *śakavalā* at both places; while M varies between *śakavalā* and *śakalavā*."

[13] *°pārṣad* GS (= M, M3), *°parṣad* N, N2

[14] *°kampāravāśakalavādaratoraṇeṣu* || 22 || GS (= M), *kā cāravāṃśa-kava*[*lā*]*darato* (8) ⟨⟨ ∪ — — ||⟩⟩ N, *kācāravāṃśakavalādaratoraṇeṣu* || N2

[15] *°kampāravāśakalavādaratoraṇeṣu* || 22 || *kṛtanandanāṅgadamalaṃ* GS (= M), ⟨⟨ ∪ ∪ — ∪ — ⟩⟩[*ga*]-*damanaṃ* N, *kṛtanandanāgadamanaṃ* N2

bhṛtadakṣiṇāśam atijāti[3]ruciṃ
praṇamanty amuṃ jinam iveha janāḥ || 23 ||

ko nāma nātithir ihāśramakanyakānāṃ
vācā rameta madhurasvarayā[4] *rasena* |
sarvatra[5] śāntir uciteti ca[6] dharmavṛttā*v*
ācāram etam adhur asvarayārasena || 24 ||

asyotsaṅgāsaṅgi[7] maṇiprākaṭamūrteḥ
saṃpaśyantyaś[8] cāruṇi cāmīkaravapre |
svaḥsundaryaḥ[9] kalpitam[10] ākalpam analpaṃ
ratnādarśaṃ maṅgalam ity eva vahanti[11] || 25 ||

sphuṭayati kaṭakorvīr asya bibhrat karaughaṃ[12]
viśadanavam asannā[13]*dīprabhopatyakā māḥ*[14] |
api madayati bhṛṅgas tāpasīḥ puṣpite 'smin
viśada[15]*navamasannādī prabho patyakāmāḥ* || 26 ||

mandāramandirapurandaranandanorvī-
mandīkṛtodyadara[16]mandarakandaraśrīḥ |

---

[1] *śatam āhitaṃ* GS (= M), GS fn. "M3 *gata* for *śata*"

[2] °*vibhāgahanam* GS (= M, M3). For the two separations of this line cf. the diplomatic transcript of N.

[3] *vṛtadakṣiṇāṃsamabhijāta*° GS (= M, M3), *atijāti*° N, N2

[4] (14a)⟨⟨ — — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ⟩⟩[*vara*]*yā* N

[5] *sarveṣu* GS, GS fn. "M3 *sarveṣṭa* for *sarveṣu*," *sa*(*rvvatra śā*)*ntir* N (the portion in brackets is erased)

[6] *na* GS (= M, M3), *ca* N, N2

[7] °*saṅga*° GS (= M, M3), °*saṅgi* N, N2

[8] *svaṃ paśyantyaś* GS (= M), GS fn. "M3 *saṃ*, *svaṃ* is suggested.", *saṃpaśyantyaś* N, N2 (°*paśyaṃtyaś*)

[9] *cāmīkara*(2)⟨⟨ — — | — ⟩⟩[*ḥ s*]*undaryaḥ* N, *cāmīkaravapre* | *svaḥsuṃdaryaḥ* N2

[10] *kalpitum* GS (= M, M3)

[11] GS fn. "M, [= M3?] *vadanti* for which *vahanti* is suggested."

[12] GS fn. "M *kaṣaughaṃ* for *karaughaṃ*"

[13] *viṣadanamavasannā* GS (= M, M3)

[14] °*kāmāḥ* GS, °*kā māḥ* N

[15] *viṣada*° GS (= M, M3)

[16] °*kṛtādrivara*° GS (= M, M3), °*kṛtodyadara*° N (or °*kṛtogha*°?), N2

utkandakundadalasundarasinduvāra[1]-
saṃdohasāndramakarandamado 'yam[2] āste || 27 ||

bibharti bhūr atra vanaṃ karāla[3]-
kālīyakāmānalatāpamiddham |
nāśīśamat strī[4]ramaṇasya kaṇṭhe
kālīyakāmānalatāpam iddham || 28 ||

ākarṇitā[5] vikalakomalakinnarastrī-
gītakriyā[6]śravaṇarodhita[7]rathyaraṅgaḥ[8] |
naśyan[9]nimeṣamunimaṇḍaladṛṣṭidṛṣṭaḥ
prāpto 'tra dīrghayati vāsaram uṣṇaraśmiḥ || 29 ||

iha palvalacāriṇāṃ rave
bisa[10]*romanthakaṣāyatā rasāt* |
jaladher adhikaḥ saro[11]'mbhasāṃ
visaro[12] *manthakaṣāyatārasāt* || 30 ||

mandasyandaṃ sundaravidyādharanārī
gītadhvānaṃ[13] bandhuram ākarṇya rasena |
nānātālanyāsajuṣaḥ[14] śikṣitum uccair
abhyasyantīva pratināḍair iha daryaḥ || 31 ||

sarati maruti nāmbu haṃsasvanaiḥ[15]
kalam akani śaśāka[1] *kā sā ratā* |

---

[1] °*sindhuvāra*° GS (= M, M3), °*sinduvāra*° N, N2

[2] °*madoṣam* GS (= M, M3), °*mado yam āste* N, N2

[3] *karālaṃ* GS (= M), GS fn. "M3 *karārthaṃ* for *karālaṃ*"

[4] *kālī śamantī* GS (= M), GS fn. "M3 *nāgī* for *kālī*," *nāśīśamat strī* N, N2

[5] *ākarnya tāṃ* GS (= M, M3), *ākarṇitā* N, N2

[6] °*kriyāṃ* GS (= M, M3)

[7] °*bodhita*° GS (= M, M3), °*rodhita*° N, N2

[8] °*raṅgam* GS (= M), GS fn. "M3 *rathyaraṃgaḥ* for *rathyaraṅgaṃ*," °*raṅgaḥ* N, N2

[9] GS fn. "M *paśyan* for *naśyan*"

[10] *viṣa*° GS (= M, M3)

[11] *paro* GS (= M), GS fn. "M3 *śaro* for *paro*," *saro*° N, N2

[12] *viṣaro* GS (= M, M3)

[13] °*svānaṃ* GS (= M, M3)

[14] °*yutāḥ* GS (= M, M3)

[15] *nāmbudasasvanaiḥ* GS (= M, M3), *nāmbu haṃsasvanaiḥ* N

viraham iha ca[2] soḍhum atrocchvasat
kalamakaṇiśaśāka[3]*kāsāratā* || 32 ||

surapoṣayāvikala[4]hārayoccakair
atikālakāntakaravāladhārayā[5] |
madanārtayā[6] nasamarāgatāntayā
bhuvi bhāti śūraśabaraśriyāpy ayam || 33 ||

iha vahati sariti saṃśrita-
naladamayantīratā rasevāviralam |
sthitayuvamithunāsya taṭī
naladamayan tīratārasevāvir alam || 34 ||

nairmalyapratiphalitasphuṭo bhruśārāḥ[7]
śarvaryāṃ marakataratnasānubhāgāḥ[8] |
kahlārocchvasitasaraḥsamūhabhāso
bhṛṅgāṇāṃ vidadhati vipralambham asmin || 35 ||

puṇyātmaiṣa girir vinopakaraṇaiḥ prastauti[9] śāliśriyaḥ[10]
kedāreṣu madārasatkurarayākārān alinyāsataḥ |
padmān āvahate[11] tathā parimalān asmin[12] vahantaḥ kṛtāḥ
ke dāreṣu madārasatkurarayākārā nalinyā sataḥ || 36 ||

dṛṣṭyā kurvann āsravāntaṃ sravantīr[13]
bibhrāṇo 'yaṃ sābhrarandhraḥ[14] purandhrīḥ[1] |

---

[1] *kalam amaṇi śaśāṅka°* GS (= M, M3)

[2] *na* GS (= M, M3)

[3] *kalam amaṇi śaśāṅka°* GS (= M, M3)

[4] *suraśoṣayā vikala°* GS (= M, M3), *surapoṣayā'vikala* N, N2

[5] *vikala* — ∪ ˙— ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪ *karavāladhārayā* * GS (= M)

[6] *madanārthayā* GS (= M, M3), *madanārttayā* N, N2

[7] *°sphuṭendu°* GS (= M3), GS fn. "M *sphuṭorusāra* for *sphuṭūndurāgāḥ*," *°sphuṭobhruśārāḥ* N, *°sphuṭobhrurāgāḥ* N2

[8] *°bhāsau* N2

[9] *prasnauti* GS (= M), GS fn. "M3 *prastauti* for *prasnauti*"

[10] *°śriyaṃ* GS (= M, M3)

[11] *padmānāṃ vahate* GS (= M, M3), *padmānāvahate* N, N2

[12] *°malāny asmin* GS (= M), GS fn. "M3 *kasmin* for *nyasmin*"

[13] *dṛṣṭvā kuvilāśravātaṃ śravatī* GS (= M), *°śravāṃtaṃ śraṃvatī* N2

[14] *sānubharandhraḥ* GS (= M), *sābhrarandhraḥ* N, *sābharaṃdhraḥ* N2

śuddhaḥ śuddhāntaśriyaṃ saṃvidhatte
kroḍakrīḍādakṣiṇo dakṣiṇābdheḥ[2] || 37 ||

nandakā nollasal*lāsahaṃsā na vaḥ*[3]
kānanaṃ prāpya lī*lāsahaṃ sānavaḥ* |
bibhrate hāritāṃ *hāsadā mālayā*
ramyayā śākhināṃ *hā sadā mālayā* || 38 ||

pravighaṭitavikaṭadalapaṭalaputa[4]-
sphuṭadhavalakamalakuharacaladaliḥ |
tvadabhigamanarasarabhasataralita-
prakaṭanayana iva vahati rucam ayam || 39 ||

yoṣāṃ pṛṣanmarud akārayata priyāṅka-
vāsan na hāsarasi kāṅ kurarājire 'ṇuḥ[5] |
atra priyeva nalinī natim eti bhānā*v*[6]
āsanna[7]*hāsarasikāṅkurarājireṇuḥ* || 40 ||

vṛṣṭicchedāśaṃsicalākhaṇḍalacāpa-
bhrāntitrāsāyāsaparimlāpitapiñchān[8] |
ratnacchāyocchrāyasamācchāditameghaḥ
prāvṛṭkāle 'pi vyathayaty eṣa mayūrān || 41 ||

amuṃ nidānaṃ[9] vi*dur āyatīnāṃ*
neha prabhāvāś chi*durā yatīnām* |
atrātanoḥ[10] kārmu*kam āvileṣu*
nālakṣyate nāya*ka mā vileṣu*[11] || 42 ||

---

[1] *purandhraḥ* GS (= M)

[2] *ko'.....vyaḥ* * GS (= M)

[3] *kāmanojñollasallāsahaṃsānavaḥ* * GS (= M, M3)

[4] *pravighaṭitavikaṭadalapuṭa.....* GS (= M, M3)

[5] *yo pāṃ pṛṣannurudakāraya* — ∪ — ∪ — — ∪ — ∪ *rasikāṅkurarājireṇuḥ* GS (= M, M3)

[6] *asmin valiny api yato natim e* ∪ — — GS (= M), *eti* ⟨⟨ — ⟩⟩*[nā]v ā°* N

[7] *vāsanta°* GS (= M)

[8] *°picchān* GS (= M, M3), *°piñchān* N, *°piṃcchān* N2, cf. 7.13b

[9] *eṣa* ⟨⟨ ∪ — — ‖ ∪ — ⟩⟩ *nidānaṃ* N, *eṣa mayūrān* || *amuṃ nidānaṃ* N2

[10] *atāḍanaiḥ* GS (= M)

[11] — ∪ [!] ∪ — — ∪ ∪ *māvileṣu* GS (= M)

atyujjvalormikamahākaṭakaprakāśa[1]m
uccair udūḍhaghanasāraparāgapūram |
madhye niṣaṇṇadinanāyakam āhur enaṃ
hemāṅgadeham iva bhūbhujam arthabhājam[2] || 43 ||

asyākuṇṭhā[3] nīlakaṇṭhe 'pakaṇṭha[4]-
mārākalpā jayyajalpākarārāmā |
varyā[5] kuryāt kasya nānandam eṣā[6]
sārādhanyādhānadhānyādharā sā[7] || 44 ||

sa śivam iha sadākṛti[8]prakāśaṃ
na ca viṣameṣu madena saṃprayuktam[9] |
svarucikapiśitāṃsamāṃsam[10] adrir
vahati yuvānam ayaṃ na yakṣacakram[11] || 45 ||

yo nāma yogabhṛd iha pratanoti buddhīḥ[12]
sa hy ā[13]*gamastimitamandarasānutattvam* |
prāpte 'tha śṛṅgam atituṅgatayā[14]bhibhūta-
sahyā[15]*gamastimitamandarasānutattvam* || 46 ||

gururandhrasamīraṇānuṣaṅgāt[16]
tarubhiḥ sānuṣu saṃtataṃ caladbhiḥ[1] |

---

[1] Here ends folio 14a of N. Leaves 15 and 16 of N are lost. For this portion we refer to N2 only. Orthographical peculiarities are standardized.

[2] *bhūbhukamandabhāvam* * GS (= M, M3)

[3] *asyākuṃṭā* N2

[4] .....*kalakaṇṭhopakaṇṭhā* GS (= M)

[5] *varyāt* GS (= M)

[6] *eṣāṃ* GS (= M)

[7] *rādhanyādhānadhanyādharāmā* * GS (= M)

[8] *sadākṛta°* GS (= M), GS fn. "M3 *sa navam iha sadātapaprakāśaṃ*"

[9] *navaviṣameṣumadena saṃprasaktaṃ* GS (= M, M3)

[10] *°tāsamāṃsa°* GS (= M), GS fn. "M3 *śamāyamadriḥ* for *samāṃsamadriḥ*," *°tāṃśamāṃsa°* N2

[11] *vahati bhuvānam ayaṃ ca ye 'cakram* * GS (= M), GS fn. "M3 *vihitayuvānamayaṃ na dhakṣaraktam* *"

[12] *buddhaḥ* GS (= M), GS fn. "M3 *yogavṛd* for *yogabhṛd*; *buddhī* for *buddhaḥ*"

[13] *saṅghā°* GS (= M, M3), *sa hy ā°* N2

[14] *prāpnoti tuṅgataraśṛṅgatayā°* GS (= M3), GS fn. "M *śṛṅgagate* for *tuṅgatara*"

[15] *saṅghā°* GS (= M, M3), *sa hy ā°* N2

[16] *°samīraṇonuṣaṃgotta°* (?) N2

klamino 'ntakam īyataḥ kharāṃśor[2]
vyajanair vījayatīva vājino 'yam || 47 ||

asmai vismāyibhāse nanu namati na kaḥ pāpināṃ vṛttim[3] uccair
akṣodīyānapātre 'dhvani dhanamalināṃ sāla[4]*sāṃyātrikāṇām*[5] |
dhatte līlāṃ[6] gatiḥ sā bhṛśam iha sudṛśāṃ kānane caiṣa dhatte
rakṣodīyānapātre dhvanidhanamalināṃ sāla[7]*sāṃyātrikānām*[8] || 48 ||

uccoccacandanatarūttarasāla[9]sakta-
sarpaprasarpiphaṇaphūtkṛtadhūmadhūtam[10] |
atraitya locanakulaṃ taraṇes turaṅgā
raṅgatkṣaye[11]kṣubhitakūbari kūṇayanti || 49 ||

bhayāpanībhūribhṛyāpanī bhūr
*anāvilāsyā*ma*ranāvilāsyā* |
virājatībhāravirājatī bhā
*varājirā mā*dha*varājirāmā* || 50 ||

rāgopāttair[12] yuvabhir iva suśṛṅgārair[13]
gosaṃghātair[14] upavanaratisaṃcāraiḥ[15] |
aśrāntyaiva śramaśamanasaromanthair
loke notpadyata[16] iha na cirād uccaiḥ || 51 ||

---

[1] GS fn. "M3 *valadbhiḥ* for *caladbhiḥ*"

[2] *āyataḥ* GS (= M), GS fn. "M3 *māgataḥ* for *māyataḥ* and *śarāṅgo* for *kharāṃśoḥ*"

[3] *vṛttam* GS (= M), GS fn. "M3 *vismāpitāro* for *vismāyibhāse*, *mūrta* for *vṛttam*"

[4] *sāra°* GS (= M), GS fn. "M3 *pāteṣva°* for *pātre'dhva* and *sālasāṃpātikānām* for *sārasāṃyātrikānām*"

[5] *°kānām* GS (= M, M3), *°kāṇām* N, N2

[6] *līlā°* GS (= M, M3)

[7] *sāra°* GS (= M)

[8] *°kānām* GS (= M, M3), *°kāṇām* N, N2

[9] *°śāla°* N2

[10] *°pūram* GS (= M, M3), *°dhūtaṃ* N2

[11] *aṅga kṣaṇaṃ* GS (= M3). GS fn. "M *aṅgaṃ* for *aṅga*"

[12] *rāgopāntair* (?) N2

[13] *yuvabhir ava* śṛṅgārair* GS (= M), GS fn. "M3 *yuvatībhir iva saśṛṅgāraiḥ*"

[14] *°saṃpātair* GS (= M, M3)

[15] GS fn. "M3 *upanatavanasaṃcāraiḥ*"

[16] *lokenārādhyata* GS (= M, M3), *lokenotpadyati* [!] N2

bhavati kuñjadarīṃ gahanāṃ girer
aviramaj janakāmam ahānitaḥ |
ratigṛhāṃś ca bibharty ayam uccakai
ravir amajjanakāmam ahānitaḥ || 52 ||

śayitakarālakañcukikule kumudvatīnāṃ[1]
gahanagṛhe 'sya sālabahule[2] sakhīva saukhyam |
diśati niśi praveśya śanakaiḥ priyendupādān
vikaṭakavāṭapaṭṭavivṛtivratātra vātyā[3] || 53 ||

vapuṣi lalitāṃ bhūṣāṃ patyā[4] purandhrijanaḥ kucair
navanakhacitair[5] *uccakrāntair atītanadānate*[6] |
iha maṇimayaiḥ sindhuprītyai tarattarubhis taṭair[7]
navanakhacitair uccakrāntair atītanadānate[8] || 54 ||

prāgbhāradīrghadṛśad[9]ujjhita[10]nirjharāmbu-
lambipravāhavikarālakaraḥ karoti |
sindūrasundaraparāgapiśaṅgamūrdhā
rambhāvijṛmbhita[11]rado 'yam ibhānukāram[12] || 55 ||

kamaladalāvalī[13] sthalam ihādhitiṣṭhati nirańkuśā[14] kuśacarad[15]-
galadala[16]*sādaraṃ kumudayoṣitaṃ*[17] *na rajanīkaropamalayā* |

---

[1] *śayitakarāla* — ∪ ∪ ∪ — ∪ — *datīnāṃ* GS (= M)

[2] *sālabakule* GS (= M), *śālabahule sma* [!] N2 (metre!)

[3] *vikaṭadala* ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ *yatra vātyā* GS (= M)

[4] *gatyā* GS (= M), GS fn. "M3 *patnyāṃ* for *gatyā*"

[5] GS fn. "M3 *navanagatataiḥ* for *navanakhacitaiḥ*," °*rnnavavanakha*° N2

[6] °*nadīnate* GS (= M, M3)

[7] *sindhuḥ prītyai tatas tarubhis taṭe* GS (= M), GS fn. "M3 *sindhū pītyai tattarubhiś ca taiḥ* for the above."

[8] °*nadīnate* GS (= M), GS fn. "M3 *nadānate* for *nadīnate* |"

[9] °*dṛṣad*° GS (= M, M3), or printing mistake?

[10] °*utthita*° GS (= M, M3)

[11] °*vijṛbhita*° N2

[12] *ihānukāraṃ* N2

[13] °*avali*° GS (= M), °*āvalī*° N2

[14] *nirańkuśaṃ* GS (= M), *nirańkuśā* N2

[15] °*calad*° GS (= M), GS fn. "M3 *vahad* for *calad*"

[16] *galadali*° GS (= M), *galadala*° N2

[17] GS fn. "M3 *alasādaraṃ* for *alisādaraṃ* and *poṣitaṃ* for *yoṣitaṃ*," °*yoṣitaṃ na* N2

vrajati ca tṛptim atra hi rucā cirasya[1] parirabhya rāgarabhasād
galadala[2]*sādaraṃ kumudayoṣitaṃ na rajanīkaro 'pamalayā*[3] || 56 ||

lakṣmī[4]lakṣyair lakṣaśa indī[5]varanīlaiḥ
phenasphītais[6] tīrthabalair[7] nāgapatīnām[8] |
vyāpto bhūbhṛt sarvata eṣo 'nuvidhatte
harṣotphullallocanasaṃghasya maghonaḥ || 57 ||

iha bhūḥ samūḍhanava*nīratāvaryamā*
nutim arhati pramada*nī ratāv aryamā*[9] |
bhramati pravṛddharati*mekhalāpaddhatiṃ*
munir ātanoti ca śa*me*[10] *khalāpaddhatim* || 58 ||

dehaṃ parodayadhiyeha[11] sa bodhisattvaḥ[12]
patye[13] bhujaṅgamabhuje patatāṃ nivedya[14] |
nirmokamaṇḍalam aśaṅkitam aṅkasaṅgi[15]
nāgīmukhāmburuhacumbanacuñcuvakre[16] || 59 ||

acala eṣa cakāsti suraśriyāṃ
kurarakīśakirātatayānayā[17] |

---

[1] *tṛptim atihi* cirasya* GS (= M, M3)

[2] *galadali°* GS (= M), *galadala°* N2

[3] *°karopamalayā* GS (= M, M3), *°karo'pamalayā* N2

[4] *lakṣmīṃ* N2

[5] *idī°* N2

[6] *°sphītais* GS (= M), *°spītais* N2

[7] *tīrthavilair* GS (= M), *tīrthavalai* N2

[8] *°vilai nnāgapātānāṃ* N2

[9] *nutim arhatīna navanīratāvaryamā* GS (= M, M3)

[10] *°me* om. N2!

[11] *payopadadhātīha** GS (= M), *pa[r]odayadhiyeha* N2

[12] *°sanvaḥ* N2

[13] *payo* GS (= M)

[14] *nivedya* om. GS (= M)

[15] *alaṃ aśaṅkata saṅghasaṅgi°* GS (= M)

[16] *°nā śrīmukhāmburuhacumbanatantucakre** GS (= M), *nāgīmukhāṃburuha{{cumbana{{cuṃcuvakre* N2, *cumbana* added to in the upper margin in N2 (mark of omission in the main text).

[17] *°kīsa°* GS (= M), *°kīśakirātatayā'nayā* N2

jagati kuñjasuvāsyararājitaṃ[1]
kurarakīśa[2]*kirātatayānayā* || 60 ||

amī dṛśyante 'dreḥ savidhajaladhidvīpaluṭhitāḥ
suparṇakṣuṇṇānām iha phaṇavatām asthinicayāḥ |
vikarṣaty abdhir yā sudaragatanāśa . thitamatiś[3]
calair vīcīhastair jaṭharaśikhinidhyāpanadhiyā[4] || 61 ||

vikasati marud iha mṛducala-
dalika[5]malanalohitena vadanenāyam |
subhaṭaḥ ślişyati kopā*d*
alika[6]*malanalohitena vadanenāyam* || 62 ||

adhiśirasam ihāsau[7] ratnarambhā mukhāgre[8]
sphuritarucira[9]pattraḥ prāpya bimbapratiṣṭhām |
karaparigata[10]dhātūddhūtareṇur vivasvān
bhavati saralanālottāla[11]tāmrotpalaśrīḥ[12] || 63 ||

priyājanaṃ prāptarasaḥ[13] kalāsu
tyāgī caraṃ[14] *sa prasaraṃ ca gītyā*[15] |
iha priyaś cumbati cārucāṭu-
līlāvile talpatale vilālī[16] || 64 ||

---

[1] *kuñjabhuvāsya virājitaṃ* GS (= M)

[2] °*kīsa*° GS (= M), °*kīśa*° N2

[3] *vakarṣa tatvaryā nu vara gatarāgā* * GS (= M), read *nāśotthita*° or °*nāśasthita*°?

[4] *hasrair java śikhinidhmāpanayā* * GS (= M)

[5] °*dalakam analalohitena* GS (= M), GS fn. "M *malana* for *manala*," °*lauhitena* N2, cf. line d.

[6] GS fn. "M3 *surabhiḥ* for *subhaṭaḥ* and *dalikā* for *dalaka*"

[7] ∪ ∪ ∪ *kharam ihāsau* GS (= M, M3)

[8] °*śivāgre* GS (= M)

[9] *sphuritavimala*° GS (= M), *sphuritarucira*° N2

[10] *karaphalita** GS (= M)

[11] °*nālauttāla*° N2

[12] °*tpalāni* GS (= M)

[13] *saptarasaḥkalāsu* GS (= M)

[14] *tyācaraṃ* GS (= M)

[15] *pītyā* GS (= M)

[16] °*lilāvileva līlām* * GS (= M)

dhyānāṣṭake gata[1]viparyayam āryasatyair
dṛptendriyāḥ samavino 'tra vipaśyanādyāḥ[2] |
dhātutrayāpacayataḥ pratisaṃvidarham[3]
arhattvam ucchvasadabhijñam avāpnuvanti[4] || 65 ||

*suratās*thayā praṇatatā *suratāḥ*[5]
samayaṃ gatāḥ smara[6]vilā*samayam* |
dadate pramodam iha kun*dada te*[7]
dayite hi naḥ svara[8]bhasā*d ayi te* || 66 ||

stauti kesarikulaṃ drutanāgī
markaṭaṃ kṛtrima[9]*dañcitayānaḥ* |
grīvayā mudam agamac ca gariṣṭhā[10]
markaṭaṃ kṛtrima[11]*dañcitayānaḥ* || 67 ||

ihāsthito niyamasamutthayā muniḥ
samuccakair adhita rucā ripūṣaṇam[12] |
giriṃ tatair[13] imam[14] api nādade priyā
samuccakair adhitarucāripūṣaṇam[15] || 68 ||

syandanasya śikharair asau satāṃ[16]
dakṣiṇodyatir[17] *ayaṃ prabhāvataḥ* |

---

[1] *gati°* GS (= M)
[2] *daptendriyā* ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ *nadyā* GS (= M); read *śamavino*?
[3] *°arham* om. N2 (!)
[4] *arhattvaśustya * ṣaḍabhijñam avāpnuvanti* GS (= M)
[5] *suratā* GS (= M)
[6] *sura°* GS (= M)
[7] *dadate pra* — ∪ ∪ ∪ — (*dadate*) GS (= M)
[8] *sura°* GS (= M)
[9] *kṛtama°* GS (= M, M3)
[10] *grīvayā * sudamagaśṛ * gariṣṭhā* GS (= M, M3); *śrīvayā* N2
[11] *kṛtama°* GS (= M, M3)
[12] *°bhibhūṣaṇam* GS (= M), GS fn. "M3 *cāru* for *cābhi*"
[13] *giraṃ śatair* GS (= M, M3)
[14] *idam* GS (= M, M3)
[15] *°bhibhūṣaṇam* GS (= M, M3)
[16] *ayaṃsatāṃ* GS (= M), GS fn. "M3 *rasau syatāṃ* for *rayaṃsatāṃ*"
[17] *dakṣiṇodatir* GS (= M, M3)

āsravān[1] iha ca bodhabandhurā[2]*d*
akṣiṇod yatir[3] *ayaṃ prabhāvataḥ* || 69 ||

nārīsaṃhatir atra pātum aśituṃ rantuṃ varītuṃ varaṃ
dātuṃ gātum[4] *udāsitāmayugatān āsāratā*[5]*lāsinī*[6] |
rājījīvapatatriṇāṃ sthitim iyaṃ ratnasthalīṣv ādarā[7]*d*
ātuṃgā tu m[8]*udāsitā mayugatā nāsāratā*[9] *lāsinī*[10] || 70 ||

nāryo diśanty āgasi rāgayukter
asāma yūnāṃ na ca co[11]*dayante* |
nāṭyāya ceto 'tra ca nāṭakīyā
rasā mayūnāṃ na ca co[12]*dayante* || 71 ||

ruciracitapramodalavalīkalatābhavanaḥ
smaramayatīritā[13]*ratimitāri*[14]*kanāvadaraḥ* |
ruciracitapraṃodalavalīkalatābhavanaḥ
smaramayatīritā[15]*ratimitāri*[16]*kanāvadaraḥ*[17] || 72 || || samudgakaḥ ||

dagdham api smaraṃ ghaṭayati sphuṭam upavanabhūr
atra parā gatā sumanasā manasijavanataḥ |

---

[1] *āśravān* GS (= M, M3)

[2] *na bodhibandurā* GS (= M), GS fn. "M3 *vabodha* for *na bodhi*"

[3] *dakṣiṇodatir* GS (= M, M3), *dakṣiṇaudyatir* N2

[4] *dāntaṃ śāntam* GS (= M, M3)

[5] °*śāratā*° GS (= M, M3)

[6] °*lāpinī* GS (= M, M3)

[7] *ādarād* GS (= M, M3), *ādarā* N2

[8] *dāntaṃ śāntam* GS (= M, M3)

[9] °*śāratā*° GS (= M, M3)

[10] °*lāpinī* GS (= M, M3)

[11] *na vaco* GS (= M), GS fn. "M3 *vanodayante* for *vacodayante*"

[12] *nava co*° GS (= M, M3)

[13] °*tīratā*° GS (= M, M3)

[14] °*timirāri*° GS (= M, M3)

[15] °*tīratā*° GS (= M, M3)

[16] °*timirāri*° GS (= M, M3)

[17] °*varadaḥ* N2 (!)

ghaṭṭanato 'tra sa vṛṣagaṇaḥ kriyata iha rater[1]
atraparāgatā sumanasā manasijavanataḥ || 73 ||

vividhudhutatapāpā rarakṣa kṣapāpā
khakhananajajapāpāya yatra trapāpā |
na nagagajajapāpāvavapraprapāpā
mama raravi vipāpābha bhadra drapāpā[2] || 74 || || āvaliḥ ||

itthaṃ guṇā diśati te[3] sukham alpam urvī
sārāvatā samavanā vivarā[4]*hitāntā* |
sphītapra[5]saktaphalinī saphalā phaleṣu
sārāvatā samavanā vivarāhitāntā || 75 ||

vahati mahāmahamahatī *vādanavāsānatānasā vānadavā* |
haratī ca taṭī padyāntajavā *vādanavāsā*[6] *natānasā vānadavā*[7] || 76 ||
|| yamakapratilomabandhaḥ ||

yogād ādhāraḥ[8] kurvāṇāṃ kuvalayavasatilayavalo
nutarṣabharocitaḥ
mālā no nāpannāgāraḥ sakalam avasudhavaśaraṇo
'nu[9]kampikakapotakaḥ |
mañjūṣābhāsā[10] mantrī mā nalinavanaviśadahitataḥ
kule khalatākaro

---

[1] *ghaṭṭanato 'tra bhramannṛpagaṇo yata iha* * GS (= M, M3), GS fn. "M *ghaṭanato* for *ghaṭṭanato*"

[2] This is the unintelligible text of GS:
nanajaja pāpā vava prapra pāpā
mama rara vapā syabha dra dra pāpā |
vivi dhudhutata pāpā ... ...
rarayaya pāpā khakhanana jajapāpā'yayatrapāpā * ||

[3] *guṇādi diśate* GS (= M, M3)

[4] *vitarā°* N2, cf. line d.

[5] *sphītatha°* N2, GS fn. "M3 *śīta* for *sphīta*"

[6] *padyāṃtrajavādanavāmā* N2

[7] GS has the following unintelligible text:
mahatīvādanavāsanatānasā vānadavā |
harati taṭī ca pathā vādanavāsā natānasā vānadavā * ||

[8] *yogāndhāraḥ* GS (= M), *yog(o)(da)dhāraḥ* N2, it is also possible to read *yogāva* or *yogāv(e)*. The third syllable has to be long.

[9] Or *°śaraṇontu°* N2?

[10] *bhāṣā* GS (= M)

nākāṃśor[1] ājīvair hīnaḥ samararasita visarati vayaḥ
sa māgadharājitaḥ[2] || 77 || [3]|| mahāyamakam ||

eṣa mahībhṛt pravidadhad aśanaiḥ śāśvatikāśritaśuciśaśibhābhiḥ
kairavanāmānaṃ surasavanam itaḥ sāgarayojananayanadagehaḥ |
dyām avadārya sthita iha[4] śikharais tuṅgataṭas trijagati nanu nītaḥ
kair avanāmānaṃ surasavanamitaḥ sāgarayo jananayanadagehaḥ || 78 ||

vāsavāsatānyamānamānyatā savāsavā[5]
tāpanīyanīlapālyapālanīyanīpatā |
sīmatārapādapā supād apāratāmasī[6]
hīmatāsibhā cakāsti kācabhāsitā mahī[7] || 79 || || pratipādapratilomaḥ ||

[8]asminn āste saiddhaṃ sainyaṃ
nayanayanam anamam avamavamam amama
śākhāṃ śītāṃ śliṣyaty uccair
ahir ahitarataravir aviratam atama |
bibhraty ambho nadyaḥ kīrṇaṃ
śaraśaraṇaraṇarasika sikatilatila
hemakṣodair antaḥkrīḍā
śakaśakalikalikalakalakamahima hi || 80 | || āvaliḥ ||

---

[1] *nākāśor* N2?

[2] GS has the following unintelligible text:
yogāndhāraḥ kurvāṇānāṃ
balonutarṣi bharociso lāno nāpannā ṣāraḥ
sakala mavasudha vaśaraṇo nukampitapotakaḥ |
mañjūṣā bhāṣā masti mānalina navaviśadahitataḥ
kuleśorājīvaihīnaḥ samararasita visarita-
vapaḥ samārādha rājita * ||

[3] (17a)⟨⟨ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ⟩⟩[— ∪ .tu] || *mahāyamakaṃ* ||; in the beginning of folio 17a of N the first 8 or 9 *akṣaras* are broken off.

[4] *ava*⟨⟨ — — ∪ ∪ ∪ ⟩⟩[*ha*] N

[5] °*tānvamānamānva*° GS (= M)

[6] °*pādapārapāda*° GS (= M, M3)

[7] *bhīma*° and °*mabhī* GS (= M)

[8] GS fn. "81,82 [= our verse 80!] readings are very corrupt." We deliberately refrain from quoting them.

[1]pulakabhuvāmbunā naṭasabhā satām iha rasodayasya vikalā
navabharatān atāyanavidhāv adhāvi nayatānatārabhavana |
bhavati na ceha candanavanaṃ viṣaktaviṭapaughaśaṅkaṭatayā
dinakaratāpapāṭitaśilātalāśitaṭipāpatārakanadi || 81 ||

|| lalitaṃ yugmapratilomaḥ ||

netrākṛṣṭer[2] ihādhivrajam alasalasadvallavīdorlatābhiḥ
kīryante śīkaraughāḥ *sakalaśi valatā nāvanītā mathāpi* |
śṛṅgaśreṇī ca tuṅgāṅgaṇamaṇir amunā[3]dhaḥkṛtāśeṣaśailā
kurvāṇenātmatuṣṭiṃ *sakalaśivalatā nāv anītām athāpi* || 82 ||

kapphiṇābhyudaye mahākāvye
parvatavarṇano nāma ṣaṣṭhaḥ sargaḥ ||

---

[1] GS fn. "M3 omits. Reading<s> are very corrupt." We deliberately refrain from quoting them.

[2] *°kṛṣṭair* GS (= M, M3), *°kṛṣṭer* N, N2

[3] *adhunā°* GS (= M, M3)

XVIII. Citrayuddhavarṇanam[1]

atha „mlāna-camū-vallī-samudāya-vanôdayaḥ„ |
āsede „rājacakreṇa „sa-mudā „yavano „'dayaḥ„ || 1 ||
yugmayamakaṃ[2] ||

vikaṭāyāṃ „raṇāṭavyāṃ „tatra „sā „trasadasyunā „ |
yāvanī „śauryavittaśrīr „mumuṣe „miṣa-yodhinā „ || 2 ||

yayau „yāyāyayā[3] „yā-yā „vāv „eva „vivavāv „iva „ |
sā „sā'sâsiḥ[4] „sâsu-saṃsad „udaid ādadad-ādi-doḥ[5] „ || 3 ||
caturakṣaraḥ ||

svar-ājy-abhagnaṃ „kruddhâkṣaṃ „kalinā „kapaṭa-cchidam „ |
surandhrasenâ'nuyayau „damayantī „dṛḍhaṃ „nalam* „ || 4a ||

sva-rājya-bhagnaṃ „kruddhākṣaṃ „kalinā „ka-paṭa „cchidam „ |
surandhra-senâ „nuyayau „damayantī „dṛḍhaṃ „nalam* „ || 4b ||

tathâ'śvīya-khura-kṣuṇṇā „dūram „ā-reṇur „ājayaḥ „ |
yathôdamajjann „abhrâbhā „dū-ramā „reṇu-rājayaḥ „ || 5 ||

pūṣêvâmbumucā „yāvad „ājaghre „jiṣṇunā „raghuḥ „ |
laghu „tāvat „tam „uddeśaṃ „rurur „marud „ivâpatat* „ || 6 ||

rarāghe „'raṃ „ṛaghor „arghī „ghora-ghorair „aghair „aghūḥ „ |
rurur „oghair „aghorârgha-rāghī „gharghara-ghurghuruḥ „ || 7 ||
dvyakṣaraḥ ||

---

[1] This most difficult canto is based almost exclusively on N. We have given the readings of N2 in all those cases where N is mutilated or illegible. The variant readings of GS and his sources M and M3 are as arule inferior and corrupt. Therefore we have deliberately refrained from burden the critical apparatus with them.

[2] *yugm*[. .. ..]*kaṃ* N, *yugmayamakaṃ* N2

[3] *yayāyayā* N2

[4] Or: *sāiṃ „sâsiḥ „*? *sāsaṃsāsiḥ* N2

[5] *ud*[*ai*] ∪ *dadad-ādi-doḥ* N, °*dudaidādada*° N2

„dhairyaîka-baddha-kakṣyeṇa „dhṛta-dhūli „vivalgatā „ |
subāhunā'ji-mallena „nijaghne „niṣadho „yudhi „ || 8 ||

prāstāvi „līlā „prothena „sa-hasā „kandu-kandharām* „ |
nirlūnāṃ „nayamānena „sahasā „kandukan „dharām* „ || 9 ||

cikitsātītayā „gatyā „sāda-dāyī „dhṛtiṃ „haran* „ |
śanakair „anaraṇyâṅge „dadṛśe „saṅgalan „gadaḥ „ || 10a ||
niroṣṭhyaḥ ||

cikitsātītayâ'gatyā „sāda-dāyī „dhṛtiṃ „haran* „ |
śanakair „anaraṇyâṅge „dadṛśe „saṅgalan „gadaḥ „ || 10b ||
niroṣṭhyaḥ ||

dhaninā „dhī-nidhānena „dhunānenâdhunā „dhanuḥ „ |
nâdhūni „nidhanâdhānaṃ „nânadhīna-dha[1]nādhane „ || 11 ||

maṇḍalaṃ „mādyatā „kṛtyā „para-māna-namânayā „ |
āninye „mucukundendor „māndyam „āhvṛci-rāhuṇā „ || 12a ||

maṇḍalaṃ „mādyatâkṛtyā „paramânana „mānayā „ |
āninye „mucukundendor „māndyam „āhvṛci-rāhuṇā „ || 12b ||

grasamānam „anīkâbhām „atarâśaṃsayâ'yata „ |
yāmâyatana-nīkāśaṃ „samarâgram „abhāsata „ || 13 ||
gūḍhārddhaḥ ||

darśakâśmaka-bhūpālau „viṣvag-ārambha-roṣitau „ |
yoddhuṃ „niviviśāte „tāv „iṣv-agāram „bharôṣitau „ || 14 ||

tuṅgêṣu-mālā-sainyôtaṃ „garjator „anya-marddanaṃ „ |
dvandvayuddhaṃ „tayor „iddhaṃ „tulām „anyonyam „āgataṃ
|| 15 || gūḍhacaturthaḥ ||

binduḥ „kukuram „āpyôccair „asam-arju-nayânataḥ „ |
anūnam „ūhe „saṅgrāme „rasam „arjuna-yānataḥ „ || 16 ||

sainya-nyāsāya „senānyaṃ „niḥsāmānyaṃ „sa „mānayan* „ |
mahīṃ „mahā-mahīpālo „dūrād „aikṣiṣṭa „sāṃyugīṃ „ || 17 ||

---

[1] *dha°* is omitted in N!

kelau„kākola-kālâlaka-kala-kalikā-lālako„'līka-kālo„
lokālokaîka-lokī„kila„ku-kali-kalā-kālikā-kālako„'laṃ„|
kākī-kākākulôlkā-kula-kalala-lalal-lola-kīlāla-kīlaṃ
kālī-kalloli-kūlaṃ„kala-kala-kalilaṃ„kalki-lokaṃ„luloke„|| 18 ||

reje„rājâdhirājo„'sau„rājake„tatra„visphuran*„|
vāḍavâgnir„ivônmagnaḥ„sindhu-kallola-maṇḍale„|| 19 ||

amuṃ„muktvā„dviṣāṃ„mallo„me„kala-vyaṃsanāya„kaḥ„|
matvêti„cakre„senānyam„**ekalavyaṃ**„sa„nāyakaḥ„|| 20 ||

niṣeduṣīr„niṣādâṅge„nikhanann„akhilā„mukhe„|
mṛtyos„tṛptyai„camūś„cakre„**subandhur**„nāma„sārthakam*„
|| 21 ||

asi-dhārôtthite„nyasyann„avadhīd„ambhasîmakaṃ„|
balo„manum„anutkrānta-nava-dhī-dambha-sīmakam*„|| 22 ||

prorṇṇunāva„śarair„varmma„**śaravarmmā**„suśarmmaṇaḥ„|
prāvṛṣeṇya„ivâmbhodo„dhārâsārais„taṭaṃ„gireḥ„|| 23 ||

tasmin*„so„'py„atha„nārācān„āsa„jyatodya-toraṇe„|
ajñāta-mokṣa-saṃdhānān„āsajyâto„dyato„raṇe„|| 24 ||

samuddhartuṃ„kṣamām„ādrīm„avipan**na-kule**„hitā„|
sahadeva-camū-garjā„jajṛmbhe„kuru-tāpinī„|| 25a ||

samud„dhartuṃ„kṣamā„mādrīm„avipan„**nakule** hitā„|
sahadeva-camū-garjā„jajṛmbhe„kuru-tāpinī„|| 25b ||

sā„senā„**sahadevasya**„pātaṅ„gantuṃ„gajâlayā„|
ninye„'**ndhrâ**gni-rucā„vṛttaṃ„pātaṅgaṃ„tuṅga-jālayā„|| 26 ||

krut-kaṇḍū-caṇḍapāṇḍityaḥ„**pāṇḍyo**„dor-ddaṇḍa-piṇḍitaḥ„|
kāṇḍaiḥ„pāṇḍu-yaśaḥ-śauṇḍo„dyām„akāṇḍe„'py„akhaṇḍayat*„
|| 27 ||

dhara-dhīro„dharā-dhāro„dhīdhārur„adhi-dhūrddharaḥ„|
dhārādharair„edharudhāṃ„rurodha„rudhirair„ddharām*„|| 28 ||

sāndrā „saviśikhâsārā[1] „su-skandhā „pattra-poṣitā „ |
ucchrāyiṇī[2] „**druma**-cchāyā „tasyôṣmāṇam „aśīśamat* „ || 29a ||

sāndrā „saviśikhā-sārā „su-skandhā „pattra-poṣitā „ |
ucchrāyinī „**druma**cchāyā tasyoṣmāṇam aśīśamat* „ || 29b ||

purā „nṛpair „ekalavya „evam „āhâbhiṣecitaḥ „ |
mattaḥ ko „'nyo „**bale** „sadya „eva „māhābhiṣe „citaḥ „ || 30 ||

pṛthur „utkalikâlābhā „tasya „saṅgara-sāgare „ |
layaṃ „prāpa „mahâvarttā „sā „**mahābhiṣa**-vāhinī „ || 31a ||

pṛthur-ut-kali-kālābhā „tasya „saṅgara-sāgare „ |
layaṃ „prāpa „mahâvarttā „sā „**mahābhiṣa**-vāhinī „ || 31b ||

tejasā'tiśayānena „**yugandharaja**-sādinam*[3] „ |
vimarddād „ambunā „cakre „yug „andha-rajasā „dinam*[4] „ || 32 ||

bhṛgusūnu-hatâneka-nṛpôcita[5]-dharā-tulam* „ |
tad-īhite „sarudhiraṃ „dadṛśe „samarâjinam* „ || 33 ||
asaṃyuktaḥ ||

jambho „bibhrad „bhujau „stambhāv „iva „svāna-dhare „taraḥ „ |
śrutarṣaṇy „ā-dadhe „vaṃśa-vivasvān „adharêtaraḥ „ || 34 ||

babhre „**babhruḥ** „krudhā „babhru „bhrānta-bhru „bhrukuṭī-bharāt* „ |
mukham „antaka-vad „raudraṃ „**madrakô**padrave „drutam* „ || 35 ||
atālavyaḥ ||

śibir „dyām „iva „gotrârir „ahi-tas „tam „asāra-jāḥ „ |
ujjhan „bhiyaḥ „papau „babhro „rahitas „tamasâ'rajāḥ „ || 36 ||

jyāyo-yaśaś-caya-cchāya „iyājâjau „jayêcchayā „ |
yojyâśocyâśayaś „**śaṃyuś** „śauca-śayyāśayā „jyayā „ || 37 ||
tālavyaprāyaḥ ||

---

[1] ◡ ◡ *śikhâ°* N, *saviśikhā°* N2

[2] *ucchrāyinī* N, N2

[3] *yugañjaraja-sādinam* N, *yugandharajasādinī* N2

[4] *°sādinī* N2

[5] *°nṛpācita°* N2

kahvenaîtya „śarās „tasminn „amucyanta „kalaṅ „ghanāḥ „ |
dik-cakre „ca „yaśas-saṅghā „namucy-antaka-laṅghanāḥ „ || 38 ||

senā „rurudhire „tena „rudhire „'rer „ute „'rudhi „ |
rutena „sedhinā „nāre „nādhite „'nādhir „e-dhi-nā „ || 39 ||
gūḍhapādatrayaḥ ||

tadā „ nâtra „sa-vetāla-rāse „dūraṃ „gatā „raṇāt* „ |
kabandhā „naṭatām „uccair „āsedū „raṃga-tâ'raṇāt* „ || 40 ||

sâsibhiḥ „sādhitāsv „āji-vasudhāsu „yuyutsubhiḥ „ |
yodhān* „dyu-lalanāḥ „kāntān „āliṅgyâptamudâ'bhavan* „ || 41 ||
amūrddhanyaḥ ||

dadṛśur „**bhūridhāmānaṃ** „kuñjarôpari-pūṣaṇam* „ |
girāv „ivôgra-puṃkhâṃśu-kuñja-ropa-ripûṣaṇam* „ || 42 ||

sa „**sauvīram** „acakṣuṣyaṃ „gajasthaḥ „karparôddhṛtaṃ „ |
pītvā „dīpita-kopâgniś „cakre „prāk „pāṭavârjanaṃ „ || 43 ||

nadī-nadānān „ninadān „adīnān „
ādau „ninādena „nudann „idānīm* „ |
nodan „dadānān „adunod „anindan „
nānandano „dānadadān „adūnaḥ „ || 44 ||

samarôdaram „āpūrya „rasena „bala-śoṣiṇam* „ |
rukmī „tīvrôtthitaṃ „tarṣam „ahārṣīd „ūṣma-dīpanam* „ || 45 ||

athâ**ṣṭakaḥ** „smaran „prītī „rājagā „māna-pāyinīḥ „ |
saṃkhyaṃ „caṇḍaiś „camūcakrair „ājagāmânapāyinīḥ „ || 46 ||

śrutvā „śrutvā „mahāśabdaṃ „dhyātvā „dhyātvā „**karandhamaḥ** „ |
ābhujyâbhujya „jagrāha „pāṇinīyam „ivâṣṭakam* „ || 47 ||

pradhane „vikṛtā „yodhā „vidadhur „jaya-sādhanam* „ |
krodha-sevi-śatâbādhā-svādanair „jaḍa-sādanam* „ || 48 ||
gomūtrikā ||

dhāvann „andhaḥ „krudhā „**dhundhau** „dhunānaḥ „kandharā-
dharām* „ |
bhīmo „'bhyagān „mṛdhaṃ „tārkṣya iva „nāga-jighṛkṣayā „ || 49 ||

yāna-sevana-hāsinyā„nyāsi-hā„nava-senayā„।
vān„ato„'hita-bhīmo„'stas„tamo-bhīta-hito„na-vā„॥ 50 ॥
pratilomānulomapādaḥ ॥

athâparo„'pi„bhūpāla-pālī-pīlu-paramparām*„।
āruhya„yuyudhe„krodha-kṣayâvadhi„parasparam*„॥ 51 ॥

bhāsanâcaraṇā„prāyān„āyātā„yaśasā„matā„।
rāja-rājir„arodhâ'sa„māyā-dāna-sa-lālasā„॥ 52 ॥
pratilomyenāparaḥ ślokaḥ ॥

sā„lalāsa„nadâyāmā„sa-dhāror„ajirâjarā„।
tāmasâśaya-tāyānā yā prāṇā-racanā„sabhā„॥ 53 ॥

upasarggāḥ„kriyā-yoge„rūpa-siddher„upāśritāḥ„।
rājñāṃ„nâneka-dhātūnāṃ„krodhe„'bhūvan„nirarthakāḥ„॥ 54 ॥

sevā-vāśi-śivâ'vāse„keśa-kānana-kāśake„।
sedhyā„vācya-cyavâdhyāse„ke„sthitâji„jitâsthi-ke„॥ 55 ॥
pratilomānulomapādārddhaḥ ॥

athântar-dṛpta-nāgâdrau„raudra-rājanya-vīcike„।
nâmajjat„tatra„bhīṣmaûjā„bhīṣmakaḥ„samarârṇṇave„॥ 56 ॥

tīvra-yādaś„caras„sādhū„rodhâvāsa-maho„'yane„।
neya-homa-savâdhāro„dhūssāraś„ca„dayā-vratī„॥ 57 ॥
pratilomānulomārddhaḥ ॥

piṣṭāriḥ„pāṃśu-pītāśo„dravad-bhaṭa-ghaṭâ'kulaḥ„।
raudras„tasyâji-saṃmarddo„viśva-vidrāv(i→)aṇo„'bhavat„॥ 58 ॥

ārarāsa„dharā„sarvā„śūra-rāddha-varâsavā„।
vāsarâvasarād„astā„dhūsarā„sadharā„darāt*„॥ 59 ॥
murajabandhaḥ ॥

tasyâsann„uccarac-cāpa-cakra-mudgara-paṭṭisāḥ„।
sāyakâsāra-dīprâsi-prāsa-prasara-bhāsvarāḥ„॥ 60 ॥

sainikā„rājakā„ruṣṭā„mānikā„bhāyakā„rucā„।
cāru-kāya-prakāra-sthā„guru-kā„rāja-kāravaḥ„॥ 61 ॥
murajaḥ ॥

saṃsāre „sa-surâsure „su-sa-rasas „sārair „asau „sūri-sūr „
asraṃsāsa „sarīsarâsir „urasā „sûrū „rasā-sārasaḥ „|
sâsārâsra-sirā-saras „sarisaras „serū „riraṃsā-suraḥ „
sūrī „rāsa-rasair „arer „asu-surā-rāso „rarāsaûrasam* „|| 62 ||

sa „tatra „**bhīṣmako** „bhīṣmaṃ „ cakre tat karma „dāruṇaṃ „|
grīṣmôṣma-vāna-vanavad „yathā „mamlau „dviṣāṃ „balam „|| 63 ||

prasenajid-anīkinyās „senānyā „sa-mudā „sitā „|
so „'tha „tasya „camūr „uccaiḥ „sênā „nyāsam „udāsitā „|| 64 ||

tasyôllasad-bahala-melaka-divya-nānā-
vidyā-madâstra-paṭalī „kaluṣâvalokaḥ „|
vāyur „valāhaka-kalāpam „ivâbhilīya
līlā-'vilolam „alunād „balam „**ekalavyaḥ** „|| 65 ||
gūḍhacaturthaḥ ||

tena „śatru-kuraṅgêbhadviṣā „damayatā „yudhe „|
spṛhā „ripor „dade „dūrād „viṣādam „ayatā'yudhe „|| 66 ||

so „'tha „senā „dviṣo „vīkṣya „dravantīr „ity „avocata „|
mathane „'nāmiṣo „lakṣya-sravad-bhūri-javo „bata „|| 67 ||
gomūtrikā ||

yuvāṃ „bhavadbhir „uddeśā „āsām „āsevitā „na „ke „|
kva „na „kīrttimaye „sadya „āsāmāse „vitāna-ke „|| 68 ||

palāyamāna-puruṣaṃ „rakta-paṅka-plute „pathi „|
atikomalayā „gatyā „kathaṃ „śrīr „anuyāsyati „|| 69 ||

nijatā „jani „hatvêha „mānaṃ „mā „vibhutā-bhuvi „|
na-ca „kā-cana „sārā „sā „māyā „mā „ripuitā „puri „|| 70 ||
prātilomyena sa evārthaḥ ||

nâkṣamôṣitam „ojo „na „sam-āptir „gūḍha-caryayā „|
na „śalyôddharaṇe „yatnaḥ „ko „'yaṃ „vo „dharmma-sambhavaḥ „
|| 71 ||

dhyāmimā „kaumudī-kānta-mā-nibhā „vo „na „rājitaḥ „|
kenâsau „saha vṛddho „'pi „māni-bhāvo „narā „jitaḥ „|| 72 ||

śauryâsakter „viraktāś „ced „uccair „ādheya-bhīravaḥ „|
kunte „'ratîtās „tad „yūyam „apārthā „eva „māṃ „prati „|| 73 ||

yā „na „varttā „satī „geyā „yāge „'tīva „na sâvyayā |
yāvya-sā „kin „tayā „māyā „yāmâyā „yana-vānayā „|| 74 ||padmam* ||

ātmā ¸kauravamokṣeṇa „kalaṅkîva „kalāsanāt* „|
duḥśāsanânuṙakto „vaḥ „kathaṃ „bhīmo „bhaviṣyati „|| 75a ||

ātmā ¸kaurava-mokṣeṇa „kalaṅ „kīvaka-lāsanāt* „|
duḥśāsanânurakto „vaḥ „kathaṃ „bhīmo „bhaviṣyati „|| 75b ||

prakṛtyā „vimukhaḥ „kāntaḥ „kṛtānte „saṅgato „ravān* „|
yasyâbhidhā „tā „māṃ „prākṣīd „avasāna-vidhau „sa „vaḥ „|| 76a ||

prakṛtyā „vi-mukhaḥ „kâ'ntaḥ „kṛtâ'nte „saṅgato „ra-vān* „|
yasyâbhidhā „tā „mām „prākṣīd „avasāna-vidhau „sa „vaḥ „|| 76b ||
kathitāpalapitakaḥ ||

eṣā „hi „bhavato „yuddhāt „palāyanaparāyaṇān* „|
hasati „śrīr „ddalad-danti-kumbha-muktâsmitôdgamaiḥ „|| 77 ||

ko „'gryaḥ ¸śabdo „varttā „lakṣmyā „nâśā „kasmin* „duḥsandheye „|
ko „'sau „vāso „rāśiḥ „śloko „veṣāyâlaṃ „tātôtī „te „|| 78 ||
kathāvastvaparityāgena praśnottaram* „||

sa „jīvati „ruṣā „yasya „dviṣan* „dagdho „na „jīvati „|
palāyate „yas „tadbhīto „lakṣmīs „tasmāt „palāyate „|| 79 ||

cetaś „ced „vīrya-vimukhaṃ „vrīḍā „vā svīkṛtā tataḥ[1] „|
dustarām „ātma-karmāṇi „gatiṃ „mā „vo „yaśaḥsakhīm* „|| 80 ||

digantān „nayamānena „senām „asmad „bhiyā „raṇāt* „|
sādhu „sādho „yathārthatvaṃ „senānī-tve „tvayârppitam* „|| 81 ||

bhayena „yasyâvasaro „'ntare „ruṣām „
arau „ samāyā-taraso „na „dīyate „|
yaśaḥ-pravāho „'sya „śuciḥ „samīka-bhū-
marau „samāyāta-raso „nadīyate „|| 82 ||

---

[1] *svīkṛtā tataḥ* GS, N2, *svīkṛtātaḥ* N!

sa„prāṇiti„sa-tejâ„yaḥ„sa„vāgmī„yudhi„vakti„yaḥ„|„
asyā„iti„giraṃ„„garjan„mā„naîkâṅka-krudhaḥ„sakhīn*„|| 83 ||
kriyāgopitakaḥ ||

he„he„rājasabhe„kasmād„akasmād„asi„kātarā„|
eṣā„hi„velā„yuddhe„'tra„puṇya-paṇyâpaṇâvaniḥ„|| 84 ||

yā„me„mātā„tām„ameyām„ehi„ dāna-nadâ'hi-me„|
madâvahâ'hāva-dā-ma-tâna-hāsa-sahā'natā„|| 85 ||
sarvatobhadraḥ ||

senāpate„patat„patyuḥ„kṣmā-cakraṃ„vipad„ambudhau„|
ojasā„kṣamam„uddhartuṃ„varāha-vapuṣas„tava„|| 86 ||

gaja-rāja-karâveśe„ jaya„jyā-varddhitârave„|
rājyâśā„mahatān„tārā„java-madhye„maharddhika„|| 87 ||
arddhabhramaḥ ||

senānyām„evam„uccair„abhidadhuṣi„giraṃ„dhīratā-rājamānair„
ākūtaiḥ„ śaurya-yogai„rajanikara-karâbhāsi„tatrâsamôkṣaṃ„|
mānârāme„'vimugdhair„asad-aruṣi„ciraṃ„krūra-dhī-rājyamānair„
āyātair„varyavegair„ajani„kara-karā„bhāsita-trāsa-mokṣam*„
|| 88 || gomūtrikāyukpādayamakaṃ ||

atha„rundhan„dviṣām„āśāḥ„svaṃ„kaidāryam„ivâmbudaḥ„|
puṣṇan„balaṃ„muktagarjo„vijajṛmbhe„prasenajit*„|| 89 ||

tvattve„tattvavatāṃ„tattvī„tāvattâtīta-vitta-vit*„|
vettā„vitata-tā„vittaṃ[1]„vi-vavāv„iti„vāta-vat*„|| 90 ||

so„'nujagme„'tha„śivinā„jāgratā„tatphalodaye„|
vyavasāya„ivâryasya„daivenârāt„praseduṣā„|| 91 ||

veviśâśaiśavâ'śvāśīḥ„śivā-vāśa-śavâśivam*„|
viśveśāṃśo[2]„ viśāṃ„vaṃśaṃ„śaśāvâśu„vaśī„śiviḥ„|| 92 ||

sa„tena„sārddhaṃ„krodhêddha-kauśalaḥ„kośaleśvaraḥ„|
dadāha„dviḍ-balaṃ„vahniḥ„sa-vāyur„iva„kānanaṃ„|| 93 ||

---

[1] *vi — ṃ* N, *vittaṃ* N2

[2] *viśve — —* N, *viśveśāṃśo* N2

niśeśa„śani-śīnâśo„nāśanān„aniśaṃ„śanaiḥ[1] |
niśānino„'śnann„īśānaḥ„śūna-śūnān„anīnaśat*„|| 94 ||

vaimānikānāṃ„tad¸yuddhaṃ„paśyatāṃ„navatām„agāt*„|
garjate„sindhu-rājâjāv„arjjanāyôrjitaṃ„spṛhā„|| 95 ||

mīmāṃsāsūḥ[2]„sa-māṃsâṃsasīmā„soma-samaḥ„samaṃ„|
samāsa„masmasas„sāma„māsi„māsi„sa„soma-sut*„|| 96 ||

itaḥ„sakeśo„lokeśa„itaś„cânaṅkuśaḥ„kuśaḥ„|
kṣipta-kṣapita-śastrāstrau kaśā[3]-śeṣau„babhūvatuḥ„|| 97 ||

śaṃśīkakaḥ„śiśuka-kiṃśuka-kośakīśâ-
śokāṃśuke„kuśika-kauśika-kāśi-kośaḥ„|
kāśîśa¸ke„śukika-śākika-kāśikâśe„
keśī„kaśākaśi„śaśāka kuśe[4]„śakeśaḥ„|| 98 ||

sa¸rājā¸saṃjahārâjau¸dviṣāṃ¸tejaḥ¸svatejasā¸|
rasāntaram¸ivâptānāṃ¸śrotasāṃ¸lavaṇodadhiḥ„|| 99 ||

sārā„sa-prāṇa-rakṣā„vadha-sa-rasa-dhava-kṣāraṇa-prāsa-rāsā„
devâsavyā„samagrā¸puri„kaṭaka-ripu-grāma-sa-vyāsa-vāde„|
dānâsaktêbha-makṣā„vara-namana-rava-kṣāma-bhakte„'sa-nādā„
nâ-sedha-vyāla-madhyā„nija-ratir„ajani„dhyāmala-vyādha-
senā„|| 100 ||
mahāpratilomānulomaḥ ||

dhṛtvā¸dhṛtvā¸dhanur¸ddhīro¸bahudhā¸vasudhādhipaḥ¸|
a-vyādhir„vividhair„bāṇair„vivyādha„vyādha-vāhinī
|| 101 ||

bhātā„tatrâpaṇi-prā„yama-sama-sa-mada-sthāma-gatyâ'-
pakārā„
hāvârambhâsanajñā„jagati„raṇa-rasa-vyāsa-vattā-kṛtâśā„|
bhāvânalpâ'kalaṅkâśanir„ati„gagana-sthâ'vara-kṣmāpa-
senā„

---

[1] *śa* ——N, *śanaiḥ* N2

[2] *mīmāṃ* —∪ *ḥ* N, *mīmāṃsāsūḥ* N2

[3] °*śastrā* —∪ *śā*° N, °*śastrāstrau kaśā*° N2

[4] *śaśā* ∪ ∪ *śe* N, *śaśāka kuśe* N2

sodânta-dhvāna-satrâ′saravir ¸iha „rata-kṣema-pathyâ′ra-[yo]jyā„
|| 102 || mahān prātilomyenāparaḥ ślokaḥ ||

jyāyo-rathyâ′pa-makṣetara-hari-virasa-trāsana-dhvānta-dāso„
nāse„ ′pakṣmā„ravasthā„naga-gatir„aniśaṃ„kāla-kalpā„navâbhā„|
śātā kṛttâva-savyā„ sa-raṇa-rati-gaja-jñāna-sambhāra-vāhā„
rākâpatyâgama-sthâ′dama-sama-samaya-prāṇi-patrâ′tatâbhā„
|| 103 ||

tato„vīkṣya„vipakṣeṇa„svapakṣaṃ„kṣapitaṃ„kṣaṇāt*„|
cukṣubhe„′kṣobhya-dākṣiṇyo„ dākṣiṇātyaḥ„kṣitīśvaraḥ„|| 104 ||

tāpe„′pi„pati-tā„pattā„pātā„pūta-tapat-tapāḥ„|
pattau„pattau„tatôpete„papāta„patatāṃ„pitā„|| 105 ||

dāruṇair„drogdhṛ-dārūṇāṃ„dāruṇaiḥ„sa-madâruṇai[ḥ]„|
dveṣôṣma-dūṣitair„dṛṣṭair„dadāhêva„diśo„daśa„|| 106 ||

ṭiṭīke„kaṭake„koṭa-kuṭau„kaukkuṭikâkaṭuḥ„|
kaṭakī„kaṭi-koṭṭaîka-kuṭṭāke„′kūṭa-kaṭṭakaḥ„|| 107 ||

yatra„yatra„sa„nārācān„nirāse„rasato[1]„ripau„|
nunnâtmā„tair„ivânūnaṃ„mṛtyor„vaktre„′viśat„sa„saḥ„|| 108 ||

mātā„matiṃ„matimatām„amitām„amattām„
āttaitimā„tamitum„īti-tamī-tamo-māḥ„|
mītôttatām„atitamāṃ„mamatām„atīto
muttematotam[2]„amimīta„tam„uttamâtmā„|| 109 ||

udgarjann„**arjunaḥ**„kīrttyā„hari-rakṣā-jvalad-rathaḥ„|
bhīṣmâbhān„iṣu-śayyāyāṃ„dviṣo„viṣvag„asuṣvapat*„|| 110 ||

sa-lālaso„′ses„salile„sa-līlaṃ„
lolâlasaḥ sāsu-silaṃ[3]„lilāsuḥ„|
sa„sīsa-salâṃsala-sûllasâṃsa-
sālo„lalāsôllala-saila-saṃsat*„|| 111 ||

---

[1] *ra* ∪ *to* N, *rasato* N2

[2] *atī* ——*ttematotam* N, *atī to muttematotam* N2

[3] *lolâla*[*s*]——*su-silaṃ* N, *lolālasaḥ sāsusilaṃ* N2

a-punar-vṛddhaye„kruddhas„tutodârīn„sa„tāvataḥ„|
sarvaṅkaṣo„'pi„śaśrāma„samasyan„yāvato yamaḥ[1]„|| 112 ||

pāpinâ'pi„punānena„pīna-pīnān„anūpinā„|
pāninâ'nna-nipānena„pannaṃ„pannaṃ„pape„punaḥ„|| 113 ||

stambhakais„tasya„vistāra-prastāve„stimitais„tadā„|
astam„īye„samastais„tair„agastya-grasta-sindhuvat*„|| 114 ||

dūre„darâdarād„adrer„udāro„rudra-raudra-ruk*„|
daridrârdro„rudad-dārā„darado„'dadarad„radan*„|| 115 ||

vi-cchāyā„cchinna-sañcārā„śrāntalokā„dviṣaś„camūḥ„|
tat-pratāpaîka-taptâ'bhūn„madhyāhna„iva„medinī„|| 116 ||

puṃ-pippalo„'lpâlpa-palâpalepa-
palpūla-pālo„lipi-lolupo„'lam*„|
pālāla-pūlôpa-lalāṃ„lulopa„
lolôllapāṃ„palli-papīlu-pālīm*„|| 117 ||

upary-upari„tad-bhagnās„tathā„jagṛhire„pare„|
diśaḥ„pṛthvyo„'pi„yenaîtaiḥ„sambādhā„iva„menire„|| 118 ||

yatâtatāyi„yattāyāṃ„yute„toyāyitâyatiḥ„|
yatau„yātu-tayâ'tīye„tāyī„yāto„yayātitām*„|| 119 ||

sa„dhīnidher„agādhôgra-garimâ'pi„dharā-guroḥ„|
dhāmnâ'rān„nidhanaṃ„prāpa„para-saṅgara-sāgaraḥ„|| 120 ||
saptavyañjanabandhaḥ

vi-vyavāya-vayā„veyo„vāyavīye„'vyaye„yuvan*„|
yayāv„ayāvyâvayavo„yayāv„iva„yuvā„viyat*„|| 121 ||

bhāsurâsis„sa-rābhasyo„yamâsye„gamayann„arīn*„|
jāyamāna-jayām„ājau„līlām„alabhatâbhayaḥ„|| 122 ||
daśavyañjanabandhaḥ ||

---

[1] *yā* ∪—∪ (50a)*maḥ, yāvato yamaḥ* N2

rai-rīr„arur„a-rorârir„urûro„'rarir„ūr„arut*„|
ruror„arer„arer„īraṃ„rairo„rorur„araṃ„rarau„|| 123 ||
ekākṣaraḥ ||

sāra-gīḥ„sagarânūna-dhana-sarggo„manoramaḥ„|
sa-rāga-rogâgārâri-garo-'gremārggam„āgamat*„|| 124 ||
saptavyañjanabandhaḥ ||

māyātaś„cyutim„āyātaḥ„śobhitaḥ„śataśo„'bhitaḥ„|
sa„vyāsaṃ„dhāmni„sa-vyāsaṃ„māna-śevadhim„ānaśe„|| 125 ||
ādyantayamakam* ||

mīlitâmeya-gajataṃ„galat-turagam„āturam„|
saṃyugaṃ„nirjjanâbhaṃ„sa„bhinnârātir„ajījanat*„|| 126 ||
daśavyañjanabandhaḥ ||

āyo„dhanāni„vibhavas„svara-sāda-rīṇā„
mānôdayād„iha„rayo„gami-tā„vinâ'śaṃ„|
ā-yodhanāni„vibhavas„sva-rasād„arīṇām
āno„dayādi-harayo„gamitā„vināśaṃ„|| 127 ||
samudgayamakam ||

caṇḍa-paṭṭisa-kuntâsi-phara-tomara-bhāsure„|
turaṅga-kuñjarâviddhe„saṃbaddho„bhīma-saṅgare„|| 128 ||
bhāṣāṣaṭkasamāveśaḥ ||

vāsaro„vīra-sūryasya„saro„dhairyotpalaśriyāṃ„|
vāsa-roddhā„raṇa-śrāme„saroṣād„vidviṣām„abhūt*„|| 129 ||

mahāratha-varair„ūḍhe„sa„gajâvali-mad-yute„|
uccair„atha„jaye„rūḍhe„tatrâjāv„abhididyute„|| 130 ||
kāñcībandhaḥ ||

samâ-sito„māna-yataḥ„kalôhitaḥ„
samâ'sito„mānayataḥ„kalo„hitaḥ„|
sam-āsito„mā„naya-taḥ„ka-lôhitaḥ„
sa„māsito„'mān„ayataḥ„ka-lohi-taḥ„|| 131 ||
pādābhyāsaḥ ||

chāyī„ mṛdhe„ haṭhâjîśa„ iṣu-cāpa-ghaṭā-kiṇī„ |
atha„ gāḍhaṃ„ tadā„ vīraḥ„ phala-nīḍaṃ„ babhau„ sukhī„ || 132 ||
apunaruktākṣaraḥ ||

rā„jitas„ tena„ śauryâkhyo„ hṛtvâ'rer„ bala-rāji-taḥ„ |
rājitas„ tejasā„ so„ 'bhūt„ saṃprāptônnatir„ āji-taḥ„ || 133 ||
ādyantayamakam*

sat-tā-pa-sītâ'na-na-śuddhi-dakṣiṇo
vṛttaḥ„ samān-arjanayā'pa„ na„ śriyā„ |
suvarṇṇa-bhûto„ 'tha„ surāsavâsano„
babhāra„ sarvveṇa„ padena„ rāmatām*„ || 134a ||

sat-tāpa-sītâ'nana-śuddhi-dakṣiṇo
vṛttaḥ samān-arjanayā'pa„ na„ śriyā„ |
suvarṇṇa-bhūto 'tha¸ su-rāsa-vāsano„
babhāra sarvveṇa padena rāmatām* || 134b ||

sat-tāpa-sītânana-śuddhi-dakṣiṇo
vṛttaḥ samānarjana-yāpanaśriyā |
suvarṇṇabhūtotha-surāsa-vāsano
babhāra sarvveṇa padena rāmatām || 134c || arthatrayavācī ||

aśramâlasya-mālasya„ bhairavâsi-nivāsini„ |
nâsyâvairasya-vairasya„ dhūḥ„ purâ'jani„ rājani„ || 135 ||

trāta-rājya-kṣamā-nīti-mānī„ tirayad„ āpadaḥ„ |
aunnatyam„ āsasādâsau„ sādā„ saukhyârtti-varjitam*„ || 136 ||

āsīd„ adakṣa-mānêṣṭam„ asya„ nâri-kṣaye„ manaḥ„ |
āsīdadakṣamā„ neṣṭa„ icchā — **(51a)**grasya[1]„ sāmani„ || 137 ||
ayugmayamakam* ||

raṇâsthā-su-viśālâsye„ kṣiptvâ'rīn„ antake„ 'tanau„ |
tenâstau„ suviśā„ lāsye„ bāhū„ bhā'nanta-ketanau„ || 138 ||
pādāntayamakaṃ ||

---

[1] *icchā — (51a)grasya* N, *icchā dvyagrasya* N1

lāñchitaḥ„sāhasârāme„ sārâmeya-kṣamôhanaḥ„|
mohanaḥ„sa„babhāv„eva„bhāve„varya-kalâ′ñchitaḥ„|| 139 ||
sandaṣṭayamakam* ||

hatâkhila-balas„tena„dhvasta-muktaiḥ„sa„saṃyuge„|
yodhaiḥ„katipayais„tasthau„cintāvān„kośalâdhipaḥ„|| 140 ||
amūrddhanyaḥ ||

saṃkalpair„āhvayan„bhaktyā„tuṣṭāvâram„bhavâ-hitaṃ„|
buddham„itthaṃ„sa„rakṣāyai„tuṣṭāv„ārambha-vāhitam*„|| 141 ||

bhavato„′bhava-toda-ya„sûdaya-sūr„
avatāra-vatām„anasā„manasā„|
vihatāv„iha„tāraya„māra-ya„mā„
sura„mā„su-ramânavane„navane„|| 142 || āvaliḥ ||

sv-āmi„sya„gātram„etat[1]„me„paśya„sêhā„hatāḥ„prajāḥ„|
dīyatāṃ„dhīr„a-yuktâ′rthe„naraje„′nata„me„navā„|| 143a ||
apaśabdābhāsaḥ ||

svāmisya,gātram,etat,me,paśyase,hā hatāḥ prajāḥ |
dīyatāṃ„dhīr„a-yuktâ′rthe„na rajena,tamena,vā || 143b ||
apaśabdābhāsaḥ ||

mandhānam„antaṃ„sad-amanda-yānam„
andhânamantaṃ„sa„daman„dayā„na„|
mām„eti„dhī-tāri-mahā-nayā„te„
mā„mêti„dhītârim„a-hāna-yāte„ || 144 ||
saṃputayamakam* ||

bhava-tas„tava„he„nātha„kathitā„gadi-tā„mayā„|
bhindhi„dāra-yatâpāya„tāṃ„me„rāja-yaśo-′bhaya„|| 145 ||
punaruktyābhāsaḥ ||

trātuṃ„tam„atha„śānto„′pi„saṃjagme„yud-bhuvā„ jinaḥ„|
anugrahe„′nugrāhyasya„yānty„amārggam„apîśvarāḥ„|| 146 ||

lakṣmī-kalpana-kāśita×„kali-niśā-mitre„sthito„′bhyudyame„
puṇyāp„phiṭṭita-sūtir„añjali-rasâsvāda-prasāda-vratī„|

---

[1] *etan* N2

nirvâṇânuguṇâkṛtir „jvalitayā „vaktraśriyā „yaḥ „pare „
reme „śīlapathe „pupoṣa „niyame „medhām „atīte „smare „|| 147 ||
kavikāvyanāmagarbhañ cakraṃ ||

jvaladbhir „vyāpakair „ddhāmnāṃ „pūr „ayan „nīti-mā „raṇe „|
sa „tasthau „prātihā‹r›yair „dyāṃ „pūrayann „īti-māraṇe „|| 148 ||

damyānāṃ „dṛḍha-duḥkha-dāyi-dahanaṃ „dattvā „dviṣāṃ „
dāhanaiḥ „
kṣipraṃ „kṣepa-daśāṃ „ca „tūla-tulayā „dhī-pāvanaḥ „pāvanaiḥ „|
bhogyair „bhogi-bhu-jaṃ „prasenajitam „apy „āhlādya „
vaidyotanais „
tatsenāsu „ca „jīva-varṣaṇa-karaiḥ „sa „prātihā‹r›yair[1] „babhau „
|| 149 ||

kalayan „namitaṃ „vi-cāpa-lāsyaṃ „
saraṇâśaṃ „vi-padāti „rohi-tāntam* „|
nata-tāma-rasena „vātyayā'laṃ „
sarasâ'nīkam „arātitas „samānaṃ „|| 150a ||

ka-layan na „mitaṃ „vi-cāpalâsyaṃ „
sa-raṇâśaṃ „vipadâ'tirohitântam „|
na „tatāma „rase „navâtyayālaṃ „
sa-rasā-nī-kam „a-rāti-tas „sa-mānaṃ „|| 150b ||
mahāyamakaṃ ||

srasta-stamberamâsthe „mathita-ratha-pathe „
suptasaptau „samāpte „
sve „sainye „dainyadoṣād „iti „jina-janitaiḥ „
prātihāryair „ahāryaiḥ „|
mantrâmbhaḥ-stambhitôṣma-sphuraṇa „iva „phaṇī „
kapphiṇo „'thâbhyupāyaṃ „
janyasyâjanya-mukteḥ „**śivam** „ava-bubudhe „
nâparaṃ „buddha-bhakteḥ „|| 151 ||

kapphiṇābhudaye mahākāvye
citrayuddhavarṇṇano nāmâṣṭādaśaḥ sarggaḥ |

---

[1] *prātihāryair* N2

XIX. Saṃbuddhābhiṣṭavaḥ[1]

a-hato„'sāv„uddhoraṇa[2]-vahe„'pa-hūtaṃ„mitho„'va-dhīreṇa„|
puri„sa-vareṇa„kham„aṃse„dūrād„ūḍho„'sa-bhāsā„hi„|| 1a ||

aha„tosā„vuddho[3]„raṇa-vahe„pahū„taṃmi„thova-dhīreṇa„|
purisa-vareṇa„khamaṃse„dūrā„dūḍho„sa-bhāsāhi„|| 1b ||

ā-sād„eraṇa„mohe„bhava„ojo„maha-kale„sitam„aharaṇaṃ„|
tava„pāram„bhāvā„me„ta„ime„'sat-tāpa„sajjantu„|| 2a ||

āsā-dera„ṇamo„he„bhavao„jo„maha„kalesi„tama-haraṇaṃ„|
tava-pārambhā„vāme„tai„me sattā„pasajjantu„|| 2b ||

jantu-hate„'rasa„gā„mā„santāpaṃ„calayasîha„giri„bandho„|
sac-cetā„vasad-īhe„hī„rasika„raṇe„hito„'sita-hā„|| 3a ||

jan„tuha„te„rasa-gāmā„santā„paṃca„laya-sīha-giri-bandho„|
sacce„tāvasa-dīhe„„hīrasi„karaṇehi„to„'si„tahā„|| 3b ||

sampat-to„mahasā'raṃ„sa-hasita-hāraṃ„malâsameta-raṇam*„|
a-galac-chīlā„harase„siddha-mahelā„matâvasare„|| 4a ||

sampatto„maha-sāraṃ„sahasi„tahā„raṃma-lāsa„me„tara„ṇam*„|
aga-lacchī-lāha-rase„siddha„mahe„lāma-tāva-sare„|| 4b ||

varaṇaṃ„dalayā'hi-samaṃ„
mahad„aṃse„sura-maṇe„vahâ'saraṇam*„|
bandha-sukhela„matan„te„
tāra-hasâgāra„vande„'nte„|| 5a ||

---

[1] For the same reasons that are given in footnote 1 of canto xviii this canto is again based almost exclusively on N. Only the scribe of N seems to have had a clear notion of the two texts in Sanskrit and Prakrit hidden in the extremely artificial stanzas.

[2] Or *uddhāraṇa*°?

[3] Or *vuddhā*?

vara„ṇaṃda„layāhi„samaṃ„
maha-daṃsesu„ramaṇe„vahāsaraṇa*„|
bandhasu„khelam„a-tante„
tā„rahasā„gāravan„dente„|| 5b ||

saj-jāte„java-sud-dhī„kaṃpâvaraṇaṃ„ca„saṃpadaṃpattā|
ava„mā„hito„vara-da-mā„avasad„dambhañ„japârambhe„|| 6a ||

sajjā„te„java-suddhī„kam„pāva„raṇaṃ„ca„sampadaṃ„pattā„|
avamāhi„to„vara-damā„avasaddam„bhañja„pārambhe„|| 6b ||

so ′haṃ tapo[1]„′ram„ūḍho„mahasām„oko„malâpaham„mantā„|
sura„ojo-je„′vi-sarā„etâre„′sava„ime„bharaṇaṃ„|| 7a ||

sohaṃta po[2]ra„mūḍho„maha„sāmo„komalā„paham-mantā„|
sura-o„jo„jevi„sarā„e„tāre„savai„me„bhara„ṇam„|| 7b ||

sura„vāṇī„dīpa-ramā„balavat„tava„rājasâ-hite„sattā„|
kalita-vaco-rītis„sā′pavitta-cinte„′mitā„ramaṇe„|| 8a ||

suravā„ṇīdī„paramā„bala-vatta-varā„jasāhi„te„sattā„|
kali-tava-corī„tissā„pavitta„cintemi„tāra„maṇe„|| 8b ||

dhīr„etu„ha„rohan„te„purābha„rājâvadhīr„asat-tāram*„|
tāpasam„a-moha-kīlâsāraṃ„mā„mā„raṇârīṇaṃ„|| 9a ||

dhīre„tuha„rohante„purā„bharā„jāva„dhīra„sattā′ram*„|
tā„pasama-moha„kīlā„sā„raṃmā„māra-nārīṇaṃ„|| 9b ||

ayy„alasan„tapa„mā„dā„agham„matāv„ādareṇa„ca„rame„te„|
ap-pehitâvatāre„varadhīr„asi„rīṇa-mandâre„|| 10a ||

ayya„lasanta„pamādā„aghamma-tāvā„dareṇa„cara„me„te„|
appehi„tāva„tāre„vara„dhīra„sirīṇa„man„dāre„|| 10b ||

samadhā„mohôpa-ramaṃ„visaraj-japa-vitta„sad-dhasam„manto„|
balavat„tapa„sa-riraṃso„′samatta-samaro„harêha„sitam*„|| 11a ||

---

[1] ——∪ (52a)*po* N, *sohaṃtapo* N1

[2] ——∪ (52a)*po* N, *sohaṃtapo* N1

sama-dhāmôho„paramaṃ„vi-sarajja„pavitta-saddha„sammanto„|
bala-vatta-pasariraṃso„samatta-samaro„ha„rehasi„tam*„|| 11b ||

ahi-lāso„'ja„ sa-dāre„vāso-vat„te„maho„'valepa-haram*„|
eto„bhāvo„gā„me„citte„'sama-bhāsakam„māhi„|| 12a ||

ahilāso„jasa-dāre„vāso„vatte„maho-vale„paharam*„|
e„to„bhāvo„gāme„citte„sama-bhāsa-kammāhi„|| 12b ||

sal„lasa„me„kāma-ga„he„'kalila-sirêha„sa-sitôha„evam„asi„|
āsaṃghād„āramaṇe„ sara-sivire„kā„gurus„sa„puro„|| 13a ||

salla-same„kāma-gahe„kali-lasire„hasasi„to„hae„vamasi„|
āsaṃghā„dāra-maṇe„ sarasi„virekâ-gurus„sa[1]„puro„|| 13b ||

araṇī„bhā-sām„amahe„dhī„ramaṇī„sattapā„raṇâ-caraṇī„|
saraṇī„su-hasaṃ„bharaṇī„taraṇī„vasu-dhāmatekaraṇī„|| 14a ||

araṇī„bhāsāma-mahe„dhīramaṇī„satta-pāraṇâ-caraṇī„|
saraṇī„suha-saṃbharaṇī„taraṇī-va„sudhāma„te„karaṇī„|| 14b ||

phullābhaṅ„gavi„vittā„ekan„te„'poḍha-saṃkara„guṇôhe„|
māravа-hūṇa-kaliṅgā„aṅgā„vaṅgā„vasantîha„|| 15a ||

phullā„bhaṅga-vivittā„e„kante„poḍha„saṃkara„guṇohe„|
māra-vahūṇa„ka-liṅgā„aṅgā„vaṅgāva„santī„ha„|| 15b ||

gā„mantar„a-mantar„aser„a-hantar„acchâsu-bandha„vama„hanta„
|
sūrata„ratara-vāse„sôha„sitaṃ„bhāvam„ā-lāhi„|| 16a ||

gāmanta-ramanta-rase„rahanta-racchāsu„bandhava„mahanta„|
sūra„tarata„ravāse„sohasi„taṃ„bhāva-mālāhi„|| 16b ||

avalā-loko„vālo„mahe„tu„haṃgho„rasâratâran„te„|
kam„paṃka-rīṇam„uj-jala-sarasī-haraṇe„ravāv„addhā„|| 17a ||

ava-lālo„ko„vālo„mahe„tuhaṃ„ghora-sāra-tāran„te„|
kampaṃ„karīṇam„ujjala-sara-sīha-raṇe„ravā„vaddhā„|| 17b ||

---

[1] Read *gurussa*?

bahu-lāsa„kalaṅka-harā„jātan„te„'sac„ca„kāraṇâsiddhā„|
sāre„hantîva„raṇe„vij„jātu„ hataṃ„tamo„'hāsā„|| 18a ||

bahulā„sa-kalaṅka-harā„jā„tante„sacca-kāraṇā„siddhā„|
sā„rehantī„varaṇe„vijjā„tuha„taṃta-mohâsā„|| 18b ||

somâlokâhan„te„khe„vāsaṃ„sarasam„ehi„tāvac„ca„|
sammantā„ravi-sūr„asi„bhāsā„raṇa„maṇḍale„harase„|| 19a ||

somālo„kāhante„khevâsaṃ„sara-same„hitā„vacca„|
samman„tāra„visūrasi„bhā-sāra„ṇa„maṇḍa„leha-rase„|| 19b ||

bhāvebhāve„'ntôtaṃ„sāram„bhajase„vilāsa-hā„vahase„|
sampatto„'kampi-raso„vāsaṃ„santam„mitāv„ava„he„|| 20a ||

bhāve„bhāventotaṃ„sârambha-jase„vilāsa-hāva-hase„|
sampatto„kam-pi„rasovāsaṃ„santammi„tāva-vahe„|| 20b ||

ruk-khala„āsaṃ„bandhe„kuñ„jetā„lehi-jāsi-māreṇa[1]„|
dhīr„etām„a-samam„memukko„'sava-lepam„ādehi„|| 21a ||

rukkha-laā-saṃbandhe„kuñje„tālehi„jāsi„māre„ṇa„|
dhīre„tāmasa-mamme„mukko„savale„pamādehi„|| 21b ||

ā-saṃsāraṃ„mantā„vij-jāsaka-hā„kalāv„a-saṅgantā„|
sad-dhāsa-vasam„a-hantā„bhāsi„ha„rantā'rajā„ante„|| 22a ||

āsaṃsā„raṃmantā„vijjā„sa-kahā-kalāva-saṅgantā„|
saddhā„sa-vasa-mahantā„bhā-siharan„tāra-jāan„te„|| 22b ||

vāha-rasikas„satām„asad-ā-rantā„vañcakâmato„'sam-are„|
pattô'dāraṃ„tarase„'sad-dama-laṃbam„maho-vara„me„|| 23a ||

vāharasi„kassa„tāmasa-dāran„tāvañ„ca„kâma-tosa-mare„|
patto„dāraṃta-rase„saddam„alaṃ„vammahôvarame„|| 23b ||

dūra-samāropam„aho„tava„saraṇo„bhavatu„sāra-vittâso„|
mac-cūlā-lasad-anto„'gâsêman„tāpasâdhehi„|| 24a ||

---

[1] *sāreṇa* N2

dū-rasa-māro„pamaho„tava-saraṇo„bhava-tusāra-vi-ttāso„|
maccū„lālasa-danto„gāse„man„tā„pasādhehi„|| 24b ||

sakalaṅ„kadā„ravi-maho-mahima-rucâ'go-'pasāraṇôta„ha„te„|
tat„tapa-utthaṃ„bandha-vad-īham„ala[1]mbam„maho„jahase„
|| 25a ||

sa-kalaṅka-dāra-vimaho„mahi-maru-câgo„pasāraṇo„taha„te„|
tatta-pauttham„bandhava„ dīha-malam„bammaho„jaha„se„
|| 25b ||

guruṇā'ṇave„hava-guṇe„sāre„cala-buddhir„āgasā'ham„ite„|
para-vid„dhe„sukham„ākira„bhāsaṃ„sahasā„vataṃsita„me„
|| 26a ||

guru„ṇāṇa-vehava-guṇe„sāre„cala-buddhi-rāga„sāhami„te„|
para-viddhesu„khamā„kira„bhāsaṃ„saha„sā-va„taṃ-si„tame„
|| 26b ||

tava„guru-pāraṃ„mitamā„accha-sito„deha„āpa„rantā„vā„|
asu-hāsaṃ„so„'kīr„asi„vāmo„hāve„'saman„dehi„|| 27a ||

tava-guru„pāraṃmi„tamā„acchasi„to„de„haā„paran„tāvā„|
a-suhâsaṃso„kīrasi„vāmôhâvesa„mandehi„|| 27b ||

uddhara„sevā-saṅgaṃ„mā„rāhi„tamām„a-lālasa„virāmam*„|
sad-dhaṃsa„me„'gha-rāsaṃ„sa-vaso„ hara„he„susaṃdhe„'si„
|| 28a ||

uddha-rase„vāsaṅgaṃ„mārāhi„tamā„malâlasa„virāmaṃ*„|
saddhaṃ„same„gharâsaṃ„sava-sôha„rahesu„saṃdhesi„|| 28b ||

sura-sat„tamaso„mālâ'sampādā„me„sukhe„'vamo„rasa-hā„|
kosala[2]-vit„tapa-āde„guṇe„su-karaṇe„hi„matam„ehi„|| 29a ||

sura-sattama„somālā„sampā-dāmesu„kheva„mora-sahā„|
kosala-vitta„paā„de„guṇesu„karaṇehim„a-tamehi„|| 29b ||

---

[1] °*dīhanala*° N2

[2] *kośala*° N, N2

mandâruṇo„ʼsamañjasa-kīlālâsāra-saṃ-sarād„āsam*„|
samare„hanta„maham„me„para-mut„tamasām„apūrêhi„|| 30a ||

man„dāruṇo„samañ„jasa-kīlā-lāsârasaṃ„sarâdāsaṃ*„|
sama-rehantam„ahamme„param„uttama-sāma„pūrehi„|| 30a ||

ava„he„sattama„gāhe„bhavantam„ālambam„accha-rasam„
iddhaṃ„|
dūrâ-kalaṅki-vaṅkosado„ʼsado-ʼsaraj-jantu-pāle„ʼsi„|| 31a ||

avahe„sattam„agāhe„bhavan„tamâlamba-macchara-samiddhaṃ„|
dūrā„kalaṅ„kiv-aṅkosado„sa-dosa-rajjan„tu„pālesi„|| 31b ||

dhīr„āsa„rasaṃ„khôhe„sa-muc-chalan„te„ʼsu-mat-tapo-raṅgā„|
etāʼpa-hāva-vattā„sa„māsi„vācā„rucira-mayyā„|| 32a ||

dhīrā„sara-saṃ-khohe„samucchalante„su-matta-por-aṅgā„|
e„tā„pahāva-vattā„samā„sivā„cāru„ciram„ayyā„|| 32b ||

avaho„vāsasa„āse„kare„sumando„ʼsamūḍha-saraka-raṇaṃ„|
sat-tā„vibhavād„ārād„evam„ahan„te„vase„ʼsu-param*„|| 33a ||

avahôvāsa-saāse„karesu„man„dosa-mūḍha-sara-karaṇaṃ„|
sattā„vibhavā„dārā„deva„mahan„te„vasesu„param*„|| 33b ||

santāre„hantîvâsāram„bhāvan„dhur-aṅga-sud-dhīte„|
accha-sita-mug„game„ʼnto„ʼva„hanta„phalad-iddha-vut-tanto„
|| 34a ||

sattā„rehantīvā„sârambhā„vandhur-aṅga„suddhī„te„|
acchasi„tam„ug-gamento„vahanta-phala-diddha-vuttanto„|| 34b ||

karuṇā„hi„tava„pade„sā„ su-rater„uccā„vi-sammade„ʼrantā„|
su-hasat-tā[1]-kala„galasi„hi„sāra-samôrā„ravâraddhā„|| 35a ||

karuṇāhi„tava-padesā„„sura„te„ruccā„vi-samma-der-antā„|
suha-sattā„kalagala-sihi-sārasa-morâravâraddhā„|| 35b ||

---

[1] *sumahattā°* N2

rāmo„ʼtat-ta-pa„vittaṃ„su-ratha„vadāmo„hatâlasaṅ„kanto„|
cittêlôhe„vāmo„ʼsac-chala-lāmo[1]„vi-māra„damam*„|| 36a ||

rāmo„tatta-pavittaṃ„sura-thava-dāmôha-tāla-saṅkanto„|
citte„lohe„vāmo„saccha-lalāmovi„mā„rada„mam*„|| 36b ||

saha„itaraṅ„gehi-paraṃ„gāha„ihâ-saṃvaraṃ„kalā-jan„te„|
vasa„idam„evâ-karaṇaṃ„bhāsa„ito„ʼkāma-matta„bhavam*„
|| 37a ||

sahai„taraṅgehi„paraṃ„gāhai„hāsaṃ„varaṃ„kalā-jante„|
vasai„dame„vākaraṇaṃ„bhāsai„to„kāmam„atta-bhavam*„|| 37b ||

asi-sira-kallolêhe„sa-ramaṇa-cinte„ʼmitā„raṇe„sûro„|
su-ravaṇa-kalâʼvirāsīd„evaṃ„me„ʼhantar„ālamba„|| 38a ||

asisira-kallo„lehesara-maṇa„cintemi„tāraṇe„sūro„|
sura-vaṇa-kalāvi-rāsī„devaṃ„mehan-tarālam„va„|| 38b ||

asamañjaso„ʼhi-tejo„ʼraṅ„ganto „ʼsoma-sud-dharêhâva„|
bhava-sarasi„hi„timir„a-jaraṃ„siñca„idaṃ„moha-dhīr„aṅgam*„
|| 39a ||

asamañ„jaso„hi„te„jo„raṅganto „soma-suddha-rehâva„|
bhava-sara-sihi„timira-jaraṃ„siñcai„ daṃmôha-dhīr-aṅgam*„
|| 39b ||

jātârava-hāsa-maṇe„sama-lāsi-rave„ʼri-vāsa etā„he„|
devo„hāsaṅ„kakubhām„āpat„tāsām„alaṃbôhī„|| 40a ||

jā„tāra-vahā„samaṇe„samalâsira-veri-vāsa„e„tāhe„|
devôhâsaṅka„ku-bhā„mā„pattā„sā-malaṃ„vohī„|| 40b ||

a-samas„sarajjavāre sammantetā„vase„ʼhitā„raṅga„|
ahasat„tamī-sakhêmaṃ„karaṇa-hutâdan„tu„rasam„ehi„|| 41a ||

asamassa„rajja-vāre„samman„te„tāvasehi„ tār-aṅga„|
aha„satta-mīsa-khemaṃ-kara„ṇa„hu„tā„dantura-samehi„|| 41b ||

---

[1] °*lāso* N2

sat-tarasâ′kampôrā„attâ′buddhin„tu„me„samo„raviṇā„|
ahar-aṃkâleya-mahā„vasa„hara„vāmam„bahula-hantā„|| 42a ||

satta-rasā„kam„porā„attā„buddhin„tume„samôra„viṇā„!
aharaṃ„kāleyamahā„vasahara-vāmam„va„hu„lahantā„|| 42b ||

aṅgasi„rīṇam„asac„ced„evaṃ„sa-kalâ-vijāta„moha-raṇam*„|
kampâvaraṇe„hiṃsām„ahi-saraṇo„vaha„ihâ-sa-guṇam*„|| 43a ||

aṅga-sirī„ṇama„sacce„devaṃ„sa-kalā-vi„jā„tamo-haraṇam*„|
kam„pāva-raṇehiṃ„sā„mahi-saraṇo„vahai„hāsa-guṇam*„|| 43b ||

jūr„asir„āgo„bhogo„vara„me„citte„paras„sa„sam-māhi„|
santo„′saṅgām„ante„medhām„etā„vi-vat„te„hi„|| 44a ||

jūrasi„rāgo„bhogôva-rame„citte„parassa„sammāhi„|
santosaṅ„gāmanteme„dhāme„tāvi„vattehi„|| 44b ||

tarasi„hari-savêrām„uccasêto„vipattāv„
ava-kira„kham„amatto„′sāmi„kāle„hitâvam*„|
sa-rasa-mahima-sad-dhāmâ′ri-bhaṅgaṃ„tavâhaṃ
hala„utam„aviruddhâsammade„′hā**si**„**va**nde„|| 45a ||

tara-sihari„sa-verā„muccase„to„′vi„pattā„
vava„kira„khamam„atto„sāmi„kālehi„tāvam*„|
sara-sama-hima-saddhā„māri-bhaṅgaṃta„vāhaṃ
halau„tama-viruddhā„samma-dehâ**sivan**„de„|| 45b ||

śrīkapphiṇābhyudaye mahākāvye
saṃskṛtaprākṛtabhāṣāsamāveśena
sambuddhābhiṣṭavo nāmaikonnaviṃśaḥ sarggaḥ ||

Appendix III

Postscript
to the reprint of the *editio princeps* of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya* (Delhi 1989)

1. The *mahākāvyas* and their study

Recently the more difficult varieties of Sanskrit poetry, among them the literary genre of *mahākāvya*, have received renewed attention on the part of Western scholars. Particularly noteworthy are two Ph.D. dissertations whose clear aim is to do more justice to two authors who have occasionally been criticised for the enormous difficulty and technicality of their respective works. The two dissertations appeared in book form in 1985 and they are:

> Robert A. HUECKSTEDT: *The Style of Bāṇa. An Introduction to Sanskrit Prose Poetry.* University Press of America. Lanham, New York, London (1985). XVI, 212 pp.

> David SMITH: *Ratnākara's Haravijaya. An Introduction to the Sanskrit Court Epic.* Oxford University Press. Delhi, Bombay, Calcutta, Madras 1985. VII, 322 pp. (Oxford University South Asian Studies Series)

A common feature of both books is that they give, in their respective introductions, a detailed account of how the works of Bāṇa and Ratnākara were received and evaluated by Western Sanskritists. The striking difference between the Western and Indian appreciation of works such as those written by Bāṇa and Ratnākara is, in my opinion, a more than sufficient reason for taking up the task of a complete revaluation of individual works and authors which has been successfully started by these two authors.[1]

---

[1] A similar re-evaluation, begun much earlier, is of course A. K. WARDER's monumental work *Indian Kāvya Literature*. However, in this case it is done on a much broader scale.

While placing the *Haravijaya* in its appropriate typological and structural context, David SMITH gives, as TABLE 1 of his book, a *Conspectus of the Indian Court Epic to the Ninth Century and Beyond.*[2] This list is particularly valuable as SMITH does not confine himself to the well-known "classics" in the field of *sargabandha* written in Sanskrit but also includes epics containing *kāvya* portions as well as works in Prakrit and even mentions lost poems known only from quotations or references in the later Sanskrit literature. Historians of Sanskrit literature agree that there is, in the development of the *sargabandha* genre, a clear-cut division between an earlier and a later period, the latter being characterised by a much higher degree of linguistic refinement.

As far as *sargabandhas* written in Sanskrit are concerned, only the four works belonging to the earlier period—Aśvaghoṣa's two poems *Buddhacarita* and *Saundarananda* and Kālidāsa's two poems *Raghuvaṃśa* and *Kumārasaṃbhava*—and four of the works belonging to the later period—Bhāravi's *Kirātārjunīya*, Māgha's *Śiśupālavadha*, Bhaṭṭi's *Rāvaṇavadha*, and Śrīharṣa's *Naiṣadhacarita*—are comparatively well-known and accessible. All of them have been published in reliable critical editions, for each of them one or more Sanskrit commentaries are available in printed form, all of them have been translated into one or more modern languages, and all of them have frequently been dealt with in the histories of Sanskrit literature.

The case is different with regard to the following three works: Kumāradāsa's *Jānakīharaṇa*, Ratnākara's *Haravijaya*, and Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya*. Only the edition of the *Haravijaya*[3] is accompanied by a very brief *ṭippaṇa*, which ends already with the 46th canto, and on the other two *mahākāvyas* no commentary is so far known to exist. There is no complete translation of any of these three works[4] and the partial translation of cantos xvi-xx of

---

[2] *op. cit.*, p. 16.

[3] I refer to the following edition: *The Haravijaya of Rājānaka Ratnākara.* With the commentary of Rājānaka Alaka. Edited by Paṇḍit DURGĀPRASĀDA and Kāśīnāth Pāṇḍuraṅg PARAB. Bombay 1890 (Kāvyamālā. 22.). Reprinted as vol. 223 of *The Kashi Sanskrit Series* by the Chaukhamba Sanskrit Sansthan, Varanasi 1982. I have not seen the book *Haravijayam of Ratnākara.* Ed. by Goparaju RAMA which was reviewed by S. P. BHARDWAJ in the *Vishveshvaranand Indological Journal* 21 (1983), p. 306.

[4] Correction: The *Jānakīharaṇa* has been translated into Hindi by Vrajamohan Vyās, Ilāhabād 1967 (Mitra Prakāśana Gaurava Grantha Mālā. 11.)

the *Jānakīharaṇa*[5] shows that even in this limited portion of the work many textual and interpretational problems remain to be solved. This is no surprise as the text seems to have survived only in one independent and genuine manuscript.

The situation is obviously better with regard to the *Haravijaya* as the editors were able to use two more reliable manuscripts.[6] David SMITH's admirable study of the *Haravijaya* with its numerous translations of selected portions impressively shows that this poem can be read and appreciated in its present published form without one's being too frequently distracted by textual problems still to be solved. There seems to be some truth in Ratnākara's statement about his *Haravijaya*, namely that his verses are "delightfully clear" (*prasādamanoramā*) and that his „eloquence is ..... never burdensome even where six languages are used at once" (*bhāṣāṣaṭke 'pi ..... kvacid api na gatā bhāratī bhāravattvam*)[7] and a clear and not overburdened poem is by its very nature easier to preserve in its original form than its opposite.

2. The *Kapphiṇābhyudaya* and its first edition

The work reprinted in this book, Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya*, is, however, a special case. The textual difficulties which remain in the printed text even after the dedicated work of its first editor, Prof. GAURI SHANKAR, are so great that it is no surprise that within the more than fifty years which have elapsed since its first publication no literary study of the *Kapphiṇābhyudaya* other than the learned introduction of the editor has been published.[8] The rather

---

[5] As contained in the book *Jānakīharaṇa of Kumāradāsa*. A Study, Critical Text and English Translation of Cantos xvi-xx. By C. R. SWAMINATHAN. Ed. by V. RAGHAVAN. Delhi 1977. xxi, 163, 96, 95 pp.

[6] Cf. the Sanskrit preface of the editors, *op. cit.* p. 2.

[7] Cf. David SMITH, *op. cit.* pp. 104sq.

[8] My knowledge in this matter might be incomplete as I have had no time for detailed bibliographical study, especially of those books and papers which have been published on this topic in India. For the time being I have to rely on the information given in Siegfried LIENHARD's monograph *A History of Classical Poetry. Sanskrit-Pali-Prakrit*. Wiesbaden 1984 (= Vol. 3, fasc. 1 of *A History of Indian Literature*, ed. by Jan GONDA). He quotes only GAURI SHANKAR's edition and the paper of the same author which was read at the All-India Oriental Conference of 1933, "An unpublished Buddhist epic poem or Kāśmīrabhaṭṭa Śivasvāmin's Kapphiṇābhyudaya Mahākāvya," 1933, pp. 111 sqq. — To my friend and col-

disappointing summary given by Siegfried LIENHARD in his monograph *A History of Classical Poetry. Sanskrit-Pali-Prakrit*[9] takes up only 19 lines and is entirely dependent on GAURI SHANKAR's introduction. We await a more competent analysis in vol. V of A. K. WARDER's *Indian Kāvya Literature*.[10]

The necessary prerequisite for a fresh approach to the *Kapphiṇābhyudaya* is a revision of its Sanskrit text. Such a revision cannot be hoped for without access to new materials because Prof. GAURI SHANKAR achieved more or less all that was possible on the basis of the three manuscripts he could use for his edition. I would like to summarize the essential details of these three manuscripts, using the same designations for each of them as GAURI SHANKAR.

[M]: This is a palm leaf ms. in Uṛiyā characters, now belonging to the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It is complete as a manuscript but incomplete as far as the text is concerned.

[M3]: This is a Devanāgarī transcript, made in 1904, from an original ms. from Puri which is now untraceable. M3 is also kept in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. M3 is close to M but not always identical with it. It has 89 stanzas less than M.

[N]: This is an incomplete palm leaf manuscript from Nepal, formerly belonging to the Rajguru Hemraj Pandita, now kept in the National Archives Kathmandu, Nepal. Out of 55 leaves only 34 are available: 2, 3, 22-25, 27-34, 36-55. This fragmentary manuscript was copied several times, for Sylvain LEVI (a Devanāgarī transcript, now kept in Paris), for Giuseppe TUCCI (enlargements of photographs, now kept in Rome), for GAURI SHANKAR (present location of the copy unknown) and once in Nepal (copy now kept in Kathmandu). It has to be emphasized that GAURI SHANKAR, while working on the *Kapphiṇābhyudaya*, could use only a Devanāgarī

---

league Prof. Dr. Kameshwar Nath Mishra I owe the information that Dr. Virabhadra Mishra from Lakhnau wrote an unpublished thesis on the *Kapphiṇābhyudaya* and Prof. Dr. A. K. Warder kindly brought to my notice that Dr. George GIBBONS published a translation of Canto XX in the book *New Paths in Buddhist Research*, Acorn Press, Durham, North Carolina, 1985.

[9] p. 201.

[10] Addition: See now his brilliant description in *Indian Kāvya Literature*, vol. V, The Bold Style (Śaktibhadra to Dhanapāla), Delhi 1988 (§§ 3074-3122; = pp. 171-194).

transcript of N, not the original, although a photograph of the last page of N is reproduced at the beginning of his book.[11]

3. The discovery of the lost leaves of the manuscript N

While attempting to collect in one place as many primary source material of the Buddhist contribution to classical Sanskrit literature as possible, I had, from time to time, come across various fragmentary manuscripts of the *Kapphiṇābhyudaya*[12] or some published hints on them,[13] and in most cases I was allowed to take (or

---

[11] The fact that GAURI SHANKAR in his description of the manuscripts designates the Nepalese palm leaf manuscript as N and uses the same *siglum* N for the readings of his Devanāgarī transcript may cause some confusion now that the original palm leaf manuscript has become accessible. It would have been better to use an indexed form of N (e.g. N^t) in the footnotes to the text in order to distinguish the readings of the transcript from those of the original manuscript.

[12] In 1977 I microfilmed an incomplete manuscript of the *Kapphiṇābhyudaya* which forms a part of the *Collection Sylvain Lévi* in the *Institut de la civilisation indienne* in Paris, in 1981 I received photographs of the fragmentary manuscript which Count Ōtani brought to Japan and which is now kept in the library of the Ryūkoku University, Kyōto, and in 1984 I saw the photographs of the Nepalese palm leaf manuscript which were taken by Prof. Giuseppe TUCCI in the early thirties and which are now kept in the *Istituto per il medio ed estremo oriente*; the last-mentioned photographs were however of too poor quality to permit reproduction.

[13] In his paper "Animadversiones Indicae. 8. Śaṅkarasvāmin, Śivasvāmin and Gopadatta" in *Festschrift für Moriz Winternitz*, Leipzig 1933, pp. 243-246, Giuseppe TUCCI gives a first report of the content of the Nepalese palm leaf manuscript (pp. 244-245). — The fragmentary manuscript kept in the Ryūkoku University was described in some detail by SANADA Ariyoshi in his paper "Ōtani tankentai shōrai: Bonbun butten shiryō [Results of the Ōtani expedition: Materials for the Buddhist Sanskrit literature]" in *Chū ajia kodaigo bunken. Seiiki bunka kenkyū. Dai yon* [Literatures in the ancient languages of Central Asia. Seiiki studies in Culture. Part 4]. 1961, pp. 51-118, 3 plates; see pp. 91-92 and 117. SANADA's description runs as follows: "The author Śivasvāmin was a follower of Kashmirian Shaivism and served at the court of King Avantivarman (A.D. 855-84). At the order of his teacher Candramitra who was a Buddhist monk, he wrote this very *Kapphiṇābhyudaya* (The Achievements of King Kapphiṇa), using as his model the legend of King Kapphiṇa which appears in the *Avadānaçataka* and the commentaries on the Pali canon. The work essentially consists of 20 sections [cantos] and as for its content it is a work which tells, in the form of ornate poetry (*Kāvya*), the karma story of King Kapphiṇa who lived in Dakṣiṇāpatha and, at that time, invaded the territory of King Prasenajit, residing in his capital

to order) a microfilm of the manuscript in question for the *Indologisches Seminar der Universität Bonn*. However, despite my great interest in *all* Buddhist *kāvya* works, I deliberately refrained from studying these manuscripts because at that time I could not get hold of a copy of the printed edition which seems to be inaccessible in the Federal Republic of Germany. Moreover I was too absorbed by my studies in the field of Buddhist narrative and other ornate literature to spare enough time for a presumably rather difficult text.

In March 1987 all of a sudden my interest in the *Kapphiṇābhyudaya* was aroused again. While working in the Adyar Library my eye was caught by a paper by GAURI SHANKAR, "Kapphiṇābhyudaya and its text."[14] From it I learned many important details about the work itself and the content of the book containing its first critical edition. In his paper GAURI SHANKAR suggests a reprint of his book, which has been out of print for some time, and gives an outline of what work should further be done on the *Kapphiṇābhyudaya*. Among other things he recommends a commentary in Sanskrit and a translation either into English or Hindi. After having read the article I immediately tried to consult the book itself. However to my great surprise it was not even to be found in the excellent collections of the Adyar Library. Fortunately my study tour through India also led me to Calcutta and Patna where copies of the book were available in the libraries of the Asiatic Society and the Bihar Research Society. Through the good offices of Miss Kakali Roy, a graduate student from Calcutta, and Pandit Jagadishwar Pandey I procured two photostat copies

---

Śrāvastī, but was then converted to Buddhism by a miracle. Technical terms of Buddhism are used therein and its doctrines are explained. In modern times manuscripts of this work have been reported to be rare even in Kashmir where it was composed, and as the collection of Kashmirian books [manuscripts] was not accessible when this book was published one was dependent on incomplete manuscripts from Nepal and Oḍiya. The manuscript in possession of the Ryūkoku University is also not complete. It extends from the second to the sixth canto, and as in three out of a total of 18 leaves that portion which contains the figure indicating the page number is torn off their order cannot be determined and it is not clear whether among them there is a portion in which some leaves are lost. However, although incomplete it is nevertheless important material." (pp. 91-92; translation from the Japanese courtesy of Matthias Hahn)

[14] *Vishveshvaranand Indological Journal* 21 (1983, printed 1984), pp. 179-185.

of the book which enabled me to study it and to assess the material which formed the basis of GAURI SHANKAR's edition.

Having read the introduction to GAURI SHANKAR's book I immediately realized that among the material I had collected at Bonn there might be something complementary to the manuscripts used by the first editor of the work. The comparison of my materials with the printed edition showed that both the copies kept in Paris (the Devanāgarī transcript) and Rome (the photographs) had been taken from the same incomplete Nepalese palm leaf manuscript which had also been copied for GAURI SHANKAR. The manuscript at present in Kyoto, however, proved to be something special. It provides us with the additional materials so ardently hoped for because it is none other than 17 (or 18) of the missing 21 (or 22)[15] leaves of the Nepalese palm leaf manuscript. According to SANADA Ariyoshi[16] this manuscript contains the folios 1, 4-14, 17, 18, 19?, 21, and 22. This is not entirely correct. What we actually find is folios 1, 4-14, 17-21 and an additional leaf which contains on its upper side a short portion of text from canto 4 plus some unidentifiable text and on its reverse side only the title of the work: *Kapphunābhyudayaḥ* [!]. Undoubtedly this leaf is actually folio 56 as in N the text of the *Kapphiṇābhyudaya* ends on folio 55b without a second cover leaf.

The missing leaves of N (1, 4-21, 26, 35) cover the following portions of the *Kapphiṇābhyudaya*: I.1-12a, II.12c-VIII.54d, X.35d-XI.12b, and XIV.34d-XV.9a. For these parts of the work GAURI SHANKAR had only the two manuscripts M and M3 to rely on. As they are much inferior to N with regard to their textual quality, the printed text suffered considerably from their inaccessibility. It here shows an unduly high number of uncertain, faulty and even incomplete readings. The defectiveness of this part of the book is not always obvious because in many places the text looks complete and intelligible at first sight. However, when attempting to read the poem as a whole one inevitably becomes aware of nu-

---

[15] The correct figures are, of course, 18 and 22. However, as far as the text is concerned it is only a total of 17 new leaves, as one of the 18 new leaves forms the second cover of the manuscript. It is, by the way, quite obvious that this second cover leaf is one of the leaves sorted out by the scribe after he had discovered a mistake in the process of copying the text. Instead of being thrown away the leaf was then used as a cover. This fact suggests that at that time palm leaves were regarded as precious writing material.

[16] *op. cit.*, p. 117.

merous grammatical and logical mistakes, not to speak of the even more numerous and serious poetical defects.

Already the first inspection of the new leaves of N, hurriedly done in the spring of 1987, showed that with its help all the gaps in the printed text can be filled up and that the numerous mistakes which are due to the inferior quality of the manuscripts M and M3 can be corrected. With decidedly better material at my disposal I felt it to be my responsibility to make them accessible to the scholarly world as soon as possible with the hope that this might instigate a renewed interest in one of the great *mahākāvyas* composed in Sanskrit.

4. The discovery of a second Nepalese palm leaf manuscript

The question arose as to how to proceed. My first plan was to publish a facsimile edition of the new leaves together with a transcript of the text and a separate list of all the deviations from the printed text. However, this proved to be impractical for various reasons. First, the format of the palm leaves (31 by 5.3 centimetres) together with the minuteness of the characters would have required a very large-sized book and moreover an excellent (and therefore expensive) quality of reproduction to make even the darker portions of the manuscript legible. Second, the references to GAURI SHANKAR's book would have required access to the book as a whole, which is at present available only in very few libraries outside India. Third, in many places the deviations from the printed text are so fundamental that the respective stanzas have to be quoted *in toto* while at the same time the reproduction of GAURI SHANKAR's defective text makes little sense when its wrongness is obvious.

Taking these three points into consideration a reprint of GAURI SHANKAR's book together with the new materials in the form of a transcribed text seemed to be the most practical solution for the time being. I discussed this plan with Mr. HARISH CHANDRA of Biblia Impex in March 1987 and he immediately agreed to publish the book. In the summer of the same year personal contact was established with Prof. GAURI SHANKAR, at that time in Delhi, who readily gave the necessary permission for the reprint of his book.

During the preparation of the appendixes containing the analysis of the new material two most favourable things happened. When checking at Berlin (West) the index cards of the Sanskrit manuscripts microfilmed under the *Nepal-German Manuscript Preservation Project* (NGMPP) I found that the original portion of N is still available in Nepal and that it is kept in the National Archives. In the same place two more manuscripts of the *Kapphiṇābhyudaya* are available. One is another Devanāgarī transcript in N, perhaps the one done for Prof. GAURI SHANKAR. The other one is a palm leaf manuscript, complete and consisting of 113 leaves. It is dated *samvat* 648 which corresponds to c. 1528 A.D. I designate this manuscript as N2. Closer inspection showed that N2 is nothing else than a copy of N when this was still complete. It is a good copy, much better than M or M3, however not entirely free of mistakes. Although the major portion of N has, through the work of the *Nepal-German Manuscript Preservation Project* and the discovery of the leaves in Kyoto, become available again, N2 also has a triple value of its own:

a) It provides us with an excellent and in fact indispensable tool for checking the readings of N. Due to the peculiarities of the script of N several single and conjunct letters can inadvertently be mistaken for others and more than once N2 saved me from blunders like reading *-nt-* as *-tt-* etc.

b) Some parts of N are now broken off or completely blurred. Here N2 can be taken as the most faithful representative of N.

c) Four leaves of N are still entirely missing, folios 15, 16, 26, and 35. Again N2 has to be taken as the most faithful representative of their content.

Early in 1988 the *Deutscher Akademischer Austauschdienst* (German Academic Exchange Service) complied with my request to invite Prof. Dr. Kameshwar Nath MISHRA, Deptt. of Sanskrit–Pali, Central Institute of Higher Tibetan Studies, Sarnath, Varanasi, for a period of three months to the Indological Institute of the University of Bonn. This offered me an opportunity to hold a class on the *Kapphiṇābhyudaya* in the summer term of 1988 in which I read with my students the text of the first two and a half cantos as established by me on the basis of the rediscovered leaves of N. Prof. MISHRA's great familiarity with the *mahākāvya* genre proved to be

of great help for our interpretation of this difficult text. Privately I read the *Kapphiṇābhyudaya* together with Prof. MISHRA up to the end of the fifth canto.

5. Principles and scope of the present reprint of the *Kapphiṇābhyudaya*

The discovery of N2 and the opportunity to read the first quarter of the text together with an Indian expert has now put me in a position to offer to the scholarly world the following additions to the book of Prof. GAURI SHANKAR:

1) The full text of the first five cantos in the form of a critical edition which is based on N, the original palm leaf manuscript. For this part I have also prepared an annotated German translation and a complete word index which will be published separately in due course.

2) A "critical transcript" of cantos VI-VIII on the basis of N and N2. This is not yet a critical edition as it has not been tested against a word-for-word translation. However, even in its present form this section will give to every reader convenient access to the best manuscript of the *Kapphiṇābhyudaya*. As pointed out above, leaves 15 and 16 of N are still lost. For this section which covers VI.43a-77d I had to rely solely on N2. I have checked the readings of N and N2 as carefully as possible, but I cannot guarantee that the separation of words is correct in each and every case, especially in canto VI which is full of difficult *citrakāvya*. It has to be emphasised that the editor who presents a Sanskrit text in transliteration is much more frequently forced to lay open his understanding of it than one who uses the Devanāgarī script.

3) I have also prepared a "critical transcript" of the lost leaves 26 and 35 of N on the basis of N2. Here the deviations from the printed text are marked by bold face type, in addition to the critical apparatus.

4) For all those portions of the remaining text which show gaps or have been characterised as unclear by GAURI SHANKAR (by adding an asterisk) the readings of N (and N2, if necessary) are given.

5 For reasons which will be explained below I have also added the full text of canto XIX, for the first time separating the two languages in which it is written.

The four additions given by me cover almost 50 per cent of the text. The question might arise as to why the full text, revised on the basis of N and N2, has not been added. The answer is, that for the time being only those parts of the text of the *Kapphiṇābhyudaya* could be corrected which were unduly marred by the unavailability of N. In my opinion there should be no further intermediate step between what is presented here and a **complete** revised critical edition of the whole text. A critical re-edition of a text like the *Kapphiṇābhyudaya*, which abounds in difficulties and which has no commentary as a reliable guide, will require at least ten years if it is to be done properly and honestly. The second approach to the text of the *Kapphiṇābhyudaya* has to be accompanied by an annotated translation and by a word index and moreover it presupposes a detailed comparison with all its predecessors. As stated above, I have already prepared a critical edition and translation of cantos I-V and very soon one of my students will start work on cantos XI-XV as his Ph. D. thesis.[17] The remaining two pentads VI-X and XVI-XX are, however, much more difficult because of the various *citrakāvya* portions in cantos VI and XVIII and the bilingual canto XIX (Sanskrit and Prakrit), so that it is impossible to predict how long it will take to deal with them adequately.[18] What is offered here is a temporary solution in order to fulfil the needs of scholars who do not wish to wait another ten or twenty years until a second critical edition of the *Kapphiṇābhyudaya* is published.

---

[17] Addition: This project has unfortunately not materialized. Instead, another of my Ph. D. students, Dr. Johannes Schneider, has prepared the first critical edition of Sukṛtidatta Panta's mahākāvya *Karttavīryodaya*.

[18] Prof. K. N. MISHRA, Sarnath, has promised us his collaboration in our work on the *Kapphiṇābhyudaya* and he has already started writing a Sanskrit commentary on it.

6. Some remarks on the value of manuscript N

As I have studied less than 50 per cent of the two parts of the old Nepalese palm leaf manuscript, I am not in a position to give a complete and comprehensive analysis of all its readings in contrast with those of the printed text of the *Kapphiṇābhyudaya*. The general state of affairs is however not too difficult to describe. GAURI SHANKAR has expressed his view about the relationship between the three manuscripts used by him and their respective value in the following words:

> "..... we have to observe that at the end of M and N there is an important fact mentioned by the scribe. At both places we find:—
>
> *granthaḥ [!] sahasram ekaṃ*
> *saptaśatābhyadhikam adhikadhīmadbhiḥ |*
> *api varṇāḥ ṣaḍviṃśatir*
> *iti gaṇitaḥ kapphiṇābhyudayaḥ ||*
>
> This shows that both belong to the same archetype. Omissions in M can be accounted for by the reasons stated above. The text in M3 is still more incomplete. It does not contain the Praśasti. M is found in Uṛiyā while the original of M3 was also in Uṛiyā. N is written in Newārī script.
>
> Hence, M and N belong to one family while M3 comes from another source. As the readings in N in greater number of cases have proved to be more probable, therefore in cases of doubt the readings in N in general have been taken to be more trustworthy than those in M. But sometimes M has preserved a true reading which N has lost."[19]

I think GAURI SHANKAR has assessed the relationship between N and M correctly, and also the superiority of N to M. He was, however, not right in excluding M3 from this common stream of tradition on the grounds that it does not contain the *praśasti*. This is simply due to the fact that the last portion of M3 is not available. It might quite well have contained the same *praśasti* as N and M. Therefore there is no reason to exclude M3 from the same tradition to which N and M belong.

---

[19] Introduction pp. viii-ix.

The main question now is: do the three manuscripts stem from an unknown ancestor or are they directly dependent on each other? The answer to this question lies in our assessment of the readings of N. After the study of 50 per cent of N in comparison with the printed text and its readings recorded in the footnotes, my impression can be summarized as follows: N seems to be an extremely carefully written copy of the text, with very few mistakes, in most cases merely scribal errors which can easily be corrected, not faulty readings.[20] M and M3 seem to stem from N, however not directly, but through several intermediary copies which are the reason for the numerous deviations from the text of N and omissions of stanzas. When I compared the list of selected variant

---

[20] These are the instances where I have not selected the readings of N: *vyadho/ād ivi divi* instead of *vyadhād iva divi* (I.3d), *bhadra* (thus all the mss.) against *bhadraḥ* (my conjectural reading!) (I.23a), *viṣṭhara* instead of *viṣṭara* (II.6c), *kirīṭha* (?) instead of *kirīṭa* (II.14a), *kālaucitam* (?) instead of *kālocitam* (II.25a), *kusumāñjalaikrameṇa* (unclear) instead of *kusumāñjalikrameṇa* (III.5c), *krurddhorjita* instead *kruddhorjita* (III.18c), omission of Daṇḍa in N at the end of IV.1b, *āhvṛvi* (?) instead of *āhvṛci* (IV.22b), *keśaraṃ* instead of *kesaraṃ* (IV.41d), *daṇḍau* (?) instead of *daṇḍo* (IV.42d), *paryaṇya* instead of *parjanya* (IV.43d), *bhūbhujau* instead of *bhūbhujo* (V.44b), *dadarśe* instead of *dadṛśe* (V.45b), *āsu* instead of *āśu* (VI.8c), *vāryā-* [perhaps correct!] instead of *vāyā-* (VI.10b), *visrambha* instead of *viśrambha* (VI.11b), *phalāni* instead of *phalā hi* (VI.11d), *karālocchita* instead of *karālocchrita* (VII.13b), *krūrakhuranimagna-kṣmādharapīṭhodyat* instead of *krūrakhuranyāsanimagnakṣmāpīṭhodyat* [N2: *krūra-khuranyāsanimagnakṣmādharapīṭhodyat*!] VII.31cd, *pakṣma* instead of *pakṣa* (VII.32d), *nata* (?) instead of *nava* (VIII.5d), *vakṛlam* instead of *bakulam* (VIII.10a), *'navamā na kā* [perhaps correct?] instead of *navamālikā* (VIII.15c). — This seems to be a long list, however it contains only five important *variae lectiones*: 1) *bhadra* instead of **bhadraḥ*, 2) *vārya-* instead of *vāya-* [here N might be correct], 3) *phalāni* instead of *phalā hi* [here N2 has the correct text which points to a correction in N which might have been written in one of the broken off parts of the manuscript], 4) *krūrakhuranimagnakṣmādharapīṭhodyat* instead of *krūrakhuranyāsanimagnakṣmāpīṭhodyat* [this variant reading is very difficult to explain as the text of N violates the metre of the stanza twice whereas N is otherwise impeccable in this respect; N2 has the missing *nyāsa* but wrongly adds the superfluous *dhara*], and 5) *'navamā na kā* instead of *navamālikā* [here N might be correct]. Otherwise the occasional faulty readings of N can be classified under a few well-known categories of mistakes like omission (or addition) of one part of a letter, confusion of *śa* and *sa*, *ṭa* and *ṭha*, *ca* and *va*, *o* and *au* (partly phonetic, partly graphic confusion). *paryaṇya* (instead of *parjanya*, N2 correct!) and *dadarśe* (instead of *dadṛśe*) could be explained by the vernacular pronunciation of certain Sanskrit words although these two mistakes are more outstanding than all the other mistakes in this category.

readings given by GAURI SHANKAR[21] I found that M is generally more correct than M3. In 17 cases, however, M3 has preserved the better reading of N[22] and in 14 more cases the wrong readings of M3 are at least graphically or otherwise closer to the correct text of N than those of M[23]. The range of deviation between M and M3 shows that the two copies cannot be directly dependent on each other.

If my assumption is correct that M and M3 both go back to N, not to a common ancestor, now lost, this will have the very important consequence that there is actually only one authentic manuscript of the *Kapphiṇābhyudaya*, namely N, in which case only the readings of N have to be taken into consideration. The other manuscripts, in the first place N2, are important mainly for that ten per cent of the text of the *Kapphiṇābhyudaya* which is missing in N, either because leaves or parts of leaves are lost or because some portions of N are now illegible. Otherwise manuscripts like N2, M or M3 offer little more than a welcome check for the readings of N. It cannot be argued that a reading of any of these manuscripts is "equally good" or "almost equally good" as that of N because they are not supported by trustworthy textual evidence. The dependence of N2 on N is obvious and the other two manuscripts, M and M3, are so clearly wrong and meaningless in hundreds of cases which suggest arbitrariness on the part of the scribes[24] that there is no reason to believe in those readings which are least theoretically possible. The truth of this statement can be proved only by a detailed discussion of all the deviations from N of M and M3 which cannot be given here. Only a few examples will be quoted below.

---

[21] Introduction, pp. ix-xvi.

[22] I.4c, 5c, 6c; II.3b, 24d; III.18d, 21d, 42d; IV.8d, *32b; V.1d, 10d; VI.13a, 29c, 36a; VII.24c; VIII.7a

[23] I.33b, 35b; II.15a, 18c; III.7b, 23d; IV.15a; V.4d, 41d, 45a; VI.3a, 17c, 30a, VII.12a

[24] Already rightly pointed out by GAURI SHANKAR, *op. cit.*, Introduction pp. vi sqq.

7. Selected illustrations of the superiority of N

7.1 Gross mistakes in M and M3

The scope of improvement which has been possible through direct access to N will be seen and appreciated by all those who take the trouble to read carefully and conscientiously the text of the *Kapphiṇābhyudaya* as presented in the appendix together with the critical apparatus. In the first five cantos of GAURI SHANKAR's text over 270 lines need correction[25]. I cannot give figures for cantos VI-VIII and XIX, as this portion of the text has not yet reached the status of a critical edition, counterchecked by a literal word-for-word translation. However, even in this part of the text the superiority of N is obvious and can be proved by external criteria, e.g. the elementary laws governing the *śabdālaṃkāras*. I would like to illustrate this by three stanzas from the extremely difficult canto VI.

1) Stanza 6.74 is printed in GAURI SHANKAR's edition as follows:

nanajaja pāpā vava prapra pāpā
mama rara vapā syabha dradra pāpā |
vivi dhudhutata pāpā ... ...
rarayaya pāpā khakhanana jajapāpā'yayatratrapāpā ||*

I am unable to say whether this gibberish is supposed to have any real or intelligible meaning. The separation of certain strings of syllables seems to suggest it, however I doubt that even the most ingenious mind will succeed in offering an explanation of the text. This stanza is not available in N[26], but N2 offers us the following wording:

vi-vidhu-dhuta-tapā pāra-rakṣa-kṣapā-pā
kha-khanana-ja-japâpāya yatra trapā-pā |
na naga-gaja-japā-pāva-vapra-prapā-pā
mama raravi vipāpâbha-bhadra-drapā-pā ||

---

[25] 38 corrections in canto I, 52 in canto II, 64 in canto III, 59 in canto IV, and 61 in canto V.

[26] Due to the loss of folios 15 and 16.

Without claiming to understand fully this tricky composition, it is obvious that the text of N2 is preferable to that of GAURI SHANKAR for the following three reasons:

a) The structural principle, repetition of syllables, is maintained throughout, without a single exception.
b) All the four lines show the same metrical structure, that of the comparatively rare metre Nāndīmukhī which is *na-na-ta-ta-ga-ga*[27] or ∪∪∪|∪∪∪|——∪|——∪|——.
c) The text allows for a splitting up into meaningful units, i.e. Sanskrit words. This is indicated by hyphenation or, in the case of vowel Sandhi, by a circumflex. The solution suggested here is only a first attempt.

2) The second example is stanza 80 from the same canto which in GAURI SHANKAR's text has been split up into two stanzas, 81 and 82. This is the text as printed in GAURI SHANKAR's book:

asminn āste sainyaṃ sainyaṃ
nayana nayama navama vamama mamama |
śākhāṃ śītāṃ śliṣyanty uccair
ahita rahita rata rava raditama tama ||* VI.81 *||*

bibhraty ambho nadyaḥ kīrṇa
śaraśaraśara sika sikatila tila |
hemakṣodair antaḥ krīḍati
śaka śaka laka laka kaśi mahi mahi ||* VI.82 *||*

I must leave it to the experts to cull a meaning from these "two" stanzas on which GAURI SHANKAR rightly remarks in a footnote: "readings are very corrupt." Again the text as contained in N fulfils the three criteria given in the preceding paragraph and furthermore it can be translated without too much of a strain:

asminn āste saiddhaṃ sainyaṃ
naya-nayanam anamam avama-vamam amama
śākhāṃ śītāṃ śliṣyaty uccair
ahir ahita-rata-ravir aviratam atama |

---

[27] This metre is very aptly chosen because its structure, in which each *gaṇa* is repeated once, goes with the phonetic structure of the stanza.

bibhraty ambho nadyaḥ kīrṇaṃ
śara-śaraṇa-raṇa-rasika sikatila-tila
hemakṣodair antaḥkrīḍā
śaka-śakali-kali-kalakala-ka-mahima hi // VI.80 //

The text of N displays a clear metrical structure: 4 times eight long syllables followed by 16 short syllables[28]. The phonetic structure in the latter half of the lines is again the principle of repetition of syllables which in most cases allows for a not too difficult splitting up into intelligible units. A provisional solution is indicated by hyphens.

3) The last example is stanza 81 (83 in GAURI SHANKAR's edition) from the same canto. This is the text as given by GAURI SHANKAR:

pulakabhuvāmbunā naṭabhāsatāsiharasodaya-
savikalā navabharavadhāvinayatānatārabhavana |
bhavati na ceha candanavanaṃ viṣaktaviṣapaughasaṃghaṭayatā
dinakarapapāṭitaśilātalāśitaṭiśāpabhāramakanadi // VI.83 //

GAURI SHANKAR notes: "M3 omits. Readings are very corrupt". That this statement is absolutely correct is borne out by the text of N. It runs as follows:

pulakabhuvāmbunā naṭasabhā satāsi harasodayasya vikalā
navabharatān a-tāyana-vidhāv adhāvi naya-tāna-tāra-bhavana |
bhavati na ceha candanavanaṃ viṣaktaviṭapaughaśaṅkaṭatayā
dinakara-tāpa-pāṭita-śilâtalāśi-taṭi-pāpa-tāraka-nadi // VI.81 //

The text as contained in M (which is, according to GAURI SHANKAR, in general very legible) is again distorted beyond recognition by the omission of syllables (for which the metre of the stanza, Aśvalalita, is the touchstone) and wrongly written syllables (for which the *anuloma-pratiloma* structure of lines 2 and 4 gives ample evidence).

One could argue that the three stanzas just presented belong to the most difficult part of the poem and therefore are most liable

---

[28] The metre is not described in any of the indexes I know of. Its structure classes it among the Mātrāsamaka metres.

to misunderstanding on the part of a negligent copyist. On the other hand the same fact may cause a responsible copyist to be as careful as possible in order not to distort or mutilate such a difficult passage.

7.2 Minor yet far-reaching mistakes of M and M3

7.2.1 Disturbances of the original sound pattern

Turning back to cantos I-V, which are free of these most difficult types of *śabdālaṃkāras* and therefore much easier to understand, I would like to emphasize that even here apparently minor mistakes can have a detrimental effect upon the construction of a stanza or its poetical beauty or both. There are numerous instances which contain a kind of "euphonic" or "alliterative evidence" for the genuineness of the reading of N. By this I mean the simple fact that the text of N suits the sound pattern of the respective stanza much better than GAURI SHANKAR's text, leaving aside the more precise meaning of N. A few examples may suffice.

1) I.12ab: *rociṣṇu**nīla**paṭacañcalacīracārucchāyānibhā* (GS) versus *rociṣṇu**cīna**paṭacañcalacīracārucchāyānibhā* (N)
2) I.25cd: *antakadhanurdhvani**duṣprabodhasuptā**hitājagarajāgaram* (GS) versus *antaka**dhanurdhvani**durdharaughagrastā**hitājagarajāgaram*
3) I.35b: ***bhraśyat**-parāgapaṭapāṃsulamāṃsalāṃsāḥ* (GS) versus ***puṣyat**-parāgapaṭapāṃsulamāṃsalāṃsāḥ* (N)
4) III.35a: *tatakarapaṭṭa**pīḍ**yamāne* (GS) versus *tatakarapaṭṭa**piṭṭ**yamāne* (N) and similarly V.8c: *karapaṭṭacapeṭa**pīḍ**anair* (GS) versus *karapaṭṭacapeṭa**piṭṭ**anair* (N)

In this connection I would like to quote just one example of Śivasvāmin's most elegant yet simple usages of alliteration (*anuprāsa*):

guṇacakravicāracāriṇī
caracaryācaritādicicyuṣī |
vitatā ca matir mahībhujā[29]
vijitā cārṇavamekhalā kṣitiḥ || V.26 ||

---

[29] The printed edition reads: *caracaryā* ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑ – | ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – *mahībhujo.*

7.2.2 Wrong names

Next I would like to point to a few places in the third canto where many of the names of the chieftains attending king Kapphiṇa's court are given in a wrong or mutilated form:

Place	The printed text	The reading of N	Other occurrences
III.5b	Ekalakṣyaḥ	Ekalavyaḥ	XVIII.20d[30]
III.17d	Āndhraḥ	Andhraḥ	IV.22b[31], XVIII.26c[32]
III.18b	antarā [!]	Āhvṛci	IV.22b[33], V.4d[34]
III.23b	Kaṅkaḥ	Kahvaḥ	IV.22b
III.24b	Sitadhvajaḥ	Śatadhvajaḥ	IV.6c[35]
III.25d	Indu	Andhu	IV.22b, XVIII.12c[36]
III.28d	Sālva	Ṣ́ālva	
III.30a	Jṛmbha	Jambha	IV.42a, XVIII.34a[37]

7.2.3 Unintelligible construction or meaning

Now I would like to quote some examples in which a minor mistake in GAURI SHANKAR's text renders the meaning or construction of the stanza unintelligible.

1) *yā saptasaptirathasaptibhir ākṛtīnāṃ*
jyotīrasopalabhuvi pratipheluṣīṇām |
ālokanena ***vahamānavahatturaṅgī-***
śaṅkaiḥ svaghoṣaghaṭayā bibharāṃbabhūve || 19 ||

"The horses of the chariot of the sun filled it
(sc. the city of Līlāvatī) with their loud neighing,
assuming they beheld mares of the size of horses
when thy saw their own bodies reflected on the floor
made of *jyotīrasa* gems."

---

[30] Here the printed text gives the correct form of the name!
[31] Here N has a wrong form: *surāṣṛtāndh«r»āndhavo*!
[32] Here the printed text gives the correct form of the name!
[33] Here the printed text reads Ākṛti.
[34] Here the printed text again reads Ākṛti (*ākṛtau*).
[35] Here the printed text gives the correct form!
[36] Here N also reads Indu (*mucukundendor*)!
[37] Here the printed text gives the correct reading!

GS reads *pratibimbitānāṃ* (M) instead of *pratipheluṣīṇāṃ* (N) which is unimportant in this connection as this is only a synonym and the correct reading is recorded in the footnote. The second deviation of GS is *balamānabṛhatturaṅga°* (M) instead of *vahamānavahatturaṅgī°* (N). In his footnotes GAURI SHANKAR reports the following readings: "N *vahamānabṛhatturaṅgīśaṅkaiḥ* M3 *bahumānavalatturaṅgāśaṅkaiḥ*." The central idea of the stanza is spoiled by the change of *°turaṅgī°* to *°turaṅga°*, because it is only the mares who are the reason of the neighing of the horses. The attribute *vahamānavahat°* (N is absolutely unambiguous here) is somewhat difficult to understand. If taken as the present participle (*ātmanepada*), *vahamāna-* becomes meaningless as the first part of the compound, and the readings of M (*balamānabṛhat* "great in their strength and pride") and M3 (*bahumānavalat* "turning in respect"?) seem to reflect the attempts of the scribes to overcome the difficulty of the expression. I believe, however, that the text is correct and that Śivasvāmin has created a nice pun by using *vaha-māna* in the meaning "size (*māna*) of a horse (*vaha*)." *vaha* is a rare, yet sufficiently attested word for "horse."

2) *vinā yugāntaṃ yugapat sthitiṃ yadi*
vrajet sumeroḥ śikhareṣu bhāsvatām |
tatis **tayā**ṣṭāpadaviṣṭarasthitā
tulām iyād yatra narendramaṇḍalī || II.6 *||*

In line c) GS has *tadā°* instead of *tayā°*. As *tayā*, referring to *tatis*, is required as complement to *tulām* (*tayā tulām iyād*) there is little doubt that it is to be preferred to *tadā* (which would correspond to *yadi* but is not necessarily required in this sentence).

3) *samāśritaṃ śāśvatayānapātratāṃ*
śriyām aṇāruhya niketanaṃ **caram** *|*
vigāhate yaḥ kṣubhitam parārṇavaṃ
sa tadbalaughena cirasya hīyate || II.26 *||*

caleṣv avaśyeṣu viruddhavṛttiṣu
prayojya vīryeṇa guṇeṣu ṣaṭsv api |
nṛpaś **caraṃ** *cittam ivendriyeṣv atho*
nirūpaṇīyaṃ munivan nirūpayet || II.27 *||*

Both stanzas belong to the lengthy speech of the spy (*cara*) (II.23-52). In stanzas 26 and 27 he praises the special value of a spy (*cara*) for a king. I do not think that the text in its present form (= N) poses any problem to the reader. The text of GS (= M and M3), however, becomes practically unintelligible through the two corruptions *varaṃ* for *caraṃ* in II.26b and *ciraṃ* for *caraṃ* in II.27c.

4) *svake sukarmātha pare paraṃtapo*
nirantarāyaṃ na sa veda nāntaram |
vipattayo hy antarapaṇḍitaṃ naraṃ
tyajanti siṃhaṃ hariṇāṅganā iva || II.34 *||*

Instead of *antara°* the manuscripts of GAURI SHANKAR read *uttara°*. As *uttarapaṇḍita* can only mean "clever in answering" it is impossible to arrive at a sensible interpretation of the stanza with this reading. *Antara°*, on the other hand, takes up *antaram* from line b):

"Friendly to his own people, cruel to the enemy,
he knows well to differentiate, free of obstacles.
For calamities avoid that man
who is an expert in differentiating,
just as female gazelles avoid a lion."

A particular noteworthy case is stanza IV.25:

5) *atibalavati śatrau tulyaśauryodaye vā*
dadhati samucitatvaṃ nīticintāntarāyāḥ |
vada sunayavivakṣālakṣyatāṃ yānti tūla-
plavalaghimasu rājan ke 'ṃsalāḥ[38] *kośaleṣu ||* IV.25 *||*

The printed text read *ati balavati* instead of *atibalavati* (printing mistake?), *tucchatūla-* instead of *yānti tūla-*, and *koṣalāḥ* instead of *ke 'ṃsalaḥ*. I do not see any possibility of arriving at an intelligible interpretation of the second half of the stanza: even its construction seems hardly possible. The text of N, on the other hand, has a most suitable meaning in the context of the canto which is, for the major part, a fiery speech of Subāhu in which he urges king Kapphiṇa to wage war against king Prasenajit of Kośala immediately:

---

[38] Addition: In the 1989 version of the postscript I erroneously read *ke 'salāḥ*.

"If the enemy is too strong
or shows the same degree of prowess,
then it is most appropriate to raise the obstacle
(to immediate action) 'consideration about the right policy'.
O king, say, who are the strong (*aṃsala*) among the Kośalas,
who are as light as a small ship made of cotton,
show the characteristics (that would justify)
the wish to talk about the best policy?"

The origin of the mistake is conspicuous. The Avagraha before *sa* makes the letter *ke* look like *ko* and so *ke 'ṃsalāḥ* of N became *kośalāḥ* in N2 and the subsequent copies.[39] After this mistake had once happened the original reading could not be restored as the sequence *kośalāḥ kośaleṣu* looks as if intended and nobody would expect the faulty passage here. The text of N is, however, absolutely unambiguous as the Avagraha can be clearly distinguished from the *dīrghamātra* sign and in addition to that there is a small stroke after *ke* which separates the word from the following *'ṃsalāḥ*. For the use of these strokes see below.

The preceding five examples, selected at random, were chosen to illustrate the fact that even in those cases where the variant readings affect only one word or even a single syllable our original manuscript N is always superior to M and/or M3. Practically never is it a question of a "better" or "less good" reading but almost everywhere the decision is between "correct" and "wrong." I strongly believe that every serious reader of the *Kapphiṇābhyudaya* as contained in N will share with me the repeated feeling of relief that the copyist of N has obviously preserved the most authentic text of Śivasvāmin's magnificent composition and that after its careful study and analysis it will become available again in an almost untainted form for all lovers of the *mahākāvya* genre.

---

[39] Variant readings like this one point to N2 as the ancestor of M and M3.

8. The marking system of N

The scribe of N deserves our praise not only for the correctness of the text he has copied. Equally laudable is another feature of the manuscript which has not been exploited by any of the copyists of N and which was also overlooked by myself when I first studied it. In the major portion of N the scribe has added to the text very tiny vertical strokes which are meant to indicate the separation of words and compounds. We do not find these strokes at all places and moreover they are not applied in a consistent manner. Sometimes only words are separated, sometimes also the parts of a compound, sometimes even the negative prefix *a-*. Apparently the difficulty of a certain passage was the main criterion for how much additional help was thought to be necessary. Although not placed everywhere and although not always safely decipherable, these strokes are an invaluable help for the understanding of the more difficult parts of the poem.

The scribe's system of marking needs to be described in some detail. In general he uses a single stroke which is placed between two *akṣaras* (at the bottom-line) whenever this corresponds to the separation of two words. If one *akṣara* contains the end of the first and beginning of the second word the stroke is placed below the *akṣara* exactly in the middle or, if it is a complicated conjunct letter, at a suitable place inside the letter. If the text is comparatively simple sometimes no strokes are given at all or only independent words are marked. In the very difficult passages each the individual member of a compound is separated and occasionally a double stroke is introduced to distinguish between end of words (two strokes) and parts of a compound (one stroke). An even more refined system of marking is employed in the *śabdālaṃkāra* portions of the *Kapphiṇābhyudaya*. Some of their stanzas intentionally allow for two different separations of words. In these cases we find strokes above and below the letters, the upper set used for the first interpretation, the lower set for the second interpretation. I refer to stanzas like VI.15:

dvipadīpadatālayogabhāsaḥ sahasāraṅgavarāharāsabhājaḥ |
dadhate rasabhāvilāsyaśobhāṃ samam eṣo 'drir imā naṭastriyaś ca ||

in which the first three lines, according to the scribe of N, allows for two separations of words:

a) *dvīpadī-pada-tāla-yoga-bhāsaḥ* and *dvīpa-dīpa-da-tāla-yogabhâ-saḥ*
b) *sahasā raṅga-varā ha rāsa-bhājaḥ* and *saha-sāraṅga-varāha-rā-sabhājaḥ*
c) *dadhate rasa-bhāvi-lāsya-śobhāṃ* and *dadhate rasabhā vilâsya-śobhāṃ*

In all the difficult parts of cantos VI-VIII I have deliberately followed the analysis of the scribe and transformed his strokes into hyphens. For the vocalic Sandhi, when indicated, I have used the *circumflex* (^) above the vowel as done in the illustration above. The Avagraha is generously employed in the text to mark both elision of *a*- and contraction of *a*-vowels. Elision is, of course, always indicated in my roman transcript by an apostrophe (’), contraction only in the case of very difficult lines where its original function apparently was to separate contraction of two independent words from that of two parts of a compound. I quote, as an illustration, stanza VI.34:

iha vahati sariti saṃśrita-
nala-damayantī ratā rase(-)vā-’vi(-)ralam |
sthitayuvamithunā’sya taṭī
nalada-mayan tīra-tāra-sevāvir alam || VI.34 ||

In line b) the scribe of N obviously wished to indicate the separation of *rasā + iva + aviralam* although here only the second is clearly marked.

9. The bilingualism of canto XIX

The scribe’s system of marking gained a special importance in my treatment of canto XIX. The true nature of this canto has so far not been described correctly, to the best of my knowledge. In his

introduction GAURI SHANKAR characterizes this canto as written in Prakrit.[40] In particular he writes:

> "As regards Śivasvāmin's use of Prakrit in XIX canto we can say that he has intentionally mixed the literary Prakrits drawing mainly upon Śaurasenī and Ardhamāgadhī. The Text adopted in this edition is based on a single manuscript, e.g. [N], for M was hopelessly corrupt. Some forms are pure Sanskrit while others agree with Śaurasenī phonology, and yet others conform to Ardhamāgadhī morphology. It has been attempted for the first time to give the Sanskrit 'chāyā' along with the text (pp.143-150), and it is believed that the Sanskrit and Prakrit critics will now be in a position to appreciate the talents of Śivasvāmin who displayed his mastery of both Sanskrit and Prakrit. Śivasvāmin seems to have followed Bhaṭṭi in this illustration of *bhāṣācitra*, who (Bhaṭṭi) calls like our poet his xiii canto *bhāṣāsamāveśo nāma*. The reader is referred to the text and footnotes for further exegesis on the Prakrit of Śivasvāmin."[41]

Here we have to discuss in some detail the figure of speech called *bhāṣāśleṣa* or *bhāṣāsamāveśa*. GEROW defines it as "a kind of paronomasia in which the double-entendre depends upon the apparent or verbal (I hesitate to say "phonemic") identity between two languages."[42] He refers to Rudraṭa's *Kāvyālaṃkāra* 4.10, 16 and Mammaṭa's *Kāvyaprakāśa* 119C. In my opinion GEROW's definition is too brief. Following Rudraṭa's *Kāvyālaṃkāra* we have to distinguish between two main types of *bhāṣāśleṣa*. First I would like to discuss the second type which is the simpler one. It is described in *Kāvyālaṃkāra* 4.16:

> *vākye yatraikasminn anekabhāṣānibandhanaṃ kriyate |*
> *ayam aparo vidvadbhir bhāṣāśleṣo 'tra vijñeyaḥ ||*

As borne out by Rudraṭa's illustration[43] and the commentator Namisādhu's explanation[44], it is quite clear that this *bhāṣāśleṣa*

---

[40] "King Kapphiṇa pays homage to Buddha in a Prakrit Eulogy." p. xxxvii; „In the nineteenth canto, which is written in a mixed form of Sanskrit and Prakrit, he has followed Bhaṭṭi.", p. li.

[41] *loc. cit.*, pp. lxxvii sq.

[42] *A Glossary of Indian Figures of Speech*, The Hague-Paris 1971, p. 301.

[43] *samare bhīmārambhaṃ vimalāsu kalāsu sundaraṃ sarasam | sāraṃ sabhāsu sūriṃ tam ahaṃ suragurusamaṃ vande ||* (= 4.17)

refers to those cases in which the author uses only such words (and forms!) which are identical in Sanskrit and Prakrit. The result is then a stanza which can be read both as Sanskrit and Prakrit, however with absolutely the same words and meaning in both languages. This is the *bhāṣāśleṣa* or *bhāṣāsamāveśa* used by Bhaṭṭi in canto XIII of his *Rāvaṇavadha* or in stanzas like *Haravijaya* 4.35[45]. The construction is continued in 4.36, with which 4.35 forms a *yugma*. Ratnākara himself states that 4.35 is written in six languages simultaneously.[46]

The first, much more difficult and challenging, type of *bhāṣāśleṣa* is defined in *Kāvyālaṃkāra* 4.10:[47]

> *yasminn uccāryante suvyaktaviviktabhinnabhāṣāṇi |*
> *vākyāni yāvadarthaṃ bhāṣāśleṣaḥ sa vijñeyaḥ ||*

Here it is stated that as many different languages, neatly separated from each other, are used as there are (different) meanings. This sharply contrasts with the preceding type which has only one meaning, expressed in different languages. Rudraṭa then gives five illustrations for the simultaneous use of Sanskrit and Prakrit (4.11), Sanskrit and Māgadhī (4.12), Sanskrit and Paiśācī (4.13), Sanskrit and Śaurasenī (4.14), and Sanskrit and Apabhraṃśa (4.15) which are extremely ingenious in their combination of Sanskrit and Middle-Indic in one and the same stanza. I would like to quote his first illustration:

> *sarasabalaṃ sa hi sūro 'saṅgāme māṇavaṃ dhurasahāvam |*
> *mit tam asīsarad avaraṃ sasaraṇamuddhara imaṃ davalam ||*

---

[44] *ayam ekatrārthe saṃskṛtaprākṛtaśleṣaḥ; samasaṃskṛtaprākṛtaśabdaracitatvāt |*

[45] *līlāvilolakalakaṇṭhavihaṅgakeliḥ*
kolāhalākulakulāyakulāmalāṅke |
kakkolakandakadalīlavalīlavaṅga-
mālālalāmajalamañjulakūlakacche || 4.35 ||
(bhāṣāṣaṭkasamāveśaḥ)

[46] Cf. stanza 4 of the *praśasti* at the end of the *Haravijaya*.

[47] Addition: This figure of speech has recently been analysed in detail in my paper "Der Bhāṣāśleṣa--eine Besonderheit kaschmirischer Dichter und Poetiker?" [The bhāṣāśleṣa—a specialty of Kashmirian poets and poeticians?], in: *Highland Philology. Results of a Text-Related Kashmir Panel at the 31th DOT, Marburg 2010*, ed. by Roland STEINER, Halle-Wittenberg 2012, pp. 77-105 (*Studia Indologica Universitatis Halensis*. 04)

As a Sanskrit text this stanza means:

> *"For (hi) this loving (mit) sun, which supports (dhara) the joy (mud) of those endowed with knowledge (sa-saraṇa)[48], made that miserable (avaraṃ) young man here walk again (asīsarad) in his illness (āme) which did not allow for contact (asaṅga), (that young man), whose strength is renewed (sarasa-bala) after the physicians ('protectors') could not help him in the beginning (dhur-asaha-ava) and who was then full of pain (dava-la)."*

The same stanza can also be read as Prakrit text:

> *sara-sabalaṃ sahi sūro saṅgāme māṇa-bandhura-sahāvam |*
> *mittam asîsara-dava-raṃ sa-saraṇam uddharai manda-balam ||*
>
> *"O friend, a hero protects his friend in a battle when his (friend's) strength is insufficient, (his friend), who is spotted with arrows, whose nature is pleasant by his pride, who gives pain to the powerful sword-fighters and who is a shelter (for others)."*

It is now exactly this first type of *bhāṣāśleṣa* which we find in canto XIX of the *Kapphiṇābhyudaya*. That it cannot be a representative of the second type (as suggested by GAURI SHANKAR) is obvious from the fact that none of the 45 stanzas of canto XIX permits an interpretation in which the **same** wording can be read as Sanskrit **and** Prakrit text. When I tried to read the stanzas in two different ways I found that they do indeed allow of being split up into two different strings of Sanskrit and Prakrit words. Therefore this canto requires a re-edition in such a way that the reader can easily distinguish between the two texts it contains. However, without the help of a reliable commentary there is unfortunately a very long way to go from this basic discovery to two well-established and well-founded texts in Sanskrit and Prakrit.

As such an analysis of canto XIX, which would have been equivalent to a critical edition plus translation, was not possible for lack of time I began to compare the printed text with N in order to provide the reader with a few corrections. From the discovery of several metrical defects in canto XIX I knew already that the printed text could not be correct in each and every place,

---

[48]Thus Namisādhu: *saha saraṇena jñānena vartante ye te sasaraṇā yoginas .....*

and already GAURI SHANKAR had characterized eight of its stanzas as "complete, yet obscure".[49] While reading N I found that the scribe had obviously tried to separate the Sanskrit and Prakrit texts by an elaborate system of marking. Basically it is done in such a way that the strokes (and double strokes) above the *akṣaras* (or in their upper parts) refer to the Sanskrit text, whereas those below the *akṣaras* (or in their lower parts) refer to the Prakrit text.

Considering the correctness of N in general and of the marking system in particular[50] I decided not to suppress this important information contained in the manuscript. I have therefore presented the two texts embedded in the phonetic and graphic structure of canto XIX exactly in that form in which it is given by the scribe of N: first the Sanskrit text, then the Prakrit text. For this canto all the strokes of the manuscript have been recorded without exception, either by spaces between words (usually representing the double stroke in N), by hyphens or by circumflex accents. In a few cases I have allowed myself to add parentheses for those strokes which could not be read with certainty, brackets for those strokes which in my opinion should be deleted, or angular brackets for those places where, in my opinion, the strokes were inadvertently forgotten. Moreover I have added an exclamation mark after a number of words, thereby indicating that at some place a separator is required, and a question mark after those words which, in my opinion, can hardly be correct. The most striking example among them is the word *kośala-vit* in stanza 29 which is the only instance in the whole canto where a palatal sibilant is used. Elsewhere we find only the dental sibilant, and no retroflex sibilant at all.

My presentation of N does not claim to do more than giving the text of this manuscript as precisely as possible. It has actually been compared twice with the typed text. Moreover it has been checked carefully against the readings of N2 of which however only variant readings have been recorded, not each and every peculiarity of the scribe. I am fully aware of the fact that the major work on this canto does only start with this kind of "critical transcript." However I trust that it will form a much better start-

---

[49] 6, 14, 19, 30, 32, 37, 41, 45, cf. Introduction p. lxxviii.

[50] In the first five cantos of which I have prepared a critical edition there are only a very few places where I could not follow the marking system of N.

ing point for a full understanding of the ingenuity Śivasvāmin has displayed in this canto than the plain text, presented only once and without any separation at all.

The following concluding remark to this section may be permitted. In none of the other Mahākāvyas preceding the *Kapphiṇābhyudaya*—the *Kīrātārjunīya*, the *Śiśupālavadha*, the *Rāvaṇavadha*, the *Jānakīharaṇa*, and the *Haravijaya*—do we find a canto which is written in this difficult technique, and Rudraṭa is the first *ālaṃkārika* to define and illustrate this extremely demanding figure of speech. Considering the fact that both authors were contemporaries[51], a direct relationship between the poet and the scholar becomes likely, so much the more so as Rudraṭa is generally held to have been a Kashmirian[52] like Śivasvāmin. It would be a rare coincidence if two authors living at the same time and perhaps even in the same part of India had dealt with the same extravagant figure of speech independently. Therefore the question automatically arises as to whether the poet was influenced by the rhetorician or vice versa. At present this cannot be answered. However the answer is certainly very important for the exact date of both authors.

11. The metrics of the *Kapphiṇābhyudaya*

Although GAURI SHANKAR has already exhaustively dealt with the metrics of the *Kapphiṇābhyudaya*[53], I have to treat this issue once again, for two reasons. First, the analysis presented by GAURI

---

[51] For both of them the ninth century A.D. has been established as their lifetime with great certainty. For Śivasvāmin we have internal evidence and Kalhaṇa's statement in *Rājataraṅgiṇī* 5.34 that he was a contemporary of Muktākaṇa, Ānandavardhana, and Ratnākara and lived in the reign of king Avantivarman, cf. Introduction p. xlix. For Rudraṭa I refer to the detailed considerations of P. V. KANE, *History of Sanskrit Poetics*, 3rd revised edition, Delhi 1961, pp. 154sq.

[52] Cf. P. V. KANE, *op. cit.* p. 153. Rāmadeva ŚUKLA, however, casts doubt upon Rudraṭa's Kashmirian origin by an analysis of the internal evidence of the *Kāvyālaṃkāra* (locations, animals, plants etc.) and suggests that he hails from Madhyapradesh, cf. *Kāvyālaṅkāra (A Treatise on Rhetoric)*, Varanasi 1966 (The Vidyabhawan Rastrabhasa Granthamala. 136.), pp. (15)-(27). For me it is questionable whether ŚUKLA's arguments are more cogent than the clearly Kashmirian name Rudraṭa.

[53] Cf. Introduction pp. lxx-lxxiii.

SHANKAR is necessarily incomplete because of the many mutilated or missing portions in his manuscripts.[54] Several of the metres can only now be analyzed correctly and at least two new stanzas were found in the rediscovered leaves of N.[55] Second, the question of the length and completeness of the poem can easily be settled by a comprehensive analysis of the metrical structure of the work. I would like to explain this in some detail.

In section 6 of my introduction[56] I have already cited the passage from GAURI SHANKAR's introduction containing the additional stanza in the manuscripts N and M which informs us about the size of the work:

granthaḥ [!] sahasram ekaṃ
saptaśatābhyadhikam adhikadhīmadbhiḥ |
api varṇāḥ ṣaḍviṃśatir
iti gaṇitaḥ kapphiṇābhyudayaḥ ||

Here the scribe tells us that the *Kapphiṇābhyudaya* consists of 1.700 *granthas*, i.e. units of 32 syllables, plus another 26 syllables, in other words the whole *Kapphiṇābhyudaya* comprises 54.426 syllables. This statement allows us to decide, in an objective manner, the question whether the additional stanzas of N are genuine or not.[57] We simply have to calculate the number of syllables contained in the three texts and compare their totals with the figure given above. That manuscript which comes closest to it should contain the text which the composer of the stanza had in mind. This task is comparatively easily done as only cantos VI and XIX contain metres belonging to the *mātrācchandas* type where the number of syllables has to be calculated for each stanza individually.[58] All the other cantos employ only metres of the *akṣaracchandas* type where the number of syllables is fixed for each of the individual metres. Therefore their size can be calculated from the table of metres by a limited number of multiplications and additions.

---

[54] This is expressly stated by him in his Introduction p. lxx.

[55] IV.30 and VII.30.

[56] p. 11.

[57] GAURI SHANKAR has voted strongly in favour of their genuineness, cf. Introduction pp. 5 sq.

[58] Five Āryāgīti stanzas in canto VI (12, 14, 34, 62, 76[?]) and 44 Āryā stanzas in canto XIX.

I will now present two tables of the metres used in the *Kapphiṇābhyudaya*. The first one consists of an alphabetical list of metres together with their occurrences, the second one gives them in the order in which they are actually used in the *Kapphiṇābhyudaya*, accompanied by a calculation of the number of syllables they contain.

TABLE I

The metres of the Kappiṇābhyudaya

1.*Anaṅgakrīḍā — — — — — — — — ' ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑
⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ (4 x)
6.80. [Total: 1 stanza]

2. Anuṣṭubh: (the well-known structure)
16.1-128; **18**.1-17, 19-61, 63-64, 66-81, 83-87, 89-97, 99, 101, 104-108, 110, 112-116, 118-126, 128-130, 132-133, 135-143, 145-146, 148.
[Total: 259 stanzas]

3. Aśvalalita: ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ' ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ —
⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ —
6.56, 81. [Total: 2 stanzas]

4. Āryā: (the well-known structure)
19.1-44. [Total: 44 stanzas]

5. Āryāgīti: (8 x 4 morae!)
6.12, 14, 34, 62, 76. [Total: 5 stanzas]

6. Indravajrā: — — ⏑ — — ⏑ ⏑ — ⏑ — —
6.3, 5; **18**.117, 144. [Total: 4 stanzas]

7. Ujjvalā: ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ —
6. 32 [Total: 1 stanza]

8. Upajāti: x — ⏑ — — ⏑ ⏑ — ⏑ — —
6.6-9, 28, 42, 64, 71; **12**.1-46 (???); **18**.111.
[Total: 55 stanzas]

9. **Upendravajrā:** ∪ — ∪ — — ∪ ∪ — ∪ — —
6.4, 10, 50. [Total: 3 stanzas]

10. **Tanvī:** — ∪ ∪ — — ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — ' — ∪ ∪ — ∪
∪ ∪ ∪ ∪ ∪ —
6.78. [Total: 1 stanza]

11. **Tūṇaka:** — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ — ∪ —
6.79. [Total: 1 stanza]

12. **Drutavilambita:** ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
6.18, 52, 60; 8.1-58. [Total: 61 stanzas]

13. **Narkuṭaka:** ∪ ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ —
6 72; 11.1-36. [Total: 37 stanzas]

14. **Nāndīmukhī:** ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — — ∪ — — ∪ — —
6. 74 [Total: 1 stanza]

15. **Pathyā:** ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ — — ∪ —
6. 20, 58. [Total: 2 stanzas]

16. **Puṣpitāgrā:** ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ — —
∪ ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ — ∪ — —
6.21, 45; 10.1-38; 15.40. [Total: 41 stanzas]

17. **Pramadā:** ∪ ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ —
6.17. [Total: 1 stanza]

18. **Pramitākṣarā:** ∪ ∪ — ∪ — ∪ ∪ ∪ — ∪ ∪ —
6.23, 66. [Total: 2 stanzas]

19. **Praharṣiṇī:** — — — ∪ ∪ ∪ ∪ — ∪ — ∪ — —
2.52; 3.1-41; 6.35. [Total: 43 stanzas]

20. **Bhadrā:** — — — — — ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ — — — —
6.51. [Total: 1 stanza]

21. **Bhujaṅgavijṛmbhita:** — — — — — — — — — — — — ' ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪
∪ ∪ — ' ∪ — ∪ ∪ — ∪ —
6.77. [Total: 1 stanza]

22. **Mañjubhāṣiṇī:** ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
6.33. [Total: 1 stanza]

23. **Maṇiguṇanikara:** ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ' ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ —
6.39. [Total: 1 stanza]

24. **Mattamayūra:** — — — — — ' — ⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — —
6.31, 41, 57; 7.1-38. [Total: 41 stanzas]

25. **Mandākrāntā:** — — — — — ' ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ' — ⏑ — — ⏑ — —
12.47; 14.40; 15.1-38. [Total: 40 stanzas]

26. **Mālabhāriṇī:** ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — —
⏑ ⏑ — — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ — —
6.15, 47; 13.1-39; 18.150. [Total: 42 stanzas]

27. **Mālinī:** ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — — ' — ⏑ — — ⏑ —
1.44; 2.53; 4.1-42; 6.63; 7.40; 9.40; 19.45; 20.47. [Total: 49 stanzas]

28. **Rathoddhatā:** — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
6.69. [Total: 1 stanza]

29. **Rucirā:** ⏑ — ⏑ — ' ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
6.68; 9.1-39. [Total: 40 stanzas]

30. **Vaṃśapattrapatita:** — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ' ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ —
6.73. [Total: 1 stanza]

31. **Vaṃśamālā:** x — ⏑ — — ⏑ — ⏑ — ⏑ — —
18.134. [Total: 1 stanza]

32. **Vaṃśastha:** ⏑ — ⏑ — — ⏑ ⏑ — ⏑ — ⏑ —
2.1-51; 6.1-2, 11; 18.82, 131. [Total: 56 stanzas]

33. **Vasantatilaka:** — — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ — —
1.1-43; 5.50; 6.13, 16, 19, 22, 24-27, 29, 40, 43, 46, 49, 55, 59, 65, 75; 7.39; 8.59; 10.39-40; 13.40; 18.65, 98, 109, 127. [Total: 70 stanzas]

34. **Vāṇinī:** ∪∪∪∪—∪—∪∪∪—∪—∪——
6.53. [Total: 1 stanza]

35. **Viyoginī:** ∪∪—∪∪—∪—∪—
∪∪——∪∪—∪—∪—
5.1-49; 6.30. [Total: 50 stanzas]

36. **Vaiśvadevī:** ————'—∪——∪——
20.45. [Total: 1 stanza]

37. **Śārdūlavikrīḍita** ————'—∪——∪——
5.51; 6.36, 70; 11.37; 18.62, 147, 149; 20.46.
[Total: 8 stanzas]

38. **Śālinī:** ————∪——∪——
6.37, 44; 20.1-44. [Total: 46 stanzas]

39. **Śikhariṇī:** ∪————'∪∪∪∪∪——∪∪∪
—
6.61. [Total: 1 stanza]

40. **Sragdharā:** ———∪——'∪∪∪∪∪∪—
—∪——∪——
3.42-43; 4.43; 6.48, 82; 8.60; 15.39; 16.129;
17.57; 18.18, 88, 100, 102-103, 151.
[Total: 15 stanzas]

41. **Sragviṇī:** —∪——∪——∪——∪—
6.38. [Total: 1 stanza]

42. **Svāgatā:** —∪—∪∪∪—∪∪——
6.67; 16.130; 17.1-56. [Total: 58 stanzas]

43. **Hariṇī:** ∪∪∪∪∪—'————'∪—∪∪—∪
—
6. 54. 14. 1-39. [Total: 40 stanzas]

Grand total of stanzas: 1.130[59]

---

[59] The figure is the same as given by GAURI SHANKAR. However, there are three deviations as far as the length of cantos is concerned: according to our calculation canto IV has 43, not 42 stanzas, canto VI has only 82, not 84 stanzas, and canto VII has 40, not 39 stanzas. Cantos IV and VII contain one new stanza

Table II

Calculation of the size of the *Kapphiṇābhyudaya*

Canto	Stanzas	Metre	Syllables	Occurences	Sum
1	1-43	**Vasantatilakā** (14)	56	43	2.408
1	44	Mālinī (15)	60	1	60
2	1-51	**Vaṃśastha** (12)	48	51	2.448
2	52	Praharṣiṇī (13)	52	1	52
2	53	Mālinī (15)	60	1	60
3	1-41	**Praharṣiṇī** (13)	52	41	2.132
3	42-43	Sragdharā (21)	84	2	168
4	1-42	**Mālinī** (15)	60	42	2.520
4	43	Sragdharā (21)	84	1	84
5	1-49	**Viyoginī** (10,11)	42	49	2.058
5	50	Vasantatilakā (14)	56	1	56
5	51	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
6	1-2	Vaṃśastha (12)	48	2	96
6	3	Indravajrā (11)	44	1	44
6	4	Upendravajrā (11)	44	1	44
6	5	Indravajrā (11)	44	1	44
6	6-9	Upajāti (11)	44	4	176
6	10	Upendravajrā (11)	44	1	44
6	11	Vaṃśastha (11)	44	1	44
6	12	Āryāgīti	43	1	43
6	13	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	14	Āryāgīti	42	1	42
6	15	Mālabhāriṇī (11,12)	46	1	46
6	16	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	17	Pramadā (14)	56	1	56
6	18	Drutavilambita (12)	48	1	48
6	19	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	20	Pathyā (14)	56	1	56
6	21	Puṣpitāgrā (12,13)	50	1	50
6	22	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	23	Pramitākṣarā (12)	48	1	48
6	24-27	Vasantatilakā (14)	56	4	224

---

each, as stated above (IV.30 and VII.30), whereas in canto VI two stanzas were wrongly split up into two stanzas (78 = 78, 79 and 80 = 81, 82) in the printed text. Hence we count two stanzas more and two stanzas less which has no effect upon the grand total of stanzas.

Canto	Stanzas	Metre	Syllables	Occurences	Sum
6	28	Upajāti (11)	44	1	44
6	29	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	30	Viyoginī (10,11)	42	1	42
6	31	Mattamayūra (13)	52	1	52
6	32	Ujjvalā (12)	48	1	48
6	33	Mañjubhāṣiṇī (13)	52	1	52
6	34	Āryāgīti	49	1	49
6	35	Praharṣiṇī (13)	52	1	52
6	36	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
6	37	Śālinī (11)	44	1	44
6	38	Sragviṇī (12)	48	1	48
6	39	Maṇiguṇanikara (15)	60	1	60
6	40	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	41	Mattamayūra (13)	52	1	52
6	42	Upajāti (11)	44	1	44
6	43	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	44	Śālinī (11)	44	1	44
6	45	Puṣpitāgrā (12,13)	50	1	50
6	46	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	47	Mālabhāriṇī (11,12)	46	1	46
6	48	Sragdharā (21)	84	1	84
6	49	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	50	Upendravajrā (11)	44	1	44
6	51	Bhadrā (13)	52	1	52
6	52	Drutavilambita (12)	48	1	48
6	53	Vāṇinī (16)	64	1	64
6	54	Hariṇī (17)	68	1	68
6	55	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	56	Aśvalalita (23)	92	1	92
6	57	Mattamayūra (13)	52	1	52
6	58	Pathyā (14)	56	1	56
6	59	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	60	Drutavilambita (12)	48	1	48
6	61	Śikhariṇī (17)	68	1	68
6	62	Āryāgīti	50	1	50
6	63	Mālinī (15)	60	1	60
6	64	Upajāti (11)	44	1	44
6	65	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	66	Pramitākṣarā (12)	48	1	48
6	67	Svāgatā (11)	44	1	44
6	68	Rucirā (13)	52	1	52
6	69	Rathoddhatā (11)	44	1	44

Canto	Stanzas	Metre	Syllables	Occurences	Sum
6	70	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
6	71	Upajāti (Ākhyā°) (11)	44	1	44
6	72	Narkuṭaka (17)	68	1	68
6	73	Vamśapattrapatita (17)	68	1	68
6	74	Nāṇḍīmukhī (14)	56	1	56
6	75	Vasantatilakā (14)	56	1	56
6	76	Āryāgīti (?)	50	1	50
6	77	Bhujaṅgavijṛmbhita (26)	1	104	104
6	78	Tanvī (24)	96	1	96
6	79	Tūṇaka (15)	60	1	60
6	80	*Anaṅgakrīḍā (8 ga, 16 la)	96	1	96
6	81	Aśvalalita (23)	92	1	92
6	82	Sragdharā (21)	84	1	84
7	1-38	**Mattamayūra** (13)	52	39	2.028
7	39	Vasantatilakā (14)	56	1	56
7	40	Mālinī (15)	60	1	60
8	1-58	**Drutavilambita** (12)	48	58	2.784
8	59	Vasantatilakā (14)	56	1	56
8	60	Sragdharā (21)	84	1	84
9	1-39	**Rucirā** (13)	52	39	2.028
9	40	Mālinī (15)	60	1	60
10	1-38	**Puṣpitāgrā** (12,13)	50	38	1.900
10	39-40	Vasantatilakā (14)	56	2	112
11	1-36	**Narkuṭaka** (17)	68	36	2.448
11	37	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
12	1-46	**Upajāti** usw. (11)	44	46	2.024
12	47	Mandākrāntā (17)	68	1	68
13	1-39	**Mālabhāriṇī** (11,12)	46	39	1.794
13	40	Vasantatilakā (14)	56	1	56
14	1-39	**Hariṇī** (17)	68	39	2.652
14	40	Mandākrāntā (17)	68	1	68
15	1-38	**Mandākrāntā** (17)	68	38	2.584
15	39	Sragdharā (21)	84	1	84
15	40	Puṣpitāgrā (12,13)	50	1	50
16	1-128	**Anuṣṭubh** (8)	32	128	4.096
16	129	Sragdharā (21)	84	1	84
16	130	Svāgatā (11)	44	1	44
17	1-56	**Svāgatā** (11)	44	56	2.464
17	57	Sragdharā (21)	84	1	84
18	1-17	**Anuṣṭubh** (8)	32	17	544
18	18	Sragdharā (21)	84	1	84
18	19-61	**Anuṣṭubh** (8)	32	43	1.376

Canto	Stanzas	Metre	Syllables	Occurences	Sum
18	62	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
18	63-64	**Anuṣṭubh** (8)	32	2	64
18	65	Vasantatilakā (14)	56	1	56
18	66-81	**Anuṣṭubh** (8)	32	16	512
18	82	Vaṃśastha (12)	48	1	48
18	83-87	**Anuṣṭubh** (8)	32	5	160
18	88	Sragdharā (21)	84	1	84
18	89-97	**Anuṣṭubh** (8)	32	9	288
18	98	Vasantatilakā (14)	56	1	56
18	99	**Anuṣṭubh** (8)	32	1	32
18	100	Sragdharā (21)	84	1	84
18	101	**Anuṣṭubh** (8)	32	1	32
18	102-103	Sragdharā (21)	84	2	168
18	104-108	**Anuṣṭubh** (8)	32	5	160
18	109	Vasantatilakā (14)	56	1	56
18	110	**Anuṣṭubh** (8)	32	1	32
18	111	Upajāti (11)	44	1	44
18	112-116	**Anuṣṭubh** (8)	32	5	160
18	117	Indravajrā (11)	44	1	44
18	118-126	**Anuṣṭubh** (8)	32	9	288
18	127	Vasantatilakā (14)	56	1	56
18	128-130	**Anuṣṭubh** (8)	32	3	96
18	131	Vaṃśastha (12)	48	1	48
18	132-133	**Anuṣṭubh** (8)	32	2	64
18	134	Vaṃśamālā (12)	48	1	48
18	135-143	**Anuṣṭubh** (8)	32	9	288
18	144	Indravajrā (11)	44	1	44
18	145-146	**Anuṣṭubh** (8)	32	2	64
18	147	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
18	148	**Anuṣṭubh** (8)	32	1	32
18	149	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
18	150	Mālabhāriṇī (11,12)	46	1	46
18	151	Sragdharā (21)	84	1	84
19	1-44	**Āryā**	(varying)	44	1.495
19	45	Mālinī (15)	60	1	60
20	1-44	**Śālinī** (11)	44	44	1.936
20	45	Vaiśvadevī (12)	48	1	48
20	46	Śārdūlavikrīḍita (19)	76	1	76
20	47	Mālinī (15)	60	1	60
Grand total:				1.130	53.659
Number of syllables according to the copyist:					54.426
Difference:					-715

The grand total of syllables in N comes very close to the figure given by the scribe and this once and for all rules out the possibility that the c. 140 stanzas which cannot be found in M are interpolated, because even M claims a size of 54.426 syllables for the poem. M3 has even less stanzas than M and therefore need not be considered at all. Now we have to account for the difference of 715 syllables by which the text of N falls short of the statement of the scribe. There are various possible explanations. The first one would be that even N does not contain the complete text of the *Kapphiṇābhyudaya*, that between 10 and 15 stanzas with an average length of between 50 and 75 syllables are still missing. Taking into account the scrupulousness of the scribe of N I can hardly believe this. This would mean that he had copied mechanically the statement at the end of the text without verifying it against the text and reporting the discrepancy.

The second possibility is that the scribe did not calculate the size of the poem but simply made a rough estimate, e.g. of the following kind: there are 109 pages of text (55 folios minus 1 page for the cover), each of them containing roughly 500 akṣaras, hence the size of the whole text has to be 109 multiplied by 500 syllables which amounts to 54.500 syllables. Although this figure is surprisingly close to the figure given in the statement I cannot believe in this possibility either. The manuscript N contains quite a few lines which are not completely filled or contain meaningless characters, additions in the margin etc. which would make such a rough estimate very inaccurate.

Therefore we have to reckon with a third possibility—that the scribe of N tried to make a precise count of the *akṣaras* contained in the text of the *Kapphiṇābhyudaya* as composed by Śivasvāmin. The text, however, comprises not only the stanzas but also the titles of the cantos and—perhaps—even additional comments like the names of certain figures of speech which we find after the respective stanza in several cantos. The titles of the twenty cantos plus *namaskāra* plus colophon comprise 529 *akṣaras* in N. This brings the difference down to only 186 syllables. The additional comments in the manuscript amount to c. 351 syllables which would make N longer by 165 syllables than indicated in the statement. From this we have to deduct the 76 syllables of stanza XX.46 which is not available in N. This brings the difference down to 89 syllables. The figure 351 is however somewhat insecure as it

was calculated partly on the basis of N (for cantos I-VIII), partly on the basis of the printed text. The major portion of the comments is contained in canto XVIII. If manuscript N has only a few less of them than the printed text then difference would become even smaller than 89. Yet in my opinion a difference of c. 89 syllables, when compared with a total of more than 54.000 syllables, is already small enough to become negligible. To me it seems that the last possibility more or less describes what the scribe of N actually did after he had completed his copy of the *Kapphiṇābhyudaya*, as there is no other way to come closer to the figure he states.

My conclusion is therefore that N is not only the ancestor of the much later copies M and M3 but that it also contains the complete text of the *Kapphiṇābhyudaya*. Thus M and M3 are mutilated in a double way: by their omission of more than 10 per cent of the original text and by their countless corrupt readings. As already stated above, N gives an almost immaculate impression. Unfortunately the manuscript is not dated. However, judging from the script, it appears to me that it was written in the eleventh or twelfth century A.D. The script is very similar to that of ms. Add. 866 (dated 1008 A.D.) in the University Library of Cambridge.[60] Such an early date very adequately explains the excellent quality of N as it would imply that perhaps not even two centuries had elapsed between the composition of the poem and the preparation of N. We can safely assume that during this time not only the mere text of the *Kapphiṇābhyudaya* but also its authentic interpretation was transmitted from teacher to pupil and most likely it was a serious student of Śivasvāmin's poem who prepared our copy N.

11. Acknowledgements

It is the unknown scribe of N who deserves our gratitude for having preserved one of the masterworks of the Mahākāvya genre in an untainted form, and likewise we have to thank all the unknown scholars of Nepal who carefully preserved it over almost one millennium. That it has again become accessible to modern

---

[60] Cf. Cecil BENDALL, *Catalogue of the Buddhist Sanskrit Manuscripts in the University Library, Cambridge*, Cambridge 1883, Tables.

Sanskrit scholars is a result of the *Nepal-German Manuscript Preservation Project*, the most laudable joint venture of HMG of Nepal, Department of Archaeology, and the *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* (German Oriental Society), financially supported by the *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (German Research Foundation). Further I have to express my heartfelt thanks to Prof. Dr. Taijun INOKUCHI and the authorities of the Ryūkoku University, Kyōto, for providing me with excellent photographs of the 18 leaves of N kept in the library of the Ryūkoku University. I am very much indebted to my friends Prof. Dr. Kameshwar Nath MISHRA for reading and discussing with me the revised text of the first five cantos and Peter KHOROCHE for reading the introduction and improving its style. Without the constant advise of my friend and colleague Prof. Dr. R. E. EMMERICK (University of Hamburg) it would not have been possible for me to prepare and print in a most convenient manner the manuscript of the whole appendix with the help of a personal computer and it is he who designed all the additional characters not to be found in an ordinary dot matrix printer. Finally I wish to thank Mr. HARISH CHANDRA of Biblia Impex, New Delhi, for his readiness to make Prof. GAURI SHÀNKAR's *editio princeps* accessible again, accompanied by the newly discovered material, as well as Prof. GAURI SHANKAR himself for his permission to reprint his book which can still be read with great profit, in particular its long and learned introduction. I sincerely hope that with this publication the study of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya*, especially in India, will get new momentum.

Swisttal-Odendorf (FRG), 12.9.1988
Michael Hahn

Handing over to Gauri Shankar the first copy of the reprint of his edition of Śivasvāmin's *Kapphiṇābhyudaya* (Lahore 1937) in the house of his daughter in Delhi in January of 1989. At that time he was 89 years old and almost blind.

INTRODUCTION

The Kapphiṇābhyudaya was described for the first time in some detail in the description of Manuscripts by Śeṣagiri Śāstrin in the Report for the years 1893–4 issued from the Madras Government Oriental Manuscripts Library.

It is mentioned in Aufrecht's Catalogus Catalogorum, Vol. I, pp. 79, 526, 654; Vol. II, p. 15; and Vol. III, p. 18. Professor F. W. Thomas in his edition of the Kavīndravacanasamuccaya[1] (p. III ff.) has mentioned this poem under its author Śivasvāmin.

MANUSCRIPTS OF THE POEM

The text of the present edition is based on the following Manuscripts :–

[M] The palm-leaf ($15\frac{1}{4}'' \times 1\frac{3}{4}''$) Manuscript [11460] in Uṛiyā characters containing 91 pages with 6 lines on a page. This belongs to the Government Oriental Manuscripts Library, Madras[2]. It is complete in 20 cantos and old in appearance.

[N] The palm-leaf ($11\frac{1}{2}'' \times 2''$) Manuscript in Newārī characters. It belongs to His Holiness Rājaguru Hemarāja Paṇḍita, C. I. E., D. P. I., Nepal. The appearance is old and it is incomplete. Only 34 folios are available, folios 1, 4–21, 26, 35 are missing. It originally contained 55 folios.

---

1 Z. D. M. G. XXVIII pp. 118-124. Kavīndravacanasamuccaya, Bibliotheca Indica series. Keith's History of Sanskrit Literature pp. 133,134.

2 A Descriptive catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Government Oriental MSS. Library, Madras, Vol XX, pp. 7696-7. M. Śeṣagiri Śāstrin, Report No. 2 (1893-1894) pp. 49-56; 195-199.

[M3] The transcript [11461] which is the same as that at Puri and Kashmir. The original Manuscript is untraceable. For details see below.

TRANSCRIPTS OF THE POEM

There are three transcripts[1] of the poem in the Madras Government Oriental Manuscripts Library: one in Telugu [11462], the other two in Devanāgarī [11463] and [11461]. In 1893 in the Madras Oriental Govt. MSS. Library there was only one[2] manuscript [11460] of the poem in Uṛiyā which was transcribed in Telugu [11462][3]. The latter was again transcribed in Devanāgarī [11463], indicated as [M2][4]. The Devanāgarī transcription [11461] was made in 1904 from the Manuscript received from Sadāśiva Miśra of Puri[5], and is indicated as [M3]. It is incomplete.

SEARCH FOR OTHER MSS. AND TRANSCRIPTS OF THE POEM

Aufrecht's mention of the poem as noticed in Haraprasāda Śāstrin's Report on a search of Manuscripts (1895–1900) suggested the making of an enquiry if a copy of the work found by Haraprasāda Śāstrin at the house of Gopīnātha Miśra at Dāmodarapuraçāsanā could be traced now. With the kind help of Professor Thomas an enquiry was carried on by the Librarian of the India Office. In a reply from the D. P. I, Bihar and Orissa, it was reported that this MS. was untraceable, but another copy of this MS. was traced in the Puri Library. A transcript of this was acquired for my use. From the description of this transcript the important fact emerges that the Puri Manuscript which is in Uṛiyā was copied from the palm leaf Manuscript of the late Gopīnātha Miśra. The late Mahāmahopādhyāya Sadāśiva Miśra got the Manuscript copied from the palm leaf Manuscript of the late Gopīnātha Miśra who was his co-villager. The former kept it in the Muktimaṇḍapa Library of the Jagannātha Temple of which he was the secretary. The same MS. was

---

1 ibid.

2 The Alphabetical Index of the Sanskrit Manuscripts of the Madras Library (1893), p. 15.

3 In the Report (1893-94) the Curator remarks that he engaged an Uṛiyā man to copy the poem in Telugu character but owing to his (copyist's) ignorance of Sanskrit the transcript is very imperfect and requires a careful collation.

4 The curator of the Library supplied this information in his letter No. R. C.539/31 dated 21. 12. 31 to the secretary to the Govt. of Madras Law (Education), Dept. and was forwarded by the latter authority to the Librarian, India office, who supplied a copy of the same to Professor Thomas.

5 Vide, Annual Report 1904—1905, No. 4 in the list of Manuscripts transcribed for the Govt. Oriental MSS. Library, Madras.

transcribed in Madras [No. 11461], indicated as [M3]. So by this co-incidence a transcript of Haraprasāda's Manuscript was acquired.

When Professor Thomas asked me to undertake the study of this work, it occurred to me that since the author was a native of Kashmir it was probable that some trace of the poem might be found in the libraries of Kashmir, especially as some of them have not published their catalogues. On enquiring through the India Office it was discovered that a manuscript of the poem existed in the Kashmir Research Department Library. The India Office arranged to obtain for me from Kashmir a transcription of the same, which after collation turned out to be a copy of 11461 [M3]. Madras was mentioned as its place of acquirement.

The work on the poem was started in October 1931 at Oxford under the supervision of Professor F. W. Thomas, who kindly lent the transcript of MS. [11463] of Madras belonging to him. It had been collated with [11461]. The original manuscript and transcript could not be had there as the regulations forbid their sending abroad.

However, during my two years stay at Oxford I secured the transcripts from Puri and Kashmir which are the same as 11461 [M3], already incorporated in the transcript belonging to Professor Thomas. These transcripts from Puri and Kashmir have not proved of much use, but they have shown how scribal errors can be manipulated when the same manuscript is copied at different times by different scribes in different countries.

On my return to India in Oct. 1933, I borrowed the Uṛiyā Manuscript [11460] from Madras and transcribed it myself into Devanāgarī from the Uṛiyā script, which is the most intricate of the Indian scripts. To an ordinary observer the script seems to be a series of circles and curves with dots intervening. On examination it was found that this MS. formed part of a bigger volume as its folios run from 58–104, i. e. 46 folios or 92 pages. It is very clearly written and with the help of a magnifying glass I had not much difficulty in transcribing it for my use.

During the progress of my work in Lahore, I received a note from Principal Dr. A. C. Woolner that Dr. Johnston from Oxford had written to him to inform me that Dr. Tucci of Rome had made a reference to a Nepal manuscript of Śivasvāmin's Kapphiṇābhyudaya in his article contributed to the Winternitz Commemoration[1] Volume. This was a very happy news. So far I had

---

1 Festschrift Moriz Winternitz (1933), pp. 243-247.

lost hope of finding a second MS. of this poem and was contented to base my text on the only available Uṛiyā Ms. But this reference gave me a ray of hope and I started on a new line of enquiry. After consulting Professor Tucci's article I at once wrote to him at Rome if he could supply me with a transcript of his copy of the poem and also wrote to the owner of the Ms. at Nepal, His Holiness Rājaguru Hemarāja Paṇḍita, C. I. E., D. P. I., Suprasiddha-Prabala-Gorakhā-Dakṣiṇabāhu. Professor Tucci in reply referred me back to the Rājaguru who was very kind to send me a transcript[1] in Devanāgarī of the Ms. in his possession, and a note on the same written by him in Sanskrit. This transcript I call N.

The Secretary of the Asiatic Society of Bengal, Calcutta, on enquiry informed that there was no Ms. of this poem in the MS. collection of the society, as printed catalogue was not available at that time.

THE COLLATION OF THE MANUSCRIPTS

a) The number of stanzas in M and M3 :—

Cantos:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Stanzas in M	44	53	43	42	51	84	39	60	40	34
,, ,, M3	44	53	43	41	35	67	32	48	34	38
Cantos:	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
Stanzas in M	37	47	40	40	34	95	46	80	40	38
,, ,, M3	19	42	35	33	30	95	41	80	40	34

M3 is an incomplete text, as it omits the following stanzas which are found in M and eventually in N, for the latter is more complete in the extant portions than M :—

IV 29=1

V[2] 18-27, 29, 30, 31, 38, 43, 44=16

VI 33, 37, 40, 42, 44, 53, 58, 59, 61, 63-66, 76, 77, 80, 83=17

VII 14, 16, 20, 21, 27, 33, 34=7

VIII 4, 16, 17, 21, 32, 33, 34, 41, 42, 44, 50, 56=12

IX[3] 13, 15, 23, 26, 37, 39=6

X 10, 16, 18, 27=4

XI[4] It breaks off after the fourth syllable of 3b up to the 9th syllable of 16b. It gives 13ab after 16d. It omits therefore, 3-16b, (excluding 13ab); and 25, 26, 30, 33, 36=18. The numbering shows that some

---

1 Vide, facsimile on the frontispiece.

2 M3 omits 31 and not 32

3 M3 omits 23

4 M3 omits 3-16b and not 3-13. It does not

folios were lost; after 2 the text gives 14.

XII 10, 17, 20, 22, 45=5

XIII[1] 11, 14, 25, 31, 38=5

XIV 12, 13, 24, 26, 29, 32, 39=7

XV 4, 8, 14, 19=4

XVI The confusion in this text after 67 is an exemplary one, on collation with M it runs 1-68ab, 56-61, 75-80, 68cd, 69-74, 87-92, 81-86, (XVII 1-5), 93, 94, 95. Therefore it repeats 56-61. In all it has the same number of stanzas as M.

XVII The first page of XVII is read before the last page of XVI, as such reversion generally happens in MSS. with loose leaves. The stanzas are not numbered after 4. It omits 7-11=5.

XVIII The stanzas are not numbered after 24. The first three stanzas of XIX preceded by the last one of XVIII along with its colophon come in between 22 and 23. This confusion is of the nature of XVII. In all it has the same number of stanzas as M.

XIX It has the same number of stanzas as M.

XX It has no Praśasti, i. e. it omits 43-46 and those which are not found in M. It breaks off at 42b.

b) THE N TEXT

The Nepal text begins with the last four syllables of 12a of the first canto and breaks off after the first syllable of 12c of the second canto. Then the folios are missing till the end of the eighth canto where it again begins with the last syllable of the 54th stanza. It again breaks off at the fourth syllable of 35d of the tenth canto and begins with the 4th syllable of 12b of the eleventh canto and continues up to the 7th syllable of 34d of the 14th canto. Again it begins with the 9th syllable of 9a of the 15th canto and continues till the end. Thus the N text breaks at four places, the longest break being the complete loss of the text of III-VII Cantos.

This text is fuller as compared with M and gives a larger number of stanzas in the following cantos:—

X	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX
40	40	130	57	151	45	47

By no means can these additional stanzas be proved to be interpolation, for xv, 32 is quoted from this poem in Skm. ii, 713, and it is not

1 M3 omits 31.

found in M; and xviii, 14 is quoted in the Ṭīkāsarvasva. The N text has the following stanzas not found in M :—

X 33cd, 34, 35 = 2½ [M3 numbers two lines viz. 38cd as one stanza, M numbers two lines viz. 36cd as one stanza.]

XV 27 cd, 28 ab, 32, 33, 36, 37, 38 = 6

XVI[1] 9, 18, 28, 29, 33, 34, 42, 45, 53, 55, 62, 67, 69, 70, 73, 75, 76, 80, 81, 95, 96ab, 99cd, 103, 106, 110–119, 126, 127 = 35

XVII 6, 13, 22, 23, 28, 29, 34, 45, 49, 53, 56 = 11

XVIII[2] 6, 8, 12–15, 20, 21, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 49, 51–58, 60, 61, 63–66, 68, 70–73, 75–78, 81–84, 86, 87, 88, 94, 95, 97, 98, 100, 102, 103, 110, 111, 112, 116, 119, 122, 132, 135 cd, 136 ab, 143, 150 = 71

XIX 6, 10, 13, 21, 23 = 5

XX 14, 15, 18, 19, 26, 28, 37cd, 39, 41, 47 = 9½ [M numbers two lines 33ab as one stanza]; M omits the 5th stanza of the Praśasti and N omits the 4th one.

c) THE HISTORY AND RELATIONSHIP OF THE MANUSCRIPTS

Texts in Classical Sanskrit, unlike those in the Vedic where the purity of the text is vouchsafed by the scholarly methods sanctified by the religious use, have been mutilated and defaced by the laxity and ignorance of scribes in every age. It is the business of the editor to get behind these corruptions in the endeavour to recover the autograph, i. e., the text as originally written by the author.

It is obvious that several ancestors must have intervened between our MSS. of the poem of this period and the distant archetype. We know of course that all the extant MSS. of our author are later by many hundred years than the author himself. We are certain that even in the life time of our author very faulty copies of his copies must have been put into circulation and the errors must have accumulated immensely as the text was transmitted from generation to generation. The text runs the same risks on each occasion when it is transcribed, since all copyists are subject to the same infirmities. 'A text is like a traveller who goes from one inn to another losing an article of luggage at each stage'. Copies of our text were not mechanical production and were not exemplary as they were the product of human hand guided by human intelligence.

---

1 M omits 45 and not 44; It also omits 126, 127.

2 M omits 37.

Differences in the three texts in our case may be classified under loss and change in text. The possibility of addition is out of question, since N is fragmentary, though complete in the extant portions, M is not complete, for all the quotations from the author are not traceable in it, and it is fragmentary in many stanzas. Loss in the case of N is due to an external cause of corruption—a complete set of folios unfortunately got detached and was lost; the transcripts at Puri and at Madras [indicated as M3] may be said to be eclectic in their nature as they omit those stanzas which are either fragmentary or were missing in the original from which they were copied. Omissions are the surest tests of affinity in this case of M3 and the Puri transcript, which are derived from the same source. The omission of stanzas in M3 seems to be deliberate in the fifth canto, for nearly all those stanzas are omitted which are fragmentary, while in other cases such omissions are cases of oversight by the scribe, e. g., the eye wanders from a particular word or portion of a word to a similar word elsewhere in the context with the result that the intervening words are omitted. This is known as *omissio ex homoeotelento*. In the case of poems when a scribe has finished one stanza his eye wanders to the close of another stanza and he may begin to write the next one omitting that which he had to write in the actual sequence.

Another possible source of omission may be due to the overlooking of lines in the first instance but shown on the margin and their total disappearance in the second instance. It may also be mentioned that several copies may have been prepared at one time by asking several scribes to write to dictation, and the slow writer was liable to omit certain passages in order to keep pace with the rapid writer, and the copy of the former was never corrected. Copies from this incorrect copy put in circulation amplified the mistakes.

Omissions may be due to haplography i. e. one only of the two identical or similar syllables or words is written. This loss of syllables occurred specially in the śabdālaṅkāras of VI and XVIII cantos. Another source of error is dittography i. e. repetition from the immediate or neighbouring texts. For details see the footnotes in the text and the comparative statement of variants.

The possibility of confusion varies according to the character of alphabet in which a text has been copied. The minor scribal errors noticed in the footnotes in our text which have resulted in actual variants are due to the special orthographic similarities in the script.

In Uṛiyā the following letters can be confused and this confusion re-

sults in possible variants :— ग and ष (vide, अङ्ग, अंष; VI, 47c; रागा, राषाXIV. 2a; गत, शत VI, 23b). रोगाय, रोषाय through confusion of श and ष XVI, 51a; ज and द (vide, गज and गद III, 33c); ल and न (vide, बल and नल V 2a, V, 10d); घ and प (vide, घोष and पोष IV, 42b; XIII, 8d); प and स (vide, लपति and लसति VI, 21,c); व, ग, and द (vide, देह and गेह XII, 43c; XIII, 7b; ०नव and ०नदि X, Ic); व and च (vide, वलद् and चलद् VI, 39b, 47b, 56a; VII, 11c; XV, 27a); ग and प (vide, गीयते and पीयते V, 35d, VI, 26b).

Pronunciation of the scribe influences the orthography of the MS. e. g. in Uṛiyā there is only one symbol to represent च and ब hence च and ब interchange. Similarly the three sibilants tend to be pronounced as स; and च्छ्व is written as स्त्व (vide उत्स्वास and उच्छ्वास).

Phonetic confusions in the symbols in the Devanāgarī script result from the similarity in pronunciation of ष and स्व; व and ब.

The Devanāgarī transcript 11463 [M2] contains errors, for it was copied from Telugu transcript which itself was imperfect because the man who copied it from Uṛiyā was not competent in Sanskrit. This fact only shows how errors are handed down from generation to generation.

With regard to the variants we have been guided in their choice for adoption in the body of the text, by the principle of what the author from all we know of him is likely to have written and what corruptions the transcribers of various periods are likely to have substituted for the original text. The genesis of some of these variants lies in the very nature of words which are metrically equivalent synonyms or of words and phrases of similar significance e. g. कोप, क्रोध, रोष; तरस्विन्, रजस्विन्. (Vide, the comparative list of variants). It is possible that in the original text some of these variants might have appeared on the margin as paraphrasing element, but were later on incorporated in the body of the text by some indiscriminate scribe. It is further possible that in the original text, the author might have allowed synonyms to remain which were later on substituted, one for the other, in the subsequent copies. Sometimes the scribe voluntarily substitutes familiar words for unfamiliar words. At other times fluctuation in the spelling of proper names may result in variants e. g. कप्फण and कप्फिण.

We have recognized the purity of Prakrit text in XIX canto, for here the scribe could not exercise his guesses. With regard to the relation of MSS. we have to observe that at the end of M and N there is an important fact mentioned by the scribe. At both the places we find :—

अन्यः सहस्रमेकं सप्तशताभ्यधिकमधिकधीमद्भिः।
अपि वर्णाः षड्विंशतिरिति गणितः कष्फिणाभ्युदयः॥

This shows that both belong to the same archetype. Omissions in M can be accounted for by reasons stated above. The text in M3 is still more incomplete. It does not contain the Praśasti. M is found in Uṛiyā while the original of M3 was also Uṛiyā. N is written in Newārī script.

Hence, M and N belong to one family, while M3 comes from another source. As the readings in N in greater number of cases have proved to be more probable, therefore in cases of doubt the readings in N in general have been taken to be more trustworthy than those in M. But sometimes M has preserved a true reading which N has lost. It is very unfortunate to note that no manuscript of this poem has come to light from Kashmir, the home of the poet. It is preserved in Uṛiyā script, for it was in the eastern provinces of India that Buddhism lingered as late as the invasion of Khiljaite Bakhtiar in the 12th century. We find it also in Newārī, the script of Nepal, the last strong-hold of Hindu and Buddhist culture in northern India.

Conjecture in emendation of corrupt passages, if at all exercised, has been applied very carefully and has been the last resort where all other methods have failed. The reader will find very few cases of such suggestions in the body of the footnotes.

d) The following is a comparative statement[1] of select variants which illustrate more fully the above remarks:—

CANTO	✓	M	M3	REMARKS
I	4c	मरुच्चलितेषु	मरुद्धलितेषु	M3 meaningless.
	5b	नद्ध	बद्ध	M more appropriate.
	5c	सानु	साल	,,
	6b	पांशुम्	पांसुम्	lexicon gives both.
	6c	सचूर्ण	स्मयात्स्म	M3 follows the use of the past tense in other stanzas in the context.
	7d	मुक्तावली	हारावली	M more appropriate.
	8d	त्रियामाम्	निशायाम्	M gives correct context.
	12a	चीनवस्त्र	चीरचारु	M3 alliterative.
	14a	पद्म	रत्न	M more appropriate.
	16c	बभ्रुः	भेजुः	synonymous.

1 Here as well as in the body of the book sometimes syllables or part of words or words are shown as variants.

		M	N	
	16d	लीलाम्	लीनाम्	words with the interchange of न and ल are also possible.
	20b	तलानि	तरानि	र and ल interchange.
	20c	निविष्ट	विमुग्ध	N preferable.
	21a	लीनैः	नीलैः(M3)	cf. I, 16d.
	21c	जग्मुः or जहुः	ऊहुः	जग्मुः preferable.
	22d	सारम्	सानुः	N more appropriate, cf. I 5c.
	23d	चूडः	चूलः	ड and ल interchange.
	26a	उत्तान्य-	उत्तम्भ्य-	M preferable.
	27b	वैकल्यतो	वैह्वल्यतो	synonymous.
	27d	रेखा(M3)	लेखा	cf. I, 23d.
	28b	उद्गत	उद्धुत (M3)	synonymous.
	28c	मरीचियोचि-	मयूखकान्ति-	,,
	28d	उन्मीलिता	उत्पेतुषी	M more suggestive.
	29c	निविष्ट	विचित्र	M more appropriate.
	32d	आमिमिन्दन्	आममन्त्रन्	N preferable.
	33b	सम्बन्धबन्धुभिः	सब्रह्मचारिभिः प्रभ्रष्टवारिभिः(M3)	M clearer and more appropriate.
	35b	भ्रश्यत्	पुष्यत्, शुष्यत् (M3)	M more appropriate.
	36d	भित्तिरक्षितान्	चित्ररचितान् निर्जरनिभान् (M3)	N more meaningful.
	39b	निम्नैः	चित्रैः, दिव्यैः (का०)	M more suggestive.
	39b	प्रभाभिः	प्रजाभिः	N suits चित्रैः
	40d	ईयुः (M and N)	आपुः (M3)	synonymous.
	41c	दुग्धं	भुक्त्वा शुद्धं (M3)	M more suitable.
II	1c	समये	समरे	similarity of sound.
	3b	क्षालित	पाटव (M3)	M more appropriate
	4b	नृप	भृत	,,
	7d	रतिम्	गतिम्	M more suggestive.
	8d	अमरे	परो	M more appropriate.

11cd The transposition of phrases is noticeable in तेजसां श्रियो and हारवल्लरीम् which is due to scribal error.

	M	M3	
12b	विवर्तयन्तं	विवर्णयन्तं	M more appropriate.

	15a	लोलेक्षण	चलाचल	M redundant.
	17b	विचित्र	विभिन्न	synonymous cf, IV. 9b.
	17b	विराजितम्	सभाजितम्	,,
	18c	चित्रीकृतसभ्य-	सारीकृतकृत्य-	M3 more alliterative.
	24c	स्वतः	अतः	M more suggestive.
	25c	विचित्र	विभिन्न	cf. II,17b.
	26d	हीयते	दीयते	synonymous.
	29b	चेतसा	तेजसा	M more appropriate.
	52d	वृषद्युते	प्रयुज्यते	M alliterative.
III	7b	उन्मत्त	उत्तुङ्ग	M3 preferable.
	11a	प्यधित	क्षुभित	M supplies the verb.
	14a	क्ष्मापालः	भूपालः	synonymous.
	16c	उत्ताम्यत्	उत्त्रास्य	M gives better sense.
	18d	क्रोधाग्नि	प्रेद्धाग्नि	,,
	21d	,,	कोपाग्नि	synonymous.
	23d	,,	कोपोष्म	,,
	26a	मलनेन	मथनेन	,,
	32a	स्वेदाम्बु	स्वेदाम्भः	,,
	42b	क्रोधेनेद्धाः	क्रोधोद्भद्धाः	M gives better sense.
IV	2d	अनुज्ञाम्	नूनम्	M more appropriate.
	3d	वृन्दे	तन्त्रे	synonymous.
	6b	वर्णाम्	वक्त्रम्	M suits better.
	8d	जायते	भ्राजते	M3 more alliterative.
	9b	चित्र	भिन्न	cf. II, 17b, and 25c.
	9d	उपजोषं	उपयोगं	M more alliterative.
	15a	तद्द्वार	च क्रूर	M suits better.
	24d	किमन्यत्	किमेतत्	M far better.
	26c	शक्तिरग्रे	संगराग्रे	M3 meaningless.
	28b	-न्तायै	तापैः	,,
	30b	प्रभाव	प्रसङ्ग	M more meaningful.
	31b	भोग्या	योग्या	M gives no sense.
	35c	त्रासिता विद्यमान	स्विद्यमानाहवश्री	M3 more suggestive.
	41d	व्यंसितांसो	व्यंसिताङ्गो	M alliterative.
	42b	पोषैः	घोषैः	M more meaningful.
V	1d	नृपस्य चेष्टितम्	नृपेषु निष्ठुरम्	M3 more appropriate.
	4d	आकृतौ	आववौ	M3 meaningless.
	5a	अभिभाषिणं	विलापिनं	M more forceful.

	8d	पिंगति	बिभ्रति	M alliterative.
	10d	बले	नले	cf. v. 2a
	15a	भिषक् स	भिषज्य	M more appropriate.
	41d	स्थिति	स्मित	M gives some sense.
	45a	रजस्विता	जवस्विता	M more appropriate.
	47c	दूत्य	भृत्य	,,
VI	3a	पीताम्बर	स्फीताम्बर	M3 more suggestive.
	13a	उद्धूत	उद्भूत	cf. I, 28b
	17c	अमलः	अनलः	M gives better sense.
	19d	श्लिष्टं	शिष्टं	,,
	22a	वहति न	वलयिनि	M supplies the verb.
	24c	सर्वेषु	सर्वेष्ट	cf. IV. 11a
	29c	पश्यन्	नश्यन्	M3 more meaningful.
	30a	चारिणां	वारिणां	both can give meaning.
	35a	स्फुटोरुसार	स्फुटेन्दुरागाः	M3 more appropriate.
	36a	प्रस्तौति	प्रस्तौति	similarity in sounds.
	41a	वृष्टि	दृष्टि	M3 meaningless.
	75c	स्फीत	शीत	cf. VI, 3a.
VII	11c	पूजोचित	श्रृङ्गार्जित	M more appropriate.
	11d	चलद्	वलद्	cf. VI, 39b, 47b, 56a,
	12a	सूत्कारेण	सीत्कारेण	cf. III, 6d.
	12d	योद्धुं	रोद्धुं	M3 seems better.
	17d	न्यपजहुः	परिचक्रुः	M more appropriate.
	19a	नवा	जवा	both can give sense.
	23b	स्रुति	श्रित	confusion between श and स.
	24c	नाशं	नासं	,,
VIII	6a	अवलम्ब्य	अवलोक्य	M more appropriate.
	7a	श्रियः	श्रितः	M3 suitable.
	12a	विरक्तिं	अविरतं	both obscure.
	24c	प्यधित	विंतत	M supplies the verb.
	26b	मण्डलताण्डवम्	मण्डितमण्डलम्	M seems more appropriate.
	31a	अचलश्रृङ्ग	अतुलतुङ्ग	M more sensible.
	39a	भुवि षवे	प्रतिवनो	M decidedly better.
	40c	उच्चलत्	उल्लसत्	both possible.
	46a	विदलिते	विगलिते	M more appropriate.
	60a	वल्गु	वन्य	M seems better.

		M	M3	N	
IX	1d	अवर्नी	आवर्ली	अवनि	both permissible.
	1d	न्यहृत	न्यकृत	न्यहृत	M, N more appropriate.
	2a	उपवन	अथ वन	उपवन	,, ,,
	3c	उक्तवान्	अभ्यधात्	अभ्यधात्	M3 and N ,,
	11c	विप्लुतैः	निह्नुतैः	विप्लुतैः	M and N ,,
	13a	आपुः	omits	ईयुः	cf. I, 40d.
	13b	तलेषु	omits	दलेषु	N more appropriate.
	17a	नग	नग	नख	N far better.
	17b	लक्षणम्	लक्षिताम्	लक्षिताम्	M3, N more appropriate.
	26b	सौख्यतः	omits	मौग्ध्यतः	N more suitable.
	34b	विलोचनम्	विडम्बनाम्	विलोचनम्	M and N ,,
	36c	निपुणरसज्ञ	न पुनरसज्ञि	न पुनरसज्ञि	a case of similarity of sounds resulting in two readings.
	38b	विकरत्व	विकलत्व	विकचत्व	N most appropriate.
	39a	मनस्विनी	omits	नितम्बिनी	N appropriate.
	40c	ईयुः	आपुः	ईषुः	cf. IX, 13a; I, 40 d.
X	1c	अभिनव	अभिनदि	अभिनदि	M not preferable.
	2c	बभुः	ययुः	बभुः	M3 inappropriate.
	3a	धृत	धृत	भृत	N ,,
	3b	प्रतापं	प्रयासं	प्रतापम्	M3 ,,
	5d	वन्ध्यम्	विद्धम्	वन्ध्यम्	,, ,,
	9c	गलन्ती	गलन्ती	मणन्ती	N not preferable.
	11d	सहेलाः	महेलाः	महेलाः	M ,,
	14b	नलिन	मुकुल	मुकुल	M preferable.
	15d	पिङ्गलमङ्गल	मङ्गलपिङ्गल	मङ्गलपिङ्गल	A case of transposition.
	17b	रस-सस्मर	omits रस	सरसस्मर	,,
	17c	ससर्ज	ससञ्ज	ससञ्ज	cf. XI, 34b.
	20a	प्रबल	श्रवण	श्रवण	M ludicrous.
	23b	चिरं सम्	निराशं	निरंशम्	N more appropriate.
	27b	विचचार	omits	विरराज	N more appropriate.
	31a	उपरि	उरसि	उपरि	M3 inappropriate.
	32b	कुण्ठित	कूणित	कूणित	M ,,
	37d	समररवज्ञत	समसरदच्युत	समसरदच्युत	N and M3 supply the verb.
XI	1b	सममुदियाय समुदभवत्	omits		M more appropriate.

	16b	द्विरदरदो	omits	विकटशिरो	N more appropriate.
	17b	विस्मरदीर्घ	दधदतिदीर्घ	दधदतिदीर्घ	M ,,
	18a	परिकलन्	परिकलय्य	परिकलय्य	M meaningless.
	20b	धान्यमान	धान्यमान	बाध्यमान	a case of transposition.
	20d	अधात्	अगात्	अधात्	M3 inappropriate.
	22d	उड्डु	उड्डु	मृदु	similarity in pronunciation led to this variant.
	23c	अहस्कर	भास्कर	भास्कर	M not appropriate.
	24d	अतिपात	अश्रुपात	असुपात	N decidedly the best.
	24d	एतादृशाम्	एणदृशाम्	एणदृशाम्	M very inappropriate.
	28b	सुखाविलास	सुखाभिलास	सुखाभिलाप	variants due to pronunciation.
	30c	जलोद्भिदैः	omits	तलोद्भवैः	similarity of sounds.
	30d	मलिनैः	omits	कलुषैः	M alliterative.
	34b	ससर्ज	ससर्ज	ससज्ज	cf. X, 17c.
XII	1a	अथैकदा	अथोपदा	अथेषदा-	N decidedly the best.
	15c	उत्स्वसन्त्यः	उल्लसन्त्य	उच्छ्वसन्त्यः	synonymous.
	16c	उत्स्वास	उत्स्वास	उच्छ्वास	pronunciation leads to the incorrect variant.
	19d	वापीषु कामीव	कामीव वापीषु	कामी च वापीषु	a case of transposition.
	20c	कम्पितुम्	omits	चुम्बितुम्	N more appropriate.
	25b	क्रुधेव	मुधैव	क्रुधेव	M3 inappropriate.
	26b	उच्छ्वासि	उत्स्वास	उच्छ्वासि	cf. XII, 15 and 16.
XIII	5a	चलोष्ठं	चलौष्ठं	चलोष्ठं	both possible.
	7b	वभ्वाः	दभ्युः	दभ्युः	M gives no sense.
	14a	अमृशत्	omits	अमर्षत्	N more appropriate.
	19b	उत्सलिते	उत्सलिते	उच्छलिते	Cf. XII, 15, 16, 26.
	20a	अलसं वचनं	लघु संचलनं	अलसं वचनं	M3 inappropriate.
	34a	मानिनीभिः	कामिनीभिः	मानिनीभिः	,, ,,
	35b	बन्धात्	गर्वात्	गर्वात्	M inappropriate.
	39d	घोष	घोष	पोष	N more appropriate. cf. IV 42 b.
XIV	7d	विनिन्यिरे	विललम्बिरे	विलिल्यिरे	N most appropriate.
	13c	नीवी	omits	नीविः	both possible.
	18a	वाक्षि	काक्ष	काक्ष	M inappropriate.
	18b	अलभ्यत	अजन्यत	अजन्यत	M adopted.
	18c	पटुपरिमृजन्	पटुपरिमृजन्	यदुपरिमृजत्	N inappropriate.

	22c	रमण	सुरत	रमण	synonymous.
	25b	विधूननाम्	विमाननाम्	विमाननाम्	M more alliterative.
	30c	विकृतं	विकृतं	विहृतं	N decidedly the best, cf. IX, 1d.
	30b	परिकर्मणा	मृदुकर्मणा	प्रतिकर्मणा	M most appropriate.
XV	11c	बिभ्रति	दूराद्	बिभ्रति	M & N supply the verb.
	13b	दित्सता	दित्सता	दित्सुना	both possible.
	18b	संप्राप्तायां	omits	कुर्वाणायां	N inappropriate.
	19d	पश्चिमात्यः	omits	पश्चिमाब्धिः	N more appropriate.
	20a	नीलाभ्र	लीना च	लीलाभ्र	M decidedly the best.
	27a	चलद्	चलद्	वलद्	cf. VII, 11d.
	29d	प्राप	द्राक्	द्राक्	M meaningless.
	30b	हुंकृतं	हुंकृतं	भंकृतं	onomatopoetic words.
	31c	भव्य	भव्य	रुक्म	N more appropriate.
	35c	जपति	जगति	झगिति	N decidedly the reading.
XVI	3d	श्यामल	सालक	सालक	M appropriate.
	10d	बभौ	ददौ	ददौ	M does not suit the context.
	,, ,,	निशि निशि	दिशि दिशि	दिशि दिशि	,,
	,, ,,	द्विषः	व्यथाम्	व्यथाम्	,,
	17d	क्रामत्याशा	क्रामत्याशा	व्यनक्त्याशा	N more appropriate.
	,, ,,	रविर्भृशम्	रविर्भृशम्	रविर्नृणाम्	N more appropriate.
	40a	विषण्णायां	विषोढायां	विषोढायां	M inappropriate.
	40d	द्युतिः	द्युतिः	प्लुतिः	N more appropriate.
	60c	कुर्वन्ति	कुर्वीत	कुर्वीत	M inappropriate.
	65c	क्रोध	क्रोध	कोप	synonymous.
	68a	बलस्वामि	वलस्वाम्य	लवस्वाम्य	a case of transposition.
	89d	अस्तमित	अस्तमित	मुषित	synonymous.
	102b	कर्बुरम्	दन्तुरम्	दन्तुरम्	both possible.
XVII	1b	बधूनाम्	omits	पितॄणाम्	N decidedly better.
	1c	अपि चतुरं	omits	घटयितुं	N decidedly better.
	8a	अवलत्	omits	अचलत्	cf. XV 27a.
	21d	पप्रथे विषम	अग्रिमप्रथन	obscure	M appropriate.
	30a	प्रमदाभिः	प्रमदाभिः	समदाभिः	N more appropriate.
	32a	घट	घट	पद	cf. XIII, 39d.
	32c	कामिनः	मानिनः	मानिनः	M inappropriate cf. XIV, 34a.

	38d	रव	रव	नर	transposition.
	41b	सुदुर्जयघण्ढः	मृदुर्जयगर्जः	सुदर्जयगर्जैः	N far better.
	41c	जगद्धिततांशु	obscure	दिगर्दितपांसुः	N more meaningful.
	47a	भ्रुकुटीभिः	भ्रुकुटीभृत्	भ्रुकुटीभृत	N more appropriate.
	50a	सुधयौज्ञत्	obscure	युधि योधान्	M supplies the verb.
	52a	वर्मा	obscure	वर्ष्मा	synonymous.
	5d	मृग	मृग	वृष	N more appropriate.
	57d	जन्ये	जन्ये	जज्ञे	N supplies the verb.
XVIII	4a	बुद्ध्वा यं	obscure	मुद्राक्षं	N more appropriate.
	5c	मत्ताभा	मन्द्राभा	अभ्राभा	N ,,
	16c	संहर्त्रे	संपार्श्वे	संग्रामे	N ,,
	48c	कोप	क्रोध	क्रोध	cf. XVI, 65c.
	89c	पूजालब्धं	पूजालब्धं	पुष्पान्वलं	N more appropriate.
	93a	स तेन	स तेन	शतेन	similarity of sounds.
	149a	ज्वालनैः	ज्वालनैः	दाहनैः	synonymous.
	149c	आलिङ्ग्य	आलिङ्ग्य	आह्लाद्य	N more appropriate.
	151c	यत्राम्ब	मन्त्राम्ब	मन्त्राम्भः	,,
XIX	See the section on Prakrit in the Language and Metre of the poet.				
XX	5a	प्रतापं	प्रभातं	प्रभातं	M inappropriate.
	10d	यो बभार	यो बभार	उजगार	N decidedly the best.
	17b	धीरैः	धीरैः	सिद्धयै	N inappropriate.
	23a	प्रस्तुवाने	प्रस्तवाख्ये	स्तवाख्ये	M more appropriate.
	38c	च येषां	न येषां	दमे दृए	N more appropriate.
	40d	इत्याचक्ष्य	omits	भूतोत्तारे	M incorrect.
	42a	संभाव्यैवं	संभाव्यैवं	ऋद्ध्याबौद्ध्या	N appropriate.

TESTIMONIA

In the case of classical Sanskrit authors generally the commentary to their texts provides an authentic testimonia for the editing of the text. But our author was never commented upon and as an aid of partial or subsidiary character in the editing of this text we only possess some quotations from him which are traceable in both published and unpublished works.

a) Quotations from Kapphiṇābhyudaya in Sanskrit Anthologies.

Professor Thomas in his edition of the Kavīndravacanasamuccaya has given the 'pratīkas' of verses ascribed to Śivasvāmin and found in Anthologies, both published and unpublished, in the Kavikaṇṭhābharaṇa of

Kṣemendra, and in the Padacandrikā of Rāyamukuṭa (first noticed by Aufrecht in Z. D. M. G. XXVIII pp. 118-21). He has also made a reference to Sarvānanda and Liṅgabhaṭṭa.

The verses ascribed to Śivasvāmin are found in the following Anthologies:—

I Kavindravacanasamuccaya (Circa 1000 A. D.)
II Saduktikarṇāmṛta of Śrīdhara (1205 A. D.)
III [1]*Anthology by Jalhana. (1247 A. D.)
IV Śārṅgadharapaddhati (1363 A. D.)
V Subhāṣitāvali of Vallabhadeva (15th century)
VI *Subhāṣitahārāvali of Harikavi.
VII *Sabhyālaṅkaraṇa of Bhaṭṭagovindajit.
VIII Padyaracanā.
IX Sārasaṃgraha of Śambhudāsa.
X *Subhāṣitaratnākara of Bhaṭṭaśrīkṛṣṇa.

(1) In the Kavindravacanasamuccaya (p. 98) a note is given that fol. 53a begins with चीयत (for दीयते, end of the verse Sbhv. 2099) भट्टश्रीशिवस्वामिनः

Sbhv. has 'पतति भुजयोरन्त···न दीयते' and it is noticed by the editor that "A and D mark a gap in the fourth line as we have done. B omits this verse."

The text in Kapphiṇā-. XIV, 29, न पतिभुजयोर्निस्पन्दान्तः प्रिया निरचीयत makes this note in Kavindra-. more probable and it also completes the fragmentary text in Sbhv. For Kapphiṇā-. किमुपगमिता in XIV, 29a; Sbhv. has किमुपरिगता

(2) Sbhv. shows a lacuna in 1756 d: क्ष्मनुदामपि·····ममनोभ्रमः. According to the Kapphiṇā-. (xiii. 30) we ought to read the above text as क्ष्मनुदामनुदारमनोमुर्दः

(3) Sbhv. (1416) and Śārṅga-Pad. (3511) have उल्लापयन्त्या. The text in Kapphiṇā-. (xii. 27) reads संलापयन्त्या.

(4) Sbhv. (2062d) has प्रसदनविधिर्नासौ बाला न येन विलिल्यिरे. The editor remarks that A, D omit बाला न येन which is given by C, B, The Kapphiṇā-. xiv. 7 reads प्रसदनविधिर्नासौ यूनां न येन विलिल्यिरे.

(5) Sbhv. (2100b) has कुवलयदृशः प्रत्याजज्ञे सरागतरस्तदा. The reading in Kapphiṇā-. (xiv. 14) is different viz. कुवलयदृशः पत्युर्जज्ञे स रागतरस्तदा.

(6) In the MS. of the Saduktikarṇāmṛta of Śrīdhara in the Aufrecht Collection at the India office Library, London, there is a lacuna in Skm. ii. 268 which is supplied by Kapphiṇā-. in XIV. 37cd. viz. निधिस्तरतेः सर्वस्वं नु स्मरस्य न वल्लुभैरिति सुवदनाबिम्बोष्ठानां रसः परिचिच्छिदे

1 The asterisk (*) denotes here the unpublished works.

b) The Kapphiṇābhyudaya is found quoted in the following commentaries on the Lexicon of Amarasiṃha:—

i The Ṭīkāsarvasva of Sarvānanda (1159 A. D.)

ii *The Padacandrikā of Rāyamukuṭa (1431 A. D.)

iii *The Liṅgabhaṭṭīya of Liṅgabhaṭṭa.

iv *The Subhūticandrikā of Subhūticandra.

i The Ṭikāsarvasva published in the Trivandrum Sanskrit Series, has the following fragments from the Kapphiṇābhyudaya which were first identified by Śeṣagiri Śāstriṇ (Report 1893–94).

The Kapphiṇābhyudaya		The Ṭīkāsarvasva	
II,38d	निर्माष्ट्यसौ नीतिमयेन हेतिना	(iv, 98)	The same as in Kapphiṇā-.
VI,6a	यत्रालसप्रक्रमसारसालं	(iv,176)	प्रभारसप्रक्रमसारसालाम्
VIII,36	नवकदम्बकदम्बकसन्तत-	(iv, 24)	The same as in Kapphiṇā-.
	प्रसवनीयवनीयकषट्पदः	I. 203	The same as in Kapphiṇā-.
VIII,43	सकलशे कलशेवलमालिके	III. 177	सकलशे कलशे वनमालिके

(Mark above the difference in the readings of the same passage in the Ṭikāsarvasva).

VIII,53	नवनमेरुकलावलिराबभौ सुकपिशा कपिशावमुखादपि	II. 251	The same as in Kapphiṇā-.
XII,29	आबिभ्रती बभ्रु बभौ नतभ्रूः कालीयकीयं तिलकं ललाटे । निमग्ननिःशेषमिव स्मरेषुं स्वर्णज्वलत्पुङ्खमुखाङ्कितेव ॥	II. 381	It differs in d alone. स्वर्णज्वलत्पुङ्खमुखाङ्कितेन or स्वर्णज्वलत्पुङ्खमुखान्विते च
XV,13	प्रेर्यन्तेऽमी परमरयो हर्म्यवाताय- नानाम्	II. 39	The same as in Kapphiṇā-.
XVII,32	मानिनः कुलवधूरिव रागा- दप्सरा व्यधित पार्श्वमशून्यम्	I. 39	The same as in Kapphiṇā-.
XVIII,14	दर्शकाश्मकभूपालौ विष्वगारम्भरोषितौ । योद्धुं निविविशाते ता- विष्वगाररम्भरोषितौ ॥	I. 18	दर्शकाश्मकभूपालौ विष्वगारम्भरोषितौ योद्धुं विनिविशाते ता- विष्वगारम्भरोषितौ
XVIII,55	सेवावाशिशिवावाशे	I. 132	The same as in Kapphiṇā-.
XVIII,125	मायातश्च्युतिमायातः शोभितः शतशोभितः। सन्यासं धाम्नि सन्यासं मानशेवधिमानशे ॥	I. 51	The same as in Kapphiṇā-.
XIX,17	रवावद्धा	IV, 163	The same as in Kapphiṇā.-

ii) The text of the Kapphiṇābhyudaya and the *padacandrikā[1].

The Kapphiṇābhyudaya.		The Padacandrikā[2].	
VIII,26	जवनिकावनिकान्तिकृदातता	I.O,558	जवनिकावनिकान्तिरुतता
		I.O,542	The same as in Kapphiṇā-.
X,11	प्रसभमिवाह्वदविह्वला महेलाः		प्रसभमिवाक्रन्दविह्वला मेहला
XV,13	The same as in the Ṭikā-sarvasva.		The same as in the Kapphiṇā-.
XIX,17	रवावद्धा		The same as in the Kapphiṇā-.

(For Rāyamukuṭa see the British Museum Catalogue (1893) II part, No. 14093 d10; and see also the note on pp. 202 and 769 of the Vyākhyāsudhā on Amarakośa.)

The Subhūticandrikā (Vide, p. 4246 vol IV of the Triennial Catalogue of MSS., Government Oriental Manuscripts Library, Madras; and not p. 4945 as given in the index, due to misprint) quotes Kapphiṇā XVII, 32. The Liṅgabhaṭṭīya is said to have quoted from the Kapphiṇābhyudaya. (See p. 188 of Śeṣagiri's Report 1893–4.) Both of these commentaries are yet unpublished.

iii) The following text of xviii, 55, Kapphiṇābhyudaya is quoted by the writer of the commentary on the Kātantragaṇadhātuvṛtti which was composed in 1537 : सेवावाशिशिवावाशे शिवावाशशराशिवम् (See the Ṭikāsarvasva I. 132 above.) Here the first half is from XVIII, 55 and the second half is from XVIII, 92. Rāmanātharāya reads शरा for शवा here.

(See page 176f. of the text of the Manoramā by Rāmanātharāya in Bengali Script– printed at Calcutta B. S. 1311. See also Catalogus Catalogorum I, pp. 90, 493, II. p. 15 and the British Museum Catalogue p. 951).

iv) The text of the Kapphiṇābhyudaya and poetics :—

Mammaṭa the writer of the Kāvyaprakāśa[3] a standard work on Sanskrit poetics written about 1100 A. D., has four verses from the first canto of the Kapphiṇābhyudaya, although he does not give the source. These are traced out here for the first time. They are also found in the Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, a recent Sanskrit Anthology.

(a) In the Kāvyaprakāśa IV, 38, Kārikā 55, the following is given as an example of śābdaśaktimūlā Dhvani :—

उल्लास्य कालकरवालनवाम्बुवाहं देवेन येन जरठोर्जितगर्जितेन ।
निर्वापितः सकल एव रणे रिपूणां धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥१,२४॥

---

1 India Office Catalogue of the Sanskrit Manuscripts, Part I, (1887) by J. Eggeling, p. 269.

2 See Kavīndravacanasámuccaya, Introduction p. 113.

3 Ānandāśrama Sanskrit Series No. 66.

The Kāvyaprakāśa reads **महाम्बु** for **नवाम्बु**

(b) In the Kāvyaprakāśa IV. 34, Kārikā 63, the following is quoted as an example of Vastudhvani suggested by a figure :—

दर्पान्धगन्धगजकुम्भकवाटकूटसंक्रान्तिनिघ्नघनशोणितशोणशोचिः ।
वीरैर्न्यलोकि युधि कोपकषायकान्तिः कालीकटाक्ष इव यस्य करे कृपाणः ॥१,३७॥

(c) In the Kāvyaprakāśa II, 19; Kārikā 12, the following is quoted as an example of śābdIvyañjanā :—

भद्रात्मनो दुरधिरोहतनोर्विशालवंशोन्नतेः कृतशिलीमुखसंग्रहस्य ।
यस्यानुपप्लुतगतेः परवारणस्य दानाम्बुसेकसुभगः सततं करोऽभूत् ॥१,३८॥

(d) In the Kāvyaprakāśa X, 39, Kārikā 87, the following is quoted as an example of a śrautī simile in a compound :—

अत्यायतैर्नियमकारिभिरुद्धतानां निघ्नैः प्रभाभिरनपायमयैरुपायैः ।
शौरिर्भुजैरिव चतुर्भिरदः सदा यो लक्ष्मीविलासभवनैर्भुवनं बभार ॥१,३९॥

v) Pratīkas of quotations from the Kapphiṇābhyudaya and of stanzas attributed to śivasvāmin :—

1 **अत्यायतैर्नियमकारिभिरुद्धतानाम्** Kapphiṇā-. I, 39; Kāvya. X. 38; S. R. B. p.110.
2 **आतन्वन् सरसां स्वरूपरचनाम्** Kkbh. V, 1.
3 **आद्यत्वावधि शिण्ढि शिण्ढि** Kkbh. IV, 1.
4 **आबिभ्रती बभ्रु बभौ नतभ्रूः** Kaphiṇā-. XII, 29; Ṭīkā. II. 381.
5 **उत्खातप्रखरां सुखासुखसखी** Kkbh. IV, 1.
6 **उल्लास्य कालकरवालनवाम्बुवाहं** Kappiṇā-. 1, 24; Kāvya. IV, 39; S. R. B. p. 139.
7 **किमुपगमिता भर्त्रा तस्यद्विलोहवदकेताम्** Kapphiṇā-. XIV, 29; Sbhv. 2099.
8 **गतोऽस्तं घर्मांशुः** Sbhv. 1140.
9 **गुणमयोऽपि सदोष इव क्वचित्** Kapphiṇā-. VIII, 30; Sbhv. 1756.
10 **चित्रैर्यस्य पतत्रिभिर्दशदिशो** Sbhv. 810.
11 **जवनिकावनिकान्तिकृदातता** Kappiṇā-. VIII, 26. Pada. ii, 6, 3, 22.
12 **तेजोराशौ भुवनजलधेः** Kapphiṇā-. XV, 32; Skm. ii, 713.
13 **दृशा सपदि मीलितम्** Sbhv. 2097.
14 **दर्शकाश्मकभूपालौ** Kapphiṇā-. xviii, 14. Ṭīkā I, 18
15 **दर्पान्धगन्धगजकुम्भकवाटकूट** Kapphiṇā-. I, 37. Kāvya. IV, 39. S. R. B. p. 129.
16 **नवनमेरुफलावलिराबभौ** Kapphiṇā-. VIII, 53; Ṭīkā. II, 251.
17 **नवकदम्बकदम्बकसन्तत–** Kapphiṇā-. VIII, 36. Ṭīkā. IV, 29.
18 **निर्माष्टियसौ नीतिमयेन हेतिना** Kapphiṇā-. II, 38. Ṭīkā. IV, 98.
19 **नैषा वेगं मृदुतनुः** Sbhv. 2107.
20 **पित्रापि त्रायते या न खलु** Kkbh. IV, 1.
21 **प्रसभमिवाह्वदविह्वला महेलाः** Kapphiṇā-. X, 11; Pada. ii, 6, 1, 2; footnote in Vyākhyāsudhā, under **महेला**

22 प्रेर्यन्तेऽग्नी परमररयो हर्म्यवातायनानाम् Kapphiṇā-. XV, 13; Ṭīkā, II, 39; Pada ii, 2, 17; footnote in Vyākhyāsudhā under अररि

23 फलमलघु किं लीलावल्ल्याः Kapphiṇā-. XIV, 37. Skm. ii, 628.

24 भद्रात्मनो दुरधिरोहतनोर्विशाल– Kapphiṇā-. I, 38. Kāvya II, 29; S. R. B. p. 109.

25 भोक्तुं भङ्क्त्वा न भुङ्क्ते Sbhv. 1826.

26 मानिनः कुलवधूरिव रागात् Kapphiṇā-. XVII, 32. Ṭīkā. I, 39; Subhūti–.

27 मायातश्च्युतिमायातः Kapphiṇā-. XVIII, 125; Ṭīkā. I, 51.

28 मुक्ताभानि पयांसि Sbhv. 710.

29 यत्रालसप्रक्रमसारसालं Kapphiṇā-. VI, 6; Ṭīkā. IV, 176.

30 रवावद्धा Kapphiṇā-. XIX, 17; Ṭīkā. IV, 163; Pada. iii, 4, 12; footnote in Vyākhyāsudhā under अद्धा

31 रूक्षं विरौति परिकुप्यति Sbhv. 438.

32 वदननिहिते ताम्बूलांशे Kapphiṇā-. XIV, 14; Sbhv. 2100.

33 न्यसनमचलं यत्राचार्यो Kapphiṇā-. XIV, 33; Sbhv. 2101.

34 वदनशशिनः स्पर्शे Kapphiṇā-. XIV, 15; Sbhv. 2098.

35 सकलशे कलशेवलमालिके Kapphiṇā-. viii, 43; Ṭīkā. I. 203.

36 संलापयन्त्या दयितस्य दूतीम् Kapphiṇā-. XII, 27; Sbhv. 1416.

37 समजनि न तत्प्रेम Kapphiṇā-. XIV, 7; Sbhv. 2062.

38 स धूर्जटिजटाजूटो Subhāṣitahārāvalī*. The authorship is disputed. See the Kavīndravacanasamuccaya.

39 सेवावाशिशिवावासे Kapphiṇā-. XVIII, 55; Ṭīkā. I, 132; Manoramā of Rāmanātharāya p. 176.

40 शिवावाशशवाशिवम् Kapphiṇā-. XVIII, 95; Manoramā of Rāmanātharāya.

THE SOURCES OF THE POEM

The story of Kapphiṇa, or Mahākapphiṇa or Kapphiṇa the Great or Kapphiṇa the Elder is found in the Avadānaśataka[1] in the Manorathapūraṇī[2], which is a commentary on the Aṅguttara Nikāya, and in the commentary on the Dhammapada[3].

The Kapphināabhyudaya is based on the story in the Avadānaśataka with minor modifications.

1. THE AVADĀNAŚATAKA[4]

Kapphiṇa in one of his previous births was contemporary with Vipaśyī

1 Bibliotheca Buddhica III.

2 P. T. S. Manorathapūraṇī Vol. I.

3 P. T. S. The commentary on the Dhammapada, Vol. II.

4 Les Annales du Musée Guimet, Tome 18, pp. 336f. and 459.

and built a Vihāra. He was, then, known as Brahmadatta, King of Benares, when he served a Pratyeka Buddha, and, in the time of Kaśyapa, he achieved complete control of his senses. In the time of Śākyamuni he was known as the son of Kalpa, a King in the Southern India. When he was in power he sent an insolent message to the rulers of six cities, Śrāvastī and others, in Northern India, that they must submit to his rule. The rulers of those cities took refuge under Buddha who by a miracle converted King Kapphiṇa who had come there under the command of the Buddha. He was then raised to the status of an Arhat.

2. THE MANORATHAPŪRAṆĪ

In the days of the Padamuttarabuddha, Kapphiṇa, in his previous birth lived at Haṃsavatī, and in the time of the Kassapasammāsambuddha was born at Bārāṇasī.

In the time of the Buddha he was born at Kukkuṭavatīnagara as King Kapphiṇa and his wife was Anojā who had desired earnestly in her previous birth when she was the wife of King Kapphiṇa, (who was then the chief house-holder in Bārānasī) to be so named.

King Kapphiṇa heard of the Law, the Buddha, and the Saṅgha from merchants who visited his country. He renounced his kingdom and went forth to meet the Buddha, who foreseeing Kapphiṇa's attitude had stationed himself on the bank of the Candabhāgā. King Kapphiṇa with his followers crossed the Gaṅgā and another river before he came to the Candabhāgā, where he met the Buddha, who converted him to Buddhism. His queen, Anojā, when she heard of her husband's renunciation, followed in his footsteps and came to the Buddha who converted her as well. One day Mahākapphiṇa was heard saying, 'Oh happiness ! Oh happiness !' The monks concluded that he was thinking of the happiness of his kingdom, but the Buddha told the monks that it was the happiness of drinking of the Law that he was thinking of and the Buddha recited the 79th verse of the Dhammapada:—

'He who drinks of the Law lives happily with a serene mind. In the Law preached by the noble, the sage ever finds his joy'.

3. THE DHAMMAPADA COMMENTARY[1]

Kapphiṇa, in his previous birth, was a contemporary of the Buddha Padamuttara. In another birth, as a head weaver he served a thousand

1 See 'Buddhist Legends' by E. W. Burlingame (H. O. S.), Vol. 28, p. 101, Vol. 29, p. 166.

Paccekabuddhas. In the times of the Buddha Kassapa he was the senior house-holder at Benares where he and his community presented a monastery to the monks. His wife presented Anojā flowers to the Buddha.

This community of house-holders was born in Kukkuṭavatī and their senior was King Kapphiṇa whose wife was Anojā. King Kapphiṇa and the courtiers, Queen Anoja and her ladies-in-waiting, heard of the Buddha, the Law, and the Order, and they set out to visit the Buddha. They crossed three rivers—the Aravacchā, the Nīlavāhanā, and the Candabhāgā before they met the Buddha who expounded to them the Law and they retired from the world.

The elder Kapphiṇa was found rejoicing and saying 'Oh happiness'. The monks thought that he was reminded of his former happiness as the king. The Buddha told them that it was the happiness of the Nibbāna and recited the 79th Stanza of the Dhammapada.

The same story with very minor differences from the one given above is translated by T. Rogers in his Buddhaghoṣa's parables, pp. 78–85. Its summary may be given as follows :–

There lived near Benares a thousand weavers who served a thousand Pacceka-Buddhas with food and drink and built monasteries for them. They were reborn in Benares in families of wealthy men and pleased Kassapa who was then preaching the Law. Afterwards they appeared in the Nat country, and in the time of the Gotama they were born in the country of Kukkuvatī. The head weaver became King Mahākappiṇa whose wife was the daughter of the great king of the Sāketa country. Five hundred merchants came from the country of Sāvatthī and informed the king of the 'Three Jewels', the Buddha, the Dharma, and the Saṅgha. The King was filled with devotion and joy when he heard of the 'Three Jewels'. He renounced his kingdom and set off on his journey to the place where 'The Jewels' were found. He crossed the Avarakka, the Nīlavāha and the Kandāpa rivers. On the other side of the Kandāpa river he met the Buddha who expounded the Law to him and made him a Sotāpanna. The Queen also, with her attendants, was admitted into the Order.

Thus we possess two versions of the legend of Kapphiṇa as preserved in the Sanskrit Avadānaśataka and the Pāli commentaries. In the former King Kapphiṇa is said to have ruled in the Dakṣiṇāpatha and in the latter at Kukkuṭavati, whose geographical position has not yet been ascertained. In the Avadānaśataka Kapphiṇa invades Śrāvastī when he is converted to

Buddhism by a miracle while in the Pali versions he voluntarily renounces his kingdom after hearing of the 'three jewels'.

Śivasvāmin following the version of the Avadānaśataka in writing his Kapphiṇābhyudayam has introduced many changes and that with evident reason. The deviations from the legend in the Avadānaśataka are:—

i. King Kapphiṇa is informed by a spy that Prasenajit, ruler of Śrāvastī is hostile towards him. He holds a council of his allies who decide that an embassy should be despatched to Prasenajit asking him to make submission to him. Otherwise war will be declared. (Kapphiṇā-1—V.)

ii. The digression which follows is purely introduced to conform to the rules of writing a Mahākāvya. (VI—XV)

iii. The envoy goes to Prasenajit who refuses to submit.

iv. War is declared and the two opposing armies engage in a fierce battle.

v. The Buddha appears on the scene as the result of the prayers of Prasenajit who is unable to withstand the advance of the enemy. The Buddha changes the mind of King Kapphiṇa with a miracle. He preaches to him the Law, but when requested by King Kapphiṇa to initiate him into the order, he refuses to do so but admonishes him to practise selflessness in the discharge of his duties as the ruler of his kingdom.

vi. Queen Anojā does not find any mention by Śivasvāmin.

vii. Our poet has introduced several characters besides Kapphiṇa (vide, the Analysis of the poem). King Kapphiṇa, according to all testimony was one of the Mahāśravakās and a contemporary of the Buddha. Prasenjit is a historical personage, the ruler of Śrāvastī and a contemporary of the Buddha, other persons introduced as courtiers of King Kapphiṇa and Prasenjit are not mentioned either in the Avadānaśataka or in the Pāli Texts, the names however are traceable in the Mahābhārat[1] and the Purāṇas.[1] This shows that our author was familiar with Purāṇic lore and the epic literature.

The first four of these departures from the original are due to the regulations for writing Sartificial anskrit poetry of high standard, while the fifth one shows the influence of the Hindu ideal of life as found in the Laws of Manu. The doctrine of 'Non-attachment' in the pursuit of one's duties finds

1 See, Ancient Indian Historical tradition by Pargiter and Index to the names in the Mahābhārata by Sörensen.

full adherence in Śivasvāmin. The Buddhist ideal of monkhood is replaced by that of a householder who seeks salvation by doing his duties in a spirit of self-renunciation.

The Sanskrit text of the story of Kapphiṇa as found in the Avadāna-śataka which was closely followed by the poet as shown elsewhere is as follows :—

कप्फिण इति ८८

बुद्धो भगवान्सत्कृतो गुरुकृतो मानितः पूजितो राजभी राजमात्रैर्धनिभिः पौरैः श्रेष्टिभिः सार्थवाहैर्देवैर्नागैर्यक्षैरसुरैर्गरुडैः किन्नरैर्महोरगैरिति देवनागयक्षासुरगरुडकिन्नरमहोरगाभ्यर्चितो बुद्धो भगवान् ज्ञातो महापुण्यो लाभी चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराणां स-श्रावकसङ्घः श्रावस्त्यां विहरति स्म जेतवनेऽनाथपिण्डदस्यारामे । तेन खलु समयेन दक्षिणापथे कल्पो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलि-कलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नं प्रियमिवैकपुत्रकं राज्यं पालयति । सोऽपरेण समयेन देव्या सार्धं क्रीडति रमते परिचारयति । तस्य क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतः पुत्रो जातो-ऽभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गोपेतः । तस्य जातौ जातिमहं कृत्वा कप्फिण इति नामधेयं व्यवस्थापितम् । कप्फिणो दारकोऽष्टाभ्यो धात्रीभ्यो दत्तो द्वाभ्यामंसधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्षीरधात्रीभ्यां द्वाभ्यां मलधात्रीभ्यां द्वाभ्यां क्रीडनिकाभ्यां धात्रीभ्याम् । सोऽष्टाभिर्धात्रीभिरुन्नीयते वर्ध्यते क्षीरेण दध्ना नवनीतेन सर्पिषा [1]सर्पिमण्डेनान्यैश्चोत्तरोत्तरैरुपकरणविशेषैराशु वर्धते ह्रदस्थमिव पङ्कजम् । यस्मिन्नेव दिवसे कप्फिणः कुमारो जातस्तस्मिन्नेव दिवसे अष्टादशानाममात्यसहस्राणां पुत्रा जाताः सर्वे महानग्नाः । तेषां प्रतिरूपाणि नामानि व्यवस्थापितानि ॥

यद्राजा कल्पः कालधर्मेण संयुक्तस्तस्यात्ययात्कप्फिणः कुमारो राज्ये प्रतिष्ठितः तानि चाष्टा-दशामात्यपुत्रसहस्राणि सर्वाण्यमात्यत्वे नियुक्तानि ॥ अथापरेण समयेन राजा महाकप्फिणोऽष्टा-दशामात्यसहस्रपरिवृतो मृगवधाय निर्गतः । पुरस्तात्पृष्ठतश्च सर्वबलौघमवलोक्यामात्यानामन्त्रयते । अस्ति भवन्तः कस्यचिदेवंरूपो बलौघस्तद्यथा ममैवैतर्हीति । ततः प्रियवादिभिरमात्यैरभिहितम् ।.देव नान्यस्य कस्यचिदिति । अथ मध्यदेशाद्वणिजो दक्षिणापथं गताः । ते राज्ञो महाकप्फिणस्य प्राभृतमुप-नीतम् । राज्ञा उक्ता भो वणिजः कस्तत्र राजेति ॥ वणिजः कथयन्ति । देव केचिद्देशा गणाधीनाः केचिद्राजाधीना इति ॥ यावद्राज्ञा महाकप्फिणेन श्रावस्त्यादिषु षट्सु महानगरेषु दूतसंप्रेषणं कृतम् । यद्युत्थिता भवथ नोपवेष्टव्यं शीघ्रमागन्तव्यमन्यथा व उत्तमेन दण्डेन समनुशासिष्यामीति ॥ एतद्वचनमुपश्रुत्य षण्महानगरवासिनो राजानो भीतास्त्रस्ताः संविग्ना आहृष्टरोमकूपाः संगम्य एक-समूहेन श्रावस्तीमनुप्राप्ताः । ततो भगवत्सकाशं गताः तैस्स वृत्तान्तो भगवतो विस्तरेण निवेदितः । भगवता ते समाश्वासिता उक्ताश्च स दूतो मत्सकाशमानेतव्य इति ॥ ततस्तैर्दूतस्य निवेदितम् । अस्त्यस्माकं राजाधिराजस्तं तावत्पश्येति ॥

ततो भगवता दूतागमनमवेत्य जेतवनं चतूरत्नमयं निर्मितं देवानामिव सुदर्शनं नगरम् । अत्र चत्वारो महाराजानो दौवारिका स्थापिता ऐरावतसदृशा हस्तिनो [2]वालाहकसदृशा अश्वा [3]नन्दी-

---

1 सर्पि–ought to be सपिर्–

2 वलाहक in classical Sanskrit.

3 नन्दिघोष in classical Sanskrit.

घोषसदृशा रथा व्याडयन्त्रसदृशा मनुष्या स्वयं च भगवता चक्रवर्तिवेषो निर्मितः ससतालोद्गतं च सिंहासनं यत्र भगवान्निषण्णः । ततो दूतस्तथाविधां शोभां दृष्ट्वा परं विस्मयमापन्नः ॥ ततो भगवता लेखं लेखयित्वा स दूतोऽभिहितः । कप्फिणो मद्वचनाद्वक्तव्यो लेखवाचनसमकालमेव यद्युत्थितो भवसि नोपवेष्टव्यं शीघ्रमागन्तव्यम् । अथवा नागच्छसि अहमेव महता बलौघेन सार्धमागमिष्यामीति ॥ ततो दूतेन गत्वा राज्ञो महाकप्फिणस्य लेखं वाचिकं च यत्संदिष्टं तत्सर्वं निवेदितम् ॥

ततः कप्फिणो राजा अष्टादशामात्यगणसहस्रपरिवृतोऽनुपूर्वेण चन्चूर्यमाणः श्रावस्तीमनुप्राप्तः । प्रातिसीमानश्च राजानो राजानं महाकप्फिणं प्रत्युद्गताः । तैर्महासत्कारेण नगरं प्रवेशितः । मार्गश्रमं प्रतिविनोद्य भगवतो निवेदितवन्तः । ततो भगवता तस्यागमनमवेत्य जेतवनं चतूरत्नमयं निर्मितं देवानामिव सुदर्शनं नगरं यत्र चत्वारो महाराजानो दौवारिका स्थापिता ऐरावतसदृशा हस्तिनो [1]बालाहकसदृशा अश्वा [2]नन्दीघोषसदृशा रथा व्याडयन्त्रसदृशा मनुष्याः स्वयं च भगवता चक्रवर्तिवेषो निर्मितस्ससतालोद्गतं च सिंहासनं सर्वं तथैव निर्मितम् । ततो राजा महाकप्फिणो जेतवनं प्रविष्टः । सहदर्शनादस्य यो रूपे रूपमद ऐश्वर्ये ऐश्वर्यमदः स प्रतिविगतः । बलदर्पोऽद्यापि प्रतिबाधत एव ॥ ततो भगवता लौकिकं चित्तमुत्पादितम् । अहो बत शक्रो देवेन्द्र ऐन्द्रं धनुरादायागच्छत्विति । सहचित्तोत्पादाद्भगवतः शक्रो देवेन्द्रः सारथिवेषेण ऐन्द्रं धनुरुपनामयति । भगवता महाकप्फिणस्योपनामितम् । तच्च राजा महाकप्फिण उत्क्षष्टुमपि न शक्नोति कुतः पुनरारोपयिष्यति ॥ ततो भगवता सप्तायोभेर्यो निर्मिताः स्वयं च तद्धनुरर्धचन्द्राकारेणारोप्य शरः क्षिप्तो येन ताः सप्तायोभेर्यश्छिद्रीकृताः । ततः शब्दो निर्गतः ।

आरभध्वं निष्क्रामत युज्यध्वं बुद्धशासने ।
धुनीत मृत्युनः सैन्यं नडागारमिव कुञ्जरः ॥
यो ह्यस्मिन्धर्मविनये अप्रमत्तश्चरिष्यति ।
प्रहाय जातिसंसारं दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥

स च शब्दो यावदकनिष्ठान्देवान्गतः ॥ ततो राज्ञः कप्फिणस्य योऽभूद्बलमदः स प्रतिविगतः । तस्य बुद्धिरुत्पन्ना किमिदमिति ॥ ततो भगवान्राज्ञो महाकप्फिणस्य चित्तप्रकारमुपलक्ष्य राजवेषमन्तर्धाप्य इदं सूत्रमारब्धवान् ॥

दशबलसमन्वागतो भिक्षवस्तथागतोऽर्हन्सम्यक्संबुद्धश्चतुर्वैशारद्यविशारद उदारमार्षभं स्थानं प्रतिजानीते ब्रह्मचर्यं प्रवर्तयति पर्षदि सम्यक्सिंहनादं नदति । यदुतास्मिन्सतीदं भवत्यस्योत्पादादिदमुत्पद्यते । यदुताऽविद्याप्रत्ययाः संस्काराः । संस्कारप्रत्ययं विज्ञानम् । विज्ञानप्रत्ययं नामरूपम् । नामरूपप्रत्ययं षडायतनम् । षडायतनप्रत्ययः स्पर्शः । स्पर्शप्रत्यया वेदना । वेदनाप्रत्यया तृष्णा । तृष्णाप्रत्ययमुपादानम् । उपादानप्रत्ययो भवः । भवप्रत्यया जातिः । जातिप्रत्यया जरामरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासाः संभवन्ति । एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य समुदयो भवति ॥ यदुतास्मिन्नसतीदं न भवति अस्य निरोधादिदं निरुध्यते । यदुताविद्यानिरोधात्संस्कारनिरोधः । संस्कारनिरोधाद्विज्ञाननिरोधः । विज्ञाननिरोधान्नामरूपनिरोधः । नामरूपनिरोधात्षडायतननिरोधः । षडायतननिरोधात्स्पर्शनिरोधः । स्पर्शनिरोधाद्वेदनानिरोधः । वेदनानिरोधात्तृष्णानिरोधः । तृष्णानिरोधादुपादाननिरोधः । उपादाननिरोधाद्भवनिरोधः । भवनिरोधाज्जातिनिरोधः । जातिनिरोधाज्जरामरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासा निरुध्यन्ते । एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य निरोधो

---

1 ibid. 2 ibid.

भवति ॥ स्वाख्यातो मे भिक्षवो धर्म उत्तानो विवृतश्छिन्नश्लोतिको यावद्देवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशितः । एवं स्वाख्याते मे धर्म उत्ताने विवृते छिन्नश्लोतिके यावद्देवमनुष्येभ्यः सम्यक्सुप्रकाशिते यावदलमेव भिक्षवः श्रद्धाप्रव्रजितेन कुलपुत्रेण अलं योगाय अलमप्रमादाय अलं शास्तुः शासने योगमापत्तुं कामं त्वक्स्नायूवस्थ्यवतिष्ठतां परिशुष्यतु शरीरान्मांसशोणितम् । अथ च पुनर्यत्तदारब्धवीर्येण प्राप्तव्यं स्थामवता वीर्यवतोत्साहिना दृढपराक्रमेणानिक्षिप्तधुरेण कुशलेषु धर्मेषु तद्बृहनादनुप्राप्ता न वीर्यस्य स्रंसनं भविष्यति ॥ तत्कस्य हेतोः । दुःखं हि कुसीदो विहरति व्यवकीर्णः पापैरकुशलैर्धर्मैः सांक्लेशिकैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैरायत्यां जातिजरामरणीयैर्महतश्चार्थस्य परिहाणिर्भवति । आरब्धवीर्यस्तु सुखं विहरत्यवकीर्णः पापैरकुशलैर्धर्मैः सांक्लेशिकैः पौनर्भविकैः सज्वरैर्दुःखविपाकैरायत्यां जातिजरामरणीयैर्महतश्चार्थस्य पारिपूरिर्भवति ॥ मण्डपेयमिदं प्रवचनं यदुत शास्ता च संमुखीभूतो धर्मश्च देश्यतः औपशमिकः पारिनिर्वाणिकः संबोधिगामी सुगतप्रवेदितः । तस्मात्तर्हि भिक्षवः आत्मार्थे च समनुपश्यद्भिः परार्थे चोभयार्थे चेदं प्रतिसंशिक्षितव्यम् । कश्चिन्नः प्रव्रज्या अमोघा भविष्यति सफला सुखोदया सुखविपाका येषां च परिभोक्ष्यामहे चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारांस्तेषां ते काराः कृताः क्वचिदत्यर्थमहाफला भविष्यन्ति महानुशंसा महाद्यतयो महावैस्तारा इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

अस्मिन्खलु धर्मपर्याये भाष्यमाणे राज्ञा महाकप्फिणेनाष्टादशामात्यगणसहस्रपरिवारेण विंशतिशिखरसमुद्गतं सत्कायदृष्टिशैलं ज्ञानवज्रेण भित्त्वा स्रोतापत्तिफलं साक्षात्कृतम् । ततो दृष्टसत्यो भगवच्छासने प्रव्रजितः । तेन युज्यमानेन घटमानेन व्यायच्छमानेनेदमेव पञ्चगण्डकं संसारचक्रं चलाचलं विदित्वा सर्वसंस्कारगतीः शतनपतनविकरणविध्वंसनधर्मतया पराहत्य सर्वक्लेशप्रहरणादर्हत्त्व साक्षात्कृतम् । अर्हन्संवृत्तस्त्रैधातुकवीतरागः समलोष्टकाञ्चन आकाशपाणितलसमचित्तो वासीचन्दनकल्पो विद्याविदारिताण्डकोशो विद्याभिज्ञाप्रतिसंविप्राप्तो भवलाभलोभसत्कारपराङ्मुखः सेन्द्रोपेन्द्राणां देवानां पूज्यो मान्योऽभिवाद्यश्च संवृत्तः ।

भिक्षवः संशयजाताः सर्वसंशयच्छेत्तारं बुद्धभगवन्तं पप्रच्छुः । कानि भदन्त कप्फिणेन कर्माणि कृतानि येनाभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकोऽष्टादशामात्यगणसहस्रपरिवारो महानुभवलः प्रव्रज्य चार्हत्त्वं साक्षात्कृतमिति ॥ भगवानाह । कप्फिणेनैव भिक्षवः पूर्वमन्यासु जातिषु कर्माणि कृतान्युपचितानि लब्धसंभाराणि परिणतप्रत्ययान्योघवत्प्रत्युपस्थितान्यवश्यंभावीनि । कप्फिणेन कर्माणि कृतान्युपचितानि कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न भिक्षवः कर्माणि कृतान्युपचितानि बाह्ये पृथिवीधातौ विपच्यन्ते नाप्धातौ न तेजोधातौ न वायुधातावापि तूपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु कर्माणि कृतानि विपच्यन्ते शुभान्यशुभानि च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनाम् ॥

भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वन्येकनवते कल्पे विपश्यी नाम सम्यक्संबुद्धो लोक उदपादि विद्याचरणसंपन्नः सुगतो लोकविदनुत्तरः पुरुषदम्यसारथिः शास्ता देवमनुष्याणां बुद्धो भगवान् । स बन्धुमतीं राजधानीमुपनिश्रित्य विहरति बन्धुमतीयके दावे ॥ यावदन्यतमेन सार्थवाहेन महासमुद्राच्चमूतानि रत्नान्यानीतानि । विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसङ्घस्त्रैमास्यं भक्तेनोपनिमन्त्रितः विहारं च कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसङ्घाय निर्यातितवान् ॥

किं मन्यध्वे भिक्षवो योऽसौ सार्थवाह एष एवासौ कप्फिणो राजा तेन कालेन तेन समयेन । यदनेन विपश्यी सम्यक्संबुद्धः सश्रावकसङ्घस्त्रैमास्यं स्वान्तर्गृहे भक्तेनोपनिमन्त्रितः विहारं च

कारयित्वा चातुर्दिशाय भिक्षुसङ्घाय निर्यातिता ×××तेनेदानीमभिरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः संवृत्तः ॥ अपराण्यपि भिक्षवः कर्म्माणि कृतान्युपचितानि । भूतपूर्वं भिक्षवोऽतीतेऽध्वनि वाराणस्यां महानगर्यां ब्रह्मदत्तो नाम राजा राज्यं कारयति ऋद्धं च स्फीतं च क्षेमं च सुभिक्षं चाकीर्णबहुजनमनुष्यं च प्रशान्तकलिकलहडिम्बडमरं तस्कररोगापगतं शालीक्षुगोमहिषीसंपन्नं धार्मिको धर्मराजो धर्मेण राज्यं कारयति । सोऽपरेण समयेन संप्राप्ते वसन्तकालसमये संपुष्पितेषु हंसक्रौञ्चमयूरशुकशारिकाकोकिलञ्जीवञ्जीवकनिर्घोषिते वनषण्डे अष्टादशामात्यगणसहस्रपरिवृत उद्यानं निर्गतः । तेन तत्रोद्याने म्लानः प्रत्येकबुद्धो दृष्टः । स तेन सांप्रेयभोजनेन त्रैमास्यमुपस्थितः परिनिर्वृतस्य च शरीरस्तूपं कारयित्वा अमात्यगणसहायेन तैलाभिषेको दत्तः । तेन सपरिवारो महानग्रबलाधानेन सवृत्तः ॥ भूयः काश्यपे भगवति प्रव्रजितो बभूव । तत्रानेनेन्द्रियपरिपाकः कृतः । तेनेदानीमर्हत्त्वं साक्षात्कृतम् । इतिहि भिक्षवः एकान्तकृष्णानां कर्मणामेकान्तकृष्णो विपाक एकान्तशुक्लानामेकान्तशुक्लो व्यतिमिश्राणां व्यतिमिश्रस्तस्मात्तर्हि भिक्षव एकान्तकृष्णानि कर्माण्यपास्य व्यतिमिश्राणि चैकान्तशुक्लेष्वेव कर्मस्वाभोगः करणीय इत्येवं वो भिक्षवः शिक्षितव्यम् ॥

इदमवोचद्भगवानात्तमनसस्ते भिक्षवो भगवतो भाषितमभ्यनन्दन् ।

[An extract taken from Avadānaçataka—A century of Edifying Tales belonging to the Hīnayāna, Edited by Dr. J. S. Speyer, Professor at the University of Leiden—vol. II vargas 8–10, published at St. Pétersbourg 1909, in Bibliotheca Buddhica III, pages 102–110.]

ANALYSIS OF THE POEM

Canto Stanzas

I. 1. Invocation to the Buddha as Daśabala.
2–22. Description of Līlāvatī, a town situated on the Vindhyas.
23–44. Description of Kapphiṇa, master of Līlāvatī.

II. 1. A spy from the North arrives in the Court of King Kapphiṇa.
2–3. The poet remarks on the need for the system of espionage.
4. The spy enters the Assembly Hall.
5–9. The Hall is described.
10–18. The spy sees King Kapphiṇa who is again described.
19–22. The King receives the spy, who addresses the Assembly.
23–53. The spy speaks of the Kosala Kingdom and its ruler, King Prasenajit, the latter's hostility towards King Kapphiṇa, and his advice to overcome him.

III. 1. The description of the effect produced on the vassal cheiftains who were attending the Court of King Kapphiṇa by the news brought by the spy. The chieftains are:–

2. Subāhu.
3. Darśaka.
4. Bindu.
5. Ekalakṣaya.

6. Subandhu.
7. Jiṣṇu.
8. Bala.
9. Suśarman.
10. Bhūridhāman.
11. Pāṇḍya.
12. Surāṣṭra.
13. Suketu.
14. Bhīṣmaka.
15. Pavana.
16. Kirmīra.
17. Āndhra.
18. Utkala.
19. Bhīma.
20. Samudra.
21. Dṛḍhadhanuḥ.
22. Ambarīṣa.
23. Kaṅka.
24. Sitadhavaja.
25. Indu.
26. Nala.
27. Śatadhanuḥ.
28. Śālva.
29. Pṛthudhvaja.
30. Jṛmbha.
31. Pradyota.
32. Babhru.
33. Gada.
34. Protha.
35. Ugrasena.
36. Karandhama.
37. Dantavakra.
38. Rukmin.
39. Sauvalka.
40. Kauravya.
41. Duḥṣeṇa.

42–43. A general description of the disturbance created.

IV. 1–4. Description of the Assembly.

5–41. Subāhu's speech: He asks the King to prepare for a battle and mentions individually the members of the audience, viz., Suśarman (20), Dṛdhadhanuḥ (21), Bala, Nala, Gada, Pāṇḍu, Protha, Kirmīra, Kaṅka, Ākṛti, Pavana, Surāṣṭra, Āṇdhra, and Indu (all in stanza 22).

42. The poet brings in again the mention of Pavana, Śatadhanuḥ, Babhru, Jṛmbha, Ambarīṣa, Pradyota, Protha, and Pāṇḍya.

V. 1. The Council of war is still sitting after the speech of Subāhu, and the Kings are again mentioned by name:—

2. Nala.
3. Ṣuśarman.
4. Ākṛti.
5. Pavana.
6. Śatadhvaja.
7. Gada.
8. Bhūridhāman.
9. Karandhama.
10. Bala.
11. Rukmin.
12. Bhīma.
13–15. Bhīṣmaka.

16–42. Bhīṣmaka addresses the assembly and proposes that a

messenger should be sent to Prasenajit before any action is taken against him.

43–45. King Kapphiṇa approves.

46–48. Darśaka is chosen as the messenger.

49. He sets out on his errand.

50–51. A Vidyādhara, Vicitrabāhu by name, comes and implores King Kapphiṇa to accompany him to the Malaya mountain. The King accedes to his request and goes with his royal camp to his friend, Vicitrabāhu.

VI. 1–10. King Kapphiṇa sees the mountain Malaya.

11–84. Vicitrabāhu describes the loveliness of the mountain.

VII. 1–39. The description of the encampment in which the Vidyādharas help the followers of King Kapphiṇa in their preparations.

VIII. 1. The six seasons appear simultaneously on the mountain, and they are described:–

2–15. Vasanta (spring)

16–23. Grīṣma (summer)

24–36. Varṣā (rains)

37–48. Śarat (dewy autumn)

49–54. Hemanta (autumn)

55–59. Śiśira (winter)

60. A general description of the seasons.

IX. 1–40. The description of the amusements of the king's attendants who are gathering flowers in the forest.

X. 1–40. The description of their enjoyment of water sports.

XI. 1–37. A description of the sunset.

XII. 1–21. A description of the rising of the moon.

22–47. The women make their toilet.

XIII. 1–40. A description of drinking parties.

XIV. 1–40. A description of amorous sports according to the Kāmaśāstra.

XV. 1–39. The Dawn is described.

40. King Kapphiṇa awakened by the sweet eulogies of the minstrels, leaves the abode of his friend Vicitrabāhu and returns to his capital.

XVI. 1. Darśaka reaches Śrāvastī.

2–11. Description of Śrāvastī.

12–14. Darśaka received by King Prasenajit.

15–25. Prasenajit enquires contemptuously the purpose of his visit.

26–48ab. Darśaka delivers his message.

48cd–64. Prasenajit becomes angry and declares that he would rather go to war than submit to Kapphiṇa.

65–82. Darśaka very much enraged urges Prasenajit to reconsider his decision.

83. He returns to his own city where King Kapphiṇa is holding an assembly.

84. The effect of the reply from Prasenajit on the camp of King Kapphiṇa is described again and the following kings are cited:—

85. Raghu.
86. Aśmaka.
87. Kukura.
88. Niṣāda.
89. Mucukunda.
90. Sahadeva.
91. Prasāda.
92. Surandhra.
93. Kandu.
94. Madraka.
95. Āditya.
96. Bala.
97. Śivi.
98. Sauvīravarṇa.
99. Śaravarman.
100. Kadambaka.
101. Aja.
102. Manu.
103. Tarṣa.
104. Śruta.
105. Dhundhu.
106. Aṣṭaka.
107. Ruru.

108–110. Warriors come home and make preparations for the expedition.

111. Prasenajit also began to propitiate Buddha before his march against the enemy.

112–127. A description of the dejection of the warriors' wives as they contemplate the separation from their husbands who must go to war.

128–130. The army sets out for war.

XVII. 1. Kapphiṇa gets enraged.

2–46. Paraphernalia of battle are described, including the infantry, the cavalry, the chariots and the elephants. A fierce battle ensues.

XVIII. 1–16. The army of King Kapphiṇa harasses Prasenajit's forces. The combatant warriors are distinguished by name:— Trasadasyu and Yavana (2), Surandhra and Nala (4), Jiṣṇu

and Raghu (6), Subāhu and Niṣadha (8), Protha and Kandu (9), Mada and Anaraṇya (10), Mucukunda and Indu (11), Darśaka and Aśmaka (14), Bindu and Kukura (16).

17–19. King Kapphiṇa watches the progress of his army in the battle. The heroes of the battle are again mentioned :— Ekalavya (20), Subandhu (21), Bala (22), Śaravarman (23), Nakula and Sahadeva (25), Sahadeva and Andhra (26), Pāṇḍya (27), Druma (29), Bala (30), Mahāmiṣa (31), Yugandhara (32), Bhṛgusūnu (33), Jambha (34), Babhru and Madraka (35), Śivi (36), Bhūridhāman (42), Sauvīra (43), Rukmin (45), Aṣtaka (46), Karandhama (47), Dhundhu and Bhīma (49).

51–64. Prasenajit advances but is forced to retreat.

67–88. King Kapphiṇa encourages his army.

89–103. Prasenajit becomes furious and attacks the army of King Kapphiṇa.

104. Kapphiṇa is dismayed to see his army thus harassed by Prasenajit.

105–120. Kapphiṇa routs the forces of Prasenajit.

121–140. Prasenajit is unable to withstand the attacks of Kapphiṇa's forces.

141–147. He prays to the Buddha for help.

148–150. The Buddha appears and subdues Kapphiṇa, who is rendered helpless on account of the miracles worked by the Master.

151. King Kapphiṇa acknowledges his need for the help of the Master and entreats him.

XIX. 1–45. King Kapphiṇa eulogises the Buddha.

XX. 1–23ab. The Buddha delivers a sermon. The Buddha is described 1–10.

23cd–28. King Kapphiṇa requests the Buddha to initiate him as a monk.

29–40abc. The Buddha advises that King Kapphiṇa should wait until the time for him to renounce the world has come, and that he should, till then, continue to rule his kingdom for the benefit only of the Buddha, the Dharma, and the Saṅgha.

40d. The Buddha vanishes.

41–42. King Kapphiṇa retires to his capital and continues to rule there according to the advice of the Buddha.

43–47. The Praśasti of the poet, i. e. his account of himself.

ABSTRACT OF THE POEM

I.

Śivasvāmin, the author, opens his poem, invoking the blessings of the Buddha, possessed of the ten powers, with the description of a town Līlāvatī by name, situated on the banks of the Narmadā in the Vindhyas. The prosperity of this town was obvious from its many beautiful buildings, whose silken banners kissed the sky. From the grandeur of its crystal palaces with golden domes and jewelled windows one could imagine that it was either the goddess Kālī or the royal Goddess of Glory incarnate. Sublimity, grace and strength were combined in its architecture.

Its ruler, King Kapphiṇa, was tall, brave and adventurous, and had a large following of vassal chieftains. He was Śiva personified, who by the mere sound of his voice could put his enemies to flight and whose fame had spread in all directions. His skill in wielding his sword was known to his enemies whose cities lay in ruins. He governed his kingdom according to the rules laid down in the books of politics and employed spies to enquire into the state of affairs both at home and abroad.

II.

Once a spy, who had been sent to the North, returned to the Royal Assembly of King Kapphiṇa reporting that there was a king Prasenajit, by name, who ruled over the thriving kingdom of Kosala. "Prasenajit" he said, "is loved by his subjects as he possesses all the virtues of a noble ruler, glories in his prowess and entertains a feeling of enmity towards you".

The poet gives an impressive description of Prasenajit, a contemporary of the Buddha, and his capital Śrāvastī, a favourite resort of the Buddha. When the messenger reaches Śrāvastī (XVI canto) the poet's description of the town and of the king bears witness to his love for both.

III.

On hearing from the messenger of the hostile attitude of Prasenajit the whole assembly becomes greatly enraged. Forty-one chieftains are mentioned all exhibiting their fury, tearing off their bracelets, wringing their hands, perspiring, and uttering menacing words. Of these Subāhu, Darśaka and Bhīṣmaka are of importance for their part in the later story, while the names of Pāṇḍya, Surāṣṭra, Āndhra, and Utkala refer to the territories over which they ruled.

IV.

The poet describes the great tumult in the assembly hall. In this atmosphere of great tension Subāhu begins a fiery speech which shows that he was well versed in the science of politics, as he points out with sound arguments that the only course of action left for king Kapphiṇa is to wage war at once against the enemy. To add weight to his arguments, he points to the members giving an epithet to each. He says that formidable Suśarman, furious Dṛḍhadhanuṣ, powerful Bala, and others can brook no further humiliation. Finally he taunts them by saying 'Do you stay here. I will fight the enemy alone'. This rouses their enthusiasm. At the close of his speech he is loudly applauded.

V.

Before the Council of War adjourns another chieftain, Bhīṣmaka, stands up and supporting the motion proposed by Subāhu suggests sending a messenger to Prasenajit, the hostile king, as a necessary measure before actually going to war. The anger of king Kapphiṇa, who was very much enraged, is assuaged, and he gives his approval to the idea. Darśaka, another member of the audience, is selected as messenger to Prasenajit. The import of the message is not given, but it is implied that the hostile king must either pay homage to king Kapphiṇa or suffer an invasion. It is an ultimatum. The king by a gesture orders the messenger to proceed on his errand and he at once sets out on his journey to the North.

So far the poet has been following the traditional Avadāna of Kapphiṇa current in his time. At the same time, since he claims to be a writer of a Mahākāvya, he must describe mountains, seasons, etc. He therefore, introduces a demigod, or a Vidyādhara, Vicitrabāhu by name, a friend of king Kapphiṇa, who invites the latter to his abode in the Malaya mountain. The king agrees to the proposal and follows his friend with all the paraphernalia of a king of India of the 9th century, including the harem and the army.

VI.

The description of the mountain Candanācala in this canto is consistent with the vast grandeur and the majestic scenery of the Himalayas which this poet knew very well. The poet's imagination nurtured in that abundant luxuriance of nature takes in long vistas and covers vast regions. Each stanza has one theme to describe and the poet each time exercises his imagination to such an extent that the description to the western mind may seem exaggerated

and too artificial. The poet focusses his attention on one subject which he is going to describe, and tries to see it from different angles of vision.

This scheme runs throughout the canto and the metre changes with the shifting of the scene and the dignity of metre varies according to the loftiness of the subject.

The glowing mountain appears to the poet as a huge mass of fire fanned by fierce winds. It has ravines and precipices where the trees were alive with the warbling of delighted birds. The lofty snow-clad peaks remind the poet of the ocean rising to clasp the moon. The arbours and the groves, the gold-coloured peaks at sunset, and the verdant plateaux attract his attention. He fancies that the sun seems to the rest for a while to cool itself.

Then the king's friend, Vicitrabāhu, who is more familiar with the place begins to describe its particular features. Here we are told of its richness in flowers, and of the brilliance of its outcropping minerals. There follows a description of the wild animals roaming about the penance groves of ascetics, of the cowherds and their huts, of the lotus ponds, and of the chirping birds. In stanza 23, the Vidyādhara compares the mountain to the sublime and calm image of the Buddha with the right shoulder covered.

The king's friend then proceeds to describe the crystalline walls used as mirrors by celestial ladies, the sweet smelling grass, fragrant flowers, sandal-woods, music of Kinnara ladies, and the calls of cuckoos. A reference is made to the Buddha; and the mountain is compared to the Indra and the Bodhisattva (vide, stanzas 46, 57, 59). The heaps of bones of Nāgas are pointed out in stanza 61. The Ideal of an Arhat with the several methods of attaining it form the subject of the 65th verse while Bodhi is mentioned in verse 69.

VII.

The king with his army consisting of elephants, horses, chariots, and soldiers, accompanied by the ladies of the harem, wishes to pass some time on the Mountain candanācala. All preparations for laying out the camp are made with the help of the Vidyādharas. Tents are pitched, huts are built, arrangement for the kitchen are made, and the ladies of the harem are well housed.

The elephants and horses are taken to ponds to bathe and the camp looks delightful.

VIII.

The six seasons simultaneously appear on the mountain to honour

king Kapphiṇa. There is spring, when mango groves, Vakula trees, saffron plants, and Navamālikā creepers put forth sweet and fragrant flowers. There is summer when peacocks hide themselves under their plumage, and when the men in the camp enjoy the breeze of fans in pleasure huts. There is the rainy season which depresses the ladies whose husbands are abraod as the sweet but melancholy notes of peacocks reach their ears and the rumbling noise of the clouds rends their hearts. There is autumn when the water in the ponds becomes limpid and the lilies smile brightly. There is dewy autumn when the nights are clear and the moon shines pleasantly. That is the time when Ketaka plants blossom and paddy fields ripen. There is the winter season when snow destroys the charm of lotus ponds. Everywhere it is desolate and dreary, and the Nameru trees with leaves yellow and sere are seen here and there.

IX–XV.

Men and women in the king's camp on the mountain are tempted by the abundance of flowers and the charm of the seasons to pluck flowers and enjoy the company of their loving friends in that pastime. When they are tired and overcome by the heat they bathe in the cool ponds and streams which are full of lilies and lotuses. They frolick about in the water. The waters of these streams are tinted with the toilet powders of these ladies. People say their evening prayers as the lotuses close. The parties of men and women retire to their rest-houses as the moon rises. Preparations are made by the ladies for the drinking parties which are attended with great mirth. The ladies wear ornaments to add beauty to their lovely limbs. Messengers move about carrying news from the lover to the beloved. Then begin the amusing scenes of enjoyment as the goblet passes from one to another, each vying with the other to excel in coquettish behaviour. When drunk they retire to rest. The poet here indulges in amorous and erotic descriptions. When it is morning and the sun begins to chase the gloom of darkness, when stars begin to disappear, and lotuses begin to bloom, when the bees again buzz about in the lotus ponds, when Brahmans begin to perform their morning ritual, and the sacrificial fires rise up to the sky, the bards sing the praises of king Kapphiṇa to awaken him.

King Kapphiṇa wakes up and having fully enjoyed the hospitality of his friend, Vicitrabāhu, retires to his capital, Līlāvatī, where he has been long expected.

XVI.

Here the poet takes up the story which he had left unfinished at the end of the fifth canto.

Darśaka, who had been sent as an envoy to Prasenajit, reaches Śrāvastī, where he sees that the houses are made of precious stone, that the people practise righteousness, that Māra has no influence over them, that the evil influences of the Kali age are no longer to be felt, and that there are many Buddhist monasteries, Vihāras and Caityas. The city indeed looks as if it were presided over by the Buddha himself.

He is received by the chamberlain as he enters the palace, and is introduced to Prasenajit who in a scornful tone enquires the object of his visit. Darśaka delivers the message of king Kapphiṇa which provokes Prasenajit very much. Prasenajit is furious and declares that he will not submit to Kapphiṇa and that the proper reply to his message would be an army ready for battle. Darśaka gives his parting advice to Prasenajit and withdraws to his own city. When he conveys the reply from Prasenajit to the allies of Kapphiṇa their anger was unbounded. Great confusion and a spirit of high tension are evident as was the case when Darśaka was sent to Prasenajit. Preparations for war are soon undertaken and the warriors arm themselves and march against Prasenajit.

XVII

Kapphiṇa is enraged and the chariots, the cavalry, and the elephants are at once arrayed to march against the enemy and a fierce battle follows.

XVIII

The dreadful battle continues in which the army of Prasenajit is put to flight. He finds himself helpless and prays to the Buddha for help. He appears and by means of a miracle overpowers Kapphiṇa who sees no other way out of the difficulty but to resign himself to the Buddha.

XIX

King Kapphiṇa pays homage to Buddha in a Prakrit Eulogy.

XX

King Kapphiṇa hears a sermon of the Buddha and expresses his desire to enter the order of the Buddhist monks. The Buddha advises him not to renounce the world but to practise selflessness in the discharge of his duties as the ruler of his kingdom. The Buddha disappears and king Kapphiṇa retires to his kingdom. At the close of the poem the poet gives an account of himself.

THE AUTHOR

a) His name: Kāśmīrabhaṭṭa Śivasvāmin.

Bhaṭṭa[1] in modern Kashmiri is 'baṭa', a brahman, a Kashmiri Pandit all of whom are Brahmans. It is derived from the Sanskrit word 'bhartṛ' which in Prakritic form gave Bhaṭṭa. The latter has been retained by the Sanskritists, and appended to the proper names at the beginning or at the end. It was used in the sense of 'learned'. Some of the important instances are Bhaṭṭa Nārāyaṇa, the author of the Veṇīsaṃhāra, Mammaṭa Bhaṭṭa, the author of the Kāvyaprakāśa, Kumārila Bhaṭṭa, the learned philosopher of Southern India. But mostly it is found affixed or prefixed to the names of writers from Kāśmīra, as a title given to a learned Brahman or a great teacher.

In the Kapphiṇābhudaya (XX, 44,46) and in the colophons of the same the author has written Śrīśivasvāmin and Śivasvāmin as referring to himself. Both of these names with and without the Śrī are found in the Anthologies.

b) The poet's account of himself:—

From the 'praśasti' which comes at the end of the Kapahiṇābhyudaya, we gather the following information.

i. Śivasvāmin was the son of Bhaṭṭācāryasvāmin (Bhaṭṭārkasvāmin ?) and he wrote this poem, the Kapphiṇābhyudaya which he calls 'sūktiḥ sakt-śrīḥ', at the instance and encouragement of the Buddhist preceptor, Candramitra. He talks of him in the past tense (Aorist past 'abhūt'). He might have come in contact with this religious teacher who asked him to show his talents as a poet in writing the poetic version of the Avadāna of Kapphiṇa.

ii. The poet dedicates the whole poem to Śiva (vide, the praśasti) which fact shows that he was not a Buddhist by faith, but that he was well versed in that Faith and could write on that subject. At the same time, from a religious point of view, he presents a state of affairs which is a compromise. His poem serves to show the process of absorption of Later Buddhism by Śaivism and Vaiṣṇavism.

iii. In the fourth verse (vide the praśasti) he glories in his work which he says is a lamp lit to remove the darkness of ignorance and which is also meant to stop the prattling of the poetasters:—

यद्वाणी श्रुतिमात्रकेण सुधियां चेतश्चमत्कारिणी येनामुद्रि विरोधिनां मुखकुलं स्वोद्गारकौतूहलैः ।
तेनाज्ञानघनान्धकारपटलप्रक्षेपदीपाङ्कुरं ख्यातेने कृतिनां कृते सुकृतिना काव्यं शिवस्वामिना ॥२०,४६॥

---

1 See Monier Williams' Dictionary; and Grierson's Kashmiri Dictionary, p. 137.

'Śivasvāmin of noble deeds, the mere hearing of whose Muse evoked admiration in the hearts of savants and who sealed his opponents' lips by his wonderful strains, produced for the benefit of the righteous (this) poem which is a veritable shooting light dispelling the intense gloom of ignorance.'

In the last stanza of the praśasti the poet pays tribute to himself which fact shows that he had acquired great fame in his life time. It is also clear from this stanza that he had studied Kālidāsa, Daṇḍin and Bhartṛmeṇṭha:–

विदितबहुकथार्थश्चित्रकाव्योपदेष्टा यमककविरगम्यश्चारुसन्दानभाणी ।
अनुकृतरघुकारोऽभ्यस्तमेण्ठप्रचारो जयति कविरुदारो दण्डिदण्डः शिवाङ्कः ॥२०,४७॥

'The eminent poet Śivasvāmin (lit. Śiva-marked, i. e., one whose name contains the word Śiva) or the eminent poet who is Śiva-marked i. e., who incorporates the word Śiva in the final stanza of every canto of his poem, knower of the subject matter of manifold stories, illustrator of 'citra'-figure, writer of stanzas adorned with 'yamaka', reciter of charming gnomic verses[1], follower of Kālidāsa (lit. author of Raghu i. e. the Raghuvaṃśa) practiser of Meṇṭha's style, and Daṇḍin's castigator, stands paramount and transcendant'.

He unlike his contemporary Ratnākara, does not mention that he flourished at the Court of King Avantivarman, but this much is certain that he does allude to his contemporaries when he mentions 'virodhinām' opponents in the field of poetry.

c) Author's motive in writing the poem:—

Śivasvāmin wanted to write a Mahākāvya, and in doing so he has very closely followed the instructions of Daṇḍin, the writer of the Kāvyādarśa[2], who wrote in the 6th century (?).

The subject of the poem is taken from an old narrative. The hero is noble and adventurous. Ministers assemble and spies take part in discussions of state affairs. Descriptions of a mountain, of the seasons, of the sunset and the rising of the moon, of drinking and amorous dalliance, have their due place. The hero's campaign, his war with the enemy, and his final triumph bring us to the end of the poem, which is full of sentiments, emotions and effective transitions. In the use of metres the poet follows the rules. Each canto is written in a single metre with a change of metre in the last one or two stanzas.

As a matter of fact our poet closely follows the text of the Kāvyā-

---

1 सन्दान may mean सन्दानितक, a collection of three ślokas forming one sentence.

2 See Kāvyādarśa, I, 14-19.

darśa, in his illustration of the 'citra kāvya' in VI and XVIII cantos. The concluding stanza of the poem also indicates that the poet wanted to excel Daṇḍin in poetic merits.

It also seems that the poet meant to narrate allegorically the story of the human soul which has been slumbering and has been allured by the temptations of the world and which is at last awakened by a sudden shock at some outstanding event, as it was in the case of Aśoka and the Buddha himself. We might say that the conversion of Kapphiṇa represents the enlightenment of such a soul. Here this Mahākāvya may be compared with the Buddhacarita and the Saundarānanda of Aśvaghoṣa.

d) The name of the poem.

Śivasvāmin probably chose the name of his poem on the model of the Bhuvanābhyudaya[1], a work of his predecessor Śaṅkuka, now lost to us. The title 'abhyudaya' has been often used to name the works which celebrate the deeds of great heroes, viz. Puṣpasena's Dharmaśarmābhyudaya[2], Jinasena's Pārśvābhyudaya, and Veṅkaṭeśa's Rāmābhyudaya.[3]

THE NAME KAPPHIṆA.

M. Burnouf in the 'Lotus'[4] suggested Kāmpilya as the locality which gave rise to this name. He gives various readings of the name as found in the Buddhist Sanskrit works.

In Chinese Kapphiṇa or Kamphilla has come to be associated with the Constellation Scorpio and it is suggested that Kapphiṇa was so called

---

1 Rājataraṅgiṇī IV, 703–4.
Bühler's Report 1877, p. 42.
2 Aufrecht's Catalogus Catalogorum.
3 A descriptive Catalogue of the Sanskrit MSS. in Madras Govt. Oriental MSS. Library, Vol. XX.
4 Le Lotus de la Bonne loi. pp. 1, 294.
The reading are kapphilla, kaphiṇa, kaphin, kamphilla, kaphina, and kachphila.
A bibliography on the name and story of King Kapphiṇa :–
1 The Avadānaśataka, Bib. Buddhica III.
2 Saddharmapuṇḍarīka ed. H. Kern and Bunyiu Nanjio, 1912, pp. 2, 207.
3 The Saundarānanda ed. E. H. Johnston, 1928, (XVI, 90).
4 The Lalitavistara–Bibliotheca Indica 1877, p. 1.
5 S. B. E. Vol. XXI, 2, 2 n, 198; vol. XLIX (ii) 2, 90.
6 Rgya Tchér Ral Pa-tr. par Ph. Ed Fouceaux 1848.
7 J. R. A. S. 1880, p. 25.
The Pāli Text Society Publications, 8–25.
8 The Apadāna II, p. 468.
9 Manorathapūraṇī Vol. I. p. 318.
10 Saṃyutta Nikāya I, pp. 145. 146; II, pp. 284–5; V. p. 315.
11 Aṅguttara Nikāya I, p. 25; III, p. 299.
12 The Ṭhera and Ṭherīgāthā (1883) I. p. 61.
13 Udāna I, p. 5.
14 Sumaṅgalāvilāsinī p. 240.

because he was born in answer to a prayer addressed to the Regent of Scorpio[1]. M. Sylvain Lévi[2] has given Kosala and Kipin under the Nakṣatra Rohiṇī.

With regard to the association of the word Kapphiṇa with Kipin or Kapin or Kophene I have to make a suggestion:—

i. In the Pālī texts[3] the King is said to have crossed the Candrabhāgā before he met the Buddha. This shows that he must have come from the North if the Candrabhāgā is the modern Chenab of the Punjab[4]. His personal features, especially the Aryan nose, also resemble those of a man from the North.[5] [cf. 'Do you see that monk coming to us, pale, thin, with prominent nose'—Kindred Sayings II. pp. 193–4].

ii. Kipin or Kapin may tend to denote the kingdom of Kāśmīra[6] and the poet Śivasvāmin chose a theme by which he could sing the glories of Kāśmīra as well as that of Kapphiṇa, one of the twelve great disciples of the Buddha.

iii. Moreover, it is difficult to decide as to how far this proper name

---

15 Paramaṭṭhadīpanī, Part III, pp. 78, 81.
16 Mahābodhivaṃśa, p. 83.
17 Nettiprakaraṇa, p. 151.
18 The Commentary on Dhammapada, Vol. II. pp. 112–127.
19 Paramatthajhotikā, I, 133; II. 440.
20 The Visuddhimagga of Buddhaghoṣa, p. 393.
21 Gradual sayings, Vol. I. p. 20.
22 Psalms of the Brethren, pp. 254, 366.
23 The Path of Purity, p. 455.
24 Kindred Sayings, Vol. I. pp. 183, 194; Vol. II, pp. 193–194; Vol. V. p. 279.
25 J. P. T. S. 1888, p. 66.
26 The Jātaka, Vol. IV. p. 112.
27 Further Dialogues of the Buddha, (S. B. B.) Vol. V. ii, 199.
28 H. Kern, Manual of Indian Buddhism, p. 82.
29 Nariman, Literary History of Sanskrit Buddhism, pp. 45, 164.
30 Rajendralal Mitra—Nepalese Buddhist Literature, p. 38.

1 Handbook of Chinese Buddhism by Eitel (1904).
2 The Bulletin de l'École Française d'Extreme-Orient, Tome V, 1905, pp. 268, 277.
3 See the Commentary on the Dhammapada in P. T. S.
4 The Chadrabhāgā, however, cannot necessarily be identified with the Chenab of North India alone; the same name is given to a river in south India too (cf. Garuḍa-purāṇa 55, 8-11) and to one in Ceylon even (cf. Geiger Cūlvaṃsa LXXIX, 48, 52).
5 See Mrs. Rhys David's 'Sākya or Buddhist origins' p. 39, 140 f.
P. T. S. Gradual sayings I. 20.
,, Psalms of the Early Buddhists, p. 256 n.
6 See Max Müller, S. B. E. XXI 2 n.
Stein–Rājataraṅgiṇī II, 354.
Lévi–Journal Asiatique 1895, vi. p. 371.
Prazyluski–'La Légende de L' Empereur Açoka,' under Kipin.
Watters–On Yuan–Chwang, i. 259, 278, 289, 290.

Kapphiṇa, is related to Sāyaṇa, Dissaṇa, Bukkaṇa, Vŏppaṇa and Mayyaṇa, all South Indian names. Mark especially the final–ṇa in all of them.

a) Derivation of the word Kapphiṇa.

Akamuna, a Japanese dictionary of Buddhist Proper names, gives Mahākapphina (Skt. Mahākalpin). In the Avadānaśataka he is said to be the son of king Kalpa (lit. a sycle of time). Kalpin will, therefore, mean 'one lasting an aeon'. Kalpa also means 'competent'. It is befitting that one of the foremost disciples of the Buddha should be so named, unless we take the name to refer to his kingdom Kophene or Kipin or Kapin.[1] The Lalitavistara has Kaphila and Kaṣhphila.[2] In later Sanskrit Literature, when the Kapphiṇābhyudaya was referred to, we find many variants for the name Kapphiṇa.

i. In the footnotes on page 122 of the Vyākhyāsudhā, a commentary on the Amarakośa, we have 'Kathitābhyudaya'.
ii. In the Ṭīkāsarvasva we have 'Karpi', Kacchi' and 'Kalpi' on pages 18, 132, 132 respectively.
iii. In one of the India Office Manuscripts, No. 541, folio 118, of the Padacandrikā of Rāyamukuṭa it is written as Kaṣphiṇa.
iv. In the Manoramā of Rāmanātharāya we have Kapphila.

If we derive it from 'klṛp,' the aspirate in Kapphiṇa is inexplicable, unless there were such a word as 'Kaṣpiṇa', which would give Kapphiṇa like 'puppha' 'nipphala' from 'puṣpa' and 'niṣphala'.

c) King Kapphiṇa and Barabudur.

In Professor Krom's 'Barabudur' one finds that the reliefs on the second main wall of the Barabudur temple in Java follow the text of the Gaṇḍavyūha, a Buddhist Sanskrit work. Dr. B. C. Shastri, M. A., M. O. L. D. Litt., in his article in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde Van Nederlandsch–Indië Deel. 89, Afl. 1, pp. 173–81., has tried to supplement Professor Krom's identification of this text. According to Dr. Shastri the following text of the Gaṇḍavyūha is carved on the second relief:–

"न च ते महाश्रावकाः शारिपुत्रमौद्गल्यायनमहाकाश्यपैरवतसुभूत्यनिरुद्धनन्दिककप्फिण-कात्यायनपूर्णमैत्रायणीपुत्रप्रमुखा जेतवने तथागतविकुर्वितमद्राक्षुः" See गण्डव्यूहसूत्र edited by D. T. Suzuki and H. Idzumi, Part I and Part II, Kyoto, (1934) page 17, lines 22–24.

---

1 See V. A. Smith, Early History of India (3rd edition) pp. 266 n., 374 n.

2 See The Lalitavistara ed. Lefmann (1902) p. 1; ed. Mitra (1877) p. 1.

'Those great Śrāvakas headed by Śāriputra, Maudgalyāyana, Mahākāśyapa, Raivata, Subhūti, Aniruddha, Nandika, Kapphiṇa, Kātyāyana, Pūrṇa, and Maitrāyaṇīputra did not see the miracles of the Tathāgata in the Jeta-grove.'

ŚIVASVĀMIN AND BUDDHISM

In the Kapphiṇābhyudaya (XX, 17) the Buddha preaches a sermon on the Hetu-mālā[1] or the chain of twelve links which ties a person to bondage, and lays stress upon the achievement of salvation by detachment from the things of this world (XX, 22cd, viz, रागत्यागान्मुक्तिरुक्ताय कार्या). Here the author has followed the Avadānaśataka and at the same time tried to harmonise the spirit of the Buddha with the Hindu view. King Kapphiṇa having heard the sermon of the Buddha at once exclaims:–

प्रोचे राजा जातचित्तप्रसादो दीक्षादाढ्ये दक्षिणो दाक्षिणात्यः ॥२०, २३cd.॥
अद्योदीर्णं दीर्णमान्ध्यं ममाक्ष्णोरद्याकस्मादस्मि सुप्तप्रबुद्धः ।
आभिर्भर्तुर्भारतीभिस्तवाहं मग्नो मग्नः सम्यगभ्युद्धृतोऽस्मि ॥२०, २४॥

'The southern king, who had attained peace of mind and who was sincere and earnestly desirous of initiation exclaimed, 'Thy sermon has now rent the intense opacity of my eyes, I have now suddenly awakened from sleep. Sunk deep in the sea of doubts I have been lifted to perfect safety by these words of Thee, the Master.'

If we compare these words of king Kapphiṇa to those of Arjuna in the Bhagavadgītā (18. 73), we find a very close resemblance. Arjuna says—

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव ॥१८, ७३॥

'Delusion is destroyed. I have obtained memory by thy grace, O Imperishable, I am firm and all my doubts have passed. I will do your word.'

King Kapphiṇa expresses his desire to adopt the life of a monk but the Buddha says–

सत्यं सत्यां सत्यदृष्टौ सुदृष्टे पात्रं पुत्र त्वं भृशं भिक्षुवृत्तेः ॥
कालस्त्वस्यास्ते प्रतीक्ष्यः कियानप्यायातीच्छाप्राप्तकाला हि सिद्धिः ॥२०,३०॥

'It is true, my son, that endowed with correct vision to discriminate truth from untruth, a man like you is qualified for the Bhikṣu's mode of life. But you have to wait for some time before you attain it. Verily, consummation achieved by earnest desire is sure to come at its proper time'.

---

1 cf. Ye dharmāḥ hetuprabhavāḥ hetuṃ teṣāṃ tathāgato hyavadat | teṣāṃ ca yo nirodha evaṃ vādī mahāśramaṇaḥ.

Does not the poet refer to the four stages in a man's life according to Manu ? He does not want the king to enter a monastery but makes the Buddha ask him to wait for some time.

But great emphasis is laid upon leading a life of selflessness as we find in the Gītā. The Buddha asks him to rule his kingdom for the three Jewels, the Buddha, the Dharma, and the Saṅgha.

मा भोगेभ्यो भङ्गुरेभ्यः प्रकृत्या मा प्राणेभ्यो मा श्रिये मा यशोभ्यः ।
श्राद्धः शुद्धः श्रद्धया शाधि साधो पृथ्वीं पृथ्वीरत्न रत्नत्रयार्थे ॥२०,३२॥
धर्मे श्रद्धा सम्मतिः सत्यसारे दाने दार्ढ्यं सम्प्रधानं दयायाम् ।
क्षान्तौ क्षोदः प्रेम पुण्ये दमे दृग् येषां मुक्तास्ते गृहस्थाश्रमेऽपि ॥२०,३८॥

'Do thou, O jewel of the Earth, govern the Earth with faith, purity, and devotion, not for pleasure which is transitory by nature, not for life, not for wealth, not for glory, but for the three precious jewels (the Buddha, the Dharma, and the Saṅgha)'.

'Verily those who have faith in the Law, regard for the real Truth, courage to give, ardour for compassion, fervour for forbearance, love for right-eousness, an eye for self-control, achieve salvation even while they live as householders'.

These verses point towards the doctrine of Anāsaktiyoga of the Bhagavadgītā where the belief in leading a selfless life is preached.

This shows how much the later Buddhism was influenced by the rise of the orthodox Hindu faith and shows the reason for the Kāśmīra compromise between Hinduism and Buddhism.[1]

The following Buddhist terminology[2] occuring in the text shows that Śivasvamin was familiar with the Bauddha Philosophy, especially on account of his association with Candramitra, a prominent Bhikṣu of his time.

1 Apadāna I, 2.	A legend of glorious achievement.
2 Anātmavutta XX, 21.	The theory of 'anātman'.
3 Āryasatyaṃ VI, 65.	The four noble truths.
4 Āsrava VI, 69.	Subtle defiling matter.
5 Arhatva VI, 65.	The state of being an Arhat.
6 Buddha VI, 46; XVIII, 141, 151; XIX, 1; XX, 29, 33.	The Enlightened.

1 See Stein, Rājataraṅgiṇī I, 9, 76, 92: II, 355.

2 i. See the Conception of Buddhist Nirvāṇa by Stcherbatsky, 1927.
ii. The Bodhisattva Doctrine by Haradayal, 1932.
iii. Outlines of Mahāyāna Buddhism by Suzuki, 1907,

7 Bodhi I, 1; VI, 69.	Wisdom, perfect knowledge.
8 Bhartṛ, XX, 24.	The Buddha.
9 Bhūmi XX, 20.	The ten stages of attaining 'nirvāṇa'.
10 Bhikṣubhāva XX, 29.	The state of being a Buddhist Monk.
11 Caitya XVI, 11.	A Buddhist Sanctuary.
12 Daśabala I, 1.	The ten powers possessed by the Buddha. (See Acta Orientalia Vol. IX. p. 260).
13 Dharma XVI, 2; XX, 17, 33, 38.	Doctrine.
14 Dṛṣṭi XX, 22, 30.	Intuition.
15 Duḥkha XX, 16, 17.	Suffering.
16 Dhyāna VI, 65.	Concentrated Comtemplation.
17 Dhātu VI, 65.	Elements.
18 Hetumālā XX, 17.	The Chain of causal Laws also known as 'pratītyasamutpāda'.
19 Jina VI, 23.	The Buddha.
20 Māra XVI, 7.	Temptation.
21 Mukti XX, 22.	Salvation.
22 Maitrī XX, 35.	Friendliness, one of the Pāramitās, 'Perfections'.
23 Mokṣa XVI, 4, 11.	Emancipation.
24 Nirvāṇa XVIII, 147; XX, 13.	Extinction of all suffering.
25 Nirodha XX, 17.	Extinction; one of the four noble truths.
26 Prātihārya XVIII, 149, 151; XX, 3.	A miracle.
27 Ratnatraya XX, 32.	The three jewels—The Buddha, the Dharma, the Saṅgha.
28 Rāga XX, 22, 35.	Attachment.
29 Saṃskāra XX, 15.	One of the five 'skandhas'.
30 Svāmin XX, 29.	The Buddha.
31 Śāstṛ XX, 23, 40.	The Buddha.
32 Sugata XVI, 11; XX, 3.	The Buddha.
33 Saṅgha VI, 46; XX, 33	The Order.
34 Sparśa XX, 15, 16.	Sensation.
35 Saṃvid VI, 65; XX, 28.	Knowledge.
36 Ṣaḍabhijña VI, 65.	The one possessed of six psychic powers.

37 Upādāna XX, 16.	Substratum.
38 Vedanā XX, 16.	One of the Skandhas.
39 Vihāra XVI, 11.	A Monastery.

It is interesting to note that our poet has mainly drawn upon the Avadānaśataka in XX Canto. In the Sermon preached there by the Buddha the following particular words deserve special notice as they occur at both[1] the places, **अविद्या, संस्कार** (15); The Hetumālā (16, 17); **उत्तान** (18); **छिन्नस्रोतिक** (18); **नडागार** (19); **योगायालं, अप्रमादायालं** (20); **सांक्लेश्लिक्य** (20); **पौनर्भविष्य** (20); **शास्तुः शासने** (20); **स्थाम** (15); **पारिपूरिः** (20); **षाडायतन्यं** (15).

The close comparison of the text in XX (14–20) with the sermon in the Avadānaśataka will show that the poet has tried to reproduce in verse, using even similar vocabulary, what he found in prose.

DID ŚIVASVĀMIN WRITE ANY OTHER WORK BESIDES THE KAPPHIṆĀBHYUDAYA ?

As referred to in the Kavīndravacanasamuccaya, Bhandārkara's Report (1897) on p. xi, has the following anonymous verse in praise of Śivasvāmin :–

वाक्यानि[2] द्विपदीयुतान्यथ महाकाव्यानि सप्त क्रमात्
ख्यक्षप्रत्यहनिर्मितस्तुतिकथालक्षाणि चैकादश ।
कृत्वा नाटकनाटिकाप्रकरणप्रायान् प्रबन्धान् बहून्
विश्राम्यत्यधुनापि नातिशयिता वाणी शिवस्वामिनः ॥

'Not even now does Śivasvāmin's remarkable muse stop to rest though she has produced many monographs comprising verses in Dvipadī metre, seven Mahākāvyas one after another, eleven lacs of hymns and narratives composed day by day in praise of Śiva and many other works consisting mostly of Nāṭakas, Nāṭikas, and Prakaraṇas'.

This verse is also found quoted in a footnote on p. 132 of the Kavikaṇṭhābharaṇa (Kāvyamālā, 4). It is quoted from the Sāktimuktāvali.

In view of this eulogy Śivasvāmin seems to have written many works. But the ravages of time have left to us only the Kapphiṇābhyudaya and the verses in Anthologies which are attributed to Śivasvāmin.

The colophon to the first and the last canto in the Nepal manuscript of this poem runs as follows :—

a) **स्तोत्राह्निकाङ्कस्य शिवभट्टशिवस्वामिनः कृतौ कप्फिणाभ्युदये शिवाङ्के नगरीनरेन्द्र-वर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।**

---

1 In the Avadānaśataka (vide, ibid) and in the Kapphiṇābhyudaya XX Canto.

2 Some read **वाक्यञ्च** for **वाक्यानि** (**काव्यानि** is suggested)

b) **स्तोत्राह्निकाङ्कस्य काश्मीरकस्य भट्टश्रीशिवस्वामिनः कृतौ कप्फिणाभ्युदये महाकाव्ये शिवाङ्केऽभ्युदयलाभो नाम विंशतितमः सर्गः ।**

The colophon in M omits **शिवाङ्के** and **स्तोत्राह्निकाङ्कस्य.** But these two words are significant in that this poet uses the word Śiva in the last stanza of every canto and the title **स्तोत्राह्निक** (lit. composing one poem in praise of some deity a day) corroborates the text in this stanza (e.g. **त्र्यक्षप्रत्यहनिर्मितस्तुतिकथा-**).

Let us hope that further search of Manuscripts in India may bring to light some more of his works.

On p. XXIX of Bühler's Report, 1877, we have a reference to Śivasvāmin who enlarged 'Kalādīkṣā'[1], a treatise on Śaiva philosophy. This manuscript was borrowed from the Bhandārkar Research Institute, Poona and on examination was found to be an enlargement by some Śivasvāmin of Kalādīkṣā, a book on Tantra written by Manodadatta. It is written in Śāradā script. On p. 620 of J. R. A. S. for 1912 the authorship of the MS. No. 67 of Stein's Collection deposited at the Indian Institute, Oxford, has been ascribed to Śrīśivasvāmin. On examination of this MS. with the kind permission of Sir Aurel Stein it was discovered that the compiler of the Catalogue had mis-understood the statement in the colophon of that MS. which runs: iti śrīnandīśvarāvatāre śrīśivasvāminoktaṃ sandhyāmāhātmyamiti bhadraṃ (in Śāradā characters). The book is in the form of a dialogue between Devī and Bhairava, which words are synonymous with Pārvatī and Śiva. In the colophon the writer means 'here ends the sandhyāmāhātmya as narrated by Śrī-Śivasvāmin (i. e. by Lord Śiva to Devī)'. This Śivasvāmin has, therefore, nothing to do with the author of the Kapphiṇābhyudaya.

HIS CONTEMPORARIES

Ancient Kāśmīra was known among the Pandits of Northern India as the abode of Śāradā, the goddess of learning, and this belief was not groundless in that it contributed very much to the mass of Sanskrit learning. Among the outstanding poets and writers on poetics one may refer to Ratnākara, Ānandavardhana, Mammaṭa, Bilhaṇa, Kṣemendra, and Kalhaṇa. In the famous Rājataraṅgiṇī of Kalhaṇa, edited and translated by Stein, one finds the names of other writers whose works are lost, such as Śaṅkuka.

Ratnākara lived under two kings, Jayāpīḍa and Avantivarman (855–83 A. D.) a great patron of learning. In the Rājataraṅgiṇī (V) we have-

1 MS. reads in the colophon **इति महामहेश्वर-मनोददत्तविरचितः शिवस्वामिविस्तारितः दीक्षा-विधिः समाप्तः** It is followed by a **भैरवस्तव**

"The minister Sūra, by honouring learned men with a seat in the [king's] Sabhā, caused learning, whose flow had been interrupted, to descend [again] upon this land". (32)

"The scholars who were granted great fortunes and high honours proceeded to the Sabhā in vehicles (litters) worthy of Kings". (33)

"Muktākaṇa, Śivasvāmin, the poet Ānandavardhana, and Ratnākara obtained fame during the reign of Avantivarman". (34)

"In the time of Avantivarman the illustrious Bhaṭṭa Kallaṭa and other holy men (siddhas) descended to the earth for the benefit of the people (66)"

Ratnākara wrote his voluminous Mahākāvya, the Haravijaya, in fifty Cantos. In that work, his exquisite language, his command of style in all its varieties, his ability to use various metres, his art of making the sound correspond with the sense, his full knowledge of Śaiva philosophy, and his mastery of Nītiśāstra, Kāmasūtras, and Epics and the Purāṇas, make him stand unique among the writers of Kāvya and testify to his being a true successor of Kālidāsa, Bhāravi, Māgha and Bāṇa.

Ānandavardhana belonged to that school of poetics which held that suggestion was the soul of poetry. As a matter of fact by writing Dhvanyāloka he put that theory on a firm footing,

Kallaṭa[1] wrote commentaries on Spanda and Śaivasūtras.

To this galaxy of writers in the times of Avantivarman belonged Śivasvāmin, the writer of the Kapphiṇābhyudaya.

To write a Mahākāvya, by Śivasvāmin's time, had become the indispensable condition of greatness of a poet and that Śivasvāmin, from all evidence a Śaiva, should have delved deep into Buddhist tradition and thought and should have celebrated a Buddhist Legend in a work of such a major importance is evidence not only of the influence exerted over him by his preceptor Candramitra, nor only of the tendency to incorporate the Buddha in the hierarchy of Avatāras, but also of the receptive nature of the poet's mind which refused to be hide-bound by narrow orthodox Brahmanism but thirsted to explore fresh fields and pastures new.

Ratnākara–a 'Śaiva' to the core–had celebrated the exploits of Śiva-Śivasvāmin's own ideal; Māgha a Vaiṣṇava in thought and spirit had sung the overmastering triumph of Lord Kṛṣṇa over his arch-enemy, Śiśupāla; but

1 See, Stein's translation of the Rājataraṅgiṇī (V Book).

Śivasvāmin, with a boldness characteristic of him, hit upon a theme entirely new in thought and spirit, and surpassed them by celebrating not so much the heroism of the victor or the degeneration of the vanquished as the triumph of the very soul over life's ambitions. And to do this he turned for inspiration, light and guidance to the lore of a religion where reason and devotion are mingled in such a pleasing and appealing combination.

IMPORTANCE OF ŚIVASVĀMIN'S WORK—A RÉSUMÉ

The reign of King Avantivarman (855/6–883 A. D.) forms one of the glorious records in the chequered history of Kashmir. Aided by his far-sighted and able Minister Śūra, he succeeded in giving the 'happy valley' a comparatively long period of peace and prosperity which provided a fruitful era of great literary activity. As Kalhaṇa says in his Rājataraṅgiṇī:

मुक्ताकणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः।
प्रथां रत्नाकरश्चागात् साम्राज्येऽन्तिवर्मणः ॥५, ३४॥

'Muktākaṇa, Śivasvāmin, the poet Ānandavardhana and Ratnākara became famous during the reign of Avantivarman'.

Ānandavardhana and Ratnākara have their fame established through published works, Muktākaṇa is familiar only through stray quotations, while Śivasvāmin till 1893 was known only from several stanzas attributed to him in anthologies and Kṣemendra. Śeṣagiri Śāstrin in 1893 gave an account of a poem Kapphiṇābhyudaya by Bhattaśivasvāmin. Therein he traced and identified the quotations from that poem given in the Ṭīkāsarvasva of Sarvānanda and in the Subhāṣitāvalī of Vallabhadeva. Professor Thomas in his Kavīndravacanasamuccaya gave a fuller account of the stanzas attributed to Śivasvāmin in different anthologies and of the quotations from his work, the Kapphiṇābhyudaya.

The poem itself seems to have been quite well known and the fact that it had established a reputation for itself among the great Sanskrit works is testified by the liberal use made of it by many a Sanskrit writer. Its importance as a literary production of note was soon realised by compilers of anthologies, writers on Sanskrit poetics, Commentators on Lexicon, and grammarians. The compiler of the Kavīndravacanasamuccaya (circa 1000 A. D.), Sarvānanda (1159), Śrīdhara (1205), Śārṅgadhara (1363), andRamānātha (1537) have all at one time or another recognized its merit and acknowledged their debt by extensive quotations from it.

As it would appear, Mammaṭa (circa 1100 A. D.) has also quoted

from it in his Kāvyaprakāśa although it is surprising for a writer of such a comparatively early date that he should not have given the source.

Further, Śivasvāmin's work assumes an importance in the history of Sanskrit Literature in general and the literary history of Kashmir in particular, in-as-much-as it helps to show the development of Kāvya in Kashmir and the influence of Ratnākara on his contemporaries. To the religious history of that period it makes a useful contribution. Its theme is neither Paurānic nor epic iike most of the Mahākāvyas, nor is it historical like Vikamāṅkadevacarita or Navasāhasāṅkacarita; on the contrary it deals with the Buddhist legend of King Kapphiṇa who is well known in Pāli and Sanskrit Buddhist Literature.

From the Buddhist sources it appears that King Kapphiṇa was a contemporary of the Buddha and was converted by him to Buddhism. The Buddhist tradition has given him a place among the twelve chief disciples of the Buddha, and refers to him as having become an Arhat in the Buddha's life-time. Even in the engravings on the walls of the Barabudur Temple in Java his figure appears among the Śrāvakas. Such a personality, popular in legends and tradition, provided Śivasvāmin with a suitable hero for his Mahākāvya.

But the merit of Śivasvāmin lies in moulding the material furnished by such a legend into a Mahākāvya written in strict observation of the rules laid down by writers on Poetics. While doing so he could not escape the influence of the religious atmosphere of his age. Although he acknowledges that in writing his poem he was inspired by his Buddhist preceptor, Candramitra, yet it is not the Buddhist ideal of monkhood that he holds supreme in the concluding verses of his poem, but it is that of a householder or the 'gṛhastha' whose 'āśrama' has always been given the highest place in the fabric of Hindu Society. This seems to indicate the process of absorption of the later Buddhism by the reviving Vaiśṇavism and Śaivism and suggests that the teachings of Kṛṣṇa and the Buddha had begun to be reconciled. Thus Śivasvāmin's poem is an important evidence of the tendency which gradually found its full expression in Kṣemendra's Daśāvatāracarita.

ŚIVASVĀMIN, RATNĀKARA AND THEIR PREDECESSORS

Śivasvāmin, as he was a successor of the great writers of artificial Sanskrit poetry, has combined in him all the merits and demerits of such writers, chiefly Bhāravi, Bhaṭṭi, Māgha, and especially Ratnākara. The open-

ing of his poem is a ter Haravijaya, the introduction of a spy from the north follows that in Bhāravi, the description of the mountain is common to all of them, the part played by the Vidyādhara resembles that of the Yakṣa in Bhāravi and of Dāruka in Māgha. In the sixth canto he very closely imitates Māgha even in the scheme of metres. Māgha has in the beginning of the fourth canto eighteen 'upajāti' verses. These are followed by verses, every third of which is a 'yamaka;' while Śivasvāmin has the first twelve verses of the sixth canto in Upajāti metre, these being followed by others in which every second verse is a Yamaka. In the nineteenth canto, which is written in a mixed form of Sanskrit and Prākrit, he has followed Bhaṭṭi.

Bhāravi employed the word 'Lakṣmī, Māgha used the word Śrī, Ratnākara has Ratna and Śivasvāmin Śiva in the last verse of every canto. The 'praśasti' is found at the end of the works of Māgha, Ratnākara, and Śivasvāmin.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE SCHEME OF THE HARA-VIJAYA AND THE KAPPHIṆĀBHYUDAYA

Haravijaya.	Kapphiṇābhyudaya.
I. 1–3. Invocation to Śiva.	I. 1. Invocation to the Buddha.
4–33. Description of Jyotsnāvatī on the Mandara mountain.	2–22. Description of Līlāvatī on the Vindhyācala.
33–64. Description of Śiva, Lord of Jyotsnāvatī.	23–44. Description of Kapphiṇa, Master of Līlāvatī.
VII. Description of the agitation in the assembly of Śiva on hearing that Andhaka had harassed the gods and driven them out of heaven. Several attendants of Śiva are individually referred to, viz. Vīrabhadra, Kālamusāla, Meghanīla, Vajramuṣṭi, Jiṣṇu, Sunandaka, Ketu, Āmardaka, Jyotiṣmat, Agnimukha, Ca-	III. Description of the agitation in the assembly on hearing from the spy that Prasenajit was hostile towards Kapphiṇa. The latter's vassal kings are named, viz. Subāhu, Daraśaka, Subandhu, Jiṣṇu, Bala, Pāṇḍya, Suketu, Surāṣṭra, Āndhra, Ambarīṣa, Indu, Nala, Śālva, Pradyota, and others.

ṇḍānana, Nīlavajra, Nandin, and others.	
VIII–XVI. Kālamusala, who advises that Andhaka should be attacked at once, is followed by Prabhāmaya(IX), Aṭṭahāsa (XII), Caṇḍeśvara (XIII), Puṣpahāsa (XIV) and Nandiṣena (XV) who express their opinions on the matter; and it is finally decided (XVI) that Kālamusala should be sent as an ambassador to Andhaka to persuade him to give up the Svarga.	IV–V. Subāhu advises that Prasenajit should be attacked without losing any more time, but Bhīṣmaka advises that an ambassador should be sent to Prasenajit to ask him to submit to the sovereignty of Kapphiṇa. Darśaka is sent on that errand.
XXX–XXXI. Kālamusala's journey from Jyotsnāvatī to Svarga and the description of Andhaka (XXXI).	XVI. 1–11. Darśaka's journey to Śrāvastī and the description of the town.
XXXII. Kālamusala's reception. Kālamusala delivers his message.	12–14. Darśaka's reception. 26–48. Darśaka delivers his message.
The reply of Uśanas (XXXIII).	48–64. Prasenajit's reply.
Kālamusala's angry retort (XXXIV). Speech of Andhaka (XXXV). Speech of Kanakākṣa (XXXVI). Speech of Vajrabāhu (XXXVII).	
Kālamusala's angry parting words (XXXVIII).	65–82. Darśaka's reply.
XXXIX. Return of Kālamusala.	83. Darśaka returns and delivers the scornful reply of Prasenajit to Kapphiṇa's command.

XXXIV–XXXVII bear close resemblance to stanzas 84–110 of XVI canto in the Kapphiṇābhyudaya.	84–110. Description of the effect which the reply of Prasenajit produced on the vassal kings of Kapphiṇa. Several of them are again named individually.
XL. 57–64.	112–127. The wives of these princes are introduced in a very dismal mood, because they feel the separation from their lords who prepare to go to war.
XLI. 65. The army marches.	128–130. The army marches.

The description of battle in the followiag cantos corresponds in each of the two Mahākāvyas.

THE HARAVIJAYA, MĀGHA, AND THE KAPPHIṆĀBHYUDAYA

In the following pages a comparison of the poem with Māgha and the Haravijaya has been made and it will be noticed how common stray phrases and even single lines in stanzas in the three Kāvyas so closely resemble. These groups of stanzas will give the reader an idea of the influence exerted by Māgha and Ratnākara[1] on Śivasvāmin in the choice of language, thoughts and feelings.

But the similarities which exist in thought or in language in certain cases do not necessarily mean that there was actual plagiarism practised by Śivasvāmin. In the works of two inspired poets especially where they (the works) belong to the same class of poetry following the same set of rules, descriptions of the similar objects may correspond and the language they choose to express their common ideas may turn out to be more or less similar.

Moreover, in the training of a Sanskrit poet it was essential that he should set up a model for the exercise of his poetic talent and then attempt to equal and excel it. Śivasvāmin does not merely borrow phrases or poetic

---

1 See (1) For Māgha and Ratnākara see Jacobi, W. Z, K. M. IV. p. 263 ff.
(2) Kāvyamīmāṃsā of Rājaśekhara, Chap. XI.
(3) Thomas in the Bhandarkar commemoration Volume.

expressions from Māgha and Ratnākara, but improves upon their ideas and expressions.

The translation fails to bring out the full charms of the original. For instance, it is difficult to translate the possible suggestions conveyed by the very significant adjectives in the description of the appearance of darkness (XI, 30). Onlv an exhaustive annotation of each adjective, giving in full all the possible suggestions implied would do justice to them viz., निःसृतैः, उच्छ्वसितैः, संप्लुतैः, उल्लसितैः, उत्फलितैः । Translation of all true poetry is an impossibility, for according to Ānandavardhana the essence of poetry lies in suggestion.

Haravijaya

अस्त्युन्नते सुरसरिज्जलधाम्यमान-
भागे नवार्करुचि मन्दरशैलशृङ्गे ।
ज्योत्स्नावतीति नगरी भुवनत्रयैक-
भूषा वृषाङ्कशिरसीव शशाङ्कलेखा ॥ १,४॥

'On the lofty peak of the Mandara mountain whose regions are washed by the waters of the celestial river (the Ganges) and which is bathed in the glow of the morning sun, there is a town Jyotsnāvantī by name, the sole ornament of the three worlds, which looks like the digit of the moon on the head of the bull-marked God.' I, 4.

शय्यागृहं सुरतकेलिविमर्दशीर्ण-
कर्णावतंसविकचोत्पलपत्रखण्डैः ।
यत्राङ्गना दलयतः कुसुमायुधस्य
भग्नैः कृपाणशकलैरिव कीर्णमासीत् ॥१,१६॥

'Where the bed-chamber was bestrewen with bits of the petals of blooming lotus flowers used as ear-ornaments which were broken during the friction of amorous sports, as if with the pieces of the broken daggers

Kapphiṇābhyudaya

अस्ति प्रथा परमदैत्यसुखायनान्तः-
स्यूता गजाननगुहावसिताधिविन्ध्यम् ।
लीलावतीति नगरी कलितापदाना
दुर्गेव भावितरणा हरिणाङ्कनेन ॥१,२॥

'On the top of the Vindhya mountain near the Gaṇeśa caves, it is said that there is a town Līlāvatī just near the happy abode of the gods, the centre of glorious deeds and illuminated by the moon. It resembles Durgā on the mountain Vindhya, who is a source of unhappiness to the demons, dark of complexion, greatly attached to Gaṇeśa and Kumāra, performing noble deeds and radiating light through the moon.' I, 2.

शय्यालयेष्वसितपद्मवतंसराजि-
र्यस्यां रराज रमणैरुपमुक्तमुक्ता ।
उद्दाममन्मथमहेभविकीर्णशीर्ण-
खेलस्खलत्स्फुटविशृङ्खलशृङ्खलश्रीः ॥१,१४॥

'Where in bed-chambers there shone a line of blue lotuses used as ear-ornaments enjoyed and thrown away by the gallant, closely resembling a loose chain of the infuriated, huge elephant, Kāma, which (the

of the flower-weaponed god who had been molesting women.' I, 16.

रोषारुणीकृतदृशो नदकूबरस्य
हुङ्कारधूमपटली मुखरन्ध्रभागात् ।
दैत्याधिराजकवलीकरणादरेण
कृत्यामिवैक्षत जनः सहसोत्पतन्तीम् ॥७,१३॥

'The people saw the mass of smoke of 'huṃkāra,' coming out of the cavity-like mouth of Naḍakūbara, whose eyes were red with anger, as if it were the Rākṣasī Kṛtyā springing up suddenly in her eagerness to swallow the lord of demons.' VII, 13.

प्लोषावलग्नस्य वपुष्युदग्र-
ज्वालाजटालस्य विलोचनाग्नेः ।
प्रशान्तिहेतोरिव सम्भ्रमेण
निर्यान्ति घर्मोदकशीकरौघाः ॥९,६३॥

'The overflowing drops of perspiration came fast out of the body in order to extinguish so to speak the fire of his eyes, emitting fierce flames and actively consuming his body.' IX, 63.

निरूपयामो नयवर्त्म केवलं
यथाभिलाषास्तु परस्य वृत्तयः ॥१२,२९cd॥

'We shall only suggest the path of policy; as for the course of action it depends on the Lord's will.' XII, 29.

बिभर्ति पारिप्लवतामुदन्वत-
स्तदूर्मिसंसर्गकृतामिवोत्थिता ।
अवैमि लक्ष्मीर्नयवर्त्मनागता
स्थिरं निबध्नाति नृपे पदं पुनः ॥१२,३३ ॥

chain) was broken and loosened in his sport.' I. 14.

तत्रत्यैश्चकिततरं निरीक्षमाणा
सम्भान्यत्रिभुवनघस्मरोग्रशक्तिः ।
कृत्येव भ्रुकुटिरतिस्फुटा ललाटे
शाल्वस्य प्रसरदमर्षमुल्ललास ॥३,२८॥

'Observed in consternation by those present there, a distinct frown appeared on the forehead of Śālva as his anger rose, which (frown) was like Kṛtyā of terrible power likely to devour eagerly the three worlds.' III, 28.

अन्तःस्थस्फुरदुरुमन्युवह्निसृष्ट-
स्पष्टोष्मकथनविशोषशङ्कयेव ।
भीमस्य द्रततरविद्रुतं निरीय
स्वेदाम्भो बहु बहिरानशे शरीरम् ॥३,१९॥

'Profuse and fast streaming water of perspiration immediately exuded from and, as if afraid of evaporation through boiling, covered the exterior of Bhima's body which was extremely heated by the huge fire of anger blazing within.' III, 13.

वचो हि वाच्यं हितमायतौ चरैः ।
स्वतः प्रमाणं परतस्तु भूपतेः
स्वतन्त्रवृत्ता विधयो विधेरिव ॥२,२४bcd॥

'The spies have to tell what will be beneficial in the future. After that, the King's ordinances working independently like those of Fate are authority in themselves.' II, 24.

गुरुभरगिरिमन्थक्षोभिताक्षोभ्यसिन्धु-
व्यतिकररसयोग्यावासनावासितेव ।
समभिमतविमर्दा रौद्रकर्मप्रियेषु
प्रसरति रममाणा तादृशेष्वेव लक्ष्मीः ॥४,३१॥

'Lakṣmī arising out of the ocean carries with her the fickleness due to her association with the waves, but methinks that approaching by the path of policy she establishes herself firmly in the king.' XII, 23.

'The Goddess of Fortune, having enjoyed the embraces of the undisturbed sea agitated by the churning stick of the huge mountain and still retaining the impression of the same so to speak, delights in strife (embraces) and takes pleasure in moving among those who like violent deeds (or who like rough handling).' IV, 31.

अभ्येयुषां विरचिताञ्जलिबन्धमुर्वी-
तृष्णा दयार्द्रमनसा परिरक्षतासून् ।
येनोपतापशमनैकरसेन खड्ग-
धाराजलैः शममनीयत शात्रवणाम् ॥१६,३९॥
फूत्कारपावकशिखानिकरो दिधक्षु-
राक्रान्तकालियफणानिकुरुम्बमुक्तः ।
निर्वापितः सपदि यस्य शिखण्डमूल-
निष्यन्दमानयमुनाजलनिर्झरौघैः ॥१६,७४॥

'Who mercifully disposed and solely intent on alleviating their suffering spared the lives of the enemies who approached with folded hands, and quenched their thirst for territory with the water of the edge of his sword.'

'The mass of the flames of the fire of hisses ejected by the numerous hoods of the vanquished Kāliya, was at once extinguished by the surging torrents of the waters of the Yamunā flowing under his crest.' XVI, 74.

उल्लास्य कालकरवालनवाम्बुवाहं
देवेन येन जरठोर्जितगर्जितेन ।
निर्वापितः सकल एव रणे रिपूणां
धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥१,२४॥

'Raising the dark fresh cloud of sword this king with the terrible and loud thunder of his war cry has totally extinguished the blazing proness of his enemies in the three worlds with the water of the keen edge of his sword, just as the god Indra sending out dark new clouds together with terrible and deep thunder cools the raging heat of the worlds by torrential rains.' I, 24.

तत्तस्य कश्चिदुपयातु समीपमाशु
सन्देशदानचतुरो दितिजस्य दूतः ।
भिन्नेतरप्रकृतिमण्डलकार्यतत्त्व-
बोधे यतः प्रणिधिमेव रिपोस्तमाहुः ॥१६,७९॥

'Then let an envoy, clever in conveying messages, at once go to that descendant of Diti; for he (the envoy) is said to be as good as a spy for

तदुपान्तमियात्तु कश्चन
द्विषदोकस्तवशासनात्पुरः ।
रिपुसंप्लवजिष्णुभूभुजां
परमास्त्रं खलु दूतभारती ॥५,३९॥

'Let some one by your command first go to him in the country of the enemy. Indeed the words of a messenger make the best weapon for

knowing the truth about the affairs of an enemy's kingdom, his allies and the constituents of his state.' XVI, 79.

बिभ्राणैरधिकगुणत्वमङ्गनानां
हस्ताग्रैः प्रसभमकारि पल्लवानाम्।
प्रत्यग्रोज्ज्वलनिजशोभया सरागैः
भग्नानामपि पुनरुक्त एव भङ्गः ॥१७,५२॥

'The pink fingers of the ladies, which were possessed of greater excellence rendered the impetuous plucking of petals superfluous, for they (the petals) had already been plucked (vanquished) by their fresh brilliant lustre.' XVII, 52.

वीचिक्षोभाविर्भवत्सम्भ्रमत्वात्
कान्तं काचित् सस्वजे जातसौख्या।
प्रायेणोत्थं श्रेयसे विक्रियापि
प्रादुर्भूता कस्यते कोमलानाम् ॥१८,४१॥

'A certain lady alarmed of the tossing of the waves embraced her lover and derived pleasure therefrom. Thus it often happens that even a calamity that befalls the fair ones conduces to bliss.' XVIII, 41.

व्यक्तोपकारमधुना स्थगितासु दिक्षु
प्रेयोगृहं सुखमलक्षितमेव यामः।
धम्मिल्लबन्धरुचिरैरभिसारिकाभिः
प्रेम्णा तमश्चिरमितीव शिरोभिरूढे ॥१९,४३॥

'Now that the quarters have become obscure, we shall easily go unnoticed to the dwellings of our lovers, actuated by this feeling, as it were, the ladies going to visit their lovers lovingly bore darkness for long as a great benefactor on their heads adorned with beautifully braided hair.' XIX, 43.

kings who desire to conquer a surging host of enemies.' V, 39.

स्विषानया करकमलस्य खण्डिते
दधासि किं मयि पुनरुक्तखण्डनाम्।
समालपन् मधुरमधुव्रतारवै-
र्मृगेक्षणामिदमिव बालपल्लवः ॥९,१६॥

'Why should you inflict a superfluous injury on me who have already been injured by the lustre of your lotus-like hand'—thus did the young sprout seem to address the fawn-eyed one through the sweet hum of the bees.' IX, 16.

प्रतिनवनिता नितान्ततान्ते-
र्जलममतीर्य ततस्तरङ्गभीरुः।
अगलितमलगद् गले स्वभर्तु-
र्विपदपि कुत्रचिदावहेत् फलाढ्यम् ॥१०,२१॥

'The young lady out of too much exhaustion entered the water and, then afraid of the waves, clung close to her husband's neck. Even calamity at certain times may lead to the best of results.' X, 21.

प्रियवसतिप्रयाणसमये पिदधत्पदवी-
मिदमुपकारि नस्तम इतीव निमग्नगमाः।
अलिमलिनस्य वेणिवलयस्य रुचां निचयै-
रभिसरणोत्सुकाः प्रियतमाः पुपुषुः सुदृशः॥११,३५॥

'This darkness, concealing our path as it does, at the time of our visit to our lover's home is our benefactor. Actuated by this feeling, as it were, beautiful-eyed mistresses with stooping gait eager to visit their lovers fostered it (darkness) with the amassed gleam of their curling braids blackened by bees.' XI, 35.

क्लान्धकारवसनां रजनीपुरन्धि-
मालिङ्गति प्रियसुधाद्युति दिक्सखीभिः ।
दूरं मृणालशकलामलतन्मयूख-
हासच्छटाञ्चितमुखीभिरिवापसद्भे ॥२०,४७॥

'When the moon (emitter of delightful ambrosia) embraced the mistress of the night whose garment of darkness had slipped down, her friends, the quarters, moved away, their faces being adorned with gleaming smile in the form of lunar rays bright as bits of lotus-fibers.' XX, 47.

आह्लादहेतुनिरवद्यशरीरयष्टि-
लावण्यकान्तिकलुषीकरणेन तासाम् ।
आसीत् कुशेशयदृशामयथार्थतैव
पर्यस्तभास्वररुचामपि भूषणानाम् ॥२३,४६॥

'The ornaments, though radiating lustre all round, did not serve their purpose in the case of the lotus-eyed ones, for they defiled the lovely lustre of their slender frames which were spotless and a 'joy for ever.'
XXIII, 46.

उदयशिखरिश्रृङ्गवेदिकायां
नवरुधिरारुणकान्ति भानुबिम्बम् ।
अनुकृतदिवसप्रवेशलक्ष्मी-
प्रसवविशङ्कटगर्भशय्यमासीत् ॥२८,८०॥

'The solar disc bright and red as fresh blood on the altar of the peak of the Rising mountain imitated a large 'garbha-śayyā' about to be delivered of the glorious morning.' XXVIII, 80.

श्यामां समाश्लिष्य सरागमिन्दौ
नभःस्थलं तल्पमिवाधिरूढे ।
तमोमुचः सख्य इवोच्छ्वसन्त्यो
दिशः शनैर्दूरमिवापसस्रुः ॥१२,१५॥

'When the moon, passionately embracing the night, mounted the bed of the firmament, the quarters free from darkness and shining bright gradually streched out like delighted companions gradually moving away (when their friend's lover takes her to his bed).' XII, 15.

मृगीदृशामङ्गलतानुषङ्गि-
लावण्यलक्ष्मीपिहितप्रभेव ।
यथावदप्याकलितेन तासां
स्फुटा न लेभे प्रतिकर्मणा श्रीः ॥१२,३६॥

'The toilet of the fawn-eyed ladies, even though carefully made was eclipsed in beauty by the innate charm and loveliness of their creeper-like bodies and failed to look superb.' XII, 36.

प्राचीश्वासोपममरुदधिप्राच्यशैलाश्मशय्यं
संप्राप्तायां दिवि नवनवां वासरस्य प्रसूतिम् ।
आविर्भावो भवति रुधिराधारमिश्रस्य सद्यः
साङ्क्रदन्यां ककुभि कलभस्येव सन्ध्यातपस्य
॥१५,१८॥

'When the sky has just been delivered of the day on this stony bed of the Eastern mountain, the breeze seeming to be the sigh of the Eastern quarter, there suddenly appears in the eastern direction the twilight sun as if it were the young one of an elephant besmeared with blood.' XV, 18.

इति गिरमुपकर्ण्य प्रेयसीबाहुबन्ध-
व्यतिकरकृतरत्नावापकन्यक्तचिह्नम् ॥२९,६३ab॥

'Having heard these voices (Śiva), showing (on his neck) clear impress of jewelled bracelets caused by the close embraces of his wife (left his bed).' XXIX, 63.

स शृण्वन्नात्मनोऽभिख्यां
राजमार्गानलङ्घयत् ॥३२,३१cd॥

'He hearing his own praises passed along the main roads.' XXXII, 31.

क्रूरेऽपि मार्दवोपेता वामाचारेऽपि दक्षिणाः ।
पापेऽपि शुद्धमतयस्त्वादृग्या भुवि दुर्लभाः॥३२,७९॥

'Rare on this earth are people like you who are merciful even to the cruel, sincere even towards the crooked, and pure-minded even towards the sinful.' XXXII, 79.

शौर्यद्रुमो भुवनकाननसीम्न्यराति-
सीमन्तिनीजनजटादृढमूलबन्धः ॥३३,६cd॥

'The tree of valour, on the border of the forests of the earth, was firmly rooted in the matted hair of the matrons of his enemies.'
XXXIII, 6.

इति गिरमुपकर्ण्य मागधीयां
श्रुत्वायनः सुहृदो गृहेऽभिरत्य ॥१५,४०ab॥

'Having thus heard the panegyrics of the bards, (the king), after enjoying himself at the house of his friend, his bed being crumpled (left for his city).'
XV, 40ab.

जगाहेऽविरलां राजद्वारं दूतो जितद्विषः॥१६,१२cd॥

'The messenger of him who had conquered his enemies entered the gate of the palace which was thronged with people.' XVI, 12cd.

वैभवेऽप्यनहङ्काराः शक्तावपि मृदुक्रियाः ।
सौम्यास्तेजस्यपि स्युः के द्वित्रा अपि भवादृग्याः ॥
१६,३२॥

'There are but two or three persons like you who are humble even in prosperity, gentle in deeds even when they are in power, and modest even when they are in a position of authority.' XVI, 32.

शौर्यद्रुमः समधित द्विषतां गृहेषु
शाखाशिफानिबिडतीव्रमयीमवस्थाम् ॥१,३१cd॥

'The tree of valour acquired firm and strong hold in the dwellings of his enemies taking a firm hold with its fibrous roots and branches.' I, 31.

Māgha

प्राग्भागतः पतदिहेदमुपत्यकासु
शृङ्गारितायतमहेभकराभमम्भः ।
संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्ध-
मूर्द्धप्रसारितसुराधिपचापचारु ॥४,४९॥

'Here at the foot of the hills descends from the top the water-fall,

Kapphiṇābhyudaya

प्राग्भारदीर्घरुषदुत्थितनिर्झराम्बु-
लम्बिप्रवाहविकरालकरः करोति ।
सिन्दूरसुन्दरपरागपिशङ्गमूर्धा
रम्भाविजृम्भितरदोऽयमिभानुकारम् ॥६,५५॥

'This (mountain) looks like an elephant, who has a huge trunk in the

resembling the long and decorated tusk of a huge elephant; and as it is pierced by the rays of various jewels it looks beautiful like a rainbow shooting upwards.' IV, 49.

अवजितमधुना तवाहमक्ष्णो
रुचिरतयेत्यवनम्य लज्जयेव ।
श्रवणकुवलयं विलासवत्या
भ्रमररुतैरुपकर्णमाचचक्षे ॥७,६०॥

'Now I am vanquished by the beauty of your eyes', thus the blue ear-lotus as if drooping in shame whispered into the ear of the playful one by means of the humming of the bees.' VII, 60.

आघ्राय श्रमजमनिन्द्यगन्धबन्धुं
निश्वासश्वसनमसक्तमङ्गनानाम् ।
आरण्याः सुमनस ईषिरे न भृङ्गै-
रौचित्यं गणयति को विशेषकामः ॥८,१०॥

'Having freely smelt the beautifully scented breeeze of the sighs of lovely ladies, due to fatigue, the bees (no longer) longed for wild flowers. One imbued with intense passion cares not for the proprieties.' VIII, 10.

व्यसरन्नु भूधरगुहान्तरतः
पटलं बहिर्बहलपङ्करुचि ।
दिवसावसानपटुनस्तमसो
बहिरेत्य चाधिकमभक्त गुहाः ॥९,१९॥
किमलम्बताम्बरविलग्नमधः
किमवर्धतोर्ध्वमवनीतलतः ।
विससार तिर्यगथ दिग्भ्य इति
प्रचुरीभवन्न निरधारि तमः ॥९,२०॥

'Did the mass of darkness, of the colour of accumulated mud, and deepening at the close of day, issue forth resembling the long sheet of cascade water which pours from underneath the big rock at the top, whose head is painted red with the beautiful red-lead powder, and who has the plantain trees for its long tusks.' VI, 55.

तनुत्विषो गुणगणशालिनः पुरः
क्षमा स्थितिर्न सुतनुलोचनस्य ते ।
श्रुतिस्पृशः सितनलिनस्य षट्पदः
क्वणन्निति व्यधित विगर्हणामिव ॥९,३५॥

'It does not become you of feeble lustre to enter into rivalry with the splendid eyes of the fair-limbed one,' thus the bee by its humming seemed to reproach the blue ear-lotus which touched her ear.' IX, 35.

मुखपतितपुरन्ध्रिसौरभोत्कैः
नलिनकुलेष्वलिभिः कुलायलीलाम् ।
कलयितुमलसत्वमाललम्बे
भवति दृढा मधुपायिनां क्व वृत्तिः ॥१०,१४॥

'The bees eager for the fragrance emitted by the mouths of the matrons grew lax in the sportive building of nests in beds of lotuses. Those who drink wine have no fixity of purpose.' X, 14.

दिव इव निःसृतैर्गिरिनदीभ्य इवोच्छ्वसितै-
र्भुव इव संप्लुतैः क्षितितलादिव चोल्लसितैः ।
जलधितलोद्भवैरिव ककुब्भ्य इवोत्फलितै-
स्तिमिरकुलैरनीषदुदमेषि मसीमलिनैः ॥११,३०॥

'Masses of darkness, black as ink, appeared in great abundance, and it seemed as if they had issued forth

from within the mountain caves and spread outside or did it coming from outside establish itself there firmly, was it rooted in the sky and hung down afterwards, was it diffused upwards from the surface of the earth; or did it proceed sideways from the quarters ? Thus as the darkness gathered in, it became difficult to ascertain (where it came from).' IX, 19–20.

रजनीमवाप्य रुचमाप शशी
सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।
अविलम्बितक्रममहो महता-
मितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥९,३३॥

The moon, coming in contact with the night, attained brightness and instantly adorned her (the night) as well. Oh, how prompt is the mutual helpful activity of the great. IX, 33.

अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम् ।
कथङ्कारमनालम्ब्य कीर्तिर्द्यामधिरोहति ॥२,५२॥

'How can glory ascend the sky unsupported, without stepping sportively on the lofty heads of the enemies ?' II, 52.

from the sky or had been exhaled by the mountain streams or spurted out by the earth or emitted from the nether regions or sprung from the surface of the ocean or had been wafted from the directions.' XI, 30.

कृतोपकारे हि निवेशयन्ति
प्राणैरपि प्रत्युपकारमार्याः
तथाहि लब्ध्वाभ्युदयं समुद्रा-
दवीवृधत्तं शशभृत् स्वधाम्ना ॥१२,१८॥

'The noble return the good done to them even at the cost of their lives; as for instance, the moon having received birth from the ocean caused it to grow by her lustre.' XII, 18.

पलायमानं पुरुषं रक्तपङ्कप्लुते पथि ।
अतिकोमलया गत्या कथं श्रीरनुयास्यति ॥१८,६९॥

'How can the Goddess of Fortune, treading with soft steps on the road covered with clotted blood, follow a person who is taking to flight (from the battlefield).' XVIII, 69.

STYLE OF ŚIVASVĀMIN AND HIS THOUGHT

Śivasvāmin has shown his skill in his choice of language, in his use of poetic imagery, in his mastery in using *double entendre* and in his effective employment of word-figures. At times he improves upon the idea expressed by his predecessors, especially Māgha and Ratnākara (see the above comparison), and in some cases he brings into play his powers of concise expression and charming style to such an advantage that he even excels them, viz.,

शोकं कोकाः कुमुदमलयश्चन्द्रपादा दिगन्तान्
दीपा वर्तीरभिमतभुजाभ्यन्तरं चाभिसर्त्र्यः ।

ज्योत्स्नां काष्ठा निषदनमिभा बर्हिणो वासयष्टी-
ष्वोंमापान्तांस्त्विमिरपटली तुल्यमेव त्यजन्ति ॥कप्फिण० १५,२१॥

'The ruddy geese leave their sorrow, the bees, the night-lotus, the moon beams the ends of quarters, the lamps their wicks, the ladies the clasp of their lover's bosoms, the moonlight the directions, the elephants their abodes, the peacoks their roosts, and the borders of the sky the masses of darkness—all simultaneously (with the rising of the Sun)'. Kapphiṇā- XV, 21.

The same idea is expressed by Ratnākara in ten stanzas in the Haravijaya. XXVIII, 108–118.

For conciseness, brevity and vivacity we may quote :—

दशनवसने लौहित्येन स्तनेषु तथोष्मणा
मधुपपटलीभूते धूमश्रिया कबरीबरे।
सरुषि हृदये तासां ज्वालाकुलैरथि कज्जलै-
रिति परिणमन् कन्दर्पाग्निर्विभक्त इवाभवत् ॥कप्फिण० १४,२३॥

'The fire of love was, as it were, apportioned while being transformed into redness on the lip, into warmth in the breast, into amassed smoke in the luxuriant tresses—a veritable hive of bees, into a body of flames in their passionate heart, and into soot (in the form of collyrium) in the eye.' Kapphiṇā- XIV, 23.

समजनि न तत्प्रेम त्यक्तं यदीषदपीर्ष्यया
स्मरसुखसखी नासावीर्ष्या विना कलहेन या।
न खलु कलहः सोऽन्योन्यं यः प्रसादनवर्जितः
प्रसदनविधिर्नासौ यूनां न येन विलिल्यिरे ॥कप्फिण० १४,७॥

'There was no love contracted by young people which was even slightly free from jealousy howsoever small, and no jealousy, Kāma's pleasure-companion, unaccompanied by bickerings, no bickerings which lacked mutual conciliation, and no conciliation of the young which did not melt them.' Kapphiṇā- XIV, 7.

How close is the sequence of emotions in :—

समधित न या रागिद्वन्द्वं बभूव न सा सखी
न मदनवशे यावस्थातां न तावपि रागिणौ।
मिथुनमिषुभिर्विन्याध क्रमेण न स स्मरो
न्यविशत न यन्मांसग्रन्थौ न विद्धमभूच्च तत् ॥कप्फिण० १४,४॥

'She who did not reconcile loving couple was not a true friend, they were not true lovers who were not swayed by Kāma, he was not Kāma who did not pierce the couple with arrows in due course and that was no piercing which did not enter into the vitals.' Kapphiṇā- XIV, 4.

The use of the word 'muhuḥ' in the following stanza adds force and beauty to the expression :—

मुहुरविशदा विश्रम्भार्द्रा मुहुः स्मृतमन्यवो
मुहुरसरलाः प्रेमप्रह्वा मुहुर्मुहुरस्थिराः ।
वितथशपथोपालम्भाज्ञा मुहुर्मधुरा मुहुः
परिवव्रुधिरे निष्पर्यन्ता मिथो मधुरोक्तयः ॥कप्फिण० १४,१२॥

'Now incoherent, now imbued with confidence, now reminiscences of past bickerings, now artful, now humble with affection, now faltering, now full of false oaths, taunts and commands and again melliferous—thus did the mutual pleasant talk proceed endlessly.' Kapphiṇā- XIV, 12.

His play of fancy ('utprekṣā') is clear from the following :—

चषकाभिमुखं यदा ननाम प्रमदा भर्तरि भाषितान्यगोत्रे ।
प्रतिबिम्बपदेन जातलज्जा मधुनीव प्रविवेश तेन नूनम् ॥कप्फिण० १३,३६॥

'When the young lady leaned towards the goblet and as her husband mentioned her rival's name, she was ashamed and seemed indeed to sink into the wine by means of her reflection.' Kapphiṇā- XIII, 36.

रुरुचे चषकार्पितानना या युवतेरुत्पलषट्पदोऽग्रवर्ती ।
समदादिव निर्गतस्तदानीं मनसो मानमयो महान्धकारः ॥कप्फिण० १३,२४॥

'The lotus-bee hovering in front of the lady whose face was reflected in the goblet, looked like the deep darkness of pride which had issued from her proud heart.' Kapphiṇā- XIII, 24.

The sunset causes a dismay in the heart of Cakravāka birds and the lotus–ponds that were so gay and charming look dreary and desolate. Mark the pathos in the following:—

श्लथजलवेणयः पतति भर्तरि तिग्मकरे
वपुरवनम्रपद्मवदनाः शतपत्रभुवः ।
वियुतरथाङ्गनामपृथुपक्षतिनिर्धुतिभिः
करतलपीडनाभिरिव जघ्नुरथ व्यथिताः ॥कप्फिण० ११,२५॥

'When the Sun, their lord, sustained the fall, the afflicted lotus ponds, with their watery braids dishevelled and their lotus faces cast down, smote their bodies with the flutterings of the broad wings of the separated 'Cakravāka' birds as if with the blows of their palms.' Kapphiṇā- XI, 25.

स्फुरति तदेव मण्डनविधौ मधुपायिकुलं
विकसति सैव सान्द्रमकरन्दरसोज्ज्वलता ।
अथ च गतेऽस्तमंशुमति नैव बभौ नलिनी
ध्रुवमसुपात एव दयितच्युतिरेणदृशाम् ॥कप्फिण० ११,२४॥

'The swarm of bees hovers round to decorate it just the same and the thick flower juice glitters as before, but the lotus lost all its bloom when the Sun had set. Indeed for the fawn–eyed ones separation from their beloved means death.' Kapphiṇā- XI, 24.

हसितेव जितेव तर्जितेव क्षयितेवोन्मथितेव निर्धुतेव ।
मधुपानमदेन मानिनीनां मनसः क्वापि जगाम मानवृत्तिः ॥कप्फिण० १३,१८॥

'As if ridiculed, vanquished,menaced, humbled, disgraced and spurned, the jealous pride of proud ladies vanished from their hearts when their passion was excited by drinking wine.' Kapphiṇā- XIII, 18.

प्रतिमाहिमरश्मिरासवस्थः परिपीतो हिमशीतलस्वभावः ।
कुरुते मम कम्पमेष शैत्यादिति मुग्धा मदघूर्णनं विवेद ॥कप्फिण० १३,८॥

'When the artless young maiden reeled in intoxication, she thought she was trembling so to speak with cold as she had quaffed the moon reflected in the wine and naturally cool as snow.' Kapphiṇā- XIII, 8.

Simplicity in language combined with clearness of thought is seen in the use of *yad*:

यदनिष्ठितवस्तु यत्सहासं यदकाण्डोद्धति यत्स्वभावमुग्धम् ।
यदसाधुपदं स्खलत्पदं यत् तदुदैत् क्षीबधियां वचः कथासु ॥कप्फिण० १३,१७॥

'Whatever was of unsteady purpose, ridiculous, irrelevant, naturally absurd, ungentlemanly and incoherent in expression and rude, was found afresh in the chatter of those whose heads were mudded with wine.' Kapphiṇā- XIII, 17.

अलसं वचनं दृशो विलोलाः स्थिरविश्रम्भरसानि चेष्टितानि ।
कलहेऽपि रतिं वितन्वतासां मधुना सूपकृतं मनोभवस्य ॥कप्फिण० १३,२०॥

'Languid talk, tremulous eyes, and a behaviour characterized by perfect intimacy, and providing pleasure even when they quarrelled, wine rendered a great service to Kāma.' Kapphiṇā- XIII, 20.

The description of the rising of the moon is full of fine ideas put in graceful language (it will be found in the comparison with Ratnākara given elsewhere). At the same place will be found the description of the appearance of the masses of darkness which, when compared with the two verses from Māgha is more concise and effective.

To quote from an anthology:—

चित्रैर्यस्य पतत्रिभिर्दशदिशो भ्रान्त्वा समेतैः सुखं
विश्रान्तं शयितं प्रभुक्तमुषितं स्कन्धे फलैः प्रश्रिते ।
तस्यैवोन्मथितस्य दुष्टकरिणा मार्गद्रुमस्याधुना
कारीषाय कषन्ति शोषपरुषां गोपालबालास्त्वचम् ॥सुभा० ८१०॥

On whose fruit-laden trunk various birds gathering after having roamed over the ten quarters used to rest, comfortably sleep, eat and dwell, the dry and hard bark of the same wayside tree now uprooted by a vicious elephant is being stripped off by cowherd youths for a heap of dry cowdung.' Subhā- 810.

गतोऽस्तं घर्मांशुर्व्रज सहचरीनीडमधुना
सुखं भ्रातः सुप्याः सुजनचरितं वायस कृतम् ।
मयि स्नेहाद्बाष्पस्थगितनयनायामपघृणो
रुदत्यां यो यातस्त्वयि स विलपत्येष्यति कथम् ॥सुभा० ११४०॥

'The Sun has set, O crow, now go to the nest of your mate, brother, sleep well. You have acted as a gentleman. How can that pitiless creature, who went away when my eyes were suffused with tears, as I wept out of affection, come at your croaks.' Subhā- 1140.

मधुलिहः प्रविलोक्य हिमाहतां परिचितामपि पङ्कजिनीं जहुः ।
क्व सुचिरं क्रियते मलिनात्मभिर्ध्रुवतरा बत रागमयी मतिः ॥कप्फिण० ८,५२॥

'The bees when they saw the lotus-plant blighted by frost forsook it even though (they were) so intimate (with it). Alas, where do the black-hearted cherish a steady and enduring feeling of love ?' Kapphiṇā– VIII, 52.

Alliteration, when it adds force to expression and avoids the intricacies of meaning is very carefully employed in the eighth canto, where the last part of every verse is a 'yamaka.'

समुदिते सुरभौ पथिकाः पथि स्थिरधृतिक्षति चुक्षुभिरे क्षणात् ।
गगभृतीव समीयुषि सिन्धवो वितिमिरे तिमिरेक्षितवीचयः ॥कप्फिण० ८,९॥

'When the spring season set in, the travellers on their way completely loosing their courage for a moment, felt agitated, just as at the rise of the bright moon the oceans become agitated with their waves disturbed by fish.' Kapphiṇā– VIII, 9.

Some of the verses attributed to Śivasvāmin in the anthologies are written in the style of the Kapphināabhyudaya, *viz.*,

भोक्तुं भङ्क्त्वा न भुङ्क्ते कुटिलबिसलताकोटिमिन्दोर्वितर्कात्
ताराकारांस्तृषार्तो न पिबति पयसः स्थूलबिन्दून् दलस्थान् ।
छायां सभ्वान्तसन्ध्येत्यलिकुलशबलां वेत्ति चाम्भोरुहाणां
कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥ सुभा० १८२६ ॥

'The 'cakravāka' bird breaks the curling end of the long lotus fibre but mistaking it for the moon eats it not. It does not drink, even though thirsty, the big drops of water looking like stars on the lotus leaves. It takes

the lustre of the lotuses dappaled by the swarm of bees to be the twilight intermixed with darkness. (Thus) apprehensive of separation from its beloved it mistakes even the day for the night–, Subhā– 1826.

या बिम्बौष्ठरुचिर्न विद्रुममणिः स्वप्नेऽपि तां दृष्टवान्
हासश्रीः सुदृशस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैः प्राप्यते ।
तत्कान्तिः शतशोऽपि वह्निपतनैर्हेम्नः कुतः सेत्स्यति
त्यक्त्वा रत्नमयीं प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वग ॥ सुभा० १०५१ ॥

'The lovely lustre of her cherry lips was never even dreamt of by the 'vidruma' jewel. Can the gleam of the laughter of the beautiful-eyed one be obtained by pearls even by penances ? How could gold achieve that beauty even by passing though fire a hundred times ? Leaving your beloved who is so rich in jewels, for what riches, O traveller, are you journeying ?'

His fondness for using terms from dramaturgy in *double entendre* is clear from several stanzas in the poem and the verse in Kṣemendra's Kavikaṇṭhābharaṇa which he attributes to Śivasvāmin is a proof of the same tendency. For example, Kkbh V, 1:—

आतन्वन् सरसां स्वरूपरचनामानन्दिबिन्दूदयं
भावग्राहि शुभप्रवेशकगुणं गम्भीरगर्भस्थिति ।
उच्चैर्वृत्तिसपुष्करव्यतिकरं संसारविष्कम्भकं
भिन्द्याद् वो भरतस्य भाषितमिव ध्वान्तं पयो यामुनम् ॥

'May the waters of the Yamunā dispel your gloom (ignorance) like the work of Bharata—the former is आतन्वन् सरसां स्वरूपरचनाम् i. e. displaying a liquid formation, and the latter is also आतन्वन् सरसां स्वरूपरचनाम् i. e. explaining the eight sentiments in the construction of a Drama,—the former is आनन्दिबिन्दूदयम् i. e. composed of delicious drops of water, and the latter is also आनन्दिबिन्दूदयम् i. e. noting the interesting development of the बिन्दु (a sudden development of a secondary incident)—the former is भावग्राहि i. e. rejoicing the heart, and the latter is also भावग्राहि i. e. dealing with the emotions,—the former is शुभप्रवेशकगुणम् i. e. possessing healthy properties for the bathers, and the latter is also शुभप्रवेशकगुणम् i. e. mentioning the characteristics of an interlude acted by inferior characters,—the former is गम्भीरगर्भस्थिति i. e. possessing a great depth and the latter is also गम्भीरगर्भस्थिति i. e. referring to a grave *Garbhasandhi*,—the former is उच्चैर्वृत्ति i. e. rolling and swelling, and the latter is also उच्चैर्वृत्ति i. e. indicating the superior style—the former is सपुष्करव्यतिकरम् i. e. containing clustres of lotuses and the latter is also सपुष्करव्यतिकरम् i. e. comprising a description of the art of dancing—and the former is संसारविष्कम्भकम् i. e.

terminating the course of transmigration and the latter is also ससारविष्कम्भकम् i. e. describing interludes.'

Compare Kapphiṇābhyudaya XIII, 40:—

अग्रे विकीर्णनिभृतप्रणयार्द्रवाक्यपुष्पाञ्जलिः सरकविभ्रमसूत्रधारः।
प्रस्तावनां दयितसन्धिरसैः शिवार्थामित्थं व्यधत्त रमणीरतिनाटकस्य ॥

'Thus the stage manager in the guise of the round of the goblet scattering in the beginning handfuls of flowers in the form of confidential loving speeches introduced auspicious prologue of the drama of the enjoyment of the lovely ladies with interesting juncture (सन्धि) and sentiments (रस) in the form of the pleasant moisture of the 'sandhi' in the beginning.'

It is sometimes suggested that *double entendre* and word play in Sanskrit poetry takes away much of the charm in kāvya-style. No doubt it is by no means easy to understand such pieces. But they bring out the richness of the language and the skill of the poet to mould the material in different metres. The 'citra-kāvya' was developed with the art of arraying the armies in different forms in the battlefield. Moreover, high class of sanskrit poetry, which is often called 'artificial' was written for the society who could appreciate such niceties and had the time to indulge in such intellectual pleasures. Sanskrit poets gave the word puzzles a poetic garb which made them more interesting and charming.

Some examples of *double entendre* mostly found used in VI and XVIII canto of this poem are given below :—

द्विपदीपदतालयोगभाजः सहसारङ्गवराहरासभाजः।
दधते रसभावलास्यशोभां सममेषोऽद्रिरिमा नटस्त्रियश्च ॥कप्फिण० ६,१५॥

'This mountain and these actresses look eminently and equally charming in sentiment, emotion, and grace—the former containing birds, footprints, palmyra palms, ascetic practices, light and posions, and the latter adept in dancing and beating time to songs in the dvipadī-metre,—the former inhabited by antelopes, boars, asses, and goats, and the latter enjoying power, dresses, presents, lure, and bows.'

अचल एष चकास्ति सुरश्रियां कुररकीसकिराततयानया।
जगति कुञ्जभुवास्य विराजितं कुररकीसकिराततयानया ॥कप्फिण० ६,६०॥

'This mountain shines with sunlight, whose path abounds in ospreys, apes and hogs, and whose bowers look splendid on account of being overgrown with the 'kurara', 'kīsa', and 'kirāta' plants.'

Stanza I, 23 (Kapphiṇā–) can be taken as describing Kapphiṇa, Śiva and a mountain, *viz.*

तस्यामहीनकटकस्फुटवीरभद्रसम्वृक्तशक्तिमहिमामितभूतिशोभः ।
भूभृद्बभूव बहुदर्शनभोग्यमूर्तिः श्रीकप्फिणप्रभुरिवेन्दुकलावचूडः ॥

'In that city there was a king Kapphiṇa who wore a crest resembling lunar digit, who was adorned with the glory of his eminent regal powers which were combined with those of the distinguished and illustrious heroes of his famous metropolis, whose presence afforded pleasure in spite of repeated visits;—he resembled a mountain whose beauty would repay the trouble of repeated visits, which is crested with Indukalā plants, which is glorious with the great majesty and the noble potency associated with the luxuriant 'vīrabhadra' grass growing on its formidable ridges; and he was like Śiva who has the lord of serpents for his bracelet, who has the digit of the moon for his crest, whose image deserves to be adored in many visits, (or with many sacrifices), and who shines with unlimited glory on account of the noble valour of the famous Vīrabhadra.'

प्रकृतिविकृतिभाजो भङ्गुराङ्गस्य भूय-
श्छलगतिषु सहिष्णोर्वैरिवर्गाकुलस्य ।
सततमिति शरीरस्येव राज्यस्य राजन्
फलमिह परलोकोद्धारशुद्धेः किमन्यत् ॥ ४, २४ ॥

'O king, what can ever be the reward of sovereignty, whose constinents are subject to change and whose 'prakṛtis' are variable, which is exposed to conspiracies and disturbed by hosts of enemies, other than the glory which comes from marching against an enemy's country; just as in the case of the body whose limbs are perishable, which is subject to deviations from the normal state, which is disturbed by passions and which suffers from acts of knavery, there can be no better reward than its purification leading to salvation.'

Śivasvāmin has tried to give expression to his feelings regarding the life at court of the time he lived in. Saturated with the traditional ideals of writing a 'mahākāvya', he has described all that was required in such a poem. But the didactic character of his 'mahākāvya' is evident from the finish of his poem.

In his conception of kingly duties, and in his description of a kingdom's prosperity, he conforms merely to the classic ideals laid down by the long line of Hindu law givers. But singularly enough, in the final message to

the world, which he puts in the mouth of the Buddha, he reflects, as though in a mirror, the developing tendency of the period to attempt a compromise between Buddhism and orthodox Hinduism. To a Buddhist, the ideal existence is that of a monk who by following the eightfold path is qualifying for the final struggle to break the bonds of the birth-cycles. According to this conception of monastic life, therefore, nothing could have been more calculated to bring eternal glory and 'nirvāṇa' to king Kapphiṇa than the change of kingly attire for the mean garb of a Bhikṣu. But the poet's Buddha is the final link in the chain of Avataras, and what could have been more appropriate for him than to end with the message of his predecessor Śrī Kṛṣṇa, and to exhort king Kapphiṇa to serve the Buddha, the Dhamma and the Saṅgha, best by discharging his own regal duties according to the Law or Dhamma ? We, therefore, find in this poem the treatment of a tendency which found its final expression in another fellow Kashmiri poet, Kṣemendra in his Daśāvatāracarita.

HIS LANGUAGE AND METRE

In the use of language Śivasvāmin is by no means less important than Māgha and Ratnākara. The richness of his vocabulary marks him out to be a literary artist of great eminence who experimented with new material and made use of the choicest and rarest forms of expression. He has made a profuse use of aorists in the ninth canto, of past perfect forms in the fourteenth. The shortening of the long vowel in 'prasūkā' to 'ṗrasukā' (VII, 10), is the only departure from the strict rules of Sanskrit Vyākaraṇa introduced perhaps to adjust the metre.

In this Mahākāvya, Śivaśvāmin has throughout, made a very apt choice of the 'guṇas' to confirm to the sentiment (rasa), and by the harmony between sound and sense he imbues the reader with an appeal and charm of his own. In the first five cantos wherein he describes the scenes in the court of a king attended by chieftains whose enthusiasm is as its height in anticipation of a war, he employs 'ojoguṇa' in the service of 'vīrarasa'. In the descriptive portion of the poem (VI–XV) he takes us away from the main theme of the poem and uses the 'vaidarbhīrīti', whose chief qualities, perspicuity, grace, and elevation are best noticeable in his description of the seasons, the rising of the moon, and the dawn.

Again, in the description of the battle scenes he employs long com-

pounds, hyperbolic expressions, and words which lack sweetness, all these being found in the 'gauḍī rīti'.

In the closing canto of his poem he has 'mādhurya' (sweetness) 'kānti, (grace) and 'prasāda' (vivacity), which agree with the sublime and tranquillising influence of the Buddha who is introduced there.

Taking the poem as a whole if we could ignore the 'citrakāvya' which according to Mammaṭa does not constitute poetry of the highest order, Śivasvāmin's achievement as a Mahākavi does in no way fall short of the ideals of a true Sanskrit poet.

Śivasvāmin has employed forty–three metres in all in his poem, but he surpasses Bhāravi and Māgha in employing thirty–seven metres (vide VI canto) where they could only use sixteen and twenty-two in the corresponding V and IV cantos of their poems respectively.

The metres used by our poet are given here in their descending order. Out of 1130 stanzas published in this edition the poet has employed the Anuṣṭup in 256 stanzas only in XVI and XVIII cantos; the Vasantatilakā in 68, prevailing in I and VI; the Drutavilambita in 61, prevailing in VIII; the Svāgatā in 57, mainly in XVII; the Vaṃśastha in 56, chiefly in II; the Viyoginī in 50, mainly in V; the Mālinī in 49, specially in IV; the Upajāti in 47, mostly in XII and V; the Śālinī in 46, the basis of XX; the Praharṣiṇī in 43, chiefly in III; the Mālabhāriṇī in 42, mainly in XIII; the Mattamayūrī in 41, chiefly in VII; the Puṣpitāgrā in 41, mainly in X; the Rucirā in 40, chiefly in IX; the Hariṇī in 40, mostly in XIV; the Mandākrāntā in 40, specially in XV; the Nardaṭaka in 37, mainly in XI. The less employed metres are :– the Sragdharā in 15 stanzas, chiefly in XVIII; the Indravajrā in 8, used in VI, XII and XVIII; the Śārdūlavikrīḍita in 8, mainly in XVIII; the Upendravajrā in 7, mainly in VI and XII. There are two instances of each of the Pramitākṣarā, the Lalanā, the Pathyā, and the Saumyā Śikhā. The Gīti form of Āryā occurs four times in VI; and the Aryā is used in 44 stanzas of XIX; while there is but one stanza each of the Vidyunmālā, the Rathoddhatā, the Indravaṃśa, the Cañcalākṣikā, the Sragviṇī, the Toṭaka, the Vaiśvadevī, the Mañjubhāṣiṇī, an unnamed variety of the Atijagatī, the Kurarīrutā, the Śaśikalā, the Tūṇaka, the Vāṇinī, the Śikhariṇī, the Vaṃśapatrapatita and the Aśvalalita. There are still six fragmentary stanzas in VI canto whose metre could not be ascertained.

The annexed table will show the frequency of metres in different cantos and the metre in each of them.

Name of Metre	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	Total
(A) Samavṛtta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
(*a*) *Anuṣṭup*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
1. Anuṣṭup	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	128	...	128	...	...	256 (1)
2. Vidyunmālā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (2)
(*b*) *Tṛṣṭup*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
3. Upendravajrā	...	...	...	...	...	4	...	...	...	...	...	3	...	...	...	...	...	...	...	...	7 (3)
4. Indravajrā	...	...	...	...	...	3	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	3	...	...	8 (4)
5. Upajāti	...	...	...	...	...	5	...	...	...	...	...	41	...	...	...	...	...	1	...	...	47 (5)
6. Svāgatā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	56	...	...	...	57 (6)
7. Śālinī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	44	46 (7)
8. Rathoddhatā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (8)
(*c*) *Jagatī*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
9. Vaṃśastha	...	51	...	...	...	3	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	56 (9)
10. Indravaṃśa	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	1 (10)
11. Drutavilambita	...	...	...	...	...	3	...	58	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	61 (11)
12. Pramitākṣarā	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2 (12)
13. Cañcalākṣikā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (13)
14. Sragviṇī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (14)
15. Toṭaka	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	1 (15)
16. Lalanā	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2 (16)
17. Vaiśvadevī	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1 (17)

Name of metre	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	Total
(*d*) *Atijagatī*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
18. Praharṣiṇī	...	1	41	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	43 (18)
19. Mattamayūrī	...	...	...	...	...	4	37	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	41 (19)
20. Rucirā	...	...	...	...	...	1	...	...	39	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	40 (20)
21. Mañjubhāṣiṇī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (21)
22. A variety of Atijagatī metre	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (22)
(*e*) *Śakvarī*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
23. Vasantatilakā	43	...	...	...	1	15	1	1	...	2	...	...	1	...	...	...	...	4	...	...	68 (23)
24. Kurarīrutā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (24)
25. Pathyā	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2 (25)
(*f*) *Atiśakvarī*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
26. Mālinī	1	1	...	41	...	2	1	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	1	49 (26)
27. Śaśikalā	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (27)
28. Tūṇaka	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (28)
(*g*) *Aṣṭi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
29. Vāṇinī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (29)
(*h*) *Atyaṣṭi*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
30. Nardaṭaka	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	36	...	...	...	...	...	...	...	...	...	37 (30)
31. Hariṇī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	39	...	...	...	...	...	...	40 (31)
32. Mandākrāntā	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1	...	1	38	...	...	...	...	...	40 (32)

Name of metre	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	Total
33. Śikhariṇī	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (33)
34. Vaṃśapatrapatita	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (34)
(*i*) *Atidhṛti*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
35. Śārdūlavikrīḍita	...	...	...	...	1	2	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	3	...	1	8 (35)
(*j*) *Prakṛti*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
36. Sragdharā	...	...	2	1	...	2	...	1	...	...	...	...	...	...	1	1	1	6	...	...	15 (36)
(*k*) *Vikṛti*	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
37. Aśvalalita	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	1 (37)
(B) Viṣamavṛtta	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
38. Viyoginī	...	...	...	...	49	1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	50 (38)
39. Puṣpitāgrā	...	...	...	...	...	2	...	...	...	38	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	41 (39)
40. Mālabhāriṇī	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	39	...	...	...	...	1	...	...	42 (40)
41. Saumyā Śikhā	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	2 (41)
(C) Mātrā-chandaḥ	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
42. Āryā	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	44	...	44 (42)
43. Āryāgīti	...	...	...	...	...	4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	4 (43)
doubtful	...	...	...	...	...	6	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	6
Total	44	53	43	42	51	84	39	60	40	40	37	47	40	40	40	130	57	151	45	47	1130

Our poet is fond of employing the figure 'arthāntaranyāsa' in which a general proposition is adduced to support a particular instance and *vice versa*. Some instances of this figure from the Kapphiṇābhyudaya are given below.

प्रभुष्वियं सानृणतानुजीविनां भवन्ति यद्वस्तुषु तत्त्ववेदिनः ॥२,२cd॥

'Dependants can repay their master's favour only by collecting information about matters entrusted to them.'

भवन्ति ते भाजनमर्थसंपदां विदन्ति ये भृत्यजनानुरञ्जनम् ॥२,२०cd॥

'They become the recipients of success and prosperity who know how to please their servants.'

रहो हि तद्यत्र न सन्त्यसंस्तुताः ॥२,२१d॥

'That is a secluded place where there are no strangers.'

विपत्तयो द्युत्तरपण्डितं नरं त्यजन्ति सिंहं हरिणाङ्गना इव ॥२,३४cd॥

'Miseries leave alone a man who has foresight just as the female deer fight shy of the lion.'

असहनसहवृद्धोत्साहसैकान्तकान्ता व्रजति नहि नृपश्रीर्दीर्घितां दीर्घसूत्रे ॥४,२३cd॥

'Royal glory of a king fostered with intolerance and cherished solely by rashness, stays not long with the procrastinator'.

द्रढिममयमयो हि प्राज्यतेजोऽभिषङ्गात् विघटितकठिनत्वं याति कर्मण्यभावम् ॥४,२८cd॥

'Iron, tough as it is, becomes malliable when its hardness is overcome by the appliance of intense heat.'

न हि जातु भवन्ति भङ्गुरा मतिभूयस्त्वविवेकिताश्रियः ॥५,१९cd॥

'Imperishable are the virtues of wisdom and discrimination.'

इयमुज्ज्वलतानुजीविनः समये संस्मृतिमेति यत्प्रभोः ॥५,४८cd॥

'It is the glory of the servant to be remembered by his master at the proper time.'

प्रेम्णः फलं खलु परस्परम्यगोष्ठी ॥५,५०d॥

'The fruit of affection, indeed, is delightful mutual talk.'

तत्सौन्दर्यं साधुगुणाविष्टमदीनं तृप्यन्त्युच्चैर्येन च चक्षूंषि जनानाम् ॥७,३७cd॥

'That is beauty which is full of noble virtues and grandeur and appeals to the eyes of the people.'

सारः सतां सततमेष सुजन्मलाभो यत्सत्क्रियां प्रकटयन्ति गृहागतानाम् ॥७,३८cd॥

'The main trait of a gentleman's character on account of which he values his birth as a human being is that he shows courtesy to those who come to his house.'

गुणमयोऽपि सदोष इव क्वचित् ॥८,३०a॥

'Even the noble seem to be ignoble on certain occasions.'

क्व सुचिरं क्रियते मलिनात्मभिः ध्रुवतरा बत रागमयी मतिः ॥८,५२cd॥

'Alas, where can foul-minded people cherish steady and enduring affection.'

सतां मनस्त्वपरसुखोपकारकृत् ॥९,१२d॥

'The mind of the great always looks to the happiness and welfare of others.'

स्पृशन्ति के कृशविभवं कमर्थिनः ॥९,३६d॥

'What supplicants approach a person who is in straitened circumstances.'

भवति दृढा मधुपायिनां क्व वृत्तिः ॥१०,१४d॥

'Those who drink wine have no fixity of purpose.'

किमिव हि दुष्करमस्ति रागवृत्तेः ॥१०,१८d॥

'What is there which is of difficult achievement for one actuated by love.'

विपदपि कुत्रचिदावहेत् फलाढ्यम् ॥१०,२१d॥

'Even a calamity may at times bring about the best of results'.

तनुरपि विषमं तनोति तापं समुपचितप्रणयस्य खण्डनांशः ॥१०,२२cd॥

'Even the slightest breach of a long-standing affection causes accute affliction.'

जनयति हि किमप्यनल्पमोजः दृढतरभावकृतः प्रियप्रसादः ॥१०,२४cd॥

'A present from one's lover offered with great affection produces an indescribably intense exhileration.'

फलमभिवाञ्छितानुपदभावि हि भव्यधियाम् ॥११,१d॥

'The good-intentioned have their aspiration closely followed by its achievement.'

बत दुरतिक्रमा कृतधियामपि कालगतिः ॥११,९d॥

'Oh, even for those of cultured mind it is difficult to transgress the course of fate.'

नहि महतां क्षयेऽपि गुणगौरवमेति हतिम् ॥११,१८d॥

'The grandeur of the merits of great men does decline not even in adversity.'

समागमः कस्य सतां न भूत्यै ॥१२,४d॥

'To whom does the company of the noble not bring prosperity.'

कृतोपकारे हि निवेशयन्ति प्राणैरपि प्रत्युपकारमार्याः ॥१२,१८ab॥

'The noble requite their benefactor even at the expense of their lives'.

सद्यान्तराया न हि रागवृत्तिः ॥१२,३७d॥

'Affection does not tolerate any impediment'.

तदेव हि प्रेम स एव रागो न स्थायितां यत्र बिभर्ति कोपः ॥१२,४१d॥

'That is true love, that is real affection, where anger does not last long.'

दधते के न गुणेषु पक्षपातम् ॥१३,३०d॥

'Where is the man who does not value virtue?'

फलति सुधियां पात्रन्यस्तः सहस्रगुणं विधिः ॥१४,२१d॥

'Labour bestowed by the wise on a fit recepient produces thousand fold fruit.'

अन्तःशून्यादपि हि सुमुखे वेधसि स्यात् फलश्रीः ॥१५,७d॥

'A rich harvest may be reaped even from fallow land, if fate be favourable.'

न बलीयोऽभिभूतस्य त्राणायात्मभुवोऽप्यलम् ॥१६,४३ab॥

'One attacked by the powerful cannot be rescued evən by his own sons.'

अहो विवृतसाङ्कर्या दुर्मेयाश्चित्तवृत्तयः ॥१६,४९cd॥

'Oh, how unfathomable are the mental states that are obviously complicated.'

आयातीच्छाप्राप्तकाला हि सिद्धिः ॥२०,३०d॥

'Verily, success comes as the proper time earnestly cherished for it arrives.'

Some instances of good sayings occuring in this poem are given below :—

किमपि बलमलङ्घ्यं पश्य तेजस्विताया: ॥४,३३d॥

'Behold, what an unsurpassable power belongs to glory.'

उपधित्रयशुद्धितोऽस्य किं कनकस्येव परं परीक्षणम् ॥५,१६cd॥

'There is no use testing him after he has undergone the three tests just as there is no use testing gold after it has passed thrice through the fire.'

स हि नैति विपत्तिबन्धुतां निपुणामात्यपरिष्कृतो नृपः ॥५,२०cd॥

'He (a king) who is lucky enough to have clever ministers never courts disaster.'

स सखा सुखदुःखयोः समः ॥५,२१a॥

'He is the friend who remains the same in grief and happiness.'

विजयस्य परं पदं नयः ॥५,२४a॥

'Policy is the best means of victory.'

वहनाय मनो महीयसां युगपत् क्रोधतितिक्षयोः क्षमम् ॥५,३७ab॥

'The mind of the great is able simultaneously to harbour anger and forbearance.'

दारितादिं तृणस्तम्बे दन्तं न्यस्यति न द्विपः ॥१६,२३cd॥

'An elephant will not lower for a sheaf of grass his tusk which has split mountains.'

अपि यत्नप्रमृष्टस्य मलमन्तरनुज्झतः ।
ताम्रस्येव खलोक्तस्य श्यामिका लक्ष्यते पुरा ॥१६,५०॥

'A wicked man's speech, however carefully varnished but retaining its inherent filth, shows its foulness at the outset just as copper carefully burnished yet retaining inner taint shows the rust before long.'

ईर्ष्यामलं खलेष्वास्ते विषमाशीविषेष्विव ॥१६,५२cd॥

'The taint of envy abides with the wicked as venom with serpents.'

विडम्बनैव पुंसि श्रीः परप्रणतिपांसुले ।
कान्ति कामिव कुर्वीत कूणौ कटककल्पना ॥१६,६०॥

'The glory of a person who is soiled by paying homage to others is a mockery. How glorious forsooth a crooked-armed man look when adorned with bracelets.'

किमोजः सत्यभाषित्वं कः स्वर्थो धर्मसंग्रहः ।
किं घाट्यमकृतज्ञत्वं का श्रीर्दीनोन्नतिर्नृणाम् ॥१६,६१॥

'What is magnanimity ? To tell the truth;
What is self-interest ? To store glorious merit;
What is wickedness ? Ingratitude;
And what is true glory in man ? To uplift the poor'.

पलायमानं पुरुषं रक्तपङ्कप्लुते पथि ।
अतिकोमलया गत्या कथं श्रीरनुयास्यति ॥१८,६९॥

'How can the Goddess of Glory walking daintily follow a person who is running away (from the battlefield) on the road covered with the mire of blood.'

स जीवति रुषा यस्य द्विषन्दग्धो न जीवति ।
पलायते यस्तद्भीतो लक्ष्मीस्तस्मात् पलायते ॥१८,७९॥

'He alone lives whose enemy consumed by his anger lives not and he who runs away in dread of him (the enemy) is forsaken by the Goddess of Glory.'

As regards Śivasvāmin's use of Prakrit in XIX canto we can say that he has intentionally mixed the literary Prakrits drawing mainly upon Śaurasenī and Ardhamāgadhī. The Text adopted in this edition is based on a single manuscript, e. g. [N], for M was hopelessly corrupt. Some forms are pure Sanskrit while others agree with Śauraseni phonology, and yet others conform to Ardhamāgadhī morphology. It has been attempted for the first time to give the Sanskrit 'chāyā' along with the text (pp. 143–150), and it is believed that the Sanskrit and Prakrit critics will now be in a position to appreciate the talents of

Śivasvāmin who displayed his mastery of both Sanskrit and Prakrit. Śivasvāmin seems to have followed Bhaṭṭi in this illustration of भाषाचित्र, who (Bhaṭṭi) calls like our poet his xiii canto भाषासमावेशो नाम. The reader is referred to the text and the footnotes for further exegesis on the Prakrit of Śivasvāmin.

The asterisk mark (*) has been used throughout the text to denote where either the text is obscure or hopelessly corrupt, or quite unintelligible, or even where a line is defective according to the metre used in the stanza. The sixth and eighteenth cantos are full of instances of 'citra-kāvya'. For the convenience of the reader such passages where asterisk is used are tabulated as under:—

Canto	Fragmentary stanzas, hence obscure	Complete stanzas, yet obscure
II		48.
III		21, 35,
IV	29 a.	39.
V	18–21, 23–26, 29–31, 38, 43, 44.	17, 22, 41.
VI	33, 37, 39, 40, 42, 44, 45, 53, 59, 61, 63, 65, 66, 74, 77.	12, 14, 43, 51, 56, 67, 73, 76, 81, 82, 83.
VII	16, 31, 33, 34.	23, 27, 37.
VIII	4, 32.	5, 12, 15, 16, 23, 27, 34, 44, 59.
X	35.	
XI		3, 9, 11, 32.
XIII		27.
XIV		39, 40.
XV		2, 3, 4.
XVI	117, 127.	9, 27, 30, 34, 36, 55, 68, 72, 84, 95, 116, 121, 122, 128.
XVII	34.	11, 23.
XVIII	29, 94, 97, 98, 111, 112, 137.	15, 21, 36, 47.
XIX		6, 14, 19, 30, 32, 37, 41, 45.
XX	12, 14, 15.	

Unless some other manuscript is forthcoming, it is difficult for the present editor to make clear the sense of the above passages on the basis of the available *apparatus criticus*, but it is earnestly hoped that someone in future may take up the study of this Epic poem when new materials are unearthed and fresh information gathered on the subject, for in the words of Bhavabhūti कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी।

Having gathered together all this information about this Mahākāvya and pursued all this study into the salient points regarding the text, its language, thought, theme, and style, it seems strange that such a poem should have remained comparatively obscure. Although it had the distinction of being quoted and referred to in anthologies and other works it has not, so far, been commented upon. The plausible reason for this seems to be that the Brahmanic literary society ignored its importance under the mistaken belief that it celebrated the triumph of a non-Brahmanic faith. It has already been shown that what appears to be a triumph on the surface is in reality an attempt to reflect the growing tendency of the time to absorb Buddhism in the fold of Śaivism and Vaiṣṇavism.

The editor has, in conclusion, the duty and pleasure of making certain acknowledgements. First to Dr. F. W. Thomas, M. A., Ph. D., Boden Professor of Sanskrit, Oxford University, Oxford, who was the sole inspirer in the undertaking of this difficult work. But for his kind and generous help it would have been impossible to bring to light this literary production of Śivasvāmin which has remained in the dark for the last millenium or so. Professor Thomas afforded every help to the editor during his stay at Oxford in procuring for him transcripts of the poem from India and in reading once through whole of the text with him. To late Dr. A. C. Woolner, Vice-chancellor of the Paṇjab University and a teacher, friend and colleague of the editor, the editor owes a deep debt of gratitude. It was Dr. Woolner who made it possible to bring out this work in the Panjab University Oriental Publication Series.

To those who have assisted him in procuring manuscripts and transcripts the editor tenders his sincere gratitude. In special he wishes to thank the Librarian, India office Library, London, for procuring for the editor the transcript from Purī and Kashmir and the information regarding the Madras MS. and transcripts; Mahāmahopādhyāya Professor Kuppuswami Śastrin M.A., I. E. S., Curator, Govt. Oriental Manuscripts library, Madras for lending to the editor the Oriya MS. and the Devanāgarī transcripts for a pretty long time of two years or so; and the authorities of the Panjab University Library for preparing a rotograph copy of the Uṛiya MS. for the editor's use.

It is impossible to exaggerate the debt which the editor owes to Rajaguru Hemarāja Paṇḍita of Nepal who so very kindly sent a transcript of the manuscript of the poem in his possession which proved of invaluable help in the preparation of the text.

The editor wishes to pay a special tribute to the help given by Pandit Ram Chandra Kushala Shastri, B. A., of the Oriental College, Lahore, in the task of correcting the proofs and in making some valuable suggestions for the improvement of the text which are duly noted in the footnotes. To Pandit Śrīcandra Tarkatīrtha, Vice-Principal Raghunatha Pathshala, Jammu, the editor is obliged for the preparation of some of the figures illustrating the 'citra-kāvya' stanzas. To Lala Gulbahar Singh M. A., LL. B., Professor of Sanskrit, Government College, Lahore, the editor tenders his deep sense of gratitude for his very kindly revising the Introduction. The editor holds himself responsible for all the errors in the book which might have escaped his notice. He would consider himself amply rewarded for his labours if the book could arouse interest among Sanskrit scholars in the study of Sanskrit 'kāvya literature' in general and Kashmir 'kāvya literature' in particular.

Government College
Lahore
March 27, 1936.

GAURI SHANKAR

श्रीकप्फिणाभ्युदयमहाकाव्यस्य संक्षिप्तः परिचयः ।

(विस्तृतपरिचयस्तु इङ्गलिशभाषानिबद्धभूमिकातोऽवसेयः)

अथेतः पूर्वम् ८५५ ईस्वीवर्षादारभ्य ८८३ ईस्वीवर्षपर्यन्तं राजराजेश्वरोऽवन्तिवर्मा काश्मीरान् शशास । तस्य च शूराख्यमन्त्रिणो नैपुण्येन सकला अपि प्रजाः परमैश्वर्यभाजो बभूवुः । विद्वन्मण्डली च मण्डयामास तत्परिषदमिति सुस्पष्टं राजतरङ्गिणीस्थेनानेन पद्येन—

"मुक्ताकणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः ।
प्रथां रत्नाकरश्चागात् साम्राज्येऽवन्तिवर्मणः ॥५,३९॥" इति ।

उक्तिरेषा चैषां काव्यकलाधुरीणानां कविशिरोमणीनां तदानींतनीं प्रख्यातिं प्रकाशीकरोति । अद्यत्वेऽपि ध्वन्यालोककर्ताऽऽनन्दवर्धनो हरविजयप्रणेता रत्नाकरश्च स्वकृतिभ्यामेव विख्यातौ । मुक्ताकणश्चापि सुभाषितमालाप्रोताभिः सूक्तिमुक्ताभिर्विदितचर एव विदुषाम् । परं शिवस्वामिनः कृतीनां प्रकाशकं केवलं कविकण्ठाभरणमन्ये च केचित्सुभाषितसंग्रहा एवासन् ।

१८९३ ईस्वीवर्षे श्रीशेषगिरिशास्त्रिमहोदयैर्मद्रासराजकीयहस्तलिखितपुस्तकालयपुस्तकानां सूचीपत्रे शिवस्वामिनः कृतेः कप्फिणाभ्युदयस्यापि नाम प्राकाशि । अपि च प्रोफ़ैस्सरश्रीटामाससम्पादितकवीन्द्रवचनसमुच्चयस्य प्रस्तावनायामपि कविशिरोमणेः शिवस्वामिनोऽनेकानि पद्यान्युपलभ्यन्ते, यानि टीकासर्वस्वे पदचन्द्रिकायामन्येषु च बहुषु सुभाषितसंग्रहेषूदाहृतानि दृश्यन्ते । मम्मटभट्ट-सर्वानन्द-रायमुकुट-श्रीधर-शार्ङ्गधर-वल्लभदेवादिविदुषां रचना सूक्तैरेतदीयपद्यैरेतदपि प्रतीयते यत्तदानीमस्य महाकाव्यस्य ख्यातिस्तेषु परां कोटिं प्राप्ताऽऽसीत् ॥

अस्य महाकाव्यस्य संपादनाश्रया मूलकोशास्तत्प्रतिलिपयश्च—

१) मद्रासराजकीयहस्तलिखितपुस्तकालयेऽस्य काव्यस्यैक एव कोश उड्रि-याक्षरैस्तालपत्रेषु लिखित उपलब्धो यस्य विवृतिरधस्तात् क्रमेणाङ्क्यते—

कप्फिणाभ्युदयम्—क्रमाङ्काः ११४६०, लेखाधारस्तालपत्राणि, मानम् १५½×१⅜ इञ्चपरिमितम्, पृष्ठसंख्या ९०, प्रतिपृष्ठं पङ्क्तयः ६, लिपिः औड्री, सर्गाः २०। हस्तलिखितपुस्तकमिदं जीर्णमप्यजीर्णमिव दृश्यते। अस्माभिश्चैतत् [M] इति सङ्केतितम्॥

२) अस्य काव्यस्यान्यत्प्रतिलिपिद्वयमपि तस्मिन्नेव पुस्तकालये विद्यते। तत्र प्रथमायाः क्रमाङ्काः ११४६२ सा च तेलगूलिपिनिबद्धास्ति। द्वितीया च देव-नागरीनिबद्धा। तस्याः क्रमाङ्काः ११४६३। एतत्प्रतिलिपिद्वयं पूर्वस्माद् उड्रिया-कोशात् कारितम्। तत्रान्याऽप्येकाऽस्यैव काव्यस्य मूलकोशप्रतिलिपिः ११४६१ इति क्रमाङ्कोपेतोपलभ्यते, येतस्ततोऽनेकेषु स्थलेषु त्रुटितबहुला वर्तते। श्रीहरप्रसाद-शास्त्रिनिर्देशमनुसृत्यास्माभिर्गवर्नमिण्ट-आफ़्-इण्डियासाहाय्येन पुरीपुस्तकालयाद-स्यैव महाकाव्यस्यान्य एको मूलकोशः प्राप्तो यः साकल्येन ११४६१ इति क्रमाङ्कितां [M3] इति सङ्केतितां प्रतिलिपिं काश्मीरोपलब्धां प्रतिलिपिं चानुसरति।

३) नेपालराजगुरुश्रीहेमराजपण्डितैः प्रेषिता तालपत्रगता प्राचीननेवारी-लिपिबद्धा एतन्महाकाव्यस्य प्रतिलिपिः [N] इति निर्दिष्टा अतीव लाभावहा संजा-ता। बहुषु स्थलेषु नष्टपत्राया अपि विद्यमानपत्रेष्वस्याः पाठान्तराण्यतिसमीचीना-नि विशेषतश्चैकोनविंशतितमे सर्गे॥

आधारभूतानेतान् त्रीन् मूलतत्प्रतिलिपिकोशान् सम्यगाकलय्यास्माभिरस्य महाकाव्यस्य यथामति शुद्धरूपसम्पादने प्रायाति। बौद्धसंप्रदायसंबद्धतया टीकाटिप्पणीशून्यत्वादस्य महाकाव्यस्य संशोधनेऽस्माकं महान् प्रयास आपतितः।

काव्यमिदं पौराणिकीं रामायणमहाभारतसम्बन्धिनीं वा कामपि घटनामा-श्रित्य नोपनिबद्धम्। परमस्याधार एकैतिहासिकी बौद्धावदानकथा वर्तते। तत्कप्फि-णावदानं चावदानशतके मनोरथपूरण्यां धम्मपदटीकायां चावलोक्यते, कप्फिण-शब्दस्तु बौद्धग्रन्थेषु प्रायेणोपलभ्यते। जावाप्रदेशान्तर्गत-'बोरोबुदुर'-मन्दिरभि-त्तिषु गण्डव्यूहबौद्धसूत्रमनुसृत्याङ्कितचित्रेष्वस्य प्रतिमोपलभ्यते। पालीभाषायां कप्फिणशब्दस्यावदानशतके च कल्पशब्दस्य प्रयोगो बहुलः। एवमेव चीनदेशीय-बौद्धग्रन्थेषु कम्पिलशब्दस्य प्रयोग उपलभ्यते। शब्दस्यास्य भारतवर्षीयपश्चिमो-त्तरप्रान्तवाचकैः कपिन,-किपिन,-कोफिन-शब्दैः कियान् संबन्ध इति निर्णेतुं न शक्यते। अथच दाक्षिणात्यनामसु 'सायण', 'मय्यण', 'दिस्सण', 'बुक्कण', 'बोप्पण' इत्येतैः नामभिः 'कप्फिण' नाम्नः कः संबन्ध इत्यपि न निश्चीयते।

अवदानशतकेऽष्टाशीतितमेऽवदाने कप्फिणगाथेत्थं वर्ण्यते । कप्फिणः पूर्वस्मिञ्जन्मनि 'विपश्यीबुद्ध' समकालीनो गण्यते । तेनैको विहारो निरमायि । ततोऽन्यस्मिन् जन्मनि वाराणस्यामसावेव 'प्रत्येकबुद्ध'सेवको ब्रह्मदत्तनृपनाम्ना ख्यातिं लेभे । 'कश्यप'बुद्धसमये जितेन्द्रियेण तेन 'शाक्यमुनि'बुद्धसमये च दाक्षिणात्यस्य कल्पनाम्नो नृपतेरात्मजत्वेन जनिरुपलब्धा । राज्यसिंहासनमधिरुह्य तेन श्रावस्त्यादिनगरषट्कानां राजानः समाक्रान्ताः । तेषां बुद्धमतानुयायितया ते बुद्धमेव शरणं मेजिरे । भगवान् बुद्धः स्वयमेव तत्र योगबलेन तं कप्फिणं वशीचकार । एवं च बुद्धवचनामृतावर्जितहृदयोऽसौ क्षात्रभावं परित्यज्य भिक्षुत्वमापेदे ।

मनोरथपूरण्यां कथानकमिदं रूपान्तरेण वर्ण्यते । 'पद्मुत्तर' बुद्धसमये कप्फिणोऽयं स्वपूर्वजन्मना हंसवतीं 'कस्सपसम्मासम्बुद्ध'समये वाराणसीं 'शाक्यमुनि'बुद्धसमये च कुक्कुटवतीं नगरीमलञ्चकार । तत्रासौ स्वमहिष्याऽनोजया सममुवास । तत्र बुद्धो धर्मः सङ्घश्चेति रत्नत्रितयं प्रादुर्भूतमिति वणिक्कर्णपरम्परया ऽऽकर्ण्य तदन्वेष्टुमसौ स्वराज्यं तृणवत् परित्यज्य गङ्गामवतीर्य चन्द्रभागातीरं प्राप, यत्र भगवान् बुद्धस्तद्भावतुष्टस्तं स्वधर्मदीक्षया दीक्षितवान्। तन्महिषी चापि तमनुससार भिक्षुवृत्तिं चाप ।

धम्मपदटीकायामप्येतदेव कथानकं विद्यते परं तत्र 'अरवच्छा' 'नीलवाहना' 'चन्द्रभागा' इति नदीनां नामानि भिन्नत्वेन वर्णितानि यास्तेन बुद्धभगवतः साक्षात्कारात्पूर्वमुत्तीर्णाः ।

अवदानशतकगाथामवलम्ब्य (पूर्णकथोद्धारः भूमिकायाः XXV-XXVIII पृष्ठेषु निहितः) काव्यमिदं विविधैः छन्दोभिर्विंशतिसर्गात्मकं निर्माय स्वीयं प्रतिभानैपुण्यं प्रदर्श्य शिवस्वामिना नैजं महाकावित्वं संप्रकटितम् ।

कप्फिणाभ्युदयकथावस्तु

महाकाव्येऽत्र कविना लीलावतीनरेन्द्रेण कप्फिणेन श्रावस्तीपतेः प्रसेनजितो विजयः, प्रसेनजिता ध्यातेन बुद्धेनाविर्भूय स्वप्रभावेन कप्फिणस्य पराभवः, प्रशान्ताभिमानस्य कप्फिणस्य बुद्धस्य शरणगमनं धर्मोपदेशप्राप्तिश्च—इत्येतावदेव प्राधान्येन वर्णितम् । महाकाव्यप्रथामनुसरता तु तेन नगरपर्वततुर्वनविहारजलक्रीडाप्रदोषचन्द्रोदयमधुपानसुरतप्रभातवर्णनैः चारवाक्यसभाक्षोभनीतिप्रपञ्चयुद्धादिवर्णनैश्च काव्यमिदं भूयः समुपबृंहितम् । कात्स्न्र्येन यथाक्रमं च कथावस्तुनः परिशीलनकामैः इङ्क्लिशभूमिका द्रष्टव्या ।

काव्यान्ते च स्वपरिचायकं पद्यद्वितयं ग्रथितमेतेन महाकविना यथा—

यद्वाणीश्रुतिमात्रकेण सुधियां चेतश्चमत्कारिणी
येनामुद्रि विरोधिनां मुखकुलं स्वोद्गारकौतूहलैः ।
तेनाज्ञानघनान्धकारपटलप्रक्षेपदीपाङ्कुरं
व्यातेने कृतिनां कृते सुकृतिना काव्यं शिवस्वामिना ॥२०, ४६॥

अन्यच्च— विदितबहुकथार्थश्चित्रकाव्योपदेष्टा
यमककविरगम्यश्चारुसन्दानभाणी[1] ।
अनुकृतरघुकारोऽभ्यस्तमेण्ठप्रचारो
जयति कविरुदारो दण्डिदण्डः शिवाङ्कः ॥२०, ४७॥

एकमन्यदपि पद्यं भाण्डारकरविवृते(१८९७)रेकादशे पृष्ठे कविकण्ठाभरणस्य (काव्यमालाङ्कः ४) च १३२तमे पृष्ठे समुपलभ्यते—

वाक्यानि[2] द्विपदीयुतान्यथ महाकाव्यानि सप्त क्रमात्
व्यक्तप्रत्यहनिर्मितस्तुतिकथालक्षाणि चैकादश ।
कृत्वा नाटकनाटिकाप्रकरणप्रायान् प्रबन्धान् बहून्
विश्राम्यत्यधुनापि नातिशयिता वाणी शिवस्वामिनः ॥

प्रथमचरमसर्गान्तपुष्पिकावचनं 'स्तोत्राह्निकाङ्कस्य' इत्येतत् 'व्यक्तप्रत्यहनिर्मितस्तुतिकथा'–इत्यनेन संघटते[3]। सुभाषितावलिषु कोषटीकासु चाप्यस्य कवेः कृतीनां बहूनि पद्यान्युदाहृतान्युपलभ्यन्ते । तानि प्रतीकसूचिकायां (XX–XXI पृष्ठयोः) द्रष्टव्यानि । काव्यप्रकाशकृता मम्मटेन 'भद्रात्मनः', 'उल्लास्य काल–', 'दर्पान्धगन्ध–', 'अत्यायतैः' इत्यादि पद्यचतुष्टयं कण्ठिकाभ्युदयप्रथमसर्गस्थमुदाहृतम् । तेनापि खलु न क्वचिदपि काव्यमिदं नामतो निर्दिष्टम् । इतः पूर्वं चैतेषामुद्धरणमूलमविदितमेवासीद्विदुषाम् । एभिरुद्धरणैरेतदपि सम्यक् स्फुटीभवति यदनेन महाकविनाऽन्येऽपि बहवो ग्रन्था निर्मिता ये कालयवनिकाच्छन्नवपुषो नेदानीमुपलब्धुं शक्यन्ते ।

अयं महाकविः शिवस्वामी हरविजयकर्तू रत्नाकरस्य समकालीनः । पूर्वजैः कालिदासभारविमाघप्रभृतिभिरसौ कियान् प्रभावित इति LI–LXI पृष्ठेषूदाहृतैर्माघहरविजयपद्यैः सम्यग् विशदीभवति ।

---

१ सन्दानमिति सन्दानितकवाचि स्यात् ।

२ 'काव्यानि' इत्यनुमीयते पाठः ।

३ अत्र प्रोफ़ैस्सर-टामस-सम्पादितकवीन्द्रवचनसमुच्चयभूमिकानुशीलयितव्या ।

तद्यथा भावसाम्यम्	शिवस्वामिनः	रत्नाकरस्य
नगरीवर्णने	शय्यालयेषु... ... (१,१४)	शय्यागृहं ... ... (१,१६)
सभाक्षोभवर्णने	तत्रत्यैश्चकित- ... (३,२८)	रोषारुणी- ... ... (७,१३)
सभाक्षोभवर्णने	अन्तःस्थ- ... ... (३,१६)	म्लोषावलग्नस्य ... (६,६३)
नरेन्द्रवर्णने	उल्लास्य काल- ... (१,२४)	अभ्येयुषां ... ... (१६,३६) फूत्कारपावक-...(१६,७४)
चन्द्रोदयवर्णने	श्यामां ... ... (१२,१५)	स्रस्तान्धकार- .... (२०,४७)
प्रसाधनवर्णने	मृगीदृशां ... ... (१२,३६)	आह्लादहेतु... ... (२३,४६)
प्रभातवर्णने	प्राचीश्वासो- ... (१५,१८)	उदयशिखरि- ... (२८,८०)
वनविहारवर्णने	त्विषानया ... ... (६,१६)	बिभ्राणै- ... ... (१७,५२)
अपरञ्च	**शिवस्वामिनः**	**माघस्य (शिशुपालवधे)**
निर्झरवर्णने	प्राग्भारदीर्घ- ... (६,५५)	प्राग्भागतः ... ...(४,४६)
प्रदोषवर्णने	दिव इव ... ... (११,३०)	व्यसरन्नु ... ... (६,१६)
चन्द्रोदयवर्णने	कृतोपकारे ... ... (१२,१८)	रजनीमवाप्य... ...(६,३३)
सलिलक्रीडावर्णने	मुखपतित- ... (१०,१४)	आघ्राय ... ... (८,१०)
कुसुमावचयवर्णने	तनुत्विषो ... ... (६,३५)	अवजितमधुना ... (७,६०)

एवं सम्यक् तुलितानां तेषामन्यत्रापि समानशैलीकत्वं पूर्वस्यापरत्र प्रभावश्च च प्रकटयितुं शक्यते। एतत्तु दिङ्मात्रमेव दर्शितम्। महाकाव्यमिदं श्रीचन्द्रमित्रबौद्धभिक्षोः प्रेरणयैव विरचितमिति ग्रन्थकर्तुः प्रशास्तेर्ज्ञायते। एतेनैतदपि प्रतीयते यदयं महाकविः स्वसमकालीनबौद्धभिक्षुभिरवश्यं प्रभावितोऽभूत्। काव्यमिदं भगवतो बुद्धस्योपदेशेनोपसंहृतम्। अत्र भगवता बुद्धेनावदानशतकवत् कप्फिणस्य कृते भिक्षुवृत्तेरुपदेशो न कृतोऽर्हत्त्वं चास्य न सम्पादितम्। परं गृहस्थधर्म एव संभवतो बोधिसत्त्वमतमवलम्ब्य तत्समक्षं समुपस्थापितः।

अस्य काव्यस्यैकोनविंशः सर्गः संस्कृतप्राकृतमिश्रितभाषया निबद्धोऽस्ति। भट्टिकृतरावणवधमहाकाव्यस्य त्रयोदशसर्गसरणिरत्र प्रायः स्वीकृता शिवस्वामिना। रैवताद्रिं माघो यथा दारुकस्य, हिमालयं यथा भारविर्यक्षस्य तथैव शिवस्वामी मलयाचलं विद्याधरस्य मुखेन वर्णयामास। माघशिवस्वामिनोः पर्वतवर्णनात्मकयोः सर्गयोः छन्दःक्रमोऽपि न भिन्नः, प्राय एकान्तरयमकनिवेशदर्शनात्। यथा भारविणा सर्गान्तिमपद्ये लक्ष्मीशब्दो माघेन श्रीशब्दो रत्नाकरेण रत्नशब्दः प्रयुक्तस्तथा शिवस्वामिना शिवशब्दः। अत एवासौ 'शिवाङ्क' इत्युपपदविभूषितोऽभूत्।

हरविजयकप्फिणाभ्युदययोः सर्गाणां विषयक्रमोऽपि समानप्राय एव।

हरविजयम्	कप्फिणाभ्युदयम्
१ शिवाभ्यर्थना ज्योत्स्नावत्या नगर्यास्तत्स्वामिनश्च वर्णनम्	१ बुद्धाभ्यर्थना लीलावत्या नगर्यास्तत्स्वामिनश्च वर्णनम्
७ अन्धकासुरपराजितेषु देवेषु शिवपरिषदि स्वदुर्दशामुपवर्णितवत्सु वीरभद्रकालमुसलादिगणानां क्रोधवर्णनम् ।	२ दूतेन प्रसेनजितः कप्फिणं प्रति विरोधे दर्शिते राजसभायां सुवाहुदर्शकादिगणानां क्रोधावेशवर्णनम् ।
९–१६ कालमुसलनीतिमनुसृत्यान्धकाक्रमणविधानम् । अन्ते च कालमुसलस्य दौत्येनान्धकान्तिके प्रेषणनिर्णयः ।	४–५ सुवाहुविमर्शेनाविलम्बितं प्रसेनजिदाक्रमणविधिः । अन्ते च दर्शकस्य दौत्येन प्रसेनजितत्पार्श्वे प्रेषणनिर्णयः ।
३०–३८ कालामुसलस्य स्वर्गयात्रा । अन्धकसंगमः । देवसंदेशश्रावणम् । तयोश्चोत्तरप्रत्युत्तरवर्णनम् ।	१६–दर्शकस्य श्रावस्तीयात्रा । प्रसेनजित्सङ्गमः । सन्देशश्रावणम् । तयोश्चोत्तरप्रत्युत्तरवर्णनम् । दर्शकस्य क्रोधाविष्टस्य प्रत्यावर्तनम् ।
३९–५० सैन्यसंभारप्रस्थानपूर्वकं युद्धवर्णनम् ।	१७–१८ युद्धवर्णनम्

प्रस्तुतकथामनुसृत्यैवैतत् साम्यं वर्णितम् । महाकाव्यनियतपद्धतिमनुसरतोः रत्नाकरशिवस्वामिनोः ग्रन्थयोः पर्वतवर्णनं कुसुमावचयजलविहारसन्ध्याचन्द्रोदयमधुपानकामक्रीडाप्रभातवर्णनान्यपि भूयः साम्यं वहन्तीति दिङ्मात्रं निदर्शितम् ।

कथंकारं काव्यमेतत् स्वजन्मभूम्यां काश्मीरेषु[1] लुप्तप्रायं बभूव, कथं च नाद्यावधि मल्लिनाथप्रभृतीनां टीकाकृत्प्रवराणां केनापि टीकया सनाथीकृतमिति विचिकित्सायां काव्यस्यास्योपेक्षाया हेतुरस्य बौद्धकथाश्रितत्वमेवेत्यनुमीयते । परमुपेक्षितृणामेष भ्रम एव आसीत् । यत एतत्काव्याश्रिता सरणिरार्यधर्मस्य व्यापकतां द्योतयन्ती आपन्नबौद्धयानस्यान्यसम्प्रदायरूपतया परिणतौ सहायिकाऽभूत् ।

---

१ उपलब्धोद्दियालिपिबद्धपुस्तकादनुमीयते यदयं ग्रन्थः बौद्धैर्मानितः । यतः भारतस्य प्राच्यप्रान्तेष्वेव बौद्धधर्मो विदेशीयाक्रमणेभ्यः सुरक्षितः । द्वादशशताब्दीपर्यन्तं च विहारप्रान्ते स जीवन्मृत इव जीवनमुवाहेति ऐतिहासिकाः । नेपालराज्यं च परमं शरणं भीतत्रस्तार्यसंस्कृतेरित्यनेनैवहेतुना नेवारीलिप्यां पुस्तकमेतदुपलभ्यते, काश्मीरेषु कप्फिणाभ्युदयस्य शङ्कुककृत भुवनाभ्युदयवत् समाना गतिरित्यलम् ।

आर्यधर्मादुदितो बौद्धो धर्मो भारते तस्मिन्नेव निलीन इति नाविदितमितिहासविदाम् । परमार्यधर्मस्य बौद्धधर्ममधिकृत्य पूर्वापरावस्थायां महदन्तरं जातम् । आर्योऽवतारवादस्तु बुद्धादर्वाचीन इति समीचीनं मतम् । तत्र च परमनास्तिकस्यापि बुद्धस्यावतारेषु गणना तात्कालिकं वैष्णवधर्मस्यावतारवादं पोषयति । पुराणेष्वपि भगवतो बुद्धस्यावतारत्वं स्वीकृतं वर्तते । क्षेमेन्द्रविरचितदशावतारचरितं चापि तात्कालिकमवतारवादं प्रमाणीकरोति । भगवान् बुद्धस्तदानीं कष्फिणं संन्यासमार्गमनुपदिश्य गृहस्थे प्रवर्तयामास । एतेनैतदपि प्रतीयते यत् शिवस्वामिसमये भगवतो बुद्धस्य गणना वैष्णवावतारेष्वेवासीत्, भिक्षुवृत्तिमपहाय गार्हस्थ्यं बुद्धाय रोचत इति सामयिकप्रभावो नतु शुद्धबुद्धोपदेशः । नवमशताब्द्यां काश्मीरेष्वेषैव भिक्षुधर्मदशा चासीत् ।

संक्षेपतः सर्वमिदं निर्दिष्टम् । अस्य महाकाव्यस्याऽविकलानुशीलनेनैव काव्यरसास्वादः विविधच्छन्दोवैचित्र्यं रीतिगुणालङ्कारचित्रचित्रणं रचनाचातुर्यं च सम्यगनुभूयते ।

अन्ते चास्माभिरेते सहृदया महानुभावाः सहर्षं धन्यवादैरभिनन्द्यन्ते यैरेतस्य महाकाव्यस्य प्रकाशने साहाय्यं कृत्वा वयं चिरमनुगृहीताः—प्रोफ़ैस्सर एफ़. डब्ल्यू. टामसमहोदया यैः प्रेरितोऽहमस्य प्रकाशने समर्थोऽभवम्, आक्सफोर्डविद्यालये तैर्महता परिश्रमेण समग्रमेतत् पुस्तकं मया सह सम्यगालोचितम्; नेपालमहाराजाधिराजराजगुरवः श्रीहेमराजपण्डितमहोदया यैः प्रेषितां स्वपुस्तकप्रतिलिपिं विनाऽस्य काव्यस्य बहूनां स्थलानां विशेषतश्चैकोनविंशसर्गस्य पूर्णता संदिग्धैवासीत्;—पञ्जनदीयविश्वविद्यालयस्योपाध्यक्षस्वर्गीय-डाक्टर ए. सी. वूल्नरमहोदया यैरस्य काव्यस्य विश्वविद्यालयद्वारा प्रकाशनं स्वीकार्य सत्परामर्शं दत्त्वा च वयमनुगृहीताः;—श्रीमन्तः कुशलापरनामधेया लवपुरीय ओरियण्टलकालेजेऽध्यापका रामचन्द्रशास्त्रिमहोदया यैरस्य सन्दिग्धस्थलेषु पाठसंशोधने सम्मतिं दत्त्वा 'प्रूफ़'संशोधनेऽपि साहाय्यं कृत्वा वयं महदुपकृताः;—इण्डिया आफ़िस-पुस्तकालयाध्यक्षा यैः पुरीपुस्तकालयात् काश्मीरेभ्यश्च प्रतिलिपिद्वयं प्रापितम्;—मद्रासराजकीयपुस्तकालयाध्यक्षाः कुप्पुस्वामिशास्त्रिमहोदया यैरस्य काव्यस्य हस्तलिखितपुस्तकत्रयम् उड़ियाभाषायामेकं देवनागर्यौ च द्वे संप्रेष्यास्य प्रकाशने यशोऽर्जितम्;—पञ्जाबयूनिवर्सिटीपुस्तकालयाध्यक्षा यैः उडियामूलपुस्तकस्य चित्रप्रतिलिपिः (रोटोग्राफ इत्यभिधेया) कारिता;—श्रीजम्बूरघुनाथपाठशालोपाचार्यपण्डितश्रीचन्द्रतर्कतीर्थमहोदया यैरेतत्काव्यगतचित्रश्लोकानां तदनुसारीणि कतिपयचित्राणि निर्मितानि;—लवपुरीय-गवर्नमैण्टकालेजसंस्कृता-

ध्यापकाः श्रीप्रोफैस्सरगुलबहारसिंहमहोदया यैराङ्गलभाषाभूमिका महता परिश्रमेण पर्यालोचिता।

तदेवं सुदुर्लभस्याऽस्य काव्योत्तमस्य कथमपि प्रकाशनं कर्तुं पारितवानस्मीत्येव मन्ये नव्यकाव्यास्वादसमुत्सुकहृदां सहृदयानां महान्तं परितोषमावहेत्, तावतैव च मे परिश्रमोऽपि साफल्यमाप्नुयादित्याकलये।

गवर्न्मैण्ट कालेज,
लाहौर
मार्च २७, १९३६

इति निवेदयति विदुषामनुचरः
गौरीशङ्करः

कविकाव्यनामगर्भकचम् (सर्ग १८, श्लोक १४७)

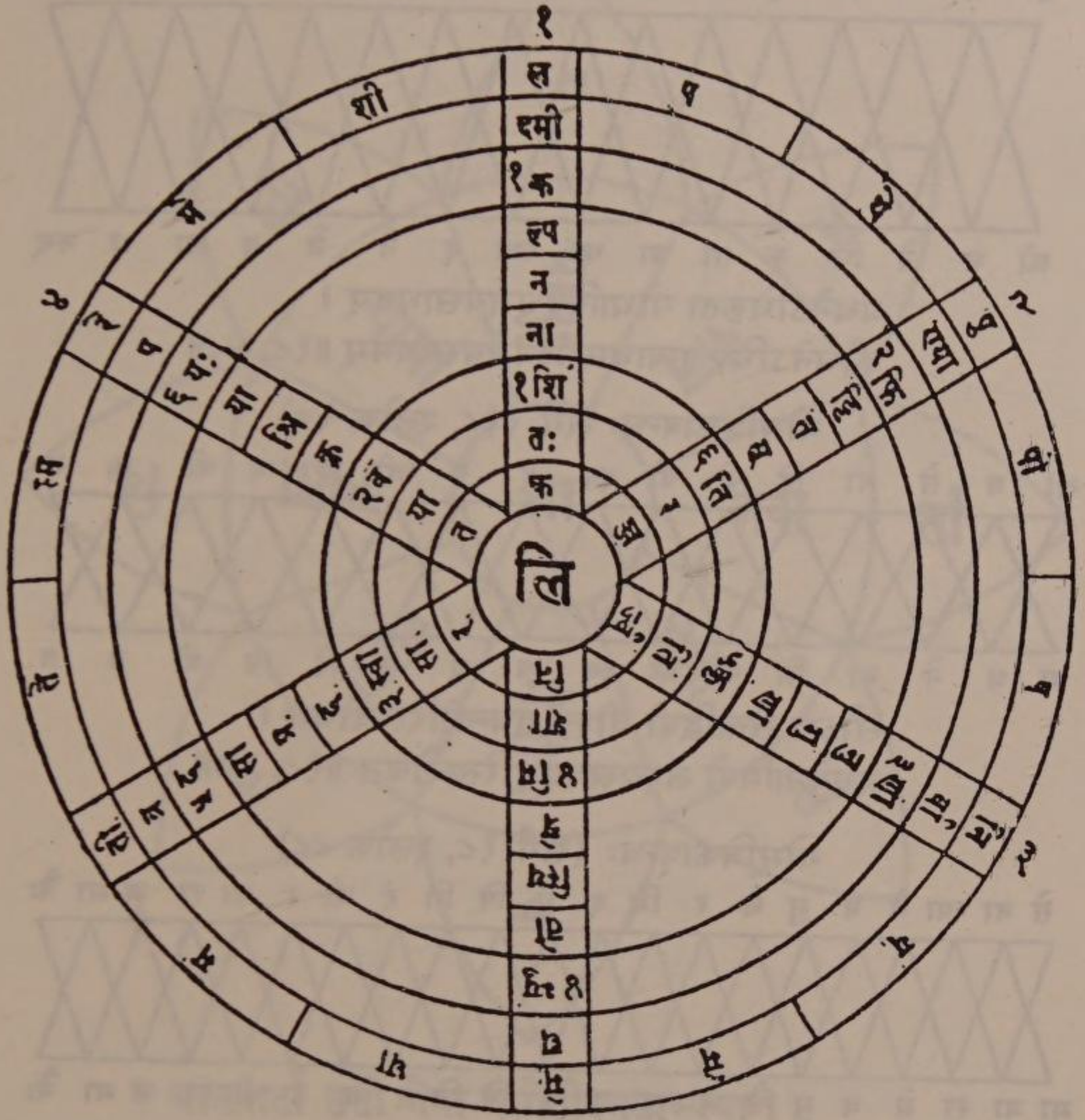

लक्ष्मीकल्पननाशितः कलिनिशामित्रे स्थितोऽभ्युद्यमे
पुण्याफ्फिङ्कितसूतिरञ्जलिरसास्वादप्रसादव्रती ।
निर्वाणानुगुणाकृतिर्ज्वलितया वक्त्रश्रिया यः परे
रेमे शीलपथे पुपोष नियमे मेधामतीते स्मरे ॥

॥ सर्ग १८, श्लोक १४७ ॥

(१) अत्राङ्कः काव्यनाम तृतीयचक्रे—क्फि(प्फि)णाभ्युदयः
(२) अत्राङ्कः कविनाम चतुर्थचक्रे—शिवस्वामिकृति (:)

गोमूत्रिकाबन्धः (सर्ग १८, श्लोक ४८)

प्र ध ने धि कृ ता यो धा वि द धु र्ज य सा ध नम्

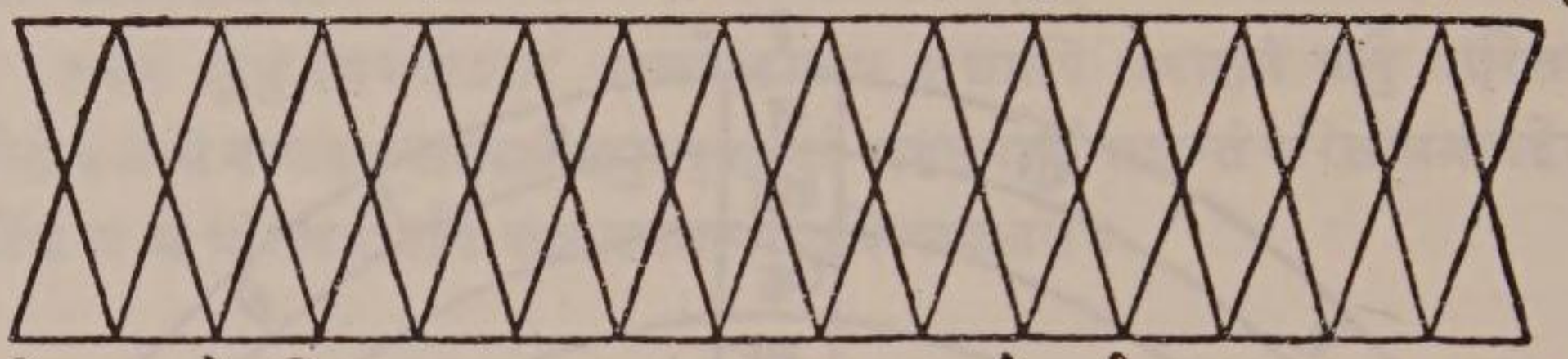

क्रो ध ने धि कृ ता बा धा स्वा द नै र्ज य सा ध नम्

प्रधनेऽधिकृता योधाविदधुर्जयसाधनम् ।
क्रोधनेऽधिकृताबाधास्वादनैर्जयसाधनम् ॥१८, ४८॥

गोमूत्रिकाबन्धः सर्ग (१८, श्लोक ६७)

सो थ से ना द्वि षो वी क्ष्य द्र व न्ती रि त्य वो च त

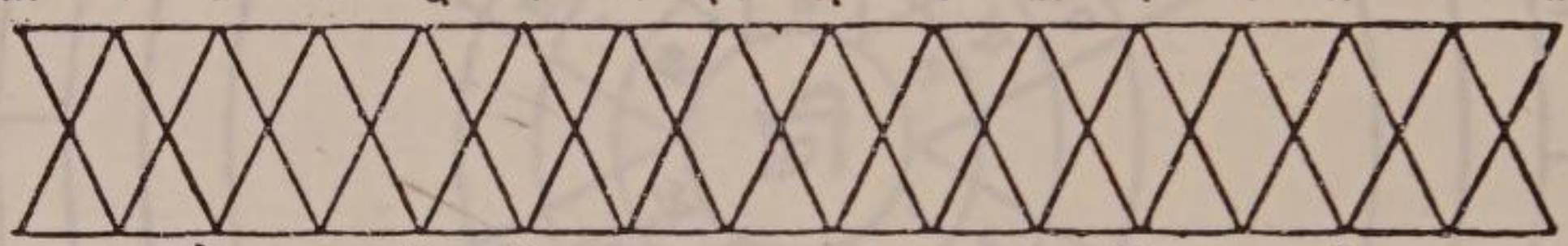

म थ ने ना मि षो ल क्ष्य स्र व द्भू रि त्य वो च त

सोऽथ सेनाद्विषो वीक्ष्य द्रवन्तीरित्यवोचत ।
मथनेनामिषो लक्ष्यस्रवद्भूरित्यवोचत ॥१८, ६७॥

गोमूत्रिकाबन्धः (सर्ग १८, श्लोक ८८)

से ना न्या मे व मु च्चै र भि द धु षि गि रं धी र ता रा ज मा नैः

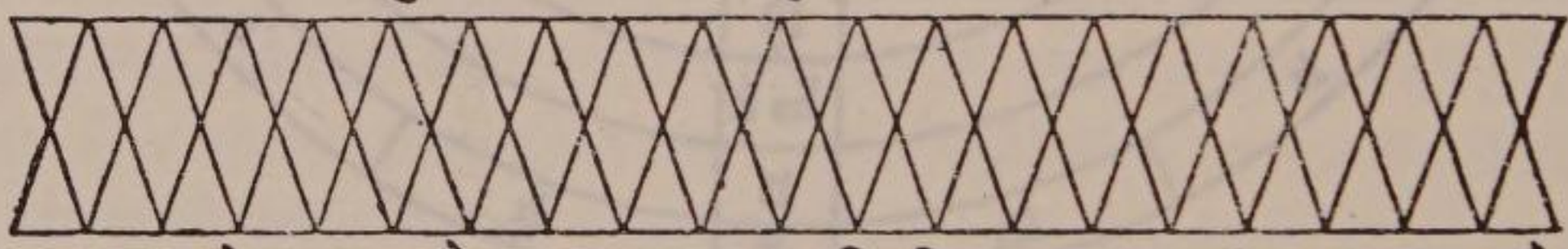

मा ना रा मे व मु ग्धै र स द रु षि चि र क्रू र धी रा ज मा नैः

आ क्रू तैः शौ र्य यो गै र ज नि क र क रा भा सि त त्रा स मो क्षम्

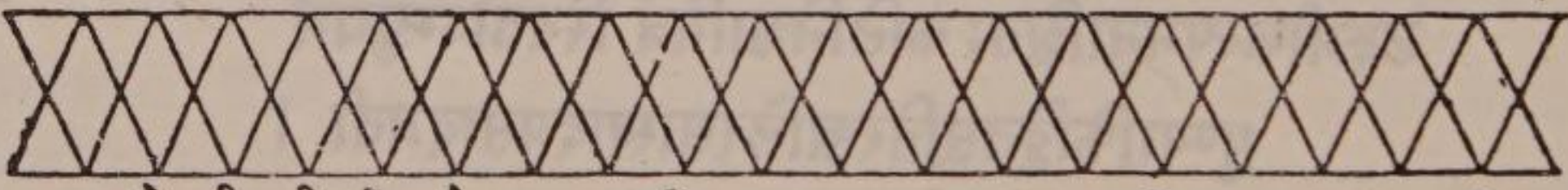

आ या तै र्व र्य वे गै र ज नि क र क रा भा सि त त्रा स मो क्षम्

सेनान्यामेवमुच्चैरभिदधुषि गिरं धीरताराजमानै-
राक्रूतैः शौर्ययोगैरजनिकरकराभासितत्रासमोक्षम् ।
मानारामे वमुग्धैरसदरुषि चिरं क्रूरधीराजमानै-
रायातैर्वर्यवेगैरजनि करकराभासितत्रासमोक्षम् ॥१८, ८८॥

(गोमूत्रिकोऽयुक्पादयमकः)

पद्मबन्धः (सर्ग १८, श्लोक ७४)

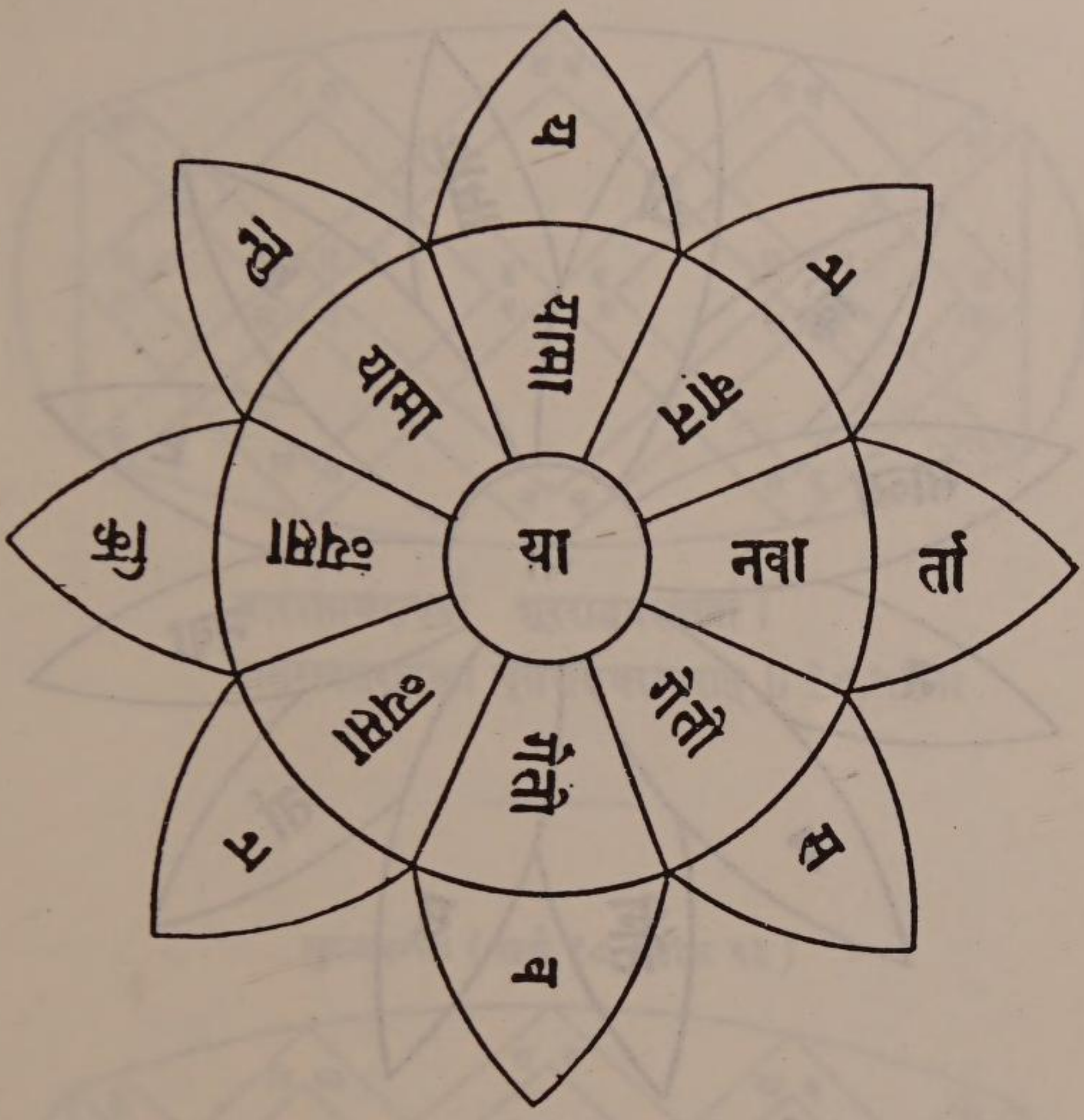
या
नवा
र्तां
गेयो
गेयो
गेयो

प्रकारान्तरेण स एव पद्मबन्धः

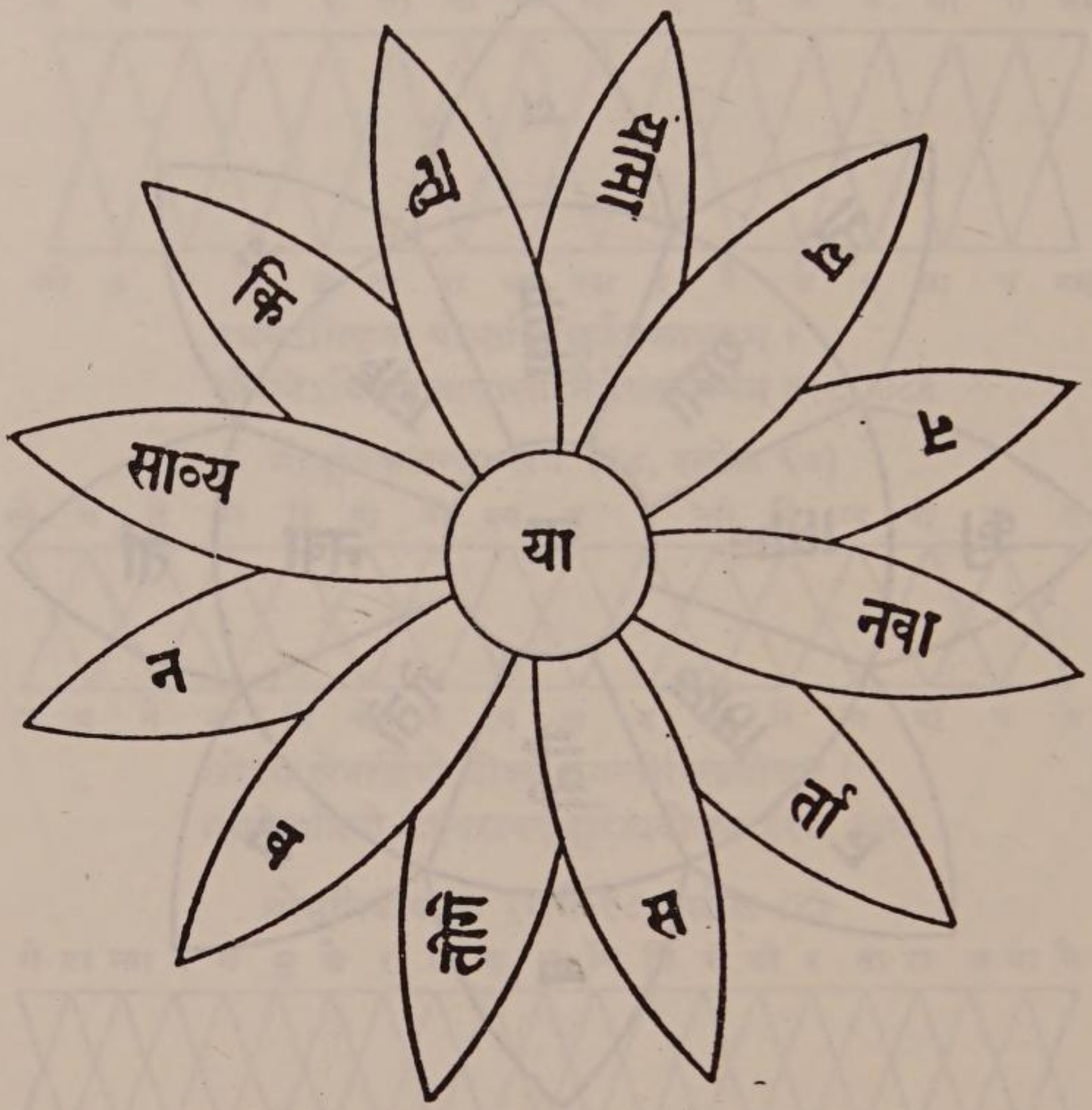

यानवार्ता सती गेया यागेतीवनसाव्यया ।
याव्यसा किन्तु यामाया यामाया यनवानया ॥१८, ७४॥

मुरजबन्धः (सर्गः १८, श्लोक ५९)

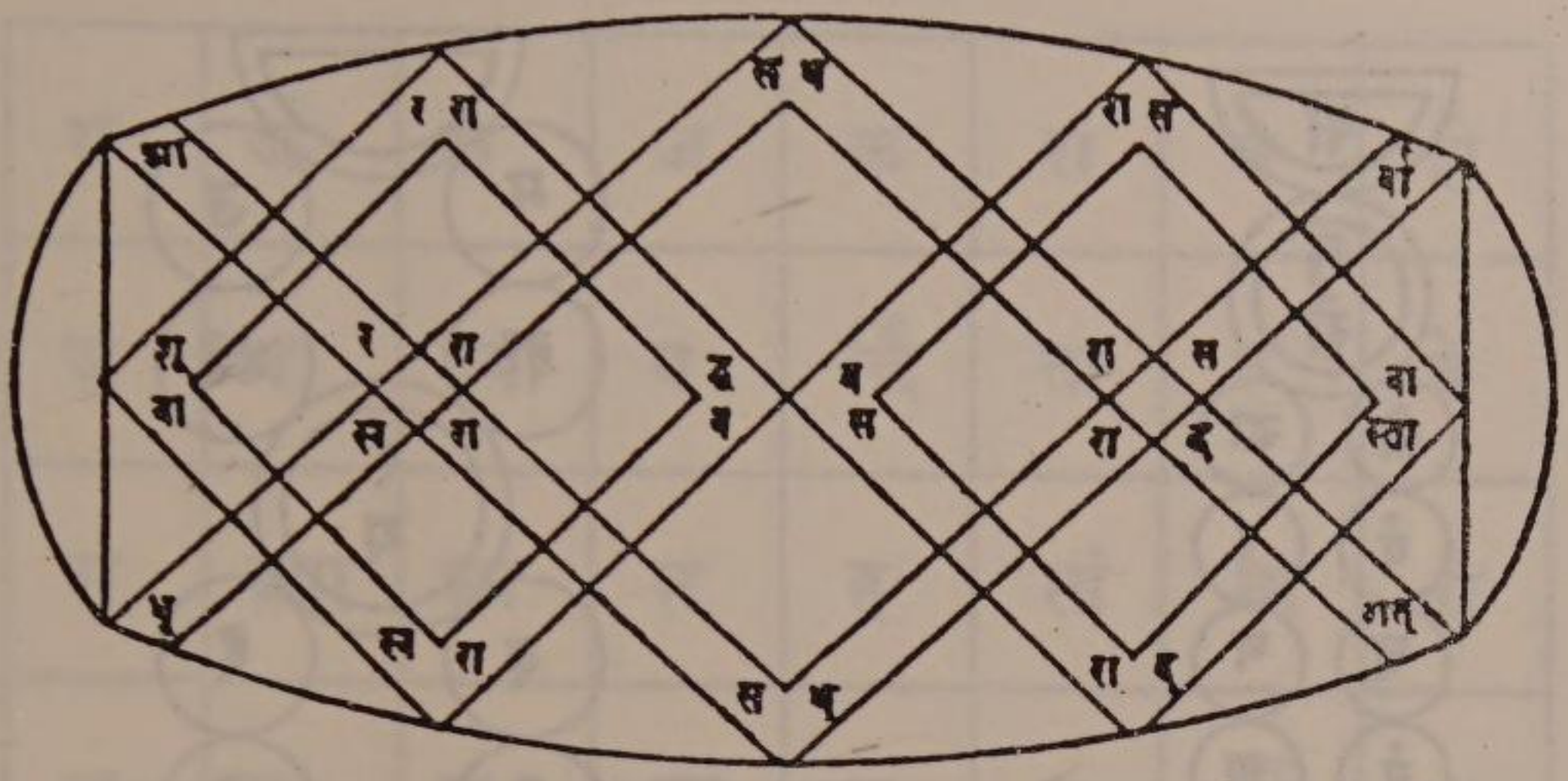

आरारासधराधर्वा शूरराद्धवरासवा ।
वासरावसरादस्ता धूसरासधराधरात् ॥ १८,५९ ॥

मुरजबन्धः (सर्ग १८, श्लोक ६१)

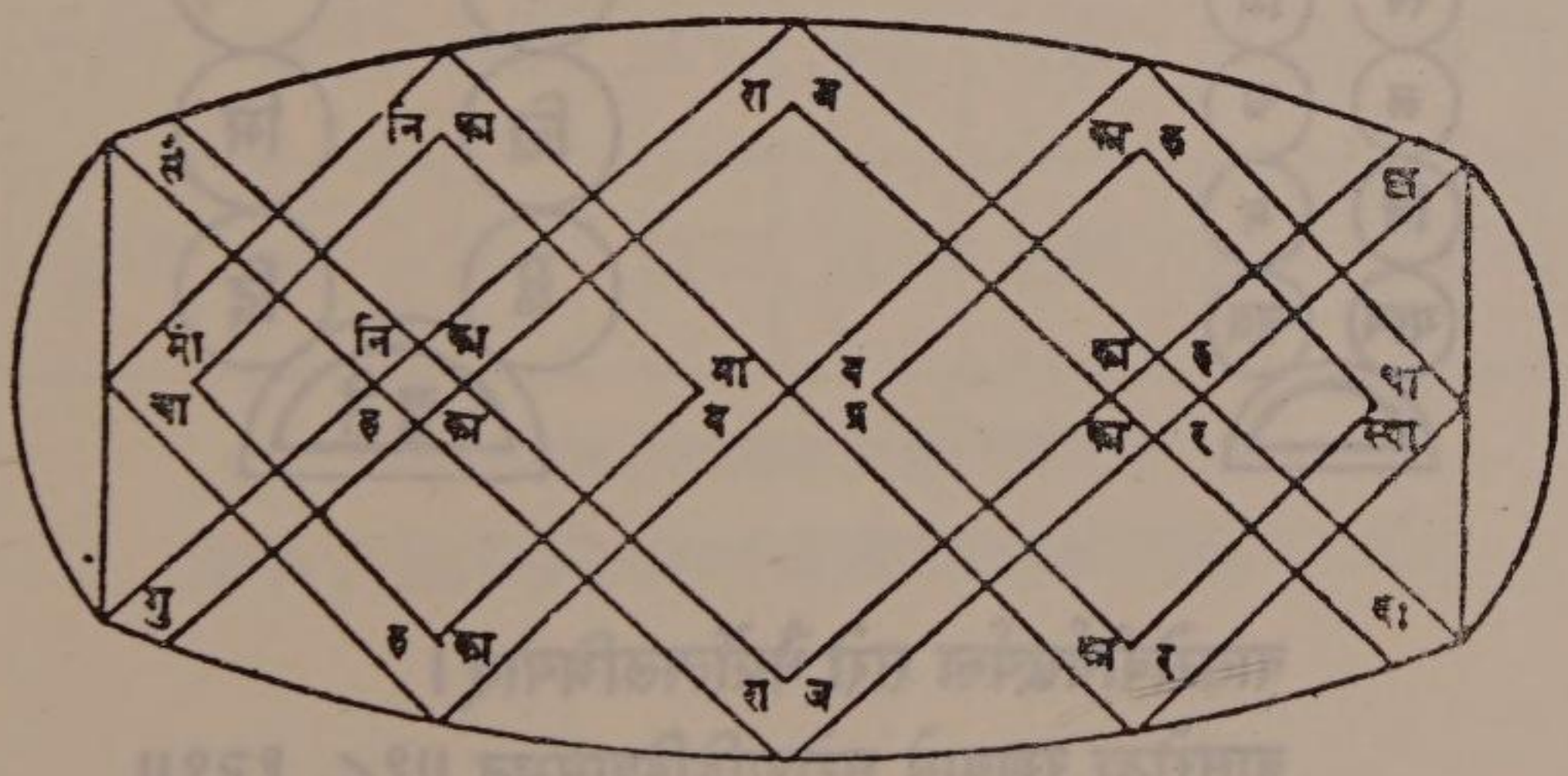

सैनिका राजका रुष्टा मानिका मायका रुचा ।
चारुकायप्रकारस्था गुरुका राजकारवः ॥ १८,६१ ॥

(काञ्चीबन्धः । सर्ग १८, श्लोक १२९)

(काञ्चीबन्धः । सर्ग १८, श्लोक १३०)

वासरोवीर्यसूर्यस्य सरो धैर्योत्पलश्रियाम् ।
वासरोद्धा रणग्रामे सरोषाद्विद्विषामभूत् ॥१८, १२९॥
महारथवरैरूढे स राजा बलिमुद्युते ।
उच्चैरथहयै रूढे तद्राजावभिदिद्युते ॥१८, १३०॥

अद्धभ्रमकः (सर्ग १८, श्लोक ८७)

ग	ज	रा	ज	क	रा	वे	शे
ज	य	ज्यां	व	र्द्धि	ता	र	वे
रा	ज्या	शा	म	ह	तां	ता	रा
ज	व	म	ध्य	म	ह	र्द्धि	क

गजराजकरावेशे जयज्यावर्द्धितारवे ।
राज्याशामहतान्तराजवमध्यमहर्द्धिक ॥ १८,८७॥

प्रकारान्तरेण स एव अर्द्धभ्रमकः

ग	ज	रा	ज	क	रा	वे	शे
ज	य	ज्या	व	र्द्धि	ता	र	वे
रा	ज्या	शा	म	ह	तां	ता	रा
ज	व	म	ध्य	म	ह	र्द्धि	क
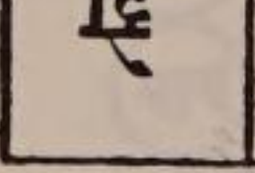							
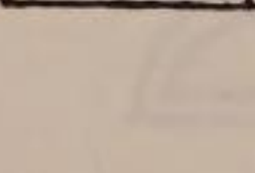							
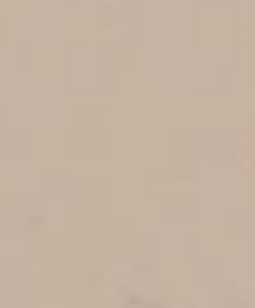							
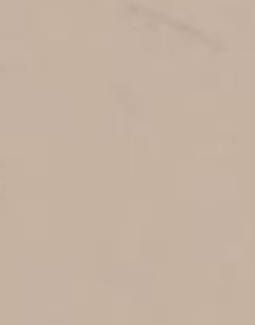							

गजराजकरावेशे जयज्यावर्द्धितारवे ।
राज्याशामहतान्तारराजवमध्यमर्द्धिक ॥१८, ८७॥

सर्वतोभद्रः (सर्ग १८ श्लोक ८५)

या	मे	म	ता	ता	म	मे	या
मे	हि	दा	न	न	दा	हि	मे
म	दा	व	हा	हा	व	दा	म
ता	न	हा	स	स	हा	न	ता
ता	न	हा	स	स	हा	न	ता
म	दा	व	हा	हा	व	दा	म
मे	हि	दा	न	न	दा	हि	मे
या	मे	म	ता	ता	म	मे	या

या मे मता तामभेयामेहि दाननदाहिमे ।
मदावहा हावदाम तानहाससहानता ॥ १८,८५ ॥

continued from front flap

Śivasvāmin's command of Sanskrit and his literary techniques are extraordinary. He refines many of the existing figures of speech and introduces new ones. The bilingual canto xix is unprecedented and without successor, and it will require the united efforts of several generations of scholars until the full range of Śivasvāmin's poetical genius can be duly appreciated. The present edition is meant to contribute to this end.

Michael Hahn (b. 1941) is professor emeritus of Sanskrit and Tibetan of the Philipps University Marburg, Germany. He has edited and translated many works belonging to the poetic and didactic literature of Indian Buddhism, among them Candragomin's play *Lokānanda*, Haribhaṭṭa's *Jātakamāla*, the anonymous *Mahajjātaka-mālā*, Nāgārjuna's *Ratnāvalī* and several minor works. Gopadatta's *Jātakamālā* and the oldest recension of Harṣadeva's *Nāgānanda* are under preparation.

ISBN 978-81-7742-129-3

Book by the same author

Poetical Vision *of the* Buddha's Former Lives

Seventeen Legends from Haribhaṭṭa's Jātakamālā

ed. by MICHAEL HAHN

The present book contains the first Indian edition of 17 (out of 34) legends from the "Garland of Birth-Stories" (*Jātakamālā*) by the Kashmirian poet Haribhaṭṭa who lived not later than 400 CE. His composition, written in the prosimetric *camp u* style, is a worthy successor to Āryaś ura's*Jātakamālā*. An exemplary representative of the chaste style (*vaidarbhī rītiḥ*), it enchants the reader by its perfectly lucid Sanskrit, the great variety of metres (29) and superb prose sections, which can be regarded as forerunners of Daṇḍin's and Bāṇa's prose novels. The legends, which are meant to illustrate the six moral perfections (*pāramitā*), viz. giving, morality, forbearance, striving, meditation and wisdom, are chosen not only from the rich store-house of Buddhist narrative literature, but occasionally also from other sources, e.g., the *Mahābhārata* or even folk tales. In contrast to his predecessor Āryaś ura, Haribhaṭṭa follows the way of playwrights and boldly alters the original plot in order to achieve more dramatic effects. His stories vary considerably in length: between 6 pages (containing 28 stanzas) such as the legend of the ascetic Jājvalin (No. 26) and 60 pages (containing 242 stanzas) such as the legend of prince Sudhana and his wife, the kinnarī Manoharā (No. 25; still unpublished), the latter story being in fact a veritable love romance.

Until 1973, Haribhaṭṭa's work was known only from its medieval Tibetan translation. Between 1973 and 1976, Michael Hahn discovered ten of its legends in anonymous manuscripts from Nepal. They were published (in Latin script) in Japan in 2007. In 2004, Michael Hahn got access to another fragmentary Sanskrit manuscript that permitted him to include seven more legends in the present Indian edition. An English translation is currently being prepared.

A CD containing colour photographs of the oldest manuscript of Haribhaṭṭa's *Jātakamālā* from Nepal is attached to book.

2011, xii,377p., 24cm. ISBN 978-81-7742-104-0

ADITYA PRAKASHAN
NEW DELHI